George E. Tatham
E. Coll. Reg.
Oxford.

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI,

QUI SUPERSUNT
OMNES ET DEPERDITORUM FRAGMENTA.

EX RECENSIONE
ARN. DRAKENBORCHII AD CODICUM BAMBERGENSIS
ET VINDOBONENSIS FIDEM PASSIM REFICTA
A IOANNE THEOPHILO KREYSSIG.

ANNOTATIONES CREVIERII, STROTHII, RUPERTI,
ALIORUMQUE SELECTAS;
ANIMADVERSIONES NIEBUHRII, WACHSMUTHII,
ET SUAS ADDIDIT

TRAVERS TWISS, I. C. B.
COLL. UNIV. SOCIUS ET TUTOR.

TOM. III.

OXONII,
IMPENSIS D. A. TALBOYS,
MDCCCXLI.

EPITOME LIBRI XXXI.

BELLI adversus Philippum Macedoniae regem, quod intermissum erat, repetiti causae referuntur hae. Tempore Initiorum duo iuvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, et in sacrarium Cereris cum aliis popularibus suis intraverunt. Ob hoc, tanquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus caesi sunt. Acarnanes, mortibus suorum commoti, ad vindicandos illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quinquagesimo anno ab urbe condita, quum Atheniensium, qui obsidebantur a Philippo, legati auxilium a senatu petissent, et senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor gravis erat, dissentiente, tenuit auctoritas Patrum, ut sociae civitati ferri opem populus quoque iuberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est: qui, exercitu in Macedoniam ducto, equestribus proeliis cum Philippo prospere pugnavit. Abydeni a Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum, suos seque occiderunt. L. Furius praetor Gallos Insubres rebellantes et Hamilcarem Poenum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Hamilcar eo bello occisus est, et millia hominum triginta sex. Praeterea expeditiones Philippi regis et Sulpicii consulis, expugnationesque urbium ab utroque factas, continet. Sulpicius consul, adiuvantibus rege Attalo et Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius praetor.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXI.

U. C. 551.
A. C. 201.

ME quoque iuvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. Nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in par- 1 tibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat; tamen, quum in mentem venit, tres et sexaginta annos (tot enim 2 sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum) aeque 3 multa volumina occupasse mihi, quam occuparint quadrin- 4 genti octoginta octo anni a condita urbe ad Ap. Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginiensibus intulit; iam provideo animo, velut qui proximis litori vadis inducti 5 mare pedibus ingrediuntur, quicquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, et crescere paene opus, quod prima quaeque perficiendo minui videbatur.

Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit; periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum antiquorum, vetustaque fama gentis, et magnitudine imperii, quo multam quondam Europae, maiorem partem Asiae obtinuerant armis, prope nobilius. Ceterum coeptum bellum adversus Philippum decem ferme 6

1 *Profiteri ausum*] Scilicet in Praefatione sua.

2 *Tres et sexaginta annos*] Annum labentem non numeravit Livius, ut supr. xxx. 44. ubi bellum Punicum secundum *finitum* esse ait septimodecimo anno. Crev.

3 *Aeque multa volumina*] Id quod ex Flori epitome colligitur. Quindecim enim libris Livius perscripserat res ab urbe condita ad primum bellum Punicum gestas, totidemque volumina res a primo ad secundum bellum Punicum confectum gestae occupaverant.

4 *Quadringenti octoginta octo anni*] *Octoginta* reposuit Glareanus pro vulg. *septuaginta*, quippe ab Olympiade septima, quando conditam Urbem scribit Dionysius, ad Olympiadem centesimam vicesimam nonam, quando bellum Punicum primum coeptum esse auctor est Polybius, annos quadraginta octoginta octo exiisse inveneris. Sed Crevierius *septem* pro *octo* reponit, quo magis lectio cum rationibus Dodwelli congruat. Sigonius contra *sex* pro *octo* legendum censet. cf. Niebhr. ii. n. 1239.

5 *Proximis litori vadis inducti*] Allecti ad ingrediendum, quia prope litus vada eis occurrunt, nec ea aquae altitudo est, quae possit timeri. Cr.

6 *Coeptum bellum adversus Phi-*

7 8 ante annis, triennio prius depositum erat, quum Aetoli et belli et pacis fuissent causae. Vacuos deinde pace Punica iam Romanos et infensos Philippo, quum ob infidam adversus Aetolos aliosque regionis eiusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Hannibali Poenisque, preces Atheniensium, quos agro pervastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum. Sub idem fere tempus et ab Attalo rege, et Rhodiis legati venerunt, nuntiantes, Asiae quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curae Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules, 9 1 qui tunc in provinciis erant, reiecta est. Interim ad Ptolemaeum Aegypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, 2 M. Aemilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: ut et 3 annuntiarent victum Hannibalem Poenosque, et gratias 4 5 agerent regi, quod in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Romanos desererent, in fide mansisset; et peterent, ut, si coacti iniuriis bellum adversus Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret.

U. C. 551.
A. C. 201.

2.
Querelae de Philippo.

Legati in Aegyptum.

Eodem fere tempore P. Aelius consul in Gallia, quum audisset a Boiis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultus eius causa scriptis, additisque ad eas quattuor cohortibus de

lippum decem ferme ante annis] Hic initium ducit huius belli Livius ab inita cum Aetolis societate, U.C. 541. de qua vid. supr. xxvi. 24. At tribus ante annis motum fuerat, ut constat supr. xxiv. 40. Crev.

7 *Triennio prius*] sc. Quam pax cum Carthaginiensibus facta est.

8 *Quum Aetoli ... belli ... fuissent causae*] Initum Philippo cum Hannibale foedus, de quo egit Livius, xxiii. 33. coegit Romanos de bello Macedonibus inferendo cogitare: mox legati ab Orico nuntiantes suam urbem captam esse, Apolloniam tentari, impulerunt Laevinum, ut in Graeciam traiiceret. Sed segnius bellum gestum est, donec inita est cum Aetolis societas. Iidem Aetoli et pacis causa fuerant, quia, absentibus Romanis, pacem per se ipsi cum Philippo pepigerant: unde Romanis quodammodo necesse fuit ad pacem quoque animos inclinare. Vid. supr. xxix. 12. Crev.

9 *Qui tunc in provinciis erant*] Optimam hanc Rubenii emendationem pro vulg. *qui tunc in proelio cum Boiis erant* Crevier. et Bekker. probant.

1 *Ptolemaeum*] sc. Epiphanem, quem frater Ptolemaeus Philopator quadriennio ante mortuus U.C. 548. quadrimum reliquerat.

2 *M. Aemilius Lepidus*] Hic etiam tutor Ptolemaei Epiphanis fuit, testibus Iustino xxx. et Val. Max. vi. 6. Id tamen observandum in Valerio, illum falso credidisse Lepidum hoc munere functum esse, quum iam summus esset pontifex, et bis consul fuisset, qui iuvenis admodum, infr. 18. hanc tutelam gessit. Crev.

3 *Gratias agerent regi*] Haec gratiarum actio non ad regem puerum, sed ad patrem eius referenda est. Aliam huius legationis causam affert Polyb. xvi. 19. et Legat. 4. nempe, ut Ptolemaeo liberam et securam ab aviditate regum Antiochi et Philippi infr. 14. possessionem Aegypti servarent, pacemque inter eos componerent. Idem testatur Iustinus xxx.

4 *Quod in rebus dubiis*] Polybius Legat. 2. docet Romanos in summa frumenti inopia, post accessum, ut videtur, Hannibalis ad urbem, subsidium a Ptolemaeo Philopatore, tanquam ab socio rege, petiisse. Crev. cf. supr. xxvii. 4.

5 *Finitimi etiam socii*] Supr. xxvii. 9.

U. C. 551. A. C. 201. exercitu suo, C. Oppium praefectum socium hac tumultuaria manu per Umbriam (quam tribum Sapiniam vocant) 6 agrum Boiorum invadere iussit: ipse eodem, aperto itinere, per medios montes duxit. Oppius, ingressus hostium fines, primo populationes satis prospere ac tuto fecit. Delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (iam enim maturae erant segetes) profectus, neque explorato circa, nec stationibus satis firmis, quae armatae inermes atque operi intentos tutarentur, positis, improviso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt caesa: inter quos ipse C. Oppius praefectus. Ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope invios pervenere: qui, nisi quod populatus est Boiorum fines, et cum Ingaunis Liguribus foedus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

C. Oppius circumventus a Boiis.

3. Quum primum senatum habuit, universis postulantibus, ne quam prius rem, quam de Philippo sociorumque querelis, ageret; relatum extemplo est: decrevitque frequens senatus, ut P. Aelius consul, quem videretur ei, cum imperio mitte- 7 ret, qui, classe accepta, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam traiiceret. M. Valerius Laevinus propraetor missus, circa Vibonem duodequadraginta navi- 8 bus ab Cn. Octavio acceptis, in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex, et quemadmodum circa omnes non continentis modo urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos, conciret homines ad arma; maiore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne, cunctantibus iis, auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset; haec eadem scribere Aurelium consulibus et senatui placuit.

4. Exitu huius anni quum de agris veterum militum relatum 9

6 *Per Umbriam* (*quam tribum Sapiniam vocant*)] Per eam Umbriae partem, quae ab ipsis tribus Sapinia appellatur. Haec enim verba, *quam . . . vocant*, quibus uti non solet Livius, ubi tribuum Romanarum nomina appellat, nobis persuadent hanc unam fuisse e tribubus, in quas Umbri ipsi dividebantur: eodem plane modo ac sensu, quo supra ix. 41. de iisdem Umbris: *Plaga una* (*Materinam ipsi appellant.*) Crev. cf. Niebhr. i. n. 437.

7 *Quem videretur ei*] Ita supr. xxiii. 34. *quem ipsi videretur.*

8 *Propraetor missus*] Ex privato scilicet, nam nullus hoc nomine praetor aliquot annis fuerat. Duk.

9 *De agris veterum militum*] De assignando agros veteribus militibus. Haec prima apud Livium mentio occurrit agrorum certo cuidam militum generi divisorum in praemium emeritae militiae. Retentum hoc exem

esset, qui ductu atque auspicio P. Scipionis in Africa bellum perfecissent; decreverunt Patres, ut M. Iunius praetor urbis, si ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, 1 quod eius publicum populi Romani esset, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Caecilius Metellus, C. et M. Servilii, (Geminis ambobus cognomen erat) L. et A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Aelius Paetus, T. Quinctius Flamininus.

U. C. 551. A. C. 201.

Per eos dies, P. Aelio consule comitia habente, creati consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Praetores exinde facti, Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani scenici eo anno magnifice apparateque facti ab aedilibus curulibus, 2 L. Valerio Flacco et L. Quinctio Flaminino. Biduum instauratum est: frumentique vim ingentem, quod ex Africa 3 P. Scipio miserat, quaternis aeris populo cum summa fide et gratia diviserunt. Et plebeii ludi ter toti instaurati ab aedilibus plebis, L. Apustio Fullone et Q. Minucio Rufo, 4 qui ex aedilitate praetor creatus erat: et Iovis epulum fuit ludorum causa.

5. U. C. 552. A. C. 200. P. Sulpicio II. C. Aurelio Coss. Belli Macedonici initium.

5 Anno quingentesimo quinquagesimo secundo ab urbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio consulibus, bellum cum rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam. Omnium primum eam rem Idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpicius consul retulit: senatusque decrevit, uti consules maioribus hostiis rem divinam facerent, quibus diis ipsis videretur, cum precatione ea: 'Quam rem senatus populusque Romanus de republica deque ineundo novo bello in animo 'haberet, ea res uti populo Romano, sociisque, ac nomini 'Latino, bene ac feliciter eveniret:' secundum rem divinam precationemque, ut de republica deque provinciis senatum consulerent. Per eos dies opportune irritandis ad bellum animis, et literae a M. Aurelio legato, et M. Valerio Laevino propraetore allatae: et Atheniensium nova legatio venit,

plum est, et crebro deinde usurpatum: ac sub Caesaribus in consuetudinem iam legemque abiit. CREV.

1 *Quod eius publicum populi Romani esset*] Quippe earum civitatium, quae bello subactae sunt, ager publicus populi Romani fiebat, qua conditione maxima pars Samniticarum urbium erant. cf. Cic. ii. in Verr. iii. 6. Niebhr. ii. n. 83. n. 356. iii. n. 939.

2 *Biduum instauratum*] h. e. Dies duo adiecti sunt. cf. supr. xxv. 2. xxvii. 6. et 21. Niebhr. ii. n. 68.

3 *Quaternis aeris*] Quaternis assibus in modios. cf. supr. iv. 16. xxx. 26. infr. 49.

4 *Iovis epulum*] Supr. xxv. 2. Conviviae erant Iupiter, Iuno, et Minerva. His epulis pontifices aderant et carnem consumebant, sed post ann. U. C. 556. ut curarum parte levarentur pontifices, collegium Epulonum institutum est, infr. xxxiii. 42. cf. Fuss. R. Antiq. § 323.

5 *Quinquagesimo secundo*] *Secundo* addidit Dodwellus, ut quem numerum ratio temporum, quam Livius sequitur, postulet.

U. C. 552. A. C. 200.

quae regem appropinquare finibus suis nuntiaret: brevique, non agros modo, sed urbem etiam in ditione eius futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum renuntiassent consules, rem divinam rite perfectam esse, et precationem admisisse deos haruspices respondere, laetaque exta fuisse, et prolationem finium, victoriamque, et triumphum portendi; tum literae Valerii Aureliique lectae, et legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum factum est, ut sociis gratiae agerentur, quod diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent. De auxilio mittendo tum responderi 6 placere, quum consules provincias sortiti essent: atque is consul, cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum.

6. Provinciarum divisio.

P. Sulpicio provincia Macedonia sorte evenit, isque rogationem promulgavit, 'Vellent, iuberent Philippo regi 'Macedonibusque, qui sub regno eius essent, ob iniurias 'armaque illata sociis populi Romani, bellum indici.' Alteri consulum Aurelio Italia provincia obtigit. Praetores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. Id quum 7 fessi diuturnitate et gravitate belli sua sponte homines taedio laborum periculorumque fecerant, tum Q. Baebius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace unquam frui plebs posset. Aegre eam rem passi Patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis: et consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendae ediceret, castigaretque segnitiem populi: atque edoceret, quanto damno

7.

dedecorique dilatio ea belli futura esset. Consul in campo Martio comitiis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione advocata, 'Ignorare,' inquit, 'videmini mihi, Qui'rites, non, utrum bellum an pacem habeatis, vos consuli: '(neque enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terra 'marique ingens bellum molitur) sed utrum in Macedoniam 'legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiatis. 'Hoc quantum intersit, si nunquam ante alias, Punico 'certe proximo bello experti estis. Quis enim dubitat, quin, 'si Saguntinis obsessis fidemque nostram implorantibus im- 8 'pigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tule- 9

6 *Tum responderi*] Ita Duker. et Crevier. malunt pro vulg. *respondere*, quod Bekker. servat, qui *senatum* vel *consules* intelligit.

7 *Antiquata est*] cf. Supr. v. 30.

8 *Saguntinis*] cf. Supr. xxi. 7.

9 *Mamertinis*] sc. In Messina ab Hierone obsessis. Hinc primum Punicum bellum initium habuit. cf. Polyb. i. 10.

'rant, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod U. C. 552.
'cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? A. C. 200.
'Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum,
'pactum iam per legatos literasque cum Hannibale in Ita-
'liam traiicere, misso cum classe Laevino, qui ultro ei
'bellum inferret, in Macedonia continuerimus. Et quod
'tunc fecimus, quum hostem Hannibalem in Italia habere-
'mus, id nunc, pulso Italia Hannibale, devictis Carthagini-
'ensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis,
'sicut Sagunto expugnando Hannibalem passi sumus, se-
'gnitiem nostram experiri regem: non quinto inde mense,
'quemadmodum ab Sagunto Hannibal, sed quinto inde die,
'quam ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet.
'Ne aequaveritis Hannibali Philippum, ne Carthaginiensi-
1 'bus Macedonas; Pyrrho certe aequabitis. Aequabitis,
'dico? Quantum vel vir viro, vel gens genti praestat!
'Minima accessio semper Epirus regno Macedoniae fuit, et
'hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus
'habet, Argosque ipsos, non vetere fama magis, quam morte
2 'Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara. Quanto magis
'florentem Italiam, quanto magis integras res, salvis ducibus,
'salvis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absum-
'psit, aggressus Pyrrhus tamen concussit, et victor prope ad
'ipsam urbem Romanam venit! Nec Tarentini modo ora-
'que illa Italiae, quam maiorem Graeciam vocant, ut lin-
'guam, ut nomen secutos crederes, sed Lucanus, et Bruttius,
'et Samnis, a nobis defecerunt. Haec vos, si Philippus in
'Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis?
3 'Manserunt enim Punico postea bello. Nunquam isti
'populi, nisi quum deerit, ad quem desciscant, a nobis non
'deficient. Si piguisset vos in Africam traiicere, hodie in
'Italia Hannibalem et Carthaginienses hostes haberetis.
'Macedonia potius, quam Italia, bellum habeat: hostium
'urbes agrique ferro atque igni vastentur. Experti iam
'sumus foris nobis, quam domi, feliciora potentioraque
'arma esse. Ite in suffragium, bene iuvantibus diis, et,
'quae Patres censuerunt, vos iubete. Huius vobis senten-
'tiae non consul modo auctor est, sed etiam dii immortales;
'qui mihi sacrificanti precantique, ut hoc bellum mihi,
4 'senatui, vobisque, et sociis ac nomini Latino, classibus,

1 *Aequabitis, dico?*] Alterum *aequabitis*, quod apud Crevier. et Drakenb. desideratur, addidit Iacobs. quem Bekker. auctorem secutus est.

2 *Nostra nunc compara*] More oratorum, qui multos, tanquam unum, alloquuntur, compellat. Sed *comparate* Gronov. et Crevier. malunt.

3 *Manserunt enim*] Ironice dictum.

4 *Et sociis ac nomini Latino*] Particulam *et* omisit Bekker. Codicem Vict. qui *vobisque, Quirites, sociis ac nomini Latino:* exhibet, Crevier. probat.

U. C. 552. A. C. 200. 'exercitibusque nostris bene ac feliciter eveniret, laeta 'omnia prosperaque portendere.'

8. P. R. bellum iubet. Supplicatio indicta, ob bellum decretum. Consulti fetiales.

Ab hac oratione in suffragium missi, uti rogarat, bellum iusserunt. Supplicatio inde a consulibus in triduum ex senatusconsulto indicta est, obsecratique circa omnia pulvinaria dii, ut, quod bellum cum Philippo populus iussisset, id bene ac feliciter eveniret: consultique fetiales ab consule Sulpicio, bellum, quod indiceretur regi Philippo, utrum ipsi utique nuntiari iuberent; an satis esset, in finibus regni quod proximum praesidium esset, eo nuntiari? Fetiales decreverunt, utrum eorum fecisset, recte facturum. Consuli a Patribus permissum, ut, quem videretur, ex iis, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum.

Exercitus comparantur.

Tum de exercitibus consulum praetorumque actum. Consules binas legiones scribere iussi; veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret: invitum ne quem militem veterem ducendi ius 5 esset. Praetoribus L. Furio Purpureoni et Q. Minucio Rufo quina millia socium Latini nominis consules darent: 6 quibus praesidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo et ipse iussus ex eo exercitu, quem P. Aelius consul habuisset, ut quisque minime multa stipendia haberet, legere, donec et ipse quinque millia socium ac nominis Latini effecisset: id praesidio Siciliae provinciae esset. M. Valerio Faltoni, qui praetor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est; uti propraetor in Sardiniam traiiceret: is quoque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia socium nominis Latini, qui eorum minime multa stipendia haberent, 7 legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere iussi: quae, si quo res posceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli societate, iraque inde tumentibus, mitterentur.

Legiones 6.

Sex legionibus Romanis eo anno usura respublica erat.

9. Legati Ptolemaei.

In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemaeo venerunt. qui nuntiarunt, 'Athenienses adversus Philippum petisse 'ab rege auxilium. Ceterum, etsi communes socii sint, 'tamen, nisi ex auctoritate populi Romani, neque classem, 'neque exercitum defendendi aut oppugnandi cuiusquam

5 *Militem veterem*] Non eos, qui legitima annorum viginti stipendia confecerant, sed, qui in quattuordecim prioris anni legionibus meruerant, hic intelligi animadvertit Duker. Hos consules iussi sunt dimittere, ut aliquid laxamenti a continua militia haberent.

6 *Socium Latini nominis*] Vetus scribendi modus omissa particula coniunctiva, ut *populus Romanus Quiritium*. cf. Niebhr. iii. n. 935.

7 *Qui eorum .... haberent*] Ita Muretus emendavit pro vulg. *haberet*.

U. C. 552.
A. C. 200.

'causa regem in Graeciam missurum esse. Vel quieturum 'eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat; 'vel Romanos quiescere, si malint, passurum, atque ipsum 'auxilia, quae facile adversus Philippum tueri Athenas 'possent, missurum.' Gratiae regi ab senatu actae, responsumque: 'Tutari socios populo Romano in animo esse: si 'qua re ad id bellum opus sit, indicaturos regi: regnique 'eius opes scire subsidia firma ac fidelia suae reipublicae 'esse.' Munera deinde legatis in singulos quinum millium aeris ex senatusconsulto missa.

Quum delectum consules haberent, pararentque, quae ad bellum opus essent: civitas religiosa, in principiis maxime novorum bellorum, supplicationibus habitis iam, et obsecratione circa omnia pulvinaria facta, ne quid praetermitteretur, quod aliquando factum esset, ludos Iovi donumque vovere consulem, cui provincia Macedonia evenisset, iussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit, qui 8 negavit, 'ex incerta pecunia voveri debere, si ea pecunia 'non posset in bellum usui esse, seponique statim deberet, 'nec cum alia pecunia misceri: quod si factum esset, votum 'rite solvi non posse.' Quanquam et res, et auctor move- 9 bat, tamen ad collegium pontificum referre consul iussus, si posset recte votum incertae pecuniae suscipi. Posse, rectiusque etiam esse, pontifices decreverunt. Vovit in eadem 1 verba consul, praeeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant: praeterquam quod tanta pecunia, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos donaque facturum vovit. Toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant: ii primi de incerta.

10. Gallicus tumultus, auctore Hamilcare.

Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama 2 exorta est. Insubres, Cenomanique, et Boii, excitis Salyis, Ilvatibusque et ceteris Ligustinis populis, Hamilcare Poeno

8 *Si ea pecunia*] Particulam *si* pro *siquidem* accepit Crevier. qui ita vertit. Negavit pontifex maximus voveri debere ludos ex incerta pecunia, i. e. non statuta pecuniae summa, quam in eorum apparatum erogari placeret, siquidem ea pecunia, i. e. pecunia vota in ludos, iam non poterat in bellum usui esse. Nisi igitur statuta esset pecuniae summa, eaque seposita, iam tota aerarii pecunia huic voto obnoxia esset. *Quia* pro *si ea* reposuit Bekker.

9 *Referre consul iussus, si posset*] Nota τὸ *si* pro *an* positum: quemadmodum iam factum a Livio vidimus supr. iv. 20. Sic et infr. xxxiii. 35. *Percunctatus, si consilium salutare admittere auribus posset:* et xxxvi. 33. *Percunctatus, si se interim, quae defecissent ab societate Romana urbes, recipere vellet:* et xxxix. 50. *Quaesisse, si incolumis Lycortas equitesque evasissent.* Crev.

1 *Quinquennalia vota*] Vota quae suscipiebantur, si in quinque annos eodem respublica stetisset statu: de quibus vide supr. xxvii. 33. xxx. 27. Crev.

2 *Salyis, Ilvatibusque*] Vocem *Salyis* corruptam esse consentiunt critici, qui locum varie emendant. Codices et prisci editi habent vel *Senilibus*, vel *Selinibus*. Bekker. *Celinibus* reposuit.

U. C. 552. A. C. 200.

duce, qui in iis locis de Hasdrubalis exercitu substiterat, Placentiam invaserant; et, direpta urbe, ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinae urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, praesidiaque per muros disponenda; ut obsiderentur tamen prius, quam expugnarentur, nuntiosque mitterent ad praetorem Romanum. L. Furius Purpureo tum provinciae praeerat: cetero ex senatusconsulto exercitu dimisso, praeter quinque millia socium ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provinciae circa Ariminum substiterat. Is tum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. 'Duarum coloniarum, 'quae ingentem illam tempestatem Punici belli subterfu'gissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alteram 'oppugnari. Nec in exercitu suo satis praesidii colonis 'laborantibus fore, nisi quinque millia socium quadraginta 'millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda ob'iicere velit, et tanta sua clade iam inflatos excidio coloniae

11. 'Romanae augere hostium animos.' His literis recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet, et aut ipse, si per commodum reipublicae posset, ad opprimendum Gallicum tumultum proficisceretur; aut L. Furio praetori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriae praesidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione.

Legati Carthaginem missi.

Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masinissam. Carthaginem, ut nuntiarent, 'civem eorum Hamilcarem relictum in Gallia, 'haud satis scire ex Hasdrubalis prius, an ex Magonis 'postea exercitu, bellum contra foedus facere. Exercitus 'Gallorum Ligurumque excivisse ad arma contra populum 'Romanum: eum, si pax placeret, revocandum illis, et de'dendum populo Romano esse.' Simul nuntiare iussi, 'perfugas sibi non omnes redditos esse; ac magnam partem 'eorum palam Carthagini obversari dici: quos comprehendi 'conquirique debere, ut sibi ex foedere restituantur.' Haec ad Carthaginienses mandata.

Iidem ad Masinissam.

Masinissae gratulari iussi, 'quod non patrium modo recuperasset regnum, sed, parte

3 *Ut obsiderentur tamen*] Ut non primo impetu expugnarentur, quemadmodum Placentini, sed obsideri saltem urbem necesse esset, antequam caperetur. CREV.

4 *Gallicum tumultum*] cf. Supr. vii. 9.

5 *Haud satis scire*] Qui utrum ex Hasdrubalis, an ex Magonis exercitu relictus esset, sese, nempe Romanos, parum scire. CREV.

U. C. 552. A. C. 200.

'florentissima Syphacis finium adiecta, etiam auxisset.' Nuntiare praeterea iussi, 'bellum cum rege Philippo susceptum, quod Carthaginienses auxiliis iuvisset; iniuriasque inferendo sociis populi Romani, flagrante bello Italia, coegisset classes exercitusque in Graeciam mitti; et, distinendo copias, causa in primis fuisset serius in Africam 6 traiiciendi:' peterentque, 'ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum.' Dona ampla data, quae ferrent 7 regi, vasa aurea argenteaque, toga purpurea, et palmata tunica cum eburneo scipione, et toga praetexta cum curuli 8 sella: iussique polliceri, 'si quid ei ad firmandum augendumque regnum opus esse indicasset, enixe id populum Romanum merito eius praestaturum.'

Verminae Syphacis filii legati.

Verminae quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamque, et culpam omnem in fraudem Carthaginiensium avertentes. 'Et Masinissam Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoque annisurum, ne officiis in populum Romanum aut a Masinissa, aut ab ullo alio vincatur. Petere, ut rex, sociusque et amicus ab senatu appellaretur.' Responsum legatis est: 'Et patrem eius Syphacem sine causa ex socio et amico hostem repente populi Romani factum: et eum ipsum rudimentum adolescentiae bello lacessentem Romanos posuisse. Itaque pacem illi prius petendam a populo Romano esse, quam ut rex, sociusque, et amicus appelletur. Nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse. Legatos Romanos in Africa fore, quibus mandaturum senatum, ut Verminae pacis dent leges, liberum arbitrium eius 9 populo Romano permittenti. Si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore.' Legati cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octavius: quinqueremes singulis datae.

12.

Sublata pecunia e fano Proserpinae.

Literae deinde in senatu recitatae sunt Q. Minucii praetoris, cui Bruttii provincia erat: 'Pecuniam Locris ex Proserpinae thesauris nocte clam sublatam: nec, ad quos pertineat facinus, vestigia ulla exstare.' Indigne passus senatus, non cessari ab sacrilegiis, et ne Pleminium qui-

6 *Peterentque, ut ad id bellum*] *Petere* legi iussit Gronovius, ut pendeat verbum a praecedenti *iussi*. Sed *peterentque* tantum non omnes codices habent, et Bekkerus reposuit.

7 *Palmata tunica*] cf. Supr. x. 7.

8 *Si quid ei*] *Sibi* mavult Gronovius, ut intelligatur ipse Masinissa. Durius quidem videtur verbum *indicasset* ad populum Romanum referri, ut quidam volunt.

9 *Liberum arbitrium eius ... permittenti*] Ita Rubenius emendat pro vulg. *ei ... permittente*, quippe vox *permittenti* ad Verminam referenda est ita, ut vertatur: si liberum pacis dandae arbitrium populo Romano Vermina permittat.

U. C. 552. A. C. 200.

dem, tam clarum recensque noxae simul ac poenae exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, ut ad praetorem in Bruttios scriberet: 'senatui placere, quaestionem de expilatis thesauris eodem exemplo 'haberi, quo M. Pomponius praetor triennio ante habuisset. [1] 'Quae inventa pecunia esset, reponi: si quo minus inven- [2] 'tum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut ante 'pontifices censuissent, fieri causa expiandae violationis eius 'templi.' Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt. In Lucanis coelum arsisse afferebant. [3] Priverni sereno per diem totum rubrum solem fuisse. Lanuvii templo Sospitae Iunonis nocte strepitum ingentem exortum. Iam animalium obscoeni foetus pluribus locis [4] nuntiabantur. In Sabinis incertus infans natus, masculus an femina esset: alter sexdecim iam annorum item ambiguo sexu inventus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessae porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Foeda omnia et deformia, errantisque in alienos foetus naturae visa. Ante omnia abominati semimares, iussique in mare extemplo deportari: sicut proxime, C. Claudio, M. Livio consulibus, deportatus similis prodigii foetus erat. Nihilo minus decemviros adire libros de portento eo iusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quae proxime secundum id prodigium factae essent, imperarunt. Carmen praeterea ab ter novenis virginibus cani per urbem iusserunt, donumque Iunoni Reginae ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso curavit. Carmen, sicut patrum memoria Livius, ita tum condidit P. Licinius [5] Tegula.

Prodigia.

13. Reddita Proserpinae pecunia.

Expiatis omnibus religionibus, (nam etiam Locris sacrilegium pervestigatum a Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thesauros reposita) quum consules in provincias proficisci vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio, M. Claudio consulibus mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt sena- [6] tum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magna

1 *Triennio ante*] Hoc verum est, si non numerentur extrema. Alioquin legendum erit *quinquennio ante.* Vid. supr. xxix. 21. Crev.

2 *Si quo minus*] Si quo loco, si forte alicubi.

3 *Nuntiata acciderunt*] Nuntiata pervenerunt ad aures Patrum et populi. Crev.

4 *Obscoeni foetus*] Abominandi, foedi, sic *omina obscoena* apud Cic. pro Dom. 55.

5 *Patrum memoria*] Quadraginta circiter annis ante hunc de quo nunc agit noster. Itaque eorum, qui tum vivebant, patres aequales Livii Andronici erant. cf. supr. xxvii. 37.

6 *Tertia pensio*] Debebatur quidem eo anno tertia pensio, ut supr. xxix. 16. patet, sed de secunda pensione nihil memorat Livius, ita ut Glareanus arbitretur, hic pro tertia secundam solutam esse pensionem, et libro infr. xxxiii. 42. tertiam.

classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix aerarium sufficeret, negaverant esse, unde iis in praesentia solveretur. Senatus querentes eos non sustinuit, 'Si in Punicum 'bellum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum uti 'respublica vellet; aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud 'quam publicatam, pro beneficio, tanquam ob noxam, suam 'pecuniam fore?' Quum et privati aequum postularent, nec tamen solvendo aeri alieno respublica esset, quod medium inter aequum et utile erat, decreverunt, 'Ut, quo-'niam magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, 7 8 'et sibimet emptis opus esse; agri publici, qui intra quin-'quagesimum lapidem esset, copia iis fieret. Consules 9 'agrum aestimaturos, et in iugera asses vectigales, testandi 'causa publicum agrum esse, imposituros; ut si quis, quum 'solvere posset populus, pecuniam habere, quam agrum, 'mallet, restitueret agrum populo.' Laeti eam conditionem 1 privati accepere. Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniae datus erat, appellatus.

U. C. 552.
A. C. 200.

Pro pecunia privatis agri assignati.

14. Tum P. Sulpicius, secundum vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundisium venit, et, veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, altera die, quam a Brundisio solvit, in Macedoniam traiecit. Ibi ei praesto fuere Atheniensium legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est C. Claudius Centho, cum viginti longis navi-2 bus, et mille militum copiis. Neque enim ipse rex Athenas obsidebat. Eo maxime tempore Abydum oppugnabat, 3 iam cum Rhodiis et Attalo navalibus certaminibus, neutro feliciter proelio, vires expertus. Sed animos ei faciebat, 4 praeter ferociam insitam, foedus ictum cum Antiocho Syriae rege, divisaeque iam cum eo Aegypti opes; cui, morte 5 audita Ptolemaei regis, ambo imminebant. Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam

Sulpicius Cos. it in Macedoniam.

Athenae a Macedon. obsessae.

7 *Agri publici*] Quem tamen a possessoribus Romanis iamdiu occupatum fuisse censet Niebhr. ii. n. 307.

8 *Intra quinquagesimum lapidem*] Intra quinquaginta ab urbe millia passuum.

9 *Asses vectigales*] Singulos asses in iugera vectigalis nomine. Crev.

1 *Trientius Tabuliusque*] Recte iudicat Gronovius ideo sic dictum esse hunc agrum, quia pro triente tabularum, id est, pro tertia parte eius, quod ex publicis tabulis debebatur, datus fuerat. Crev.

2 *Et mille militum copiis*] *Mille* addiderunt Kreyssig. et Bekker. quorum hic vocem *copiis* omittit. Aliquam vocem ante *militum* desiderari existimat Crevier.

3 *Neutro feliciter proelio*] Haec duo proelia simul pugnata a Philippo sunt, unum cum Attalo, alterum cum Rhodiis, ut narrat Polyb. xvi. 2. et 14. cf. infr. xxxii. 33.

4 *Antiocho Syriae rege*] Hic est Antiochus Magnus, qui postea bellum cum Romanis gessit. Crev.

5 *Ptolemaei*] Philopatoris: cui successerat filius, Ptolemaeus Epiphanes, puer admodum, de quo supr. 2. Crev.

U. C. 552. A. C. 200. Causa belli Athenienses inter et Philippum.

digna causa: dum ex vetere fortuna nihil praeter animos servant. Acarnanes duo iuvenes per Initiorum dies, non 6 initiati, templum Cereris, imprudentes religionis, cum ce- 7 tera turba ingressi sunt. Facile eos sermo prodidit, absurde quaedam percunctantes: deductique ad antistites templi, quum palam esset, per errorem ingressos, tanquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Id tam foede atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: impetravitque ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus, primo terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis praeda in Acarnaniam rediit. Et irritatio quidem animorum ea prima fuit: postea iustum bellum decretis 8 civitatis ultro indicendo factum. Attalus enim rex Rhodiique, persecuti cedentem in Macedoniam Philippum, quum Aeginam venissent; rex Piraeeum, renovandae firmandaeque cum Atheniensibus societatis causa, traiecit. Civitas omnis obviam effusa cum coniugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem urbem, ac dii prope ipsi exciti sedibus suis, exceperunt. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quae vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere eum, de quibus videretur, quam praesentem aut referendis suis in civitatem beneficiis erubescere, aut significationibus acclamationibusque multitudinis, assentatione immodica pudorem onerantis. In literis autem, quae missae in concionem recitataeque sunt, commemoratio erat beneficiorum primum in civitatem sociam; deinde rerum, quas adversus Philippum gessisset; ad postremum adhortatio: 'Capessendum 'bellum, dum se, dum Rhodios, tum quidem, dum etiam 'Romanos haberent. Nequicquam postea, si tum cessas- 9 'sent, praetermissam occasionem quaesituros.' Rhodii deinde legati auditi sunt: quorum recens erat beneficium, quod naves longas quattuor Atheniensium, captas nuper a Macedonibus recuperatasque, remiserant. Itaque ingenti consensu bellum adversus Philippum decretum. Honores regi primum Attalo immodici, deinde et Rhodiis habiti:

Attalus Athenis.

15.

Populum scripto alloquitur.

6 *Initiorum*] *Initia*, seu *Initiorum sacra*, sunt, ut norunt omnes, Cereris mysteria, quae magna religione ab Atheniensibus Eleusine celebrabantur, nullo magis quam silentio sollennia, ut ait Iustin. v. Huius nominis originem Cic. de Legg. ii. 36. ducere videtur ex eo quod celebrarentur ob *principia vitae*, arationem nimirum et sationem agrorum, a Cerere inventa. CREV.

7 *Imprudentes religionis*] Ignorantes quaenam esset horum sacrorum religio. CREV.

8 *Iustum bellum*] sc. Non tumultuaria vis, sed verum bellum, ut quod Athenienses Philippo ultro indixerant.

9 *Tum quidem, dum etiam*] Ac maxime in hoc temporis articulo capessendum bellum, dum etiam Romanos, potentissimam civitatem, socios haberent paratos ad auxilium. CREV.

tum primum mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda: et Rhodiorum populus corona aurea virtutis gratia donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii prius Atheniensibus dederant. Secundum haec rex Attalus Aeginam ad classem se recepit. Rhodii Ciam[1] ab Aegina, inde per insulas Rhodum navigarunt: omnibus, praeter Andrum, Parumque, et Cythnum, quae praesidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Aeginae, missi in Aetoliam nuntii, exspectatique inde legati, aliquamdiu nihil agentem tenuere: et neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcunque composita cum Philippo pace, et ipse Rhodiique, quum, si institissent tunc Philippo, egregium liberatae per se Graeciae titulum habere potuissent; patiendo rursus eum in Hellespontum traiicere, occupantemque Thraciae opportuna loca[2] vires colligere, bellum aluere; gloriamque eius gesti perfectique Romanis concesserunt.

U. C. 552. A. C. 200. Decernunt Athenienses bellum in Philippum.

16. Philippus magis regio animo est usus: qui, quum Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisset, ne Romano quidem, quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex praefectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi[3], ut Maroneam peteret, ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. Et Maroneam quidem primo impetu expugnavit: Aenum inde cum magno labore, postremo proditione Ganymedis praefecti Ptolemaei, cepit. Deinceps alia castella, Cypsela, et Doriscon, et Serrheum, occupat. Inde progressus ad Chersonesum, Elaeunta et Alopeconnesum tradentibus ipsis, recepit. Callipolis quoque et Madytos dedita, et castella quaedam ignobilia. Abydeni, ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt. Ea oppugnatio diu Philippum tenuit: eripique ex obsidione, ni cessatum ab Attalo et Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantum milites in praesidium, Rhodii quadriremem unam ex classe, quum ad Tenedum staret, miserunt. Eodem postea, quum iam vix sustinerent obsidionem, et ipse Attalus quum traiecisset, spem tantum auxilii ex propinquo ostendit, neque terra, neque mari adiutis sociis.

Philippus Abydum obsidet.

17. Abydeni primo, tormentis per muros dispositis, non terra

1 *Ciam*] Sic legi iussit Sigonius. Antea *Ceam*. Sed parum interest. Utrumque enim nomen eiusdem insulae est. CREV.

2 *Thraciae opportuna loca*] Gronovius emendavit *Thraciae* pro vulg. *Graeciae*, siquidem Aenus, et Maronea, et cetera, quae mox enarrantur loca, Thraciae erant.

3 *Heraclidi*] Hunc Heraclidem exsulem Tarentinum fuisse, ac virum omnibus flagitiis maculosum, docet Polyb. xiii. 2. CREV.

U. C. 552. A. C. 200. modo adeuntes aditu arcebant, sed navium quoque statio- 4 nem infestam hosti faciebant. Postea, quum et muri pars strata ruinis, et ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis iam perventum esset, legatos ad regem de conditionibus tradendae urbis miserunt. Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadriremem cum sociis navalibus, Attalique praesidium emitti liceret; atque ipsis urbe excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus, respondisset; adeo renuntiata haec legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit, ut, ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes 5 in templo Dianae, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nutricibus, in gymnasium includi iuberent: aurum et argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quae in portu erant, congeri, sacerdotes victimasque adduci, et altaria in medio poni. Ibi delecti primum, qui, ubi caesam aciem suorum, pro diruto muro pugnantem, vidissent, extemplo coniuges liberosque interficerent; aurum, argentum, vestemque, quae in navibus esset, in mare deiicerent; tectis publicis privatisque, quam plurimis locis possent, ignes subiicerent; et, id se facinus perpetraturos, praeeuntibus exsecrabile car- 6 men sacerdotibus, iureiurando adacti: tum militaris aetas iurare, neminem vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi, memores deorum, adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox proelium diremptura esset, rex prior, territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos et confectos vulneribus ac lassitudine superesse proelio cernerent, luce prima sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

Abydenorum rabies.

Urbs deditur a principibus.

18. Ante deditionem ex iis legatis Romanis, qui Alexandriam missi erant, M. Aemilius trium consensu minimus natu, 7 audita obsidione Abydenorum, ad Philippum venit. Qui, 8 questus Attalo Rhodiisque arma illata, et quod tum maxime Abydum oppugnaret, quum rex ab Attalo et Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret; 'Num Abydeni quoque,' inquit, 'ultro tibi intulerunt arma?' Insueto vera audire

4 *Navium . . . stationem*] Efficiebant ut naves Philippi multa incommoda eo, ubi stabant, loco paterentur. Crev.

5 *Ut ad Saguntinam rabiem*] cf. Supr. xxi. 14.

6 *Praeeuntibus exsecrabile carmen*] De voce *praeeuntibus* cf. supr. iv. 21. *Carmen* est concepta quaedam et sollennis verborum formula. Supr. i. 24. *longo effata carmine:* et 26. *lex horrendi carminis erat. Exsecrabile* intelligendum est plenum exsecrationibus in iurantis caput, nisi iurisiurandi fidem impleret. Crev.

7 *Trium consensu*] Amborum collegarum consensu et suo. Gronov.

8 *Ad Philippum venit*] cf. Diodori Excerpt. Vatican. ed. A. Maio xxvi. 11.

ferocior oratio visa est, quam quae habenda apud regem 9 esset. 'Aetas,' inquit, 'et forma, et super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primum 'velim, vos foederum memores servare mecum pacem. Si 1 'bello lacessieritis, mihi quoque in animo est facere, ut re'gnum Macedonum nomenque, haud minus quam Roma'num, nobile bello sentiatis.' Ita dimisso legato, Philippus, auro argentoque, quae coacervata erant, accepto, hominum praedam omnem amisit. Tanta enim rabies multitudinem invasit, ut repente proditos rati, qui pugnantes mortem occubuissent, periuriumque alius alii exprobrantes, et sacerdotibus maxime, qui, quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent, repente omnes ad caedem coniugum liberorumque discurrerent, seque ipsi per omnes vias leti interficerent. Obstupefactus eo furore rex, suppressit impetum militum, et, 'triduum se ad mo'riendum Abydenis dare,' dixit. Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quam infesti edidissent victores: nec, nisi quem vincula aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus, imposito Abydi praesidio, in regnum rediit. Quum, velut Sagunti excidium Hannibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuntii occurrerunt, consulem iam in Epiro esse, et Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse.

U. C. 552.
A. C. 200.

Abydeni se ipsi trucidant.

19.

Legati Rom. in Africa.

Inter haec legatis, qui in Africam missi erant de Hamilcare Gallici exercitus duce, responsum a Carthaginiensibus est, nihil ultra se facere posse, quam ut exsilio eum multarent, bonaque eius publicarent. Perfugas et fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse; et de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. Ducenta millia modium tritici Romam, ducenta ad exercitum 2 in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad regem profecti legati. Dona data Masinissae, mandataque edita. Equites mille Numidae, quum duo millia daret, accepti. Ipse in naves imponendos curavit, et cum ducentis millibus modium tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is, ad primos fines regni legatis obviam progressus, ut scriberent ipsi, quas vellent, pacis conditiones, permisit. Omnem pacem bonam iustamque fore sibi cum populo Romano. Datae leges

9 *Aetas ... et forma*] M. Aemilius forma omnes aequales suos antecellebat, teste Polybio xvi. 34. ubi illa Abydi expugnatio fuse narratur. CREV.

1 *Mihi quoque in animo est facere*] Praepositionem *in* omittit Bekker. fide plurium codd.

2 *Ad regem*] sc. Ad Masinissam.

U. C. 552. A. C. 200. pacis, iussusque ad eam confirmandam mittere legatos Romam.

20. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus pro consule ex Hispania rediit. Qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetque, ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem; 'res triumpho 'dignas esse' censebat senatus: 'sed exemplum a ma- 'ioribus non accepisse, ut, qui neque dictator, neque 'consul, neque praetor res gessisset, triumpharet. Pro 3 'consule illum Hispaniam provinciam, non consulem, aut 'praetorem, obtinuisse.' Decurrebatur tamen eo, ut ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis; qui nihilo magis id more maiorum, aut ullo exemplo futurum diceret. Postremo victus consensu Patrum tribunus cessit: et ex senatusconsulto L. Lentulus ovans urbem est ingressus. Argenti tulit ex praeda quadraginta quattuor millia pondo; auri duo millia quadringenta quinquaginta. Militibus ex praeda centum viginti asses divisit.

Lentulo ex Hispania reduci concessa ovatio.

21. Iam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat, et quinque millia socium Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant. Itaque L. Furius, magnis itineribus ab Arimino adversus Gallos, Cremonam tum obsidentes, profectus, castra mille quingentorum passuum intervallo ab hoste posuit. Occasio egregie rei gerendae fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset. Palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto praesidio. Lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli, clamore suorum ex agris revocati, omissa praeda, quae in manibus erat, castra repetivere, et postero die in aciem progressi. Nec Romanus moram pugnandi fecit. Sed vix spatium instruendi fuit: eo cursu hostes in proelium venerunt. Dextra ala (in alas divisum socialem 4 exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duae Romanae legiones. M. Furius dextrae alae, legionibus M. Caecilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) praepositi. Praetor secum duos legatos, C. Laetorium et P. Titinium, habebat: cum quibus circumspicere et obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primo Galli, omni multitudine in unum locum

Proelium cum Gallis ad Cremonam.

3 *Triumpharet*] cf. Supr. xxviii. 38. *neminem ad eum diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset.*

4 *In alas divisum ... habebat*] *Habebant* legendum suadet Lipsius de Mil. Rom. 6. 7. quum vox *habebat* novam quandam a praetore inventam aciem instruendi rationem, *habebant* autem sollennem temporum illorum consuetudinem denotet, quam Livium hic velle significare existimat. Dukerus, quum dextrae tantum sociorum alae mentio fiat, sinistram non in exercitu praetoris fuisse, sed in Etruria, ne ea regio sine praesidio esset, substitisse censet.

connisi, obruere atque obterere sese dextram alam, quae prima erat, sperarunt posse. Ubi id parum procedebat, circumire a cornibus, et amplecti hostium aciem (quod in multitudine adversus paucos facile videbatur) conati sunt. Id ubi vidit praetor, ut et ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextra laevaque alae, quae in prima acie pu-5 gnabat, circumdat, aedemque deo Iovi vovit, si eo die 6 hostes fudisset. L. Valerio imperat, ut parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumire eos aciem patiatur. Simul et ipse, ut extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, et perrumpere ordines iubet. Et cornua ab equitibus, et medii a pedite pulsi: ac repente, quum omni parte caede ingenti sternerentur, Galli terga vertunt, fugaque effusa repetunt castra. Fugientes persecutus eques, mox et legiones insecutae in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt: caesa aut capta supra quinque et triginta millia cum signis militaribus septuaginta, carpentis Gallicis, multa 7 praeda oneratis, plus ducentis. Hamilcar dux Poenus eo proelio cecidit, et tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis. Magna victoria laetaque Romae fuit. Literis allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo proelio ceciderunt: plurimi dextrae alae, in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quanquam per praetorem prope debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis, quae Romae agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a praetore accepit.

U. C. 552. A. C. 200.

22. Consul alter, quum auctumno ferme exacto in provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat. Ab classe, quae Corcyrae subducta erat, C. Claudius triremesque Romanae, sicut ante dictum est, Athenas missae, quum Piraeeum pervenissent, despondentibus iam animos sociis

Res Graeciae.

Athenae defensae.

5 *Aedemque deo Iovi*] Mendum latet in voce *deo*, quam adiungere Iovi omnino supervacaneum est. Sigonius emendat *aedesque duas Iovi*. Revera enim mentio fit infr. xxxiv. 53. unius aedis dedicatae Iovi in insula, quae vota fuisse ibidem dicitur a L. Furio Purpureone praetore, Gallico bello; ac rursus xxxv. 41. aedis dedicatae Iovi in Capitolio, quam itidem L. Furius Purpureo praetor Gallico bello vovisse memoratur. Possis quoque cum Henr. Valesio legere: *aedemque Diiovi*. Iupiter enim *Diiovis* et *Diespiter* ab antiquis dicebatur. CREV.

6 *Parte duarum legionum*] *Altera* ante vocem *parte* desiderat Crevier. sed hanc loquendi formam Livio non inusitatam esse censet Gronovius, et in eam codices longe plurimi consentiunt.

7 *Eo proelio cecidit*] Eum triennio post captum et in triumpho ductum fuisse, alios fortasse annales secutus, noster refert infr. xxxii. 30. xxxiii. 23. DRAK.

U. C. 552. A. C. 200. spem ingentem attulerant. Nam et terrestres ab Corintho, quae per Megaram incursiones in agros fieri solitae erant, non fiebant; et praedonum a Chalcide naves, quae non mare solum infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modo Sunium superare, sed 8 nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiae quadriremes, et erant Atticae tres apertae naves, ad tuendos maritimos 9 agros comparatae. Hac classe si urbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in praesentia existimanti Claudio esse, maioris etiam rei fortuna oblata est. Exsules ab Chalcide, regiorum iniuriis pulsi, attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine ullo posse. Nam et Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, et oppidanos, praesidio Macedonum fretos, custodiam urbis negligere. His auctoribus profectus, quanquam Sunium ita mature pervenerat, ut inde provehi ad primas angustias 1 Euboeae posset; ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit: et tranquillo pervectus Chalcidem, paullo ante lucem, qua infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circa scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. Progressi inde ad frequentia aedificiis loca, custodibus interfectis, refractaque porta, ceteram multitudinem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est: aucto etiam tumultu, quod circa forum ignis tectis iniectus erat. Conflagrarunt et horrea regia, et armamentarium cum ingenti apparatu machinarum tormentorumque. Caedes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri coepta est: nec ullo iam, qui militaris aetatis esset, non aut caeso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane praefecto praesidii interfecto, praeda omnis primo in forum collata, deinde in naves imposita. Carcer etiam ab Rhodiis refractus: emissique captivi, quos Philippus tanquam in tutissimam custodiam condiderat. Statuis inde regis deiectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, et Piraeeum, unde profecti erant, redierunt. Quod si tantum militum Romanorum fuisset, ut et Chalcis teneri, et non deseri praesidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis et Euripus adempta regi forent. Nam ut

23. *Chalcidem occupant Romani.*

Direptam relinquunt.

8 *Sed nec*] Particula *nec* hoc loco pro *ne quidem* accipitur.

9 *Tres apertae naves*] Naves apertae constratis sive tectis opponuntur, ut apud Cic. in Verr. v. 104, et eae sunt quae nulla habent tabulata. CREV.

1 *Ad primas angustias*] Ad eum locum ubi mare arctari incipit ad Euboeam, sive ad prima initia Euripi freti, quo Euboea a continente dividitur. CREV.

terra Thermopylarum angustiae Graeciam, ita mari fretum Euripi claudit. U. C. 552. A. C. 200.

24. Demetriade tum Philippus erat. Quo quum esset nuntiata clades sociae urbis, quanquam serum auxilium perditis 2 erat, tamen, quae proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, et trecentis equitibus extemplo profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius opprimi Romanos posse. A qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quam ad deforme spectaculum semirutae ac fumantis sociae urbis quum venisset, paucis vix, qui sepelirent bello absumptos, relictis, aeque raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per 3 Boeotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem eventum ratus responsurum. Et respondisset, ni speculator, (hemerodromos vocant Graeci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen e specula quadam, praegressus nocte media Athenas pervenisset. Idem ibi somnus, eademque negligentia erat, quae Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido et praetor Atheniensium, et Dioxippus praefectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari iubent, ut hostes adesse omnes scirent. Ita undique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem, appropinquans urbi, conspectis luminibus crebris, et fremitu hominum trepidantium, ut in tali tumultu, exaudito, sustinuit signa: et considere ac conquiescere agmen iussit, vi aperta propalam usurus, quando parum 4 dolus profuerat. Ab Dipylo accessit. Porta ea, velut in ore urbis posita, maior aliquanto patentiorque, quam ceterae, est: et intra eam extraque latae sunt viae, ut et 5 oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent: et extra 6 limes mille ferme passus longus, in Academiae gymnasium

Advolat Philippus, sed sero.

Ducit Athenas.

2 *Quae proxima auxilio est*] Ubi enim impedire non possumus, quominus iniuria inferatur, proximum videtur, ut illatam ulciscamur. Rasch.

3 *Pari incepto haud disparem eventum*] Athenas ex improviso oppugnanti sibi, quemadmodum Romani Chalcidem oppugnassent, eundem eventum responsurum ratus, quem habuissent Romani. Crev.

4 *Ab Dipylo accessit*] Nomen *Dipylum* Graece idem, quod Latine *Ianus*, significat, scilicet portam biforem. Ab ea parte Athenarum erat qua Ceramicus interior a Ceramico exteriore urbis muro distinguitur. Patentior quidem erat, quippe per eam Eleusim et in Peloponnesum atque Boeotiam via ducebat. Eadem porta Thriasia, porta Ceramicica vocabatur.

5 *A foro ad portam*] Vox *Forum* interiorem Ceramicum denotare videtur, quippe apud plures auctores Ceramicus Graeca voce ἀγορᾷ intelligitur. cf. Plutarch. de x. Rhet. in Lycurg. Leakii Topogr. Athen. §. 3. Meursii Ceramic. Gem. 16.

6 *In Academiae gymnasium*] Quod a Dipylo sex stadia remotum erat. cf. Cic. de Fin. v. 1. Nomen ducebat ab Academo, vel Ecademo heroe. Diog. Laert. in Platon. §. 8. In hoc gymnasio Plato discipulos

U. C. 552. A. C. 200.

ferens, pediti equitique hostium liberum spatium praeberet. Eo limite Athenienses cum Attali praesidio et cohorte Dioxippi, acie intra portam instructa, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, et diu optata caede (neque enim ulli Graecarum 7 civitatium infestior erat) expleturum, cohortatus milites, 'ut, se intuentes, pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem 'esse debere, ubi rex esset,' concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus; quod, ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus, iniecit. Plurimos manu sua cominus eminusque vulneratos compulsosque in portam, consecutus et ipse, quum maiorem in angustiis trepidantium edidisset caedem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia, qui in turribus portae erant, sustinebant tela, ne in permixtos hostibus suos coniicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum 8 Herculis, gymnasiumque, et lucus erat circumiectus) posuit. Sed et Cynosarges, et Lyceum, et quidquid sancti amoe- 9 nive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solum, sed etiam sepulcra; nec divini humanive iuris quicquam prae impotenti ira est servatum.

Proelium memorabile edit.

Diruit omnia circa Athenas.

25. Postero die, quum primo clausae fuissent portae, deinde subito apertae, quia praesidium Attali ab Aegina, Romanique ab Piraeeo intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum. Inde Eleusinem profectus, spe improviso templi castellique, quod et imminet et cir- 1 cumdatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, et classem a Piraeeo

suos, qui a loco nomen Academici duxerunt, instituebat. Hic hortus Attali erat, ubi Lacydes sophistes scholas habuit. Haud scio an *liberum spatium* equiti peditique hic praeberetur, quum aquae stagnantes, quae platanos umbrosos fovebant, aer minime salubre et regionem prope pestilentem redderent.

7 *Diu optata caede . . . expleturum*] Nempe se, suam iram. Videtur tale quid excidisse. Crev.

8 *Cynosarges*] Haud procul a porta Diomea erat. Nomen ducebat a cane albo qui quondam sacra Herculis inquinavit. cf. Pausan. Attic. 19. Hic Antisthenes scholam Cynicam instituebat. Hic Athenienses post pugnam Marathonicam castra posuerunt, et collis, qui prope aberat, locum haud dubie castris opportunum dabat. cf. Herod. vi. 116. Plutarch. de x. Rhet. in Antisth.

9 *Lyceum*] Gymnasium Apollini Lycio sacrum, ad ripas Ilyssi, ubi Archon Polemarchus iura dabat, et ubi iuventus Atheniensis militariter decurrebat. Hic Aristoteles inambulans de philosophia disputabat, unde Peripatetici discipuli eius vocabantur. cf. Pausan. Attic. 19. Cic. Acad. Qu. i. 4.

1 *Circumdatum est*] Circumiectum est, ita ut castello templum includatur. Crev.

U. C. 552. A. C. 200. It Argos.

subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. Et quum Argis Achaeorum concilium esse audisset, inopinantibus Achaeis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversus Nabin tyrannum Lacedaemoniorum: qui, translato imperio a Philopoemene ad Cycliadam, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achaeorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimorum vastabat; et iam urbibus quoque erat terribilis. Adversus hunc hostem, quum, quantum ex quaque civitate militum scriberetur, consultarent; Philippus, dempturum se iis curam, quod ad Nabin et Lacedaemonios attineret, pollicitus; nec tantum agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eo extemplo exercitu, translaturum. Haec oratio quum ingenti hominum assensu acciperetur: 'Ita tamen 'aequum est,' inquit, 'me vestra meis armis tutari, ne mea 'interim nudentur praesidiis. Itaque, si vobis videtur, 'tantum parate militum, quantum ad Oreum, et Chalcidem, 'et Corinthum tuenda satis sit: ut, meis ab tergo tutis, se'curus bellum Nabidi inferam et Lacedaemoniis.' Non fefellit Achaeos, quo spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque oblatum adversus Lacedaemonios: id quaeri, ut obsidem Achaeorum iuventutem educeret ex Peloponneso, ad illigandam Romano bello gentem. Et id quidem [2] coarguere Cycliadas praetor Achaeorum nihil attinere ratus, id modo quum dixisset, non licere legibus Achaeorum de aliis rebus referre, quam propter quas convocati essent; decreto de exercitu parando adversus Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit; inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus, magna spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum atque in Atticam terram rediit.

Achaeis adversus Nabin auxilium promittit.

Postulat vicissim praesidia urbibus suis.

Frustra.

26. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles praefectus regius, ex Euboea profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines, e regione Eleusinis saltum Cithaeronis transcendit. Inde dimidia parte militum ad praedandum passim per agros dimissa, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in praedantes suos impetus fieret, repente hostes effusos ex improviso adoriretur. Non fefellere insidiae. Itaque revocatis, qui discurrerant ad praedandum, militibus, instructisque, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit, Philippoque se ve-

2 *Id . . . coarguere*] Probare regi, hanc eius mentem et subdolum consilium sibi perspectum esse. CREV.

U. C. 552. A. C. 200.

nienti ex Achaia coniunxit. Tentata et ab ipso rege oppugnatio eius castelli est: sed naves Romanae, a Piraeeo venientes, intromissumque praesidium absistere incepto coegerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piraeeum pergit: ut, quum Philocles subeundo muros, et comminanda oppugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piraeeum levi cum praesidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterum nihilo ei Piraeei, quam Eleusinis, facilior, iisdem fere defendentibus, oppugnatio fuit. A Piraeeo Athenas repente duxit. Inde eruptione subita peditum equitumque inter angustias semiruti muri, qui brachiis duobus Piraeeum 3 Athenis iungit, repulsus; omissa oppugnatione urbis, diviso cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, quum priorem populationem sepulcris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inviolatum relinqueret, templa deum, quae pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi 4 iussit. Exornata eo genere operum eximie terra Attica, et copia domestici marmoris, et ingeniis artificum, praebuit 5 huic furori materiam. Neque enim diruere modo ipsa templa, ac simulacra evertere satis habuit; sed lapides quoque, ne integri cumularent ruinas, frangi iussit: et, 6 postquam non tam ira satiata, quam irae exercendae materia haec deerat, agro hostium in Boeotiam excessit, nec aliud quicquam dignum memoria in Graecia egit.

Philippus Athenas et Piraeeum frustra tentat.

Templa circa Athenas diruit.

27. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrhachium ad Apsum flumen habebat castra: quo arcessitum L. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulandos hostium fines mittit. Apustius, extremo Macedoniae populatus, Corrago, et Gerrunio, et Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus angustis sitam urbem, venit. Ac primo evocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, pellicere est conatus: deinde, ubi, magnitudine ac moenibus situque urbis freti, dicta aspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit; puberibusque interfectis, praeda omni militibus concessa, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum et munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Praesidio ibi relicto, Cnidus 7

Romani populantur Macedoniae fines.

3 *Semiruti muri*] Numerus singularis hic collective usurpatur, sicut τὸ μακρὸν τεῖχος Graece pro duobus illis muris longis, qui urbem Piraeeo et Phalerico portui connectebant, accipitur.

4 *Quae pagatim sacrata*] Graece κατὰ δήμους.

5 *Domestici marmoris*] Quod e monte Pentelico proveniebat.

6 *Ne integri cumularent ruinas*] Ne, si integri essent, cumulatiores ruinae, quasi monumenta templorum et simulacrorum, exstarent. Rasch.

7 *Cnidus* (*nomen propter alteram ... notius*)] *Cnidus* emendavit I. Gronovius, ut quae urbs Illyrici, ex Callimacho et Plutarcho, fuisse constet.

(nomen propter alteram in Asia urbem, quam oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna praeda, Athenagoras quidam regius praefectus in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit. Ad quorum clamorem et trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, coniectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere impetum Romanorum militum regii. Multi ex iis occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

U. C. 552.
A. C. 200.

28. Hac satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolae Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilaedi filius, et Amynander Athamanum rex, et ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum et Pleurati opera, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Aetolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Aeginae rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur: qua adiuncta, bello maritimo, sicut ante, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (iam enim in Macedoniam pervenerat) apparabat bellum. Filium 8 Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui aetatem eius regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quae ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum et 9 Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium praedae ac praemio essent, diruit. Ad Aetolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

Reguli accolae Macedonum iungunt se Romanis.

Philippi apparatus.

Mittit ad Aetolos.

29. Concilium Aetolorum stata die, quod Panaetolium vocant, futurum erat. Huic ut occurrerent, et legati regis iter accelerarunt, et ab consule missus L. Furius Purpureo legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum 1 foedus erat, auditi sunt. Qui, 'nulla nova re, nihil se novi 'habere, quod afferrent,' dixerunt: 'quibus enim de causis, 'experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo 'fecissent, compositam semel servare eos debere. An imi'tari,' inquit unus ex legatis, 'Romanorum licentiam, an

Oratio Macedonum in concilio Aetolorum contra Romanos.

Ilion olim legebatur, quod Crevier. haud dubie ab aliena manu profectum esse censet.

8 *Puerum admodum*] Tum duodecim annos natum, quum decimo octavo post hunc anno, infr. xl. 6. dicatur tricesimum annum agere. CREV.

9 *Haud ignobiles urbes*] Insulae maris Aegaei, quarum quaeque sui nominis urbem habebat. DRAK.

1 *Nulla nova re*] Quum nihil novi accidisset, quum eodem in statu res essent inter Philippum et Aetolos, quo erant quum foedus inter utrosque nuper ictum fuerat. Confer clausulam huius orationis. CREV.

U. C. 552. A. C. 200. 'levitatem dicam, mavultis? qui, quum legatis vestris Romae 'responderi ita iussissent, Quid ad nos venitis, Aetoli, sine 'quorum auctoritate pacem cum Philippo fecistis? iidem 'nunc, ut bellum secum adversus Philippum geratis, postu-'lant. Et antea propter vos, et pro vobis arma sumpta ad- 2 'versus eum simulabant; nunc vos in pace esse cum Phi-'lippo prohibent. Messanae ut auxilio essent, primo in 'Siciliam transcenderunt: iterum, ut Syracusas oppressas 'ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Mes-'sanam, et Syracusas, et totam Siciliam ipsi habent, vecti-'galemque provinciam securibus et fascibus subiecerunt. 'Scilicet, sicut vos Naupacti legibus vestris per magistratus 3 'a vobis creatos concilium habetis, socium hostemque libere, 'quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri 'vestro; sic Siculorum civitatibus, Syracusas aut Messanam, 'aut Lilybaeum indicitur concilium. Praetor Romanus 'conventus agit: eo imperio evocati conveniunt: excelso 'in suggestu superba iura reddentem, stipatum lictoribus 'vident; virgae tergo, secures cervicibus imminent: et 'quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec 'id mirari debent, aut possunt, quum Italiae urbes Rhegium, 'Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis 'crevit urbs Romana, eidem subiectas videant imperio. 'Capua quidem, sepulcrum ac monumentum Campani po-'puli, elato et extorri eiecto ipso populo, superest; urbs 4 'trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodi-'gium; relicta crudelius habitanda, quam si deleta foret. 'Furor est, si alienigenae homines, plus lingua et moribus 'et legibus, quam maris terrarumque spatio, discreti, haec 'tenuerint, sperare, quicquam eodem statu mansurum. 'Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestrae: 'qui, quum merito vestro vobis infestus esset, et nihil a 'vobis ultra, quam pacem, petiit, fidemque hodie pacis 'pactae desiderat? Assuefacite his terris legiones externas, 'et iugum accipite: sero ac nequicquam, quum dominum 'Romanum habebitis, socium Philippum quaeretis. Aeto-'los, Acarnanas, Macedonas, eiusdem linguae homines, 'leves ad tempus ortae causae disiungunt coniunguntque: 'cum alienigenis, cum barbaris aeternum omnibus Graecis 'bellum est, eritque. Natura enim, quae perpetua est, non 'mutabilibus in diem causis, hostes sunt. Sed, unde coepit 'oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco iidem homines

2 *Propter vos, et pro vobis*] Ita ut vestra defensio illis et causa belli esset, et finis. CREV.

3 *Scilicet*] Ironice dictum: ut illud Virgilii, *Scilicet is Superis labor est.* CREV.

4 *Elato*] Hanc vocem proprie de funeribus dici satis constat.

5 'de eiusdem Philippi pace triennio ante decrevistis, iisdem 'improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam et 'compositam turbare volunt. In qua consultatione nihil 'fortuna mutavit, cur vos mutetis, non video.'

U. C. 552. A. C. 200.

30. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus iubentibusque, Athenienses, qui foeda passi iustius in crudelitatem saevitiamque regis invehi poterant, introducti sunt. Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. 'Neque id se queri, quod hostilia ab 6 'hoste passi forent: esse enim quaedam belli iura; quae ut 'facere, ita pati sit fas. Sata exuri, dirui tecta, praedas 7 'hominum pecorumque agi, misera magis, quam indigna, 'patienti esse. Verum enim vero id se queri, quod is, qui 'Romanos alienigenas et barbaros vocet, adeo omnia simul 'divina humanaque iura polluerit, ut priore populatione 'cum infernis diis, secunda cum superis bellum nefarium 'gesserit: omnia sepulcra monumentaque diruta esse in 'finibus suis, omnium nudatos Manes, nullius ossa terra 8 'tegi: delubra sibi fuisse, quae quondam pagatim habi-'tantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in 'unam urbem quidem contributi maiores sui deserta reli-'querint. Circa ea omnia templa Philippum infestos cir-'cumtulisse ignes: semiusta et truncata simulacra deum 'inter prostratos iacere postes templorum. Qualem terram 'Atticam fecerit, exornatam quondam opulentamque, talem 'eum, si liceat, Aetoliam, Graeciamque omnem facturum. 'Urbis quoque suae similem deformitatem futuram fuisse, 'nisi Romani subvenissent. Eodem enim scelere urbem 'colentes deos, praesidemque arcis Minervam petitam: 'eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piraeei Iovem 'Minervamque; sed ab eorum non templis modo, sed 'etiam moenibus vi atque armis repulsum, in ea delubra, 'quae sola religione tuta fuerint, saevisse. Itaque se orare 'atque obsecrare Aetolos, ut miserti Atheniensium, ducibus 'diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundum deos 'plurimum possint, bellum susciperent.'

Atheniensium oratio.

31. Tum Romanus legatus: 'Totam orationis meae formam 'Macedones primum, deinde Athenienses mutarunt. Nam 'et Macedones, quum ad conquerendas Philippi iniurias in 'tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos,

Legati Romani oratio.

5 *Triennio ante*] Imo *quinquennio*, si extrema numerentur. cf. supr. 12.

6 *Esse enim quaedam belli iura*] Esse quaedam belli iure licita, quae ut facere aequum sit, si possis, ita et pati, si necesse sit. CREV.

7 *Indigna*] Talia, ut indignationem iustam movere possint patienti. CREV.

8 *Pagatim habitantes . . . in unam urbem ... contributi*] Notum est Athenienses primo dispersos in variis pagis habitasse; ac, Theseo auctore, relictis pagis, in unam urbem coaluisse. CREV.

U. C. 552. A. C. 200.

'defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt: 'et Athenienses in deos superos inferosque nefanda atque 'inhumana scelera eius referendo, quid mihi aut cuiquam 'reliquerunt, quod obiicere ultra possim? Eadem Cianos, 9 'Abydenos, Aeneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, 'Larissenses, Messenios hinc ex Achaia, existimate queri; 1 'graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi maiorem 'facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quae nobis 'obiecit; nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non 'posse. Rhegium, et Capuam, et Syracusas nobis obiecit. 'Rhegium Pyrrhi bello legio a nobis, Rheginis ipsis, ut 'mitteremus, orantibus, in praesidium missa, urbem, ad 'quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Com-'probavimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam 'legionem, in potestatem nostram redactam tergo et cervi-'cibus poenas sociis pendere quum coegissemus, urbem, 'agros, suaque omnia cum libertate legibusque Rheginis 'reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, 2 'quo indignius esset, quum tulissemus opem, et fatigati 'prope per triennium terra marique urbe munitissima op-'pugnanda essemus, quum iam ipsi Syracusani servire 'tyrannis, quam capi a nobis mallent, captam iisdem armis 'et liberatam urbem reddidimus. Neque infitias imus, Sici-'liam provinciam nostram esse, et civitates, quae in parte 'Carthaginiensium fuerunt, et uno animo cum illis adversus 'nos bellum gesserunt, stipendiarias nobis ac vectigales esse: 3 'quin contra, hoc et vos et omnes gentes scire volumus, 'pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campa-'norum poenae, de qua neque ipsi quidem queri possunt, 4 'nos poeniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversus 'Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris 'cladibus gessissemus, ipsos foedere primum, deinde con-'nubio, atque inde cognationibus, postremo civitate nobis 'coniunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium 'Italiae populorum, praesidio nostro foede interfecto, ad

9 *Cianos*] Ex urbe Cio in Bithynia. De eorum excidio multa queritur Polyb. xv. 21. Olim prave legebatur *Chios*. Sigonius emendavit. CREV.

1 *Messenios hinc ex Achaia*] Messenios ex hac ipsa Achaia vobis vicina. Messenii tunc temporis in Achaeorum rempublicam confusi erant. CREV.

2 *Ab externis tyrannis*] Ab tyrannis, qui ne Syracusani quidem essent, quales multi olim Syracusis fuerant, sed, quo res esset indignior, externi. Epicydem et Hippocratem intelligit. cf. supr. xxiv. 27.

3 *Stipendiarias nobis ac vectigales*] Quorum agris impositum est vectigal certum, quod stipendiarium dicitur, ut Hispanis et plerisque Poenorum, ii *stipendiarii* dicebantur. *Vectigales* autem, quorum ager, i. e. *fructus* agri, a censoribus locabatur. cf. Fuss. R. Antiq. § 252. Cic. in Verr. iii. 6. et 21.

4 *Neque ipsi quidem*] *Ne ipse quidem* emendat Gronovius, quem auctorem secutus est Bekker.

U. C. 552.
A. C. 200.

'Hannibalem defecerunt: deinde, indignati se obsideri a 'nobis, Hannibalem ad oppugnandam Romam miserunt. 'Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam super-'esset, quis id durius, quam pro merito ipsorum, statutum 'indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerum 'mortem consciverunt, quam a nobis supplicio affecti sunt. 'Ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locum-'que ad habitandum daremus: urbem innoxiam stare inco-'lumem pateremur; ut, qui hodie videat eam, nullum op-'pugnatae captaeve ibi vestigium inveniat. Sed quid ego 'Capuam dico? quum Carthagini victae pacem ac liberta-'tem dederimus. Magis illud est periculum, ne, nimis 'facile victis ignoscendo, plures ob id ipsum ad experiendam 'adversus nos fortunam belli incitemus. Haec pro nobis 'dicta sint, haec adversus Philippum: cuius domestica par-'ricidia, et cognatorum amicorumque caedes, et libidinem 5 'inhumaniorem prope, quam crudelitatem, vos, quo propi-'ores Macedoniae estis, melius nostis. Quod ad vos atti-'net, Aetoli, nos pro vobis bellum suscepimus adversus 'Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. Et 'forsitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu 'vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat, accepisse. 'Et nos, quum alia maiora urgerent, depositum a vobis 'bellum et ipsi omisimus. Nunc et nos, deum benignitate 'Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam 'incubuimus: et vobis restituendi vos in amicitiam societa-'temque nostram fortuna oblata est; nisi perire cum Phi-'lippo, quam vincere cum Romanis, mavultis.'

32. Damocriti Praet. Aetolorum sententia.

Haec dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus praetor Aetolorum, pecunia, ut fama est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi 6 parti assensus, 'Rem magni discriminis consiliis nullam 'esse tam inimicam, quam celeritatem,' dixit. 'Celerem 'enim poenitentiam, sed eandem seram atque inutilem, se-'qui; quum praecipitata raptim consilia neque revocari, 'neque in integrum restitui possint. Deliberationis autem 'eius, cuius ipse maturitatem exspectandam putaret, tempus 'ita iam nunc statui posse: quum legibus cautum esset, ne 7 'de pace bellove, nisi in Panaetolico et Pylaico concilio,

5 *Inhumaniorem*] Indigniorem homine.

6 *Magni discriminis consiliis*] Deliberationibus quae versarentur circa res eiusmodi, ut de iis bene an male statueres multum interesset; ut in iis peccari sine magno periculo non liceret. CREV.

7 *Pylaico concilio*] His verbis designat profecto Livius concilium quod ad Thermopylas haberetur. Sed alia mens fuit Damocriti, quem verisimile est potius locutum fuisse de sollenni concilio Aetolorum in urbe Thermo: ita ut errore nominis deceptus fuisse Livius videatur. cf. infr. xxxiii. 35. CREV.

U. C. 552. A. C. 200. 'ageretur, decernerent extemplo, ut praetor sine fraude, 'quum de bello aut de pace agere velit, advocet concilium: 'et, quod tum referatur decernaturque, ut perinde ius ra- 'tumque sit, ac si in Panaetolico aut Pylaico concilio actum 'esset.' Dimissis ita suspensa re legatis, egregie consultum genti aiebat. Nam, utrius partis melior fortuna belli esset, ad eius societatem inclinaturos. Haec in concilio Aetolorum acta.

Dimissi suspensa re legati.

33. Philippus impigre terra marique parabat bellum: navales copias Demetriadem in Thessaliam contrahebat. Attalum Romanamque classem principio veris ab Aegina ratus moturos, navibus maritimaeque orae praefecit Heraclidem, quem et ante praefecerat. Ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Aetolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur, sed gerebatur iam bellum. Per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in usum militi satis esset, praebentibus agris. Oppida vicique partim voluntate, partim metu se tradebant. Quaedam vi expugnata, quaedam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lyncum stativa posuit prope flumen Bevum: inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat: sed parum gnarus, quam partem petisset consul, alam equitum ad explorandum, quonam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consulem erat. Movisse ex hibernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorans. Is quoque speculatum miserat equites. Hae duae alae ex diverso, quum diu incertis itineribus vagatae per Dassaretios essent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus est, hostes appropinquare. Itaque prius, quam in conspectum venirent, equos armaque expedierant. Nec mora, ubi primum hostem videre, concurrendi facta est. Forte et numero et virtute, utpote lecti utrimque, haud impares, aequis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipsorum equorumque, incerta victoria, diremit proelium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque et triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retulerunt. Per transfugas cognitum est, quos levitas ingeniorum, ad cognoscendas hostium res, in omnibus bellis praebet.

Philippus impigre bellum apparat.

Consul per Dassaretiorum fines ducit exercitum.

Exploratores Romani et Macedones concurrunt, dubio eventu.

9 *Integrum vehens*] Non tactum, non minutum. cf. supr. xxii. 13.

1 Philippus, aliquid et ad caritatem suorum, et ut promptius pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset, afferri eos in castra iussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inaestimabile est, quam animi multitudinis. Quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id metum pigritiamque incussit. Nam, qui hastis 2 sagittisque et rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Graecis Illyriisque pugnare assueti, postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis cum humero abscisis, aut tota cervice desecta divisa a corpore capita, patentiaque viscera, et foeditatem aliam vulnerum viderunt, adversus quae tela quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgo cernebant. Ipsum quoque regem terror cepit, nondum iusto proelio cum Romanis congressum. Itaque, revocato filio praesidioque, quod in Pelagoniae faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse, cum viginti millibus peditum, quattuor equitum, ducibus transfugis, ad hostem profectus, paullo plus mille passus a castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossa ac vallo communivit: ac, subiecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur et universam speciem castrorum, et descripta suis quaeque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; et negasse, 3 barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul et rex, alter alterius conatus exspectantes, continuere suos intra vallum: tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit. Rex vero, tam celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) et Cretenses trecentos, addito iis 4 peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno 5 ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. Ab Romanis autem (aberat acies eorum paullo plus quingentos passus) velites et equitum duae ferme alae emissae, ut nu-

U. C. 552.
A. C. 200.
34.

Macedones terrentur conspectis vulneribus suorum.

Philippus miratur Romanorum castra.

35.

1 *Ad caritatem suorum*] sc. Erga se conciliandam, i. e. ad animos suorum sibi conciliandos.

2 *Rara lanceis vulnera*] *Lanceam* Hispanicum verbum esse ait Varro apud A. Gell. xv. 31. Festus a Graeca voce λόγχη ducit. Inventam ab Aetolis Plinius H. N. vii. 56. scribit. Sisenna apud Nonium xviii. 26. telum Suevorum esse, sicut *materim* Gallorum, dicit. Utcunque res se habet, lancea in antiquo usu Latinis fuit, et longior pilo vel hasta fuisse videtur.

3 *Negasse, barbarorum ea castra ulli videri posse*] Hoc idem a Pyrrho dictum memorant, quo primum die Romanorum castrorum ordinem vidit: *Hic barbarorum ordo minime barbarus est.* Plut. in Pyrrho. Crev.

4 *Uno ex purpuratis*] *Purpurati* qui ex intimis regis erant, a veste purpurea, honoris insigni, appellabantur. cf. supr. xxx. 42. Rasch.

5 *Ab Romanis autem*] *Ab Romanis item*, i. e. quemadmodum fecerant ipsi Macedones, emendavit Gronovius, quem secutus est Bekker.

U. C. 552. A. C. 200. Equestris pugna.

mero quoque eques pedesque hostem aequarent. Credidere regii, genus pugnae, quo assuerant, fore, ut equites, in vicem insequentes refugientesque, nunc telis uterentur, nunc terga darent; Illyriorum velocitas ad excursiones et impetus subitos usui esset, Cretenses in invehentem se effuse hostem sagittas coniicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quam pertinacior, impetus Romanorum. Nam haud secus, quam si tota acie dimicarent, et velites, emissis hastis, cominus gladiis rem gerebant, et equites, ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesque se peditibus, pugnabant. Ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam; nec pedes concursator et vagus, et prope seminudus genere armorum, veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque et ad se tuendum, et ad hostem petendum armato. Non tulere itaque dimicationem; nec alia re, quam velocitate, tutantes se, in castra refugerunt.

36. Uno deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturae pugnaturus rex esset, nocte caetratos,[6] quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat; praeceperatque Athenagorae et equitibus, ut, si aperto proelio procederet res, uterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit: duces caetratae cohortis, non satis exspectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendae rei amisere. Romanus, et aperto proelio victor, et tutus a fraude insidiarum, in castra sese recepit.

Insidiae Philippi irritae.

Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis: quo auxilio tum primum Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum hostem vidit, in tumulos quoque ac sub ipsum vallum exprobrans metum successit. Postquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo invasuris; octo ferme inde millia, intervallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Ortholophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primo rex intra vallum suos tenuit, ut cresceret simul et negligentia cum audacia hosti. Ubi ef-

Tum primum usi elephantis Romani.

Castra ad Ortholophum movent.

6 *Caetratos, quos peltastas vocant*] cf. Supr. xxi. 21. xxviii. 5. Pelta apud Graecos id genus levis scuti erat, quod caetra apud Afros et Hispanos: in locum Argolici clipei ab Iphicrate primum substituta est, qui militibus suis peltastis hastas dimidio breviores, et gladios dimidio longiores dedit. cf. Niebhr. iii. n. 182.

fusos vidit, cum omni equitatu et Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu aequare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana et frumentatores constituit signa. Inde, copiis divisis, partem ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Iam passim caedes ac fuga erat, needum quisquam in castra Romana nuntius cladis pervenerat; quia refugientes in regiam stationem incidebant: et plures ab obsidentibus vias, quam ab emissis ad caedem, interficiebantur. Tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi, tumultum magis, quam certum nuntium, intulerunt castris. Consul, equitibus iussis, qua quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones e castris educit, et agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exsistentibus loco. Pars obvios habuerunt hostes: pluribus locis simul pugna coepit. Regia statio atrocissimum proelium edebat: nam et ipsa multitudine equitum peditumque prope iusta acies erat; et Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quod et rex ipse hortator aderat, et Cretensium auxiliares multos ex improviso vulnerabant, conferti praeparatique in dispersos et effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in praesentis modo certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret: nunc, aviditate caedis intemperantius secuti, in praegressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidere: et fugiens eques, ut primo signa suorum vidit, convertit in effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnae est, terga dantibus, qui modo secuti erant. Multi cominus congressi, multi fugientes interfecti. Nec ferro tantum periere, sed in paludes quidam coniecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit[7]: nam, ruente saucio equo, praeceps ad terram datus, haud multum abfuit, quin iacens opprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subiecit. Ipse, quum pedes aequare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex, circumvectus paludes pervias inviasque trepida fuga, in castra tandem, iam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo proelio periere, centum ferme capti;

U. C. 552. A. C. 200.

Vagos frumentatores caedit Philippus.

37.

Dein repellitur.

7 *Praeceps ad terram datus*] Deiectus. cf. Plaut. Capt. iv. 2, 17. *genu ad quemque iecero, ad terram dabo.* Drak.

U. C. 552. A. C. 200. octoginta admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti.

38. Iudicium de eo proelio. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiae accusarent. Nam et Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes, exhausto circa omni agro, ad ultimum inopiae venturos sciret: et consulem, quum equitatum hostium levemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. Nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quam re, ut pleraque, facilius erat. Nam, si omnibus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculsi ex proelio intra vallum, protinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. Quum vero integrae copiae peditum in castris mansissent, stationes ante portas, praesidiaque disposita essent, quid, nisi ut temeritatem regis, effuse paullo ante secuti perculsos equites, imitaretur, profecisset? neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperae pugnae imposuisset. Eo quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam, quod fama erat, Pleuratum Dardanosque, ingentibus copiis profectos domo, iam in Macedoniam transcendisse. Quibus si undique circumventus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum, credi poterat. Itaque, 8 Philippus recedit. secundum duas adversas equestres pugnas, multo minus tutam moram in iisdem stativis fore Philippus ratus, quum abire inde et fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub 9 occasum solis ad consulem misso, qui indutias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem, secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit.

39. Corpus iam curabat consul, quum, venisse caduceatorem, et quid venisset, nuntiatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conveniendi, id quod quaesitum erat, nox dieique insequentis pars ad praecipiendum iter Philippo data est. Montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, petit. Consul, prima luce caduceatore datis indutiis dimisso, haud ita multo post abisse hostem quum sensisset, ignarus qua sequeretur, iisdem stativis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit. Inde ad Pluvinam est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Phi-

8 *Sedentem*] Quiescentem, nihil moventem. cf. supr. ii. 12. *sedendoque expugnaturum urbem.*

9 *Caduceatore*] cf. Supr. xxvi. 17.

lippus, quum primo ad Bryanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus, terrorem praebuit subitum hosti. Movere itaque ex Pluvina Romani, et ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde et ipse, vallo super ripam amnis ducto, (Erigonum incolae vocant) consedit. Inde satis comperto, Eordaeam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes artis faucibus inclusum aditum possent, praecessit. Ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, [1] alia arboribus obiectis, ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat, propere permuniit; atque, ut ipse rebatur, viam suapte natura difficilem, obiectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant pleraque silvestria circa, incommoda phalangi maxime Macedonum: quae, nisi ubi praelongis hastis velut vallum ante clipeos obiecit, (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum usus [2] est. Thracas quoque rhomphaeae, ingentis et ipsae longitudinis, inter obiectos undique ramos impediebant. Cretensium una cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa ut, si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum [3] equitemque sagittas coniicere poterat, ita adversus scuta Romana nec ad traiiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quicquam erat, quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, saxis passim tota valle iacentibus incessebant hostem. Ea, maiore cum sonitu, quam vulnere ullo, pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde, iis quoque spretis, partim, testudine facta, per adversos vadunt hostes: partim, brevi circuitu quum in iugum collis evasissent, trepidos ex praesidiis stationibusque Macedonas deturbant: et, ut in locis impeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant. Ita angustiae minore certamine, quam quod animis proposuerant, superatae, et in Eordaeam perventum; ubi pervastatis passim agris, in Elimeam se recepit. Inde impetum in Orestidem fecit; et oppidum Celetrum est aggressus, in paeninsula situm. Lacus moenia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis, imperium abnuere: deinde, postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios pro-

U. C. 552.
A. C. 200.

Occupat angustias qua iter in Eordaeam erat.

Perrumpunt Romani angustias.

40.

1 *Aut materia suppeditabat*] Vocem *operi* post *suppeditabat* ex emendatione Walchii addidit Bekker.

2 *Romphaeae*] Romphaea erat teli Thracici genus, praelongum, anceps, sive quod ex utraque parte caesim ferire posset. cf. Martinii Lexicon. Crev. *Rumpiae* scripsit Bekker., ut apud A. Gell. x. 25. Val. Flacc. vi. 98.

3 *Adversus scuta Romana*] sc. Adversus pedites Romanos scutis suis protectos nihil proficiebat. Crev.

U. C. 552. A. C. 200.

cessit, urbemque Pelium vi cepit. Servitia inde cum cetera praeda abduxit, et libera capita sine pretio dimisit; oppidumque iis reddidit, praesidio valido imposito: nam et sita opportune urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca iam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit.

Philippum averterant Aetoli, et Athamanes, et Dardani, et tot bella repente alia ex aliis locis exorta. Adversus Dardanos, iam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus ac maiore parte equitatus misit, iussum instare ab tergo abeuntibus, et, carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Aetolos Damocritus praetor, qui morae ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat: post famam equestris ad Ortholophum pugnae, Dardanorumque et Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad haec classis Romanae adventum in Oreum,[4] et, super circumfusas[5] tot Macedoniae gentes, maritimam quoque instantem obsidionem. Hae causae Damocritum Aetolosque restituerant Romanis: et, Amynandro rege Athamanum adiuncto, profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate: quia regium habebant praesidium. Ceterum intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum: qui superfuerant e magna clade, liberi servique, inter ceteram praedam abducti. Is timor omnes, qui circumcolunt Boeben paludem, relictis urbibus, montes coegit petere. Aetoli, inopia praedae inde aversi, in Perrhaebiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, foedeque diripiunt: qui Malloeam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti. Ex Perrhaebia Gomphos petendi Amynander auctor erat: et imminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse. Aetoli campos Thessaliae opimos ad praedam petiere: sequente, quanquam non probante, Amynandro, nec effusas populationes Aetolorum, nec castra, quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi, posita. Itaque, ne temeritas eorum negligentiaque sibi ac suis etiam cladis alicuius causa esset, quum campestribus locis subiicientes eos castra[6]

41. Aetoli et Athamanes bellum inferunt Philippo.

Thessaliam populantur.

4 *Adventum in Oreum*] Lege *adventum Oreum.* Sic supr. xxii. 61. *ante consulis Romam adventum.* Et favent libri quidam, qui praeferunt *adventu in Oreum.* Crev. Praepositionem *in* omisit Bekker.

5 *Super circumfusas*] Praeterquam quod circumfusae erant tot Macedoniae gentes.

6 *Subiicientes eos castra Phecado urbi*] Urbs nempe in altiore loco sita castra sibi subiecta habebat. Hanc urbem *Phecam* vocari infr. xxxii. 14. monet Gronovius. *Phecae urbi* reposuit Bekker.

7 Phecado urbi videret, ipse paullo plus quingentos passus inde tumulum suis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum Aetoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur, se in hostium agro esse; alii palati semiermes vagarentur, alii in castris sine stationibus per somnum vinumque dies noctibus aequarent, Philippus inopinantibus advenit. Quem quum adesse refugientes ex agris quidam pavidi nuntiassent, trepidare Damocritus ceterique duces: et erat forte meridianum tempus, quo plerique graves cibo sopiti iacebant. Excitare igitur alii alios, iubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros praedabantur: tantaque trepidatio fuit, ut sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum universi sexcentorum aegre simul equites peditesque numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, animis, armisque praestantem. Itaque primo impetu fusi, vix tentato certamine, turpi fuga repetunt castra. Caesi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere. Philippus, suis iam vallo appropinquantibus, receptui cani iussit. Fatigatos enim equos virosque non tam proelio, quam itineris simul longitudine, simul praepropera celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, in vicemque manipulos levis armaturae, aquatum ire et prandere iubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, et ipsis imperatum, ut, statutis signis armisque ante se positis, raptim 8 cibum caperent, binis ternisve summum ex manipulis aquandi causa missis: interim eques cum levi armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moveret. Aetoli, (iam enim et, quae per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. Postquam mota signa Macedonum sunt, et succedere ad vallum parati atque instructi coepere, omnes repente, relictis stationibus, per aversam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. Multi in hac quoque tam trepida fuga capti caesique sunt Aetolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius, quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per proelium, deinde per direptionem castrorum

U. C. 552. A. C. 200.

Opprimuntur a Philippo.

42.

Aetoli deserunt castra.

7 *Paullo plus quingentos passus*] Vulg. *quingentorum passuum*, quod librariorum incuria in textum irrepsisse animadvertit Drakenborchius, quoniam numerus per notas, vox autem *passus* per compendium P. in codd. significatur.

8 *Binis ternisve summum*] sc. Ad summum. Forma haec loquendi saepius apud Livium et Ciceronem usurpatur. cf. supr. xxi. 35. infr. xxxiii. 5.

U. C. 552. A. C. 200. Fugiunt in Aetoliam cum Athamanibus.

absumpto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Aetoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. Maximo usui fuit Amynander, quo duce Athamanes, itinerum periti, summis montibus per calles 9 ignotos sequentibus eos hostibus in Aetoliam perduxerunt. Non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

43. Dardani male multati.

Per eos dies et Athenagoras regius praefectus, Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primo turbavit: dein, postquam Dardani conversis signis direxere aciem, aequa pugna iusto proelio erat. Ubi rursus procedere Dardani coepissent, equite et levi armatura regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos immobilibus armis, vexabant: et loca ipsa adiuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim et pugnant, et cedunt.

Aetolorum iuventus in Aegyptum avecta.

Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coercitis gentibus, restituerat Philippus, incepto forti, non prospero solum eventu. Minuit deinde ei forte oblata res hostium Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis, ab Alexandria magno cum pondere 1 auri ab rege Ptolemaeo missus, sex millia peditum et quin- 2 gentos equites mercede conductos Aegyptum avexit. Nec ex iuventute Aetolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli, quod instaret, nunc futurae solitudinis admonens, (incertum cura gentis, an ut adversaretur Scopae, parum donis cultus) partem iuniorum castigando domi continuisset. Haec ea aestate ab Romanis Philippoque gesta.

44. Res mari gestae.

Classis a Corcyra eiusdem principio aestatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllaeum agri Hermionici Attalo regi coniuncta est. Tum vero Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilii praesentis spem effudit. Nec unquam ibi desunt linguae promptae ad

9 *Per calles ignotos sequentibus*] Memineris *sequentibus* interpretari, si sequerentur, neque enim longe secuti sunt. Similiter supr. ix. 18. *victis Macedonibus*, i. e. si victi essent. Gronov.

1 *Ab Alexandria*] *Alexandrea* auctoritate plurium codd. reposuit Bekker. Verum Priscian. in Grammatica sua ii. p. 587. Latinos diphthongum ει in vocabulis Graecis modo per e, modo per i reddere animadvertit, et nomina urbium *Alexandria*, *Alexandrea*, *Antiochia*, *Antiochea*, aliaque similia recitat.

2 *Et quingentos equites*] Numerum *quingentos* reponendum coniecit Gronovius, aut si mavis, *mille*, quippe notas huiusmodi numerales librarii saepissime omiserint. cf. supr. 14.

U. C. 552. A. C. 200.

plebem concitandam: quod genus, quum in omnibus liberis civitatibus, tum praecipue Athenis, ubi oratio plurimum pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebesque scivit, 'ut Philippi statuae, imagines 3 'omnes, nominaque earum, item maiorum eius virile ac 'muliebre secus omnium tollerentur, delerenturque: dies 'festi, sacra, sacerdotes, quae ipsius maiorumve eius honoris 'causa instituta essent, omnia profanarentur. Loca quo- 'que, in quibus positum aliquid inscriptumve honoris eius 'causa fuisset, detestabilia esse, neque in iis quicquam 'postea poni dedicarique placere eorum, quae in loco puro 'poni dedicarique fas esset. Sacerdotes publicos, quoties- 'cunque pro populo Atheniensi, sociisque, et exercitibus, 'et classibus eorum precarentur, toties detestari atque ex- 'secrari Philippum, liberos eius, regnumque, terrestres 'navalesque copias, Macedonum genus omne nomenque.' Additum decreto, 'Si quis quid postea, quod ad notam 'ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne po- 'pulum Atheniensem iussurum: si quis contra ignominiam, 'prove honore eius dixisset, fecissetve, qui occidisset eum, 4 'iure caesurum.' Postremo inclusum, 'Ut omnia, quae ad- 'versus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Phi- 'lippo servarentur.' Athenienses quidem literis verbisque, quibus solis valent, bellum adversus Philippum gerebant.

Decreta Atheniensium in Philippum

45. Attalus Romanique, quum Piraeeum primo ab Her- 5 mione petissent, paucos ibi morati dies, oneratique aeque immodicis ad honores sociorum, atque in ira adversus hostem fuerant, Atheniensium decretis, navigant a Piraeeo Andrum. Et quum in portu, quem Gaureleon vocant, constitissent, missis, qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate tradere urbem, quam vim experiri, mallent; postquam praesidio regio arcem teneri, nec se potestatis suae esse respondebant; expositis copiis, omnique apparatu urbium oppugnandarum, diversis partibus rex et legatus Romanus ad urbem subeunt. Plus aliquanto Graecos Romana signa armaque non ante visa animique militum, tam prompte succedentium muros, terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta est: urbe hostes potiti. Et in

Andros capta a Romanis.

3 *Nominaque earum*] Vocem *earum*, tanquam ab aliquo assutam, delendam censet Dukerus, qui *nomina* esse ea, quae aliis operibus inscripta sunt, censet. Crevierius vel per *nominaque earum* intelligit titulos statuis Philippi et imaginibus honoris eius causa inscriptos, vel, quum Victor. cod. legat *nominaque eorum*, totam orationem refingendam et voces *nominaque eorum* post *sexus omnium* inserendas vult, ita ut intelligantur nomina maiorum Philippi, et eius ipsius, ex omnibus monumentis publicis sublata.

4 *Adversus Pisistratidas*] Quo tempore Athenis Sigeum concesserunt. cf. Herod. v. 65. Aristot. Pol. v. 9.

5 *Aeque immodicis*] Decretis aeque immodicis ad honores sociorum, ac fuerant immodica in ira adversus hostes. CREV.

U. C. 552. A. C. 200.

arce quum biduum loci se magis, quam armorum, fiducia tenuissent, tertio die pacti ipsi praesidiumque, ut cum singulis vestimentis Delium Boeotiae transveherentur, urbem arcemque tradiderunt. Ea ab Romanis regi Attalo concessa: praedam ornamentaque urbis ipsi avexerunt. Attalus, ne desertam haberet insulam, et Macedonum fere omnibus, et quibusdam Andriorum, ut manerent, persuasit. Postea et ab Delio, qui ex pacto transvecti eo fuerant, promissis regis, quum desiderium quoque patriae facilius ad credendum inclinaret animos, revocati.

Ab Andro Cythnum traiecerunt. Ibi dies aliquot oppugnanda urbe nequicquam absumpti: et, quia vix operae pretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticae is locus est) Issaeorum viginti lembi classi Romanorum adiuncti sunt. Ii missi ad populandos Carystiorum agros: cetera classis Geraestum, nobilem Euboeae portum, dum a Carysto Issaei redirent, tenuit. Inde omnes, velis in altum datis, maris medio praeter Scyrum insulam Icum pervenere. Ibi paucos dies, saeviente Borea, retenti; ubi prima tranquillitas data est, Sciathum traiecere, vastatam urbem direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites frumentum, et si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere. Praedae nec erat quicquam, nec meruerant Graeci, cur diriperentur. Inde Cassandream petentes, primo ad Mendin, maritimum civitatis 6 eius vicum, tenuere. Inde quum, superato promontorio, ad ipsa moenia urbis circumagere classem vellent, saeva coorta tempestate, prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex parte amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. Nam, collectis in unum navibus, expositisque copiis, aggressi urbem, cum multis vulneribus repulsi, (et erat validum ibi regium praesidium) irrito incepto regressi ad Canastraeum Pallenes traiecere: inde, superato Toronae promontorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi primo ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta ac direpta. Nec ultra progressi (iam enim et graves praeda naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum, et ab Sciatho Euboeam repetunt.

46. Colloquium Aetolorum cum Attalo et Romanis.

Ibi relicta classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere, ad colloquendum cum Aetolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Aetolus princeps legationis eius fuit, quae ad communicanda consilia Heracleam cum rege

6 *Primo ad Mendin*] *Mendam*, quam Glareanus mavult, ut quae urbs, haud procul Potidaea remota, et postea Cassandrea nominata, ab Herodoto vii. 123. et Thucydide iv. 123. commemoretur, Bekkerus reposuit. Praepositionem *ad* Glareanus deletam volebat, sed Gronovius defendit. cf. supr. i. 1. *ad Laurentem agrum tenuisse.*

et cum Romano legato venit. Petitum ex foedere ab Attalo est, ut mille milites praestaret. Tantum enim numerum bellum gerentibus adversus Philippum debebat. Id negatum Aetolis: quod illi quoque gravati prius essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore, Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum 7 inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Aetoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit.

U. C. 552. A. C. 200.

Inde agitari de Oreo oppugnando coeptum. Valida ea civitas et moenibus, et, quia ante fuerat tentata, firmo erat praesidio. Coniunxerant se iis post expugnationem Andri cum praefecto Agesimbroto viginti Rhodiae naves, tectae 8 omnes. Eam classem in stationem ad Zelasium miserunt, (Isthmiae id super Demetriadem promontorium est peropportune obiectum) ut, si quid inde moverent Macedonum naves, in praesidio essent. Heraclides praefectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quam aperta vi quicquam ausurus. Oreum diversi Romani et rex Attalus oppugnabant: Romani a maritima arce, regii adversus vallem inter duas iacentem arces, qua et muro intersaepta urbs est. Et ut loca diversa, sic dispari modo etiam oppugnabant: Romani testudinibus, et vineis, et ariete admovendo muris: regii ballistis, catapultisque, et alio omni genere tormentorum tela 9 ingerentes, et pondere ingenti saxa. Faciebant et cuniculos, 1 et quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Ceterum non plures tantum Macedones, quam ante, tuebantur 2 urbem arcesque, sed etiam praesentioribus animis, et, castigationibus regis in admissa culpa, simul minarum, simul promissionum in futurum memores. Itaque quum praeter spem tempus ibi traheretur, plusque in obsidione et in operibus, quam in oppugnatione celeri spei esset; interim et aliud agi posse ratus legatus, relictis, quot satis videbantur ad opera perficienda, militibus, traiicit in proxima continentis: Larissamque (non illam in Thessalia nobilem

Oreum oppugnatum.

7 *Respectu rerum suarum*] Cogendo eum respicere et reverti ad res suas tutandas. CREV.

8 *Ad Zelasium miserunt*, (*Isthmiae id super Demetriadem . . .*] *Zelasium*, *Isthmia* ficta sunt nomina. Coniecit Gronovius, quem Bekkerus auctorem secutus est, *ad Phalasiam miserunt* (*Istiaeotidos super Demetriadem . . .*). *Phalasia* Euboeae promontorium est, cf. Ptolem. iii. 15. *Istiaeotis* est regio circa Istiaeam, sive Oreum, urbs enim Istiaea cum Oreo coaluerat. *Super Demetriadem* esse e regione Demetriadis in alto mari monet Gronovius.

9 *Saxa. Faciebant et cuniculos*] Vulgaris lectio *saxa iaciebant, et cuniculos* durior videtur, atque vox *iaciebant* merito Gronovio suspecta est.

1 *Priore oppugnatione*] cf. Supr. xxviii. 6.

2 *Castigationibus regis*] Propter castigationes. DUKER.

U. C. 552. A. C. 200. urbem, sed alteram, quam Cremasten vocant) subito adventu, praeter arcem, cepit. Attalus quoque Aegeleon, nihil minus quam tale quicquam in alterius oppugnatione

Capitur. urbis timentibus, oppressit. Et iam quum opera in effectu 3 erant circa Oreum, tum praesidium, quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque, et vulneribus confectum. Muri quoque pars, ariete incusso subruta, multis iam locis prociderat: perque apertum ruina iter nocte Romani in arcem, quae super portum est, perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, et ipse urbem invasit, stratis magna ex parte muris: praesidium oppidanique in alteram arcem perfugere, unde biduo post deditio facta. Urbs regi, captiva corpora Ro- 4 manis cessere.

47. Iam auctumnale aequinoctium instabat: et est sinus Euboicus, quem Coela vocant, suspectus nautis. Itaque, 5 ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piraeeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius, triginta navibus ibi relictis, super Maleam navigat Corcyram. 6 Regem statum Initiorum Cereris, ut sacris interesset, 7 tenuit: secundum Initia et ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto et Rhodiis domum remissis. Haec ea aestate terra marique adversus Philippum sociosque eius a consule et legato Romanis, adiuvantibus rege Attalo et Rhodiis, gesta.

Aurelius Cos. in Gallia. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversus praetorem, quod absente se rem gessisset. Misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque, cum praeda maiore, quam gloria, bellum gessit.

Furius triumphum petit. L. Furius, simul quod in Etruria nihil erat rei, quod gereret, simul Gallico triumpho imminens, quem, absente 8 consule irato atque invidente, facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato quum venisset, senatum in aede Bellonae habuit: expositisque rebus gestis, ut triumphanti

48. sibi in urbem invehi liceret, petit. Apud magnam partem

3 *Timentibus*] sc. Aegeleonis incolis. Rasch.

4 *Romanis cessere*] i. e. Concessa sunt. cf. supr. xxvi. 26.

5 *Quem Coela vocant*] Hic iuvat ascribere Strabonis x. 1. verba a Douiatio allata, quibus hic locus describitur. "Cava," Graecis κοῖλα, "Euboeae vocantur, quae inter Aulidem et loca circa Geraestum interiacent. Ibi enim ora maritima in sinum flectitur: ad Chalcidem autem accedens, rursum versus continentem incurvatur." Crev.

6 *Super Maleam*] Superato Maleae promontorio. cf. supr. xxviii. 8.

7 *Statum Initiorum Cereris*] Intell. post *statum*, sc. tempus, sollenne. Vulg. *spatium* legitur. Ceterum *Sacra* erant maiora mysteria quae Autumno, mense Boedromio, celebrabantur. cf. supr. 14.

8 *Quem, absente consule*] *Eumque* ex emendatione Gronovii pro *quem* reposuit Bekker.

senatus et magnitudine rerum gestarum valebat, et gratia. Maiores natu negabant triumphum, 'et quod alieno exercitu rem gessisset, et quod provinciam reliquisset aviditate rapiendi per occasionem triumphi; id vero eum nullo exemplo fecisse.' Consulares praecipue, 'exspectandum fuisse consulem,' dicebant. 'Potuisse enim, castris prope 9 urbem positis, tutanda colonia, ita ut acie non decerneret, in adventum eius rem extrahere: et, quod praetor non fecisset, senatui faciendum esse. Consulem exspectarent: ubi coram disceptantes consulem et praetorem audissent, verius de causa existimaturos esse.' Magna pars senatus nihil praeter res gestas, et an in magistratu suisque auspiciis gessisset, censebant spectare senatum debere. 'Ex duabus coloniis, quae velut claustra ad cohibendos Gallicos tu- 1 multus oppositae fuissent, quum una direpta et incensa esset, traiecturumque id incendium, velut ex continentibus tectis, in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem praetori faciendum fuisse? Nam, si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui 2 exercitum praetori dederit, (potuisse enim, si non cum praetoris, sed consulis, exercitu rem geri voluerit, ita finire senatus consultum, ne per praetorem, sed per consulem, gereretur) aut consulem, qui non, quum exercitum ex Etruria transire in Galliam iussisset, ipse Arimini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non 3 esset. Non exspectare belli tempora moras et dilationes imperatorum: et pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnae spectari oportere. Fusos caesosque hostes: castra capta ac direpta: coloniam liberatam obsidione: alterius coloniae captivos recuperatos restitutosque suis: debellatum uno proelio esse. Non homines tantum ea victoria laetatos, sed diis quoque immortalibus per triduum supplicationes habitas, quod bene ac feliciter, non quod male ac temere, respublica a L. Furio praetore gesta esset. 4 Data fato etiam quodam Furiae genti Gallica bella.' Huius generis orationibus ipsius amicorumque victa est, 49.

U. C. 552.
A. C. 200.
Variae sententiae in senatu.

9 *Tutanda colonia*] Intell. *Cremona*, de cuius obsidione supr. 21. narrationem adeas.

1 *Incensa esset*] De direpta et ex magna parte incensa Placentia cf. supr. 10.

2 *Si non cum praetoris, sed consulis, exercitu*] Aliquid mendi in hoc loco latere animadvertit Crevier., rem enim a consulari exercitu gestam fuisse constat ex cap. 11. et 21. supra, ductu tamen auspicioque praetoris, absente consule. Sed Livius forsan oratorice loquitur, et verbis *exercitu praetoris* pro *ductu praetoris* parum curiose utitur.

3 *Non exspectare belli tempora*] Vide Dobraei Adversaria i. 161. cf. Demosth. Philip. i. p. 49. Thucyd. i. 142.

4 *Data fato etiam quodam Furiae genti Gallica bella*] Alludunt ad veterem illum et insignem Gallorum victorem M. Furium Camillum. Cr.

U. C. 552. A. C. 200. Furius triumphat.

praesentis gratia praetoris, absentis consulis maiestas; triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius praetor. In aerarium tulit trecenta viginti millia aeris, argenti centum septuaginta millia pondo: neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia praelata, neque milites secuti. Omnia, praeter victoriam, penes consulem esse apparebat.

Milites Scipionis agris donati.

Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, quos consul in 5 Africa voverat, magno apparatu facti. Et de agris militum 6 eius decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina iugera acciperet: eum agrum decemviri assignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis attenuatae vires eius coloniae erant, C. Terentius Varro, T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio. Hi colonos Venusiam ascripserunt.

Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui proconsul His- 7 paniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. Quindecim millia Hispanorum eo proelio dicuntur caesa, signa militaria capta octo et septuaginta.

C. Aurelius consul, quum ex provincia Romam comitiorum causa venisset, non id, quod animis praeceperant, questus est, 'Non exspectatum se ab senatu, neque dis- 'ceptandi cum praetore consuli potestatem factam:' sed 'ita triumphum decresse senatum, ut nullius, nisi eius, qui 'triumphaturus esset, haud eorum, qui bello interfuissent, 'verba audiret. Maiores ideo instituisse, ut legati, tribuni 'militum, centuriones, milites denique triumpho adessent; 'ut veritatem rerum gestarum eius, cui tantus honos habe- 8 'retur, populus Romanus videret. Ecquem ex eo exercitu, 'qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem 'fuisse, quem percunctari posset senatus, quid veri praetor 'vanive referret?'

Comitia.

Comitiis deinde diem edixit: quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Praetores inde facti L. Quinctius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Baebius Tamphilus.

50.

Annona quoque eo anno pervilis fuit. Frumenti vim

5 *Quos consul in Africa voverat*] Hic *consulem* dixit Livius pro *proconsule*, quemadmodum supr. xxvi. 33. Crev. Verum *proconsul* ex emendatione Mureti reposuit Bekker.

6 *De agris militum*] cf. Supr. 4. Niebhr. ii. n. 356.

7 *C. Cornelius Cethegus*] Eum ex hoc loco intelligimus missum esse in Hispaniam successorem L. Cornelio Lentulo, quem ex provincia Romam rediisse Livius memoravit, supr. 20. Crev.

8 *Ut veritatem rerum . . . populus Romanus videret*] Ita quoque Bekker. scribit. Olim ex emendatione Sigonii legebatur *ut veritas . . . publice videretur*, quae verba Livii manum non sapere Crevier. censuit.

magnam ex Africa advectam aediles curules M. Claudius 9 Marcellus et Sex. Aelius Paetus binis aeris in modios populo diviserunt: et ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum instaurarunt: signa aenea quinque ex multaticio argento in aerario posuerunt. Plebeii ludi ab 1 aedilibus L. Terentio Massiliota et Cn. Baebio Tamphilo, quem praetorem designaverant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Laevini causa, a P. et M. filiis eius facti: et munus gladiatorium datum ab iis: paria quinque et viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir sacrorum, mortuus: in eius locum M'. Acilius Glabrio suffectus.

U. C. 552. A. C. 200. Vilis annona.

Ludi, in quibus 25. paria gladiatorum.

Comitiis aediles curules creati sunt forte ambo, qui statim occipere magistratum non possent. Nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, quum Hispaniam obti- 2 neret provinciam; C. Valerius Flaccus, quem praesentem 3 creaverant, quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magistratum autem plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, ut legibus solveretur, senatus decrevit, ut, si aedilis, qui pro se iuraret, arbitratu consulum daret, consules, si iis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus, qui iuraret pro fratre, L. Valerius Flaccus, praetor designatus. Tribuni ad plebem tulerunt, plebesque scivit, ut perinde esset, ac si ipse aedilis iurasset. Et de altero aedile scitum plebis est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, ut C. Cornelius aedilis curulis ad magistratum gerendum veniret, et L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos post annos. Plebes Cn. Cornelio Lentulo et L. Stertinio pro consulibus imperium esse in Hispania iussit.

9 *Binis aeris in modios*] cf. Supr. 4.

1 *L. Terentio Massiliota*] Antiquissimae edd. praeferunt *Masso.* Gruterus et Pighius *Massa* scribunt, sed *Massiliota*, quod Sigonius et Gelenius probant, omnium codd. vestigia, quamvis errore infecta, exhibent. DRAK.

2 *C. Valerius Flaccus*] De quo egit Livius supr. xxvii. 8.

3 *Quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat*] Iurare Dialem fas nunquam est, inquit A. Gellius, x. 15. ubi, ex Fabio Pictore, et aliis antiquis scriptoribus, caeremoniae flamini Diali impositae recensentur. CREV.

EPITOME LIBRI XXXII.

COMPLURA prodigia ex diversis regionibus nuntiata referuntur: inter quae, in Macedonia in puppi longae navis lauream esse natam. T. Quinctius Flamininus consul adversus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri, fugatumque coegit in regnum reverti. Ipse Thessaliam, quae est vicina Macedoniae, sociis Aetolis et Athamanibus, vexavit. L. Quinctius Flamininus consulis frater, Attalo rege et Rhodiis adiuvantibus, in Euboeam et maritimam oram traiectus, Eretriam expugnavit. Achaei in amicitiam recepti sunt. Coniuratio servorum, facta de solvendis Carthaginiensium obsidibus, oppressa est; duo millia necati sunt. Praetorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur. Cornelius Cethegus consul Gallos Insubres proelio fudit. Cum Lacedaemoniis et tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Praeterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXII.

CONSULES praetoresque, quum Idibus Martiis magistratum inissent, provincias sortiti sunt. L. Cornelio Lentulo Italia, P. Villio Macedonia; praetoribus, L. Quinctio urbana, Cn. Baebio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia evenit. Lentulus consul novas legiones scribere iussus: Villius a P. Sulpicio exercitum accipere. In supplementum eius, quantum militum videretur, ut scriberet, ipsi permissum. Praetori Baebio legiones, quas C. Aurelius consul habuisset, ita decretae, ut retineret eas, donec consul novo cum exercitu succederet. In Galliam ubi is venisset, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, praeter quinque millia socium: his obtineri circa Ariminum provinciam satis esse. [1] Prorogato imperio praetoribus prioris anni, (Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret; Q. Minucio, ut in Bruttiis idem [2] de coniurationibus quaestiones, quas praetor cum fide curaque exercuisset, perficeret; et eos, quos [3] sacrilegii compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium; quaeque sublata ex delubro Proserpinae essent, reponenda cum piaculis curaret) feriae Latinae pontificum

U. C. 553. A. C. 199. L. Cornelio, P. Villio Coss. Provinciae.

1 *Prorogato imperio*] Vel pendent haec ab iis quae praecedunt, tanquam series quaedam decretorum senatûs de provinciis: vel legendum est levi mutatione, *Prorogata imperia*. CREV. Bekkerus reposuit *prorogatum imperium* auctoritate cod. Lov. 2.

2 *De coniurationibus*] In rempublicam. Bruttii primi fere totius Italiae desciverant ad Hannibalem, ultimi ad Romanos redierant; nec defecerant ab Hannibale, sed deserti fuerant. Hinc ira Romanorum in eos: hinc ipsorum dure a Romanis habitorum coniurationes. Testis est A. Gell. x. 3. Romanos ita severe cum iis egisse, ut eos ignominiae causa milites non scriberent, sed magistratibus in provincias euntibus apparere et praeministrare servorum more iuberent. Hinc *Bruttiani* interdum dicuntur lictores magistratuum. CREV. Bruttios, quoque, ut qui alienigenae essent, non inter socios Romanorum annumerari ante bellum Cisalpinum animadvertit Niebuhrius i. n. 186. cf. Polyb. ii. 24. Niebhr. i. n. 307.

3 *Sacrilegii compertos*] De pecunia Locris ex Proserpinae thesauris clam sublata, cf. supr. xxxi. 12.

U. C. 553. A. C. 199.

decreto instauratae sunt; quod legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet, datam non esse. 4

Prodigia.

Ab Suessa nuntiatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat, de coelo tactum; et Formiani legati aedem Iovis, item Ostienses aedem Iovis, et Veliterni Apollinis et Sanci aedes, et in Herculis aede capillum enatum: et ex Bruttiis ab Q. Minucio propraetore scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus, natos esse. Inde a P. Sulpicio proconsule ex Macedonia literae allatae, in quibus inter cetera scriptum erat, lauream in puppi navis longae enatam. Priorum prodigiorum causa senatus censuerat, ut consules maioribus hostiis, quibus diis videretur, sacrificarent. Ob hoc unum prodigium haruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, et ad omnia pulvinaria res divinae factae. 5

2. Carthag. primam tributi pensionem solvunt.

Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam advexerunt. Id quia probum non esse quaestores renuntiaverant, experientibusque pars quarta decocta erat, pecunia Romae mutua sumpta, intertrimentum argenti expleverunt. Petentibus deinde, ut, si iam videretur senatui, obsides sibi redderentur, centum redditi obsides: de ceteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commode essent, alio traducerentur, concessum, ut Signiam et Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne praefectus Gades mitteretur, adversus quod iis, in fidem populi Romani venientibus, cum 6 7 8 9

Obsidum pars iis reddita.

4 *Sibi in monte Albano Latinis carnem*] Sibi datam non esse Latinis Feriis in monte Albano de more celebratis suam ex tauro immolato portionem. Constitutum enim erat, ut, quum septem et quadraginta populi huius sacri participes essent, ex tauro, communi omnium victima, suam quisque populus, eamque certam et designatam portionem acciperet. cf. supr. v. 17. CREV. Ardea inter triginta Latina oppida a Dionysio v. 61. annumeratur. cf. Niebhr. ii. n. 28. Septem vero et quadraginta illi populi oppida Latinorum triginta, Hernicorum sexdecim, et Romam incolebant.

5 *Sanci aedes*] i. e. Semonis Sanci, quo nomine Hercules a Sabinis colebatur. cf. supr. viii. 20.

6 *Pars quarta decocta erat*] sc. Parte quarta argentum pondere deminutum erat, igne improbum metallum decoquente.

7 *Intertrimentum*] Ab eo dictum, quod duo sunt inter se trita et deminuta. Varr. de L. L. v. 36. Graece παράτριμμα, Anglice *dross.*

8 *Centum redditi obsides: de ceteris*] Atqui supr. xxx. 37. centum omnino obsides dare iubentur a Scipione Poeni. At Appianus, de Bell. Pun. centum quinquaginta ab eodem Scipione postulatos tradit. Verisimile est Livium hic quoque, ut saepe alias, diversos auctores super eadem re secutum esse. Nisi si forte senatus addidit ad numerum obsidum, quem Scipio primum Carthaginiensibus indixerat. CREV.

9 *Ne praefectus Gades mitteretur, adversus quod*] Iunge haec sibi invicem. Nimirum contra ea quae pacta fuerant Gaditanos inter et Marcium,

L. Marcio Septimo convenisset. Et Narniensium legatis, querentibus ad numerum sibi colonos non esse, et immixtos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causa tresviros creare L. Cornelius consul iussus. Creati P. et Sex. Aelii (Paetis fuit ambobus cognomen) et C. Cornelius Lentulus. Quod Narniensibus datum erat, 1 ut colonorum numerus augeretur, id Cosani petentes non impetraverunt.

U. C. 553.
A. C. 199.

3.
Seditio militum in Macedonia.

Rebus, quae Romae agendae erant, perfectis, consules in provincias profecti. P. Villium, in Macedoniam quum venisset, atrox seditio militum, iam ante irritata, nec satis in principio compressa, excepit. Duo millia ea militum fuere, qui ex Africa post devictum Hannibalem in Siciliam, inde anno fere post in Macedoniam pro voluntariis transportati erant. Id voluntate factum negabant: 'Ab tribunis recu- 2 'santes in naves impositos. Sed utcunque, seu iniuncta, 'seu suscepta foret militia, et eam exhaustam, et finem ali- 'quem militandi fieri aequum esse. Multis annis sese Ita- 'liam non vidisse: consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, 'Macedonia. Confectos iam se labore, opere, exsangues 'tot acceptis vulneribus esse.' Consul, 'causam postulan- 'dae missionis probabilem, si modeste peteretur, videri,' dixit: 'seditionis nec eam, nec ullam aliam satis iustam 'causam esse. Itaque si manere ad signa, et dicto parere 'velint, se de missione eorum ad senatum scripturum. 'Modestia facilius, quam pertinacia, quod velint, impetra- 'turos.'

4.
Thaumacos frustra tentatos deserit Philippus.

Thaumacos eo tempore Philippus summa vi oppugnabat aggeribus vineisque; et iam arietem muris admoturus erat. Ceterum incepto absistere eum coegit subitus Aetolorum adventus, qui, Archidamo duce inter custodias Macedonum moenia ingressi, nec die, nec nocte finem ullum erumpendi, nunc in stationes, nunc in opera Macedonum, faciebant. 3 Et adiuvabat eos natura ipsa loci. Namque Thaumaci a Pylis sinuque Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt, 4 ipsis faucibus imminentes, quas Coela vocant Thessaliae: quae transeunti confragosa loca implicatasque flexibus val-

praefectus ab Roma Gades mitti coeptus erat. Nunc ergo Gaditanis petentibus conceditur, ne iam in eorum urbem praefectus mittatur. De praefectis iuri dicundo cf. supr. ix. 20. Crev.

1 *Ut colonorum numerus augeretur*] Perficeretur, absolveretur, partim redire iubendo in coloniam, si qui alio dissipati erant, partim ascribendo novos. Sic *cogere militem*, *pecuniam*, *stipendium*, est cuiusque rei certum ac definitum numerum conficere. Crev.

2 *Seu iniuncta*] *Iniungi* saepissime ea dici, quae pro oneribus sint, invitisque imponantur, animadvertit Gronovius.

3 *A Pylis*] Intelliguntur Thermopylae. cf. infr. xxxvi. 15.

4 *Quas Coela vocant Thessaliae: quae transeunti*] Ita Douiatius emendavit pro vulg. *vocant: Thessaliaeque transeunti*. Quippe hae fauces

U. C. 553. A. C. 199.

lium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repente, velut maris vasti, sic immensa panditur planities, ut subiectos campos terminare oculis haud facile queas. Ab eo miraculo Thaumaci appellati. Nec altitudine solum tuta urbs, sed 5 quod, saxo undique absciso, rupibus imposita est. Hae difficultates, et quod haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut absisteret incepto Philippus, effecerunt. Hiems quoque iam instabat, quum inde abscessit, et in Macedoniam in hiberna copias reduxit.

5. Philippi curae et anxietas.

Ibi ceteri quidem, data quanticunque quiete temporis, 6 simul animos corporaque remiserant. Philippum, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat an- 7 nus, tanto magis intentum in universum eventum belli curae angunt, non hostes modo timentem, qui terra marique urgebant; sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne et illi ad spem amicitiae Romanorum deficerent, et Macedonas ipsos cupido novandi res caperet. Itaque et in Achaiam legatos misit, simul qui iusiurandum (ita enim pepigerant, quotannis iuraturos in verba Philippi) exigerent: simul qui redderent Achaeis Orchomenon, et Heraeam, et 8 Triphyliam; Eleis Alipheram, contendentibus, nunquam 9 eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui, quia una esset ex iis, quae ad condendam Megalopolim ex 1 concilio Arcadum contributae forent. Et cum Achaeis

Conciliat sibi Graecos.

Coela Thessaliae vocantur ad notandum discrimen inter ea, et *Coela* illa, de quibus supr. xxxi. 47. mentio fit.

5 *Thaumaci appellati*] sc. A Graeco vocabulo θαῦμα.

6 *Quanticunque*] Quamvis exigui temporis. Ita emendavit I. Gronov. pro vulg. *quantacunque.*

7 *Laxaverat annus*] Anni tempestas non iam bello gerendo idonea. Ante Gronovium legebatur *animus.*

8 *Qui redderent*] Id est, qui redditurum mox Philippum sponderent. Hoc enim tempore reddita non esse Achaeis haec loca apparet infr. xxxiii. 34.

9 *Eleis Alipheram*] Dubitari non potest, quin scripserit Livius, *Megalopolitis*, non *Eleis.* Id patet tum ex iis quae sequuntur hoc ipso loco; tum ex xxviii. 8. ubi ab eodem Philippo Heraea itidem et Triphylia Achaeis, Aliphera Megalopolitis restituitur. Sed nimirum eas sive urbes, sive regiunculas postea Philippus iterum in suam potestatem redegisse censendus est. Porro Megalopolitae foederi quidem Achaeorum ascripti erant. Sed tamen urbem, quae suorum proprie finium esset, sibi privatim, non communi Achaeorum, merito volunt restitui. Crev. *Megalopolitis* reposuit Bekker.

1 *Quia una esset ex iis, quae ad condendam Megalopolim*] Megalopolis condita fuerat, auctore Epaminonda, multis ignobilibus Arcadiae vicis oppidisque in unam urbem, maioris roboris gratia, contributis ex communi gentis Arcadum decreto. Vid. Pausan. in Arcadicis, ubi nominantur omnia oppida ex quibus Megalopolis coaluerat, quorum in numero recensetur Aliphera. Ceterum pro *Megalopolim* scripti quidam, ut Victorinus, *Megalapolim*, alii *Megalempolim.* Unde Gronovius vult legi *Megalenpolin*, Graeca plane enuntiatione, μεγάλην πόλιν. Et sic interdum Graeci Scriptores, ubi de hac urbe agunt. Crev. *Megalen polin* reposuit Bekker. Quemadmodum Megalopolis A. C. 371 a civitatibus Arcadicis adversus Spartam, ita *Alessandria della Paglia* adversus Paviam a civitatibus Longobardicis foederatis A. D. 1168. condita est. cf. Sismondi Ital. Repub.

quidem per haec societatem firmabat. Macedonum animos sibi conciliavit. Quum Heraclidem amicum maximae invidiae sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in vincula coniecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando unquam ante alias, tum magna cura apparavit, exercuitque in armis et Macedonas, et mercenarios milites: principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodque levis armaturae erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas quae ad Antigoneam fauces sunt, (Stena vocant Graeci) misit. Ipse post paucis diebus graviore secutus agmine, quum situm omnem regionis aspexisset, maxime idoneum ad muniendum locum credidit esse praeter amnem Aoum. Is inter montes, quorum alterum Aeropum, alterum Asnaum incolae vocant, angusta valle fluit, iter exiguum super ripam praebens. Asnaum Athenagoram cum levi armatura tenere ac communire iubet: ipse in Aeropo posuit castra. Qua abscisae rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat; quae minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. Magna tormentorum etiam vis, ut missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis disposita est. Tabernaculum regium pro vallo, in conspecto maxime tumulo, ut terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum.

U. C. 553. A. C. 199. Et Macedonas. — 2

Fauces Antigoneae occupat.

Castra ad Aoum ponit.

6. Consul, per Charopum Epiroten certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, et ipse, quum Corcyrae hibernasset, vere primo in continentem transvectus, ad hostem ducere pergit. Quinque millia ferme ab regiis castris quum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, utrum per insessum ab hoste saltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret; an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitanti nuntius venit, T. Quinctium consulem factum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere iam Corcyram traiecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium tradit, quia recto itinere nequierit, omnibus a rege insessis, secutum vallem, per quam mediam fertur Aous amnis; ponte raptim facto, in ripam, in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fusum

3 — Consul mox adest.

2 *Sibi conciliavit. Quum Heraclidem amicum*] Voces *sibi conciliavit*, quas Bekkerus omisit et locum asteriscis distinxit, ignorant omnes codices, sed ed. Ascens. an. 1513. eas exhibet. Vulgaris lectio *cum Heraclide, nam quum eum* haud dubie mendosa est.

3 *Charopum Epiroten*] *Charopem* mavult Gronovius, sed codices Drakenborchiani in terminationem secundae declinationis servandam conspirant. Fuit autem vir probus et amicus Romanis, sed huius Charopi nepos pessimus homo erat, invisus ob crudelitatem tum popularibus, tum Romanis. cf. Polyb. xxvii. 13.

U. C. 553. A. C. 199. fugatumque regem, castris exutum: duodecim millia hostium eo proelio caesa, capta duo millia et ducentos, et signa militaria centum triginta duo, equos ducentos triginta. Aedem etiam Iovi in eo proelio votam, si res prospere gesta esset. Ceteri Graeci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem T. Quinctium accepisse tradunt.

7. Dum haec in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romae substiterat, comitia censoribus creandis habuit. Multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus et P. Aelius Paetus. Hi, magna inter se concordia, et senatum sine ullius nota legerunt, et portoria venalium Capuae Puteolisque, item Castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt: colonosque eo trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) ascripserunt, et sub Tifatis Capuae agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus, ex Hispania decedens, prohibitus a P. Porcio Laeca tribuno plebis, ne ovans rediret, quum ab senatu impetrasset, privatus urbem ingrediens mille ducenta pondo argenti, triginta pondo ferme auri in aerarium tulit.

Censores creati Scipio et Aelius.

Eodem anno Cn. Baebius Tamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris provinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, prope cum toto exercitu est circumventus: supra sex millia et sexcentos milites amisit. Tanta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe excivit. Qui, ut in provinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, praetorem multis probris increpitum provincia decedere, atque abire Romam iussit. Neque ipse consul memorabile quicquam gessit, comitiorum causa Romam revocatus; quae ipsa per M. Fulvium et M'. Curium tribunos plebis impediebantur, quod T. Quinctium Flamininum consulatum ex quaestura petere non patiebantur. 'Iam aedilitatem praeturamque fastidiri: nec per honorum 'gradus, documentum sui dantes, nobiles homines tendere 'ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis

Cn. Baebius circumventus a Gallis.

T. Quinctius ex quaestura consul.

4 *Castrorum*] *Castra* in Campania quaerenda esse, et forsitan castellum ad ostium Vulturni tempore belli Punici secundi munitum, supr. xxv. 20, fuisse coniicit Drakenb.

5 *Fruendum locarunt*] His verbis intelligendi sunt censores locasse publicanis exigenda vectigalia ex iis rebus, quae in locis memoratis venderentur. cf. Niebhr. ii. n. 290.

6 *Consulatum ex quaestura*] Quum tantummodo quaestor fuisset, nec aedilitatem, nec praeturam gessisset. Crev.

7 *Praeturamque fastidiri*] Hoc in ipsum consulem Lentulum cadebat, qui ex aedilitate, quam absens gesserat, supr. xxix. 11. omissa praetura ad consulatum ascenderat. Crev.

8 'continuare.' Res ex campestri certamine in senatum venit. Patres censuerunt, 'Qui honorem, quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo populo creandi, quem 'velit, potestatem fieri aequum esse.' In auctoritate Patrum fuere tribuni. Creati consules Sex. Aelius Paetus et T. Quinctius Flamininus. Inde praetorum comitia habita. Creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Portius Cato, C. Helvius, qui aediles plebis fuerant. Ab iis ludi plebeii instaurati: et epulum Iovis fuit ludorum causa. Et ab aedilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali et C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu 1 facti. Ser. et C. Sulpicii Galbae pontifices eo anno mortui sunt. In eorum locum M. Aemilius Lepidus et Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt.

U. C. 553. A. C. 199.

8.

U. C. 554. A. C. 198. Sex. Aelio, T. Quinctio Coss. Provinciae.

Sex Aelius Paetus, T. Quinctius Flamininus consules, magistratu inito, senatum in Capitolio quum habuissent, decreverunt Patres, 'ut provincias Macedoniam atque 'Italiam consules compararent inter se, sortirenturve. Utri 'eorum Macedonia evenisset, in supplementum legionum 'tria millia militum Romanorum scriberet, et trecentos 'equites: item sociorum Latini nominis quinque millia 'peditum, quingentos equites.' Alteri consuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est; vetitusque aut ipse provincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam cum legionibus novis consul venisset. Sortiti consules provincias. Aelio Italia, Quinctio Macedonia evenit. Praetores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est coeptus. Nam, praeter consulares exercitus, 2 praetores quoque iussi scribere milites erant: Marcello in Siciliam quattuor millia peditum socium Latini nominis, et trecentos equites; Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, ducentos equites: ita ut hi

8 *Ex campestri certamine*] Ex campo Martio, ubi primo agitata certamen excitaverat. In campo nempe Martio comitia centuriata habebantur. CREV.

9 *Quem sibi capere per leges liceret*] Nondum ulla lex vetabat, omissis inferioribus honorum gradibus, ad superiores sese accingere. Sylla dictator legem tulit, ne quis praeturam ante quaesturam peteret, neve consulatum ante praeturam. Testis est Appianus, Bell. Civ. Vid. Supplem. Freinshem. lxxxix. 9. CREV. cf. supr. xxv. 2. Cic. Phil. v. 17. Fuss. Rom. Antiq. § 184.

1 *Ser. et C. Sulpicii Galbae*] Olim: *Ser. Sulpicius et L. Galba.* Mutavit Sigonius. Servius pontifex in locum Fabii Maximi suffectus memoratur supr. xxx. 26. Caius, in locum Manlii Torquati, eodem libro 39. CREV.

2 *Praetores quoque iussi scribere milites erant: Marcello*] Postulat orationis filum *Marcellus*, ut et infra *Cato*, non *Catoni*. GRONOV. Nisi potius legendum est *praetoribus*: ut sensus sit, consules iussos esse scribere quoque milites, qui mererent sub praetoribus. Atque id nos omnino verum putamus. CREV.

U. C. 554. A. C. 198.

praetores ambo, quum in provincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque.

Attali legati senatum adeunt.

Attali deinde regis legatos in senatum consules introduxerunt. Hi, regem classe sua copiisque omnibus terra marique Romanam rem iuvare, quaeque imperarent Romani consules, impigre atque obedienter ad eam diem fecisse, quum exposuissent, 'Vereri' dixerunt, 'ne id praestare ei per Antiochum regem ultra non liceret: vacuum 'namque praesidiis navalibus terrestribusque regnum Attali Antiochum invasisse. Itaque Attalum orare Patres 'conscriptos, si sua classe, suaque opera uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi praesidium ad regnum 'eius tutandum: si id nollent, ipsum ad sua defendenda 'cum classe ac reliquis copiis redire paterentur.' Senatus legatis ita responderi iussit, 'Quod rex Attalus classe copiisque aliis duces Romanos iuvisset, id gratum senatui 'esse. Auxilia nec ipsos missuros Attalo adversus Antiochum, socium et amicum populi Romani: nec Attali 'auxilia retenturos, ultra quam regi commodum esset. 'Semper populum Romanum alienis rebus, arbitrio alieno, 'usum: et principium et finem in potestate ipsorum, qui 'ope sua velint adiutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuntient, Attali naviumque eius et 'militum opera adversus Philippum communem hostem uti 'populum Romanum. Gratum eum facturum et senatui, [3] 'si regno Attali abstineat, belloque absistat. Aequum esse, 'socios et amicos populi Romani reges inter se quoque ipsos pacem servare.'

Responsum senatus.

9\. Prodigia.

Consulem T. Quinctium, ita habito delectu, ut eos fere legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent spectatae virtutis milites, properantem in provinciam prodigia nuntiata atque eorum procuratio Romae tenuerunt. De coelo tacta erant via publica Veiis, forum et aedes Iovis Lanuvii, Herculis aedes Ardeae, Capuae murus et turres et aedes, quae Alba dicitur. Coelum ardere visum erat Arretii: terra Velitris trium iugerum spatio caverna ingenti desederat. Suessae Auruncae nuntiabant agnum cum duobus capitibus natum, et Sinuessae porcum cum humano capite. Eorum prodigiorum causa supplicatio unum diem habita. Et consules rebus divinis operam dederunt; placatisque diis, profecti in provincias sunt. Aelius cum C. Helvio praetore in Galliam: exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, praetori tradidit; ipse novis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neque

Aelius Cos. it in Galliam.

3 *Facturum et senatui*] Particulam *et* delevit Bekker. *Gratum ei*, sc. populo Romano, *futurum et senatui* coniecit Rubenius.

memorabilis rei quicquam gessit. Et T. Quinctius alter consul maturius, quam priores soliti erant consules, a Brundisio quum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. Ab Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit: et in castra Romana magnis itineribus contendit; inde Villio dimisso, paucos moratus dies, dum se copiae ab Corcyra assequerentur, consilium habuit, utrum recto itinere per castra hostium 4 vim facere conaretur: an, ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius Lycumque tuto circuitu Macedoniam intraret. Vicissetque ea sententia, ni timuisset, ne, quum a mari longius recessisset, misso e manibus hoste, si, quod antea fecerat, solitudinibus silvisque se tutari rex voluisset, sine ullo effectu aestas extraheretur. Utcunque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit. Sed magis fieri id placebat, quam, quo-5 modo fieret, satis expediebant. Dies quadraginta sine ullo conatu sedentes in conspectu hostium absumpserant. Inde spes data Philippo est, per Epirotarum gentem tentandae pacis: habitoque consilio delecti ad eam rem agendam, Pausanias praetor, et Alexander magister equitum, consulem et regem, ubi in artissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, praesidia ex civitatibus rex deduceret. Iis, quorum agros urbesque populatus esset, redderet res, quae compa-6 rerent: ceterorum aequo arbitrio aestimatio fieret. Philippus 'aliam aliarum civitatium conditionem esse' respondit. 'Quas ipse cepisset, eas liberaturum. Quae sibi traditae a maioribus essent, earum hereditaria ac iusta possessione non excessurum. Si quas quererentur belli clades eae civitates, cum quibus bellatum foret; arbitrio, 7 quo vellent, populorum, cum quibus pax utrisque fuisset, se usurum.' Consul, 'Nihil ad id quidem arbitro aut iudice opus esse,' dicere. 'Cui enim non apparere, ab eo, qui prior arma intulisset, iniuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum, ipsum priorem vim omnibus fecisse.' Inde quum ageretur, quae civitates liberandae essent, Thessalos primos omnium nominavit consul. 8 Ad id vero adeo accensus indignatione est rex, ut excla-

U. C. 554.
A. C. 198.
Quinctius in Macedoniam.

10.
Consulis et Philippi colloquium.

Irrito eventu.

4 *Vim facere*] Similiter infr. xxxvii. 11. *vim facere per fauces portûs.*

5 *Satis expediebant*] In vulgat. legitur *expediebat*, sc. *consul*, sed rectius hoc verbum ad consultantes refertur.

6 *Ceterorum*] Ceterarum rerum, quae non comparerent.

7 *Quo vellent*] *Quorum vellent* mavult Gronovius.

8 *Ad id vero adeo accensus indignatione est rex*] Quia nimirum Thessali primi fere omnium Graeciae populorum in Macedonum ditionem concesserant, a Philippo Alexandri Magni patre, ad societatem secum, sed impari foedere, iungendam adacti, ac deinde Alexandro successoribusque eius semper subiecti. cf. Iustin. vii. 6. et xi. 3. CREV.

U. C. 554. A. C. 198.

maret, 'quid victo gravius imperares, T. Quincti?' atque 9 ita se ex colloquio proripuit. Et temperatum aegre est, quin missilibus, quia dirempti medio amni fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primo in planitie, satis ad id patenti, multa levia commissa proelia sunt: deinde recipientibus se regiis in arta et confragosa loca, aviditate accensi certaminis eo quoque Romani penetravere. Pro his ordo, et militaris disciplina, et genus armorum erat, aptum tegendis corporibus: 1 pro hoste loca, et catapultae ballistaeque, in omnibus prope rupibus, quasi in muris, dispositae. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, quum etiam, ut in proelio iusto, aliquot cecidissent, nox pugnae finem fecit.

Levia proelia.

11. Quum in hoc statu res esset, pastor quidam, a Charopo principe Epirotarum missus, deducitur ad consulem. Is 'se in eo saltu, qui regiis tunc teneretur castris, armentum 'pascere solitum,' ait, 'omnes montium eorum anfractus 'callesque nosse. Si secum aliquos consul mittere velit, 'se non iniquo nec perdifficili aditu super caput hostium 'eos deducturum.' Haec ubi consul audivit, percunctatum 2 ad Charopum mittit, 'satisne credendum super tanta re 'agresti censeret?' Charopus renuntiari iubet, 'ita crede- 'ret, ut suae potius omnia, quam illius, potestatis essent.' Quum magis vellet credere, quam auderet, consul, mixtumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit: et, ut averteret rem a suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis, succedentibusque integris in locum defessorum, non destitit. Quattuor millia inde lecta peditum et trecentos equites tribuno militum tradit. Equites, quoad loca patiantur, ducere iubet: ubi ad invia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum; pedites, qua dux monstraret viam, ire: ubi, ut polliceretur, super 3 caput hostium perventum sit, fumo dare signum: nec ante clamorem tollere, quam ab se signo accepto pugnam coeptam arbitrari posset. Nocte itinera fieri iubet, (et pernox 4 forte luna erat) interdiu cibi quietisque sumeret tempus.

A pastore via ostenditur Quinctio.

9 *Quid victo gravius imperares*] cf. Diodor. Exc. Vat. ed. A. Maio, ubi totidem fere verbis colloquium Flaminii cum Philippo narratur. Rex ille, *τί τούτου βαρύτερον προσέταξαν ἄν μοι πολέμῳ κρατήσαντες* dicens, indignabundus discessit. Aliud vero est colloquium illud Philippi cum Flaminio, quod refert Polybius xvii. 1. sqq.

1 *Aptum tegendis corporibus*] Codices hoc loco corruptissimi sunt. Vulgo legitur *aptum urgendis regiis*, quod Gelenius coniecit. Emendationem Kreyssigii probat Bekker.

2 *Haec ubi consul audivit . . . censeret*] Haec clausula apud Drakenborch. et Crevier. exsulat.

3 *Ubi, ut polliceretur*] *Polliceatur*, quod Frobenius primum edidit, Bekker. servat.

4 *Arbitrari posset*] Tribunus militum, qui toti negotio praeerat. Cr.

Ducem promissis ingentibus oneratum, si fides exstet, vinctum tamen tribuno tradit. His copiis ita dimissis, eo in- 5 tentius Romanus undique instat capi stationes. Interim die tertio quum verticem, quem petierant, Romani cepisse ac tenere se fumo significarent; tum vero, trifariam divisis copiis, consul valle media cum militum robore succedit: cornua dextra laevaque admovet castris. Nec segnius hostes obviam eunt: et, dum, aviditate certaminis provecti, extra munitiones pugnant, haud paullo superior est Romanus miles, et virtute, et scientia, et armorum genere. Postquam, multis vulneratis interfectisque, recepere se regii in loca, aut munimento, aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua, nec faciles ad receptum angustias progressos. Neque impunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primum ab tergo auditus, dein pugna etiam coepta, amentes repentino terrore regios fe- 6 cisset. Pars in fugam effusi sunt: pars magis, quia locus fugae deerat, quam quod animi satis esset ad pugnam, quum substitissent, ab hoste, et a fronte et ab tergo urgente, circumventi sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angustiae locorumque asperitas, peditem armorum gravitas impediit. Rex primo effuse ac sine respectu fugit: dein, quinque millium spatium progressus, quum ex iniquitate locorum id, quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem, substitit in tumulo quodam, dimisitque suos per omnia iuga vallesque, qui palatos in unum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cetera omnis multitudo, velut signum aliquod secuta, in unum quum convenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani, quoad tutum fuit insecuti, caedentes spoliantesque caesos, castra regia, etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in suis castris manserunt. Postero die consul per ipsas angustias, qua se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur.

U. C. 554.
A. C. 198.

12. Quinctius aggreditur Philippum.

A tergo Romani regios invadunt et fugant.

Rex in Thessaliam fugit.

13. Sequitur consul.

7 Rex primo die ad castra Pyrrhi pervenit. Locus, quem ita vocant, est in Triphylia terrae Melotidis. Inde postero 8 die (ingens iter agminis, sed metus urgebat) in montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt, interiecti Ma-

5 *Undique instat capi stationes*] sc. Consul urget milites, ut eorum opera capiantur stationes, et ex iis pellatur hostis. GRONOV.

6 *Pars magis, quia*] Ita emendavit Muretus pro *quia magis*, quod Bekker. retinet.

7 *Locus, quem ita vocant, est in Triphylia*] Haec mendosa sunt. Triphylia enim est in Peloponneso. *Melotis* autem nomen est Geographis ignotum. Gronovius emendat ex coniectura: *Locus quem ita vocant, est Stymphaliam inter et Elimiotidem.* Stymphalia et Elimiotis sunt regiunculae in Macedonia non procul ab Aoo flumine. CREV.

8 *In montem Lingon perrexit. Ip-*

U. C. 554. A. C. 198. cedoniae Thessaliaeque. Latus, quod vergit in Thessaliam, oriens spectat: septentrio a Macedonia obiicitur. Vestiti frequentibus silvis sunt: iuga summa campos patentes aquasque perennes habent. Ibi stativis rex per aliquot dies habitis fluctuatus animo est, utrum protinus in regnum se reciperet, an reverti in Thessaliam posset. Inclinavit sententia, suum in Thessaliam agmen demittere, Triccam- 9 que proximis limitibus petit: inde obvias urbes raptim peragravit. Homines, qui sequi possent, sedibus excibat: oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis ius fiebat: cetera militis praeda erat. Nec, quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quicquam fuit, quam quae ab sociis patiebantur. Haec etiam facienti Philippo acerba erant, sed e terra, mox futura hostium, corpora saltem eripere sociorum volebat. Ita evastata sunt oppida, Phacium, Iresiae, Euhydrium, Eretria, Palaepharsalus. Pheras quum peteret, exclusus, quia res egebat mora, si expugnare vellet, nec tempus erat, omisso incepto, in Macedoniam transcendit. Nam etiam Aetolos appropinquare fama erat. Qui, audito proelio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius evastatis circa Sperchias et Macran, quam vocant, Comen, transgressi inde in Thessaliam, Cymines et Angeas primo 1 impetu potiti sunt. A Metropoli, dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda moenia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi, similem impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt: compulsisque intra moenia, qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde et Calathana vicos expugnant diripiuntque. Acharras per deditionem receperunt. Xyniae simili metu a cultoribus desertae sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in praesidium incidit, quod 2 ad Thaumacum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur: incondita inermisque multitudo, mixta imbelli turba, ab armatis caesa est. Xyniae desertae diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt, opportune Dolopiae imminens castellum. Haec raptim intra paucos dies ab Aetolis gesta. Nec Amynander atque Athamanes, post famam prosperae

Rex in Macedoniam redit. Aetoli vastant Thessaliam.

si montes Epiri sunt] Et ipsa orationis structura numerorumque in eadem re varietas, et nomen montis parum notum, videntur arguere depravatam hoc loco scripturam. Sed ad eam corrigendam frustra sine libris aggrederemur. CREV. *In montes Lyncon perrexit. Ipsi Epiri sunt*, emendavit Bekker.

9 *Suum in Thessaliam agmen*] *Subitum*, quod Walchius coniecit, pro voce *suum* reposuit Bekker. *Citum* coniecit Gronovius.

1 *Cymines et Angeas*] Vide, num *Cymenes* et *Angeas* sint genitivi more Graecorum formati. Livium certe *potiri* cum casu secundo construxisse vidimus supr. XXV. 14. DRAK.

2 *Quod ad Thaumacum*] Vox *Thaumacum* coniecturae Rubenii debetur. Vulg. *quod Athamanum*.

pugnae Romanorum, quieverunt. Ceterum Amynander, quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico praesidio, quum Gomphos peteret, oppidum protinus nomine Phecam, situm inter Gomphos faucesque angustas, quae ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. Inde Gomphos adortus, et per aliquot dies summa vi urbem tuentes, quum iam scalas ad moenia erexisset, eo demum metu perpulit ad deditionem. Haec traditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit. Dedidere deinceps sese, qui Argenta, quique Pherinum, et Thimarum, et Lisinas, et Stimonem, et Lampsum habent, aliaque castella iuxta ignobilia.

U. C. 554. A. C. 198.

14. Amynandri res gestae.

Dum Athamanes Aetolique, summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam praedam faciunt, Thessaliaque a tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemve socium crederet, vastatur; consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, etsi probe scit, cui parti, Charopo principe excepto, Epirotae favissent; tamen, quia ab satisfaciendi quoque cura imperata enixe facere videt, ex praesenti eos potius, quam ex praeterito, aestimat habitu, et ea ipsa facilitate veniae animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuntiis Corcyram, ut onerariae naves in sinum venirent Ambracium; ipse, progressus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Amynandro cum suis auxiliis accito; non tam virium eius egens, quam ut duces in Thessaliam haberet. Ab eodem consilio et plerique Epirotarum voluntarii inter auxilia accepti. Primam urbium Thessaliae Phaloriam est aggressus. Duo millia Macedonum in praesidio habebat, qui primo summa vi restiterunt, quantum arma, quantum moenia tueri poterant: sed oppugnatio continua, non die, non nocte remissa, quum consul in eo verti crederet ceterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciam Macedonum. Capta Phaloria, legati a Metropoli et a Piera dedentes

Epirotis ignoscit consul.

15. Phaloriam in Thessalia capit.

3 *Phecam*] Eadem videtur esse urbs quae supr. xxxi. 41. dicitur *Phecadus.*

4 *Eo demum metu*] Metu erectarum iam ad moenia scalarum. Sed *eo demum* pro vulg. *eodem* emendavit Perizonius Animadv. Hist. 2. cf. supr. i. 5. ubi *sciscitandoque eo demum* pro *sciscitandoque eodem* emendavit Crevier.

5 *In aliena victoria*] Quam Romani reportaverant.

6 *Ab satisfaciendi quoque cura*] Vel ob ipsam curam satisfaciendi pro admissa culpa. Crev.

7 *Quum consul in eo verti crederet . . . animos*] Quum consul crederet ex eo pendere, quales animos ceteri Thessali erga Romanos habituri essent, si primi vim Romanam non sustinuissent: ita demum ceteros Thessalos inclinari posse ad Romanos, si ii, qui primi oppugnati forent, vim Romanam non sustinuissent. Crev.

8 *Et a Piera*] Vocem *Pialia*, quae urbs est Thessaliae, pro *Piera*, quae nuspiam gentium reperitur, legendam suadet Sigonius.

U. C. 554. A. C. 198. urbes venerunt. Venia iisdem petentibus datur. Phaloria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit. Quem locum quum vel modico praesidio tutum ac prope inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit: degressusque in campos Thessaliae, quum iam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris, explorato ante, utrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariae tenuissent, frumentatum Ambraciam in vicem cohortes misit. Et est iter a Gomphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbrevi. Intra paucos itaque dies, transvectis a mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde Atracem est profectus. Decem ferme 9 millia ab Larissa abest: ex Perrhaebia oriundi sunt: sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidavere Thessali ad primum adventum Romanorum. Et Philippus, sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita, intra Tempe stativis positis, ut quisque locus ab hoste tentabatur, praesidia per occasiones summittebat.

Atrax obsessa.

16. Sub idem fere tempus, quo consul adversus Philippum primum in Epiri faucibus posuit castra, et L. Quinctius, frater consulis, cui classis cura maritimaeque orae imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transvectus, postquam profectam inde classem audivit, nihil morandum ratus, quum ad Zamam insu- 1 lam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat, tarde inde ad Maleam, trahendis plerumque remulco navi- 2 bus, quae cum commeatu sequebantur, pervenit. A Malea, iussis ceteris, quantum maxime possent, maturare sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piraeeum praecepit, 3 accepitque naves ibi relictas ab L. Apustio legato ad praesidium Athenarum. Eodem tempore duae ex Asia classes profectae, una cum Attalo rege; (eae quattuor et viginti 4 quinqueremes erant) Rhodia altera, viginti navium tectarum: Agesimbrotus praeerat. Hae circa Andrum insulam classes coniunctae Euboeam, inde exiguo distantem freto, traiecerunt. Carystiorum primum agros vastarunt: deinde, ubi Carystus, praesidio a Chalcide raptim misso, firma

L. Quinctii res gestae.

Classis Attali et Rhodiorum.

9 *Atracem*] Ita emendavit Gronovius pro vulg. *ad Rhagem*. cf. infr. xxxiii. 4. *Atragem* scribit Bekker.

1 *Ad Zamam insulam*] Haec insula prorsus ignoratur. *Zacynthum* coniecit Glareanus. Sigonius putat esse eam, quae vulgo dicitur *Same*, quam plerique eandem esse cum Cephallenia insula esse putant, Plinius et Pomponius Mela diversam faciunt.

2 *Remulco navibus*] cf. Supr. xxv. 30.

3 *Piraeeum praecepit*] Antecedens reliquam classem, Piraeeum tenuit. CREV. *Praecedit* reposuit Bekker.

4 *Una cum Attalo rege*] Docet Livius infr. 27. Antiochum legatorum Romanorum auctoritate motum, Attali finibus exercitum deduxisse. Hoc itaque metu liber Attalus potuit pro more Romanos iuvare classe. cf. supr. 8. CREV.

visa est, ad Eretriam accesserunt. Eodem et L. Quinctius cum iis navibus, quae Piraeei fuerant, Attali regis adventu audito, venit, iussitque, ut, quae ex sua classe venissent naves, Euboeam peterent. Eretria summa vi oppugnabatur. Nam et trium iunctarum classium naves omnis generis tormenta machinasque ad urbium excidia secum portabant, et agri affatim materiae praebebant ad nova molienda opera. Oppidani primo haud impigre tuebantur moenia: deinde fessi vulneratique aliquot, quum et muri partem eversam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt. Sed praesidium erat Macedonum, quos non minus, quam Romanos, metuebant: et Philocles regius praefectus a Chalcide nuntios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Haec mixta metu spes ultra, quam vellent, aut quam possent, trahere eos tempus cogebat. Deinde, postquam Philoclem repulsum trepidantemque refugisse Chalcidem acceperunt, oratores extemplo ad Attalum, veniam fidemque eius petentes, miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt, et ea modo parte, qua murus dirutus erat, ceteris neglectis, stationes armatas opponunt; Quinctius, noctu ab ea parte, quae minime suspecta erat, impetu facto, scalis urbem cepit. Oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem venit. Pecuniae aurique et argenti haud sane multum fuit: signa, tabulae priscae artis, ornamentaque eius generis plura, quam pro urbis magnitudine aut opibus ceteris, inventa.

U. C. 554. A. C. 198.

Eretria oppugnata.

Capitur.

17. Carystus inde repetita; unde, priusquam e navibus copiae exponerentur, omnis multitudo, urbe deserta, in arcem confugit. Inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. Oppidanis extemplo vita ac libertas concessa est: Macedonibus treceni nummi in capita statutum est pretium, et ut armis traditis abirent. Hac summa redempti, in Boeotiam inermes traiecti. Navales copiae, duabus claris urbibus Euboeae intra dies paucos captis, circumvectae Sunium Atticae terrae promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt.

Carystus capta.

5 *Iussitque, ut, quae ex sua classe*] *Iussis, ut quaeque ex sua classe* reposuit Bekker. *Petere* post verbum *iubeo* mavult Crevier. Sed Drakenborchius Dukero assentitur, ubi variant codices, praeferendum esse infinitivum; ubi in conservando subiunctivo conspirant, eorum consensum non spernendum esse, licet vetustiores atque optimi scriptores verbum infiniti modi τῷ *iubere* iungant. cf. supr. xxviii. 36.

6 *Treceni nummi*] Quales hi nummi? Graecine an Romani? Drachmas intelligendas esse facile crediderimus. Id ut suspicemur, faciunt pretia in capita Romanorum constituta ab Hannibale post pugnam Cannensem, supr. xxii. 58. *equiti quingeni quadrigati nummi*, *pediti treceni*. Quadrigati enim denarii sunt, quibus pares drachmae. CREV.

U. C. 554. A. C. 198. Atrax pertinaciter defenditur.

Consul interim omnium spe longiorem atrocioremque 7 oppugnationem habuit: et ea, qua minimum credidisset, resistebant hostes. Nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore: si aditum armatis in urbem patefecisset, fugam inde caedemque hostium fore, qualis captis urbibus fieri solet. Ceterum postquam, parte muri arietibus decussa, per ipsas ruinas transcenderunt in urbem armati, illud principium velut novi atque integri laboris fuit. Nam Macedones, qui in praesidio erant et multi et delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius et virtute, quam moenibus, urbem tuerentur, conferti, pluribus introrsus ordinibus acie firmata, quum transcendere ruinas sensissent Romanos, per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id consul aegre passus, nec eam ignominiam ad unius modo expugnandae moram urbis, sed ad summam universi belli, pertinere ratus, quod ex momentis parvarum plerumque rerum penderet, purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat, turrem ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit: et cohortes in vicem sub signis, quae cuneum Macedonum, (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loci angustias haud late patente intervallo diruti muri, genus armorum pugnaeque hosti aptius erat. Ubi conferti hastas ingentis longitudinis prae se Macedones obiecissent, velut in constructam densitate clipeorum testudinem Romani, pilis nequicquam emissis, quum strinxissent gladios; neque congredi propius, neque praecidere hastas poterant: et si quas incidissent, aut praefregissent, hastilia fragmento ipso acuto, inter spicula integrarum hastarum, velut vallum explebant. Ad 8 hoc et muri pars adhuc integra utraque tuta praestabat latera: nec ex longo spatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat; quae res turbare ordines solet. Accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. Nam quum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiorem orbitam depressa ita turrim inclinavit, ut speciem ruentis hostibus, trepidationemque insanam superstantibus armatis praebuerit.

7 *Longiorem atrocioremque oppugnationem*] Non immerito existimat Gronovius legendum, *longiorem Atracis*, vel *ad Atracem oppugnationem*. Sic clarior procedit oratio. Et conveniebat profecto Livium, dum hic repetit narrationem oppugnationis huius urbis, aliis interpositis rebus aliquantisper omissam, nomen eius opponere: quod quidem, quum parum celebre sit, opportunum fuit corruptoribus, qui illud iam priore loco, supr. 15. vitiaverant. Crev.

8 *Velut vallum explebant*] Valli nomine designat Livius porrectas Macedonum sarissas, quae velut vallo aciem illorum saepiebant. Vallum autem illud explebatur etiam per concisa fractave hastilia, ita ut nihil in eo vacui, nihil hiantis aut aperti, esset. Crev. cf. supr. ix. 19.

Quum parum quicquam succederet, consul minime aequo animo comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur: simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul a mari et in evastatis belli cladibus locis hibernandi ullam cernebat. Itaque relicta obsidione, quia nullus in tota Acarnaniae atque Aetoliae ora portus erat, qui simul et omnes onerarias, quae commeatum exercitui portabant, caperet, et tecta ad hibernandum legionibus 9 praeberet, Anticyra in Phocide, in Corinthium versa sinum, ad id opportunissime sita visa: quia nec procul Thessalia hostiumque locis abibant; et ex adverso Peloponnesum exiguo maris spatio divisam, ab tergo Aetoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem ac Boeotiam habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando praebuit morae. Ambrysus inde Hyampolisque receptae. Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec scalis, nec operibus capi poterat. Lacessendo missilibus eos, qui in praesidio erant, quum ad excursiones elicuissent, refugiendo in vicem insequendoque, et levibus sine effectu certaminibus, eo negligentiae et contemptus adduxerunt, ut cum refugientibus in 1 portam permixti impetum Romani facerent. Sex alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, quam armis, in potestatem venerunt. Elatia clausit portas: nec, nisi vi cogerentur, recepturi moenibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum.

U.C. 554. A. C. 198. 18.

Re infecta abit Cos.

Phocidis urbes ab eo captae.

19.

Elatiam obsidenti consuli rei maioris spes affulsit, Achaeorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam avertendi. Cycliadam, principem factionis ad Philippum 2 trahentium res, expulerant. Aristaenus, qui Romanis gentem iungi volebat, praetor erat. Classis Romana cum Attalo et Rhodiis Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus est, priusquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achaeorum mitti, pollicentes, si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthum iis contributuros in antiquum 3 gentis concilium. Auctore consule, legati a fratre eius L. Quinctio, et Attalo, et Rhodiis, et Atheniensibus, ad

Elatia obsessa.

Legati a Romanis et eorum so-

9 *Anticyra in Phocide*] Anticyram Locridi ascribi supr. xxvi. 26. legimus, ita ut Drakenborchio videatur, aut duas urbes Anticyrae nomine appellatas sitas esse ad sinum Corinthiacum, aut eandem modo Locridi, modo Phocidi tribui.

1 *Impetum Romani facerent*] Videtur totius loci ratio satis declarare, Romanos ita impetum fecisse, ut perruperint etiam per portam, Daulidemque ceperint. RASCH.

2 *Aristaenus*] Eadem memorat Polyb. in Exc. Vatic. xxv. 3.

3 *Corinthum iis contributuros*] Corinthus ab Arato quondam furto unius noctis intercepta, Achaeis contributa fuerat: mox, urgentibus Cleomenis regis Spartanorum armis, Antigono et Macedonibus reddita est. cf. Plut. in Arato.

U. C. 554. A. C. 198. ciis ad Achaeos. Achaeos missi. Sicyone datum iis est concilium. Erat autem non admodum simplex habitus animorum inter Achaeos. Terrebat Nabis Lacedaemonius, gravis et assiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis et veteribus et recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant pro eius crudelitate perfidiaque: neque ex iis, quae tum ad tempus faceret, aestimantes, graviorem post bellum dominum futurum cernebant. Neque solum, quid in senatu quisque civitatis suae, aut in communibus conciliis gentis pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodii disseruerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. Postremi Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. Ii fere atrocissime in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, invecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die absumpto, dimissa est.

Achaeorum fluctuans et incerta mens.

Audiunt legatos.

20. Postero die advocatur concilium: ubi quum per praeconem, sicut Graecis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas a magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret; diu silentium aliorum alios intuentium fuit. Neque mirum, si, quibus sua sponte, volutantibus res inter se pugnantes, obtorpuerant quodammodo animi, eos orationes quoque insuper turbaverant, utrimque quae difficilia essent, promendo admonendoque, per totum diem habitae. Tandem Aristaenus praetor Achaeorum, ne tacitum concilium dimitteret, 'Ubi,' inquit, 'illa certamina animorum, Achaei, sunt, 'quibus in conviviis et circulis, quum de Philippo et Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? Nunc 'in concilio, ad eam rem unam indicto, quum legatorum 'utrimque verba audieritis, quum referant magistratus, 'quum praeco ad suadendum vocet, obmutuistis. Si non 'cura communis salutis, ne studia quidem, quae in hanc 'aut in illam partem animos vestros inclinarunt, vocem 'cuiquam possunt exprimere? quum praesertim nemo tam 'hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi, quod 'quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem 'esse, priusquam quicquam decernamus. Ubi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus ante displicuerit, 'pro bono atque utili foedere defendendum.' Haec ad- 4

Silentium inter Achaeos.

Aristaenus praetor eos hortatur ut expromant, quid sentiant.

4 *Pro bono atque utili foedere defendendum*] Recte videtur Perizonius emendare: *fore defendendum.* Habet quiddam inconcinni vulgata lectio: *id*, nempe quod decretum erit, *pro bono atque utili foedere defendendum.* Quid si foedus non decernatur, sed Cleomedonti pareatur,

5 hortatio praetoris non modo quemquam unum elicuit ad suadendum; sed ne fremitum quidem aut murmur concionis tantae, ex tot populis congregatae, movit. Tum 6 Aristaenus praetor rursus: 'Non magis consilium vobis, 'principes Achaeorum, deest, quam lingua: sed suo quis- 'que periculo in commune consultum non vult. Forsitan 'ego quoque tacerem, si privatus essem. Nunc praetor 'video, aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde 'sine responso eos dimittendos non esse. Respondere 'autem, nisi ex vestro decreto, qui possum? Et quando 'nemo vestrum, qui in hoc concilium advocati estis, pro 'sententia quicquam dicere vult, aut audet: orationes le- 'gatorum, hesterno die dictas, pro sententiis percenseamus; 'perinde ac non postulaverint, quae e re sua essent, sed 'suaserint, quae nobis censerent utilia esse. Romani Rho- 'diique et Attalus societatem amicitiamque nostram petunt: 'et in bello, quod adversus Philippum gerunt, se a nobis 'adiuvari aequum censent. Philippus societatis secum ad- 'monet et iurisiurandi: et modo postulat, ut secum stemus; 'modo, ne intersimus armis, contentum ait se esse. Nulline 'venit in mentem, cur, qui nondum socii sunt, plus petant, 'quam socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, 7 'neque impudentia Romanorum, Achaei. Fortuna et dat 'fiduciam postulantibus, et demit. Philippi praeter le- 'gatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, 'urbium Euboeae spolia prae se ferens: consulem legio- 'nesque eius, exiguo maris spatio disiunctas, Phocidem ac 'Locridem pervagantes videmus. Miramini, cur diffidenter 'Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus 'adversus Romanos, modo egerit: qui, si ex eodem foedere 'ac iureiurando, cuius nobis religionem iniiciebat, rogemus 'eum, ut nos Philippus et ab Nabide ac Lacedaemoniis et 'ab Romanis defendat, non modo praesidium, quo nos 'tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inven- 'turus. Non, hercle, magis, quam ipse Philippus priore 'anno, qui, pollicendo se adversus Nabidem bellum gestu- 'rum, quum tentasset nostram iuventutem hinc in Euboeam

U. C. 554.
A. C. 198.
Frustra.
21.
Pergit Aristaenus.

qui, ut apparet ex oratione sequenti, suadebat Achaeis, ut quiescerent armisque abstinerent? *Fore defendendum*, ut infr. xxxviii. 59. *fore erubescendum.* CREV. Emendationem Perizonii probat Bekker.

5 *Non modo quemquam unum*] Non modo non. Hoc iam saepe observavimus. CREV.

6 *Non magis consilium*] Non magis vobis deest quid sentiatis et statuatis apud animos vestros de re praesenti, quam lingua, qua sensa animi enuntietis. *Consilium* hic fere eodem modo dicitur a Livio, quo supra xxviii. 27. *nec consilium, nec oratio suppeditat.* CREV.

7 *Fortuna et dat fiduciam postulantibus, et demit*] Ita quoque Bekkerus emendavit pro vulg. lectione, quae a Gronovii manu provenit, *Achaei portus et dant fiduciam . . . et demunt.* Ceterum *dat* et *demit* omnes codices Drakenb. exhibent.

U. C. 554. A. C. 198. 'extrahere, postquam nos neque decernere id sibi prae-'sidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus 'societatis eius, quam nunc iactat, vastandos depopulan-'dosque Nabidi ac Lacedaemoniis reliquit. Ac mihi 'quidem minime conveniens inter se oratio Cleomedontis 'visa est. Elevabat Romanum bellum, eventumque eius 'eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo ges-'serint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens 'petit potius, quam praesens nos veteres socios simul ab 'Nabide ac Romanis tueatur? Nos, dico? quid ita passus 'est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thessaliae 'urbes? quid ita Locridem Phocidemque? quid ita nunc 'Elatiam oppugnari patitur? Cur excessit faucibus Epiri 'claustrisque illis inexpugnabilibus super Aoum amnem, 'aut vi, aut metu, aut voluntate, relictoque, quem insi-'debat, saltu, penitus in regnum abiit? Si sua voluntate 'tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare 'potest, quin et socii sibi consulant? si metu, nobis quoque 'ignoscat timentibus. Si victus armis cessit, Achaei arma 'Romana sustinebimus, Cleomedon, quae vos Macedones 'non sustinuistis? An tibi potius credamus, Romanos non 'maioribus copiis nec viribus nunc bellum gerere, quam 'antea gesserint, potius quam res ipsas intueamur? Aetolos 8 'tum classe adiuverunt: nec duce consulari, nec exercitu 9 'bellum gesserunt: sociorum Philippi maritimae tum urbes 'in terrore ac tumultu erant: mediterranea adeo tuta ab 'Romanis armis fuerunt, ut Philippus Aetolos, nequicquam 'opem Romanorum implorantes, depopularetur. Nunc 'autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim 'annos velut intra viscera Italiae toleraverunt, non prae-'sidium Aetolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli 'arma terra marique simul Macedoniae intulerunt. Tertius 'iam consul summa vi gerit bellum. Sulpicius, in ipsa 'Macedonia congressus, fudit fugavitque regem; partem 'opulentissimam regni eius depopulatus: nunc Quinctius 'tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exerci-'tuque fretum, castris exuit: fugientem in Thessaliam 'persecutus, praesidia regia sociasque eius urbes prope in 'conspectu regis ipsius expugnavit. Ne sint vera, quae 'Athenienses modo legati de crudelitate, avaritia, libidine 'regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quae in terra 'Attica scelera in superos inferosque deos sunt admissa:

8 *Potius quam res ipsas*] Vocem *potius*, interiectis pluribus verbis repetitam, orationis perspicuitati inservire monet Crevier.

9 *Nec duce consulari*] Quum non consulares, sed consules duces posterius hoc bellum adversus Philippum gesserint, Crevierius coniecit *nec duce, nec exercitu consulari*, ita ut ex sensu in priore membro suppleatur *consule*.

1 2 'multo minus, quae Ciani Abydenique, qui procul a nobis 'absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, 'obliviscamur; caedes direptionesque bonorum Messenae 3 'in media Peloponneso factas; et hospitem Cyparissiae 'Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas prope ipsas 4 'occisum: et Aratum patrem filiumque Sicyonios, quum 'senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, 'interfectos; filii etiam uxorem libidinis causa in Mace-5 'doniam asportatam: cetera stupra virginum matronarum-6 'que oblivioni dentur: ne sint cum Philippo res, cuius 'crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quae alia ta-7 'cendi advocatis in concilium causa est?) cum Antigono, 'mitissimo ac iustissimo rege, et de nobis omnibus optime 'merito, existimemus disceptationem esse: num id postu-'laret facere nos, quod tum fieri non posset? Paeninsula 'est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti 'adhaerens, nulli apertior neque opportunior, quam navali, 'bello. Si centum tectae naves, et quinquaginta leviores 'apertae, et triginta Issaici lembi maritimam oram vastare, 'et expositas prope in ipsis litoribus urbes coeperint op-'pugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? 'Tanquam non intestino et haerente in ipsis visceribus 'uramur bello? Quum terra Nabis et Lacedaemonii, mari 'Romana classis urgebunt; unde regiam societatem et 'praesidia Macedonum implorem? An ipsi nostris armis 'ab hoste Romano tutabimur urbes, quae oppugnabuntur? 8 'egregie enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis ex-'emplorum nobis alienae clades praebent: ne quaeramus, 'quemadmodum ceteris exemplo simus. Nolite, quia ultro

U. C. 554.
A. C. 198.

1 *Quae Ciani Abydenique*] De Cianorum exscidio, cf. Polyb. xv. 21. *Cius* vero Bithyniae urbs fuit, ad oram Propontidos, expugnata et deleta a Philippo in gratiam Prusiae, generi eius et socii.

2 *Qui procul a nobis absunt*] Quorumque adeo iniuriae minus, quam Atheniensium, ad nos pertinent. CREVIER.

3 *Hospitem Cyparissiae Garitenem*] De hoc Garitene nihil comperimus. Cyparissia est oppidum Messeniae. CREV. *Charitelem* pro *Garitenem* reposuit Bekker.

4 *Aratum patrem filiumque . . . interfectos*] Vid. Plut. in Arato. Quanquam ille quidem Aratum iuniorem non interfectum a Philippo, sed medicamentis quibusdam, quae moverent mentem et alienarent, ad insaniam adactum memorat. CREV.

5 *Cetera stupra*] cf. Supr. xxvii. 31.

6 *Ne sint cum Philippo res*] *Sit* ex emendatione Dukeri reposuit Bekker.

7 *Antigono*] Hic Antigonus frater patruelis Demetrii, qui pater Philippi fuit, tutorque Philippi impuberis, ac rex Macedonum fuerat. Is Achaeorum gentem Macedonibus devinxerat. De eius miti ingenio ceterisque virtutibus multa habent Polyb. ii. et v. et Plut. in Aemilio et Arato. CREV.

8 *Dymas priore bello*] Per *prius bellum* intelligendum est illud, quod Romani tempore belli Punici secundi cum Philippo gesserunt. Eo autem bello Dymas a Romanis expugnatas esse suo loco Livius memorare omisit, quod nunc data occasione hic facit. cf. Pausan. Achaic. 17. DRAK.

U. C. 554. A. C. 198.

'Romani petunt amicitiam, id, quod optandum vobis ac 'summa ope petendum erat, fastidire. Metu enim vi-'delicet compulsi et deprensi in aliena terra, quia sub 'umbra auxilii vestri latere volunt, in societatem vestram 'confugiunt, ut portubus vestris recipiantur, ut commea-'tibus utantur. Mare in potestate habent; terras, quas-'cunque adeunt, extemplo ditionis suae faciunt. Quod 'rogant, cogere possunt: quia pepercisse volunt, commit-'tere vos, cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleo-'medon modo, tanquam mediam et tutissimam vobis viam 'consilii, ut quiesceretis abstineretisque armis, ostendebat; 'ea non media, sed nulla via est. Etenim, praeterquam 'quod aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana so-'cietas est, quid aliud quam nusquam gratia stabili, velut 'qui eventum exspectaverimus, ut fortunae applicaremus 'nostra consilia, praeda victoris erimus? Nolite, si, quod 'omnibus votis petendum erat, ultro offertur, fastidire. 'Non, quemadmodum hodie utrumque vobis licet, sic 'semper liciturum est. Nec saepe, nec diu eadem occasio 'erit. Liberare vos a Philippo iam diu magis vultis, quam 'audetis. Sine vestro labore et periculo qui vos in liber-'tatem vindicarent, cum magnis classibus exercitibusque 'mare traiecerunt. Hos si socios aspernamini, vix sanae 'mentis estis: sed, aut socios, aut hostes habeatis, oportet.'

22. Dissensio inter Achaeos.

Secundum orationem praetoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium. Et iam non singuli tantum, sed populi universi, inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (damiurgos vocant: decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quam inter multitudinem, esse. Quinque relaturos se de societate Romana aiebant, suffragiumque daturos: quinque lege cautum testabantur, ne quid, quod adversus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio ius esset. Hic quoque dies iurgiis est consumptus. Supererat unus iusti concilii dies: (tertio enim lex iubebat decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, ut vix parentes ab liberis temperaverint. Rhisiasus (Pellenensis erat) filium damiurgum, nomine Memnonem, habebat, partis eius, quae decretum recitari, perrogarique sententias prohibebat. Is, diu obtestatus filium, ut consulere Achaeos communi saluti pateretur, neu pertinacia sua gentem universam perditum iret, postquam parum proficiebant preces, iuratus se cum sua manu interempturum, nec

9 *Damiurgos vocant*] Hoc nomine magistratus apud Elida, Mantineam, Hermionen, Argos, atque inter Thessalos appellabantur. cf. Muller. über die Dörier iii. 8. § 5.

1 *Suffragiumque daturos*] Singulis populis, qui per oppida, non per capita suffragia ferrent. cf. Niebhr. ii. n. 51.

pro filio, sed pro hoste, habiturum, minis pervicit, ut postero die coniungeret iis se, qui referebant. Qui quum plures facti referrent, omnibus fere populis haud dubie approbantibus relationem, ac prae se ferentibus, quid decreturi essent; Dymaei ac Megalopolitani, et quidam Argivorum, priusquam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium, 2 neque mirante ullo, neque improbante. Nam Megalopolitanos, avorum memoria pulsos ab Lacedaemoniis, restituerat in patriam Antigonus: et Dymaeis, captis nuper direptisque ab exercitu Romano, quum redimi eos, ubicunque servirent, Philippus iussisset, non libertatem modo, sed etiam patriam, reddiderat. Iam Argivi, praeterquam quod 3 Macedonum reges ab se oriundos credunt, privatis etiam hospitiis familiarique amicitia plerique illigati Philippo erant. Ob haec concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem iubendam, excesserunt: veniaque iis huius secessionis fuit, et magnis et recentibus obligatis beneficiis.

U. C. 554. A. C. 198.

23. Pacta inter Achaeos et Romanos societas.

Ceteri populi Achaeorum, quum sententias perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodiis praesenti decreto confirmarunt: cum Romanis, quia iniussu populi non poterat rata esse, in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. In praesentia tres legatos ad L. Quinctium 4 mitti placuit, et exercitum omnem Achaeorum ad Corin- 5 thum admoveri; captis Cenchreis, iam urbem ipsam Quinctio oppugnante.

Corinthus oppugnatur.

Et hi quidem e regione portae, quae fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem urbis, Attalus, traducto per Isthmum exercitu, ab Lechaeo, alterius maris portu, oppugnabant; primo segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regium praesidium. Postquam uno animo omnes, et Macedones tanquam communem patriam tuebantur, et Corinthii ducem praesidii Androsthenem, haud secus quam civem et suffragio creatum

2 *Megalopolitanos, avorum memoria*] Cleomenes, Lacedaemonius rex, Megalopolim cepit ac diruit, teste Polyb. libb. ii. 55. et v. 93. Antigonus restituit, haud sane multum antequam morte sua regnum Philippo traderet. Itaque Philippus, qui etiamnum in medio robore virium est, et eversam et restitutam Megalopolim viderat. Unde non satis accuratam videtur Livius temporum rationem habere, quum id factum dicit *avorum memoria*. Crev.

3 *Reges ab se oriundos*] cf. Supr. xxvii. 30.

4 *Ad Corinthum admoveri*] Hic, et infra *ad Cenchreas versam partem urbis*, plerique scripti omittunt *ad*. Sed veremur ne haec coniectura sit emendatorum, Liviani moris ignarorum, qui vellent nostri scriptoris orationem ad vulgares plebeiae Grammaticae leges exigere. Livius enim amat praepositiones *ad*, *ab*, urbium nominibus adiungere, ut passim observare facile est. Quod spectat ad hos locos de quibus nunc agimus, in primo supprimi praepositionem non aegre pateremur, in secundo retentam cupimus. Crev.

5 *Captis Cenchreis, iam urbem ipsam*] Intellige Corinthum, cuius urbis Cenchreae emporium erant et navale, in Saronico sinu, ad mare Aegeum versus. Crev.

U. C. 554. A. C. 198. suo, imperio in se uti patiebantur; omnis inde spes pugnan-[6] tibus in vi, et armis, et operibus erat. Undique aggeres[7] haud facili aditu ad moenia admovebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. In quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quum Macedones concurrissent, atrox proelium inter eos ac Romanos ortum est. Ac primo multitudine facile expellebantur Romani: assumptis deinde Achaeorum Attalique auxiliis, aequabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Graecosque facile loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat; pars ex Hannibalis exercitu metu poenae a Romanis Philippum secuta, pars navales socii, relictis nuper classibus, ad spem honoratioris militiae transgressi. Hos desperata[8] salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quam audaciam, accendebat. Promontorium est adversus Sicyonem Iunonis, quam vocant Acraeam, in altum excurrens: traiectus inde Corinthum, septem millia ferme passuum. Eo Philocles, regius et ipse praefectus, mille et quingentos milites per Boeotiam duxit. Praesto fuere ab Corintho lembi, qui praesidium id acceptum Lechaeum traiicerent. Auctor erat Attalus, incensis operibus, omittendae extemplo oppugnationis. Pertinacius Quinctius in incepto perstabat. Is quoque ut pro omnibus portis disposita vidit praesidia regia, nec facile erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit. Ita irrito incepto, dimissis Achaeis, reditum ad naves est. Attalus Piraeeum, Romani Corcyram petierunt.

Relicta Corinthi oppugnatio.

24. Elatiam oppugnat Cos.

Dum haec ab navali exercitu geruntur, consul, in Phocide ad Elatiam castris positis, primo colloquiis rem per principes Elatiensium tentavit: postquam, nihil esse in manu sua, et plures validioresque esse regios, quam oppidanos, respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto, quum, quantum inter turres[9] muri erat prorutum, cum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul et cohors Romana per apertum recenti strage iter invasit; et ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum, qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani et ruinas muri supervadebant, et scalas ad stantia moenia

Capit.

6 *Imperio in se uti patiebantur*] Ita quoque Bekker. emendavit pro vulg. *imperio iusto patiebantur.*

7 *Spes pugnantibus*] Gronovius *oppugnantibus* coniecit, quod Bekker. reposuit.

8 *Honoratioris militiae*] Terrestrem enim militiam navali honoratiorem apud Romanos esse animadvertit Crevier. cf. supr. xxii. 11. infr. xxxvi. 2. Polyb. vi. 19.

9 *Quantum inter turres muri erat prorutum*] Quum nudata et aperta urbs fuisset, proruto, cum ingenti fragore ac strepitu, toto illo muri spatio quod inter turres erat. Crev.

U. C. 554. A. C. 198.

inferebant: et, dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transcenderunt. Quo tumultu audito, territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque insequente turba, confugerunt. Ita urbe potitur consul. Qua direpta, missis in arcem, qui vitam regiis, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in haec data, post paucos dies arcem recepit.

25. Philocli Argos proditur.

Ceterum adventu in Achaiam Philoclis regii praefecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo velut ominis causa praetores pronuntiare Iovem, Apollinemque, et Herculem. Additum legi erat, ut iis Philippus rex adiiceretur. Cuius nomen post pactam cum Romanis societatem quia praeco non adiecit, fremitus primo multitudinis ortus: deinde clamor subiicientium Philippi nomen, iubentiumque legitimum honorem usurpare[1]; donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia favoris Philocles arcessitus nocte occupat collem imminentem urbi, (Larissam eam arcem vocant) positoque ibi praesidio, quum lucis principio signis infestis ad subiectum arci forum vaderet, instructa acies ex adverso occurrit. Praesidium erat Achaeorum nuper impositum, quingenti fere iuvenes delecti omnium civitatium. Aenesidemus Dymaeus praeerat. Ad hos orator a praefecto regio missus, qui excedere urbe iuberet, (neque enim[2] pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adiunctis Macedonibus, esse, quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent) primo nihil, nec ducem, nec ipsos movit: post paullo, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Aenesidemus, ne flos Achaeorum iuventutis simul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle, ut abire illis liceret, ipse, quo loco steterat armatus, cum paucis clientibus non excessit. Missus a Philocle, qui quaereret, quid sibi vellet? nihil fatus, tantummodo,[3] quum proiecto prae se clipeo staret, 'in praesidio creditae urbis moriturum

1 *Legitimum honorem usurpare*] Non omittere morem sollennem Philippo honorem exhibendi, scilicet eius nomen post nomen Deorum pronuntiandi.

2 *Neque enim*] Neque enim eos pares esse vel solis oppidanis, qui omnes pro Macedonum partibus starent, nedum pares essent iunctis simul oppidanis et Macedonibus. CREV.

3 *Nihil fatus, tantummodo*] *Nihil statu motus* vir doctus apud Gronov. coniecit, quem Bekker. secutus est. Vulgarem lectionem defendit Gronovius.

U. C. 554. A. C. 198.

'se armatum,' respondit. Tum iussu praefecti a Thracibus coniecta tela, interfectique omnes. Et post pactam inter Achaeos et Romanos societatem duae nobilissimae civitates, Argi et Corinthus, in potestate regis erant. Haec ea aestate ab Romanis in Graecia terra marique gesta.

26. Res Galliae.

In Gallia nihil sane memorabile ab Sex. Aelio consule gestum. Quum duos exercitus in provincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius proconsul praefuerat, (ipse ei C. Helvium praetorem praefecit) alterum, quem in provinciam adduxit; totum prope annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit.

Servilis tumultus.

Quemadmodum Gallia praeter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem servilis prope tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensium Setiae custodiebantur. Cum iis, ut principum liberis, magna vis servorum erat. Augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, et ab ipsis Setinis captiva aliquot nationis eius ex praeda empta mancipia. Quum coniurationem fecissent, missis ex eo numero, qui in Setino agro, deinde circa Norbam et Circeios, servitia sollicitarent; satis iam omnibus praeparatis, ludis, qui Setiae propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Setia per caedem et repentinum tumultum capta, Norbam et Circeios occupare. Huius rei tam foedae indicium Romam ad L. Cornelium Merulam praetorem urbis delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia, quae acta futuraque erant, exposuerunt. Quibus domi custodiri iussis, praetor, senatu vocato edoctoque, quae indices afferrent, proficisci ad eam coniurationem quaerendam atque opprimendam iussus, cum quinque legatis profectus, obvios in agris sacramento rogatos arma capere et sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus, quo pergeret, ignaris, venit. Ibi raptim principibus coniurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est. Dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera servorum indicum et unius liberi fuit. Ei centum millia gravis aeris dari Patres iusserunt: servis vicena

Oppressus.

4 *Obsides Carthaginiensium Setiae custodiebantur*] Obsides Carthaginiensium ab Norba Signiam et Ferentinum traducti dicuntur. supr. 2. Itaque vel priore illo loco legendum *Setiam* pro *Signiam*, vel intelligendi sunt traducti rursum ab Signia Setiam. Crev.

5 *Et ab ipsis Setinis*] *Et* hoc loco est *etiam*. Nempe praeter servos obsidum Carthaginiensium, multi alii servi eiusdem nationis erant Setiae, scilicet captivi empti ex praeda, utpote quum recens adhuc esset, nec multo ante finitum, bellum adversus Poenos Afrosque. Crev.

6 *Sacramento rogatos*] Duces *sacramento rogabant*, milites *sacramento dicebant*. cf. supr. xxiv. 8.

quina millia aeris, et libertatem. Pretium eorum ex aerario solutum est dominis. Haud ita multo post, ex eiusdem coniurationis reliquiis, nuntiatum est, servitia Praeneste occupatura. Eo L. Cornelius praetor profectus, de quingentis fere hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumpsit. In timore civitas fuit, obsides captivosque Poenorum ea moliri. Itaque et Romae vigiliae per vicos servatae; iussique circumire eas minores magistratus: et triumviri carceris lautumiarum intentiorem custodiam habere iussi: et circa nomen Latinum a praetore literae missae, ut et obsides in privato servarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur, et captivi ne minus decem pondo compedibus vincti in nulla alia, quam in carceris publici, custodia essent.

U. C. 554.
A. C. 198.

27. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream ducentum quadraginta sex pondo in Capitolio posuerunt, gratiasque senatui egerunt, quod Antiochus, legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset.

Eadem aestate equites ducenti, et elephanti decem, et tritici modium ducenta millia, ab rege Masinissa ad exercitum, qui in Graecia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus et vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat; sanctus et innocens, asperior tamen in fenore coercendo habitus. Fugatique ex insula feneratores, et sumptus, quos in cultum praetorum socii facere soliti erant, circumcisi, aut sublati.

M. Cato.

Sex. Aelius consul ex Gallia comitiorum causa Romam quum redisset, creavit consules C. Cornelium Cethegum et Q. Minucium Rufum. Biduo post praetorum comitia habita. Sex praetores illo anno primum creati, crescentibus iam provinciis, et latius patescente imperio. Creati autem hi, L. Manlius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius. Sem-

Comitia.

Sex praetores.

7 *Triumviri*] Capitales. cf. supr. XXV. I.

8 *Lautumiarum*] Ita carcerem ad similitudinem lautumiarum, quae Syracusis erant, appellari, ex iis, quae Festus de hac voce monet, colligere licet. cf. supr. xxvi. 27. Festus v. *Latumias.*

9 *Sumptus, quos in cultum praetorum*] Praetores tabernaculis se, et lectis, et veste stragula instruendos e publico curabant; sumptibusque apparatorum conviviorum onerabant socios, non ipsi solum, sed et sequentes magno numero servi, et cohors amicorum. Quae omnia sustulit Cato. Vid. Plut. in Cat. maiore. Crev.

1 *M. Sergius Silus*] De huius incredibili fortitudine operae pretium est cognoscere quae memorat Plin. H. N. vii. 28. Is, multis gravibusque acceptis in bello vulneribus, neutra manu, neutro pede satis utilis, quum in praetura sacris arceretur, ut debilis, habita oratione, in qua egregia sua facta commemoravit, hanc ignominiam deprecatus est. Crev.

U. C. 554. A. C. 198.

pronius et Helvius ex iis aediles plebis erant: curules aediles Q. Minucius Thermus et Ti. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati.

U. C. 555. A. C. 197. C. Cornelio, Q. Minucio Coss. Provinciae.

28. C. Cornelio et Q. Minucio consulibus, omnium primum de provinciis consulum praetorumque actum. Prius de praetoribus transacta res, quae transigi sorte poterat. Urbana Sergio, peregrina iurisdictio Minucio obtigit. Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius et Q. Fulvius tribuni plebis impedimento erant, 'quod longinqua 'provincia Macedonia esset: neque ulla alia res maius 'bello impedimentum ad eam diem fuisset, quam quod, 'vixdum inchoatis rebus, in ipso conatu gerendi belli prior 'consul revocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto 'Macedonico bello. Quaerendo regem et exercitum eius 'Sulpicium maiorem partem anni absumpsisse. Villium, 'congredientem cum hoste, re infecta revocatum. Quinctium, rebus divinis Romae maiorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res, ut, si aut maturius in provinciam venisset, aut hiems magis sera fuisset, potuerit debellare. Nunc prope in hiberna profectum, ita comparare [2] 'dici bellum, ut, nisi successor impediat, perfecturus aestate 'proxima videatur.' His orationibus pervicerunt, ut consules in senatus auctoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus utrisque liberam consultationem, Patres consulibus ambobus Italiam provinciam decreverunt: T. Quinctio prorogarunt imperium, donec successor ex senatusconsulto venisset. Consulibus binae legiones decretae, et ut bellum cum Gallis Cisalpinis, qui defecissent a populo Romano, gererent. Quinctio in Macedoniam supplementum decretum, peditum quinque millia et trecenti equites, et sociorum navalium tria millia. Praeesse idem, qui praeerat, classi L. Quinctius Flamininus iussus. Praetoribus in Hispanias octona millia peditum socium ac Latini nominis data, et quadringeni equites, ut dimitterent veterem ex Hispaniis militem: et terminare iussi, qua ulterior [3] citeriorve provincia servaretur. Macedoniae legatos P. Sulpicium et P. Villium, qui consules in ea provincia fuerant, adiecerunt.

Quinctio prorogatum imperium.

29. Priusquam consules praetoresque in provincias profici-

2 *Nunc prope in hiberna profectum*] Si nihil hic est vitii, *nunc prope* idem erit, ac *non ita pridem*, *hoc ipso prope tempore*. Sed longe praestat legere *nunc quoque*. Non modo, inquiunt tribuni, Quinctius bene res gessit priore anno, sed nunc quoque ita comparat bellum, ut perfecturus proxima aestate videatur. Vox *quoque* male itidem mutata erat in *prope* supr. xxviii. 39. Crev.

3 *Qua ulterior*] Quo fine ulterior citeriorque provinciae terminarentur.

scerentur, prodigia procurari placuit: quod aedes Vulcani Summanique Romae, et quod Fregellis murus et porta de coelo tacta erant: et Frusinone inter noctem lux orta: et Aesulae agnus biceps cum quinque pedibus natus: et Formiis duo lupi, oppidum ingressi, obvios aliquot laniaverant: Romae non in urbem solum, sed in Capitolium penetraverat lupus.

U. C. 555. A. C. 197. Prodigia.

4

C. Acilius tribunus plebis tulit, ut quinque coloniae in oram maritimam deducerentur: duae ad ostia fluminum Vulturni Liternique: una Puteolos: una ad castrum Salerni. His Buxentum adiectum. Trecenae familiae in singulas colonias iubebantur mitti. Triumviri deducendis iis, qui per triennium magistratum haberent, creati, M. Servilius Geminus, Q. Minucius Thermus, Ti. Sempronius Longus.

5 Delectu rebusque aliis divinis humanisque, quae per ipsos agenda erant, perfectis, consules ambo in Galliam profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cenomanis assumptis, Q. Minucius in laeva Italiae ad inferum mare flexit iter, Genuamque exercitu abducto, 6 ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium et Li- 7 tubium, utraque Ligurum, et duae gentis eiusdem civitates, Celelates Cerdiciatesque, sese dediderunt. Et iam omnia cis Padum, praeter Gallorum Boios, Ilvates Ligurum, sub ditione erant. Quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quae se dediderant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo ante traiecerat Padum, iunxeratque se Insubribus et Cenomanis: quod ita acceperant, coniunctis legionibus consules rem gesturos, ut et ipsi collatas in unum vires firmarent. Postquam fama accidit, alterum consulem Boiorum urere agros, seditio extemplo orta est. Postulare Boii, ut laborantibus opem universi ferrent. Insubres negare, se sua deserturos. Ita divisae copiae, Boiisque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super

Consulum res gestae in Gallia.

30.

4 *Summanique*] Pluto *Summanus* a Romanis dicebatur, quasi *Summus Manium.* Turneb. Advers. xviii. 4. Vide aliud etymon huius vocis in lexico Matth. Martinii. CREV. cf. Cic. de Div. i. 10. Ov. Fast. vi. 731. Plin. H. N. ii. 52. Quis fuerit iste Deus, ne ipsis quidem veteribus satis constare animadvertit Raschig.

5 *Rebus . . . quae per ipsos agenda erant*] Sic apud Sall. in Bello Iugurth. 41. *abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt.* CREV.

6 *Oppida . . . civitates*] Hic clare haec duo distinguuntur. *Oppidi* nomine urbs sola intelligitur. At *civitas* est societas civium in unum corpus collectorum, et pro *populo* sumitur, qui ex multis oppidis vicisve constet. CREV.

7 *Clastidium*] Cluverius existimat ideo Livium nunc Clastidium Ligurum vocare, alibi artim et imprimis supr. xxix. 11. Galliae ascribere, vel quia in dubiis utriusque gentis finibus posita erat, vel quia haec Liguriae pars inter Apenninum et Padum sub Galliae Cisalpinae provincia eius tempore censebatur. DRAK.

U. C. 555. A. C. 197. amnis Mincii ripam consederunt. Infra eum locum quin- 8 que millia passuum et consul Cornelius eidem flumini castra applicuit. Inde mittendo in vicos Cenomanorum Brixiamque, quod caput gentis erat, ut satis comperit, non ex auctoritate seniorum iuventutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adiunxisse; excitis ad se principibus, id agere ac moliri coepit, ut desciscerent ab Insubribus Cenomani, et, signis sublatis, aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. Et id quidem impetrari nequiit. In id fides data consuli est, ut in acie aut quiescerent, aut, si qua etiam occasio fuisset, adiuvarent Romanos. Haec ita convenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quaedam suspicio animis, labare fidem sociorum. Itaque, quum in aciem eduxissent, neutrum iis cornu committere ausi, ne, si dolo cessissent, rem totam inclinarent, post signa in subsidiis eos locaverunt. Consul principio pugnae vovit aedem Sospitae Iunoni, si eo die hostes fusi fugatique essent. A militibus clamor sublatus, compotem voti consulem se facturos, et impetus in hostes est factus. Non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam et a Cenomanis, terga repente in ipso certamine aggressis, tumultum ancipitem iniectum auctores sunt, caesaque in medio quinque et triginta millia hostium, quinque millia et septingentos vivos captos: in iis Hamilcarem Poenorum 9 imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria centum triginta, et carpenta supra ducenta. Oppida Gallorum, 1 quae Insubrium defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis.

31. Minucius consul primo effusis populationibus peragraverat fines Boiorum: deinde, ut, relictis Insubribus, ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boii detrectassent pugnam, ni fama Insubres victos allata animos fregisset. Itaque, relicto duce castrisque, dissipati per vicos, sua quisque ut defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. Omissa enim spe per unam dimicationem rei decernendae, rursus populari agros, et urere tecta, vicosque expugnare coepit. Per eosdem dies Clastidium incensum. Inde in Ligustinos Ilvates, qui soli non parebant, legiones ductae. Ea quoque gens,

8 *Infra eum locum quinque millia passuum*] *Tria passuum millia* reposuit Bekker., cod. Pall. fretus.

9 *Hamilcarem Poenorum imperatorem*] Hunc in proelio ad Cremonam cecidisse affirmavit Livius supr. xxxi. 21. Alios nempe tunc auctores secutus erat, quam quorum hic, et infr. xxxiii. 23. exponit diversam plane de eodem Hamilcare narrationem. Crev.

1 *Oppida Gallorum*] *Gallorum* in plerisque edd. exsulat, sed hanc vocem, quam Fabrettus desiderari animadvertit, reposuit Bekker. Galli, i.e. Cenomani, defectioni Insubrium sese adiunxerant.

ut Insubres acie victos, Boios, ita ut tentare spem certaminis metuerent, territos audivit, in ditionem venit. Literae consulum amborum de rebus in Gallia prospere gestis sub 2 idem tempus Romam allatae. M. Sergius praetor urbis in senatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum reci- 3 tavit. Supplicatio in quatriduum decreta.

U. C. 555. A. C. 197.

32.

Hiems iam eo tempore erat, et, quum T. Quinctius, capta Elatia, in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio una Aetolos, qui propiores erant; altera Romanos arcessebat. Aetoli priores venerunt: sed opulentior factio, exclusis Aetolis, missoque ad imperatorem Romanum nuntio, usque in adventum eius tenuit urbem. Arcem regium tenebat 4 praesidium: neque, ut descenderent inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis consulis Romani, perpelli potuerunt. Mora, cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit, quod caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens colloquio. Id gravate concessum regi 5 est: non quin cuperet Quinctius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum: necdum enim sciebat, utrum successor sibi alter ex novis consulibus mitteretur; an, quod, summa vi ut tenderent, amicis et propinquis mandaverat, imperium prorogaretur: aptum autem 6 fore colloquium credebat, ut sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicaeam litus elegere. Eo rex ab Demetriade cum quinque lembis et una nave rostrata venit. 7 Erant cum eo principes Macedonum, et Achaeorum exsul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Amynander erat, et Dionysodorus Attali legatus, et Agesimbrotus praefectus Rhodiae classis, et Phaeneas princeps

Quinctii colloquium cum Philippo.

2 *Praetor urbis*] Bekker. *praetor urbanus.* Libri plures *praefectus urbis.* Sed haec varietas nata videtur ex compendio scribendi *pr. urb.*

3 *Hiems iam eo tempore erat, et quum*] Haec verba *hiems iam eo tempore erat* Crevier. ad finem capitis praecedentis reiicit, quem auctorem sequuntur Drakenb. et Bekker. particula *et* deleta. *Eo* autem *tempore* ad literas consulum de rebus gestis in Gallia, et supplicationes decretas referri censet Crevier.

4 *Neque, ut descenderent inde*] *Decederent* reposuit Bekker.

5 *Non quin cuperet*] *Id non gravate . . . quum cuperet* emendandum censet Gronov. Sed vulgatam lectionem sic evolvas *non quin cuperet . . . sed quod credebat aptum fore colloquium.*

6 *Ut sibi liberum esset, vel ad bellum*] Ut posset facile vel ad bellum rem inclinare, si maneret ipse in provincia; vel ad pacem, si decedere necesse foret. CREV.

7 *Erant cum eo principes Macedonum*] Tota huius colloquii narratio e Polybii xvii. 1. desumpta est et exscripta. Ceterum hoc loco videntur excidisse nomina principum, qui Philippum comitabantur, *Apollodorus et Demosthenes*, hic a Polybio nominati. Nam infr. 35. ubi repetitur colloquium, *Rex* dicitur *cum duobus quos pridie adhibuerat in terram egressus:* quibus verbis nihil certi nec clari indicaretur, nisi prius illorum nomina apposita fuissent. CREV.

U. C. 555. A. C. 197.

Aetolorum, et Achaei duo, Aristaenus et Xenophon. Inter hos Romanus, ad extremum litus progressus, quum rex in proram navis in ancoris stantis processisset, 'Commodius,' inquit, 'si in terram egrediaris, ex propinquo 'dicamus in vicem, audiamusque.' Quum rex facturum se id negaret; 'Quem tandem,' inquit Quinctius, 'times?' Ad hoc ille superbo et regio animo: 'Neminem equidem 'timeo, praeter deos immortales: non omnium autem credo 'fidei, quos circa te video, atque omnium minime Aetolis. 'Istud quidem,' ait Romanus, 'par omnibus periculum est, 'qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, si nulla fides 'sit. Non tamen,' inquit rex, 'T. Quincti, par perfidiae 'praemium est, si fraude agatur, Philippus et Phaeneas: 'neque enim aeque difficulter Aetoli praetorem alium, ac 'Macedones regem in meum locum substituant.' Secundum haec silentium fuit. Quum Romanus eum aequum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium; rex, eius esse priorem orationem, qui daret pacis leges, non qui acciperet; tum Romanus, 'Simplicem suam orationem esse: 'ea enim se dicturum, quae ni fiant, nulla sit pacis conditio. 'Deducenda ex omnibus Graeciae civitatibus regi praesidia 'esse: captivos et transfugas sociis populi Romani reddendos: restituenda Romanis ea Illyrici loca, quae post pa'cem in Epiro factam occupasset: Ptolemaeo regi Aegypti 'reddendas urbes, quas post Philopatoris Ptolemaei mortem 'occupasset. Suas populique Romani conditiones has esse: 'ceterum et sociorum audiri postulata verum esse.' Attali regis legatus, 'Naves captivosque, quae ad Chium navali 'proelio capta essent, et Nicephorium, Venerisque templum, 'quae spoliasset evastassetque, pro incorruptis restitui.' Rhodii Peraeam (regio est continentis adversus insulam, vetustae eorum ditionis) repetebant, postulabantque 'praesidia deduci ab Iasso, et Bargyliis, et Euromensium urbe, 'et in Hellesponto Sesto atque Abydo, et Perinthum Byzantiis in antiqui formulam iuris restitui, et liberari omnia 'Asiae emporia portusque.' Achaei Corinthum et Argos repetebant. Praetor Aetolorum Phaeneas quum eadem fere, quae Romani, ut Graecia decederetur, postulasset, redderenturque Aetolis urbes, quae quondam iuris ac ditio-

33. Leges pacis Philippo dictae.

8 *Commodius*] Supple, *erit*, vel *facies*.

9 *Si nulla fides sit*] Ita quoque Bekkerus reposuit fide plurium codd. Vulgo ex coniectura Gelenii *ut nulla fides sit* legitur.

1 *Ad Chium navali proelio*] De quo obiter mentio facta est supr. xxxi. 14. cf. Polyb. xvi. 2. et 14.

2 *Nicephorium*] Strabo xiii. p. 624. Nicephorium lucum ad Pergamum in Asia ab Eumene rege plantatum asserit. GLAREAN.

3 *Et Perinthum Byzantiis*] Sigonius *Perinthum* emendavit pro vulg. *Panopolim*. Vox *Perinthum* a Polyb. xvii. 2. et Livio ipso infr. xxxiii. 30. firmatur.

nis eorum fuissent; excepit orationem eius princeps Aetolorum Alexander, vir, ut inter Aetolos, facundus. 'Iam 'dudum se reticere,' ait, 'non quo quicquam agi putet eo 'colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. 'Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera 'virtute unquam gessisse. In colloquiis insidiari et captare: 'in bello non congredi aequo campo, neque collatis signis 'dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, et 'vincentium praemia victum corrumpere. At non sic anti'quos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, urbibus 'parcere, quantum possent, quo opulentius imperium habe'rent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem, 'nihil sibi praeter bellum relinquere, quod consilium esse? 'Plures priore anno sociorum urbes in Thessalia evastasse 'Philippum, quam omnes, qui unquam hostes Thessaliae 'fuerint: ipsis quoque Aetolis eum plura socium, quam 'hostem, ademisse. Lysimachiam, pulso praetore et prae'sidio Aetolorum, occupasse eum. Cium item suae ditio'nis urbem funditus evertisse ac delesse. Eadem fraude 'habere eum Thebas Phthias, Echinum, Larissam, et Phar'salum.'

U. C. 555. A. C. 197. Alexandri Aetoli oratio in Philippum.

4, 5 (section numbers in margin)

34. Responsum Philippi.

Motus oratione Alexandri Philippus navem, ut exaudiretur, propius terram applicuit. Orsum eum dicere, in Aetolos maxime, violenter, Phaeneas interfatus, 'Non in 'verbis rem verti,' ait: 'aut bello vincendum, aut meliori'bus parendum esse. Apparet id quidem,' inquit Philippus, 'etiam caeco;' iocatus in valetudinem oculorum Phaeneae. Et erat dicacior natura, quam regem decet, et ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde coepit, 'Aeto'los, tanquam Romanos, decedi Graecia iubere: qui, qui'bus finibus Graecia sit, dicere non possint. Ipsius enim 'Aetoliae Agraeos, Apodotosque, et Amphilochos, quae 'permagna eorum pars sit, Graeciam non esse. An, quod 'a sociis eorum non abstinuerim, iustam querelam habent, 'quum ipsi pro lege hunc antiquitus morem servent, ut ad'versus socios ipsi suos, publica tantum auctoritate dempta, 'iuventutem suam militare sinant, et contrariae persaepe 'acies in utraque parte Aetolica auxilia habeant? Neque 'ego Cium expugnavi, sed Prusiam socium et amicum op'pugnantem adiuvi: et Lysimachiam ab Thracibus vindi'cavi; sed, quia me necessitas ad hoc bellum a custodia 'eius avertit, Thraces habent. Et Aetolis haec. Attalo 'autem Rhodiisque nihil iure debeo. Non enim a me, sed

4 *Ut inter Aetolos*] i. e. Qui facundiae laude non censentur. Drak.

5 *Quod consilium esse*] Quale enim consilium esse eius, qui cum tollat, i. e. perdat, ea ipsa de quorum possessione dimicetur, nihil praeter bellum sibi relinquat. Rasch.

U. C. 555. A. C. 197.

'ab illis, principium belli ortum est. Romanorum autem 'honoris causa, Peraeam Rhodiis, et naves Attalo cum 'captivis, qui comparebunt, restituam. Nam quod ad Ni- 6 'cephorium Venerisque templi restitutionem attinet; quid 'ea restitui postulantibus respondeam? nisi, quo uno modo 'luci silvaeque caesae restitui possunt, curam impensamque 'sationis me praestaturum: quoniam haec inter se reges 'postulare et respondere placet.' Extrema eius oratio adversus Achaeos fuit: in qua, orsus ab Antigoni primum, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum iussit, omnes divinos humanosque honores complexa: atque iis adiecit recens decretum, quo ab se descivissent, 7 invectusque graviter in perfidiam eorum, 'Argos tamen se 'redditurum iis,' dixit. 'De Corintho cum imperatore 'Romano deliberaturum esse; quaesiturumque simul ab eo, 8 'utrum iis tantum urbibus decedere se aequum censeat, 'quas a se ipso captas iure belli habeat, an iis etiam, quas 'a maioribus suis accepisset.'

35. Parantibus Achaeis Aetolisque ad ea respondere, quum prope occasum sol esset, dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani sociique in castra redierunt. Quinctius postero die ad Ni- 9 caeam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippus nullus usquam, nec nuntius ab eo per 1 aliquot horas veniebat: et iam desperantibus venturum repente apparuerunt naves. Atque ipse quidem, 'quum tam 'gravia et indigna imperarentur, inopem consilii diem se 'consumpsisse deliberando,' aiebat. Vulgo credebatur, de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achaeis Aetolisque ad respondendum. Et eam opinionem ipse affirmavit, petendo, ut summotis aliis, ne tempus altercando tereretur, et aliquis finis rei imponi posset, cum ipso 2 imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primo non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socii: deinde, quum haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus

Alter colloquii dies.

6 *Qui comparebunt*] *Comparere* est superesse et reperiri. cf. supr. vi. 1. xxvi. 30.

7 *Recens decretum*] Vulg. *recens de exercitu* legitur. *Decretum* ex coniectura Crevierii Bekkerus quoque reposuit.

8 *Simul ab eo*] *Ab eo simul* Bekker. recepit, verum *iis tantum urbibus* Gronovius emendavit pro vulg. *iisne urbibus*, sed qua auctoritate fretus, dicere omisit.

9 *Quinctius postero die ad Nicaeam*] Videtur hic deesse *iterum*. Polybius habet πάλιν. Crev.

1 *Philippus nullus usquam*] Optima emendatio Dukeri pro vulg. *Philippi*. cf. Cic. ad Att. xi. 24. *Philotimus non modo nullus venit.*

2 *Cum ipso imperatore*] Addidimus vocem *ipso*, quam habent scripti aliquot, tum Iac. Gronov., tum Hearnio inspecti, et noster Victorinus, et Andreae editio. Et adiuvat sententiam illa vox, notatque solum expeti a Philippo Quinctium, nullis sociis cinctum. Crev.

imperator cum Ap. Claudio tribuno militum, ceteris sum- U. C. 555.
3 motis, ad extremum litus processit. Rex cum duobus, A. C. 197.
quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi quum aliquamdiu secreto locuti essent, quae acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quinctius haec retulit ad socios: 'Romanis eum cedere tota Illyrici ora, perfugas 'remittere, ac si qui essent captivi. Attalo naves, et cum 'iis captos navales socios; Rhodiis regionem, quam Perae-'am vocant, reddere: Iasso et Bargyliis non cessurum.
4 'Aetolis Pharsalum Larissamque reddere, Thebas non 'reddere. Achaeis, non Argis modo, sed etiam Corintho 'cessurum.' Nulli omnium placere, partium, quibus cessurus, aut non cessurus esset, destinatio. 'Plus enim 'amitti in iis, quam acquiri: nec unquam, nisi tota dedux-
5 'isset Graecia praesidia, causas certaminum defore.'

36. Quum haec toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata. Itaque a Quinctio petit, ut rem totam in posterum diem differret: profecto aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Litus ad Thronium colloquio destinatur: eo mature conventum est. Ibi Philippus primo et Quinctium et omnes, qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. Postremo petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. 'Aut his conditionibus se pacem 'impetraturum, aut, quascunque senatus dedisset, leges 'pacis accepturum.' Id ceteris haudquaquam placebat: nec enim aliud, quam moram et dilationem ad colligendas vires, quaeri. Quinctius, 'verum id futurum fuisse,' dicere, 'si aestas et tempus rerum gerendarum esset: nunc, hieme 'instante, nihil amitti, dato spatio ad legatos mittendos. 'Nam neque sine auctoritate senatus quicquam eorum 'ratum fore, quae cum rege ipsi pepigissent: et explorari, 'dum bello necessariam quietem ipsa hiems daret, senatus 'auctoritatem posse.' In hanc sententiam et ceteri sociorum principes concesserunt: indutiisque datis in duos menses, et ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. Additum indutiarum pacto, ut regia praesidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quinctius cum sociorum legatis Amynandrum Athamanum regem, ut speciem legationi
6 adiiceret, et Q. Fabium, (uxoris Quinctii sororis filius erat) et Q. Fulvium, et Ap. Claudium misit.

Tertius.

Indutiae in duos menses.

3 *Cum duobus, quos pridie adhibuerat*] cf. Supr. 32.

4 *Thebas*] Phthias: maritimum emporium, quo facile carere Philippus non posset. Crev.

5 *Causas certaminum defore*] *Defore* emendavit Gronovius pro vulg. *deponere*.

6 *Et Q. Fabium*] *Et* ante Q. Fabium addidit Drakenb. sed *mox* po-

U. C. 555. A. C. 197. 37.

Ut ventum Romam est, prius sociorum legati, quam regis, auditi sunt. Cetera eorum oratio conviciis regis consumpta est. Moverunt eo maxime senatum, demon- 7 strando maris terrarumque regionis eius situm: ut omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Euboea, Corinthum in Achaia rex teneret, non posse liberam Graeciam esse: et ipsum Philippum, non contumeliosius, quam verius, compedes eas Graeciae appellare. Legati deinde regis intromissi. Quibus, longiorem exorsis orationem, brevis interrogatio, cessurusne iis tribus urbibus esset, sermonem incidit, quum mandati sibi de his nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace, regii dimissi. Quinctio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. Quod ut 8 satis apparuit, non taedere belli senatum, et ipse, victoriae, quam pacis, avidior, neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quam quae omni Graecia decedi nuntiaret, admissurum dixit.

Legati regii a senatu re infecta dimissi.

38. Philippus, quum acie decernendum videret, et undique ad se contrahendas vires, maxime de Achaiae urbibus, regionis ab se diversae, et magis tamen de Argis, quam de Corintho, sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedaemoniorum tyranno velut fiduciariam dare, ut victori sibi 9 restitueret; si quid adversi accidisset, ipse haberet, Philocli, qui Corintho Argisque praeerat, scribit, ut tyrannum ipse conveniret. Philocles, praeterquam quod iam veniebat cum munere, adiicit ad pignus futurae regi cum tyranno amicitiae, filias suas regem Nabidis filiis matrimonio coniungere velle. Tyrannus primo negare, aliter urbem eam se accepturum, nisi Argivorum ipsorum decreto arcessitus ad auxilium urbis esset. Deinde, ut frequenti concione non aspernatos modo, sed abominatos etiam nomen tyranni audivit, causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere, ubi vellet, urbem, Philoclem iussit. Nocte, ignaris omnibus, acceptus in urbem est tyrannus. Prima luce occupata omnia superiora loca, portaeque clausae. Paucis principum inter primum tumultum elapsis, eorum absentium direptae fortunae: praesentibus aurum atque argentum ablatum: pecuniae imperatae ingentes. Qui non cunctanter contu-

Philippi foedus cum Nabide.

Argi Nabidi traduntur.

tius inserendum censuit Crevier., quo magis Livii verba cum Polybio xvii. 10. consentirent.

7 *Moverunt eo maxime*] Voculam *eo*, ut supervacaneam, delendam suadet Gronov. quem Bekker. secutus est.

8 *Quod ut*] *Quod*, ut saepe, sequentia cum antecedentibus connectit, quemadmodum *quod si*, *quod ubi*, et multa id genus alia. RASCH.

9 *Velut fiduciariam*] Is rem aliquam dat fiduciariam, qui illam alteri ea lege tradit, ut sibi aliquando reddatur, fide utrimque data, sine testibus aut literis: unde et fiducia, res fiduciaria, fiduciaria mancipatio dicitur, quia nempe alterius fidei credimus. CREV.

lere, sine contumelia et laceratione corporum sunt dimissi: quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in servilem modum lacerati atque extorti. Concione inde advocata, [1] rogationes promulgavit; unam de tabulis novis, alteram de [2] agro viritim dividendo; duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam.

U. C. 555. A. C. 197. Nabidis avaritia et crudelitas.

39. [3] Postquam in potestate Argivorum civitas erat, nihil eius memor tyrannus, a quo eam civitatem, et quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quinctium, et Attalum Aeginae hibernantem mittit, qui nuntiarent, 'Argos in 'potestate sua esse: eo si veniret Quinctius ad colloquium, 'non diffidere, sibi omnia cum eo conventura.' Quinctius, ut eo quoque praesidio Philippum nudaret, quum annuisset se venturum, mittit ad Attalum, ut ab Aegina Sicyonem sibi occurreret, ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas iis forte ipsis diebus L. Quinctius frater eius adduxerat ex hibernis Corcyrae, Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat; qui, quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum, eundum diceret, in sententiam suam Quinctium traduxit, ne in urbem ipsam [4] Argos iret. Haud procul urbe Mycenica vocatur: in eo loco ut congrederentur, convenit. Quinctius cum fratre et tribunis militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achaeorum praetor cum auxiliaribus paucis venit. Tyrannum ibi cum omnibus copiis opperientem invenerunt. Progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium fere interiacentis campi: inermis Quinctius cum fratre et duobus tribunis militum: inermi item regi praetor Achae- [5] orum et unus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, 'quod armatus ipse 'armatisque saeptus, quum inermes Romanum imperatorem 'regemque cerneret, in colloquium venisset. Neque enim 'se illos timere,' dixit, 'sed exsules Argivorum.' Inde, ubi de conditionibus amicitiae coeptum agi est, Romanus duas postulare res: unam, ut bellum cum Achaeis finiret: alteram, ut adversus Philippum mitteret secum auxilia. Ea se missurum dixit: pro pace cum Achaeis, indutiae impetratae, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoque disceptatio ab Attalo rege est mota: quum fraude

Nabidis cum Quinctio colloquium.

40.

1 *Rogationes*] Ita Crevierius pro vulg. *rogationem.*

2 *De tabulis novis*] De remissione aeris alieni vel universi vel ex parte. *Tabulae* quippe *novae* erant codices acceptorum et expensorum novi, quos ex auctoritate publica creditores debitoribus darent, ita ut veteribus deletis nova aeris alieni ratio iniretur. cf. Caes. de Bell. Civil. iii. 1. Cic. in Cat. ii. 8. Phil. vi. 4.

3 *Postquam in potestate*] sc. Nabidis.

4 *Mycenica vocatur*] Perinde est, ac si dixisset, haud procul urbe locus est, qui Mycenica vocatur. GRONOV.

5 *Unus ex purpuratis*] cf. Supr. xxxi. 35.

U. C. 555. A. C. 197. Philoclis proditam urbem vi ab eo teneri argueret; ille, ab ipsis Argivis, ut se defenderet, accitum. Concionem Argivorum rex postulabat, ut id sciri posset. Nec tyrannus abnuere: sed, deductis ex urbe praesidiis, liberam concionem, non immixtis Lacedaemoniis, declaraturam, quid Argivi 6 vellent, praeberi debere dicebat rex. Tyrannus negavit deducturum. Haec disceptatio sine exitu fuit. De colloquio discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, indutiisque inter Nicostratum praetorem Achaeorum et Lacedaemoniorum tyrannum in quattuor menses factis.

Inde Quinctius Corinthum est profectus: et ad portam cum Cretensium cohorte accessit, ut Philocli praefecto urbis appareret, tyrannum a Philippo descisse. Philocles et ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit: hortantique, ut extemplo transiret, urbemque traderet, ita respondit, ut distulisse rem magis, quam negasse, videretur. A Corintho Quinctius Anticyram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi et civitas novis honoribus veteres regis honores auxit: et rex ad id, quod sacrum Apol- 7 linis agrum grandi quondam pecunia redemerat iis; tum quoque, ne sine aliqua munificentia praeteriret civitatem sociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit, et decem millia medimnum frumenti. Atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis, firmato praesidio Argis, Lace- 8 daemonem regressus, quum ipse viros spoliasset, ad feminas spoliandas uxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illus- 9 tres, nunc simul plures genere inter se iunctas domum arcessendo, blandiendoque ac minando, non aurum modo iis, sed postremo vestem quoque mundumque omnem muliebrem ademit.

Uxor Nabidis Argivas spoliat.

6 *Non immixtis Lacedaemoniis, declaraturam*] Non declaraturam, quid Argivi vellent, quamdiu immixti forent Lacedaemonii. Crev.

7 *Ad id, quod*] Praeter id quod, praeterquam quod. Crev.

8 *Firmato praesidio*] Firmo relicto vel collocato praesidio. Sic Tacitus in Agric. 14. *Subactis nationibus, firmatisque praesidiis.* Crev.

9 *Uxorem*] Apegam nomine: cuius et simulacrum cruciandis hominibus excogitatum, et admotum saepius a tyranno describit Polyb. xiii. 7. Crev.

EPITOME LIBRI XXXIII.

T. QUINCTIUS FLAMININUS proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellavit. L. Quinctius Flamininus, frater proconsulis, Acarnanes, Leucade urbe, quod caput est Acarnanum, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus praetor a Celtiberis cum exercitu caesus est. Attalus, a Thebis ob subitam valetudinem Pergamum translatus, decessit. Pax petenti Philippo, Graeciae libertas data est. L. Furius Purpureo et Claudius Marcellus consules Boios et Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit. Hannibal, frustra in Africa bellum molitus, et ob hoc Romanis per epistolas adversae factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriae se contulit, bellum contra Romanos parantem.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXIII.*

U. C. 555. A. C. 197. Quinctius in Boeotiam it.

HAEC per hiemem gesta. Initio autem veris Quinctius, Attalo Elatiam excito, Boeotorum gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis suae facere cupiens, profectus per Phocidem, quinque millia ab Thebis, quod caput est Boeotiae, posuit castra. Inde postero die cum unius signi militibus, et Attalo, legationibusque, quae frequentes undique convenerant, pergit ire ad urbem, iussis legionariis hastatis (ea duo millia militum erant) sequi se, mille passuum intervallo distantes. Ad medium ferme viae Boeotorum praetor Antiphilus obvius fuit: cetera multitudo e muris adventum imperatoris Romani regisque prospeculabatur. Rara arma paucique milites circa eos apparebant: hastatos, sequentes procul, anfractus viarum vallesque interiectae occulebant. Quum iam appropinquaret urbi, velut obviam egredientem turbam salutaret, tardius incedebat. Causa erat morae, ut hastati consequerentur. Oppidani, ante lictores turba acta, insecutum con-

* De hoc libro, qui a Kreyssigio diligentius ex codice Bambergensi emendatus est in editione sua Misenae edita sumptibus et typis Klinkichtii a. 1839, plura in epilogo ad finem operis mei annexero, ne moram in annotationibus nimiam lectori faciam.

1 *Haec per hiemem gesta*] Desiderabatur olim principium huius libri, quod tandem ex Bambergensi codice publicatum est ante annos paullo plus centum. Tota res fusius explicatur a Gronovio in sua praefatione ad Livium. Crev.

2 *Cum unius signi militibus*] Livius, viii. 8. et Polybius, vi. 24. duos manipulo assignant signiferos, cuique centuriae suum: unde videretur sequi, signa quoque duo in manipulo fuisse. Constat tamen Polybium *signum* pro *manipulo* passim usurpare, ut, exempli gratia, illo ipso supr. loco, ubi duos cuique manipulo assignat signiferos. vid. Lips. de Milit. Rom. ii. § 8. Itaque hic unius signi milites videmur accipere debere pro unius manipuli militibus. Admodum enim verisimile est haec desumpta esse e Polybio, ex quo ea omnia quae sequuntur de pugna ad Cynoscephalas exscripta sunt. Crev.

3 *Iussis legionariis hastatis*] *Legionariis* emendavit Walchius. *Legionis* olim legebatur, quae vox merito Crevierio displicuit, quippe in singulis legionibus mille et ducenti *hastati* erant. Lectionem nostram probat Crevier.

4 *Distantes*] Haud scio an haec vox ad Quinctium et comites eius referenda sit, ut Drakenborchius coniecit. *Distante* Dukerus reponendum censet.

5 *Ante lictores turba acta*] Hunc locum sollicitare voluit Gronovius. Sed nihil videtur emendatione opus esse. Quum turba eorum qui obviam prodierant Quinctio et Attalo ageretur ante lictorem, sc. cogeretur a lictore praeire ad urbem. Crev.

festim agmen armatorum non ante, quam ad hospitium imperatoris ventum est, conspexere. Tum, velut prodita dolo Antiphili praetoris urbe captaque, obstupuerunt omnes. Et apparebat, nihil liberae consultationis concilio, quod in diem posterum indictum erat Boeotis, relictum esse. Texerunt dolorem, quem et nequicquam, et non sine periculo ostendissent. In concilio Attalus primus verba fecit. Orsus a maiorum suorum suisque, et communibus in omnem 6 Graeciam, et propriis in Boeotorum gentem, meritis, senior iam et infirmior, quam ut contentionem dicendi sustineret, 7 obmutuit et concidit. Et, dum regem auferunt perferuntque parte membrorum captum, paullisper concio intermissa 8 est. Aristaenus inde, Achaeorum praetor, eo cum maiore auctoritate auditus, quod non alia, quam quae Achaeis suaserat, Boeotis suadebat. Pauca ab ipso Quinctio adiecta, fidem magis Romanam, quam arma aut opes, extollente 9 verbis. Rogatio inde, a Plataeensi Dicaearcho lata recitataque, de societate cum Romanis iungenda, nullo contra dicere audente, omnium Boeotiae civitatium suffragiis accipitur iubeturque. Concilio dimisso, Quinctius tantum Thebis moratus, quantum Attali repens casus coegit, postquam non vitae praesens periculum vis morbi attulisse, sed membrorum debilitatem visa est, relicto eo ad curationem necessariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, redit; Boeotis quoque, sicut prius Achaeis, ad societatem ascitis, 1 et quando tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus iam cogitationibus in Philippum, et quod reliquum belli erat, conversis.

U. C. 555.
A. C. 197.

2.
In concilio Boeotorum Attalus loquens concidit.

Societas cum Romanis decreta.

3.
Philippi apparatus.

Philippus quoque primo vere, postquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere instituit, in magna inopia iuniorum. Absumpserant enim per multas iam aetates continua bella Macedonas: ipso quoque regnante, et navalibus bellis adversus Rhodios Attalumque, et terrestribus adversus Romanos ceciderat magnus numerus. Ita et tirones ab sexdecim annis milites scribebat, et emeritis quidam stipendiis, quibus modo quicquam reliqui roboris erat, ad signa revocabantur. Ita suppleto exercitu, secundum vernum aequinoctium omnes copias Dium contraxit; ibique stativis positis, exercendo quo-

6 *Senior*] Ita Gronovius emendavit pro vulg. *segnior.*

7 *Auferunt perferuntque*] Auferunt e concilio, perferuntque ad hospitium. Crev.

8 *Aristaenus inde*] cf. Supr. xxxii. 21.

9 *Dicaearcho*] Male de summo Boeotorum magistratu accepit Douiatius. Dicaearchus est nomen viri proprium, quo etiam appellatus est frater Thoantis praetoris Aetolorum, ut Drakenb. animadvertit cf. infr. xxxv. 12. xxxvi. 28.

1 *Et quando tuta ea*] *Quoniam*, quod in plur. edd. exhibetur, Bekker. tuetur.

U. C. 555. A. C. 197. tidie milite, hostem opperiebatur. Et Quinctius per eosdem ferme dies, ab Elatia profectus, praeter Thronium et Scarpheam ad Thermopylas pervenit. Ibi concilium Aeto- 2 lorum, Heracleam indictum, tenuit, consultantium, quantis auxiliis Romanum ad bellum sequerentur. Cognitis sociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias praegressus, in confinio Aenianum Thessalorumque positis castris, Aetolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Aetoli sunt. Phaenea duce sexcenti pedites cum equitibus quadringentis venerunt. 3 Ne dubium esset, quid exspectasset, confestim Quinctius movit castra. Transgresso in Phthioticum agrum quingenti Gortynii Cretensium, duce Cydante, et trecenti Apollonia- 4 tae, haud dispari armatu, se coniunxere: nec ita multo post Amynander cum Athamanum peditum ducentis et mille. Philippus, cognita profectione ab Elatia Romanorum, ut cui de summa rerum adesset certamen, adhortandos milites ratus, multa iam saepe memorata de maiorum virtutibus, simul de militari laude Macedonum, quum disseruisset, ad ea, quae tum maxime animos terrebant, quibusque erigi ad 5 aliquam spem poterant, venit. Acceptae ad Aoum flumen in angustiis cladi ter a Macedonum phalange ad Atracem vi 6 pulsos Romanos opponebat: 'et illic tamen, ubi insessas 'fauces Epiri non tenuissent, primam culpam fuisse eorum, 'qui negligenter custodias servassent: secundam, in ipso 'certamine, levis armaturae mercenariorumque militum. 'Macedonum vero phalangem et tunc stetisse, et loco aequo 'iustaque pugna semper mansuram invictam.' Decem et sex millia militum haec fuere, robur omne virium et regni. Ad hoc duo millia caetratorum, quos peltastas appellant, 7 Thracumque et Illyriorum (Trallis est nomen genti) par 8 numerus bina millia erant, et mixti ex pluribus gentibus mercede conducti auxiliares mille ferme et quingenti, et duo millia equitum. Cum iis copiis rex hostem opperiebatur. Romanis ferme par numerus erat: equitum copiis tantum, quod Aetoli accesserant, superabant.

Quinctius ad Philippum contendit.

4.

Copiarum utrimque numerus.

2 *Ibi concilium Aetolorum . . . tenuit*] Tenuit Quinctium, moram ei aliquam attulit. CREV.

3 *Sexcenti pedites*] *Sexcenti* codex Bambergensis, quem Bekker. probat. *Duo millia* coniecit Quaerengus. Ceterum Plutarchus Aetolorum peditum sex millia fuisse in Quinctii exercitu scribit.

4 *Trecenti Apolloniatae, haud dispari armatu*] Leviter armati eodem fere armorum genere, quo Cretenses qui modo appellati sunt. CREV.

5 *Animos terrebant*] *Tenebant* ex emendatione Iacobsii reposuit Bekker.

6 *Ter a Macedonum phalange*] Ita emendavit Gronovius pro vulg. *territa Macedonum phalange.* cf. supr. xxxii. 17.

7 *Quos peltastas appellant*] cf. Supr. xxviii. 5.

8 *Thracumque et Illyriorum . . par numerus bina millia*] Thraces, Illyriique Tralli, pari inter se numero, duo nempe millia cuiusque generis. CREV.

U. C. 555. A. C. 197. 5.

Quinctius ad Thebas Phthioticas castra quum movisset, spem nactus per Timonem principem civitatis prodi urbem, cum paucis equitum levisque armaturae ad muros successit. Ibi adeo frustrata spes est, ut non certamen modo cum erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret: ni castris exciti repente pedites equitesque in tempore subvenissent. Et postquam nihil conceptae temere spei succedebat, urbis quidem amplius tentandae in praesentia conatu absistit: ceterum satis gnarus, iam in Thessalia regem esse, nondum comperto, quam in regionem venisset, milites per agros dimissos vallum caedere et parare iubet. Vallo et Macedones et Graeci usi sunt; sed usum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipsius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam et maiores et magis ramosas arbores caedebant, quam quas ferre cum armis miles posset; et quum 9 castra his ante obiectis saepsissent, facilis molitio eorum valli erat. Nam et quia rari stipites magnarum arborum eminebant, multique et validi rami praebebant, quod recte 1 manu caperetur, duo, aut summum tres iuvenes connisi arborem unam evellebant: qua evulsa, portae instar extemplo 2 patebat, nec in promptu erat, quod obmolirentur. Roma-3 nus leves et bifurcos plerosque, vel trium, aut, quum plurimum, quattuor ramorum vallos caedit, ut et suspensis ab tergo armis ferat plures simul apte miles; et ita densos offigunt implicantque ramos, ut neque, quae cuiusque stipitis palma sit, pervideri possit; et adeo acuti, aliusque per alium immissi radii locum ad inserendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trahi, quum inter se innexi rami vinculum in vicem praebeant, possit; et, si evulsus forte est unus, nec loci multum aperit, et alium reponere perfacile est.

Vallum Macedonum. Romanorum.

6. Quinctius postero die, vallum secum ferente milite, ut paratus omni loco castris ponendis esset, progressus modicum iter, sex ferme millia a Pheris quum consedisset, speculatum, in qua parte Thessaliae hostis esset, quidve pararet, misit. Circa Larissam erat rex, certior iam factus, Romanum ab Thebis Pheras movisse. Defungi quam primum et ipse certamine cupiens, ducere ad hostem pergit, et quattuor millia fere a Pheris posuit castra. Inde postero die quum expediti utrimque ad occupandos super urbem tumulos processissent, pari ferme intervallo ab iugo, quod

Pheras uterque exercitus venit.

9 *Facilis molitio*] Facile erat eorum vallum moliri et divellere.

1 *Duo, aut summum tres*] i. e. Ad summum. cf. supr. xxxi. 42. infr. xxxv. 35.

2 *Nec in promptu erat, quod obmolirentur*] Nec facile reperiebant quod in locum arboris evulsae, ad obstruendam ingentem hanc lato ore fenestram, reponerent. Crev.

3 *Vel trium, aut, quum plurimum*] *Et trium* reposuit Bekker.

U. C. 555. A. C. 197. capiendum erat, quum inter se conspecti essent, constiterunt; nuntios in castra remissos, qui, quid sibi, quando praeter spem hostis occurrisset, faciendum esset, consulerent, quieti opperientes. Et illo quidem die, nullo inito certamine, in castra revocati sunt. Postero die circa eosdem tumulos equestre proelium fuit: in quo non minimum 4 Aetolorum opera regii fugati, atque in castra compulsi sunt. Magnum utrisque impedimentum ad rem gerendam fuit ager consitus crebris arboribus, hortique, ut in suburbanis locis, et coartata itinera maceriis, et quibusdam locis 5 interclusa. Itaque pariter ducibus consilium fuit excedendi ea regione, et, velut ex praedicto, ambo Scotussam petierunt; Philippus, spe frumentandi inde; Romanus, ut praegressus corrumperet hosti frumenta. Per diem totum, quia colles perpetuo iugo intererant, nullo conspecta inter se loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phthiotici agri, Philippus super amnem Onchestum posuit castra. Ne postero quidem die, quum Philippus ad Melambium, quod vocant, Scotussaei agri, Quinctius circa Thetidium Pharsaliae terrae posuisset castra, aut hi, aut illi, ubi hostis esset, satis compertum habuerunt. Tertio die primo nimbus effusus, dein caligo noctis simillima Romanos metu insidiarum tenuit. Philippus maturandi itineris causa, post imbrem nubibus in terram demissis nihil deterritus, signa ferri iussit. Sed tam densa caligo occaecaverat diem, ut neque signiferi viam, nec signa milites cernerent; agmen ad incertos clamores vagum velut errore nocturno turbaretur. Supergressi tumulos, qui Cynoscephalae vocantur, relicta ibi statione firma peditum equitumque, posuerunt castra. Romanus iisdem ad Thetidium castris quum se tenuisset, exploratum tamen, ubi hostis esset, decem turmas equitum et mille pedites misit; monitos, ut ab insidiis, 6 quas dies obscurus apertis quoque locis tecturus esset, praecaverent. Ubi ventum ad insessos tumulos est, pavore mutuo iniecto velut torpentes quieverunt: dein, nuntiis retro in castra ad duces missis, ubi primus terror ab necopinato visu consedit, non diutius certamine abstinuere. Principio a paucis procurrentibus lacessita pugna est, deinde subsidiis tuentium pulsos aucta: in qua quum haudquaquam pares Romani alios super alios nuntios ad ducem mitterent, premi sese; quingenti equites et duo millia peditum, maxime Aetolorum, cum duobus tribunis militum

7. (margin, at "rum tenuit")

Castra Philippi ad Cynoscephalas.

Proelii initium.

4 *Non minimum*] Magna ex parte.

5 *Coartata itinera maceriis*] Per macerias intellige lapides in muri forma congestos, sed neque calce neque alio quovis caemento inter se iunctos. Doer.

6 *Mille pedites*] *Velites* reponendum vult Gronovius, quo magis Livii verba cum Polybio xvii. 17. congruant.

propere missa, rem inclinatam restituerunt: versaque fortuna, Macedones laborantes opem regis per nuntios implorabant. Sed, ut qui nihil minus illo die propter offusam caliginem, quam proelium, exspectasset, magna parte hominum omnis generis pabulatum missa, aliquamdiu inops consilii trepidavit: deinde, postquam nuntii instabant, et iam iuga montium detexerat nebula, et in conspectu erant Macedones, in tumulum maxime editum inter alios compulsi, loco se magis, quam armis, tutantes; committendam rerum summam in discrimen utcunque ratus, ne partis indefensae iactura fieret, Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, praeter Thracas, auxiliis, et equitatu Macedonum ac Thessalorum mittit. Eorum adventu depulsi ab iugo Romani non ante restiterunt, quam in planiorem vallem perventum est. Ne effusa detruderentur fuga, plurimum in Aetolis equitibus praesidii fuit. Is longe tum optimus eques in Graecia erat: pedite inter finitimos vincebantur. Laetior res, quam pro successu pugnae, nuntiata, quum alii super alios recurrentes ex proelio clamarent, fugere pavidos Romanos, invitum et cunctabundum, et dicentem temere fieri, non locum sibi placere, non tempus, perpulit, ut educeret omnes copias in aciem. Idem et Romanus, magis necessitate, quam occasione pugnae inductus, fecit. Dextrum cornu, elephantis ante signa instructis, in subsidiis reliquit: laevo cum omni levi armatura in hostem vadit; simul admonens, 'cum iisdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces, montibus fluminibusque saeptos, victa naturali difficultate locorum, expulissent, acieque expugnassent: cum iis, quos P. Sulpicii prius ductu obsistentes in Eordaeae aditu vicissent. Fama stetisse, non viribus, Macedoniae regnum. Eam quoque famam tandem evanuisse.' Iam perventum ad suos in ima valle stantes erat, qui adventu exercitus imperatorisque pugnam renovant, impetuque facto rursus avertunt hostem. Philippus cum caetratis et cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitus, quam phalangem vocabant, propero cursu ad hostem vadit. Nicanori, ex purpuratis uni, ut cum reliquis copiis confestim sequatur, imperat. Primo, ut in iugum evasit, et, iacentibus ibi paucis armis corporibusque hostium, proelium eo loco fuisse, pulsosque inde

(Marginal notes: U. C. 555. A. C. 197. — 8. Universum certamen. — line numbers 7, 8, 9, 1)

7 *Sed, ut qui nihil minus*] *Rex* pro *sed* ex coniectura Iacobsii reposuit Bekker.

8 *Laetior res, quam pro successu pugnae*] Aucta res in maius, et laetior nuntiata regi, quam quantus erat pugnae successus. Crev.

9 *Obsistentes in Eordaeae aditu*] *Obsidentes in Eordaeam aditum* reposuit Bekker. Ante Gronovium legebatur *obsidentes in eodem aditu* quod haud dubie vitiosum erat. cf. Polyb. xvii. 19.

1 *Ex purpuratis uni*] cf. Supr. xxx. 42.

U. C. 555. A. C. 197.

Romanos, et pugnari prope castra hostium vidit, ingenti gaudio est elatus: mox, refugientibus suis, et terrore verso, paullisper, incertus an in castra reciperet copias, trepidavit: deinde, ut appropinquabat hostis, et, praeterquam quod caedebantur aversi, nec, nisi defenderentur, servari poterant, ne ipsi quidem in tuto iam receptus erat; coactus, nondum assecuta parte suorum, periculum summae rerum facere, equites levemque armaturam, qui in proelio fuerant, dextro in cornu locat: caetratos et Macedonum phalangem, 2 hastis positis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere iubet: simul, ne facile perrumperetur acies, di- 3 midium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potius, quam lata, acies esset: simul et 4 densari ordines iussit, ut vir viro, arma armis iungerentur. 5

9. Quinctius, his, qui in proelio fuerant, inter signa et ordines acceptis, tuba dat signum. Raro alias tantus clamor dicitur in principio pugnae exortus. Nam forte utraque acies simul conclamavere: nec solum qui pugnabant, sed subsidia etiam, quique tum maxime in proelium veniebant. Dextro cornu rex, loci plurimum auxilio, ex iugis altioribus pugnans, vincebat; sinistro, tum quum maxime appropinquante phalangis parte, quae novissimi agminis fuerat, sine ullo ordine trepidabatur. Media acies, quae propior dextrum cornu erat, stabat spectaculo velut nihil 6 ad se pertinentis pugnae intenta: phalanx, quae venerat,

2 *Phalangem, hastis positis . . gladiis rem gerere iubet*] Mirum profecto videri debet, quod hic phalangitae iubentur sarissas ponere, quae et vallo quodam fere inexpugnabili ipsos saepiebant, et magnam vim habebant ad perrumpendos hostium ordines. Liceat nobis dubitare, an Livius genuinum Polybii sensum hic expresserit, cuius haec sunt verba, *τοῖς μὲν φαλαγγίταις ἐδόθη παράγγελμα καταβαλοῦσι τὰς σαρίσσας ἐπάγειν.* Ea sic vertit Casaubonus: *Phalangitis data est tessera, ut demissis sarissis hostem invadant.* Fortasse in errorem induxerit Livium verbum *καταβαλοῦσι*, quod vulgo sumitur pro *abiicere*, at hoc loco procul dubio intelligi debet *demittere*. Iubentur enim Macedones demittere sarissas, ut illae spectarent hostem, et in eum dirigerentur. Haec nostra coniectura paullo audacior fortasse videatur: at est tamen verisimilior, quam id quod narratur a Livio, Macedonas nempe iussos esse ab rege suam ipsos vim solvere et infringere. Si quis dubitaret in sarissis ante primos militum ordines proiectis positum fuisse proprium Macedonicae phalangis robur, legat egregiam armorum Romanorum Macedonicorumque comparationem apud Polybium, hoc ipso loco, post narratam pugnam ad Cynoscephalas. CREV. cf. Niebhr. iii. n. 828.

3 *Dimidium de fronte*] Hypallage. Proprie enim dici debuisset, dimidio de fronte dempto duplicat ordines introrsus in longum porrectos. CREV.

4 *Ut longa potius*] Ordines vero phalangis ex sedecim militibus in longum constabant, ita ut, si duplicarentur in longum ordines, milites triginta duo singulis ordinibus alter post alterum in frontem niterentur.

5 *Densari ordines*] Philippus in hoc proelio eam rem gerendi rationem experiri voluit, quam Galli, Napoleonte duce, saepius prospero eventu experti sunt, Anglice, *to attack in column.* Sed haec ratio prorsus inutilis fuisset, si phalanx illa Macedonum sarissas prius posuissent.

6 *Propior dextrum cornu*] Propius ad dextrum cornu accedebat. cf. supr. xxviii. 40.

7 agmen magis, quam acies, aptiorque itineri, quam pugnae, vixdum in iugum evaserat. In hos incompositos Quin- 8 ctius, quanquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat, elephantis prius in hostem actis, impetum facit; ratus partem profligatam cetera tracturam. Non dubia res fuit. Extemplo terga vertere Macedones, terrore primo bestiarum aversi. Et ceteri quidem hos pulsos sequeban- 9 tur: unus e tribunis militum, extemplo capto consilio, cum 1 viginti signorum militibus, relicta ea parte suorum, quae haud dubie vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hostium aversum invadit. Nullam aciem ab tergo adortus non turbasset; ceterum ad communem omnium in tali re trepidationem accessit, quod phalanx Macedonum, gravis atque immobilis, nec circumagere se poterat, nec hoc, qui a fronte paullo ante pedem referentes, tunc ultro territis instabant, patiebantur. Ad hoc loco etiam premebantur, quia iugum, ex quo pugnaverant, dum per proclive pulsos insequuntur, tradiderant hosti ad terga sua circumducto. Paullisper in medio caesi, deinde, omissis plerique armis, capessunt fugam. Philippus cum paucis peditum equitumque primo tumulum altiorem inter ceteros cepit, ut specularetur, quae in laeva parte suorum fortuna esset: deinde, postquam fugam effusam animadvertit, et omnia circa iuga signis atque armis fulgere, tum et ipse acie excessit. Quinctius, quum institisset cedentibus, repente quia erigentes hastas Macedonas conspexerat, quidnam pararent incertus, paullisper per novitatem rei constituit signa: deinde, ut accepit hunc morem esse Macedonum tradentium 2 sese, parcere victis in animum habebat. Ceterum ab ignaris militibus omissam ab hoste pugnam, et quid imperator vellet, impetus in eos est factus, et primis caesis, ceteri in fugam dissipati sunt. Rex effuso cursu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem unum substitit ad excipiendos, si qui proelio superessent. Romani victores in castra hostium spe praedae irruunt: verum ea magna iam ex parte di-

U. C. 555. A. C. 197.

10.

Vincunt Romani.

7 *Agmen magis, quam acies*] *Agmen* quippe Romanorum viginti in ordine, quattuor in fronte milites, *acies* contra viginti in fronte, quattuor in ordine habebat.

8 *In dextro cornu*] Sed supr. hoc ipso capite dextrum cornu Macedonum vincere narratur, quod Polybius xvii. 21. memorat. Unde aut cum Crevierio librarios hoc loco peccasse et *laevo*, vel si malis, *altero* reponendum esse existimes, aut locum sic vertas: regem, quamvis suos in dextro cornu iam iam pedem referentes videret, non ideo trepidasse, sed statim elephantos in hostem egisse et in phalangem ipsam impetum fecisse.

9 *Extemplo capto consilio*] *Ex tempore*, quod Dukerus coniecit, reposuit Bekker.

1 *Viginti signorum*] Viginti manipulorum, ut supr. 1.

2 *In animum habebat*] Similiter casus quartus cum praepositione adhibetur supr. ii. 14. *esse* in *potestatem* iii. 23. *esse in stationem* et apud Plaut. Amph. i. 1. 25. *numero mihi in mentem fuit.* cf. Drakenb. infr. ii. 14. xxiv. 2.

U. C. 555. A. C. 197.

repta ab Aetolis inveniunt. Caesa eo die octo hostium millia, quinque capta. Ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. Si Valerio quis credat, omnium rerum im- 3 modice numerum augenti, quadraginta millia hostium eo die sunt caesa; capta, ubi modestius mendacium est, quinque millia septingenti, signa militaria ducenta novem et quadraginta. Claudius quoque duo et triginta millia hos- 4 tium caesa scribit, capta quattuor millia et trecentos. Nos non minimo potissimum numero credidimus, sed Polybium 5 secuti sumus, non incertum auctorem quum omnium Romanarum rerum, tum praecipue in Graecia gestarum.

11. Philippus, collectis ex fuga, qui, variis casibus pugnae 6 dissipati, vestigia eius secuti fuerant, missisque Larissam ad commentarios regios comburendos, ne in hostium venirent potestatem, in Macedoniam concessit. Quinctius, captivis praedaque venundatis, partim militi concessis, La- 7 rissam est profectus, hauddum satis gnarus, quam regionem petisset rex, quidve pararet. Caduceator eo regius venit, specie ut indutiae essent, donec tollerentur ad sepulturam, qui in acie cecidissent; re vera ad petendam veniam lega- 8 tis mittendis. Utrumque ab Romano impetratum. Adiecta etiam illa vox, 'bono animo esse regem ut iuberet:' quae maxime Aetolos offendit, iam tumentes querentesque, 9 'mutatum victoria imperatorem. Ante pugnam omnia 'magna parvaque communicare cum sociis solitum: nunc 'omnium expertes consiliorum esse: suo ipsum arbitrio 'cuncta agere: cum Philippo iam gratiae privatae locum 'quaerere; ut dura atque aspera belli Aetoli exhauserint, 'pacis gratiam et fructum Romanus in se vertat.' Et haud dubie decesserat iis aliquantum honoris; sed, cur negligerentur, ignorabant. Donis regis imminere credebant in- 1 victi ab ea cupiditate animi virum: sed et succensebat non immerito Aetolis, ob insatiabilem aviditatem praedae, et arrogantiam eorum, victoriae gloriam in se rapientium,

Caduceatorem Philippus ad Romanos mittit.

Aetolorum querelae et arrogantia.

3 *Valerio*] sc. Antiati, qui in numeris augendis semper lascivit. cf. supr. iii. 5.

4 *Claudius*] sc. Quadrigarius, de quo supr. viii. 19.

5 *Polybium*] Qui cum Livio consentit. cf. Polyb. xvii. 23.

6 *Philippus, collectis ex fuga*] Tota, quae sequitur, narratio verbo tenus fere a Polybio xvii. 19. translata est. DOER.

7 *Captivis praedaque venundatis, partim militi concessis*] Partim venundatis, ita ut pretium in publicum redigeretur, partim militi concessis. CREV.

8 *Ad petendam veniam*] Ad petendum, ut venia sibi detur mittendi legatos.

9 *Tumentes*] sc. Ira. Ita *tumor* de *ira*. cf. Burmann. ad Virg. Aen. viii. 40. DOER.

1 *Donis regis*] Ita quoque Bekker. reposuit pro *regiis*, quod Quaerengus emendaverat. Sed hae voces librariorum vitio passim in codd. confunduntur, ob hanc causam, quam Drakenb. exponit; scilicet, quod olim loco duplicis *ii* scriberetur I maiusculum, quod non observantes librarii in *i* simplex minusculum converterunt.

2 quae vanitate sua omnium aures offendebat: et Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, Aetolos habendos Graeciae dominos cernebat. Ob eas causas multa sedulo, ut viliores levioresque apud omnes essent et viderentur, faciebat.

U. C. 555.
A. C. 197.

12. Indutiae quindecim dierum datae hosti erant, et cum ipso rege constitutum colloquium: cuius priusquam tem-
3 pus veniret, in consilium advocavit socios. Retulit, quas leges pacis placeret dici. Amynander Athamanum rex paucis sententiam absolvit; 'ita componendam pacem esse, 'ut Graecia, etiam absentibus Romanis, satis potens tu-'endae simul pacis libertatisque esset.' Aetolorum asperior oratio fuit, qui pauca praefati, 'recte atque ordine im-'peratorem Romanum facere, quod, quos belli socios ha-'buisset, cum iis communicaret pacis consilia: falli autem 'eum tota re, si aut Romanis pacem, aut Graeciae liberta-'tem satis firmam se credat relicturum, nisi Philippo aut 'occiso, aut regno pulso: quae utraque proclivia esse, si 'fortuna uti vellet.' Ad haec Quinctius negare, 'Aetolos 'aut moris Romanorum memorem, aut sibi ipsis conve-'nientem sententiam dixisse; et illos prioribus omnibus 'conciliis colloquiisque de conditionibus pacis semper, non 'ut ad internecionem bellaretur, disseruisse, et Romanos, 'praeter vetustissimum morem victis parcendi, praecipuum 'clementiae documentum dedisse, pace Hannibali et Car-'thaginiensibus data. Omittere se Carthaginienses. Cum 'Philippo ipso quoties ventum in colloquium? nec un-'quam, ut cederet regno, actum esse? An, quia victus in 'proelio foret, inexpiabile bellum factum? Cum armato
4 'hoste infestis animis concurri debere: adversus victos mi-'tissimum quemque animum maximum habere. Libertati 'Graeciae videri graves Macedonum reges: si regnum
5 'gensque tollatur, Thracas, Illyrios, Gallos deinde, gentes 'feras et indomitas, in Macedoniam se et in Graeciam ef-

Consultatio de pace.

2 *Quae vanitate sua*] sc. Quae arrogantia Aetolorum vana falsaque iactantia sua omnium aures offendebat; ita ut Gronovii coniectura non opus sit *qua vanitate . . . offendebant.*

3 *Retulit, quas leges*] Iussit eos deliberare, quibusnam conditionibus censerent pacem regi concedi posse. Crev.

4 *Mitissimum quemque animum maximum habere*] Vox *animum* non exstabat in scripto. Eam Gronovius censet repeti posse ex superiore membro, ubi habes *infestis animis*. Mitissimum quemque *hominem*, maximum *animum* habere: sive, ut quisque mitissimus sit in victoria, ita maximo animo esse. Horrion, qui notis illustravit totum hoc additamentum, quod ex Bambergensi codice accessit Livio, legebat: *mitissimum quemque maximum haberi.* Crev.

5 *Gallos*] Intelligendos Gronovius putat Scordiscos, de quorum origine sic memorat Iustinus, xxxii. 3. *Ex his* (Gallis, qui bellum adversus Delphos infeliciter gesserant, duce Brenno) *manus quaedam in confluente Danubii et Savi consedit, Scordiscosque se appellari voluit.* Crev. cf. Niebhr. ii. n. 1143. Appian. Illyr. iii. p. 832.

U. C. 555. A. C. 197. 'fusuras. Ne, proxima quaeque amoliendo, maioribus 'gravioribusque aditum ad se facerent.' Interfanti deinde Phaeneae praetori Aetolorum, testificantique, si elapsus eo tempore Philippus foret, mox gravius eum rebellaturum, 'Desistite tumultuari,' inquit, 'ubi consultandum est. Non 'iis conditionibus illigabitur rex, ut movere bellum possit.' 6

13. Colloquium ad Tempe, cum Philippo.

Hoc dimisso concilio, postero die rex ad fauces, quae ferunt in Tempe, (is datus erat locus colloquio) venit: ter- 7 tio die datur ei Romanorum ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter, iis, sine quibus pax impetrari non poterat, sua potius voluntate omissis, quam altercando extorquerentur, 'quae priore colloquio 8 'aut imperata a Romanis, aut postulata ab sociis essent, 'omnia se concedere, de ceteris senatui permissurum,' dixit. Quanquam vel inimicissimis omnibus praeclusisse vocem videbatur, Phaeneas tamen Aetolus, cunctis tacentibus, 'Quid? nobis,' inquit, 'Philippe, reddisne tandem Phar- 'salum, et Larissam Cremasten, et Echinum, et Thebas 'Phthias?' Quum Philippus nihil morari diceret, quo

Disceptatio inter Rom. et Aetolos.

minus reciperent; disceptatio inter imperatorem Roma- 9 num et Aetolos orta est de Thebis: nam, eas populi Romani iure belli factas esse, Quinctius dicebat, quod, integris rebus, exercitu ab se admoto, vocati in amicitiam, quum potestas libera desciscendi ab rege esset, regiam societatem Romanae praeposuissent. Phaeneas, et pro societate belli, quae ante bellum habuissent, restitui Aetolis aequum censebat, et ita in foedere primo cautum esse, ut belli praeda, rerumque, quae ferri agique possent, Romanos; ager urbesque captae Aetolos sequerentur. 'Vos,' inquit, 'ipsi,' Quinctius, 'societatis istius leges rupistis, quo 'tempore, relictis nobis, cum Philippo pacem fecistis: quae 'si maneret, captarum tamen urbium illa lex foret. Thes- 'saliae civitates sua voluntate in ditionem nostram vene- 'runt.' Haec, cum omnium sociorum assensu dicta, Aeto-

6 *Illigabitur rex*] *Rex*, quod Bekker reposuit pro *pax*, ex coniectura Iacobsii provenit.

7 *Is datus erat locus*] *Datus* pro *dictus* ab optimis scriptoribus adhibetur. cf. Cic. ad Att. i. 10. Nepos in Pelop. ii. Flor. iii. 3. 14.

8 *Quam altercando*] Ita quoque Bekker. sed Crevier. et Drakenb. coniecturam Gronovii *quam ut altercando* probant.

9 *Disceptatio . . de Thebis*] Hic Livius, dum Polybium quem vertit incuriosius inspicit, in gravissimum impegit errorem. Nulla enim disceptatio inter imperatorem Romanum et Aetolos orta est de Thebis, quas, utpote vi redactas in ditionem, Quinctius reddi Aetolis posse et debere non negabat. Tota contentio fuit de tribus aliis urbibus, quae voluntate in amicitiam Romanorum venerant. Earum nullam Aetolis tradendam Quinctius contendebat. Haec sunt ipsa Polybii verba, Legat. 6. *ὁ δὲ Τίτος, τῶν μὲν ἄλλων οὐκ ἔφη δεῖν οὐδεμίαν (παραλαμβάνειν Αἰτώλους·) Θήβας δὲ μόνον τὰς Φθίας.* His non intellectis Livius inique et insulse disserentem Quinctium facit, ut subtiliter et accurate pro suo more probat Perizonius, Animadv. Hist. 9. CREV.

1 lis non in praesentia modo gravia auditu, sed mox etiam belli causae, magnarumque ex eo cladium, iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium et quosdam ex amicorum numero obsides, et ducenta talenta daret: de ceteris Romam mitteret legatos: ad eam rem quattuor mensium indutiae essent. Si pax non impetrata a 2 senatu foret, obsides pecuniamque reddi Philippo receptum est. Causa Romano imperatori non alia maior fuisse dicitur pacis maturandae, quam quod Antiochum bellum transitumque in Europam moliri constabat.

U. C. 555. A. C. 197.

14. Androsthenis ad Corinthum cum Achaeis pugna.

Eodem tempore, atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achaei ducem regium Androsthenem iusto proelio fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adversus Graeciae civitates, et principes inde evocatos per speciem colloquendi, quantum equitum dare Corinthii ad bellum possent, retinuerat pro obsidibus, et, praeter quingentos Macedonas mixtosque ex omni genere auxilio- 3 rum octingentos, quod iam ante ibi fuerat, mille Macedonum eo miserat, et mille ac ducentos Illyrios, Thracasque, 4 et Cretenses, qui in utraque parte militabant, octingentos. His additi Boeoti, Thessalique, et Acarnanes mille, scutati omnes, et ex ipsorum Corinthiorum iuventute, impleta ut essent sex millia armatorum, fiduciam Androstheni fecerunt acie decernendi. Nicostratus praetor Achaeorum Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus. Sed, imparem se et numero et genere militum cernens, moenibus non excedebat. Regiae copiae peditum equitumque vagae Pellenensem, et Phliasium, et Cleonaeum agrum, depopulabantur. Postremo, exprobrantes metum hosti, in fines Sicyoniorum transcendebant: navibus etiam circumvecti omnem oram Achaiae vastabant. Quum id effusius hostes, et, ut fit ab nimia fiducia, negligentius etiam facerent, Nicostratus, spem nactus necopinantes eos aggrediendi, circa finitimas civitates nuntium occultum mittit, quo die, et quot, ex quaque civitate armati ad Apelaurum (Stymphaliae terrae is locus est) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliasiorum fines nocte Cleonas, insciis omnibus, quid pararet, pervenit. Erant autem cum eo quinque millia pedi- 5 tum, (ex quibus * armaturae levis) et trecenti equites. Cum

1 *Mox etiam belli causae*] *Causa* ex coniectura Crevierii reposuit Bekker.

2 *Receptum est*] *Recipere aliquid*, sc. *in se*, est rei praestandae officium suscipere, spondere. cf. Cic. ad Divers. xiii. 10 et 17.

3 *Quod iam ante*] Subaudi *praesidium*, vel *auxiliorum genus*.

4 *Qui in utraque parte militabant*] Nam Cretenses et Romanis et Philippo militabant. Hoc ideo observatur, quia mentio supra facta fuit Cretensium Quinctio adiunctorum. CREV.

5 *Ex quibus * armaturae levis*] Numerus haud dubie hic desideratur, ut

U. C. 555. A. C. 197. 15. iis copiis, dimissis, qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, opperiebatur. Androsthenes, omnium ignarus, Corintho profectus, ad Nemeam (amnis est Corinthium et Sicyonium interfluens agrum) castra locat. Ibi parte dimidia exercitus dimissa, dimidiam (trifariam divisit) 6 et omnes equites discurrere ad depopulandos simul Pellenensium Sicyoniumque agros, et Phliasium, iubet. Haec tria diversa agmina discessere. Quod ubi Cleonas ad Nicostratum perlatum est, extemplo validam mercenariorum manum praemissam ad occupandum saltum, per quem transitus in Corinthium est agrum, ante signa equitibus, ut praegrederentur, locatis, ipse confestim agmine duplici sequitur. Parte una mercenarii milites ibant cum levi armatura, altera clipeati, dein aliarum gentium exercitus 7 robur erat. Iam haud procul castris aberant pedites equitesque, et Thracum quidam in vagos palatosque per agros hostes impetum fecerant, quum repens terror castris infertur. Trepidare dux, ut qui hostes nusquam, nisi raro in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidisset; ad Cleonas quidem accessuros nunquam credidisset. Revocari tuba iubet vagos a castris dilapsos. Ipse, raptim capere arma iussis militibus, infrequenti agmine porta egressus, super flumen instituit aciem. Ceterae copiae, vix colligi atque instrui quum potuissent, primum hostium impetum non tulerunt. Macedones et maxime omnium frequentes ad signa fuerant, et diu ancipitem victoriae spem fecerunt: postremo fuga ceterorum nudati, quum duae iam acies hostium ex diverso, levis armatura ab latere, clipeati caetratique a fronte urgerent; et ipsi, re inclinata, primo retulere pedem: deinde impulsi terga vertunt, et plerique, abiectis armis, nulla spe castrorum tenendorum relicta, Corinthum petierunt. Nicostratus, mercenariis militibus ad hos persequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii missis, magnam utrobique caedem edidit: maiorem prope, quam in proelio 8

Perizonius animadvertit, qui totum hunc locum felicissime emendavit.

6 *Parte dimidia exercitus dimissa*] Vocem *dimissa* a sciolo quodam intrusam fuisse suspicatur Crevier. quum partem aliquam exercitus remansisse in castris ex sequentibus pateat, necnon sensum manifeste flagitare iudicat *secum retenta* vel tale quid. Drakenborchius vestigia Crevierii colligens *consistere iussa* legendum coniecit.

7 *Altera clipeati, dein aliarum gentium exercitus robur erat*] Aliquid est hic, quod attentum lectorem morari debeat. Quaenam sunt enim illae aliae gentes, quum nullus ante populus appellatus sit, sed diversa armatorum genera? Deinde nihil apparet, unde regi possit τὸ *aliarum gentium*. Fortasse excidit Achaeorum nomen, ac dederat Livius: *Altera clipeati Achaeorum, dein aliarum gentium*, nempe clipeati, *exercitus robur erat:* ita ut *exercitus robur* intelligatur dictum de clipeatis tum Achaeorum, tum aliarum gentium. Crev.

8 *Utrobique caedem*] *Utrobique* pro *ubique* ex emendatione Gronovii Bekker. quoque recepit.

ipso. Ex iis quoque, qui Pellenen Phliuntaque depopulati erant, incompositi partim omniumque ignari, ad castra revertentes, in hostium stationes, tanquam in suas, illati sunt; partim ex discursu id, quod erat, suspicati, ita se in fugam passim sparserunt, ut ab ipsis agrestibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die mille et quingenti, capti trecenti. Achaia omnis magno liberata metu.

U. C. 555.
A. C. 197.

16.

Acarnanum gens societatem Romanam respuit.

Priusquam dimicaretur ad Cynoscephalas, L. Quinctius, Corcyram excitis Acarnanum principibus, quae sola Graeciae gentium in societate Macedonum manserat, initium ibi quoddam motus fecit. Duae autem maxime causae eos tenuerant in amicitia regis; una fides insita genti, altera metus odiumque Aetolorum. Concilium Leucadem indictum est. Eo neque cuncti convenere Acarnanum populi; nec iis, qui convenerant, idem placuit. Sed et principes et magistratus pervicerunt, ut privatum[9] decretum Romanae societatis fieret. Id omnes, qui abfuerant, aegre passi; et in hoc fremitu gentis a Philippo missi duo principes Acarnanum, Androcles et Echedemus, non ad tollendum modo decretum Romanae societatis valuerunt, sed etiam ut Archelaus et Bianor, principes gentis ambo, quod auctores eius sententiae fuissent, proditionis in concilio damnarentur, et Zeuxidae praetori, quod de ea re retulisset, imperium abrogaretur. Rem temerariam, sed eventu prosperam, damnati fecerunt. Suadentibus namque amicis, cederent tempori, et Corcyram ad Romanos abirent, statuerunt offerre se multitudini, et aut eo ipso lenire iras, aut pati, quod casus tulisset. Quum se frequenti concilio intulissent, primo murmur ac fremitus admirantium, silentium mox a verecundia simul pristinae dignitatis, ac misericordia praesentis fortunae ortum est. Potestate quoque dicendi facta, principio suppliciter, procedente autem oratione, ubi ad crimina diluenda ventum est, cum tanta fiducia, quantam innocentia dabat, disseruerunt: postremo, ultro aliquid etiam queri, et castigare iniquitatem simul in se crudelitatemque ausi, ita affecerunt animos, ut omnia, quae in eos decreta erant, frequentes tollerent: neque eo minus redeundum in societatem Philippi, abnuendamque Romanorum amicitiam, censerent.

17.

L. Quinctius Leucadem oppugnat.

Leucade haec sunt decreta. Id caput Acarnaniae erat, eoque in concilium omnes populi conveniebant. Itaque, quum haec repentina mutatio Corcyram ad legatum Fla-

9 *Privatum decretum*] An, decretum, non totius Acarnanum gentis nomine latum, sed quorumdam tantum populorum? Hoc sane videntur suadere ea quae praecedunt, ubi neque cunctos convenisse in concilium populos, neque omnibus, qui convenerant, idem placuisse Livius memoravit. Crev.

U. C. 555. A. C. 197.

mininum perlata esset, extemplo cum classe profectus Leucadem, ad Heraeum, quod vocant, naves applicuit. Inde cum omni genere tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros accessit, ad primum terrorem ratus inclinari animos posse. Postquam pacati nihil ostendebatur, tum vineas turresque erigere, et arietem admovere muris coepit. Acarnania universa, inter Aetoliam atque Epirum posita, solem occidentem et mare Siculum spectat.

Leucadis situs.

Leucadia nunc insula, vadoso freto, quod perfossum manu [1] est, ab Acarnania divisa, tum paeninsula erat, occidentis regione artis faucibus cohaerens Acarnaniae. Quingentos ferme passus longae hae fauces erant; latae haud amplius centum et viginti. In his angustiis Leucas posita est, colli applicata verso in orientem et Acarnaniam. Ima urbis plana sunt, iacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania dividitur. Inde terra marique expugnabilis est. Nam et vada sunt stagno similiora, quam mari: et campus terrenus omnis operique facilis. Itaque multis simul locis aut subruti, aut ariete decussi ruebant muri. Sed quam urbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostium animi. Diem ac noctem intenti reficere quassata muri; obstruere, quae patefacta ruinis erant; proelia impigre inire, et armis magis muros, quam se ipsos moenibus, tutari: diutiusque spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exsules quidam Italici generis, Leucade habitantes, ab arce milites accepissent. Eos tamen, ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa, iusto proelio aliquamdiu Leucadii sustinuerunt. Interim et scalis capta multis locis moenia, et per stragem lapidum ac ruinas transcensum in urbem: iamque ipse legatus magno agmine circumvenerat pugnantes. Tum pars in medio caesi; pars, armis abiectis, dediderunt sese victori. Et post dies paucos, audito proelio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniae in deditionem legati venerunt.

Acarnania pacata.

18. Rhodii Peraeam reparant.

Iisdem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodii quoque ad vindicandam a Philippo continentis regionem, (Peraeam vocant) possessam a maioribus suis, Pausistratum praetorem cum octingentis Achaeis peditibus, mille et nongentis fere armatis, ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt: Galli, et Pisuetae, et Nisuetae, et Tamiani, et [2] Arei, ex Africa, et Laodiceni ex Asia erant. Cum his

1 *Nunc insula*] Hodie *Santa Maura*, una ex septem illis insulis Ioniis, quae in clientelam Magnae Britanniae venerunt.

2 *Et Tamiani, et Arei*] Hos populos ex Africa fuisse existimant Douiatius et Crevierius. *Nisuetae* ex urbe Nisua erant, quam Ptolemaeus iv. 3. in Africa ponit.

3 copiis Pausistratus Tendeba in Stratonicensi agro locum U. C. 555.
4 peropportunum, ignaris regiis, qui tenuerant, occupavit. A. C. 197.
5 In tempore et ad id ipsum excitum auxilium, mille Achaei pedites cum centum equitibus supervenerunt. Theoxenus iis praeerat. Dinocrates, regius praefectus, recuperandi castelli causa, primo castra ad ipsa Tendeba movit, inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri, (Astragon vocant) omnibusque ex praesidiis, quae multifariam disiecta erant, devocatis, et ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, ad Alabanda, ubi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt. Ita, castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, laevo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maxime erant) praesidiis: equites cornibus circumdat, et Cretensium auxiliares Thracumque. Rhodii Achaeos dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum, habuere; medios mixta ex pluribus gentibus auxilia: equites levisque armaturae quod erat, cornibus circumiectum. Eo die steterunt tantum acies utraeque super ripam, qui tenui tum aqua interfluebat, torrentis: paucisque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi maius aliquanto proelium, quam pro numero, edidere, pugnantium. Nec enim plus terna millia peditum fuere, et centeni ferme equites: ceterum non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, et aequa spe pugnarunt. Achaei primi, torrente superato, in Agrianas impetum fecere; deinde tota prope cursu transgressa amnem acies est. Diu anceps pugna
6 stetit. Numero Achaei mille et ipsi quadringentos loco
7 expulere. Inclinato deinde laevo cornu, in dextrum omnes connisi. Macedones, usque dum ordine et veluti stipata phalanx constabat, moveri nequierunt. Postquam, laevo latere nudato, circumagere hastas in venientem ex transverso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultum primo inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremo, abiectis

3 *Tendeba in Stratonicensi agro*] Praeclara emendatio *Tendeba* pro vulgata lectione *tendebant* eruditioni Freinshemii debetur. *Tendeba* urbs est Cariae.

4 *Ignaris regiis, qui tenuerant*] *Qui Therae erant* emendat Gronovius. *Thera* urbs est Peraeae, Rhodo insulae opposita. cf. Ptolem. v. 2.

5 *Ad id ipsum*] Nempe, ut vindicari repetique Peraea posset, quod consilium supra dicuntur Rhodii cepisse. CREV.

6 *Numero Achaei . . . loco expulere*] Huius quidem loci, quemadmodum nunc scriptus est, interpretationem frustra quaeri, et Crevierius aperte fatetur, et Gronovius aliique, audacius vulgatam scripturam mutantes, ostendere videntur. RASCH.

7 *Inclinato deinde laevo cornu, in dextrum omnes connisi*] Ita quoque Bekker. reposuit pro vulg. *inclinat dein dextrum omne cornu*, quod haud dubie vitiosum est.

U. C. 555. A. C. 197.

armis, in praecipitem fugam effunduntur. Bargylias petentes fugerunt. Eodem et Dinocrates perfugit. Rhodii, quantum diei superfuit secuti, receperunt sese in castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Praetermissa eius rei occasio est, dum in castellis vicisque Peraeae recipiendis tempus teritur. Interim animi eorum, qui Stratoniceam praesidio obtinebant, confirmati sunt. Mox et Dinocrates cum iis, quae proelio supererant, copiis intravit muros. Nequicquam inde obsessa oppugnataque urbs est: nec recipi, nisi aliquanto post, per Antiochum potuit. 8 Haec in Thessalia, haec in Achaia, haec in Asia per eosdem dies ferme gesta.

19. Philippus Dardanos caedit.

Philippus quum audisset, Dardanos, transgressos fines ab contemptu concussi tum regni, superiora Macedoniae 9 evastare, quamvis toto prope orbe terrarum, undique se suosque exigente fortuna, urgebatur, tamen morte tristius ratus, Macedoniae etiam possessione pelli, delectu raptim per urbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum et quingentis equitibus circa Stobos Paeoniae improviso hostes oppressit. Magna multitudo hominum in proelio, maior praedandi cupidine palata per agros caesa est. Quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnae, in fines suos redierunt. Ea una expeditione non pro reli- 1 quo statu fortunae facta, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul et cum Philippo foret bellandum; quam opportune, iam Antiocho ex Syria movente bellum, Philippus est superatus. Nam, praeterquam quod facilius cum singulis, quam si in unum ambo simul contulissent vires, bellatum est; Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus quum, priore aestate omnibus, quae in Coele Syria sunt, civitatibus ex Ptolemaei ditione in suam potestatem redactis, in hiberna Antiochiam concessisset; nihilo quietiora ea ipsis aestivis habuit. Omnibus enim regni viribus connisus, quum ingentes copias terrestres maritimasque comparasset, principio veris, praemissis terra cum exercitu filiis duobus, Ardye ac Mithridate, iussisque Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis cercurisque ac lembis ducentis, profici-

Antiochi Syriae R. molitiones.

8 *Nec recipi, nisi aliquanto post*] De Lycia et Caria, et proinde etiam Cariae urbe Stratonicea Rhodiis data cf. infr. xxxviii. 39. *Per Antiochum* autem esse *propter Antiochum.* h. e. Antiocho obstante, exponit Drakenb.

9 *Concussi tum regni*] Gravibus damnis labefactati. PERIZON.

1 *Non pro reliquo statu*] Quippe haec res prospero eventu, reliqua autem eius fortuna adverso esset.

scitur: simul per omnem oram, Ciliciae, Lyciaeque et Cariae tentaturus urbes, quae in ditione Ptolemaei essent; simul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu navibusque adiuturus.

U. C. 555.
A. C. 197.

20. Legatio Rhodiorum ad Antiochum.

Multa egregia Rhodii pro fide erga populum Romanum, proque universo nomine Graecorum, terra marique ausi sunt: nihil magnificentius, quam quod ea tempestate, non territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regem mise-2 runt, ne Chelidonias (promontorium Ciliciae est, inclutum foedere antiquo Atheniensium cum regibus Persarum) superaret. Si eo fine non contineret classem copiasque suas, se obviam ituros; non ab odio ullo, sed ne coniungi cum Philippo paterentur, et impedimento esse Romanis liberantibus Graeciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat. Zephyrio, et Solis, et Aphrodisiade, et 3 Coryco, et, superato Anemurio, (promontorium id quoque Ciliciae est) Selinunte recepto, omnibus his aliisque eius orae castellis, aut metu, aut voluntate, sine certamine, in deditionem acceptis, Coracesium praeter spem clausis portis tenebat eum. Ibi legati Rhodiorum auditi. Et quanquam ea legatio erat, quae accendere regium animum posset, temperavit irae: et, 'legatos se Rhodum missurum,' 4 respondit, 'iisque mandaturum, ut renovarent vetusta iura 'cum ea civitate, sua maiorumque suorum: et vetarent eos 'pertimescere adventum regis, nihil aut iis aut sociis eo-5 'rum noxae futurum fraudive. Nam, Romanorum ami-'citiam se non violaturum, argumento et suam recentem 'ad eos legationem esse, et senatus honorifica in se decreta 'responsaque.' Tum forte legati redierant ab Roma, comiter auditi dimissique, ut tempus postulabat, incerto adhuc adversus Philippum eventu belli. Quum haec legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuntius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuntio accepto, 6 Rhodii, dempto metu a Philippo, omiserunt consilium obviam eundi classe Antiocho. Illam alteram curam non omiserunt, tuendae libertatis civitatium sociarum Ptolemaei, quibus bellum ab Antiocho imminebat. Nam alias auxiliis iuverunt, alias providendo ac praemonendo conatus

Antiochi responsio.

2 *Inclutum foedere antiquo Atheniensium*] Existimat Douiatius hic indicari foedus illud quod, fractis a Cimone barbarorum viribus, Plutarchus et Diodorus memorant cum Persis ictum; quo cautum erat ne Persis ultra Chelidonias insulas navigare armatis liceret. CREV.

3 *Et, superato Anemurio . . Selinunte recepto*] Quum superato Anemurio promontorio Selinuntem recepisset. CREV.

4 *Iura*] Necessitudinis et amicitiae.

5 *Nam, Romanorum*] Suam legationem et responsa senatus argumento esse, se non violaturum Romanorum amicitiam. CREV.

6 *Rhodii . . . omiserunt consilium*] Olim legebatur *Rhodiis, dempto metu a Philippo omni, erat consilium*, quod cum sequentibus *illam alteram . . . .* plane non congruebat.

U. C. 555. A. C. 197. hostis: causaque libertatis fuerunt Cauniis, Myndiis, Halicarnassensibus, Samiisque. Non operae est persequi, ut quaeque acta in his locis sint, quum ad ea, quae proprie Romani belli sunt, vix sufficiam.

21. Attali mors et laudes. Eodem tempore et Attalus rex, aeger ab Thebis Pergamum advectus, moritur altero et septuagesimo anno; quum 7 quattuor et quadraginta annos regnasset. Huic viro, prae- 8 ter divitias, nihil ad spem regni fortuna dederat. His simul prudenter, simul magnifice utendo, effecit, primum ut sibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis deinde proelio uno Gallis, quae tum gens recenti 9 adventu terribilior Asiae erat, regium ascivit nomen, cuius magnitudini semper animum aequavit. Summa iustitia suos rexit: unicam fidem sociis praestitit: comis uxori ac 1 liberis, quos superstites habuit; mitis ac munificus amicis 2 fuit: regnum adeo stabile ac firmum reliquit, ut ad ter- 3 tiam stirpem possessio eius descenderit.

Motus in Hispania. Quum hic status rerum in Asia, Graeciaque, et Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania ulteriore coortum est bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. Is literis senatum certiorem fecit, 'Colcham et Luscinum 'regulos in armis esse: cum Colcha decem et septem op-'pida, cum Luscino validas urbes, Carmonem et Bardo-'nem: in maritima ora Malacinos, Sexetanosque, Baetu- 4 'riam omnem, et quae nondum animos nudaverint, ad 'finitimorum motus consurrectura.' His literis a M. Ser- 5 gio praetore, cuius iurisdictio inter cives erat, recitatis, decreverunt Patres, ut, comitiis praetorum perfectis, cui

7 *Altero et septuagesimo*] Septuaginta duos annos eum vixisse Polybius scribit, unde liquet, si noster Polybium secutus sit, *altero* pro *secundo* hic scriptum esse. cf. supr. iii. 33.

8 *Huic viro . . nihil ad spem regni*] Docet Pausanias in Atticis Philetaerum Eunuchum, Lysimachi regis aerario praefectum, ab eo descivisse, et Pergamum occupasse, cuius urbis possessionem sub Seleuci tutela et praesidio tenuit, et ad heredes transmisit. Huic duo fratres fuere, Eumenes et Attalus. Eumenes cognominem filium habuit Eumenem, itidemque Attalus Attalum. Ab Eumene iuniore, qui Philetaero successerat, hic noster Attalus iunior Pergami dynastiam hereditario iure accepit. cf. Strab. xiii. 624. Polyb. xviii. 24. Crev.

9 *Recenti adventu*] Quadraginta fere antea annos. cf. Iustin. xxv. et xxvii. Polyb. xviii. 24.

1 *Uxori*] Uxor dicta est Apollonias, patria Cyzicena, teste Polybio, qui eam pluribus laudat, et quattuor filiorum Attali matrem fuisse dicit. Drak.

2 *Liberis*] *Quattuor*, sc. Eumeni, Attalo, Athenaeo, et Philetaero, quorum meminit Livius infr. xlii. 55. Sigon.

3 *Ad tertiam stirpem*] Ad Attalum Philometora, Eumenis filium, qui testamento heredem populum Romanum fecit.

4 *In maritima ora . . . nudaverint*] Vulgo legitur *et maritimam oram omnem, quae nondum animos nudaverat.*

5 *A M. Sergio praetore, cuius iurisdictio inter cives erat*] Hic olim legebatur *inter cives et peregrinos.* Gronovius duas ultimas voces merito delevit; quum constet infr. xxxii. 28. Sergium urbanam iurisdictionem habuisse. Crev.

praetori provincia Hispania obvenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniae ad senatum referret. U. C. 555. A. C. 197.

Sub idem tempus consules Romam venerunt. Quibus in aede Bellonae senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prospere bello gestas, C. Atinius Labeo et C. Afranius tribuni plebis, ut separatim de triumpho agerent consules, postularunt: 'communem se relationem 'de ea re fieri non passuros, ne par honos in dispari merito 'esset.' Quum Q. Minucius utrique provinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se et collegam res gessisse, et C. Cornelius adiiceret, Boios adversus se transgredientes Padum, ut Insubribus Cenomanisque auxilio essent, depopulante vicos eorum atque agros collega, ad sua tuenda aversos esse; tribuni 'res tantas bello 'gessisse C. Cornelium' fateri, 'ut non magis de triumpho 'eius, quam de honore diis immortalibus habendo dubitari 'possit. Non tamen nec illum, nec quemquam alium ci'vem tantum gratia atque opibus valuisse, ut, quum sibi 'meritum triumphum impetrasset, collegae eundem hono'rem immeritum impudenter petenti daret. Q. Minucium 6 'in Liguribus levia proelia, vix digna dictu, fecisse: in 'Gallia magnum numerum militum amisisse.' Nominabant etiam tribunos militum T. Iuventium, et Cn. Ligurium legionis quartae, qui adversa pugna cum multis aliis viris fortibus, civibus ac sociis, cecidissent. 'Oppidorum 7 'paucorum ac vicorum falsas, et in tempus simulatas, sine 'ullo pignore deditiones factas esse.' Hae inter consules tribunosque altercationes biduum tenuerunt, victique perseverantia tribunorum consules separatim retulerunt. 22. Coss. alteri triumphus conceditur, alteri negatur.

23. C. Cornelio omnium consensu decretus triumphus. Et Placentini Cremonensesque addiderunt favorem consuli, gratias agentes commemorantesque, obsidione se esse ab eo liberatos: plerosque etiam, quum apud hostes essent, servitute exemptos. Q. Minucius, tentata tantum rela8 tione, quum adversum omnem senatum videret, in monte Albano se triumphaturum, et iure imperii consularis, et multorum clarorum virorum exemplo, dixit. C. Cornelius de Insubribus Cenomanisque in magistratu triumphavit. Multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia captivis carpentis transvexit: multi nobiles Galli ante currum tra- Cornelius in urbe.

6 *In Gallia magnum numerum militum amisisse*] De hac adversa Minucii cum Gallis pugna nulla in iis quae praecedunt mentio facta est. Crev.

7 *Sine ullo pignore*] Ita ut haec oppida quae sese dediderant, nullum fidei pignus dedissent. Nimirum quia simulatae erant illae deditiones, nullum nec Romani exigere potuerant, nec Ligures dare voluerant fidei pignus. Crev.

8 *In monte Albano se triumphaturum*] cf. Supr. xxvi. 21. Niebhr. ii. n. 68. Plin. H. N. xv. 38. Val. Max. iii. 6. 5.

U. C. 555. A. C. 197.

ducti; inter quos, quidam, Hamilcarem ducem Poenorum [9] fuisse, auctores sunt. Ceterum magis in se convertit oculos Cremonensium Placentinorumque colonorum turba pileatorum, [1] currum sequentium. Tulit in triumpho ducenta triginta septem millia et quingentos aeris, argenti bigati septuaginta novem millia: septuagenos aeris militibus divisit: duplex equiti centurionique. Q. Minucius consul de Liguribus Boiisque Gallis in monte Albano triumphavit.

Minucius in monte Albano triumphat.

Is triumphus, ut loco, et fama rerum gestarum, et quod sumptum non erogatum ex aerario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisque, et spoliis ferme aequabat. Pecuniae etiam prope par summa fuit: aeris translata ducenta et quinquaginta quattuor millia, argenti bigati quinquaginta tria millia et ducenti: militibus centurionibusque et equitibus idem in singulos datum, quod dederat collega.

24. *Comitia.*

Secundum triumphum consularia comitia habita. Creati consules L. Furius Purpureo et M. Claudius Marcellus. Praetores postero die facti, Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, M'. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Laelius.

Exitu eius anni literae a T. Quinctio venerunt, se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fusum fugatumque. Hae literae prius in senatu a Sergio praetore, deinde ex auctoritate Patrum in concione sunt recitatae. Ob res prospere gestas in dies quinque supplicationes decretae. Brevi post legati et a T. Quinctio et ab rege Philippo venerunt.

Macedones legati Romae.

Macedones deducti extra urbem in villam publicam; [2] ibique iis locus et [3] lautia praebita: et ad aedem Bellonae senatus est datus. Ibi haud multa verba facta, quum Macedones, quodcunque senatus censuisset, id regem facturum esse, dicerent. Decem [4] legati more maiorum, quorum ex consilio T. Quinctius imperator leges pacis Philippo daret, decreti; adiectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius et P. Villius essent, qui consules provinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus, ut sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui post P. Cornelium et Ti. Sempronium consules hostis fuisset.

25.

Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab aedilibus curulibus, P. Cornelio Scipione et Cn. Manlio Vulsone, et

9 *Hamilcarem ducem Poenorum*] cf. Supr. xxxii. 30.

1 *Pileatorum*] Qui servitute exempti erant. cf. supr. xxiv. 16.

2 *In villam publicam*] cf. Supr. iv. 22.

3 *Iis locus et lautia*] cf. Supr. xxviii. 39. xxx. 17.

4 *Decem legati*] cf. Supr. xxx. 43. infr. xxxvii. 55. xlv. 37.

magnificentius, quam alias, facti, et laetius propter res bello bene gestas spectati, totique ter instaurati: plebeii septies instaurati. M'. Acilius Glabrio et C. Laelius eos ludos fecerunt: et de argento multaticio tria signa aenea, 5 Cereri, Liberoque, et Liberae, posuerunt.

U. C. 556. A. C. 196.

L. Furius et M. Claudius Marcellus, consulatu inito, quum de provinciis ageretur, et Italiam utrique provinciam senatus decerneret, ut Macedoniam cum Italia sortirentur, tendebant. Marcellus, provinciae cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, et rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententiae Patres fecerat. Et forsitan obtinuissent consules, ni Q. Marcius Rex et C. Atinius Labeo, tribuni plebis, se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebem tulissent, vellent iuberentne cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est. Omnes quinque et triginta tribus, uti rogatae, iusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia vulgo laetarentur, tristis ex Hispania nuntius 6 allatus effecit, vulgataeque literae, 'C. Sempronium Tuditanum proconsulem in citeriore Hispania proelio victum: 'exercitum eius fusum fugatumque, et multos illustres viros in acie cecidisse. Tuditanum, cum gravi vulnere 'relatum ex proelio, haud ita multo post exspirasse.' Consulibus ambobus Italia provincia cum his legionibus, quas superiores consules habuissent, decreta, et ut quattuor legiones novas scriberent: duas urbanas, duas, quae, quo senatus censuisset, mitterentur. Et T. Quinctius Flamini-7 nus cum duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere iussus: imperium ei prorogatum satis iam ante videri esse. Praetores deinde provincias sortiti, L. Apustius Fullo urbanam iurisdictionem, M'. Acilius Glabrio inter cives et peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorem, Q. Minucius Thermus citeriorem, C. Laelius Siciliam, Ti. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni et Q. Minucio, quibus Hispaniae provinciae evenerant, consules legiones singulas ex quattuor ab se scriptis, quas videretur, uti darent, decretum est; et socium ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites: iique

L. Furio M. Claudio Coss.

Pax cum Macedonibus.

Tristis nuntius ex Hispania.

26.

5 *Cereri, Liberoque, et Liberae*] cf. Supr. iii. 55.

6 *C. Sempronium Tuditanum proconsulem*] Imo praetorem, ut constat supr. xxxii. 28. Atque hoc modo legitur in epitome huius libri. Crev. Drakenborchius circa haec tempora id praecipuum provinciae Hispaniae datum esse existimat, ut propraetoribus in eam missis daretur imperium proconsulare.

7 *Cum duabus legionibus*] Assentitur Drakenborchius Crevierio, qui has voces, utpote omnino otiosas, delendas censet. Et quidem Drakenb. videntur additae fuisse, postquam vox *urbanas*, quam Kreyssig. et Bekker. reposuerunt, vel tale quid, exciderat, ut ita constaret, ad quem usum duae reliquae legiones, quas consules conscripserant, adhibitae fuerint.

U. C. 556. A. C. 196. primo quoque tempore in provincias ire iussi. Bellum in 8 Hispania quinto post anno exortum est, quam simul cum Punico bello fuerat finitum.

Priusquam hi praetores ad bellum prope novum, quia tum primum suo nomine, sine ullo Punico exercitu aut duce, ad arma ierant, proficiscerentur, aut ipsi consules ab urbe moverent; procurare, ut assolet, prodigia, quae nuntiabantur, iussi. P. Villius eques Romanus, in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equusque exanimati fuerant: aedes Feroniae in Capenate de coelo tacta erat: ad Monetae duarum hastarum spicula arserant: lupus, Esquilina porta ingressus, frequentissima parte urbis, quum in forum decucurrisset, Tusco vico atque inde Germalo, per portam 9 Capenam prope intactus evaserat. Haec prodigia maioribus hostiis sunt procurata.

Prodigia.

27. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, ovans ex senatusconsulto urbem est ingressus. Tulit prae se auri mille et quingenta quindecim pondo, argenti viginti millia, signati denarium triginta quattuor millia, et quingentos. L. Stertinius ex ulteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in aerarium intulit: et de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunae aedem et matris Matutae, unum in maximo circo fecit: et his fornicibus signa aurata imposuit. Haec per hiemem ferme acta.

Lentulus urbem ovans ingreditur.

Hibernabat eo tempore Elatiae T. Quinctius, a quo quum 1 multa socii peterent, Boeoti petierunt impetraveruntque, ut hi, qui suae gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur. Id a Quinctio facile impetratum; non quia satis dignos eos credebat, sed quia, Antiocho rege iam suspecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Restitutis, confestim apparuit, quam nulla inita apud Boeotos gratia esset. Nam et ad Philippum legatos gratias agentes ei pro redditis hominibus, perinde atque ab ipso iis et non a 2 Quinctio et Romanis id datum esset, miserunt: et comitiis

8 *Bellum in Hispania*] sc. Bellum memorabile, nam levia plura bella, quae noster praetermisit, in Hispania gesta fuisse constat, quum supr. xxxi. 50. Cn. Cornelius Lentulus imperium proconsulare in Hispania acceperit, et iam cap. seq. urbem ovans ingressurus sit.

9 *Atque inde Germalo*] *Intemelio* olim legebatur, pro qua voce *inde Melio*, sc. vico, Crevierius haud repudiandum putat. *Inde Germalo* Bekker. quoque reposuit. De *vico Tusco* cf. supr. ii. 9. Dionysius v. 36. illum a foro Romano ad circum duxisse scribit. De *Germalo*, loco a duobus germanis sc. Romulo et Remo, secundum Varronem appellato disputant critici, sed illum Plutarch. in vita Romuli haud procul a fico Ruminali ponit.

1 *Hibernabat eo tempore Elatiae*] Ut infr. 29. memoratur. cf. Polyb. Exc. Leg. 8.

2 *Perinde atque ab ipso iis*] Apud Drak. et Crev. *perinde atque ipsi id a Quinctio et Romanis datum esset* legitur, quod ex cod. Mogunt. provenit.

U. C. 556. A. C. 196.

proximis Boeotarchen nullam aliam ob causam Brachyllam quendam, quam quod praefectus Boeotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt; praeteritis Zeuxippo, et Pisistrato, aliisque, qui Romanae societatis auctores fuerant. Id aegre et in praesentia hi passi, et in futurum etiam metum ceperunt, quum ad portas prope sedente exercitu Ro-

Brachyllas Boeotarcha.

3 mano ea fierent, quidnam se futurum esset, profectis in Italiam Romanis; Philippo ex propinquo socios adiuvante, et infesto his, qui partis adversae fuissent. Dum Romana

28.

4 arma in propinquo habebant, tollere Brachyllam, principem fautorum regis, statuerunt. Et tempore ad eam rem capto, quum in publico epulatus reverteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui ioci causa convivio celebri interfuerant, ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Aetolici erant, circumventus occiditur. Fuga comitum et

Occiditur.

5 quiritatio facta, et tumultus tota urbe discurrentium cum luminibus. Percussores proxima porta evaserunt. Luce 6 prima concio frequens, velut ex ante indicto, aut voce praeconis convocata in theatro erat. Palam ab suo comitatu et obscoenis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeuxippum auctorem destinabant caedis. In praesentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quaestionemque ex his haberi. Qui dum quaeruntur, Zeuxippus et constanti animo avertendi ab se criminis causa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem caedem pertinere ad illos semiviros crederent; multaque in eam partem probabiliter argumentatur, quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam, si sibi conscius esset, oblaturum se multitudini, mentionemve eius caedis, nullo lacessente, facturum fuisse. Alii non dubitare, impudenter obviam eundo crimini suspicionem averti. Torti post paullo in-7 sontes, quum scirent ipsi nihil, opinione omnium pro indi-

Nostra lectio Goellero debetur, quam Kreyssigius in ed. stereotypa reposuit; idem postea Bekkeri emendationem probavit *perinde atque ipsis iis et non Quinctio et Romanis id datum esset*, sc. *a Philippo*, ut magis cum Polybio xviii. 26. narratio Livii congrueret.

3 *Quidnam se*] *Se* ἀρχαϊκῶς pro *de se* dicitur, ut apud Terentium saepius. Goeller.

4 *Tollere Brachyllam . . . statuerunt*] Cetera huius loci sumpsit e Polybio Livius. At hoc omisit, quod a Graeco scriptore narratur, id consilium de tollendo Brachylla cum Quinctio communicatum fuisse: cumque respondisse, se quidem eius consilii participem nolle fieri; ceterum, si quis rem velit exsequi, nullum allaturum impedimentum: atque etiam iussisse eos de illa re agere cum Alexamene Aetolorum praetore, qui et ministros caedis, tres Aetolos, tres Italicos suppeditaverit. cf. Polyb. in Exc. Legat. 8. Crev.

5 *Quiritatio facta*] *Quiritari* dicitur is, qui Quiritium fidem clamans implorat. cf. Varr. de L. L. v. 7. Omnino autem *quiritatio* de clamore et lamentatione dicitur. Rasch.

6 *Velut ex ante indicto*] Vulg. *exstante indicio*. Kreyssigium sequitur Bekker.

7 *Quum scirent ipsi nihil, opinione omnium pro indicio usi*] Vulg. legitur *quum scirent ipsi opinionem omnium, ea usi.*

U. C. 556. A. C. 196.

cio usi, Zeuxippum et Pisistratum nominaverunt: nullo adiecto, cur scire quicquam viderentur, argumento. Zeuxippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quam indicium hominum nullius rei consciorum, metuens. Pisistratus, spretis indicibus, Thebis mansit. Servus erat Zeuxippo, totius internuntius et minister rei; quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. Literas ad Zeuxippum mittit, 'servum conscium tolleret. Non tam idoneum 'ad celandam rem eum videri sibi, quam ad agendam fuerit.' Has qui tulit literas, iussus Zeuxippo dare quam primum. Is, quia non statim conveniendi eius copia fuit, ipsi illi servo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradit: et adiicit, a Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeuxippum esse. Conscientia ictus, quum extemplo traditurum eas affirmasset, aperit, perlectisque literis, pavidus Thebas refugit, et ad magistratus indicium defert. Et Zeuxippus quidem, fuga servi motus, Anthedonem, tutiorem exsilio locum ratus, concessit: de Pisistrato aliisque quaestiones tormentis habitae, et sumptum supplicium est.

29. Boeoti in Romanos efferati.

Efferavit ea caedes Thebanos Boeotosque omnes ad exsecrabile odium Romanorum; credentes, non sine consilio imperatoris Romani Zeuxippum principem gentis id facinus conscisse. Ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. Proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios in hospitiis, alios vagos per hiberna milites, ad varios commeantes usus, excipiebant. Quidam in ipsis itineribus, ad notas latebras ab insidiantibus, pars in deserta per fraudem deversoria deducti opprimebantur. Postremo non tantum ab odio, sed etiam aviditate praedae, facinora fiebant: quia, negotiandi ferme causa argentum in zonis habentes, in commeatibus erant. [7] Quum primo pauci, deinde in dies plures desiderarentur, infamis esse Boeotia omnis coepit: et timidius, quam in hostico, egredi castris miles. Tum Quinctius legatos ad querendum de latrociniis per civitates mittit. Plurimae caedes circa Copaidem paludem inventae: ibi ex limo eruta extractaque ex stagno cadavera, saxis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, annexa. Multa facinora Acraephiae et Coroneae facta inveniebantur. Quinctius primo noxios tradi sibi iussit, et pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Boeotos conferre. Quorum neutrum quum fieret, verbis tantum civitates excusarent, nihil publico consilio factum esse; missis Athenas et in Achaiam

7 *In commeatibus erant*] Commeatu a duce accepto ab hibernis aberant.

legatis, qui testarentur socios, iusto pioque bello se persecuturum Boeotos, et cum parte copiarum Ap. Claudio Acraephiam ire iusso, ipse cum parte Coroneam circumsidit: evastatis prius agris, qua ab Elatia duo diversa agmina iere. Hac perculsi clade Boeoti, quum omnia terrore ac 8 fuga completa essent, legatos mittunt. Qui quum in castra non admitterentur, Achaei Athenienses que supervenerunt. 9 Plus auctoritatis Achaei habuerunt, deprecantes: quia, ni impetrassent pacem Boeotis, bellum simul gerere decreverant. Per Achaeos et Boeotis copia adeundi alloquendique Romanum facta est, iussisque tradere noxios, et multae nomine triginta talenta conferre, pax data, et ab oppugnatione recessum.

U. C. 556. A. C. 196. Pacem orare coguntur.

30. Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est: 'ut 1 'omnes Graecorum civitates, quae in Europa, quaeque in 'Asia essent, libertatem ac suas leges haberent. Quae 2 'earum sub ditione Philippi fuissent, praesidia ex his Philippus deduceret, vacuasque traderet Romanis ante Isthmi-'orum tempus. Deduceret et ex his, quae in Asia essent, 'Euromo, Pedasisque, et Bargyliis, et Iasso, et Myrina, et 'Abydo, et Thaso, et Perintho: eas quoque enim placere 'liberas esse. De Cianorum libertate, Quinctium Prusiae

Leges pacis cum Philippo.

8 *Completa essent*] Ita quoque Bekker. Vulgo *complessent* legitur.

9 *Quia, ni impetrassent*] Melius sic, quam quod vulgo legitur *ac, ni*.

1 *Omnes Graecorum civitates*] Non possumus dissimulare decretum hoc de libertate Graecarum civitatum omnino deformatum a Livio repraesentari; atque ita, ut quae ipse mox traditurus est c. seq. iam intelligi nequeant. Exhibebimus illud, quale Polybius affert, Legatione 9. purum ac sincerum, et optime consentiens cum iis quae mox narrabuntur. "Senatusconsulti," inquit diligentissimus scriptor, 'praecipua capita erant haec; ut ceteri omnes Graeci, et qui in Asia degunt, et qui in Europa, liberi sint, suisque legibus utantur: ut qui in Philippi ditione sunt, et si quas ille urbes Graecorum praesidiis tenet, eas ante celebrationem ludicri Isthmiorum Philippus Romanis tradat. Euromum, Pedasa, Bargylia, Iassum, item Abydum, Thasum, Myrinam, Perinthum, deductis inde praesidiis, liberas esse sinat." Apparet igitur duplicem Graecarum civitatum a Romanis conditionem distingui: unam, earum quae Philippo non parerent, alteram, earum quae essent in eius ditione. Prioris generis omnes liberae iubentur esse. Quae Philippo parent, ex iis itidem omnibus praesidia deducere iubetur; sed ita ut aliae, quae non nominantur, tradantur Romanis; aliae quae nominantur, liberae sint. Hoc modo suum decretum Romani concinnaverant, quia dubitabatur, ut mox c. seq. observabit Livius, de Corintho, et Chalcide, et Demetriade, quas urbes tenere in animo habebant. Hinc illae criminationes Aetolorum, cap. itidem seq. commemoratae, quod aliae Romanis traderentur urbes, nec nominarentur; aliae nominarentur, et *sine traditione*, id est, non traditae, Romanis, liberae esse iuberentur. CREV.

2 *Praesidia ex his Philippus deduceret ... his, quae in Asia essent*] Philippus deduceret praesidia ex urbibus Graecis quae parerent sibi, atque inter ceteras hisce nominatim, quae in Asia essent, Euromo, etc. Ceterum notandum est Thasum et Perinthum, quae hic nominantur, ad Europam pertinere. De Myrina dubitari potest. Duae enim urbes sunt huius nominis, altera in Lemno insula, ac proinde in Europa, altera in Aeolide. CREV.

U. C. 556. A. C. 196. 'Bithynorum regi scribere, quid senatui et decem legatis 'placuisset. Captivos transfugasque reddere Philippum 'Romanis, et naves omnes tectas tradere, praeter quinque 3 'et regiam unam inhabilis prope magnitudinis, quam sex-'decim versus remorum agebant. Ne plus quinque millia 'armatorum haberet, neve elephantum ullum. Bellum 'extra Macedoniae fines ne iniussu senatus gereret. Mille 'talentum daret populo Romano: dimidium praesens, di-'midium pensionibus decem annorum.' Valerius Antias, quaternum millium pondo argenti vectigal in decem annos impositum regi tradit: Claudius in annos triginta quaterna millia pondo, et ducenta, praesens viginti millia pondo. Idem nominatim adiectum scribit, ne cum Eumene, Attali filio (novus is tum rex erat) bellum gereret. In haec obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adiicit Valerius Antias, Attalo absenti Aeginam insulam elephan- 4 tosque dono datos, et Rhodiis Stratoniceam, Cariaeque alias urbes, quas Philippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas, Parum, Imbrum, Delum, Scyrum.

31. Aetolorum querelae. Omnibus Graeciae civitatibus hanc pacem approbantibus, soli Aetoli decretum decem legatorum clam mussantes carpebant: 'literas inanes vana specie libertatis adumbratas 'esse. Cur enim alias Romanis tradi urbes, nec nominari 'eas, alias nominari, et sine traditione iuberi liberas esse? 'nisi quod, quae in Asia sint, liberentur, longinquitate ipsa 'tutiores: quae in Graecia sint, ne nominatae quidem inter-'cipiantur, Corinthus, et Chalcis, et Oreum, cum Eretria 'et Demetriade.' Nec tota ex vano criminatio erat. Dubitabatur enim de Corintho, et Chalcide, et Demetriade, quia in senatusconsulto, quo missi decem legati ab urbe erant, ceterae Graeciae atque Asiae urbes haud dubie liberabantur: de his tribus urbibus legati, quod tempora reipublicae postulassent, id e republica fideque sua facere ac statuere iussi erant. Antiochus rex erat, quem transgressurum in Europam, quum primum ei vires suae satis placuissent, non dubitabant: ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. Consultatio de liberanda Graecia. Ab Elatia profectus Quinctius Anticyram 5 cum decem legatis, inde Corinthum traiecit. Ibi consilia de libertate Graeciae dies prope totos in concilio decem legatorum tractabantur. Identidem Quinctius, 'liberan-'dam omnem Graeciam, si Aetolorum linguas retundere, 6

3 *Naves omnes tectas*] Praeter lembos quinque, ut ex Polyb. apparet.

4 *Attalo absenti*] Eumenis fratri, nam pater mortuus erat, ut supr. 21. memoratur. CREV.

5 *Ab Elatia ... traiecit*] sc. Quinctius, cuius nomen post nimium longum intervallum vix supplendum esse censet Crevier. quapropter legit *Quinctius ab Elatia.*

6 *Linguas retundere*] Similiter

U. C. 556.
A. C. 196.

7 'si veram caritatem, maiestatem, apud omnes nominis Romani vellent esse: si fidem facere, ad liberandam Graeciam, non ad transferendum a Philippo ad se imperium, sese mare traiecisse.' Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant. Ceterum 'ipsis tutius esse, manere paullisper sub tutela praesidii Romani, quam pro Philippo Antiochum dominum accipi.' Postremo ita decretum est: 'Corinthus redderetur Achaeis, ut in Acrocorintho tamen praesidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset.'

32. Isthmii ludi.

Isthmiorum statum ludicrum aderat; semper quidem et alias frequens, quum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium, viriumque, et pernicitatis visuntur; tum quia propter opportunitatem loci, per duo diversa maria omnium rerum usus ministrantis, humano generi concilium, Asiae Graeciaeque is mercatus erat. Tum vero non ad solitos modo usus undique convenerant, sed exspectatione erecti, qui deinde status futurus 8 Graeciae, quae sua fortuna esset: alii alia non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiam serebant. Romanos victores vix cuiquam persuadebatur Graecia omni cessuros. Ad spectaculum consederant; et praeco cum tubicine, ut mos est, in mediam arenam, unde sollenni carmine ludicrum indici solet, processit, et, tuba silentio facto, ita pronuntiat: SENATUS ROMANUS ET T. QUINCTIUS IMPERATOR, PHILIPPO REGE MACEDONIBUSQUE DEVICTIS, LIBEROS, IMMUNES, SUIS LEGIBUS ESSE IUBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQUE OMNES, ET INSULAM EUBOEAM, ET MAGNETAS, 9 THESSALOS, PERRHAEBOS, ACHAEOS PHTHIOTAS. Percensuerat omnes gentes, quae sub ditione Philippi regis fuerant. Audita voce praeconis, maius gaudium fuit, quam quod universum homines acciperent. Vix satis credere se quisque audisse: et alii alios intueri, mirabundi velut ad som-1 nii vanam speciem: quod ad quemque pertineret, suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Revocatus praeco, quum unusquisque non audire modo, sed videre libertatis suae nuntium averet, iterum pronun-

Libertas Graeciae promulgata.

sermones retundere, i. e. reprimere, Coel. in Cic. ad Divers. viii. 6. RASCH.

7 *Si veram caritatem, maiestatem*] Suspicatur Crevier. hoc loco excidisse aliquid, et legendum coniicit *si veram caritatem, si integram maiestatem.*

8 *Alii alia non taciti . . . consederant*] Hunc locum Kreyssigius refinxit. Vulg. legitur, *alii non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiam serebant. Romani ad spectaculum consederunt.*

9 *Achaeos Phthiotas*] sc. Phthiotidis populos, qui nominantur infr. 34. CREV.

1 *Quod ad quemque pertineret*] sc. De eo, quod ad quemque pertinebat, quoniam propriis auribus parum fidei habebant, proximos singuli interrogabant, ut fortunam suam alieno testimonio confirmatam haberent. RASCH.

U. C. 556. A. C. 196. tiavit eadem. Tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus, totiesque repetitus, ut facile appareret, nihil omnium bonorum multitudini gratius, quam libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est, ut nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent. Adeo unum gaudium praeoccupaverat omnium aliarum

33. sensum voluptatum. Ludis vero dimissis, cursu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum: ut, ruente turba in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lem- 2 niscosque iacientium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme et triginta annorum; et quum robur iuventae, tum gaudium ex tam insigni gloriae fructu, vires suppeditabat. Nec praesens omnium modo effusa laetitia est; sed per multos dies gratis et cogitationibus, et sermonibus revocata: 'Esse aliquam in terris gentem, quae sua 'impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate 'aliorum: nec hoc finitimis, aut propinquae vicinitatis ho- 'minibus, aut terris continenti iunctis praestet: maria tra- 'iiciat, ne quod toto orbe terrarum iniustum imperium sit, 'et ubique ius, fas, lex potentissima sint. Una voce prae- 3 'conis liberatas omnes Graeciae atque Asiae urbes. Hoc 'spe concipere, audacis animi fuisse: ad effectum adducere, 'et virtutis et fortunae ingentis.'

34. Legationes regum, gentium, civitatum. Secundum Isthmia Quinctius et decem legati legationes regum, gentium, civitatiumque audivere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. His eadem fere, quae Romae egerant, verba sine fide rerum iactantibus, nihil iam 4 perplexe, ut ante, quum dubiae res incolumi Philippo erant, sed aperte denuntiatum, ut excederet Asiae urbibus, quae aut Philippi, aut Ptolemaei regum fuissent: abstineret 5 liberis civitatibus, nec unquam lacesseret armis; et in pace et in libertate esse debere omnes ubique Graecas urbes. Ante omnia denuntiatum, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias traiiceret. Dimissis regis legatis, conventus gentium civitatiumque est haberi coeptus: eoque maturius peragebatur, quod decreto decem legatorum civitates nominatim pronuntiabantur. Orestis, (Macedonum ea gens est) quod primi ab rege defecissent, suae leges redditae. Magnetes, et Perrhaebi, et Dolopes quoque liberi pronuntiati.

2 *Lemniscos*] *Lemnisci* erant fasciae discolores dependentes ex coronis. Graecum est vocabulum. Crev. cf. Plin. H. N. xvi. 14.

3 *Ius, fas, lex*] *Ius* et *fas* humana sunt divinaque iura, quicquid iuste sancitum legibus aut humanis aut divinis est. *Lex* designat libertatem, et arbitrio dominantis opponitur. Crev.

4 *Iactantibus*] Ita legendum suadet Gelenius pro. vulg. *iactata.*

5 *Abstineret liberis civitatibus, nec unquam lacesseret armis*] Ita quoque Bekker. pro vulg. *abstineret liberas, omnesque Graecas*, quod haud dubie vitiosum est.

6 Thessalorum genti, praeter libertatem concessam, Achaei Phthiotae dati, Thebis Phthioticis et Pharsalo excepta. Aetolos de Pharsalo et Leucade postulantes, ut ex foedere sibi restituerentur, ad senatum reiecerunt. Phocenses Lo-7 8 crensesque, sicut ante fuerant, adiecta decreti auctoritate, his contribuerunt. Corinthus, et Triphylia, et Heraea (Peloponnesi et ipsa urbs est) reddita Achaeis. Oreum et Eretriam decem legati Eumeni regi, Attali filio, dabant. Dissentiente Quinctio, ea una res in arbitrium senatus reiecta est: senatus libertatem his civitatibus dedit, Carysto adiecta. Pleurato Lychnidus et Parthini dati: Illyriorum utraque gens sub ditione Philippi fuerat. Amynandrum tenere iusserunt castella, quae per belli tempus Philippo capta ademisset.

U. C. 556. A. C. 196.

35. Dimisso conventu, decem legati, partiti munia inter se, ad liberandas suae quisque regionis civitates discesserunt; P. Lentulus Bargylias, L. Stertinius Hephaestiam et Thasum et Thraciae urbes, P. Villius et L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. Qui, de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, si consilium non utile solum, sed etiam salutare, admittere auribus posset, quum rex gratias quoque se acturum diceret, si quid, quod in rem suam esset, expromeret, magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos; ne, si quid Antiochus moveret, exspectasse, et temporum opportunitates captasse ad rebellandum, videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est conventus. Qui quum se missurum extemplo 9 legatos respondisset; Cornelius Thermopylas, ubi frequens Graeciae statis diebus esse solet conventus, (Pylaicum ap-1 pellant) venit: Aetolos praecipue monuit, ut constanter et fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Aetolorum principes alii leniter questi sunt, quod non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alii ferocius incusarunt, exprobraruntque,

Cn. Cornelius Philippum convenit.

Mox adit concilium Aetolorum.

6 *Achaei Phthiotae dati*] Contributi in unum reipublicae corpus. Nam libertas ex decreto senatûs iis data fuerat, supr. 32. Duk.

7 *Sicut ante fuerant*] Ita testatur Polybius in Excerpt. Legat. 9.

8 *Adiecta decreti auctoritate*] Praeter antiquum ius, aliquid novi iuris ex hoc decreto Aetolis accedebat.

9 *Thermopylas, ubi frequens Graeciae . . . esse solet conventus*] Polybius habet ἐπὶ τὴν τῶν Θερμικῶν σύνοδον, ac recte visus est Iac. Palmerio, Exercitat. in Auctor. Graec. p. 89. intelligendus eo loco, non de conventu Graecorum ad Thermopylas, sed de concilio gentis Aetolorum in urbe Aetoliae Thermo. In eo enim oppido quotannis comitia creandis Aetolorum magistratibus habebantur, teste eodem Polybio, v. Et in Legat. 74. idem auctor mentionem facit conventus Aetolorum in urbe Thermo habiti. Crev.

1 *Aetolos praecipue*] Vocem *praecipue*, quae non reperitur apud Polybium, adiecit de suo Livius, quod de conventu totius Graeciae intellexerit ea, quae Graecus scriptor de concilio solorum Aetolorum dixerat. Crev.

U. C. 556. A. C. 196.

'Non modo vinci sine Aetolis Philippum, sed ne transire 'quidem in Graeciam Romanos potuisse.' Adversus ea respondere, ne in altercationem excederet res, quum supersedisset Romanus; 'omnia eos aequa impetraturos, si Romam misissent,' dixit. Itaque ex auctoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit.

36. Servorum coniuratio in Etruria.

Quum haec in Graecia, Macedoniaque, et Asia gererentur, Etruriam infestam prope coniuratio servorum fecit. Ad quaerendam opprimendamque eam M'. Acilius praetor, cui inter cives peregrinosque iurisdictio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana est missus. Alios iam congregatos pugnando vicit; ex his multi occisi, multi capti: alios verberatos crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant: alios dominis restituit.

Boii Romanos caedunt.

Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus quidam, regulus Boiorum, cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit: et illustres viri aliquot in illo tumultuario proelio ceciderunt, inter quos praefecti socium, T. Sempronius Gracchus et M. Iunius Silanus; et tribuni militum de legione secunda, M. Ogulnius et P. Claudius. Castra tamen ab Romanis impigre permunita retentaque, quum hostes prospera pugna elati nequicquam oppugnassent. Stativis deinde iisdem per dies aliquot sese tenuit, dum et saucios curaret, et ex tanto terrore animos militum 2 reficeret. Boii, ut est gens minime ad morae taedium ferendum patiens, in castella sua vicosque passim dilapsi sunt.

Victoria Marcelli de Insubribus.

Marcellus, Pado confestim traiecto, in agrum Comensem, ubi Insubres, Comensibus ad arma excitis, castra habebant, legiones ducit. Galli feroces Boiorum ante dies paucos pugna in ipso itinere proelium committunt: et primo adeo 3 acriter invaserunt, ut antesignanos impulerint. Quod ubi Marcellus animadvertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum quum opposuisset, equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. Quorum quum primus secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata et reliqua acies Romana restitit primo, deinde signa acriter intulit. Nec ultra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effuse fugerent. In eo proelio supra quadraginta millia hominum caesa, Valerius Antias scribit: et quingenta septem signa militaria 4 capta, et carpenta quadringenta triginta duo, et aureos

2 *Ex tanto terrore*] Vulg. *a tanto terrore.*

3 *Proelium committunt*] sc. Galli.

4 *Quingenta septem*] *Octoginta septem* reposuit Bekker.

torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius in Capitolio Iovi donum in aede positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque: et Comum oppidum intra dies paucos captum. Castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoque inter scriptores ambigitur, utrum in Boios prius, an Insubres, consul exercitum induxerit, adversamque prospera pugna obliteraverit: an victoria, ad Comum parta, deformata clade, in Boiis accepta, sit.

U. C. 556. A. C. 196.

37. Sub haec tam varia fortuna gesta, L. Furius Purpureo 5 alter consul per tribum Sapiniam in Boios venit. Iam castro Mutilo appropinquabat, quum, veritus ne intercluderetur simul a Boiis Liguribusque, exercitum eadem via, qua adduxerat, reduxit, et magno circuitu per aperta, eoque tuta loca, ad collegam pervenit. Dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragraverunt. Ea urbs, ceteraque circa castella, et Boii fere omnes, praeter iuventutem, quae praedandi causa in armis erat, (tunc in devias silvas recesserat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boii 6 negligentius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improviso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. Quos non adepti, Pado repente navibus traiecto, Laevos Libuosque quum pervastassent, re-7 deuntes inde per Ligurum extremos fines, cum agresti praeda, in agmen incidunt Romanum. Celerius proelium acriusque commissum, quam si tempore locoque ad certamen destinato, praeparatis animis concurrissent. Ibi, quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. Nam ita caedis magis, quam victoriae, avidi pugnarunt Romani, ut vix nuntium cladis hosti relinquerent. Ob has res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Brevi post Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu Patrum est decretus. Triumphavit in magistratu de Insubribus Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegae reliquit: quia ipsi proprie 8 adversa pugna in ea gente evenerat, cum collega secunda. Multa spolia hostium captivis carpentis transvecta, multa militaria signa lata, aeris trecenta viginti millia, argenti bigati ducenta triginta quattuor millia. In pedites singulos dati octogeni aeris: triplex equiti centurionique.

Uterque Cos. Boiorum agros populatur.

Vincuntur acie Boii.

Marcellus Cos. triumphat.

5 *Per tribum Sapiniam*] Quae Umbriae pars est. cf. supr. xxxi. 2. ubi de castro Mutilo mentio facta est.

6 *Coactum agmen Romanorum*] *Agmen coactum* est agmen continens, in unum iunctum, quasi clausum. Rasch.

7 *Per Ligurum extremos fines*] Vulg. *Ligurum extremo fine*.

8 *Cum collega secunda*] Vulgo legitur *collegae*. Ceterum iunctis demum cum collega copiis Boiorum gentem subegerat.

U. C. 556. A. C. 196.

38. Antiochus Asiam occupare nititur.

Eodem anno Antiochus rex, quum hibernasset Ephesi, omnes Asiae civitates in antiquam imperii formulam redigere est conatus. Et ceteras quidem, aut quia locis planis positae erant, aut quia parum moenibus armisque ac iuventuti fidebant, haud difficulter videbat iugum accepturas. Smyrna et Lampsacus libertatem usurpabant: periculumque erat, ne, si concessum his foret, quod intenderent, 9 Smyrnam in Aeolide Ioniaque, Lampsacum in Hellesponto, aliae urbes sequerentur. Igitur et ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: et, quae Abydi copiae erant, praesidio tantum modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandum iussit. Nec vi tantum terrebat: sed, per legatos leniter alloquendo castigandoque temeritatem et pertinaciam, spem conabatur facere, brevi, quod peterent, habituros; sed, quum satis et ipsis, et omnibus aliis appareret, 1 ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam, habere. Adversus quae respondebant, 'Nihil neque mirari, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis aequo animo paterentur.' Ipse initio veris, navibus ab Epheso profectus, Hellespontum petit: terrestres copias traiici ab Abydo Chersonesum 2 iussit. Quum ad Madytum, Chersonesi urbem, terrestri navalem exercitum iunxisset, quia clauserant portas, circumdedit moenia armatis, et iam opera admoventi, deditio est facta. Idem metus Sestum incolentes aliasque Cherso- 3 nesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul navalibus terrestribusque copiis venit. Quam quum desertam ac stratam prope omnem ruinis invenisset, (ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis ante annis) cupido eum restituendi nobilem urbem, et loco sitam opportuno, cepit. Itaque omni cura simul est aggressus, et tecta murosque restituere, et partim redimere servientes Lysimachienses, partim fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere et contrahere: partim novos colonos, spe commodorum proposita, ascribere, et omni modo frequentare. Simul ut Thracum summoveretur metus, ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima Thraciae est profectus: partem navalesque socios omnes reliquit in operibus reficiendae urbis.

Chersonesum occupat.

Lysimachiam restituit.

39. Sub hoc tempus et L. Cornelius, missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemaeumque reges certa-

9 *Quod intenderent*] Vulgo legitur *quos in Theba*, quod corruptum est.

1 *Sed, quum satis*] sc. Tum demum, quum constaret eam impetratam ab rege esse.

2 *Terrestres copias . . . Chersonesi urbem*] Locus omnino refictus est. Olim legebatur *terrestres copias Madytum traiicit. Chersonesi urbem.*

3 *Idem metus Sestum incolentes*] Vulg. *tum incolentes*, quod vitiosum esse Crevier. censuit.

mina, Selymbriae substitit: et decem legatorum P. Lentulus a Bargyliis, P. Villius et L. Terentius a Thaso, Lysimachiam petierunt. Eodem et a Selymbria L. Cornelius, et ex Thracia post paucos dies Antiochus convenerunt. Primus congressus cum legatis, et deinceps invitatio benigna et hospitalis fuit. Ut de mandatis statuque praesenti Asiae agi coeptum est, animi exasperati sunt. Romani, omnia acta eius, ex quo tempore ab Syria classem solvisset, displicere senatui, non dissimulabant, restituique et Ptolemaeo civitates omnes, quae ditionis eius fuissent, aequum censebant. 'Nam quod ad eas civitates attineret, quas a Philippo possessas Antiochus per occasionem, averso Philippo 'in Romanum bellum, intercepisset, id vero ferendum non 'esse, Romanos per tot annos terra marique tanta pericula 'ac labores exhausisse, Antiochum belli praemia habere. 'Sed ut in Asiam adventus eius dissimulari ab Romanis, 'tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit: quid, quod iam 'etiam in Europam omnibus navalibus terrestribusque co-'piis transierit, quantum a bello aperte Romanis indicto 'abesse? Illum quidem, etiamsi in Italiam traiiciat, nega-'turum. Romanos autem non exspectaturos, ut id posset 'facere.'

U. C. 556. A. C. 196. Legatorum Rom. cum Antiocho colloquium.

40. Adversus ea Antiochus, 'Mirari se,' dixit, 'Romanos tam diligenter inquirere, quid regi Antiocho faci-'endum; at, quousque terra marique progrediendum fuerit 'ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum 'pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antio-'chus in Asia, quam Antiocho, quid in Italia populus Ro-'manus faciat. Quod ad Ptolemaeum attineat, cui adem-'ptas civitates querantur; sibi cum Ptolemaeo et amicitiam 'esse, et id agere se, ut brevi etiam affinitas iungatur. Nec 'ex Philippi quidem adversa fortuna spolia ulla se petisse: 'aut adversus Romanos in Europam traiecisse; sed qua 'Lysimachi quondam regnum fuerit, (quo victo omnia, quae 'illius fuissent, iure belli Seleuci facta sint) existimare suae 'ditionis esse. Occupatis maioribus suis rerum aliarum 'cura, primo quaedam ex his Ptolemaeum, deinde et Phi-'lippum usurpandae alienae possessionis causa tenuisse.

4 *A Thaso*] Quum supr. 35. Villius ac Terentius ad Antiochum profecti essent, fieri potest, ut illi, quum in itinere iam essent, audita Antiochi in Chersonesum traiectione, ad Thasum ex itinere suscepto divertissent, ut Duker. monet.

5 *Ut in Asiam*] *Ut* hoc loco est *etiamsi, quamvis.* cf. supr. xxii. 25. *Asiam* intelligas *minorem.*

6 *Romanis indicto*] *Indicto* addidit Kreyssig. quem Bekker. secutus est.

7 *Sed qua Lysimachi quondam regnum fuerit*] sc. Qua parte, eam *existimare suae ditionis esse.* Haec vero lectio Kreyssigio debetur, quem auctorem secutus est Bekker. Iam suppleverant hunc locum doctissimi viri Sigonius et Rubenius, sed parum feliciter. In plerisque edd. post *traiecisse* ad vocem *fuerit* asteriscis lacuna notatur.

8 *Quaedam ex his*] Nempe, Chersonesi locis. Crev.

9 *Usurpandae alienae possessionis*

U. C. 556. A. C. 196. 'Chersonesus quidem et proxima Thraciae, quae circa Lysimachiam sint, quem dubitare, quin Lysimachi fuerint? 'Ad ea recipienda in antiquum ius venisse: et Lysimachiam, deletam Thracum impetu, de integro condere, ut 'Seleucus filius eam sedem regni habeat.' 9

41. Re infecta disceditur. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo auctore allatus de morte Ptolemaei regis, ut nullus exitus imponeretur sermonibus, effecit. 1 Nam et dissimulabat pars utraque se audisse; et L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemaeumque, mandata erat, spatium modici temporis ad conveniendum Ptolemaeum petebat: ut, priusquam moveretur aliquid in 2 nova possessione regni, perveniret in Aegyptum; et Antiochus suam fore Aegyptum, si tum occupasset, censebat. 3 Itaque, dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituendam, ut instituerat, Lysimachiam, ipse omni classe navigat Ephesum: 4 legatis ad Quinctium missis, qui ad fidem faciendam, nihil nova- 5 turum regem, de societate agerent, oram Asiae legens, pervenit in Lyciam: Patarisque cognito, vivere Ptolemaeum, navigandi quidem in Aegyptum omissum consilium est. Cyprum nihilo minus tendens, quum Chelidoniarum promontorium superasset, paullisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita, quae vocant, 6 Sari fluminis foeda tempestas oborta prope cum omni classe demersit. Multae fractae, multae eiectae naves: multae ita haustae mari, ut nemo in terram enarit. Magna vis hominum ibi interiit, non remigum modo militumque ignotae turbae, sed etiam insignium regis amicorum. Collectis reliquiis naufragii, quum res non in eo esset, ut 7 Cyprum tentaret, minus opulento agmine, quam profectus erat, Seleuciam redit. Ibi subduci navibus iussis (iam enim et hiems instabat) ipse in hiberna Antiochiam concessit. In hoc statu regum erant res.

causa tenuisse] Vulg. *usurpando aliena possessisse.*

9 *Ad ea recipienda*] Olim legebatur *ad ea facienda*, necnon *ius* in vulg. edd. deest.

1 *Effecit*] Hanc vocem, quae in plur. edd. deest, addidit Kreyssig. atque eam Bekker. quoque reposuit.

2 *Ut, priusquam*] sc. Hoc consilio, *ut, priusquam* . . .

3 *Si tum occupasset*] Vulgo legitur, *si tum occasio esset*, quod Crevierio merito displicebat.

4 *Legatis ad Quinctium missis*] *Inde* ante vocem *legatis* addidit Bekker.

5 *Qui ad fidem faciendam, nihil novaturum regem, de societate agerent*] Vulgata lectio, *qui ad fidem de societate agerent*, haud dubie vitiosa est.

6 *Ad capita, quae vocant, Sari*] Non fontes, sed potius tumulos quosdam ac rupes in litore ad Sari ostia intelligi, quemadmodum *Κυνὸς κεφαλαὶ* in Thessalia sunt montes atque tumuli, monet Crevier.

7 *In eo esset*] *Essent* reposuit Bekker.

8 Romae eo primum anno triumviri epulones facti, C. Li- 9 cinius Lucullus tribunus plebis, qui legem de creandis his tulerat, et P. Manlius, et P. Porcius Laeca. His triumviris, item ut pontificibus, lege datum est togae praetextae habendae ius. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quaestoribus urbanis, Q. Fabio 1 Labeoni et L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod ultimam pensionem pecuniae in bellum collatae persolvi placuerat privatis. Quaestores ab auguribus pontificibusque, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. Ab sacerdotibus tribuni plebis nequicquam appellati, omniumque annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum suffecti, M. Marcellus consul in locum C. Sempronii Tuditani, qui praetor in Hispania decesserat: et L. Valerius Flaccus in locum M. Cornelii Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens, priusquam ullum magistratum caperet: nec eo anno augur in eius locum est suffectus.

U. C. 556. A. C. 196. 42. Triumviri epulones. Tributum a sacerdotibus solutum.

Comitia inde consularia habita a M. Marcello consule. Creati consules L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Praetores inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Laeca.

Comitia.

Eo anno aediles curules, M. Fulvius Nobilior et C. Flaminius, tritici decies centum millia binis aeris populo 2 descripserunt: id C. Flaminii honoris causa ipsius, pa- 3 trisque, advexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam eius communicaverat cum collega. Ludi Romani et apparati magnifice sunt, et ter toti instaurati. Aediles plebis, 4 Cn. Domitius Ahenobarbus et C. Scribonius Curio, multos

8 *Triumviri Epulones*] *Datum est his nomen*, inquit Festus, *quod epulas indicendi Iovi ceterisque diis potestatem haberent.* Docet Cic. de Or. iii. 73. qua de causa creati fuerint. *Pontifices*, inquit, *propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, quum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti.* Postea numero septem fuere: quem numerum non excessisse eos colligi potest ex Aul. Gell. i. 12. et Plin. Ep. xi. 2. Crev. cf. supr. xxxi. 4. Hodie apud Romam restat sepulcrum C. Sestii septumviri Epulonum. et in plur. monumentis hic titulus invenitur.

9 *C. Licinius Lucullus tribunus*] Habebant olim cusi *C. Licinius Lucullus, T. Romuleius.* Sed observant Rubenius et Gronovius persaepe in quibusdam codicibus, loco τοῦ *tribunus plebis*, legi *T. Romuleius.* Itaque nihil dubitavimus reponere in contextum *tribunus.* Crev.

1 *Ultimam pensionem*] Haec pecunia in bellum collata erat. supr. xxvi. 36. cf. xxix. 16. xxxi. 13.

2 *Patrisque*] C. Flaminius primus ad regendam Siciliam praetor missus fuerat, anno U. C. 525.

3 *Gratiam eius communicaverat cum collega*] Non sibi privatim reservaverat huius in populum Romanum meriti gratiam, sed in partem eius collegam admiserat.

4 *Multos pecuarios*] Qui publica pascua vectigale certo conducebant. cf. supr. x. 23.

U. C. 556. A. C. 196.

pecuarios ad populi iudicium adduxerunt: tres ex his condemnati sunt; ex eorum multaticia pecunia aedem in 5 insula Fauni fecerunt. Ludi plebeii per biduum instaurati, et epulum fuit ludorum causa.

43. U. C. 557. A. C. 195. L. Valerio, M. Porcio Coss.

Provinciae.

L. Valerius Flaccus et M. Porcius Cato consules Idibus Martiis, quo die magistratum inierunt, de provinciis quum ad senatum retulissent, Patres censuerunt, 'Quum in Hispania tantum glisceret bellum, ut iam consulari et duce et exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem et Italiam provincias aut comparare inter se, aut sortiri. Utri Hispania provincia evenisset, eum duas legiones et quindecim millia socium Latini nominis, et octingentos equites secum portare, et naves longas viginti ducere. Alter consul duas legiones scriberet. His Galliam provinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium et Boiorum animis.' Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus. Praetores deinde provincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulso Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Laeca Pisas, ut ab tergo Liguribus esset: P. Manlius in Hispaniam citeriorem adiutor consuli datus. T. Quinctio, suspectis non solum 6 Antiocho et Aetolis, sed iam etiam Nabide Lacedaemoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet: in eas si quid supplementi opus esset, consules scribere, et mittere in Macedoniam iussi. Ap. Claudio praeter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum et ducentos equites novos scriberet, permissum. Par numerus peditum equitumque novorum P. Manlio in citeriorem Hispaniam decretus: et legio eadem, quae fuerat sub Q. Minucio praetore, data. Et Porcio Laecae ad Etruriam circa Pisas duo millia peditum et quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo.

44. Versacrum faciunt Coss.

Provinciis ita distributis, consules, priusquam ab urbe proficiscerentur, ver sacrum ex decreto pontificum iussi fecere, quod A. Cornelius Mammula praetor voverat de 7 senatus sententia populique iussu, Cn. Servilio, C. Flaminio consulibus. Annis post uno et viginti factum est, 8 quam votum. Per eosdem dies C. Claudius, Ap. filius, Pulcher augur in Q. Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusque est.

5 *Aedem in insula*] sc. In insula Tiberina. cf. supr. ii. 5.

6 *Consuli datus*] Vulgo legitur *datur*, sed *datus* Dukerus emendavit.

7 *Praetor voverat*] cf. Supr. xxii. 9.

8 *Annis post uno et viginti*] Hinc Livium numero hic edito neutrum annum, neque quo votum susceptum, neque quo solutum sit, comprehendisse apparet. Drak.

U. C. 557. A. C. 195. Victi a Q. Minucio Hispani.

Mirantibus iam vulgo hominibus, quod, quum Hispania movisset, bellum negligerent, literae a Q. Minucio allatae sunt, 'Se ad Turbam oppidum cum Budare et Besaside, 'imperatoribus Hispanis, signis collatis prospere pugnasse: 'duodecim millia hostium caesa: Budarem imperatorem 'captum: ceteros fusos fugatosque.' His literis lectis, minus terroris ab Hispanis erat, unde ingens bellum exspectatum fuerat. Omnes curae, utique post adventum decem legatorum, in Antiochum regem conversae. Hi, expositis prius, quae cum Philippo acta essent, et quibus legibus data pax, non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. 'Ingenti classe, egregio terrestri 'exercitu, in Europam eum traiecisse. Nisi avertisset vana 'spes, ex vaniore rumore orta, Aegypti invadendae, mox 9 'bello Graeciam arsuram fuisse. Neque enim ne Aetolos 'quidem quieturos, quum ingenio inquietam, tum iratam 'Romanis gentem. Haerere et aliud in visceribus Graeciae 'ingens malum, Nabin, nunc Lacedaemoniorum, mox, si 'liceat, universae Graeciae futurum tyrannum: avaritia et 'crudelitate omnes fama celebratos tyrannos aequantem. 'Cui si Argos, velut arcem Peloponneso impositam, tenere 'liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequic'quam liberatam a Philippo Graeciam fore, pro rege, si 'nihil aliud, longinquo vicinum tyrannum dominum habi'turam.'

45.

Haec quum ab tam gravibus auctoribus, tum qui 1 omnia per se ipsos explorata referrent, audirentur, maior res, quod ad Antiochum attineret, maturanda magis, quando rex quacunque de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est. Quum diu disceptatum esset, 2 utrum iam causae satis videretur, cur decerneretur bellum, an permitterent T. Quinctio: quod ad Nabin Lacedaemonium attineret, faceret, quod e republica censeret esse, permiserunt; eam rem esse rati, quae maturata dilatave non tam magni momenti ad summam rempublicam populi Romani esset. Magis id animadvertendum esse, quid Hannibal et Carthaginienses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent.

Hannibal et Carthaginienses suspecti.

Adversae Hannibali factionis homines principibus Romanis, hospitibus quisque suis, identidem scribebant, 'Nuntios literasque ab Hannibale ad Antiochum missas,

9 *Ne Aetolos quidem*] Hic ut supr. xxix. 12. xxx. 30, particulis negativis repetitis negationem Graeco more Livius fortiorem reddit.

1 *Audirentur, maior res*] *Audirent maiores* vulgo legitur. Perizonius locum omnino refinxit, quem sic vertas, maior quidem res visa est, quae ad Antiochum attineret, sed consultatio de tyranno magis maturanda, quum rex in Syriam concessisset.

2 *Decerneretur bellum*] Vocem *bellum* addiderunt Kreyssig. et Bekker.

U. C. 557. A. C. 195.

'et ab rege ad eum clam legatos venisse. Ut feras quasdam nulla mitescere arte, sic immitem et implacabilem eius viri animum esse. Marcescere otio situque, queri, civitatem, et inertia sopiri; nec sine armorum sonitu ex- 3 citari posse.' Haec probabilia memoria prioris belli, per unum illum non magis gesti, quam moti, faciebat. Irritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos.

46. Iudices Carthagine ex perpetuis annui facti, Hannibalis opera.

Iudicum ordo Carthagine ea tempestate dominabatur; eo 4 maxime, quod iidem perpetui iudices erant. Res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat. Qui unum eius ordinis offendisset, idem omnes adversos habebat; nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tam impotenti regno (neque enim civiliter nimiis opibus ute- 5 bantur) praetor factus Hannibal vocari ad se quaestorem 6 iussit. Quaestor id pro nihilo habuit. Nam et adversae factionis erat: et, quia ex quaestura in iudices, potentissimum ordinem, referebantur, iam pro futuris mox opibus 7 animos gerebat. Enimvero indignum id ratus Hannibal, viatorem ad prehendendum quaestorem misit: subductumque in concionem, non ipsum magis, quam ordinem iudicum, prae quorum superbia atque opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus, accusavit. Et, ut secundis auribus accipi orationem animadvertit, et infimorum quoque libertati gravem esse superbiam eorum, legem extemplo promulgavit, pertulitque, 'Ut in singulos annos iudices legerentur: ne quis biennium continuum iudex esset.' Ceterum quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantum magnae partis principum offenderat animos. Adiecit et aliud, quod, bono publico, sibi proprias simultates 8 irritavit.

Aerarii inopiae medetur Hannibal.

Vectigalia publica partim negligentia dilabebantur; partim praedae ac divisui principum quibusdam et magistratibus erant: quin et pecunia, quae in stipendium Romanis suo quoque anno penderetur, deerat, tributumque 9 grave privatis imminere videbatur.

47. Hannibal postquam, vectigalia quanta terrestria maritimaque essent, et in quas res erogarentur, animadvertit, et quid eorum ordinarii reipublicae usus consumerent, quantum peculatus averteret;

3 *Inertia sopiri*] Ita Rubenius emendavit pro vulg. *inertia operis.*

4 *Iudicum ordo*] cf. Göttling. Excurs. ad Arist. Pol. p. 485.

5 *Neque enim civiliter*] Animo sive modo, qualis civem in cives decet. cf. supr. xxvii. 6.

6 *Vocari ad se quaestorem iussit. Quaestor id pro nihilo habuit*] Locus a Kreyssigio passim refictus. Olim legebatur *vocare ad se quaestorem. Idem pro nihilo habuit.*

7 *Pro futuris mox opibus*] sc. Eam ferociam, quae futuris opibus congrueret. Crev.

8 *Quod, bono publico*] Licet publicae saluti inserviret. Ceterum *quo* pro *quod* cum Drakenborchio reposuit Bekker.

9 *Suo quoque anno*] Legi iubet Gronovius *suo quaeque* anno. cf. supr. iii. 22. xxv. 17.

U. C. 557.
A. C. 195.

1 omnibus residuis pecuniis exactis, tributo privatis remisso, satis locupletem rempublicam fore ad vectigal praestandum Romanis, pronuntiavit in concione, et praestitit promissum. Tum vero isti, quos paverat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi et irati Romanos in Hannibalem, et ipsos causam odii quaerentes, instigabant. Ita, diu repugnante P. Scipione Africano, qui parum ex dignitate 2 populi Romani esse ducebat, subscribere odiis accusatorum 3 Hannibalis, et factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem, nec satis habere bello vicisse Hanni-4 balem, nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac nomen deferrent, tandem pervicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur, qui ad senatum eorum arguerent, Hannibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, Cn. Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. Qui quum Carthaginem venissent, ex consilio inimicorum Hannibalis, quaerentibus causam adventus dici iusserunt: venisse se ad controversias, quae cum Masinissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas. Id creditum vulgo. Unum Hannibalem se peti ab Romanis non fallebat; et ita pacem Carthaginiensibus datam esse, ut inexpiabile bellum adversus se unum maneret. Itaque cedere tempori et fortunae statuit; et, praeparatis iam ante omnibus ad fugam, obversatus eo die in foro avertendae suspicionis causa, primis tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilii est egressus.

Romani Carthaginem legatos mittunt ad accusandum Hannibalem.

48. Quum equi, quo in loco iussi erant, praesto 5 fuissent, nocte Byzacium (ita regionem quandam Afri 6 vocant) transgressus, postero die ad mare inter Achollam

Aufugit Hannibal.

1 *Omnibus residuis pecuniis*] Pecuniae residuae sunt quae apud magistratus quasi resederunt, h. e. quas magistratus ex aerario, ut in publicum usum impenderent, acceptas fraudulenter retinuerunt, et in rem suam converterunt; hinc apud Cic. pro Cluent. 34. *de pecuniis residuis reus.* DOER.

2 *Subscribere odiis accusatorum Hannibalis*] Verbum proprium in accusatione. Accusator erat is qui nomen detulerat, quique in agendo princeps erat. Qui vero se ei adiutores fore et eandem cum ipso causam acturos esse profitebantur, ii *subscribere* dicebantur accusationi, et vocabantur *subscriptores.* CREV.

3 *Et factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem*] Et immiscere nomen auctoritatemque populi Romani factionibus Carthaginiensium, ita ut Romani sese alteri factioni adversus alteram adiungerent. CREV.

4 *Calumniam in eum iurarent*] Calumniam iurare, sive iurare de calumnia, quemadmodum loquitur Iustinianus, Instit. ii. 23. est iurare se non calumniandi, aut iniuste vexandi quemquam animo litem instituere. Hoc iuramentum praestare solitos esse accusatores, ex hoc ipso loco apparet. Id igitur indignatur Scipio, quod Romani tanquam accusatores reum agere velut sub iudice Hannibalem velint. CREV.

5 *Nocte Byzacium (ita regionem quandam Afri vocant) transgressus*] Ita quoque Bekkerus pro vulg. *nocte via cita regionem quandam agri Vocani transgressus.*

6 *Postero die ad mare*] Olim legebatur *postero die mane.*

U. C. 557. A. C. 195. et Thapsum ad suam turrem pervenit. Ibi eum parata 7 instructaque remigio excepit navis. Ita Africa Hannibal excessit, saepius patriae, quam suum eventum miseratus. 8 Eodem die in Cercinam insulam traiecit. Ubi quum in portu naves aliquot Phoenicum onerarias cum mercibus invenisset, et ad egressum eum e nave concursus salutantium esset factus; percunctantibus legatum se Tyrum missum dici iussit. Veritus tamen, ne qua earum navis nocte profecta Thapsum aut Adrumetum nuntiaret, se Cercinae visum, sacrificio apparari iusso, magistros navium mercatoresque invitari iussit: et vela cum antennis ex navibus corrogari, ut umbra (etenim media aestas forte 9 erat) coenantibus in litore fieret. Quantum res et tempus patiebatur, apparatae celebrataeque eius diei epulae sunt: multoque vino in serum noctis convivium productum. Hannibal, quum primum fallendi eos, qui in portu erant, tempus habuit, navem solvit. Ceteri sopiti quum postero die tandem ex somno pleni crapulae surrexissent, id quod serum erat, aliquot horas re- 1 ferendis in naves collocandisque et aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine et multitudinis, assuetae domum Hannibalis frequentare, concursus ad vestibulum aedium est factus. Ut non comparere eum vulgatum est, in forum turba convenit principem civitatis quaerentium, et alii fugam conscisse, (id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, idque magis, vulgo fremebant: variosque vultus cerneres, ut in civitate aliorum alias partes 2 foventium factionibus discordi. Visum deinde Cercinae

49. eum, tandem allatum est. Et Romani legati quum in senatu exposuissent, 'Compertum Patribus Romanis esse, et 'Philippum regem ante, ab Hannibale maxime accensum, 'bellum populo Romano fecisse, et nunc literas nuntiosque 'ab eo ad Antiochum et Aetolos missos, consiliaque inita 'impellendae ad defectionem Carthaginis, nec alio eum 'quam ad Antiochum regem profectum; haud quieturum 'eum ante, quam bellum toto orbe terrarum concisset. Id 3

7 *Ad suam turrem*] Iustinus xxxi. 2. *suburbanum* vocat, unde colligendum est Hannibalem in praedio suo turrim exstructam, sive ornatûs, sive munimenti causa habuisse. Plinius H. N .ii. 71. Hannibalis turres commemorat, tanquam speculandi causa exstructas.

8 *Suum eventum*] Vulgo legitur *suorum eventus.*

9 *Ut umbra .... fieret*] Sed hoc verius consilio, ne qua navis nocte proficisceretur, vel illum concubia nocte vela solventem sequeretur.

1 *Id quod serum erat*] Suspicatur Gronovius, *id quod quaesitum erat:* nempe ab Hannibale. Ea mens Hannibalis fuerat, ut quam maxima iis mora obiiceretur, dum ipse iter praeciperet. CREV.

2 *Ut in civitate .... factionibus*] Si nulla vox exciderit, vertendum est, ut apud cives alios alias partes foventes factionibus, i. e. per factiones.

3 *Concisset*] i. e. Concivisset. Edd. quaedam *conscisset.*

4 5 'ei non debere impune esse, si satisfacere Carthaginienses 'populo Romano vellent, nihil eorum sua voluntate, nec 'publico consilio factum esse:' Carthaginienses respon- 6 derunt, quicquid aequum censuissent Romani, facturos esse.

U. C. 557.
A. C. 195.

Hannibal prospero cursu Tyrum pervenit: exceptusque a conditoribus Carthaginis, ut ab altera patria, vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies, Antiochiam navigat. Ibi profectum iam regem quum audisset, 7 filiumque eius sollenne ludorum ad Daphnen celebrantem convenisset: comiter ab eo exceptus, nullam moram navigandi fecit. Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo, incertumque de Romano bello. Sed haud parvum momentum animo eius ad moliendum adventus Hannibalis fecit. Aetolorum quoque eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt: quorum legatos Phar- 8 salum et Leucadem, et quasdam alias civitates ex primo foedere petentes, senatus ad T. Quinctium reiecit.

Pervenit ad Antiochum.

4 *Id ei non debere impune esse*] *Ne his debere* . . . vulgo legitur.

5 *Satisfacere*] Satis probare. cf. Cic. in Verr. ii. 20. *vobis priore actione satisfactum est, sestertiûm undecies numeratum esse.* Crev.

6 *Facturos esse*] *Facturos sese* reposuit Bekker.

7 *Ad Daphnen*] Daphne vicus fuit prope Antiochiam, imo Antiochiae suburbium, cum ingenti luco; et in medio templum Apollinis ac Dianae celeberrimum. Crev.

8 *Ex primo foedere petentes*] cf. Supr. 34.

EPITOME LIBRI XXXIV.

LEX Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de finiendis matronarum cultibus tulerat, cum magna contentione abrogata est; quum M. Porcius Cato auctor fuisset, ne ea lex aboleretur. Is, in Hispaniam profectus, bello, quod Emporiis orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit. T. Quinctius Flamininus bellum adversus Lacedaemonios et tyrannum eorum Nabidem prospere gestum, data iis pace, qualem ipse voluit, liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primum secretus a populo ludos spectavit: ut id fieret, Sex. Aelius Paetus et C. Cornelius Cethegus censores intervenerunt, cum indignatione plebis. Coloniae pleraeque deductae sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphavit. Res praeterea in Hispania, et adversus Boios et Insubres Gallos feliciter gestae referuntur. T. Quinctius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem et Nabidem Lacedaemoniorum tyrannum vicerat, Graeciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphavit. Legati Carthaginiensium nuntiaverunt, Hannibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Tentaverat autem Hannibal per Aristonem Tyrium, sine literis Carthaginem missum, ad rebellandum Poenos concitare.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXIV.

U. C. 557. A. C. 195. Contentiones de lege Oppia.

INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium, curas intercessit res parva dictu, sed quae studiis in magnum certamen excesserit. M. Fundanius et L. Valerius tribuni plebei ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, [1] Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus, in medio ardore Punici [2] belli, 'Ne qua mulier plus semunciam auri haberet: neu [3] 'vestimento versicolori uteretur: neu iuncto vehiculo in [4] 'urbe oppidove, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum [5] 'publicorum causa, veheretur.' M. et P. Iunii Bruti tri-

1 *Ti. Sempronio consulibus*] Bis consul fuit T. Sempronius, primum cum Q. Fabio Cunctatore, iterum cum Q. Fabio Cunctatoris filio. Dubitari igitur posse ait Crevier., utrum ad primum, an ad secundum Sempronii consulatum lex Oppia referenda sit. Quum vero, ut Drakenborchius animadvertit, anno vicesimo post abrogata sit haec lex, quam lata fuerat, sc. ann. U. C. 558, M. Porcio Catone ac L. Valerio Polito consulibus, illam primo Sempronii consulatu, sc. ann. U. C. 538, secundum Livium latam fuisse patet.

2 *Ne qua mulier plus semunciam auri*] Annotavimus supr. xxvi. 36. hoc caput legis Oppiae, aut nunquam fuisse servatum, aut iampridem observari desisse. CREV.

3 *Vestimento versicolori*] Apud Graecos, ut Casaubonus ad Athenaeum vii. 6. animadvertit, vestes versicolores impudicis mulieribus propriae erant: sed res aliter erat apud Romanos. Oppius quidem nimios in vestibus pretiosioribus comparandis sumptus prohibere voluerat, quo magis pecuniis privatis inopiae publicae subveniretur, haud aliter atque apud Venetos cymbas illas leves, quas *gondole* appellant, nisi nigro vestitu apparari vetitum est, ne privati nimias opes in ornatum suae quisque cymbae effunderent.

4 *Iuncto vehiculo*] sc. Equis sive iumentis iunctis. cf. Virg. Georg. iv. 389. infr. xlii. 65. Ceterum, quod ad rem ipsam pertinet, observandum est matronis olim concessum fuisse, memorante Livio, supr. v. 25. *ut carpentis festo profestoque uterentur:* cuius vetusti iuris mirum est nullam mentionem infra in tribunorum orationibus fieri. Sed et Cato infr. 3. exagitat admodum invidiose postulationem matronarum, ut sibi carpentis festis profestisque diebus uti liceret: quod illis honoris causa tam a longo tempore datum erat, et Oppia demum lege abrogatum. Videtur Livius in toto hoc negotio vetusti illius iuris parum memor fuisse. CREV.

5 *In urbe oppidove*] Sive in urbe Roma, sive in quocunque oppido civium Romanorum. Haec enim lex solas mulieres Romanas, non Latinas, spectabat, ut patebit ex oratione tribunorum. CREV.

U. C. 557. A. C. 195. buni plebis legem Oppiam tuebantur, nec eam se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum faventium adversantiumque legi complebatur. Matronae nulla nec auctoritate, nec verecundia, nec imperio virorum contineri [6] limine poterant: omnes vias urbis aditusque in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, ut, florente republica, crescente in dies privata omnium fortuna, matronis quoque pristinum ornatum reddi paterentur. Augebatur haec frequentia mulierum in dies. Nam etiam ex oppidis conciliabulisque conveniebant. Iam et consules [7] praetoresque et alios magistratus adire et rogare audebant. Ceterum minime exorabilem alterum utique consulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, quae abrogabatur, ita disseruit: 'Si in sua quisque nostrum matre familiae, Quirites, ius et maiestatem viri retinere instituisset, minus cum universis feminis negotii haberemus. Nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic quoque in foro obteritur et calcatur: et, quia singulas sustinere non potuimus, universas horremus. Equidem fabulam et fictam rem ducebam esse, virorum omne genus in aliqua [8] insula coniuratione muliebri ab stirpe sublatum esse. Ab nullo genere non summum periculum est, si coetus, et concilia, et secretas consultationes esse sinas. Atque ego vix statuere apud animum meum possum, utrum peior ipsa res, an peiore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos consules reliquosque magistratus, alterum ad vos, Quirites, magis pertinet. Nam utrum e republica sit, necne, id, quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in suffragium ituri estis. Haec consternatio muliebris, sive sua sponte, [9] sive auctoribus vobis, M. Fundani et L. Valeri, facta est, haud dubie ad culpam magistratuum pertinens, nescio vobis, tribuni, an consulibus, magis sit deformis: vobis, si feminas ad concitandas tribunicias seditiones iam adduxistis: nobis, si, ut plebis quondam, sic nunc mulierum secessione leges accipiendae sunt. Equidem non sine rubore quodam paullo ante per medium agmen mulierum in forum perveni. Quod nisi me verecundia singularum magis maiestatis et pudoris, quam universarum, tenuisset, ne compellatae a consule viderentur, dixissem: Qui hic mos [1]

2. Oratio Catonis Cos. pro lege Oppia.

6 *Auctoritate*] Propinquorum, aliorumve quorum consiliis obsequi mulieres deceret. Crev.

7 *Conciliabulisque*] cf. Supr. xxv. 5.

8 *In aliqua insula*] Nempe Lemno, ubi mulieres communi consilio omnes viros praeter regem Thoantem, a filia Hypsipyle servatum, occidisse narrantur. Doer. cf. Val. Flacc. ii. 82—331. Apollon. Rhod. i. 609.

9 *Consternatio muliebris*] Seditio concurrentium mulierum. cf. supr. xxi. 24.

1 *Compellatae*] *Compellare* non est

'est in publicum procurrendi, et obsidendi vias, et viros U. C. 557
'alienos appellandi? Istud ipsum suos quaeque domi rogare A. C. 195.
'non potuistis? An blandiores in publico, quam in privato,
'et alienis, quam vestris, estis? quanquam ne domi quidem
'vos, si sui iuris finibus matronas contineret pudor, quae
'leges hic rogarentur, abrogarenturve, curare decuit. Ma-
'iores nostri, nullam, ne privatam quidem, rem agere femi-
2 'nas sine auctore, voluerunt; in manu esse parentum, fra-
3 'trum, virorum. Nos, si diis placet, iam etiam rempubli-
'cam capessere eas patimur, et foro prope, et concionibus,
'et comitiis immisceri. Quid enim nunc aliud per vias et
'compita faciunt, quam rogationem tribunorum plebis sua-
'dent, aliae legem abrogandam censent? Date frenos impo-
'tenti naturae et indomito animali, et sperate, ipsas modum
'licentiae facturas, nisi vos feceritis. Minimum hoc eorum
'est, quae iniquo animo feminae sibi aut moribus aut legi-
'bus iniuncta patiuntur: omnium rerum libertatem, imo
'licentiam, (si vere dicere volumus) desiderant. Quid
'enim, si hoc expugnaverint, non tentabunt? Recensete 3.
4 'omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligaverint
'maiores nostri, per quaeque subiecerint viris: quibus om-
'nibus constrictas vix tamen continere potestis. Quid? si
'carpere singula, et extorquere, et exaequari ad extremum
'viris patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis? extem-
'plo, simul pares esse coeperint, superiores erunt. At,
'hercule, ne quid novum in eas rogetur, recusant: non ius,
'sed iniuriam deprecantur. Imo ut, quam accepistis, iussi-
'stis suffragiis vestris legem, quam usu tot annorum et ex-
'periendo comprobastis, hanc ut abrogetis: id est, ut unam
'tollendo legem ceteras infirmetis. Nulla lex satis com-
'moda omnibus est: id modo quaeritur, si maiori parti et
'in summam prodest. Si, quod cuiquam privatim officiet
'ius, id destruet ac demolietur, quid attinebit universos ro-
'gare leges, quas mox abrogare, in quos latae sunt, possint?
'Volo tamen audire, quid sit, propter quod matronae con-
'sternatae procucurrerint in publicum, ac vix foro se et con-
'cione abstineant. Ut captivi ab Hannibale redimantur

simpliciter alloqui, sed cum increpatione quadam, vel obiurgatione. cf. Cic. ad Att. ii. 2.

2 *Sine auctore*] Nisi interposita auctoritate, vel patris, quamdiu manebant innuptae; vel viri, si nuptae forent; vel, si et patre et viro carerent, fratris, aut alicuius ex agnatis, sive cognatis paternis; vel denique tutoris a magistratu dati, si forte tutorem a lege praefinitum non haberent. Itaque semper Romanae mulieres in potestate alicuius erant, cuius eis necessaria erat auctoritas, ut in iudicio starent, ut se obligarent, ut civile negotium gererent. cf. Cic. pro Mur. 27. et in primis Ulpian. de Tutel. Crev.

3 *Si diis placet*] Formula exprimendae indignationi usitata.

4 *Muliebria iura*] Iura in iis quae spectant ad mulieres, usu aut legibus constituta. Crev.

U. C. 557. A. C. 195. 'parentes, viri, liberi, fratres earum? Procul abest: absit-'que semper, talis fortuna reipublicae: sed tamen, quum 'fuit, negastis hoc piis precibus earum. At non pietas nec 'sollicitudo pro suis, sed religio, congregavit eas. Matrem 5 'Idaeam, a Pessinunte ex Phrygia venientem, accepturae 'sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni praetenditur 'muliebri? Ut auro et purpura fulgeamus, inquit; ut car- 6 'pentis, festis profestisque diebus, velut triumphantes de 'lege victa et abrogata, et captis et ereptis suffragiis vestris, 'per urbem vectemur: ne ullus modus sumptibus, ne lux-'uriae sit. 4. Saepe me querentem de feminarum, saepe de 'virorum, nec de privatorum modo, sed etiam magistratuum, 'sumptibus audistis; diversisque duobus vitiis, avaritia et 'luxuria, civitatem laborare: quae pestes omnia magna im-'peria everterunt. Haec ego, quo melior laetiorque in dies 'fortuna reipublicae est, imperiumque crescit, et iam in 'Graeciam Asiamque transcendimus, omnibus libidinum 'illecebris repletas, et regias etiam attrectamus gazas, eo 'plus horreo, ne illae magis res nos ceperint, quam nos 'illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata sunt 7 'huic urbi. Iam nimis multos audio Corinthi et Athena- 8 'rum ornamenta laudantes mirantesque, et antefixa fictilia 9 'deorum Romanorum ridentes. Ego hos malo propitios 'deos; et ita spero futuros, si in suis manere sedibus patie-'mur. Patrum nostrorum memoria per legatum Cineam 'Pyrrhus, non virorum modo, sed etiam mulierum animos 'donis tentavit. Nondum lex Oppia ad coercendam lux-'uriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. Quam 'causam fuisse censetis? Eadem fuit, quae maioribus nos-'tris nihil de hac re lege sanciendi. Nulla erat luxuria, 'quae coerceretur. Sicut ante morbos necesse est cognitos 'esse, quam remedia eorum; sic cupiditates prius natae 'sunt, quam leges, quae iis modum facerent. Quid legem 1 'Liciniam excitavit de quingentis iugeribus, nisi ingens 'cupido agros continuandi? Quid legem Cinciam de donis 2

5 *Matrem Idaeam*] sc. Statuam Cybeles, sive sacrum lapidem, quem matrum deorum esse incolae dicebant. cf. supr. xxix. 11.

6 *Inquit*] sc. A parte mulierum.

7 *Infesta, mihi credite, signa*] Ludit in ambiguitate vocis *signa*, quae et signa militaria, et statuas denotat. Statuas quam plurimas Marcellus ab Syracusis Romam deportaverat.

8 *Corinthi*] Spolia huius urbis Mummius postea Romam transvexit.

9 *Antefixa*] cf. Supr. xxvi. 23.

1 *Legem Liciniam*] cf. Supr. vi. 35.

2 *Legem Cinciam*] "Qua cavetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve accipiat," inquit Tacitus, Ann. xi. 5. Causarum autem patroni plerique ex ordine senatorio erant. Hinc dicit noster ideo legem Cinciam latam esse, quia plebs vectigalis esse senatui coeperat. Ex Tullio discimus, de Sen. 10. legem Cinciam latam esse decimo ante hunc anno, M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano, Coss. eiusque suasorem fuisse Q. Fabium admodum senem. CREV.

'et muneribus, nisi quia vectigalis iam et stipendiaria plebes 'esse senatui coeperat? Itaque minime mirum est, nec 'Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, 'quae modum sumptibus mulierum faceret, quum aurum 'et purpuram data et oblata ultro non accipiebant. Si 'nunc cum illis donis Cineas urbem circumiret, stantes in 'publico invenisset, quae acciperent. Atque ego nonnul-'larum cupiditatum ne causam quidem aut rationem inire 'possum. Nam ut, quod alii liceat, tibi non licere, aliquid 'fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis habeat; sic, 'aequato omnium cultu, quid unaquaeque vestrum veretur, 'ne in se conspiciatur? Pessimus quidem pudor est vel 'parsimoniae, vel paupertatis: sed utrumque lex vobis de-'mit, quum id, quod habere non licet, non habetis. Hanc, 'inquit, ipsam exaequationem non fero, illa locuples. Cur 'non insignis auro et purpura conspicior? cur paupertas 'aliarum sub hac legis specie latet, ut, quod habere non 'possunt, habiturae, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc 'certamen uxoribus vestris iniicere, Quirites, ut divites id 'habere velint, quod nulla alia possit; pauperes, ne ob hoc 'ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Nae, 'simul pudere, quod non oportet, coeperit; quod oportet, 'non pudebit. Quae de suo poterit, parabit: quae non 'poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, et qui ex-'oratus, et qui non exoratus erit! quum, quod ipse non 'dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgo alienos viros 'rogant, et, quod maius est, legem et suffragia rogant, et a 'quibusdam impetrant, adversus te, et rem tuam, et liberos 'tuos inexorabiles. Simul lex modum sumptibus uxoris 'tuae facere desierit, tu nunquam facies. Nolite eodem 'loco existimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequam 'lex de hoc ferretur. Et, hominem improbum non accu-'sari, tutius est, quam absolvi; et luxuria non mota tolera-[3] 'bilior esset, quam erit nunc, ipsis vinculis, sicut ferae 'bestiae, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abro-'gandam legem Oppiam censeo. Vos quod faxitis, deos 'omnes fortunare velim.'

U. C. 557.
A. C. 195.

5. Oratio L. Valerii trib. pl. adversus legem Oppiam.

Post haec tribuni quoque plebei, qui se intercessuros professi erant, quum pauca in eandem sententiam adiecis-sent; tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit: 'Si privati tantummodo ad suadendum dissua-'dendumque id, quod a nobis rogatur, processissent, ego 'quoque, quum satis dictum pro utraque parte existimarem, 'tacitus suffragia vestra exspectassem. Nunc, quum vir

3 *Non mota*] Si eam nos quietam sivissemus, nec impugnassemus lege adversus eam lata, et conatibus ad coercendam eam adhibitis. CREV.

U. C. 557. A. C. 195. 'gravissimus consul M. Porcius, non auctoritate solum, quae 'tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longa et 'accurata insectatus sit rogationem nostram, necessum est 'paucis respondere: qui tamen plura verba in castigandis 'matronis, quam in rogatione nostra dissuadenda, consum- 'psit: et quidem, ut in dubio poneret, utrum id, quod re- 'prehenderet, matronae sua sponte, an nobis auctoribus, 'fecissent. Rem defendam, non nos; in quos iecit magis 'hoc consul verbo tenus, quam ut re insimularet. Coetum, 'et seditionem, et interdum secessionem muliebrem appel- 'lavit, quod matronae in publico vos rogassent, ut legem, 'in se latam per bellum temporibus duris, in pace et flo- 'rente ac beata republica abrogaretis. Verba magna, quae 'rei augendae causa conquirantur, et haec, et alia esse scio: 'et M. Catonem oratorem non solum gravem, sed interdum 'etiam trucem, esse scimus omnes, quum ingenio sit mitis. 'Nam quid tandem novi matronae fecerunt, quod frequen- 'tes in causa ad se pertinente in publicum processerunt? 'Nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas 4 'adversus te Origines revolvam. Accipe, quoties id fece- 'rint, et quidem semper bono publico. Iam a principio, 'regnante Romulo, quum Capitolio ab Sabinis capto, medio 'in foro signis collatis dimicaretur, nonne intercursu matro- 'narum inter acies duas proelium sedatum est? Quid? re- 'gibus exactis, quum Coriolano Marcio duce, legiones Vol- 'scorum castra ad quintum lapidem posuissent, nonne id 'agmen, quo obruta haec urbs esset, matronae averterunt? 'Iam, urbe capta a Gallis, quo redempta urbs est? nempe 'aurum matronae consensu omnium in publicum contule- 5 'runt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne et, 'quum pecunia opus fuit, viduarum pecuniae adiuverunt 'aerarium, et, quum dii quoque novi ad opem ferendam 'dubiis rebus arcesserentur, matronae universae ad mare 'profectae sunt ad matrem Idaeam accipiendam? Dissimi- 'les, inquis, causae sunt. Nec mihi causas aequare propo- 'situm est: nihil novi factum, purgare satis est. Ceterum, 'quod in rebus ad omnes pariter viros feminasque perti-

4 *Tuas .... Origines*] Historias, quas ideo videtur Cato appellasse *Origines*, quia in secundo et tertio libris docebat unde quaeque civitas orta esset Italica. Primus et quattuor ultimi res Romanas continebant. Haec nos docet testis locuples Cornelius Nepos in Catonis vita. Ceterum idem Corn. Nepos auctor est, Catonem senem historias scribere instituisse. Et id quoque astrui potest ex ipso Livio, qui XLV. 25. orationem a Catone iam sene in causa Rhodiorum habitam in quintum librum Originum ait ab ipso relatam fuisse. Et apud Cic. de Sen. 11. Cato ultimo vitae suae anno septimum ait Originum librum sibi esse in manibus. Quae si ita sunt, veremur ne Livius hic ante tempus mentionem Originum fecerit. CREV.

5 *Consensu omnium*] sc. Uno animo, vel communi consilio. cf. supr. V. 48.

'nentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa proprie ad U. C. 557.
'ipsas pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerunt? A. C. 195.
'superbas, me dius fidius, aures habemus, si, quum domini
'servorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis fe-
'minis indignamur. Venio nunc ad id, de quo agitur: in 6.
'quo duplex consulis oratio fuit. Nam et legem ullam
'omnino abrogari est indignatus; et eam praecipue legem,
'quae luxuriae muliebris coercendae causa lata esset. Et
6 'illa communis pro legibus, visa consularis oratio est: et
'haec adversus luxuriam severissimis moribus conveniebat.
'Itaque periculum est, nisi, quid in utraque re vani sit, do-
'cuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quem-
'admodum ex his legibus, quae non in tempus aliquod,
'sed perpetuae utilitatis causa in aeternum latae sunt, nul-
'lam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit,
'aut status aliquis reipublicae inutilem fecit; sic, quas
'tempora aliqua desiderarunt leges, mortales, ut ita dicam,
'et temporibus ipsis mutabiles esse video. Quae in pace
'latae sunt, plerumque bellum abrogat; quae in bello, pax:
'ut in navis administratione alia in secundam, alia in ad-
'versam tempestatem usui sunt. Haec quum ita natura
'distincta sint, ex utro tandem genere ea lex esse videtur,
7 'quam abrogamus? An vetus regia lex, simul cum ipsa
'urbe nata? An, quod secundum est, ab decemviris ad con-
'denda iura creatis in duodecim tabulis scripta; sine qua
'quum maiores nostri non existimarint decus matronale
'servari posse, nobis quoque verendum sit, ne cum ea pu-
'dorem sanctitatemque feminarum abrogemus? Quis igitur
'nescit, novam istam legem esse, Q. Fabio et Ti. Sempro-
'nio consulibus viginti annis ante latam? sine qua quum
'per tot annos matronae optimis moribus vixerint, quod
'tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, pericu-
'lum est? Nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidi-
'nem muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret:
'cur sit autem lata, ipsum indicavit tempus. Hannibal in
'Italia erat victor ad Cannas: iam Tarentum, iam Arpos,
'iam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus ex-
'ercitum videbatur: defecerant socii: non milites in sup-
'plementum, non socios navales ad classem tuendam, non
'pecuniam in aerario habebamus: servi, quibus arma da-

6 *Consularis oratio*] sc. Digna consule.

7 *Vetus regia lex*] sc. Una ex earum numero, quae ab regibus latae sunt. Has vero leges regias Sex. Papirius quidam, si Dionys. iii. 36. et Pompon. de Orig. Iur. ii. § 2. audiamus, post eiectos reges, vel saltem Tarquinio Superbo regnante, in unum collegerat. Id corpus legum regiarum *Ius Papirianum* vocatum est. Sed de Iure Papiriano alia aliis placuerint. cf. Fuss. R. Antiq. § 272. Hugo Gesch. des Röm. Rechts. § 56.

U. C. 557. A. C. 195.

'rentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis solve- 'retur, emebantur: in eandem diem pecuniae, frumentum 8 'et cetera, quae belli usus postulabant, praebenda publicani 'se conducturos professi erant: servos ad remum, numero 9 'ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: au- 'rum et argentum omne, ab senatoribus eius rei initio orto, 'in publicum conferebamus: viduae et pupilli pecunias 'suas in aerarium deferebant: cautum erat, quo ne plus 'auri et argenti facti, quo ne plus signati argenti et aeris 'domi haberemus. Tali tempore in luxuria et ornatu ma- 'tronae occupatae erant, ut ad eam coercendam lex Oppia 'desiderata sit? quum, quia Cereris sacrificium, lugentibus 'omnibus matronis, intermissum erat, senatus finiri luctum 'triginta diebus iussit. Cui non apparet, inopiam et mise- 'riam civitatis, et quia omnium privatorum pecuniae in 'usum publicum vertendae erant, istam legem scripsisse, 'tam diu mansuram, quam diu causa scribendae legis man- 'sisset? Nam si, quae tunc temporis causa aut decrevit 'senatus, aut populus iussit, in perpetuum servari oportet, 'cur pecunias reddimus privatis? cur publica praesenti 1 'pecunia locamus? cur servi, qui militent, non emuntur?

7. 'cur privati non damus remiges, sicut tunc dedimus? Omnes 'alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem sta- 'tum reipublicae sentient: ad coniuges tantum nostras 'pacis et tranquillitatis publicae fructus non perveniet? 'Purpura viri utemur, praetextati in magistratibus, in sacer- 'dotiis; liberi nostri praetextis purpura togis utentur; 'magistratibus in coloniis municipiisque, hic Romae infimo 'generi magistris vicorum togae praetextae habendae ius 2 'permittemus; nec id ut vivi solum habeant tantum insigne, 'sed etiam ut cum eo crementur mortui: feminis duntaxat 'purpurae usum interdicemus? et, quum tibi viro liceat 'purpura in veste stragula uti, matrem familiae tuam pur- 'pureum amiculum habere non sines? et equus tuus spe- 'ciosius instratus erit, quam uxor vestita? Sed in purpura, 'quae teritur, absumitur, iniustam quidem, sed aliquam

8 *In eandem diem pecuniae*] *Dies pecuniae* est ea, qua pecunia credita solvi debet. Publicani igitur frumentum et cetera praebenda conduxerant in eandem diem pecuniae, id est, ea lege ut pecunia sibi redderetur eodem tempore, quo pretium servorum dominis persolvendum erat, nempe post confectum bellum. Ceterum haec optima lectio debetur Gronovio. Cr.

9 *Servos ad remum*] cf. Supr. xxiv. 11.

1 *Cur publica praesenti pecunia locamus*] Cur ita locamus praebenda ea quae reipublicae et exercitibus usui sunt, ut praesentem pecuniam redemptoribus numeremus? Crev.

2 *Magistris vicorum*] Magistri vicorum, seu vicomagistri curationem vicorum habebant, *e plebe cuiusque viciniae electi*, ut memorat Suet. in Aug. 30. Ii ludos Compitalitios praetextati faciebant, teste Asconio Ped. in Pisonem. Crev.

'tamen, causam tenacitatis video: in auro vero, in quo U. C. 557.
3 'praeter manus pretium nihil intertrimenti fit, quae mali- A. C. 195.
'gnitas est? Praesidium potius in eo est et ad privatos, et
'ad publicos usus, sicut experti estis. Nullam aemulatio-
'nem inter se singularum, quando nulla haberet, esse aie-
'bat. At, hercule, universis dolor et indignatio est, quum
'sociorum Latini nominis uxoribus vident ea concessa or-
'namenta, quae sibi adempta sint; quum insignes eas esse
'auro et purpura; quum illas vehi per urbem, se pedibus
'sequi: tanquam in illarum civitatibus, non in sua, impe-
'rium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid
'muliercularum censetis, quas etiam parva movent? Non
'magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia,
'nec dona, aut spolia bellica his contingere possunt. Mun-
'ditiae, et ornatus, et cultus, haec feminarum insignia sunt:
4 'his gaudent et gloriantur; hunc mundum muliebrem ap-
'pellarunt maiores nostri. Quid aliud in luctu, quam
'purpuram atque aurum deponunt? quid, quum eluxerunt,
'sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi
'excellentiorem ornatum, adiiciunt? Scilicet, si legem Op-
'piam abrogaveritis, non vestri arbitrii erit, si quid eius ve-
'tare volueritis, quod nunc lex vetat. Minus filiae, uxores,
'sorores etiam quibusdam in manu erunt. Nunquam,
'salvis suis, exuitur servitus muliebris: et ipsae libertatem,
'quam viduitas et orbitas facit, detestantur. In vestro ar-
'bitrio suum ornatum, quam in legis, malunt esse. Et vos
'in manu et tutela, non in servitio, debetis habere eas; et
'malle patres vos aut viros, quam dominos, dici. Invidio-
'sis nominibus utebatur modo consul, seditionem muliebrem
'et secessionem appellando. Id enim periculum est, ne
'Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Aventi-
'num capiant. Patiendum huic infirmitati est, quodcun-
'que vos censueritis. Quo plus potestis, eo moderatius im-
'perio uti debetis.'

8. Oppia lex abrogata.

Haec quum contra legem proque lege dicta essent, aliquanto maior frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit, unoque agmine omnes tribunorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec ante abstiterunt, quam remissa intercessio ab tribunis esset. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent. Viginti annis post abrogata est, quam lata.

M. Porcius consul, postquam abrogata est Oppia lex,

3 *Intertrimenti*] cf. Supr. xxxii. 2. *Manus* hic pro ipso artifice ponitur.

4 *Hunc mundum muliebrem appellarunt maiores nostri*] Haec ita propria sunt mulierum, ut ab iis nomen apud maiores nostros acceperint, et vocabulo *mundi muliebris* fuerint designata. Crev.

U. C. 557. A. C. 195. Cato it in Hispaniam.

extemplo viginti quinque navibus longis, quarum quinque sociorum erant, ad Lunae portum profectus, eodem exercitu convenire iusso, et, edicto per oram maritimam misso, navibus omnis generis contractis, ab Luna proficiscens edixit, ut ad Portum Pyrenaei sequerentur: inde se frequenti classe ad hostes iturum. Praetervecti Ligustinos montes sinumque Gallicum, ad diem, quam edixerat, convenerunt. Inde Rhodam ventum, et praesidium Hispanorum, quod in castello erat, vi deiectum. Ab Rhoda secundo vento Emporias perventum. Ibi copiae omnes, praeter socios navales, in terram expositae. Iam tunc Emporiae duo oppida erant muro divisa. Unum Graeci habebant, a Phocaea, unde et Massilienses, oriundi: alterum Hispani. Sed Graecum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minus quadringentos passus patentem habebat: Hispanis retractior a mari trium millium passuum in circuitu murus erat. Tertium genus, Romani coloni ab Divo Caesare, post devictos Pompeii liberos, adiecti. Nunc in corpus unum confusi omnes; Hispanis prius, postremo et Graecis in civitatem Romanam ascitis. Miraretur, qui tum cerneret, aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam ferae et bellicosae genti, obiectos, quae res eos tutaretur: disciplina erat custos infirmitatis, quam inter validiores optime timor continet. Partem muri versam in agros egregie munitam habebant, una tantum in eam regionem porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat. Nocte pars tertia civium in muris excubabant: neque moris tantum aut legis causa, sed, quanta si hostis ad portas esset, et servabant vigilias, et circumibant, cura. Hispanum neminem in urbem recipiebant. Ne ipsi quidem temere urbe excedebant: ad mare patebat omnibus exitus. Porta ad Hispanorum oppidum versa nunquam nisi frequentes, pars tertia fere, cuius proxima nocte vigiliae in muris fuerant, egrediebantur. Causa exeundi haec erat. Commercio eorum Hispani, imprudentes maris, gaudebant: mercarique et ipsi ea, quae externa navibus inveherentur, et agrorum exigere fructus, volebant. Huius mutui usus desiderium, ut Hispana urbs Graecis pa-

5 ... 6 ... 9. Emporiarum descriptio. 7 ... 8 ... 9

5 *Ad Lunae portum*] *Luna* urbs Etruriae erat trans Macram fluvium. Portus autem in sinu illo capacissimo erat, qui hodie *Golfo de Spezzia* vocatur. Hinc marmor illud *di Carrara*, quum apud Lunae portum in navibus antiquitus imponeretur, marmor Lunense appellabatur. cf. Plin. H. N. xxxvi. 6. et 18.

6 *Ad Portum Pyrenaei*] Portum hoc loco intelligi, qui *inter Pyrenaei promontoria portus Veneris in sinu salso*, hod. *Porto Venere*, a Mela ii. 5. vocatur, docet P. Marca in Marca Hispan. i. 9. 4. DRAK.

7 *Emporiae*] cf. Niebhr. i. n. 745. Strab. xvi. p. 754.

8 *Unde et Massilienses*] cf. Supr. v. 34.

9 *Exigere fructus*] Exportare, venales proponere. cf. Columell. x. 315.

teret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quod sub umbra Romanae amicitiae latebant: quam sicut minoribus viribus, quam Massilienses, pari colebant fide. Tunc quoque consulem exercitumque comiter ac benigne acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi et quantae hostium copiae essent; ut ne mora quidem segnis esset, omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat forte tempus anni, ut frumentum in areis Hispani haberent. Itaque, redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimissis, 'Bellum,' inquit, 'se ipsum alet.' Profectus ab Emporiis agros hostium urit vastatque: omnia fuga et terrore complet.

U. C. 557. A. C. 195.

10. Celtiberos Helvius vincit.

Eodem tempore M. Helvio, decedenti ex ulteriore Hispania cum praesidio sex millium, dato ab Ap. Claudio praetore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Illiturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse, Valerius scribit; duodecim millia ex iis caesa, oppidum Illiturgi receptum, et puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Helvius pervenit: et, quia tuta iam ab hostibus regio erat, praesidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, et ob rem feliciter gestam ovans urbem est ingressus. Argenti infecti tulit in aerarium quattuordecim millia pondo septingenta triginta duo: et signati bigatorum [1] septendecim millia viginti tria: et Oscensis argenti centum viginti millia quadringentos triginta octo. Causa triumphi negandi senatui fuit, quod alieno auspicio et in aliena provincia pugnasset. Ceterum biennio post redierat, quum, [2] provincia successori Q. Minucio tradita, annum insequentem retentus ibi longo et gravi fuisset morbo. Itaque duobus modo mensibus ante Helvius ovans urbem est ingressus, quam successor eius Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo triginta quattuor millia octingenta, bigatorum septuaginta octo millia, et Oscensis argenti [3] ducenta septuaginta octo millia.

Ovans urbem ingreditur.

Minucii triumphus.

11. Ilergetes auxilium a Romanis petunt.

In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra habebat. Eo legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus unus filius eius erat, venerunt, querentes, 'castella [4] 'sua oppugnari, nec spem ullam esse resistendi, nisi praesi-

1 *Oscensis argenti*] *Oscense* argentum videtur fuisse argentum erutum e fodinis, quae apud Oscam essent. Osca erat valida et opulenta Hispaniae urbs, quae nunc vocatur *Huesca*. Argentarias fodinas fuisse in Hispania constat infr. 21. Crev.

2 *Provincia successori Q. Minucio tradita*] Observavit Glareanus hic in re haud sane magni momenti videri memoria lapsum esse Livium. Helvius enim ex ulteriore provincia decedebat: Minucius autem citeriorem sortitus erat, auctore ipso Livio, xxxiii. 36. et infr. 17. Itaque Helvius successorem non habuit Minucium. Cr.

3 *Ducenta septuaginta*] Numerus ille immanis est et qui fidem excedere videatur. Fortasse hic aliquid est mendi.

4 *Nisi praesidio Romanus miles esset*] *Nisi praesidium Romanus misis-*

U. C. 557. A. C. 195. 'dio Romanus miles esset. Tria millia militum satis esse: 'nec hostes, si tanta manus venisset, mansuros.' Ad ea consul, 'Moveri quidem se vel periculo eorum, vel metu,' dicere: 'sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, ut, 'quum magna vis hostium haud procul absit, et, quam mox 5 'signis collatis dimicandum sit, in dies exspectet, dividendo 'exercitum minuere tuto vires posset.' Legati, ubi haec audierunt, flentes ad genua consulis provolvuntur. Orant, 'ne se in rebus tam trepidis deserat. Quo enim se, repul-'sos ab Romanis, ituros? Nullos se socios, nihil usquam in 'terris aliud spei habere. Potuisse se extra id periculum 'esse, si decedere fide, si coniurare cum ceteris voluissent: 'nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis 'et auxilii sibi in Romanis esse. Id si nullum sit, si sibi 'a consule negetur, deos hominesque se testes facere, invi-'tos et coactos se, ne eadem, quae Saguntini passi sint, pa-'tiantur, defecturos: et cum ceteris potius Hispanis, quam

12. 'solos, perituros esse.' Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte, quae insecuta est, anceps cura agitare: nolle deserere socios, nolle minuere exercitum; quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre posset. Stat sententia, non minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominiae: sociis spem pro re ostentandam censet. Saepe vana pro veris, maxime in bello, valuisse: et credentem se aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipsa fiducia, et sperando at-que audendo servatum. Postero die legatis respondit, 'Quanquam vereatur, ne suas vires, aliis eas commodando, 'minuat; tamen illorum se temporis ac periculi magis, quam 'sui, rationem habere.' Denuntiari militum parti tertiae ex omnibus cohortibus iubet, ut cibum, quem in naves imponant, mature coquant: navesque in diem tertium expediri iussit. Duos ex legatis Bilistagi atque Ilergetibus nuntiare ea iubet; filium reguli comiter habendo, et muneribus apud se retinet. Legati non ante profecti, quam impositos in naves milites viderunt: id pro haud dubio iam nuntiantes, non suos modo, sed etiam hostes, fama Romani 6

Catonis stratagema.

13. auxilii adventantis impleverunt. Consul, ubi satis, quod 7 in speciem fuit, ostentatum est, revocari ex navibus milites

set, Bekkerus reposuit, nescio quo codice nisus, quum plerique *Romani misissent* exhibent. Plusquam-perfectum tempus pro imperfecto positum videmus infr. xxxviii. 2 et alibi. Nostra lectio in cod. Moguntino et in vett. edd. occurrit.

5 *Et, quam mox signis*] Ita emendavit Iac. Gronovius. Olim legebatur *cum qua mox*. Eodem modo Livius est locutus supr. iii. 37. v. 45.

6 *Fama Romani auxilii adventantis impleverunt*] Et quidem Ilergetes hoc modo periculo liberatos clarius indicat Frontinus iv. 7. Crev.

7 *Quod in speciem fuit*] Quod ad rei simulationem et fraudem pertinuit. Doer.

iubet. Ipse, quum iam id tempus anni appeteret, quo geri res possent, castra hiberna tria millia passuum ab Emporiis posuit. Inde per occasiones, nunc hac parte, nunc illa, modico praesidio castris relicto, praedatum milites in hostium agros educebat. Nocte ferme proficiscebantur, ut et quam longissime a castris procederent, et inopinatos opprimerent. Et exercebat ea res novos milites, et hostium magna vis excipiebatur: nec iam egredi extra munimenta castellorum audebant. Ubi satis admodum et suorum et hostium animos est expertus, convocari tribunos, praefectosque, et equites omnes, et centuriones iussit. 'Tempus,' inquit, 'quod saepe optastis, venit, quo vobis potestas fieret 'virtutem vestram ostendendi. Adhuc praedonum magis, 'quam bellantium, militastis more: nunc iusta pugna hostes 'cum hostibus conseretis manum. Non agros inde populari, 'sed urbium opes exhaurire licebit. Patres nostri, quum 'Hispania Carthaginiensium, et imperatores ibi et exercitus 'essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites ha-'berent; tamen addere hoc in foedere voluerunt, Ut im-8 'perii sui Iberus fluvius esset finis. Nunc, quum duo prae-'tores, quum consul, quum tres exercitus Romani Hispa-'niam obtineant, Carthaginiensium iam prope decem annis 'nemo in his provinciis sit, imperium nobis citra Iberum 'amissum est. Hoc armis et virtute recuperetis oportet: 'et nationem, rebellantem magis temere, quam constanter 'bellantem, iugum, quo se exuit, accipere rursus cogatis.' In hunc modum maxime adhortatus pronuntiat, se nocte ad castra hostium ducturum. Ita ad corpora curanda dimissi. Noctc media, quum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum, quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, praeter castra hostium circumducit, et prima luce, acie instructa, sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari ab tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma. Interim consul apud suos, 'Nusquam, nisi 9 'in virtute, spes est, milites,' inquit, 'et ego sedulo, ne 'esset, feci. Inter castra nostra et nos medii hostes: ab 'tergo hostium ager est. Quod pulcherrimum, idem tutis-'simum est, in virtute spem positam habere.' Sub haec cohortes recipi iubet, ut barbaros simulatione fugae eliceret. Id, quod crediderat, evenit. Pertimuisse et cedere rati Romanos, porta erumpunt: et, quantum inter castra sua et hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruenda, consul, iam paratis ordinatisque

U. C. 557. A. C. 195.

Catonis oratio ad milites.

14.

Hostes ad pugnam elicit.

8 *Iberus fluvius*] cf. Supr. xx. 31. xxi. 2.

9 *Ne esset, feci*] sc. Ne esset spes, nisi in virtute. Ablegaverat scilicet consul naves Massiliam, ut Gronovius animadvertit ex Appian. p. 276. Doer.

U. C. 557. A. C. 195. omnibus, incompositos aggreditur. Equites primos ab utroque cornu in pugnam educit: sed in dextro extemplo pulsi, cedentesque trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi vidit consul, duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet, et ab tergo se ostendere, priusquam concurrerent peditum acies. Is terror obiectus hosti rem, metu Romanorum equitum inclinatam, aequavit. Tamen adeo turbati erant dextrae alae equites peditesque, ut quosdam consul manu ipse reprehenderit, et aversos in hostem verterit.[1] Ita, et quam diu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat: et iam ab dextra parte, unde terror et fuga coeperat, aegre Romanus restabat. Ab sinistro cornu et ab fronte urgebantur barbari, et cohortes ab tergo instantes pavidi respiciebant. Ut, emissis soliferreis[2] falaricisque,[3] gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. Non caecis ictibus procul ex improviso vulnerabantur: sed, pede collato, tota in virtute ac viribus spes erat.

15. Et fugat. Fessos iam suos consul, ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inductis, accendit. Nova acies facta. Integri recentibus telis fatigatos adorti hostes primum acri impetu, velut cuneo, perculerunt: deinde dissipatos in fugam averterunt: effusoque per agros cursu castra repetebantur. Ubi omnia fuga completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quae in subsidio posita erat, equo revehitur: et signa prae se ferri, plenoque gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet. Si quis extra ordinem avidius procurrit, et ipse interequitans sparo percutit,[4] et tribunos centurionesque castigare iubet. Iam castra hostium oppugnabantur: saxisque, et sudibus, et omni genere telorum summovebantur vallo Romani. Ubi recens admota legio est, tum et oppugnantibus animus crevit, et infensius hostes pro vallo pugnabant. Consul omnia oculis perlustrat, ut, qua minima vi resistatur, ea parte irrumpat. Ad sinistram portam infrequentes videt: eo secundae legionis principes hastatosque inducit. Non sustinuit impetum eorum statio, quae portae apposita erat: et ceteri, postquam intra vallum hostes vident, ipsis castris exuti, signa armaque ab-

1 *Et aversos in hostem verterit*] Hanc lectionem probat Drakenb. ut quae in cod. Moguntino exhibetur, voce *adversos* modo in *aversos* mutata, qui error in locis pluribus occurrit. Bekker. *verteritque in hostem*, omissa voce *aversos*, reposuit, pluribus codd. nisus.

2 *Soliferreis*] *Soliferreum*, teste Festo, genus teli totum ferreum, a *Solo*, quod vocabulum Osca lingua idem sonabat ac Latino sermone *totum*. Crev.

3 *Falaricisque*] cf. Supr. xxi. 8.

4 *Sparo percutit*] *Sparus* erat agreste telum, in modum pedi recurvum, si Servio ad Aen. xi. 682 credimus. Festus autem *sparam* fuisse *minimi generis iaculam* tradit. Unde coniecit Donatus Catonem, utpote fastûs contemptorem, ignobili iaculo usum esse, quo magis militibus victoriae spem in virtute, non in armis ponendam esse significaret.

iiciunt. Caeduntur in portis, suomet ipsi agmine in arto haerentes: secundani terga hostium caedunt, ceteri castra diripiunt. Valerius Antias supra quadraginta millia hostium caesa eo die scribit. Cato ipse, haud sane detrectator laudum suarum, multos caesos ait; numerum non ascribit.

U. C. 557.
A. C. 195.

16. Tria eo die laudabilia fecisse putatur: unum, quod, cir- 5 6 cumducto exercitu, procul navibus suis castrisque, ubi spem nisi in virtute haberent, inter medios hostes proelium commisit: alterum, quod cohortes ab tergo hostibus obiecit: tertium, quod secundam legionem, ceteris omnibus effusis ad sequendos hostes, pleno gradu sub signis compositam instructamque subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde a victoria cessatum. Quum, receptui signo dato, suos spoliis onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad praedandum in agros duxit. Effusius, ut sparsis hostibus fuga, praedati sunt. Quae res non minus, quam pugna pridie adversa, Emporitanos Hispanos accolasque eorum in deditionem compulit. Multi et aliarum civitatium, qui Emporias perfugerant, dediderunt se. Quos omnes, appellatos benigne, vinoque et cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra movit: et, quacunque incedebat agmen, legati dedentium civitates suas occurrebant. Et quum Tarraconem venit, iam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captivique et Romani, et socium ac Latini nominis, variis casibus in Hispania oppressi, donum consuli a barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, consulem in Turdetaniam exercitum ducturum, et 7 ad devios montanos, profectum etiam, falso perlatum est. 8 Ad hunc vanum et sine auctore ullo rumorem, Bergistanorum civitatis septem castella defecerunt: eos, deducto exercitu, consul sine memorando proelio in potestatem redegit. Haud ita multo post iidem, regresso Tarraconem consule, priusquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis fuit. Sub corona veniere omnes, ne saepius pacem sollicitarent.

Hispani se ei dedunt.

17. Interim P. Manlius praetor, exercitu vetere a Q. Minucio, cui successerat, accepto, adiuncto et Ap. Claudii Ne-

5 *Procul navibus*] Appianus, lib. de Bellis Hispanicis, scribit Catonem etiam naves Massiliam remisisse. Cr. cf. supr. 14.

6 *Ubi spem nisi in virtute haberent*] Vel excidit hoc loco negatio, vel supplenda est ex sensu. Utroque trahunt doctissimi viri, quorum alii existimant *nisi* interdum sumi pro *non . . . nisi;* alii negant, et locos omnes, ubi *nisi* videtur fungi vice duplicis negationis, vitiatos esse putant. Crev.

7 *Profectum*] Ita quoque Bekker. reposuit pro vulg. *profecturum*. Voces tamen *devios montanos* vitiosum aliquid sapiunt.

8 *Bergistanorum civitatis*] Vox *civitas* hic non urbem, sed gentem denotat, ut apud Caesarem *civitas Helvetiorum, civitas Aeduorum.* Gronov.

U. C. 557. A. C. 195. ronis ex ulteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maxime imbelles habentur Turdetani. Freti tamen multitudine sua obviam ierunt agmini Romano. Eques immissus turbavit extemplo aciem eorum: pedestre proelium nullius ferme certaminis fuit. Milites veteres, periti hostium bellique, haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen ea pugna debellatum est. Decem millia Celtiberum mercede Turduli conducunt, alienisque armis parabant bellum. Consul interim, rebellione Bergistanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. Quam rem adeo aegre passi, ut multi mortem sibimet ipsi consciscerent: ferox genus, nullam vitam rati sine armis esse. Quod ubi consuli renuntiatum est, senatores omnium civitatium ad se vocari iussit, atque iis, 'Non nostra,' inquit, 'magis, quam vestra, refert, 'vos non rebellare: siquidem id maiore Hispanorum malo, 'quam exercitus Romani labore, semper adhuc factum est. 'Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri posse, si effectum 'erit, ne possitis rebellare. Volo id quam mollissima via 'consequi. Vos quoque in ea re consilio me adiuvate: 'nullum libentius sequar, quam quod vosmet ipsi attuleritis.' Tacentibus spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. Quum revocati secundo quoque concilio tacuissent, uno die muris omnium dirutis, ad eos, qui non- 9 dum parebant, profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes, qui circa incolebant, populos in deditionem accepit. Segesticam tantum, gravem atque opulentam civitatem, vineis et pluteis cepit.

P. Manlius Turdetanos vincit.

Cato exarmat omnes cis Iberum Hispanos.

Diruit eorum muros.

18. Eo maiorem habebat difficultatem 1 in subigendis hostibus, quam qui primi venerunt in Hispaniam; quod ad illos taedio imperii Carthaginiensium Hispani deficiebant; huic ex usurpata libertate in servitutem 2 velut asserendi erant: et ita mota omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur: nec, nisi in tempore subventum foret, ultra sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperaretque, quae in rem essent, sed ple-

Laus Catonis.

9 *Uno die muris omnium dirutis*] Nempe literas uno die ad civitates omnes perferri curavit, quibus diruere statim ipsi muros suos iuberentur. Igitur perculsi improviso imperio Hispani, quum nescirent cuiusque oppidi magistratus, an ceteris omnibus idem mandatum esset, nec tempus haberent ad consultandum in commune cum reliquis populis, paruerunt. Sic fere Appianus libro supra memorato. CREV.

1 *Vineis et pluteis*] cf. Supr. xxi. 61.

2 *In servitutem velut asserendi*] *Asserere in servitutem* locutio forensis est, de qua cf. supr. iii. 44. *Usurpare* autem idem quod *usum habere alicuius rei*, quae ab assertore iam postulatur.

raque ipse per se transigeret; nec in quemquam omnium gravius severiusque, quam in semet ipsum, imperium exerceret; parsimonia, et vigiliis, et labore cum ultimis militum certaret; nec quicquam in exercitu suo praecipui, praeter honorem atque imperium, haberet.

U. C. 557. A. C. 195.

19. Difficilius bellum in Turdetania praetori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus, sicut ante dictum est, faciebant. Itaque eo consul, arcessitus literis praetoris, legiones duxit. Ubi eo venit, (castra separatim Celtiberi et Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia proelia, incursantes in stationes eorum, Romani facere; semperque victores ex quamvis temere coepto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire consul, atque iis trium conditionum electionem ferre, iubet: primam, si transire ad Romanos velint, et duplex stipendium accipere, quam quantum a Turdetanis pepigissent: alteram, si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxae futuram, quod hostibus se Romanorum iunxissent: tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituant, 3 ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. Concilium immixtis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Quum incerta bellum an pax cum Celtiberis essent, commeatus tamen, haud secus quam in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant: dein saepe munimenta 4 eorum, velut communi pacto commercio privatis indutiis, ingredientes. Consul ubi hostes ad pugnam elicere nequit, primum praedatum sub signis aliquot expeditas cohortes in 5 agrum integrae regionis ducit: deinde audito, Seguntiae Celtiberum omnes sarcinas impedimentaque relicta, eo pergit ducere ad oppugnandum. Postquam nulla moventur re, persoluto stipendio, non suis modo, sed etiam praetoris militibus, relictoque omni exercitu in castris praetoriis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. Defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deviam et silvestrem gentem, quum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum consul ducit, non Romanas modo cohortes, sed iuventutem etiam merito infensorum iis sociorum. Oppidum longum, in lati-

In Turdetaniam it.

Regreditur ad Iberum.

20.

Lacetanos invadit.

3 *Ubi secum*] sc. Cum Romanis.

4 *Velut communi pacto commercio*] Velut si ex privatis indutiis de communi commercio inter se convenissent. DOER.

5 *Integrae regionis*] Nullam vim hostilem adhuc expertae. DOER.

U. C. 557. A. C. 195.

tudinem haudquaquam tantundem patens, habebant. Quadringentos inde ferme passus constituit signa. Ibi delectarum cohortium stationem relinquens, praecepit iis, ne se ex eo loco ante moverent, quam ipse ad eos venisset: ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit. Maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanae iuventutis habebat: eos ad murum oppugnandum subire iubet. Quorum ubi arma signaque Lacetani cognovere; memores, quam saepe in agro eorum impune persultassent,[6] quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentque; patefacta repente porta, universi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum, Suessetani tulere: quod postquam, sicut futurum ratus erat, consul fieri etiam vidit; equo citato subter murum hostium ad cohortes advehitur: atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, qua silentium ac solitudo erat, in urbem inducit: priusque omnia cepit, quam se reciperent Lacetani. Mox ipsos, nihil praeter arma habentes, in deditionem accepit.

21. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maxime praedonum erat: et inde incursiones in agros pacatos provinciae eius fiebant. Transfugit inde ad consulem princeps Vergestanus, et purgare se ac populares coepit; 'non esse in manu ipsis rempublicam: praedones 'receptos totum suae potestatis id castrum fecisse.' Consul eum domum redire, conficta aliqua probabili, cur abfuisset, causa, iussit. 'Quum se muros subisse cerneret, intentos- 'que praedones ad tuenda moenia esse; tum uti cum suae 'factionis hominibus meminisset arcem occupare.' Id, uti praeceperat, factum. Repente anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumvasit. Huius potitus loci consul eos, qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaque habere iussit: Vergestanos ceteros, quaestori, ut venderet, imperavit: de praedonibus supplicium sumpsit. Pacata provincia, vectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque;[7] quibus tum institutis, locupletior in dies provincia fuit. Ob has res gestas in Hispania supplicationem in triduum Patres decreverunt.

22. Valerius Cos. Boios vincit.

Eadem aestate alter consul L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum manu propter Litanam silvam, signis collatis, secundo proelio conflixit. Octo millia Gallorum caesa traduntur: ceteri, omisso bello, in vicos suos atque agros dilapsi.

6 *Persultassent*] Praedas inde agendo licentius pervagati essent. cf. Tac. Ann. xi. 9. DOER.

7 *Ex ferrariis argentariisque*] Fodinis et officinis ad ferrum et argentum eruendum et excoquendum institutis. CREV.

Consul reliquum aestatis circa Padum Placentiae et Cremonae exercitum habuit, restituitque, quae in iis oppidis bello diruta fuerant.

U. C. 557.
A. C. 195.

Quum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quinctio, in Graecia ita hibernis actis, ut, exceptis Aetolis, quibus nec pro spe victoriae praemia contigerant, nec diu quis placere poterat, universa Graecia, simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregie statu suo gauderet, nec magis in bello virtutem Romani ducis, quam in victoria temperantiam iustitiamque et moderationem miraretur, senatusconsultum, quo bellum adversus Nabin Lacedaemonium decretum erat, affertur. Quo lecto, Quinctius conventum Corinthum omnium sociarum civitatium legationibus in diem certam edicit. Ad quam ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Aetoli quidem abessent, tali oratione est usus: 'Bellum adversus Philippum non 'magis communi animo consilioque Romani et Graeci gesserunt, quam utrique suas causas belli habuerunt. Nam 'et Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes 'eorum iuvando, nunc hic sociis nostris oppugnandis, violaverat; et in vos talis fuit, ut nobis, etiamsi nostrarum 'oblivisceremur iniuriarum, vestrae iniuriae satis digna 'causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis 'pendet. Refero enim ad vos, utrum Argos, sicut scitis 'ipsi, ab Nabide occupatos pati velitis sub ditione eius esse: 'an aequum censeatis, nobilissimam vetustissimamque civitatem, in media Graecia sitam, repeti in libertatem, et 'eodem statu, quo ceteras urbes Peloponnesi et Graeciae, 'esse. Haec consultatio, ut videtis, tota de re pertinente 'ad vos est: Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatae Graeciae, unius civitatis servitus, non plenam, nec integram gloriam esse sinit. Ceterum si vos nec cura eius 'civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne serpat 'latius contagio eius mali; nos aequi bonique facimus. 'De hac re vos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.'

Graeciae status.

Quinctii oratio ad Graecos de bello adversus Nabin.

(Margin line numbers: 8, 9)

23. Post orationem Romani imperatoris, percenseri aliorum sententiae coeptae sunt. Quum legatus Atheniensium, quantum poterat gratiis agendis, Romanorum in Graeciam merita extulisset, 'imploratos auxilium, adversus Philippum 'tulisse opem; non rogatos, ultro adversus tyrannum Nabin offerre auxilium;' indignatusque esset, 'haec tanta

8 *Senatusconsultum, quo bellum adversus Nabin*] Hic requirimus Livii diligentiam. Supra enim, xxxiii. 45. scripsit permissum fuisse a senatu T. Quinctio, quod ad Nabin attineret, faceret, quae e republica censeret esse. Unde minus proprie dici videtur bellum adversus Nabin senatusconsulto decretum. Crev.

9 *Nos aequi bonique facimus*] Dicendi formula, qua quis dicit, se rem non curare sed utique alii committere. cf. Cic. ad Att. vii. 7. Ter. Heaut. iv. 5. 40. Rasch.

U. C. 557. A. C. 195. 'merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium; quum fateri potius praeteritorum gratiam deberent;' apparebat incessi Aetolos. Igitur Alexander princeps gentis, invectus primum in Athenienses, libertatis quondam duces et auctores, assentationis propriae gratia communem causam prodentes; questus deinde, 'Achaeos, Philippo quondam milites, postremum ab inclinata eius fortuna transfugas, et Corinthum recepisse, et id agere, ut Argos habeant: Aetolos, primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in foedere suas urbes agrosque fore devicto Philippo, fraudari Echino et Pharsalo;' insimulavit fraudis Romanos, 'quod, vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem et Demetriadem praesidiis tenerent; qui Philippo, cunctanti deducere inde praesidia, obiicere semper soliti sint, nunquam, donec Demetrias, Chalcisque, et Corinthus tenerentur, liberam Graeciam fore: postremo, quia remanendi in Graecia retinendique exercitus Argos et Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam. Aetolos polliceri, aut conditionibus et voluntate sua Nabin praesidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos in potestate consentientis Graeciae esse.'

Aetolorum querelae.

8

24. Hac vaniloquentia primum Aristaenum praetorem Achaeorum excitavit. 'Ne istuc,' inquit, 'Iupiter Optimus Maximus sirit, Iunoque Regina, cuius in tutela Argi sunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedaemonium et latrones Aetolos praemium sit posita, in eo discrimine, ut miserius a vobis recipiatur, quam ab illo capta est. Mare interiectum ab istis praedonibus non tuetur nos, T. Quincti. Quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Graecorum habent, sicut speciem hominum. Moribus ritibusque efferatioribus, quam ulli barbari, imo quam immanes belluae, vivunt. Itaque vos rogamus, Romani, ut et ab Nabide Argos recuperetis, et ita res Graeciae constituatis, ut ab latrocinio quoque Aetolorum satis pacata haec relinquatis.' Romanus, cunctis undique increpantibus Aetolos, 'responsurum se fuisse iis,' dixit, 'nisi ita infensos omnes in eos videret, ut sedandi potius, quam irritandi, essent. Contentum itaque opinione ea, quae de Romanis Aetolisque esset, referre se,' dixit, 'quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achaeis Argos?' Quum omnes bellum decressent; auxilia ut pro viribus suis quaeque civitates mitterent, est hortatus. Ad Aetolos legatum etiam misit: magis ut

Achaeorum praetor in Aetolos invehitur.

9

1

Bellum decernitur in Nabidem.

8 *Causam facerent. Deportarent*] Interpunctionem tollit Bekker.

9 *Ne istuc . . sirit*] cf. Supr. i. 32. *nunquam siris esse*, i. e. siveris.

1 *Referre se, dixit*] i. e. Ad deliberandum proponere.

2 nudaret animos, id quod evenit, quam spe impetrari posse. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia arcesserent, imperavit. Per eosdem dies et Antiochi legatis, de societate agentibus, respondit, 'Nihil se, absentibus decem legatis, 'sententiae habere. Romam eundum ad senatum iis 'esse.'

U. C. 557.
A. C. 195.
25.
Quinctius Argos exercitum ducit.

Ipse copias adductas ab Elatia ducere Argos pergit; atque ei circa Cleonas Aristaenus praetor, cum decem millibus Achaeorum, equitibus mille, occurrit: et haud procul inde, iunctis exercitibus, posuerunt castra. Postero die in campum Argivorum descenderunt, et quattuor ferme millia ab Argis locum castris capiunt. Praefectus praesidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, et uxoris eius frater: qui sub adventum Romanorum et utrasque arces, (nam duas habent Argi) et loca alia, quae aut opportuna, aut suspecta erant, validis praesidiis firmavit. Sed inter agenda haec pavorem iniectum adventu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: et ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argivus, adolescens maioris animi, quam consilii: qui primo, iureiurando interposito, de praesidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adiicere coniurationi studet, 3 incautior fidei aestimator fuit. Colloquentem eum cum suis satelles a praefecto missus quum arcesseret, sensit proditum consilium esse; hortatusque coniuratos, qui aderant, 4 ut potius, quam extorti morerentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, ut, qui salvam rempublicam vellent, auctorem et ducem se libertatis sequerentur. Haud sane movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquae, nedum satis firmi praesidii, cernebant. Haec vociferantem eum Lacedaemonii, circumventum cum suis, interfecerunt. Comprehensi deinde quidam et alii. Ex iis occisi plures, pauci in custodiam coniecti. Multi proxima nocte, funibus per murum demissi, ad Romanos transfugerunt. Quinctius, affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, et, si propius castra admoverentur, non quieturos Argivos, misit expeditos pedites 5 equitesque, qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus

26.

2 *Ut nudaret animos*] Observat Burmann. ad Phaedr. Prol. iii. 47. *nudare* hic rariore significatu poni pro *deprehendere* mentem alterius, nisi quis forte mallet *nudarent*, i. e. patefacerent: addit tamen sibi vulgatum placere, cui assentitur Drakenborchius.

3 *Incautior fidei aestimator*] Fidem eorum quibuscum consilium suum communicaret parum caute et accurate aestimavit, atque ita res prodita emanavit. Crev.

4 *Extorti morerentur*] Tormentis cruciati. cf. supr. xxxii. 38.

5 *Cylarabin*] Gymnasium sic nominatum a Cylarabe Stheneli filio, qui regnavit Argis, et in eo gymnasio

U. C. 557. A. C. 195.

trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus a porta Lacedaemoniis proelium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem, et castra eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum in speculis fuit, si quid novi motus oriretur. Postquam oppressam metu civitatem vidit, advocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Graeciae, praeter Aristaenum, eadem sententia erat, quum causa belli non alia esset, inde potissimum ordiundi bellum. Quinctio id nequaquam placebat, sed Aristaenum, contra omnium consensum disserentem, cum haud dubia approbatione audivit: et ipse adiecit, 'quum pro Argivis adversus 'tyrannum bellum susceptum sit, quid minus conveniens 'esse, quam omisso hoste Argos oppugnari? Se vero caput 'belli Lacedaemonem et tyrannum petiturum.' Et, dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. Quod maturi erat circa, demessum et convectum est: viride, ne hostes mox haberent, protritum et corruptum. Castra deinde movit, et, Parthenio superato monte, praeter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. Ibi, priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia exspectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille et quingenti, et Thessalorum equites quadringenti. Nec iam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnae copiae conveniebant. Iam ab Leucade L. Quinctius quadraginta navibus venerat: iam Rhodiae decem et octo tectae naves, iam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum decem tectis navibus, triginta lembis, mixtisque aliis minoris formae navigiis. Ipsorum quoque Lacedaemoniorum exsules permulti, tyrannorum iniuria pulsi, spe recuperandae patriae in castra Romana convenerunt. Multi autem erant, iam per aliquot aetates, ex quo tyranni tenebant Lacedaemonem, alii ab aliis pulsi. Princeps erat exsulum Agesipolis, cuius iure

[Marginal notes: 6 (at "Quinctio"); Agrum Argivum vastat. (at "belli Lacedaemonem"); Lacedaemonem petit. (at "tertio die"); 7 (at "Romana convenerunt"); 8 (at "aetates"); 9 (at "aliis pulsi")]

sepultus est. cf. Plutarch. in Pyrrho. Pausan. in Corinth. 22. CREV.

6 *Inde potissimum ordiundi bellum*] *Ordiendi belli* Bekker. recepit. Sensus est, eadem sententia omnium erat, sc. ut inde potissimum bellum ordirentur.

7 *Per aliquot aetates*] *Aliquot aetates* de annis non ita multis Livius dicit: nam Cleomenes, quem primum tyrannum Lacedaemoniorum fuisse ait, vix quadraginta annis ante hoc tempus regnum inierat. DUKER.

8 *Alii ab aliis pulsi*] Alii quidem ab hoc tyranno, alii vero ab illo pulsi. CREV.

9 *Princeps erat exsulum Agesipolis*] Ut facilius intelligantur ea omnia quae de Lacedaemoniis narrat Livius, libet hic attexere eorum nomina, qui ultimis temporibus Spartae dominati sunt. Leonidas, et Agis ille cuius vitam scripsit Plutarchus, simul regnarunt circa tempora primi Punici belli. Leonida abdicare coacto Cleombrotus gener eius regnum invasit. Mox Leonidas restitutus cum Ephoris in Agidem coniuravit, qui in carcere strangulatus est: ipse non ita multo post obiit, et Cleomeni filio, illi ipsi cuius vita habetur apud Plutarchum, quem primum Lacedaemo-

gentis regnum Lacedaemone erat, pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedaemone fuit.

U. C. 557.
A. C. 195.

27.
Apparatus tyranni.

Quum terra marique tantum belli circumstaret tyrannum, et prope nulla spes esset vere suas hostiumque aestimanti vires, non tamen omisit bellum: sed et a Creta mille delectos iuventutis eorum excivit, quum mille iam haberet: et tria millia mercenariorum militum, decem millia popu-1larium cum castellanis agrestibus in armis habuit: et fossa valloque urbem communivit. Et, ne quid intestini motus oriretur, metu et acerbitate poenarum tenebat animos, quoniam, ut salvum vellent tyrannum, sperare non poterat. Quum suspectos quosdam civium haberet, eductis in cam-2pum omnibus copiis, (Dromon ipsi vocant) positis armis, ad concionem vocari iubet Lacedaemonios, atque eorum concioni satellites armatos circumdedit, et pauca praefatus, 'Cur sibi omnia timenti caventique ignoscendum in tali 'tempore foret: et ipsorum referre, si quos suspectos status 'praesens rerum faceret, prohiberi potius, ne quid moliri 'possint, quam puniri molientes. Itaque quosdam se in 'custodia habiturum, donec ea, quae instet, tempestas prae-'tereat. Hostibus repulsis, (a quibus, si modo proditio 'intestina satis caveatur, minus periculi esse) extemplo eos 'emissurum.' Sub haec citari nomina octoginta ferme principum iuventutis iussit: atque eos, ut quisque ad nomen responderat, in custodiam tradidit: nocte insequenti 3omnes interfecti. Ilotarum deinde quidam, (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necan-

niorum tyrannum numerat Livius, regnum per manus tradidit. Is victus ab Antigono et Macedonibus, in Aegyptum fugit, ibique post triennium periit, paullo ante initium secundi Punici belli. Tum Lacedaemonii regnum detulerunt ad Agesipolim infantem, nepotem Cleombroti illius, qui Leonidam pridem expulerat, ex Heraclidarum stirpe; et Lycurgum, hominem ignobilem, qui, pecunia corruptis Ephoris, obtinuit ut Herculis progenies et Spartae rex haberetur. Ab hoc in exsilium pulsus est Agesipolis, qui hoc loco princeps exsulum nominatur. Lycurgus quum aliquot regnasset annos, obiit relicto filio Pelope. Post Lycurgum tyrannidem invasit Machanidas, cui a Philopoemene in proelio quodam occiso successit Nabis, isque Pelopem sustulit. Haec partim ex Plut. in Agide et Cleomene, atque etiam Philopoemene, partim ex Polybio, partim ex Diodoro collecta sunt. CREV.

1 *Castellanis agrestibus*] Homines castella montana colentes, Ilotae, ut infr. Livius docet. RASCH.

2 *Dromon*] Δρόμος Graece *cursus.* Sic dicebatur hic campus, quod in eo iuvenes cursu sese exercerent. Pausan. in Lacon.

3 *Ilotarum deinde quidam*] Ilotae, sive Helotae, publici fuere Lacedaemoniorum servi. Pausanias in Lacon. eos *Helotas* vocari scribit, quia primi Lacedaemoniorum servi erant captivi ex oppidulo *Helo:* obtinuisse deinde usum, ut qui postea in servitutem redacti sunt, quamvis Messenii forent, Helotae tamen et ipsi vocarentur. cf. Muller. uber die Dör. iii. 3. § 1. Göttling. Excurs. ad Arist. Pol. p. 465.

U. C. 557. A. C. 195.

tur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni 4 conatu novorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet; et urbem relinquere, tam suspensis et incertis omnium animis, metuens.

28. Quinctius, satis iam omnibus paratis, profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene, Lacedaemoniorum tyranno, signis collatis dimicasse dicebatur. Inde, quum audisset ascensum difficilis et artae 5 viae esse, brevi per montes circuitu praemissis, qui munirent viam, lato satis et patenti limite ad Eurotam amnem, sub ipsis prope fluentem moenibus, pervenit: ubi castra metantes Romanos Quinctiumque ipsum, cum equitibus atque expeditis praegressum, auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum coniecerunt, nihil tale exspectantes, quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquamdiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quum in se cuique minimum fiduciae esset, trepidatum est. Tandem signa legionum supervenerunt: et, quum primi agminis cohortes inductae in proelium essent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani, quum tantum a muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directa paullisper steterunt. Postquam nemo hostium contra exibat, redierunt in castra. Postero die Quinctius prope flumen praeter urbem sub ipsas Menelaii montis radices ducere copias in- 6 structas pergit. Primae legionariae cohortes ibant: levis armatura et equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosque sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, ut ab tergo hostem aggrederetur. Postquam extremum agmen praeteriit, tum ab oppido, eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id, quod futurum erat, ne inopinatum accideret, praeparatis suorum animis, signa extemplo convertit, totumque in hostem agmen circumegit. Itaque, velut rectae acies 7 concurrissent, iustum aliquamdiu proelium fuit. Tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt: quae minus infida 8 ac trepida fuisset, ni Achaei locorum prudentes institis-

Auxiliares eius compulsi in urbem.

Iterum fugantur.

4 *Ab omni conatu*] Rarum loquendi genus pro *obstupuerant*, ita ut desisterent *ab omni conatu*. Rasch.

5 *Ascensum difficilis et artae viae esse*] *Descensum* reposuit Bekkerus cod. Mogunt. fretus.

6 *Menelaii montis*] Olim legebatur *Moenali montis*, sed *Menelaii* emendavit Sigonius, quippe ad collis Menelaii radicem fluvium Eurotam fluere testis est Polybius v. 22.

7 *Velut rectae acies*] Recta fronte sibi invicem oppositae.

8 *Minus infida*] Vox *infida* suspecta est. *Effusa* coniecit Gronovius, *impedita* Doering.

sent. Hi et caedem ingentem ediderunt, et dispersos passim fuga plerosque armis exuerunt. Quinctius prope Amyclas posuit castra. Inde, quum perpopulatus omnia circumiecta urbi frequentis et amoeni agri loca esset, nullo iam hostium portam excedente, movit castra ad flumen Eurotam. Inde vallem Taygeto subiectam agrosque ad mare pertinentes evastat.

U. C. 557.
A. C. 195.

29.

Eodem fere tempore L. Quinctius maritimae orae oppida, partim voluntate, partim metu aut vi, recepit. Certior deinde factus, Gythium oppidum omnium maritimarum rerum Lacedaemoniis receptaculum esse, nec procul a mari castra Romana abesse, omnibus id copiis aggredi constituit. Erat eo tempore valida urbs, et multitudine civium incolarumque et omni bellico apparatu instructa. In tempore Quinctio, rem haud facilem aggredienti, rex Eumenes et classis Rhodiorum supervenerunt. Ingens multitudo navalium sociorum, e tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia, quae ad oppugnationem urbis terra marique munitae facienda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis murus subruebatur: iam arietibus quatiebatur. Itaque una crebris ictibus eversa est turris, quodque circa muri erat, casu eius prostratum: et Romani simul a portu, unde aditus planior erat, ut distenderent ab apertiore loco hostes, simul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur. Nec multum abfuit, quin, qua intenderant, penetrarent: sed tardavit impetum eorum spes obiecta dedendae urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas et Gorgopas pari imperio praeerant urbi. Dexagoridas miserat ad legatum Romanum, traditurum se urbem; et quum ad eam rem tempus et ratio convenisset, a Gorgopa proditor interficitur: intentiusque ab uno urbs defendebatur, et difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quinctius cum quattuor millibus delectorum militum supervenisset. Is quum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset, et ex altera parte L. Quinctius ab operibus suis terra marique instaret; tum vero desperatio Gorgopam quoque coegit id consilii, quod in altero morte vindicaverat, capere: et pactus, ut abducere inde milites, quos prae-

Gythium oppugnatum.

9 *Frequentis*] Vicis hominibusque frequentatis. Crev.

1 *Portam excedente*] Revocavimus priscorum editorum lectionem, quam et duo e mss. Hearnii, et Victor. tuentur. Vulgo *porta*. Sic et xxviii. 14. ubi edere assuerunt *castris egreditur*, notavimus e Vict. codice *castra*. Nec insolita est haec loquendi forma apud Livium et optimos scriptores. Crev.

2 *Incolarum*] Nomen *incola* saepe dicitur de eo quicunque incolit sive habitat aliquem locum. At arctiore sensu designat eum qui non in suo habitat, qui eam urbem incolit cuius civis non est. Crev.

3 *Ut distenderent*] Ut hostium animos, sive copias, averterent ab eo loco, qui per ruinam turris et muri apertior erat. Crev. cf. supr. iii. 23.

U. C. 557. A. C. 195.

sidii causa habebat, liceret, tradidit Quinctio urbem. Priusquam Gythium traderetur, Pythagoras, praefectus Argis relictus, tradita custodia urbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, et duobus millibus Argivorum, Lacedaemonem ad Nabin venit.

30. *Nabis colloquium petit.*

Nabis, sicut primo adventu Romanae classis et traditione oppidorum maritimae orae conterritus erat, sic, parva spe quum acquievisset, Gythio ab suis retento, postquam id quoque traditum Romanis audivit esse, quum ab terra, omnibus circa hostibus, nihil spei esset, a mari quoque toto se interclusum, cedendum fortunae ratus, caduceatorem pri- 4 mum in castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti. Qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit, nullis cum aliis mandatis, quam ut tyranno colloqui cum imperatore liceret. Consilio advocato, quum 5 omnes dandum colloquium censuissent, dies locusque constituitur. In mediae regionis tumulos, modicis copiis sequentibus, quum venissent, relictis ibi in statione conspecta utrimque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quinctius cum fratre et Eumene rege, et Sosilao Rhodio, et Aristaeno Achaeorum praetore, tribunisque militum paucis descendit.

31. *Tyranni oratio.*

Ibi permisso, ut, seu dicere prius, seu audire mallet, ita coepit tyrannus: 'Si ipse per me, T. 'Quincti, vosque, qui adestis, causam excogitare, cur mihi 'aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem; tacitus 'eventum fortunae meae exspectassem. Nunc imperare 'animo nequivi, quin, priusquam perirem, cur periturus 'essem, scirem. Et, hercule, si tales essetis, quales esse 'Carthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides 'sancti haberet; in me quoque vobis quid faceretis minus 6 'pensi esse, non mirarer. Nunc, quum vos intueor, Ro-'manos esse video, qui rerum divinarum foedera, humana-'rum fidem socialem sanctissimam habeatis. Quum me 'ipse respexi, eum esse spero, cui et publice, sicut ceteris 'Lacedaemoniis, vobiscum vetustissimum foedus sit: et meo 'nomine privatim amicitia ac societas, nuper Philippi bello 'renovata. At enim ego eam violavi et everti, quod Argi-'vorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an 'tempore? Res mihi duplicem defensionem praebet. Nam 'et, ipsis vocantibus ac tradentibus, urbem eam accepi, non 'occupavi: et accepi, quum Philippi partium, non in ves- 7

4 *Se interclusum*] Supple, *intelligeret*, quae vox a voce *audirit* repetenda est, ut vult Drakenb. Dukerus autem verbum *videret*, vel tale quid excidisse censet.

5 *Consilio*] sc. Militari. *Concilium*, quod codices aliqui exhibent, magis ad conventum sociorum spectaret.

6 *Minus pensi esse*] cf. Supr. xxvi. 15. *quicquam unquam pensi fuisset.*

7 *Et accepi, quum Philippi*] Particulam *tum* post *accepi* addidit Bekker.

'tra societate esset. Tempus autem eo me liberat, quod, 'quum iam Argos haberem, societas mihi vobiscum convenit: et, ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis praesidium deducerem, pepigistis. At, hercle, in ea 'controversia, quae de Argis est, superior sum et aequitate 'rei, quod non vestram urbem, sed hostium; quod volentem, non vi coactam, accepi; et vestra confessione, quod 'in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Ceterum nomen tyranni et facta me premunt, quod servos ad 'libertatem voco, quod in agros inopem plebem deduco. 'De nomine hoc respondere possum, me, qualiscunque 'sum, eundem esse, qui fui, quum tu ipse mecum, T. Quincti, societatem pepigisti. Tum me regem appellari a vobis memini: nunc tyrannum vocari video. Itaque si ego 'nomen imperii mutassem, mihi meae inconstantiae; quum 'vos mutetis, vobis vestrae reddenda ratio est. Quod ad 'multitudinem servis liberandis auctam, et egentibus divisum agrum attinet, possum quidem et in hoc me iure 'temporis tutari. Iam feceram haec, qualiacunque sunt, 'quum societatem mecum pepigistis, et auxilia in bello adversus Philippum accepistis. Sed si nunc ea fecissem, 'non dico, quid in eo vos laesissem, aut vestram amicitiam 'violassem? sed illud, me more atque instituto maiorum 'fecisse. Nolite ad vestras leges atque instituta exigere 'ea, quae Lacedaemone fiunt. Nihil comparare singula 'necesse est. Vos a censu equitem, a censu peditem legitis: et paucos excellere opibus, plebem subiectam esse 8 'illis, vultis. Noster legumlator non in paucorum manu 'rempublicam esse voluit, quem vos senatum appellatis; 'nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: sed 'per aequationem fortunae ac dignitatis fore credidit, ut 'multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me 'peregisse, quam pro patrio sermone, fateor. Et breviter 'peroratum esse potuit: Nihil me, postquam vobiscum 'amicitiam institui, cur eius vos poeniteret, commisisse."

U. C. 557. A. C. 195.

32. Responsio T. Quinctii.

Ad haec imperator Romanus: 'Amicitia et societas no-9 'bis nulla tecum, sed cum Pelope, rege Lacedaemoniorum

8 *Non in paucorum manu*] Loquitur ex sententia multorum Graecorum qui sibi persuadebant, rempublicam Romanam in manu senatûs et plane aristocraticam esse. DUK. cf. Polyb. vi. 11.

9 *Cum Pelope*] Multa sunt quae nobis persuadere videantur, nomen eius Lacedaemoniorum regis, quocum societas a Romanis facta sit, hic vitiatum esse. Alium enim inter Lacedaemonios reges novimus neminem, qui Pelopis nomen tulerit, quam eius Lycurgi, qui in regem electus est post mortem Cleomenis, filium. At is rex iustus et legitimus appellari a Livio non potest, quum supr. 26. pater eius tyrannus vocatus fuerit. Deinde Pelops si regnavit, circa media tempora secundi Punici belli regnavit: unde nec societas cum eo inita vetustissima dici posset, quo nomine tamen appellavit Nabis foedus inter Romanos et Lacedaemonios publice ictum; nec

U. C. 557. A. C. 195.

'iusto ac legitimo, facta est. Cuius ius tyranni quoque, 'qui postea per vim tenuerunt Lacedaemone imperium, 'quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex 'aliis occupaverant, usurparunt; sicut tu quoque hoc Ma- 'cedonico bello fecisti. Nam quid minus conveniret, quam 'eos, qui pro libertate Graeciae adversus Philippum gere- 'remus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? et ty- 'ranno quam, qui unquam, saevissimo et violentissimo in 1 'suos? Nobis vero, etiamsi Argos nec cepisses per frau- 'dem, nec teneres, liberantibus omnem Graeciam, Lace- 'daemon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat 'atque in leges suas, quarum modo, tanquam aemulus Ly- 'curgi, mentionem fecisti. An, ut ab Iasso et Bargyliis 'praesidia Philippi deducantur, curae erit nobis? Argos et 'Lacedaemonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam 'Graeciae, sub pedibus tuis relinquemus; quae titulum 2 'nobis liberatae Graeciae servientes deforment? At enim 'cum Philippo Argivi senserunt. Remittimus hoc tibi, ne 'nostram vicem irascaris. Satis compertum habemus, du- 'orum, aut summum trium in ea re, non civitatis, culpam 'esse: tam, hercle, quam in te tuoque praesidio arcessendo 'accipiendoque in arcem nihil esse publico consilio actum. 'Thessalos, et Phocenses, et Locrenses, consensu omnium 3 'scimus partium Philippi fuisse; tamen cum cetera libera- 'vimus Graecia. Quid tandem censes in Argivis, qui in- 4 'sontes publici consilii sint, facturos? Servorum ad liber- 'tatem vocatorum, et egentibus hominibus agri divisi cri- 'mina tibi obiici dicebas. Non quidem nec ipsa medio- 'cria: sed quid ista sunt prae iis, quae a te tuisque quo- 'tidie alia super alia facinora eduntur? Exhibe liberam 'concionem vel Argis, vel Lacedaemone, si audire iuvat 'vera dominationis impotentissimae crimina. Ut omnia 'alia vetustiora omittam, quam caedem Argis Pythagoras 'iste gener tuus paene in oculis meis edidit? quam tu ipse, 'quum iam prope in finibus Lacedaemoniorum essem? 'Agedum, quos in concione comprehensos, omnibus au- 'dientibus civibus tuis, in custodia te habiturum esse pro- 'nuntiasti, iube vinctos produci, ut miseri parentes, quos

Quinctius dicere posset post id foedus Romanos nunc Punicis, nunc Gallicis bellis occupatos fuisse. Itaque superest inquirendum, quis ille rex Lacedaemoniorum fuerit, cuius nomen sit hoc loco reponendum. Nisi forte et hoc inter Livii sphalmata numerandum est. cf. supr. 26. Crev.

1 *Quam, qui unquam, saevissimo*] h. e. Quam saevissimo omnium qui unquam fuerunt, nisi pro *quam* legere malis *omnium*. Gronov.

2 *Quae titulum nobis*] cf. Supr. 22. ubi servitus unius civitatis gloriam liberatae Graeciae, i. e. titulum, nec plenam nec integram esse sinit.

3 *Consensu omnium*] sc. Uno animo. cf. supr. 5.

4 *In Argivis*] Sextum casum similiter usurpari animadverteris supr. xxviii. 43. xxx. 25.

'falso lugent, vivere sciant. At enim, ut iam ita sint haec, 'quid ad vos, Romani? Hoc tu dicas liberantibus Graeciam? hoc iis, qui, ut liberare possent, mare traiecerunt, 'terra marique gesserunt bellum? Vos tamen, inquis, ve'stramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. 'Quoties vis te id arguam fecisse? Sed nolo pluribus: 'summam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia 'violatur? Nempe his maxime duabus, si socios meos pro 5 'hostibus habeas; si cum hostibus te coniungas. Utrum'que a te factum est. Nam et Messenen, uno atque eo'dem iure foederis, quo et Lacedaemonem, in amicitiam 'nostram acceptam, socius ipse sociam nobis urbem vi at'que armis cepisti: et cum Philippo, hoste nostro, non 6 'societatem solum, sed, si diis placet, affinitatem etiam per 7 'Philoclem praefectum eius pepigisti: et bellum adversus 'nos gerens mare circa Maleam infestum navibus piraticis 'fecisti: et plures prope cives Romanos, quam Philippus, 'cepisti atque occidisti: tutiorque Macedoniae ora, quam 'promontorium Maleae commeatus ad exercitus nostros 'portantibus navibus fuit. Proinde parce, sis, fidem ac 'iura societatis iactare; et, omissa populari oratione, tan'quam tyrannus et hostis loquere.'

U. C. 557.
A. C. 195.

33. Sub haec Aristaenus nunc monere Nabin, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occasio esset, sibi ac fortunis 8 suis consuleret. Referre deinde nominatim tyrannos civitatium finitimarum coepit, qui, deposito imperio, restitutaque libertate suis, non tutam modo, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent. His dictis in vicem auditisque, nox prope diremit colloquium. Postero die Nabis, 'Argis se cedere ac deducere praesidium, quando ita Ro'manis placeret, et captivos et perfugas redditurum,' dixit. 'Aliud si quid postularent, scriptum ut ederent,' petiit, 'ut 'deliberare cum amicis posset.' Ita et tyranno ad consultandum tempus datum est: et Quinctius, sociorum etiam principibus adhibitis, habuit consilium. Maximae partis

Nabis ostendit cessurum se Argis.

Quinctius habet super tota re consilium.

5 *Utrumque a te factum est*] Ita Bekker. quoque reposuit. Vulgo legitur *utrum non a te factum est?*

6 *Si diis placet*] Exclamatio indignantis Quinctii, quod arrogantia Nabidos ad spem regiae affinitatis se attollere ausa fuerit.

7 *Bellum adversus nos gerens*] Nempe durante adhuc bello Macedonico, quo Philippum hostem Romanorum a Nabide his rebus adiutum dicit Quinctius. Est ergo *bellum gerens*, quasi bellum gerens eo tempore, quo tibi amicitiam et societatem cum Romanis fuisse iactas. DUK.

8 *Tyrannos . . qui, deposito imperio*] Aliquot commemorat Polybius, ii. 44. quos procul dubio in animo habebat Aristaenus, sc. Lysiadem Megalopolitanum, Xenonem Hermionensem, Cleonymum Phliasium, Aristomachum Argivum, qui omnes Arati vel auctoritate, vel metu adducti, tyrannidem deposuerant, seseque et civitates suas Achaeis adiunxerant. CREV.

U. C. 557. A. C. 195. sententia erat: 'Perseverandum in bello esse, et tollendum 'tyrannum: nunquam aliter tutam libertatem Graeciae 'fore. Satius multo fuisse, non moveri bellum adversus 'eum, quam omitti motum. Et ipsum velut comprobata 'dominatione firmiorem futurum, auctore iniusti imperii 'assumpto populo Romano; et extemplo multos in aliis 'civitatibus ad insidiandum libertati civium suorum incita-'turum.' Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. Videbat enim, compulso intra moenia hoste, nihil praetèr obsidionem restare. Eam autem fore diuturnam. 'Non enim Gythium, quod ipsum tamen traditum, non ex-'pugnatum esset, sed Lacedaemonem, validissimam urbem 'viris armisque, oppugnaturos. Unam spem fuisse, si qua 'admoventibus exercitum dissensio inter ipsos ac seditio 'excitari posset. Quum signa portis prope inferri cerne-'rent, neminem se movisse.' Adiiciebat, 'et cum Antiocho 'infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nuntiare: 'multo maioribus, quam ante, terrestribus navalibusque co-'piis in Europam eum transisse. Si occupasset obsidio 'Lacedaemonis exercitum, quibus aliis copiis adversus re-'gem tam validum ac potentem bellum gesturos?' Haec propalam dicebat: illa tacita suberat cura, ne novus consul Graeciam provinciam sortiretur, et inchoati belli victoria successori tradenda esset.

Socios ad pacem hortatur.

34. Quum adversus tendendo nihil moveret socios, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit. 'Bene vertat,' inquit, 'quando ita placet, obsideamus Lacedaemonem. 'Illud modo ne fallat ceterum, quum res tam lenta, quam 'ipsi scitis, oppugnatio urbium sit, et obsidentibus prius 'saepe, quam obsessis, taedium afferat, iam nunc hoc ita 'proponere vos animis oportet, hibernandum circa Lace-'daemonis moenia esse. Quae mora si laborem tantum ac 'periculum haberet, ut et animis, et corporibus ad susti-'nenda ea parati essetis, hortarer vos. Nunc impensa 'quoque magna eget in opera, in machinationes, et tor-'menta, quibus tanta urbs oppugnanda est; in commeatus 'vobis nobisque in hiemem expediendos. Itaque, ne aut 'repente trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, 'scribendum ante vestris civitatibus censeo, explorandum-'que, quid quaeque animi, quid virium habeat. Auxilio-'rum satis superque habeo: sed, quo plures sumus, pluri-'bus rebus egebimus. Nihil iam praeter nudum solum 'ager hostium habet. Ad hoc hiems accedit, ad compor-'tandum ex longinquo difficilis.' Haec oratio primum animos omnium ad respicienda cuique domestica mala convertit: segnitiam, invidiam et obtrectationem domi manen-

U. C. 557. A. C. 195.

9 tium adversus militantes, libertatem difficilem ad consen-1 sum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex privato. Versis itaque subito voluntatibus, faceret, quod e republica populi Romani sociorumque esse crederet, imperatori permiserunt. Inde Quinctius, adhibitis legatis tantum tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. 'Sex mensium indutiae ut 'essent Nabidi Romanisque, et Eumeni regi, et Rhodiis. 'Legatos extemplo mitterent Romam T. Quinctius et 2 'Nabis, ut pax ex auctoritate senatus confirmaretur. Ex 'qua die scriptae conditiones pacis editae Nabidi forent, 'ea dies ut indutiarum principium esset: et ut ex ea die 'intra decimum diem ab Argis ceterisque oppidis, quae in 'Argivorum agro essent, praesidia omnia deducerentur: 3 'vacuaque et libera traderentur Romanis; et ne quod inde 4 'mancipium regium publicumve aut privatum educeretur, 5 'et, si qua ante educta forent, dominis recte restituerentur. 6 'Naves, quas civitatibus maritimis ademisset, redderet: 'neve ipse navem ullam, praeter duos lembos, qui non plus 'quam sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas et 'captivos omnibus sociis populi Romani civitatibus redde-'ret, et Messeniis omnia, quae comparerent, quaeque do-'mini cognoscerent. Exsulibus quoque Lacedaemoniis li-'beros et coniuges restitueret, quae earum viros sequi volu-'issent: invita ne qua exsulis comes esset. Mercenariorum 'militum Nabidis, qui aut in civitates suas, aut ad Roma-'nos transissent, iis res suae omnes recte redderentur. In 'Creta insula ne quam urbem haberet: quas habuisset, 7 'redderet Romanis. Ne quam societatem cum ullo Cre-'tensium aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. 'Civitatibus omnibus, quas ipse restituisset, quaeque se 'suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, 'omnia praesidia deduceret: seque ipse suosque ab his abs-'tineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo 'alienove agro conderet. Obsides, ea ita futura, daret

35. Leges pacis tyranno dictae.

9 *Libertatem difficilem ad consensum*] Liberi regiminis formam, quae hoc incommodi haberet, ut non facile consentiretur in unum consilium. Crev.

1 *Malignitatem conferendi ex privato*] Privatos maligne, parce, tenuiter, ex suo collaturos ad publicos sumptus. Crev.

2 *Pax ex auctoritate*] Particulam *ex* resecuit Dukerus, quem auctorem secutus est Bekker.

3 *Mancipium regium*] Intelligendi videntur servi qui essent Philippi regis Macedonum, cuius in potestate diu fuerat Argos. Crev.

4 *Publicumve*] Qui civitatis Argivorum servi forent.

5 *Recte restituerentur*] Vox *recte* a iurisconsultis usurpatur eo sensu, ut aliquid sine fraude, sine dolo malo faciendum esse indicent. Crev.

6 *Civitatibus maritimis*] Quae a L. Quinctio captae, supr. 29. Nabidis dominationi hoc ipso foedere eximuntur, dum iubetur infra se suosque ab his civitatibus abstinere, quae se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent. Crev.

7 *Cretensium*] sc. Populorum.

U. C. 557. A. C. 195. 'quinque, quos imperatori Romano placuisset; filium in 'his suum: et talenta centum argenti in praesenti, et quin-'quaginta talenta in singulos annos per annos octo.'

36. Non placent illae Nabidi.

Haec conscripta, castris propius urbem motis, Lacedaemonem mittuntur: nec sane quicquam eorum satis placebat tyranno, nisi quod, praeter spem, reducendorum exsulum mentio nulla facta erat. Maxime autem omnium ea res offendebat, quod et naves, et maritimae civitates ademptae erant. Fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram Maleae praedatoriis navibus infestam habenti. Iuventutem praeterea civitatium earum ad supplementum longe optimi generis militum habebat. Has conditiones, quanquam ipse in secreto volutaverat cum amicis, vulgo tamen omnes fama ferebant, vanis, ut ad ceteram fidem, sic ad secreta tegenda, satellitum regiorum ingeniis. 7 Non tam omnia universi, quam ea, quae ad quemque pertinerent, singuli carpebant. Qui exsulum coniuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, non reddituri, indignabantur. Servis liberatis a tyranno non irrita modo futura libertas, sed multo foedior, quam fuisset ante, servitus redeuntibus in iratorum dominorum potestatem ante oculos obversabatur. Mercenarii milites et pretia militiae casura in pace aegre ferebant, et reditum sibi nullum esse in civitates videbant, infensas non tyrannis magis, quam satellitibus eorum.

Neque Lacedaemoniis.

37. Haec inter se primo in circulis serentes fremere: deinde ad arma subito discurrerunt. Quo tumultu quum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem advocari iussit. Ubi quum ea, quae imperarentur a Romanis, exposuisset, et graviora atque indigniora quaedam falso affinxisset, et ad singula, nunc ab universis, nunc a partibus concionis, acclamaretur, 8 interrogavit, 'Quid se respondere 'ad ea, aut quid facere vellent?' Prope una voce omnes, 'Nihil respondere, bellum geri,' iusserunt: et pro se quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere, et bene sperare iubentes, 'fortes fortunam adiuvare,' aiebant. His vocibus incitatus tyrannus, et Antiochum Aetolosque adiuturos pronuntiat; et sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, et in stationes non ultra quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio et emissa iacula extemplo et Romanis dubitationem, quin bellandum esset, exemerunt. Levia inde proelia per quatriduum primum sine ullo satis certo eventu commissa. Quinto die prope iusta pugna

Parant se ad bellum.

7 *Vanis*] Quum ingenia satellitum regiorum vanae et fluxae fidei sint, et in ceteris rebus, et speciatim ad arcana tegenda. CREV.

8 *Acclamaretur*] Per indignationem.

adeo paventes in oppidum Lacedaemonii compulsi sunt, ut quidam milites Romani, terga fugientium caedentes, per intermissa, ut tunc erant, moenia urbem intrarint. U. C. 557. A. C. 195.

38. Et tunc quidem Quinctius, satis eo terrore coercitis excursionibus hostium, nihil praeter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus, missis, qui omnes navales socios a Gythio arcesserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum urbis situm moenia circumvehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. Tyranni nuper locis patentibus planisque obiecerant murum: altiora loca, et difficiliora aditu, stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabantur. Ubi satis omnia inspexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestrium ac navalium copiarum, ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii scalas, alii ignem, alii alia, quibus non oppugnarent modo, sed etiam terrerent, portabant. Iussi clamore sublato subire undique omnes, ut, qua primum occurrerent, quave opem ferrent, ad omnia simul paventes Lacedaemonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam divisum. Parte una a Phoebeo, altera a Dictynneo, tertia ab eo loco, quem Heptagonias appellant (omnia autem haec aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Quum tantus undique terror urbem circumvasisset; primo tyrannus et ad clamores repentinos, et ad nuntios trepidos motus, ut quisque maxime laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. Deinde, circumfuso undique pavore, ita obtorpuit, ut nec dicere, quod in rem esset, nec audire posset; nec inops modo consilii, sed vix mentis compos esset. Romanos primo sustinebant in angustiis Lacedaemonii: ternaeque acies tempore uno locis diversis pugnabant. Deinde, crescente certamine, nequaquam erat proelium par. Missilibus enim Lacedaemonii pugnabant, a quibus se et magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, et quod alii vani, alii leves admodum ictus

Spartae munitiones.

Corona oppugnatur.

39.

9 *Tyranni nuper .... obiecerant murum*] Iustinus xiv. 5. memorat Spartam inclusam esse muro ob Cassandri multis in Graecia civitatibus bellum inferentis metum. Pausanias in Achaic. murum tumultuario opere circumdatum esse urbi narrat, primum Demetrio, deinde Pyrrho oppugnantibus: a Nabide tyranno validas munitiones adiectas. Itaque quod hic legimus de muro *nuper* a tyrannis obiecto, id de illis Nabidis munitionibus intelligendum videtur. cf. infr. xxxix. 37. Crev.

1 *A Phoebeo*] Si haec vox sana est, intelligendum est Apollinis templum. At non male videtur suspicatus esse Meursius, *ab Ephebeo*, qui locus bis a Pausania appellatur in Laconicis. Ibi iuvenes ad bellum exituros sacrificare mos erat. Crev.

2 *A Dictynneo*] Dictynneum, templum est Dictynnae, sive illa Diana sit, sive Britomartis, de qua Pausanias in Corinthiacis. Crev.

3 *Heptagonias*] Hic locus nomen habuit a septem angulis, i. e. ἑπτὰ septem, γωνία angulus. Crev.

U. C. 557. A. C. 195. erant. Nam propter angustias loci confertamque turbam non modo ad emittenda cum procursu, quo plurimum con- 4 citantur tela, spatium habebant: sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili conarentur. Itaque ex adverso missa tela, nulla in corporibus, rara in scutis haerebant. A circumstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modo, sed tegulae quoque, inopinantes perculerunt. Sublatis deinde supra capita scutis, continuatisque ita inter se, ut non modo ad caecos ictus, sed ne ad inserendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta subibant. Et primae angustiae paullisper, sua hostiumque refertae turba, 5 tenuerunt: postquam in patentiorem viam urbis paullatim urgentes hostem processere, non ultra vis eorum atque impetus sustineri poterant. Quum terga vertissent Lacedaemonii, et effusa fuga superiora peterent loca; Nabis quidem, ut capta urbe trepidans, quanam ipse evaderet, circumspectabat. Pythagoras quum ad cetera animo officioque ducis fungebatur, tum vero unus, ne caperetur urbs, causa fuit. Succendi enim aedificia proxima muro iussit. Quae quum momento temporis arsissent, ut adiuvantibus ignem, qui alias ad exstinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modo fragmenta, sed etiam ambusta tigna, ad armatos pervenire, et flamma late fundi, fumus terrorem etiam maiorem, quam periculum, facere. Itaque et qui extra urbem erant Romanorum, tum maxime impetus facientes, recessere a muro: et, qui iam intraverant, ne incendio ab tergo oriente intercluderentur ab suis, receperunt sese: et Quinctius, postquam, quid rei esset, vidit, receptui canere iussit. Ita iam a capta prope urbe revocati redierunt in castra.

Succenduntur ab obsessis domus muro vicinae.

Recipiunt se Romani.

40. Quinctius plus ex timore hostium, quam ex re ipsa, spei nactus, per triduum insequens territavit eos; nunc proeliis lacessendo, nunc operibus intersaepiendo quaedam; ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus Pythagoram rursus oratorem misit, quem Quinctius primo aspernatum excedere castris iussit: deinde 6 suppliciter orantem, advolutumque genibus, tandem audivit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum: dein, quum ea velut vana et sine effectu nihil proficerent, eo deducta res est, ut his conditionibus, quae ex scripto

Pax cum Nabide.

4 *Non modo ... spatium habebant*] Non modo non: ut saepe iam annotavimus. CREV.

5 *Primae angustiae*] sc. Angustiae, quae erant in primo urbis aditu. DOER.

6 *Aspernatum*] *Aspernatus* in ed. Ascens. anni 1513. sed *aspernatum*, pariter atque *amplexum*, supr. ii. 40. *complexum*, iii. 52. *expertum*, v. 54. *depopulatum*, infr. xxxix. 53. passive adhiberi supr. viii. 28. vidimus. DRAK.

paucis ante diebus editae erant, indutiae fierent: pecuniaque et obsides accepti. U. C. 557. A. C. 195.

Dum oppugnatur tyrannus, Argivi, nuntiis aliis prope super alios afferentibus, tantum non iam captam Lacedaemonem esse, erecti et ipsi, simul eo quod Pythagoras cum parte validissima praesidii excesserat, contempta paucitate eorum, qui in arce erant, duce Archippo quodam, praesidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer praefuerat, vivum fide data emiserunt. Huic laetitiae Quinctius supervenit, pace data tyranno, dimissisque ab Lacedaemone Eumene, et Rhodiis, et L. Quinctio fratre ad classem. Laeta civitas celeberrimum festorum dierum [7] ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala praetermissum, in adventum Romani exercitus ducisque indixerunt, praefeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quae gaudium cumularent. Reducti cives ab Lacedaemone erant, quos nuper Pythagoras, quosque ante Nabis abduxerant: redierant, qui post compertam a Pythagora coniurationem, et caede iam coepta, effugerant: libertatem ex longo intervallo, libertatisque auctores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant. Testata quoque ipso Nemeorum die voce praeconis libertas est Argivorum. Achaeis quantum restituti Argi in commune Achaiae concilium laetitiae afferebant; tantum serva [8] Lacedaemon relicta, et lateri adhaerens tyrannus, non sincerum gaudium praebebant. Aetoli vero eam rem omnibus conciliis lacerare. 'Cum Philippo non ante desitum 'bellari, quam omnibus excederet Graeciae urbibus. Ty-[9]'ranno relictam Lacedaemonem: regem autem legitimum, 'qui in Romanis fuerit castris, ceterosque nobilissimos cives 'in exsilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum [1] 'populum Romanum.' Quinctius ab Argis Elatiam, unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit.

Argivi sese ipsi liberant.

41.

Nemea celebrata.

Querelae in Quinctium.

Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris adversus Romana castra positis: diuque cunctatum, quum Aetolorum auxilia exspectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto: eo proelio victum, castrisque exutum pacem petisse; quum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quattuor millia essent.

7 *Nemeorum*] cf. Supr. xxvii. 30.

8 *Lateri adhaerens tyrannus*] Ita Gelenius emendavit pro vulg. *tyranni*. Ceterum Iac. Gronovius *tyrannis* legendum suspicatur.

9 *Regem autem legitimum*] sc. Agesipolim. cf. supr. 26.

1 *Populum Romanum*] Hoc debetur Gelenio. Codices omnes aut *T. Romuleium*, aut *Titus Romuleius*. Nescio quomodo in hoc vocabulo nugantur librarii in hac parte Livii, ut supr. xxxiii. 42. pro voce *tribunus plebis* in quibusdam codd. legitur *T. Romuleius*.

U. C. 557. A. C. 195. 42. Eodem fere tempore et a T. Quinctio de rebus ad Lacedaemonem gestis, et ab M. Porcio consule ex Hispania literae allatae. Utriusque nomine in dies ternos supplicatio a senatu decreta est. L. Valerius consul, quum post fusos circa Litanam silvam Boios quietam provinciam habuisset, comitiorum causa Romam rediit; et creavit consules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum et Ti. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli consules fuerant. Praetoria inde comitia habita. Creati P. Cornelius Scipio, et duo Cn. Cornelii, Merenda et Blasio, et Cn. Domitius Ahenobarbus, et Sex. Digitius, et T. Iuventius Thalna. Comitiis perfectis, consul in provinciam rediit.

Comitia.

Novum ius eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani 2 essent. Puteolos, Salernumque, et Buxentum ascripti 3 coloni, qui nomina dederant, quum ob id se pro civibus Romanis ferrent, senatus iudicavit, non esse eos cives Romanos.

43. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum et Ti. Sempronius Longus consules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt. Iis extra urbem in aede Apollinis senatus datus est. Pax, quae cum T. Quinctio convenisset, ut rata esset, petierunt, impetraveruntque. De provinciis quum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat, ut, quoniam in Hispania et Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia provincia esset. Scipio, 'satis esse Italiae unum consulem,' censebat: 'alteri 'decernendam Macedoniam esse. Bellum grave ab An- 'tiocho imminere: iam ipsum sua sponte in Europam

U. C. 558. A. C. 194. P. Cornelio II. Ti. Sempronio Coss.

Provinciae.

2 *Qui in coloniam Romanam*] sc. Ferentinum deductam. Verum haud dubie e republica erat, ut Latini in unum corpus cum Romanis civibus coalescerent, potius quam ut civitas Romana libertinis impertita indies in maius vitiaretur; et quum Carvilii mens praesaga supr. xxiii. 22. reipublicae necessitatibus subvenire conata est, optimam hoc consilium expediendi rationem invenit, quae si modo a Romanis animis aequis accepta fuisset, haud scio an reipublicae novas vires et aeternum incrementum suppeditasset.

3 *Puteolos, Salernumque, et Buxentum ascripti coloni, qui nomina dederant*] *Ascripti* a triumviris *coloni, qui* sese obtulerant e Latinis, et *nomina* in eas colonias *dederant.* Ceterum sensus huius loci haud sane perspicuus est. Facile intelligeremus Latinos aliquot, puta quosdam e Ferentinatibus, aliisque fortasse Latii populis, quum ascripti essent coloni Puteolos, Salernum, Buxentum, sese pro civibus Romanis gessisse: senatum iudicasse eos cives non esse. Verum id turbat, quod Puteoli, Salernum, et Buxentum, nondum videntur fuisse coloniae Romanae, quum in haec tria oppida coloni Romani deducti esse dicantur infr. 45. Sed nimirum tertio ante anno lex lata fuerat, supr. xxxii. 29. ut hae coloniae deducerentur, creatique triumviri ii ipsi qui mox 45. nominabuntur. Intelligendum est igitur, rem tunc inchoatam esse, sed anno demum sequente ad exitum perductam: initio autem rei incipiundae, Latinos in eas colonias nomina dedisse, et ascriptos colonos. CREV.

'transgressum. Quid deinde facturum censerent, quum 'hinc Aetoli haud dubie hostes vocarent ad bellum, illinc 'Hannibal, Romanis cladibus insignis imperator, stimula-'ret?' Dum de provinciis consulum disceptatur, praetores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana iurisdictio, T. Iuventio peregrina evenit. P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendae Sardinia. In Macedoniam novum exercitum transportari non placuit: eum, qui esset ibi, reduci in Italiam a Quinctio, ac dimitti: item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. Consulibus 4 ambobus Italiam provinciam esse, et duas urbanas eos legiones scribere: ut, dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, octo omnino Romanae legiones essent.

U. C. 558.
A. C. 194.

44. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio et L. Valerio consulibus. Id quum P. Licinius pontifex non esse recte factum collegio primum, deinde ex auctoritate collegii Patribus renuntiasset, de integro faciendum arbi-5 tratu pontificum censuerunt; ludosque magnos, qui una voti essent, tanta pecunia, quanta assoleret, faciendos. 6 Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Kalendas Martias, et pridie Kalendas Maias, P. Cornelio Scipione et Ti. Sempronio Longo consulibus.

Ver sacrum.

Censorum inde comitia habita sunt. Creati censores Sex. Aelius Paetus et C. Cornelius Cethegus principem senatus P. Scipionem consulem, quem et priores censores legerant, legerunt. Tres omnino senatores, neminem curuli honore usum, praeterierunt. Gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quod, ludis Romanis, aedilibus curulibus imperarunt, ut loca senatoria secernerent a populo: nam antea in promiscuo spectabant. Equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in ullum ordinem sae-

Censores.

Loca senatoria in ludis.

4 *Urbanas eos legiones scribere*] Hae legiones, ut ipsum nomen indicio est, ad custodiam urbis destinabantur, et Romae manserunt, ut infr. 56. patet. CREV.

5 *Ludosque magnos, qui una voti essent*] Observat Pighius ludos Magnos, qui una cum vere sacro voti erant, iampridem factos esse, ut constat ex xxvii. 33. Itaque hic sermonem esse putat de ludis a P. Sulpicio Galba votis, de quibus infra hoc ipso capite. Ad hunc sensum verba Livii accommodat transpositis duabus voculis. Itaque legit: *ludosque Magnos una, qui voti essent, faciendos.* Sed sic quoque necesse est adiici, a quo ludi voti fuerint. Itaque aut Livium hic memoria fefellit, aut aliquid a librariis peccatum est. CREV.

6 *Ver sacrum videri pecus*] Pecus, quod ex veris sacri voto immolari oporteret, illud esse, quod natum foret inter Kal. Martias, et pridie Kal. Maias. *Videri* hic dictum est pro more solito Romanorum et consueta iudicandi decernendique formula. Ita enim cauti erant in iudicando, ut nunquam rem ita se habere, sed *videri* pronuntiarent. Qua de re vid. Cic. Acad. Quaest. iv. 146. CREV. cf. supr. xxii. 9.

U. C. 558. A. C. 194.

vitum. Atrium Libertatis et Villa publica ab iisdem refecta 7 amplificataque.

Pleminius necatus.

Ver sacrum ludique votivi, quos voverat P. Sulpicius 8 Galba consul, facti. Quum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in 9 deos hominesque scelera, Locris admissa, in carcerem coniectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent; ut in consternata nocturno tumultu civitate refringi carcer posset. Ea res indicio consciorum palam facta, delataque ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est, neca- 1 tusque.

45. Coloniae plures deductae.

Coloniae civium Romanorum eo anno deductae sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum; treceni homines in singulas. Item Salernum Buxentumque coloniae civium Romanorum deductae sunt. Deduxere triumviri, Ti. Sem- 2 pronius Longus, qui tum consul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager divisus est, qui Campanorum 3 fuerat. Sipontum item in agrum, qui Arpinorum fuerat, 4 coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Iunius Brutus, M. Baebius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. Tempsam item et Crotonem civium Romanorum coloniae deductae. Tempsanus ager de Bruttiis captus erat: Brut- 5 tii Graecos expulerant. Crotonem Graeci habebant. Triumviri Cn. Octavius, L. Aemilius Paullus, C. Plaetorius Crotonem; Tempsam L. Cornelius Merula et C. Salonius 6 deduxerunt.

Prodigia.

Prodigia quoque alia visa eo anno Romae sunt, alia nuntiata. In foro, et comitio, et Capitolio sanguinis guttae visae sunt: et terra aliquoties pluit: et caput Vulcani arsit. Nuntiatum est, Nare amni lac fluxisse: pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso; et in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex

7 *Villa publica*] cf. Supr. iv. 22.

8 *Ludique votivi*] Hic agitur de ludis votis initio Macedonici belli, de quibus supr. xxxi. 9.

9 *Q. Pleminius*] cf. Supr. xxix. 22.

1 *In inferiorem ... carcerem*] sc. Tullianum. cf. supr. l. c.

2 *Deduxere triumviri*] Eodem modo infr. xxxix. 23. duabus coloniis deducendis Buxentum Infero, Sipontum Supero mari, unum triumvirorum collegium praeficitur. Crev.

3 *Ager divisus est, qui Campanorum fuerat*] Non agrum Campanum ipsum, sed agrum, quem Campani habuerant, in Picentinis, Lucanis finitimis, hic innui vult Duker.

4 *Qui Arpinorum fuerat*] Hinc Arpos urbem validam, atque opibus florentem fuisse censet Niebhr. i. n. 473.

5 *Bruttii Graecos expulerant*] Bruttios, quum bilingues essent, et partim Oscis, partim Graecis vocabulis uterentur, Osca, sive Oenotra stirpe prognatos fuisse iudicat Niebhr. i. n. 310. Gens Bruttiorum circiter Ol. cvi. 1. in lucem provenit. cf. ibid. Diodor. xvi. 15. Fest. Epit. v. *bilingues Brutates*.

6 *C. Salonius*] Desideratur nomen tertii triumviri. Crev.

pontificum decreto procurata. Et sacrificium novendiale factum, quod Hadriani nuntiaverant, in agro suo lapidibus pluisse.

U. C. 558.
A. C. 194.

46. In Gallia L. Valerius Flaccus proconsul circa Mediolanum cum Gallis Insubribus, et Boiis, qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnavit. Decem millia hostium sunt caesa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphavit. Tulit in eo triumpho argenti infecti viginti 7 quinque millia pondo, bigati centum viginti tria millia, Oscensis quingenta quadraginta: auri pondo mille quadringenta. Militibus ex praeda divisit, in singulos, ducenos 8 septuagenos aeris, triplex equiti.

Catonis triumphus.

Ti. Sempronius consul, in provinciam profectus, in Boiorum primum agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum, cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebel- 9 landum, castra locis apertis posuit: ut appareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. Consul ubi, quantae copiae, quanta fiducia esset hosti, sensit, nuntium ad collegam mittit, 'ut, si videretur ei, maturaret venire: se tergiver- 'sando in adventum eius rem extracturum.' Quae causa consuli cunctandi, eadem Gallis (praeterquam quod cunctatio hostium animos faciebat) rei maturandae erat, ut, priusquam coniungerentur consulum copiae, rem transigerent. Per biduum tamen nihil aliud, quam steterunt parati ad 1 pugnandum, si quis contra egrederetur: tertio subiere ad vallum, castraque ab omni simul parte aggressi sunt. Consul extemplo arma capere milites iussit: armatos inde paullisper continuit, ut et stolidam fiduciam hosti augeret, et disponeret copias, quibus quaeque portis erumperent. 2 Duae legiones duabus principalibus portis signa efferre iussae: sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est: nec dextris magis gladiisque gerebatur res, quam scutis corporibusque ipsis obnisi urgebant; Romani, ut signa foras efferrent; Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent: nec ante in hanc aut illam partem moveri acies potuerunt, quam Q. Victorius primi pili centurio, et C. Atinius tribunus militum, quartae hic, ille secundae legionis, (rem in asperis proeliis saepe tentatam)

Sempronius it in Boios.

Qui oppugnant castra Romana.

7 *Oscensis*] cf. Supr. 10.
8 *Triplex equiti*] Crevierio ante haec verba videtur excidisse, *duplex centurioni.* ut infr. 52. Et haud dubie moris erat *duplex centurioni dividere*, ut qui duplex stipendium acciperet, sed supr. xxxiii. 37. *triplex equiti centurionique* divisum fuisse legimus, unde fortasse in hoc loco supplendum est *centurionique.*
9 *Locis apertis*] Locis planis, et quae facile adire possent. CREV.
1 *Tertio subiere*] Sub. *die.*
2 *Duabus principalibus portis*] Quae a dextra laevaque castrorum erant. cf. supr. iii. 5.

U. C. 558. A. C. 194. signa adempta signiferis in hostes iniecerunt. Dum repetunt enixe signum, priores secundani se porta eiecere. 47. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta haerente, quum alius tumultus ex aversa parte castrorum est exortus. In portam quaestoriam irruperant Galli: 3 resistentesque pertinacius occiderant L. Postumium quaestorem, cui Tympano fuit cognomen, et M. Atinium, et P. Sempronium, praefectos socium, et ducentos ferme milites. Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria, 4 missa a consule ad tuendam quaestoriam portam, et eos, qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, et irrumpentibus obstitit. Eodem fere tempore et quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus porta erupit. Ita simul tria proelia circa castra locis distantibus erant: clamoresque dissoni ad incertos suorum eventus a praesenti certamine animos pugnantium avertebant. Usque ad meridiem aequis viribus, ac prope pari spe, pugnatum est. Labor et aestus mollia et fluida corpora Gallorum, et minime patientia sitis, quum decedere pugna coegisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra. Signum inde receptui a consule datum est; ad quod pars maior receperunt sese; pars, certaminis studio et spe potiundi castris hostium, perstitit ad vallum. Eorum paucitate contempta, Galli universi ex castris eruperunt: fusi inde Romani, quae imperio consulis noluerant, suo pavore ac terrore castra repetunt. Ita varia hinc atque illinc nunc fuga, nunc victoria fuit. Gallorum tamen ad undecim millia, Romanorum quinque millia, sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese.

Repelluntur.

48. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii, coniuncto exercitu cum collega, per Boiorum Ligurumque agros populantem isse, quoad progredi silvae paludesque passae sint, scribunt: alii, nulla memorabili re gesta, Romam comitiorum causa redisse.

Eodem hoc anno T. Quinctius Elatiae, quo in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus iure dicundo consumpsit, mutandisque iis, quae aut ipsius Philippi, aut praefectorum eius licentia in civitatibus facta erant, quum, suae factionis hominum vires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimerent. Veris initio Corinthum, conventu 5 edicto, venit. Ibi omnium civitatium legationes in concionis modum circumfusas est allocutus; orsus ab inita primum

Quinctius Graeciam relinquens alloquitur

3 *Portam quaestoriam*] Porta quaestoria eadem videtur fuisse, ac decumana: ideo dicta quaestoria, quod quaestorium in inferiore castrorum parte e regione portae decumanae per multas aetates statuere mos fuerit. cf. supr. x. 32. et Lips. de Milit. Rom. v. § 3. et 5. Crev.

4 *Cohors extraordinaria*] cf. Supr. xxvii. 12.

5 *Deprimerent*] sc. Praefectorum licentia, vel Philippus.

U. C. 558. A. C. 194. sociorum legatos.

Romanis amicitia cum Graecorum gente, et imperatorum, qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita; praeterquam quum ad mentionem Nabidis ventum esset, id minime conveniens liberanti Graeciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suae solum patriae gravem, sed omnibus circa civitatibus metuendum, haerentem visceribus nobilissimae civitatis. Nec ignarus huius habitus animorum Quinctius, 49. 'Si sine excidio Lacedaemonis fieri potuisset,' fatebatur, 'pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non 6 'fuisse. Nunc, quum aliter, quam ruina gravissimae civi- 'tatis, opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum de- 'bilitatum, ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam 'ademptis, relinqui; quam intermori vehementioribus, quam 7 'quae pati posset, remediis civitatem sinere, in ipsa vindicta 'libertatis perituram.' Praeteritorum commemorationi sub- iecit, 'Proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum 'deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisque 'praesidia intra decimum diem audituros deducta: Acro- 'corinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achaeis tra- 'diturum: ut omnes scirent, utrum Romanis, an Aetolis, 'mentiri mos esset; qui male commissam libertatem populo 8 'Romano sermonibus distulerint, et mutatos pro Macedoni- 'bus Romanos dominos. Sed illis, nec quid dicerent, nec 'quid facerent, quicquam unquam pensi fuisse. Reliquas 'civitates monere, ut ex factis, non ex dictis, amicos pensent: 'intelligantque, quibus credendum, et a quibus cavendum 'sit. Libertate modice utantur. Temperatam eam, salu- 'brem et singulis, et civitatibus esse: nimiam et aliis gra- 'vem, et ipsis, qui habeant, effrenatam et praecipitem esse. 'Concordiae in civitatibus, principes et ordines inter se, et 9 'in commune omnes civitates, consulerent. Adversus con- 'sentientes nec regem quemquam satis validum, nec tyran- 'num fore. Discordiam et seditionem omnia opportuna 'insidiantibus facere, quum pars, quae domestico certamine 'inferior sit, externo potius se applicet, quam civi cedat. 'Alienis armis partam, externa fide redditam libertatem sua 'cura custodirent servarentque: ut populus Romanus dignis 'datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret.'

6 *Gravissimae civitatis*] Inclutae, maximae civitatis. Sic supr. 17. *Segesticam, gravem atque opulentam civitatem.* Ceterum hic olim legebatur *ruina gravissima civitatis.* Iac. Gronovius monuit Thuan. codicem habere *gravissimae*: idque admisit Clericus. Firmat Victorinus liber. Crev. *Gravissima* reposuit Bekker.

7 *In ipsa vindicta libertatis perituram*] Perituram in iis ipsis conatibus qui adhibiti fuissent ad vindicandam eam in libertatem. Crev.

8 *Distulerint*] Passim promulgaverint. Crev.

9 *In commune*] Quod ad communem Graeciae utilitatem attineret.

U. C. 558. A. C. 194. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrimae, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paullisper fremitus approbantium dicta fuit, monentiumque aliorum alios, ut eas voces, velut oraculo missas, in pectora animosque demitterent. Silentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. 'Ne ipsis quidem honestum esse, in 'liberata terra liberatores eius servire.' Omnes acclamarunt, 'gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quod ad'moniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungeren'tur.' Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Hannibal, quum a suis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum sit, quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achaeis stetisse: quum quingenos [1] denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. Mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. Adiice nunc pro portione, quot verisimile sit totam Graeciam habuisse.

50.

Cives Romani qui serviebant apud Graecos liberati.

Acrocorinthus, Chalcis, et Demetrias liberatae.

Nondum conventus dimissus erat, quum respiciunt praesidium, ab Acrocorintho descendens, protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, servatorem liberatoremque acclamantibus, salutatis dimissisque iis, eadem, qua venerat, via Elatiam rediit. Inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit. Per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum iubet, atque ibi se opperiri: inde namque in animo esse, exercitum in Italiam traiicere. Et L. Quinctio fratri, legato et praefecto classis, scribit, ut onerarias ex omni Graeciae ora eodem contraheret. Ipse, Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide solum, sed etiam ab Oreo atque Eretria, praesidiis, conventum ibi Euboicarum civitatium habuit: commonitosque, in quo statu rerum accepisset eos, et in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoque praesidio prosequentibus cunctis, sicut Corinthi et Chalcide, pergit ire in Thessaliam: ubi non liberandae modo civitates erant, sed ex omni colluvione et confusione in aliquam tolerabilem formam redigendae. Nec enim temporum modo vitiis, ac violentia, et licentia regia turbati erant: sed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia, nec conventum, nec concilium ullum, non per seditionem ac tumultum, iam inde a principio ad [2] nostram usque aetatem, traducentis. A censu maxime et senatum et iudices legit: potentioremque eam partem

51.

1 *Eam rem*] Redemptionem Romanorum servientium. Rasch.

2 *Non per seditionem .... traducentis*] i. e. Sine seditione. Vulgo legitur *traducentes*.

civitatium fecit, cui salva tranquillaque omnia magis esse expediebat. Ita quum percensuisset Thessaliam, per Epi-3rum in Oricum, unde erat traiecturus, venit. Ab Orico copiae omnes Brundisium transportatae. Inde per totam Italiam ad urbem prope triumphantes, non minore agmine rerum captarum, quam suo, prae se acto, venerunt. Postquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quinctio ad res gestas edisserendas datus est, triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit. Die primo arma, tela, signaque aerea et marmorea transtulit, plura Philippo adempta, quam quae ex civitatibus ceperat: secundo die aurum argentumque, factum infectumque et signatum. Infecti argenti fuit decem et octo millia pondo, et ducenta septuaginta facti: vasa multa omnis generis, caelata pleraque, quaedam eximiae artis: et ex aere multa fabrefacta. Ad hoc clipea argentea decem. Signati argenti octoginta 4 5 quattuor millia fuere Atticorum: tetradrachma vocant: 6 trium fere denariorum in singulis argenti est pondus. Auri pondo fuit tria millia septingenta quattuordecim, et 7 clipeum unum ex auro totum: et Philippei nummi aurei quattuordecim millia, quingenti quattuordecim. Tertio die coronae aureae, dona civitatium, translatae centum quattuordecim: et hostiae ductae: et ante currum multi nobiles captivi obsidesque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, et Armenes, Nabidis tyranni filius, Lacedaemonius. Ipse deinde Quinctius in urbem est invectus. Secuti currum milites frequentes, ut omni ex provincia exercitu deportato. His duceni quinquageni aeris in pedites divisi: duplex centurioni, triplex equiti. Praebue-8runt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui servitute exempti fuerant.

Quinctii triumphus.

52.

53.

Coloniae Latinae deductae.

Exitu huius anni Q. Aelius Tubero tribunus plebis ex 9 senatusconsulto tulit ad plebem, plebesque scivit, 'Ut La-

3 *In Oricum*] Praepositionem delendam censet Sigonius, sed ita loqui amat Livius.

4 *Atticorum*] Sub. Nummorum.

5 *Tetradrachma*] *Tetrachma* Bekker. reposuit.

6 *Trium fere denariorum in singulis argenti est pondus*] Observavimus supr. 50. ex ipso Livio denarium censeri aequalem drachmae. Itaque, nisi Livius secum ipse pugnat, legendum hic *IIII. fere denariorum.* Addit *fere*, id est, circiter, quia reipsa denarium pondere drachma paullo superabat: qua de re consule dissertationem Cl. Labarrei a nobis laudatam in disputatione de ponderibus et mensuris. Crev. cf. Husseius de pond. et numm. antiquis, x. 5.

7 *Philippei nummi aurei*] Nummum aureum apud Graecos pro didrachmo sumi affirmat ex communi fere doctorum consensu Gronovius de Pec. Vet. ii. 8. Crev.

8 *Capitibus rasis*] Pro more eorum qui libertate donati fuerant. Sic Prusiam infr. xlv. 44. quum se libertum populi Romani diceret, pileatum, capite raso, legatis Romanis obviam solitum ire memoratur. Crev.

9 *Ut Latinae duae coloniae*] In Latinis coloniis Romani, et Latini.

U. C. 558. A. C. 194. 'tinae duae coloniae, una in Bruttios, altera in Thurinum 'agrum, deducerentur.' His deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset, in Bruttios Q. Naevius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum Cn. Manlius, Q. Aelius, L. Apustius. Ea bina comitia Cn. Domitius praetor urbanus in Capitolio habuit.

Aedes dedicatae.

Aedes eo anno aliquot dedicatae sunt: una Iunonis Sospitae in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante a C. Cornelio consule Gallico bello; censor idem dedicavit: altera Fauni. Aediles eam biennio ante ex multaticio argento faciendam locarant, C. Scribonius et Cn. Domitius, qui praetor urbanus eam dedicavit. Et aedem Fortunae Primigeniae in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla, duumvir ad id ipsum creatus. Voverat eam decem annis ante Punico bello P. Sempronius Sophus consul; locaverat idem censor. Et in insula Iovis aedem C. Servilius duumvir dedicavit. Vota erat sex annis ante Gallico bello ab L. Furio Purpureone praetore; ab eodem postea consule locata. Haec eo anno acta.

54. Comitia.

P. Scipio ex provincia Gallia ad consules subrogandos venit. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula et Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt praetores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior,

et Italici pariter conscribebantur, ut Niebuhrio placet. cf. ii. n. 87. Utrum vero Romani cives, qui in Latinam coloniam conscripti sint, civitatem Romanam amiserint necne, parum liquet, sed nec Latinos ipsos omnes iure prorsus aequatos esse patet. cf. Creuzer. R. Ant. § 202. Hugo § 338. Quinetiam, quum Latinus Romam migrans stirpe ex sese domi relicta civis Romanus fieret, facile erat Romano civi, qui Latinus factus sit, civitatem Romanam iterum consequi, Romam remigrando. Latinas quidem colonias eas esse censet Niebuhrius, quas Machiavellius iure optimo laudat, ut quae reipublicae senescenti nervos et sanguinem praebuerint. cf. Fuss. R. Antiq. § 125. Heinecc. App. § 85. Gaii Inst. i. § 67.

1 *Iunonis Sospitae*] Ita Sigonius emendavit pro vulg. lectione *Iunonis Matutae*, quam Bekker. reposuit. Supr. xxxii. 30. quum hanc ipsam aedem vovet C. Cornelius, dicitur vovisse *aedem Sospitae Iunoni*, quod Bekker. quoque exhibet: sed utroque loco idem nomen scribendum esse Duker. animadvertit. Templum quidem *Iunonis Matutae* in undecima urbis regione, in qua forum olitorium erat, fuisse memorant P. Victor et Sex. Rufus.

2 *Fortunae Primigeniae*] cf. Supr. xxix. 36.

3 *P. Sempronius Sophus*] Hic semper antea a Livio nominatus est P. Sempronius Tuditanus. Sed nihil vetat eundem hominem duo cognomina habuisse. Illud moratur magis, quod Sempronius censor quinquennis, ante quam consul, fuerat. cf. xxvii. 11. Vovit autem aedem Fortunae Primigeniae consul. cf. xxix. 36. Eam ob causam Pighius hoc loco legendum putat, *locaverat idem consul*. Sed ex ipsa distinctione membrorum, *voverat Punico bello: locaverat idem*, videtur Livius duo distinguere tempora voluisse, unum votae, alterum locatae aedis. Facile crediderimus hic nostrum, ut saepe alias tenuibus in rebus, dormitasse. CREV. De origine cognominis *Tuditani*, cf. Festus. v. *Tudites*.

4 *In insula*] sc. Tiberina, cf. supr. xxxiii. 42.

C. Scribonius, M. Valerius Messalla, L. Porcius Licinus, et U. C. 558.
5 C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Atilius Ser- A. C. 194.
ranus, L. Scribonius Libo aediles curules primi fecerunt.
Horum aedilium ludos Romanos primum senatus a populo secretus spectavit, praebuitque sermones, (sicut omnis novitas solet) aliis, 'tandem, quod multo ante debuerit, tri-'butum,' censentibus, 'amplissimo ordini;' aliis, 'demptum 'ex dignitate populi, quicquid maiestati Patrum adiectum 'esset,' interpretantibus: 'et omnia discrimina talia, qui-
6 'bus ordines discernerentur, et concordiae, et libertatis 'aeque minuendae esse. Ad quingentesimum quinqua-'gesimum octavum annum in promiscuo spectatum esse. 'Quid repente factum, cur immisceri sibi in cavea Patres 'plebem nollent? cur dives pauperem concessorem fastidi-'ret? novam et superbam libidinem, ab nullius ante gentis 'senatu neque desideratam, neque institutam.' Postremo ipsum quoque Africanum, quod consul auctor eius rei fuisset, poenituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo,
7 probabile est: veteribus, nisi quae usus evidenter arguit, stari malunt.

Ludos Rom. tum primum senatus spectat a populo secretus.

55. U. C. 559. A. C. 193. L. Cornelio, Q. Minucio Coss.

Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minucius consules fuerunt, terrae motus ita crebri nuntiabantur, ut non rei tantum ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum, homines taederet. Nam neque senatus haberi, neque respublica administrari poterat, sacrificando expiandoque oc-
8 cupatis consulibus. Postremo, decemviris adire libros iussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit. Coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt: edictumque est, ut omnes, qui ex una familia essent, pariter supplicarent. Item ex auctoritate senatus consules edixerunt, ne quis, quo die, terrae motu nuntiato, feriae indictae essent, eo die alium terrae motum nuntiaret. Provincias deinde consules prius, tum praetores sortiti. Cornelio Gallia, Minucio Ligures evenerunt. Sortiti praetores, C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam ulteriorem.

Terrae motus.

Provinciarum divisio.

56. Nihil belli eo anno exspectantibus consulibus, literae M. Cincii (praefectus is Pisis erat) allatae: 'Ligurum viginti millia armatorum,

Ligurum coniuratio.

5 *Megalesia*] Iam ludi Megalesia facti erant. cf. supr. xxix. 14. At nimirum ea mens est Livii, ut tum primum in celebrandis Megalesiis datos esse ludos scenicos memoret. Crev.

6 *Libertatis aeque*] Adverbium *aeque* parum aut necessarium aut etiam utile est. Libenter legeremus *libertatis aequae*, id est, quae aequa inter cives omnes esse debet. Crev.

7 *Probabile est*] Facile probatur, facile placet. cf. supr. ii. 13. *probabile erat.* Sensus est, adeo nihil, quod vetustate obtinuit, moveri placet, nisi quae usus evidenter incommodi arguit.

8 *Adire libros*] sc. Sibyllinos.

U. C. 559. A. C. 193.

'coniuratione per omnia conciliabula universae gentis facta, 'Lunensem primum agrum depopulatos, Pisanum deinde 'finem transgressos, omnem oram maris peragrasse.' Itaque Minucius consul, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in Rostra escendit, et edixit, 'Ut legiones duae urbanae, quae superiore anno conscriptae 'essent, post diem decimum Arretii adessent: in earum 'locum se duas legiones urbanas scripturum.' Item sociis 9 et Latino nomini, magistratibus legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio se adirent. Iis quindecim millia peditum et quingentos equites, pro numero cuiusque iuniorum, descripsit: et inde e Capitolio 1 protinus ire ad portam, et, ut maturaretur res, proficisci ad delectum iussit. Fulvio Flaminioque terna millia Romanorum peditum et centeni equites in supplementum, et quina millia socium Latini nominis et duceni equites decreti; mandatumque praetoribus, ut veteres dimitterent milites, quum in provinciam venissent. Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebis ad- 2 issent, uti causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia, aut morbus causae essent, quo minus militarent; eam rem literae Ti. Sempronii discusserunt, in quibus scriptum erat, 'Ligurum decem millia in agrum Placentinum 'venisse: et eum usque ad ipsa coloniae moenia et Padi 'ripas cum caedibus et incendiis perpopulatos esse. Boi'orum quoque gentem ad rebellionem spectare.' Ob eas res 'tumultum esse' decrevit senatus; 'tribunos plebei non 3 'placere causas militares cognoscere, quo minus ad edictum 'conveniretur.' Adiecerunt etiam, ut socii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, Ti. Sempronii fuissent, et dimissi ab iis consulibus essent, ut, ad quam diem L. Cornelius consul edixisset, et in quem locum edixisset Etruriae, convenirent: et uti L. Cornelius consul, in provinciam proficiscens, in oppidis agrisque, qua iturus esset, si quos ei videretur, milites scriberet, armaretque, et duceret secum: dimittendique ei, quos eorum, quandoque vellet, ius esset.

Apparatus Romanorum.

Tumultum esse decernit senatus.

9 *Sociis et Latino nomini*] Hic tria sunt membra, in quibus posterius semper superioris sensum explicat et restringit. *Sociis et Latino nomini*, non ipsis civitatibus, sed *magistratibus legatisque eorum*, non omnium, sed *qui* ex iis *milites dare debebant*. Nimirum tunc quum reipublicae opus non esset magnis exercitibus, non omnibus Latini nominis populis imperabantur milites: sed res in orbem ibat. Similiter plane structam orationem habes supr. xxvi. 33. CREV.

1 *Descripsit*] sc. Singulis civitatibus, quot quaeque pedites, quot equites daret, pro numero iuniorum cuiusque civitatis. Sed de *formula*, ex qua milites sociales nomina dabant, cf. supr. xxvii. 10. Niebhr. iii. n. 940.

2 *Tribunos plebis*] *Plebei* reposuit Bekker.

3 *Tumultum esse*] cf. Supr. vii. 10. Iam delectus sine vacationibus habebatur.

U. C. 559. A. C. 193.

57. Legationes Graeciae et Asiae.

Postquam consules, delectu habito, profecti sunt in provincias, tum T. Quinctius postulavit, 'ut de his, quae cum 'decem legatis ipse statuisset, senatus audiret; eaque, si 'videretur, auctoritate sua confirmaret. Id eos facilius 'facturos, si legatorum verba, qui ex universa Graecia et 'magna parte Asiae, quique ab regibus venissent, audis-'sent.' Hae legationes a C. Scribonio praetore urbano in senatum introductae sunt; benigneque omnibus responsum. Cum Antiocho quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars aut in Asia, aut Lysimachiae apud regem fuerant, delegata est. T. Quinctio mandatum, ut, adhibitis iis, legatorum regis verba audiret, responderetque iis, quae ex dignitate atque utilitate populi Romani responderi possent. Menippus et Hegesianax principes regiae legationis erant. Ex iis Menippus, 'Ignorare se,' dixit, 'quidnam perplexi sua legatio haberet, quum sim-

Oratio legatorum Antiochi.

4 'pliciter ad amicitiam petendam iungendamque societatem 'venissent. Esse autem tria genera foederum, quibus in-

5 'ter se paciscerentur amicitias civitates regesque. Unum, 'quum bello victis dicerentur leges: ubi enim omnia ei, 'qui armis plus posset, dedita essent, quae ex iis habere 'victos, quibus multari eos velit, ipsius ius atque arbitrium

6 'esse. Alterum, quum pares bello aequo foedere in pacem 'atque amicitiam venirent: tunc enim repeti reddique per 'conventionem res, et, si quarum turbata bello possessio 'sit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis utrius-'que commodo componi. Tertium esse genus, quum, qui

7 'hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali foedere inter 'se iungendam coeant: eos neque dicere, neque accipere 'leges; id enim victoris et victi esse. Ex eo genere quum 'Antiochus esset, mirari se, quod Romani aequum cen-'seant, ei leges dicere, quas Asiae urbium liberas et im-'munes, quas stipendiarias esse velint; quas intrare prae-'sidia regia regemque vetent. Cum Philippo enim hoste 'pacem, non cum Antiocho amico societatis foedus ita san-'ciendum esse.' Ad ea Quinctius: 'Quoniam vobis di-

58. Responsum Quinctii.

'stincte agere libet, et genera iungendarum amicitiarum 'enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra

4 *Ad amicitiam petendam iungendamque societatem*] Ut, quae verbis iam usurpata pridem erat inter Antiochum populumque Romanum amicitia ac societas, foedere quoque firmaretur. Haec dicta Menippi ideo sic interpretamur, quia supr. xxxii. 8. socius iam et amicus a senatu Antiochus appellatus est. Vid. et infr. xxxvi. 3.

5 *Unum, quum bello victis*] Hi quidem *dediticii* Romanorum erant. cf. supr. xxviii. 34. Niebhr. iii. n. 939.

6 *Aequo foedere*] Hi socii *foederati* erant, quibus ex formula, seu certis foederis conditionibus, iura concessa erant.

7 *Sociali foedere*] Hi socii *liberi* erant. cf. Cic. in Verr. ii. 3. § 6. Niebhr. iii. n. 937.

U. C. 559. A. C. 193.

'quas nullam esse regi nuntietis amicitiae cum populo Romano iungendae: unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiae 'attinet, curare velit, ut et ipse omni Europa abstineat: 'alteram, si se ille Asiae finibus non contineat, et in Europam transcendat, ut et Romanis ius sit, Asiae civitatium amicitias et tueri, quas habeant, et novas complecti. 'Enimvero id auditu etiam,' dicere, 'indignum esse,' Hegesianax, 'Thraciae et Chersonesi urbibus arceri Antiochum; 'quae Seleucus proavus eius, Lysimacho rege bello victo 8 'et in acie caeso, per summum decus parta reliquerit; 9 'pari cum laude partim ab Thracibus possessa armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, 'et revocatis cultoribus frequentaverit, et, quae strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis aedificaverit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione, ita parta, 'ita recuperata, deduci Antiochum, et Romanos abstinere 'Asia, quae nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quae impetrata gloriae 'sibi, non pudori, sit.' Ad haec Quinctius, 'Quandoquidem,' inquit, 'honesta pensamus, sic ut aut sola, aut prima 'certe, pensari decet principi orbis terrarum populo et tanto regi; utrum tandem videtur honestius, liberas velle 'omnes, quae ubique sunt, Graeciae urbes, an servas et 'vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proavus belli iure habuerit, avus paterque 'nunquam usurpaverint pro suis, eas repetere in servitutem; et populus Romanus, susceptum patrocinium libertatis Graecorum non deserere, fidei constantiaeque suae 'ducit esse. Sicut a Philippo Graeciam liberavit, ita et 'ab Antiocho Asiae urbes, quae Graii nominis sint, liberare in animo habet. Neque enim in Aeolidem Ioniamque coloniae in servitutem regiam missae sunt: sed stirpis augendae causa, gentisque vetustissimae per orbem 'terrarum propagandae.' Quum haesitaret Hegesianax,

Disceptatio legatorum cum Romanis.

59. nec infitiari posset, honestiorem causam libertatis, quam 1

8 *Seleucus proavus eius*] Abutitur Livius vocabulo *proavus* pro abavo. Nam Antiochus Magnus Seleuci Callinici, hic Antiochi Divi, hic Antiochi Soteris, hic Seleuci Nicatoris filius fuit. GRONOV. Sed Crevierius Antiochum Divum fratrem Antiochi Soteris, non filium fuisse suspicatur, quum Appianus Antiochum Soterem Stratonicem Seleuci patris uxorem adamasse scribit, quam tamen apud Seleucum enixam esse, antequam Antiocho Soteri nupta sit, idem testatur. Hinc Antiochus Divus et frater et privignus Soteris erat, si sententiam Appiani Crevierius recte interpretatus sit, quum filium Stratonices et Seleuci Divum fuisse suspicetur. Sed in contrariam opinionem plures cum Gronovio iverunt.

9 *Quae Seleucus . . . . parta reliquerit*] Ratio grammatica *partas* postularet, sed supr. xxxii. 29. femininum pluralis a neutro pluralis excipitur. Crevierius ut Latinitati succurreret, post *urbibus* excidisse suspicatur *et locis*. cf. supr. xxx. 17.

1 *Honestiorem causam*] Honestiorem causam praetexi titulo libertatis, quam titulo servitutis. Vox *titulo*

servitutis, praetexi titulo; 'Quin mittimus ambages,' inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. U. C. 559. A. C. 193.
2 'Alteram ex duabus conditionibus, quae modo diserte a 'Quinctio datae sunt, legite: aut supersedete de amicitia 'agere. Nos vero,' inquit Menippus, 'nec volumus, nec 'possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minu-'atur.'

Postero die Quinctius legationes universas Graeciae Asiaeque quum in senatum introduxisset, ut scirent, quali animo populus Romanus, quali Antiochus erga civitates Graeciae essent; postulata et sua, et regis exposuit. 'Re-'nuntiarent civitatibus suis, populum Romanum, qua vir-'tute quaque fide libertatem eorum a Philippo vindicave-'rit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicatu-'rum.' Tum Menippus deprecari et Quinctium et Patres instituit, 'Ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi 'orbem terrarum essent. Tempus et sibi sumerent, et regi 'ad cogitandum darent. Cogitaturum, quum renuntiatae 'conditiones essent: et impetraturum aliquid, aut pacis 'causa concessurum.' Ita integra dilata res est. Legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiae apud eum fuerant, placuit, P. Sulpicium, P. Villium, P. Aelium.

Integra res de Antiocho differtur.

60. Vixdum ii profecti erant, quum a Carthagine legati, bel-3 lum haud dubie parare Antiochum, Hannibale ministro, attulerunt, inieceruntque curam, ne simul et Punicum bellum excitaretur. Hannibal, patria profugus, pervenerat ad Antiochum, sicut ante dictum est: et erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quod volutanti diu consilia de Romano bello nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius una atque eadem semper erat, 'ut in Italia bellum gereretur. Italiam 'et commeatus et militem praebituram externo hosti. Si 'nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus et 'copiis Italiae extra Italiam bellum gerere; neque regem, 'neque gentem ullam parem Romanis esse.' Sibi centum 4 tectas naves, et decem millia peditum, mille equites deposcebat. 'Ea se classe primum Africam petiturum. Magno-'pere confidere, et Carthaginienses ad rebellandum ab se

Hannibal Antiochum ad bellum concitat.

Suadet ut in Italia bellum geratur.

est in dandi casu. *Titulus* hic est id quod praefertur. Prae se ferebant Romani animum ac consilium tuendae libertatis Graecarum Asiae civitatum. Contra prae se ferebat Antiochus animum ac consilium repetendarum in servitutem regiam earumdem civitatum. Porro honestiore causa splendet professio tuendae libertatis, quam exigendae servitutis. Crev.

2 *Quae modo diserte a Quinctio datae sunt*] Recte Gronovius emendat *latae sunt.* Sic supr. xxvii. 30. *victos victori sibi ultro conditiones ferre:* et alibi saepius. Crev. *Latae* recepit Bekker.

3 *Hannibale ministro*] Consilium Hannibale subministrante.

4 *Tectas naves*] cf. Supr. xxxi. 22. *apertae naves.*

U. C. 559. A. C. 193. 'compelli posse. Si illi cunctentur, se aliqua parte Italiae 'bellum excitaturum Romanis. Regem cum ceteris om-'nibus transire in Europam debere, et in aliqua parte 'Graeciae copias continere, neque traiicientem, et (quod 'in speciem famamque belli satis sit) paratum traiicere.'

61. Concitare conatur Poenos. Aristone misso Carthaginem.

In hanc sententiam quum adduxisset regem, praeparandos sibi ad id popularium animos ratus, literas, ne quo casu interceptae palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusque sollertiam levioribus ministeriis; partim donis, partim spe praemiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit; edit nomina eorum, quibus conventis opus esset: instruit etiam secretis notis, 5 6 per quas haud dubie agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obversantem non prius amici, quam inimici Hannibalis, qua de causa venisset, cognoverunt. Et primo in circulis conviviisque celebrata sermonibus res est: deinde in senatu quidam, 'Nihil actum esse,' dicere, 'ex-'silio Hannibalis, si absens quoque novas moliri res, solli-'citandoque animos hominum turbare statum civitatis pos-'set. Aristonem quendam, Tyrium advenam, instructum 'mandatis ab Hannibale et ab Antiocho rege, venisse: 'certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere; 'et in occulto coqui, quod mox in omnium perniciem eru- 7 'pturum esset.' Conclamare omnes, 'Vocari Aristonem 'debere, et quaeri, quid venisset: et, nisi expromeret, cum 'legatis Romam mitti. Satis pro temeritate unius hominis 'suppliciorum pensum esse. Privatos suo periculo pecca-'turos: rempublicam non extra noxam modo, sed etiam 'extra famam noxae, conservandam esse.' Vocatus Aristo purgare sese, et firmissimo propugnaculo uti, quod literarum nihil ad quemquam attulisset. Ceterum nec causam adventus satis expediebat, et in eo maxime haesitabat, quod cum Barcinae solum factionis hominibus collocutum eum 8 arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi iam et custodiri iubentibus, aliis negantibus, tumultuandi causam esse. 'Mali rem exempli esse, de ni-'hilo hospites corripi. Idem Carthaginiensibus, et Tyri, 'et in aliis emporiis, in quae frequenter commeent, even-'turum.' Dilata eo die res est. Aristo, Punico ingenio inter Poenos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco

5 *Quibus conventis opus esset*] Quos convenire oporteret.

6 *Secretis notis*] Signa occultiora hic intelliguntur, de quibus, tanquam de tessera aliqua, qua quisque internoscatur, inter se convenerunt factionis alicuius socii. DOER.

7 *In occulto coqui*] Haec emendatio pro vulgata lectione *colloqui* e manu Crevieriana provenit.

8 *Barcinae solum factionis*] cf. Supr. xxi. 2.

U. C. 559. A. C. 193.

9 supra sedem quotidianam magistratuum prima vespera suspendit: ipse de tertia vigilia navem conscendit et profugit. Postero die, quum suffetes ad ius dicendum consedissent, conspectae tabellae, demptaeque, et lectae. Scriptum erat, ARISTONEM PRIVATIM AD NEMINEM, PUBLICE AD 1 SENIORES (ita senatum vocabant) MANDATA HABUISSE. Publicato crimine, minus intenta de paucis quaestio erat. Mitti tamen legatos Romam, qui rem ad consules et ad senatum deferrent, placuit; simul qui de iniuriis Masinis-2 sae quererentur. Masinissa postquam et infames Carthaginienses, et inter se ipsos discordes sensit, principes propter colloquia Aristonis senatui, senatum propter indicium eiusdem Aristonis populo suspectum; locum iniuriae esse ratus, agrum maritimum eorum et depopulatus est, et quasdam urbes vectigales Carthaginiensium sibi coegit stipendium pendere. Emporia vocant eam regionem. Ora est minoris Syrtis, et agri uberis; una civitas eius Leptis: ea singula in dies talenta vectigal Carthaginiensibus dedit. 3 Hanc tum regionem et totam infestam Masinissa, et ex quadam parte dubiae possessionis, sui regni, an Carthaginiensium esset, effecerat: et quia simul ad purganda crimina, et questum de se Romam eos ituros comperit; qui et illa onerarent suspicionibus, et de iure vectigalium disceptarent, legatos et ipse Romam mittit. Auditi de Tyrio advena primum Carthaginienses curam iniecere Patribus, ne cum Antiocho simul et Poenis bellandum esset. Maxime ea suspicio crimen urgebat, quod, quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum, nec navem eius custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari coeptum. Carthaginienses iure finium causam tutabantur: 'quod intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor 'agrum, qui iuris esset Carthaginiensium, finisset:' et confessione regis: 'qui, quum Aphirem profugum ex regno 'suo, cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas, per-'sequeretur, precario ab se iter per eum ipsum agrum, tan-'quam haud dubie Carthaginiensium iuris, petisset.' Nu-'midae 'et de terminatione Scipionis mentiri eos' arguebant: 'et, si quis veram originem iuris exigere vellet, quem

62. Masinissa aggreditur Carthaginienses.

Legati Poenorum et Masinissae Romam veniunt.

9 *Magistratuum*] Nempe Suffetum, ut infr. apparet. cf. supr. xxviii. 37. xxx. 7.

1 *Publicato crimine*] Quum ex Aristonis indicio suspiciones iam et criminationes in totum communiter senatum, non in privatum quemquam reciderent. CREV.

2 *Infames*] Suspectos Romanis, tanquam rebellandi consilia agitantes. CREV.

3 *Hanc tum regionem*] Hanc tum regionem et totam fecerat infestam vastando, urendo; et fecerat quoque ut eadem regio quadam ex parte esset dubiae possessionis, incertumque esset Numidicine regni illa pars an Carthaginiensium esset: quia nempe quaedam in ea regione loca possidebat, quae sua esse contenderet, Carthaginienses ut ex se iniuste capta repeterent. CREV.

U. C. 559. A. C. 193.

'proprium agrum Carthaginiensium in Africa esse? Advenis, quantum secto bovis tergo amplecti loci potuerint, 4 'tantum ad urbem communiendam precario datum. Quicquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atque iniuria 'partum habere. Neque eum, de quo agatur, probare eos 'posse, non modo semper, ex quo coeperint, sed ne diu 'quidem eos possedisse. Per opportunitates, nunc illos, 'nunc reges Numidarum, usurpasse ius: semperque penes 'eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cuius 'conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses, socius atque amicus rex Numidarum esset, 'eius sinerent esse: nec se interponerent, quo minus, qui 'possent, tenerent.' Responderi legatis utriusque partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginiensem et regem in re praesenti disceptarent. Missi P. Scipio Africanus, et C. Cornelius Cethegus, et M. Minucius Rufus; audita inspectaque re, suspensa omnia, neutro inclinatis sententiis, reliquere. Id utrum sua sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum est, quam videtur tempori aptum fuisse, integro certamine 5 eos relinqui. Nam, ni ita esset, unus Scipio, vel notitia rei, vel auctoritate, ita de utrisque meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

Scipio legatus in Africam missus.

4 *Quantum secto bovis tergo*] Iamdudum illa fabella a doctis explosa est. Poeni vocaverant primum locum a se communitum *Bosra*, id est, arcem. Graeci, apud quos literae *s* et *r* nunquam continuantur, dixerunt *βύρσα*, quae vox quum designet *corium*, inde propagata est lepida illa fabella de secto bovis tergo. CREV. cf. Virg. Aen. i. 367. Boch. Chanaan. i. 24.

5 *Integro certamine*] Re non diiudicata.

EPITOME LIBRI XXXV.

P. SCIPIO AFRICANUS legatus ad Antiochum Ephesi cum Hannibale, qui se Antiocho iunxerat, collocutus est; ut, si fieri posset, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia quum quaereret, quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet, respondit: Alexandrum Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset; quodque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. *Quaerenti deinde, quem secundum poneret,* Pyrrhum, *inquit,* castra metari primum docuisse: ad hoc neminem elegantius loca cepisse, praesidia disposuisse. *Exsequenti, quem tertium diceret,* semet ipsum *dixit. Ridens Scipio,* Quidnam tu diceres, si me, *inquit,* vicisses? Tunc vero, *inquit,* me et ante Alexandrum, et ante Pyrrhum, et ante alios posuissem. *Inter cetera prodigia, quae plurima fuisse traduntur, bovem Cn. Domitii consulis locutum,* Roma cave tibi, *refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedaemoniorum tyrannus, incitatus ab Aetolis, qui et Philippum et Antiochum ad inferendum bellum populo Romano sollicitabant, a populo Romano descivit: et, bello adversus Philopoemenem Achaeorum praetorem gesto, ab Aetolis et ab Alexameno duce eorum interfectus est. Aetoli quoque ab amicitia populi Romani defecerunt. Cum quibus societate iuncta, Antiochus Syriae rex, quum bellum Graeciae intulisset, complures urbes occupavit: inter quas Chalcidem, et totam Euboeam. Res praeterea in Liguribus gestas et apparatum belli ab Antiocho continet.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXV.

U. C. 559.
A. C. 193.
Res Hispaniae.

PRINCIPIO anni, quo haec gesta sunt, Sex. Digitius praetor in Hispania citeriore cum civitatibus iis, quae post profectionem M. Catonis permultae rebellaverant, crebra magis, quam digna dictu, proelia fecit, et adeo pleraque adversa, ut vix dimidium militum, quam quod acce- 1 perat, successori tradiderit. Nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter praetor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa secunda proelia fecisset: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Praetor haec gesserat Scipio. Idem pro praetore, Lusitanos, pervastata ulteriori provincia, cum ingenti praeda domum redeuntes, in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, numero militum impar, superior aliis: nam et acie frequenti arma- 2 tis adversus longum et impeditum turba pecorum agmen, et recenti milite adversus fessos longo itinere concurrerat. Tertia namque vigilia exierant hostes. Huic nocturno itineri tres diurnae horae accesserant: nec ulla quiete data, laborem viae proelium exceperat. Itaque principio pugnae vigoris aliquid in corporibus animisque fuit, et turbaverant primo Romanos: deinde aequata paullisper pugna est. In hoc discrimine ludos Iovi, si fudisset cecidissetque hostes, propraetor vovit. Tandem gradum acrius intulere Romani, cessitque Lusitanus. Deinde prorsus terga dedit: et, quum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt caesa: capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites: et signa militaria capta centum triginta

1 *Quam quod acceperat*] Vocem *quod* tollendum existimat Gronovius; tollit etiam alibi partim ex auctoritate librorum scriptorum, partim quod videtur putasse, hoc genus loquendi ab linguae Latinae usu abhorrere: sed *dimidium quam quod* vulgo etiam legitur infr. xlv. 18. *dimidium tributi, quam quod regibus ferre soliti erant.* cf. supr. xxxiv. 52. *quam quae ex civitatibus ademerat.*

2 *Acie frequenti*] *Frequens* opponitur *longo agmini*, quum agmen longum ordinibus parum densis, sc. militibus parum frequentibus, instructum sit.

quattuor. De exercitu Romano septuaginta et tres amissi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe est. Eo victorem opulentum praedae exercitum P. Cornelius reduxit. Ea omnis ante urbem exposita est: potestasque dominis suas res cognoscendi facta est. Cetera vendenda quaestori data: 3 quod inde refectum est, militi divisum.

U. C. 559.
A. C. 193.

2. Contentio de supplemento in Hispaniam.

Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius praetor, quum haec in Hispania gerebantur. Itaque tam adversae, quam secundae res per ipsum amicosque eius magnis sermonibus celebrabantur: et tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarsisset, et exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pavoris ac fugae accepturus esset, ut unam sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam quum militem ab se ipso scriptum ex senatusconsulto adiecisset, eligeret ex omni numero sex millia et quingentos pedites, et equites trecentos. 'Ea se legione '(nam in Sex. Digitii exercitu haud multum spei esse) 'rem gesturum.' Seniores negare, 'Ad rumores, a privatis 'temere in gratiam magistratuum confictos, senatusconsulta 'facienda esse. Nisi quod aut praetores ex provinciis scri'berent, aut legati renuntiarent, nihil ratum haberi debere. 4 'Si tumultus in Hispania esset, placere, tumultuarios mili'tes extra Italiam scribi a praetore.' Mens ea senatus fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias et in Siciliam navigasse delectus causa C. Flaminium scribit: et ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum provinciarum delectibus tertium in Hispania adiecisse.

3. Res Liguriae.

Nec in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas iam quadraginta millia hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli spemque praedae, circumsedebant. Minucius consul Arretium die, quam dixerat ad conve5 niendum militibus, venit. Inde quadrato agmine ad Pisas duxit; et, quum hostes non plus mille passuum ab oppido trans fluvium movissent castra, consul urbem, haud dubie servatam adventu suo, est ingressus. Postero die et ipse trans fluvium quingentos ferme passus ab hoste posuit castra. Inde levibus proeliis a populationibus agrum sociorum tutabatur. In aciem exire non audebat, novo milite, et ex multis generibus hominum collecto, necdum

Minucii Cos. res in Liguria gestae.

3 *Quod inde refectum est*] Quod ex divendita praeda collectum pecuniae est. Sic apud Cic. in Paradoxis, *antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut*... CREV. cf. supr. i. 53.

4 *Tumultuarios milites*] sc. Subitarios, quae ad subita belli discrimina conscriberentur. cf. supr. xxii. 45. xxxi. 2.

5 *Quadrato agmine*] Ordinibus densatis, agmine ad pugnam instructo. cf. supr. vii. 29. xxxi. 37. Niebhr. ii. n. 609.

U. C. 559. A. C. 193. noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent. Ligures multitudine freti et in aciem exibant, parati de summa rerum decernere: et abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad praedandum emittebant: et, quum coacta vis magna pecorum praedaeque esset, paratum erat praesidium, per quod in castella eorum vicosque ageretur.

4. L. Cornelii res gestae apud Boios.

Quum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul 6 alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit, ubi longe alia belli ratio, quam cum Liguribus, erat. Consul in aciem exibat, hostes pugnam detrectabant: praedatumque, ubi nemo obviam exiret, discurrebant Romani; Boii diripi sua impune, quam tuendo ea conserere certamen, malebant. Postquam omnia ferro ignique satis evastata erant, consul agro hostium excessit, et ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boii, ubi egressum e finibus suis hostem sensere, sequebantur silenti agmine, locum insidiis quaerentes. Nocte praetergressi castra Romana saltum, qua transeundum erat Romanis, insederunt. Id quum parum occulte fecissent, consul, qui multa nocte solitus erat movere castra, ne nox terrorem in tumultuario proelio augeret, lucem exspectavit: et, quum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum misit. Postquam relatum est, quantae copiae, et in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium coniici iussit, et triarios vallum circumiicere: 7 cetero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem et Galli fecerunt, postquam apertas esse insidias, et recto ac iusto proelio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt.

5. Hora secunda ferme concursum est. Sinistra sociorum ala et extraordinarii prima in acie pugnabant. Prae- 8 erant duo consulares legati, M. Marcellus et Ti. Sempronius, prioris anni consul. Novus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones continebat in subsidiis; ne certaminis studio prius procurrerent, quam datum signum esset. Equites earum extra aciem in locum patentem Q. et P. Minucios tribunos militum educere iussit: inde, quum signum dedisset, impetum ex aperto facerent. Haec agenti

6 *Ad Pisas constitisset*] i. e. Substitisset. cf. supr. xxi. 49.

7 *Et triarios vallum circumiicere*] Nempe *sarcinis;* circum sarcinas vallum iacere: ut vallo obiecto sarcinae in tuto essent, ac praesertim, ut haberent ii qui pugnaturi erant, quo se reciperent, si pellerentur. Mos erat triarios ad custodiam castrorum relinqui: quod observat ex Dionysio Lipsius de Mil. Rom. iv. 1. Crev.

8 *Extraordinarii*] Milites ex sociali exercitu, qui prae ceteris corporis vel animi robore eminebant, in ordinem delectum conscribebantur, ita ut ex equitibus pars tertia, ex peditibus pars quinta eligeretur. Reliqui in duas alas dividebantur. cf. Lips. de Mil. Rom. ii. 7. iv. 8. supr. xxvii. 12.

nuntius venit a Ti. Sempronio Longo, 'non sustinere ex- U. C. 559.
'traordinarios impetum Gallorum, et caesos permultos esse: A. C. 193.
'et, qui supersint, partim labore, partim metu remisisse
'ardorem pugnae. Legionem alteram ex duabus, si vi-
'deretur, summitteret, priusquam ignominia acciperetur.'
Secunda legio missa est, et extraordinarii recepti. Tum
redintegrata est pugna. Quum et recens miles, et frequens
ordinibus legio successisset, et sinistra ala ex proelio sub-
ducta est; dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti
ardore torrebat minime patientia aestus corpora Gallorum:
densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta
incumbentes, sustinebant impetus Romanorum. Quod ubi
animadvertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Li-
9 vium Salinatorem, qui praeerat alariis equitibus, quam con-
citatissimos equos immittere iubet: et legionarios equites
in subsidiis esse. Haec procella equestris primo confudit
et turbavit, deinde dissipavit aciem Gallorum; non tamen,
ut terga darent. Obstabant duces, hastilibus caedentes
terga trepidantium, et redire in ordines cogentes: sed in-
terequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur
milites, 'Ut paullulum anniterentur: victoriam in manibus
'esse. Dum perturbatos et trepidantes viderent, instarent.
'Si restitui ordines sissent, integro rursus eos proelio et
'dubio dimicaturos.' Inferre vexillarios iussit signa. Om-
nes connisi tandem averterunt hostem. Postquam terga
dabant, et in fugam passim effundebantur, tum ad perse-
quendos eos legionarii equites immissi. Quattuordecim
millia Boiorum eo die caesa sunt; vivi capti mille nona-
ginta duo: equites septingenti viginti unus, tres duces
eorum, signa militaria ducenta duodecim, carpenta sexa-
ginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit. Supra
quinque millia militum, ipsorum aut sociorum, sunt amissa,
centuriones tres et viginti, praefecti socium quattuor, et
M. Genucius, et Q. et M. Marcii, tribuni militum secundae
legionis.

6. Eodem fere tempore duorum consulum literae allatae
sunt, L. Cornelii de proelio ad Mutinam cum Boiis facto,
1 et Q. Minucii a Pisis. 'Comitia suae sortis esse: ceterum
'adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi
'inde, sine pernicie sociorum et damno reipublicae, non
'possit. Si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam,
'ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam
'rediret: si id facere gravaretur, quod non suae sortis id
'negotium esset, se quidem facturum, quodcunque senatus

9 *Alariis equitibus*] Sociorum equitibus. cf. supr. XXVI. 14. CREV.

1 *Comitia suae sortis esse*] Sibi quidem sorte evenisse, ut ad urbem veniret et comitiis habendis praeesset.

U. C. 559. A. C. 193. 'censuisset; sed etiam atque etiam viderent, ne magis e 2 'republica esset interregnum iniri, quam ab se in eo statu 'relinqui provinciam.' Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegae ad senatum missas deferrent ad eum, et nuntiarent, 'senatum, ni is ad magis- 'tratus subrogandos Romam veniret, potius, quam Q. Mi- 'nucius a bello integro avocaretur, interregnum iniri pas- 'surum.' Missi legati renuntiarunt, 'L. Cornelium ad 'magistratus subrogandos Romam venturum.' De literis L. Cornelii, quas scripserat secundum proelium cum Boiis factum, disceptatio in senatu fuit: quia privatim plerisque senatoribus legatus M. Claudius scripserat, 'Fortunae po- 'puli Romani et militum virtuti gratiam habendam, quod 'res bene gesta esset. Consulis opera et militum aliquan- 3 'tum amissum, et hostium exercitum, cuius delendi oblata 'fortuna fuerit, elapsum. Milites eo plures perisse, quod 'tardius ex subsidiis, qui laborantibus opem ferrent, suc- 'cessissent. Hostes e manibus emissos, quod equitibus 'legionariis et tardius datum signum esset, et persequi 'fugientes non licuisset.' De ea re nihil temere decerni

7. placuit: ad frequentiores consultatio dilata est. Instabat 4 enim cura alia, quod civitas fenore laborabat: et quod, quum multis fenebribus legibus constricta avaritia esset, via fraudis inita erat, ut in socios, qui non tenerentur iis 5 legibus, nomina transcriberent; ita libero fenore obruebant debitores. Cuius coercendi quum ratio quaereretur, diem finiri placuit Feralia, quae proxime fuissent: ut, qui post 6 eam diem socii civibus Romanis credidissent pecunias, pro- fiterentur; et ex ea die pecuniae creditae, quibus debitor 7 vellet legibus, ius creditori diceretur. Inde, postquam

2 *Ne magis e republica esset*] Sub specie modestae dubitationis dicit, quid sibi videatur, quo nihil frequentius est. cf. Cic. Phil. ii. 12. ad Div. iv. 9. DUK.

3 *Consulis opera*] Ea, qua consul rem gesserat, ratione, i. e. consulis culpa. cf. infr. xli. 16. DOER.

4 *Ad frequentiores*] Ad frequentiorem senatum.

5 *Ut in socios .... nomina transcriberent*] *Nomina* hic interpretanda sunt *obligations*. Si quis Romanus a Romano pecuniam sumeret mutuam, iubebatur a creditore se profiteri scripto debitorem, non eius a quo vere acceperat, sed alicuius Latini. CREV.

6 *Feralia*] *Diis Manibus sacrata festa*, inquit Festus. De huius nominis origine sic habet Ovidius in Fastis, ii. 569. *Hanc, quia iusta ferunt, dixere Feralia lucem.* Ea notantur in quibusdam Kalendariis a. d. IX. Kalend. Martias, sive die 21. Februarii; in Fastis Ovidii, a. d. XII. Kal. Martias, sive 18. Februarii. CREV.

7 *Quibus debitor vellet legibus*] Apparet ex iis quae praecedunt, legibus Romanis circumscriptam esse fenerandi licentiam, et e re debitoris fuisse, ut secundum eas potius ius pecuniae creditae diceretur, sive iudicarentur controversiae de pecuniis creditis, quam secundum leges, quibus socii Latini nominis utebantur. Ut igitur faveant debitori, permittunt eius arbitrio decernendum quibusnam legibus, Romanis an Latinis, ius pecuniae creditae dici vellet. CREV.

U. C. 559.
A. C. 193.

professionibus detecta est magnitudo aeris alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus plebis ex auc-8 toritate Patrum plebem rogavit, plebesque scivit, ut cum 9 sociis ac nomine Latino pecuniae creditae ius idem, quod cum civibus Romanis, esset. Haec in Italia domi militiaeque acta.

Res Hispaniae.

In Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites deduxit. Et per hiemem proelia aliquot, nulla memoria digna, adversus latronum magis, quam hostium, excursiones, vario tamen eventu, nec sine militum iactura, sunt facta. Maiores res gestae a M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccaeis Vectonibusque et Celtiberis signis collatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit fugavitque; regem Hilermum vivum cepit.

8.

L. Cornelius Cos. postulat triumphum sibi decerni.

1 Quum haec in Hispania gerebantur, comitiorum iam appetebat dies. Itaque L. Cornelius consul, relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu 2 quum de rebus ab se gestis disseruisset, quoque in statu provincia esset; questus est cum Patribus conscriptis, quod, tanto bello una secunda pugna tam feliciter perfecto, non esset habitus diis immortalibus honos. Postulavit deinde, ut supplicationem simul triumphumque decernerent. Prius tamen, quam relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, 'Literas eodem tempore,' dixit, 'et consulis L. Cornelii ad senatum, et M. Marcelli 'ad magnam partem senatorum, allatas esse, inter se pu-'gnantes: eoque dilatam esse consultationem, ut praesen-'tibus auctoribus earum literarum disceptaretur. Itaque 'exspectasse sese, ut consul, qui sciret ab legato suo ad-'versus se scriptum aliquid, quum ipsi veniendum esset, 'deduceret eum secum Romam: quum etiam verius esset, 3 'Ti. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quam 'legato. Nunc videri esse amotum de industria, qui ea, 'quae scripsisset, praesens diceret, aut argueret coram: et, 'si quid vani afferret, argui posset, donec ad liquidum ve-'ritas explorata esset. Itaque nihil eorum, quae postularet

8 *Cum sociis*] Qui pecunias mutuas civibus Romanis dedissent. Socii inter se suis legibus uti procul dubio sinuntur. Crev.

9 *Ius idem*] Verisimile est, *fenus* illud *unciarium* usque ad tempora Syllana Romae vulgo valuisse: et post Syllam rationem novam a Graecis adhibitam esse, quae *centesima* appellabatur, qua centesima pars capitis in singulos menses a debitoribus solveretur. cf. supr. vii. 16. Niebhr. iii. n. 102.

1 *Quum haec . . . gerebantur*] *Gererentur* reposuit Bekker.

2 *Quoque in statu*] Praepositionem *in* delet Bekker.

3 *Ti. Sempronio*] Cui imperium ex consulatu prorogatum erat, ut supr. xxxiv. 56. colligitur.

U. C. 559.
A. C. 193.

Nec impetrat.

'consul, decernendum in praesentia censere.' Quum pergeret nihilo segnius referre, ut supplicatio decerneretur, triumphantique sibi urbem invehi liceret; M. et C. Titinii tribuni plebis, se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt.

9.

Lustrum conditum.

Censores erant priore anno creati Sex. Aelius Paetus et C. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit. Censa sunt civium capita centum quadraginta tria millia, [4] septingenta quattuor. Aquae ingentes eo anno fuerunt, et

Prodigia.

Tiberis loca plana urbis inundavit. Circa portam Flumentanam etiam collapsa quaedam ruinis sunt: et porta Coelimontana fulmine icta est, murusque circa multis locis de coelo tactus. Et Ariciae, et Lanuvii, et in Aventino, lapidibus pluit; et a Capua nuntiatum est, examen vesparum ingens in forum advolasse, et in Martis aede consedisse: eas collectas cum cura, et igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemviri libros adire iussi, et novendiale sacrum factum, et supplicatio indicta est, atque urbs lustrata. Iisdem diebus aediculam Victoriae Virginis, prope aedem Victoriae, M. Porcius Cato dedicavit biennio post, quam vovit.

Eodem anno coloniam Latinam in agrum Thurinum tri- [5] [6] umviri deduxerunt Cn. Manlius Vulso, L. Apustius Fullo, Q. Aelius Tubero, cuius lege deducebatur. Tria millia peditum iere, trecenti equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore, tertia pars agri dempta est: quo postea, si vellent, novos colonos ascribere possent. Vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt.

10.

Multi et potentes candidati consulatus.

In exitu iam annus erat, et ambitio magis, quam unquam alias, exarserat consularibus comitiis. Multi et potentes petebant patricii plebeiique: P. Cornelius Cn. filius Scipio, qui ex Hispania provincia nuper decesserat magnis rebus gestis, et L. Quinctius Flamininus, qui classi in Graecia praefuerat, et Cn. Manlius Vulso. Hi patricii. Plebeii autem C. Laelius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, M'. Acilius. Sed omnium oculi in Quinctium Corneliumque coniecti. Nam et in unum locum petebant ambo patricii, et rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Ceterum ante omnia certamen accendebant fratres candida-

4 *Centum*] Admodum verisimile est, ut Pighius suspicatur, hunc numerum iusto minorem esse, et Livium scripsisse *ducenta*. Hoc probant numeri eius lustri cuius proxime praecessit mentio, supr. xxix. 37. et lustri sequentis, infr. xxxviii. 36. Crev.

5 *Coloniam Latinam*] cf. Supr. xxxiv. 53.

6 *In agrum Thurinum*] In *castrum Thurinum*, quod Gronovius voluit, reposuit Bekker. *Castrum Thurinum* illum ipsum *pagum Thurinum* esse, quem Sueton. in Aug. 12. memorat, suspicatur Gronovius.

torum, duo clarissimi aetatis suae imperatores. Maior gloria in Scipione: et, quo maior, eo propior invidiam. Quinctii recentior, ut qui eo anno triumphasset. Accedebat, quod alter decimum iam prope annum assiduus in 7 oculis hominum fuerat; quae res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post devictum Hannibalem, censorque fuerat. In Quinctio nova et recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat a populo post triumphum, nec adeptus erat: 'pro fratre germano, 'non patruele, se petere' aiebat: 'pro legato et participe 8 'administrati belli. Se terra, fratrem mari, rem gessisse.' His obtinuit, ut praeferretur candidato, quem Africanus frater ducebat; quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente; quem tantum praeiudicium senatus, virum 9 e civitate optimum iudicatum, qui matrem Idaeam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quinctius et Cn. Domitius Ahenobarbus consules facti. Adeo ne in plebeio quidem consule, quum pro C. Laelio niteretur, Africanus valuit. Postero die praetores creati L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Baebius Tamphilus, L. Valerius Tappo, Q. Salonius Sarra. Aedilitas insignis eo anno fuit M. Aemilii Lepidi 1 et L. Aemilii Paulli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clipea inaurata in fastigio Iovis aedis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adiecto; alteram a porta Fontinali ad Martis aram, qua in Campum iter esset, perduxerunt.

U. C. 559.
A. C. 193.

Scipio victus a Quinctio.

11. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. Extremo eius anni bis in magnum periculum res adducta est. Nam et castra consulis oppugnata aegre sunt defensa: et non ita multo post per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. Qua quum exitus non pateret, converso agmine redire instituit consul: et ab tergo fauces saltus occupatae a parte hostium erant, Caudinaeque cladis memoria non animis modo, sed prope oculis, obversabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. Eorum praefectus consuli pollicetur, 'Se parte, utra vellet,

Res gestae apud Ligures.

Numidarum equitatus.

7 *Quae res minus verendos magnos homines*] Adiicere potuit Livius, quod Valerius Max. ii. 4. testatur, eo alienatum esse a Scipione vulgi animum, quod auctor fuisset secernendi loca senatoria a populo in ludis spectandis. cf. supr. xxxiv. 54. CREV.

8 *Administrati belli*] Ita Sigonius e vet. libr. reduxit, sed *administrandi*, quam lectionem Frobenius mavult et a Victor. cod. firmari testatur Crevierius, reposuit Bekker.

9 *Optimum iudicatum*] cf. Supr. xxix. 14. Ceterum post voces *tantum praeiudicium* supple *commendabat*.

1 *Pecuarios*] cf. Supr. x. 23.

U. C. 559. A. C. 193. 'cum suis erupturum. Tantum uti diceret, utra pars 'frequentior vicis esset: in eos se impetum facturum: et 'nihil prius quam flammam tectis iniecturum, ut is pavor 'cogeret Ligures excedere saltu, quem obsiderent, et dis- 'currere ad opem ferendam suis.' Collaudatum eum consul spe praemiorum onerat. Numidae equos conscendunt, et obequitare stationibus hostium, neminem lacessentes, coeperunt. Nihil primo aspectu contemptius. Equi hominesque paulluli et graciles: discinctus et inermis eques, 2 praeterquam quod iacula secum portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida cervice et extento capite currentium. Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, et per ludibrium spectaculo esse. Itaque, qui primo intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuerant, iam inermes sedentesque pars maxima spectabant. Numidae adequitare, dein refugere, sed propius saltum paullatim evehi: velut quos impotentes regendi equi in- 3 vitos efferrent. Postremo subditis calcaribus inter medias stationes hostium erupere: et, in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viae tecta incendunt. Proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammaque omnia pervastant. Liberat exercitum Romanum. Fumus primo conspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremo seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt. Itaque sine consilio, sine imperio, pro se quisque currere ad sua tutanda: momentoque temporis castra relicta erant, et obsidione liberatus consul, quo intenderat, pervenit.

12. Aetolorum molitiones. Sed neque Boii, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infestique erant Romanis, quam 4 Aetolorum gens. Ii post deportatos ex Graecia exercitus primo in spe fuerant, et Antiochum in vacuam Europae possessionem venturum; nec Philippum, aut Nabin quieturos. Ubi nihil usquam moveri viderunt, agitandum aliquid miscendumque rati, ne cunctando senescerent consilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas praetor eorum, conquestus iniurias Romanorum statumque Aetoliae, 'quod omnium Graeciae gentium civitatiumque inho- 'noratissimi post eam victoriam essent, cuius causa ipsi 'fuissent,' legatos censuit circa reges mittendos, qui non solum tentarent animos eorum, sed suis quemque stimulis Concitant reges ad bellum Romanum. moverent ad Romanum bellum. Democritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicaearchus frater praetoris ad

2 *Paulluli*] Parvuli. cf. supr. viii. 11.

3 *Velut quos*] Quasi impotentes regendi ab equis inviti efferrentur. Cr.

4 *Tam inimici infestique*] *Tam inimice infesti* reposuit Bekker.

Antiochum est missus. Tyranno Lacedaemonio Damo- U. C. 559.
5 critus, 'ademptis maritimis civitatibus enervatam tyran- A. C. 193.
'nidem,' dicere: 'inde militem, inde naves navalesque
'socios habuisse: inclusum suis prope muris Achaeos
'videre dominantes in Peloponneso: nunquam habiturum
'recuperandi sua occasionem, si eam, quae tum esset, prae-
'termisisset. Nullum exercitum Romanum in Graecia
6 'esse: nec propter Gythium, aut maritimos alios Laconas,
'dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in
'Graeciam rursus transmittant.' Haec ad incitandum
animum tyranni dicebantur, ut, quum in Graeciam Antiochus traiecisset, conscientia violatae per sociorum iniurias Romanae amicitiae, coniungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. Erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quam tyrannus, detractus erat, quoque plures ademptae res. Ad hoc vetusta regum Macedoniae fama, peragratusque orbis terrarum victoriis eius gentis referebatur. 'Et tutum vel incepto, vel eventu se consilium afferre. 'Nam neque, ut ante se moveat Philippus, quam Antiochus cum exercitu transierit in Graeciam, suadere; et, 'qui sine Antiocho adversus Romanos Aetolosque tam diu 'sustinuerit bellum, ei, adiuncto Antiocho, sociis Aetolis, 'qui tum graviores hostes, quam Romani, fuerint, quibus 'tandem viribus resistere Romanos posse?' Adiiciebat de duce Hannibale, nato adversus Romanos hoste, qui plures et duces et milites eorum occidisset, quam quot superessent. Haec Philippo Nicander. Alia Dicaearchus Antiocho: et omnium primum, 'praedam de Philippo Romanorum esse' dicere, 'victoriam Aetolorum, et aditum 'in Graeciam Romanis nullos alios, quam Aetolos, dedisse; 'et ad vincendum vires eosdem praebuisse:' deinde quantas peditum equitumque copias praebituri Antiocho ad bellum essent: quae loca terrestribus copiis, quos portus maritimis.
7 Tum de Philippo et Nabide libero mendacio abutebatur: 'paratum utrumque ad rebellandum esse: et primam quamque occasionem recuperandi ea, quae bello amisissent, 'arrepturos.' Ita per totum simul orbem terrarum Aetoli

5 *Ademptis maritimis civitatibus*] cf. Supr. xxxiv. 35.

6 *Nec propter Gythium ... dignam causam existimaturos*] Tolle cum Gronovio otiosum et inelegans vocabulum *propter*. Simile additamentum nobis ab aliena manu immissum esse visum est supr. xxiv. 8. *Ob eandem causam .... fuisse non negaverim* ubi vocula *ob* tollenda nobis videtur. CREV.

7 *Libero mendacio abutebatur*] Sine ullo modo ad utilitatem causae suae utebatur libertate mentiendi de Philippo et Nabide absentibus. Quum Philippus et Nabis abessent, Dicaearchus libere de iis mentiri poterat: et quod poterat, id licenter omnino, inserviens causae suae, faciebat. CREV.

U. C. 559. A. C. 193.

13.

Nabis bellum molitur.

Romanis concitabant bellum. Reges tamen aut non moti, 8 aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit, ad seditiones in iis miscendas: et alios principum donis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit. Achaeis omnium maritimorum Laconum tuendorum a T. Quinctio cura mandata erat. Itaque extemplo et ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent foederis Romani, denuntiarentque, ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret: et auxilia ad Gythium, quod iam oppugnabatur a tyranno, et Romam, qui ea nuntiarent, legatos miserunt.

Antiochus rex, ea hieme Raphiae in Phoenice Ptolemaeo regi Aegypti filia in matrimonium data, quum Antiochiam se recepisset, per Ciliciam, Tauro monte superato, extremo iam hiemis Ephesum pervenit: inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam ultimarum partium regni, ne quid, absente se, ab tergo moveretur, ipse cum omnibus terrestribus copiis ad Pisidas, qui circa 9 Sidam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius et P. Villius, qui ad Antiochum, sicut ante dictum est, missi erant, iussi prius Eumenem adire, Elaeam venere; inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) escenderunt. Cupidus belli adversus Antiochum Eumenes erat, gravem, si pax esset, accolam tanto potentiorem regem credens; eundem, si motum bellum esset, non magis parem Romanis fore, quam Philippus fuisset: et aut funditus sublatum iri: aut, si pax victo daretur, multa illi detracta sibi accessura: ut facile deinde se ab eo sine ullo Romano auxilio tueri posset. Etiam, si quid adversi casurum foret, satius esse Romanis sociis quamcunque fortunam subire, quam solum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob haec, quantum auctoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum.

Legati Rom. ad Antiochum.

14. Sulpicius aeger Pergami substitit. Villius, quum Pisidiae bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, ut cum Hannibale, qui tum ibi forte erat, saepe congrederetur; ut animum eius et tentaret, si qua posset, et metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquiis aliud quidem actum nihil est: secutum tamen sua sponte

8 *Reges tamen*] Ex duobus regibus alter, nempe Philippus, non motus est: alter, Antiochus, tardius motus est. Crev.

9 *Qui circa Sidam incolunt*] *Circa Sindam* ex emendatione Iac. Gronovii reposuit Bekker. *Sinda* mediterraneum Pisidiae oppidum est. *Sida*, potius Pamphyliae quam Pisidiae urbs maritima, cuius et Ptolemaeus, et Plinius H. N. v. 27. meminerunt, infr. xxxvii. 23. memoratur. Ceterum Glareanus *Sidam* mavult, quod et Rubenio et I. Fr. Gronovio placet.

est, velut consilio petitum esset, ut vilior ob ea regi Hannibal et suspectior ad omnia fieret.

U. C. 559. A. C. 193.

1 Claudius, secutus Graecos Acilianos libros, P. Africanum in ea fuisse legatione tradit: eumque Ephesi collocutum cum Hannibale. Et sermonem etiam unum refert, quo quaerenti Africano, 'quem fuisse maximum imperatorem 'Hannibal crederet?' respondisse, 'Alexandrum Macedonum regem; quod parva manu innumerabiles exercitus 'fudisset, quodque ultimas oras, quas visere supra spem 'humanam esset, peragrasset.' Quaerenti deinde, 'quem 2 'secundum poneret? Pyrrhum,' dixisse. 'Castra metari 'primum docuisse: ad hoc neminem elegantius loca cepisse, 'praesidia disposuisse; artem etiam conciliandi sibi homines 'eam habuisse, ut Italicae gentes regis externi, quam 'populi Romani, tam diu principis in ea terra, imperium 'esse mallent.' Exsequenti, 'quem tertium duceret?' haud dubie 'semet ipsum' dixisse. Tum risum obortum Scipioni, et subiecisse: 'Quidnam tu dicere, si me vicisses? 'Tum me vero,' inquit, 'et ante Alexandrum, et ante Pyr'rhum, et ante omnes alios imperatores esse.' Et perplexum Punico astu responsum, et improvisum assentationis genus Scipionem movisse, quod e grege se imperatorum velut inaestimabilem secrevisset.

Colloquium Scipionis cum Hannibale.

15. Villius ab Epheso Apameam processit: eo et Antiochus, audito Romanorum legatorum adventu, occurrit. Apameae congressis disceptatio eadem ferme fuit, quae Romae inter Quinctium et legatos regis fuerat. Mors nuntiata Antiochi, filii regis, quem missum paullo ante dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque eius iuvenis desiderium. Id enim iam specimen sui dederat, ut, si vita longior contigisset, magni iustique regis in eo indolem fuisse appareret. Quo carior acceptiorque omnibus erat, eo mors eius suspectior fuit, gravem succes-

Moritur regis filius.

1 *Claudius, secutus Graecos Acilianos libros*] Acilianos libros e Graeco in Latinum sermonem convertisse Claudius dicitur supr. xxv. 39. Crev.

2 *Castra metari primum docuisse*] Totum hoc Scipionis cum Hannibale colloquium, quum aliunde fabellam non sane admodum ingeniose fictam sapere videtur, tum duobus maxime in locis indicat Romanum aliquem argumenti conditorem. Primus est hic ipse, ubi Pyrrhus universim dicitur castra metari primus docuisse, quum id tantummodo verum sit de Romanis, qui, teste Frontino, Strateg. iv. 1. captis eius castris ex eorum metatione suam emendaverunt. Secundus est, qui mox sequitur, ubi Pyrrhus propterea laudatur, quod effecerit ut Italicae gentes eius imperium esse mallent, quam populi Romani, tamdiu principis in ea terra: qua in laude Pyrrho tributa sese simul prodit illa Romanae gloriae admiratio, quam ubique praeferunt Romanorum scripta. His adde quod Plutarchus in Pyrrho, de hoc eodem colloquio agens, aliter omnino rem narrat. Apud eum, nulla Alexandri mentione facta, Pyrrhus ab Hannibale primus, secundus Scipio, tertius Hannibal ipse nominatur: quomodo perit omnis huius sermonis, a Livio laudatus, lepos. Crev.

U. C. 559. A. C. 193. sorem eum instare senectuti suae patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque causam clandestino facinori adiiciebant, quod, quum Seleuco filio Lysimachiam dedisset, Antiocho quam similem daret sedem, ut procul ab se honore eum quoque ablegaret, non habuisset. 3 Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Rex Ephesum, omisso, quod inchoaverat, bello, rediit. Ibi, per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum eius erat, secreta consilia agitavit. Minio, ignarus omnium externorum, viresque aestimans regis ex rebus in Syria aut 4 Asia gestis, non causa modo superiorem esse Antiochum, quod nihil aequi postularent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam, seu maerore recenti confuso, professus Minio, se, quae pro causa essent, dicturum, persuasit, ut a Pergamo arcesserentur legati.

16. Colloquium legatorum Rom. cum Minione.

Iam convaluerat Sulpicius: itaque ambo Ephesum venerunt. Rex a Minione excusatus, et absente eo res agi coepta est. Ibi praeparata oratione Minio; 'Specioso 'titulo,' inquit, 'uti vos, Romani, Graecarum civitatium 'liberandarum video: sed facta vestra orationi non conve- 'niunt; et aliud Antiocho iuris statuistis, alio ipsi utimini. 'Qui enim magis Smyrnaei Lampsacenique Graeci sunt, 'quam Neapolitani, et Rhegini, et Tarentini, a quibus sti- 'pendium, a quibus naves ex foedere exigitis? Cur Syra- 'cusas, atque in alias Siciliae Graecas urbes praetorem quot- 'annis, cum imperio et virgis et securibus, mittitis? nihil 'aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis has 'leges imposuisse. Eandem de Smyrna et Lampsaco civi- 'tatibusque, quae Ioniae aut Aeolidis sunt, causam ab An- 'tiocho accipite. Bello superatas a maioribus, et stipendi- 5 'arias ac vectigales factas, in antiquum ius repetit. Itaque 'ad haec ei responderi velim, si ex aequo disceptatur, et 'non belli causa quaeritur.' Ad ea Sulpicius, 'Fecit vere- 6 'cunde,' inquit, 'Antiochus, qui, si alia pro causa eius non 'erant, quae dicerentur, quemlibet ista, quam se, dicere 'maluit. Quid enim simile habet civitatium earum, quas

3 *Honore eum quoque*] Sub honoris, qui filio haberetur, specie, si nempe pater remotiorem aliquam provinciam filio administrandam traderet. DOER.

4 *Ex rebus in Syria aut Asia*] Res gestae Antiochi, partim adversus rebelles, partim adversus Ptolemaeum Philopatora regem Aegypti, haud sane contemnendae, memorantur a Polybio libris iv. et v. CREV.

5 *Stipendiarias et vectigales*] cf. Supr. xxi. 41.

6 *Fecit verecunde*] sc. Cum ipsum tam inepta proferre puduerit, ab alio ea dici maluit. RASCH.

'comparasti, causa? Ab Rheginis, et Neapolitanis, et Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem, uno et perpetuo tenore iuris, semper usurpato, nunquam intermisso, quae ex foedere debent, exigimus. Potesne tandem dicere, ut ii populi non per se, non per alium quemquam foedus mutaverint, sic Asiae civitates, ut semel venerunt in maiorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permansisse, et non alias earum in Philippi, alias in Ptolemaei fuisse potestate, alias per multos annos nullo ambigente libertatem usurpasse? Nam si, quod aliquando servierunt, temporum iniquitate pressi, 7 ius post tot saecula asserendi eos in servitutem faciet; quid abest, quin actum nobis nihil sit, quod a Philippo liberavimus Graeciam, et repetant posteri eius Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, et Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam civitatium ago, quam, ipsis agentibus, et nos et regem ipsum cognoscere aequius est?' Vocari deinde civitatium legationes iussit, praeparatas iam ante et instructas ab Eumene, qui, quantumcunque virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc expostulationes inserit, et aequa iniquis miscent, e disceptatione altercationem fecerunt. Itaque, neque remissa ulla re, neque impetrata, aeque ac venerant, omnium incerti legati Romam redierunt.

U. C. 559.
A. C. 193.

17.

Rex, dimissis iis, consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius (quia quo quisque asperius adversus 8 Romanos locutus esset, eo spes gratiae maior erat) alius superbiam postulatorum increpare, tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiae regum, imponentium leges: 'quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, et patriam Lacedaemonem, remissam: Antiocho si Smyrna 9 et Lampsacus imperata faciant, indignum videri;' alii, 'parvas et vix dictu dignas belli causas tanto regi eas civitates esse; sed initium semper a parvis iniusta imperandi fieri: nisi crederent, Persas, quum aquam terramque ab 1 Lacedaemoniis petierunt, gleba terrae et haustu aquae

Rex consilium habet de Romano bello.

7 *Tot saecula*] Aetates hominum. cf. supr. ix. 18.

8 *Alius superbiam*] Ex more Liviano vocem *alius* propter parenthesin, ut Drakenborchio videtur, repetitam habemus. cf. supr. xxv. 27. *eo et commeatus.*

9 *Imperata faciant*] sc. Obediant.

1 *Gleba terrae et haustu aquae*] Haud fortasse accommodatum ad rem praesentem exemplum. Quum enim Persae aquam et terram peterent, non sibi aditum a parvis ad ulteriora praestruebant: sed volebant plane se dominos agnosci, ut constat ex multis passim Herodoti locis. Crev. Sed oratorice haec dicta sunt. Sensus est, parva erant imperata illa Persarum, et quae speciem minime superbam prae se ferrent, tamen iniusta erant, et si parvis illis paruissent Lacedaemonii, maiora et iniustiora iis mox imperata fuissent.

U. C. 559. A. C. 193. 'eguisse. Per similem tentationem Romanis de duabus 'civitatibus agi: et alias civitates, simul duas iugum exu-'isse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. Si non 'libertas servitute potior sit, tamen omni praesenti statu 'spem cuique novandi res suas blandiorem esse.'

18. Alexander Acarnan in consilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: et, tanquam peritus Graeciae, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiae regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, acceptus erat. Is, tanquam non, utrum bellandum esset, nec ne, consuleretur, sed ubi et qua ratione bellum gereretur, 'Victoriam se haud dubiam pro-'ponere animo' affirmabat, 'si in Europam transisset rex, 'et in aliqua Graeciae parte sedem bello cepisset. Iam 'primum Aetolos, qui umbilicum Graeciae incolerent, in 'armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quae-'que belli paratos. In duobus velut cornibus Graeciae, 'Nabin a Peloponneso concitaturum omnia, repetentem 'Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates: qui-'bus eum depulsum Romani Lacedaemonis muris inclusis-'sent; a Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani 2 'audisset, arma capturum. Nosse se spiritus eius, nosse 'animum: scire, ferarum modo, quae claustris aut vinculis 'teneantur, ingentes iam diu iras eum in pectore volvere. 'Meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes deos 'solitus sit, ut Antiochum sibi darent adiutorem: cuius 'voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi factu-'rum. Tantum non cunctandum, neque cessandum esse: 'in eo enim victoriam verti, si et loca opportuna, et socii 3 'praeoccuparentur. Hannibalem quoque sine mora mit-'tendum in Africam esse ad distringendos Romanos.' 4

19. Hannibal suspectus regi. Hannibal non adhibitus in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, et in nullo postea honore habitus, primo eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, et percunctari causam repentinae alienationis, et purgare se, tempore apto, quaesita simpliciter iracundiae causa 5 auditaque, Se purgat. 'Pater Hamilcar,' inquit, 'Antioche, parvum 'admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum iure-'iurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. 'Sub hoc sacramento sex et triginta annos militavi: hoc 'me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in

2 *Bellicum cani*] sc. Cantum tubae, quae ad arma capienda vocaret.

3 *Si . . . socii praeoccuparentur*] Si maturaret Antiochus sibi socios asciscere Graeciae populos, antequam Romani in Graeciam venirent, et Graecorum secum societatem firmarent. Crev.

4 *Ad distringendos Romanos*] Ad cogendos Romanos dispertiri in diversa curas viresque. Crev.

5 *Tempore apto*] *Apto* codex Mogunt. exhibet, ceterum Gronovius *capto*, ut magis Livianum, mavult.

'tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicunque vires, ubi arma esse sciam, huc veniam, 'toto orbe terrarum quaerens aliquos Romanis hostes. 6 'Itaque, si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere 'libet, aliam materiam crescendi ex me quaerant. Odi, 'odioque sum Romanis: id me verum dicere, pater Hamilcar et dii testes sunt. Proinde, quum de bello Romano 'cogitabis, inter primos amicos Hannibalem habeto: si qua 'res te ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo 'deliberes, quaerito.' Non movit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliavit Hannibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur.

U.C. 559. A. C. 193.

20. Romae destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihildum ad id bellum praeter animos parabant. Consulibus ambobus Italia provincia decreta est: ita ut inter se compararent, sortirenturve, uter comitiis eius anni praeesset: ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus 7 esset, si quo eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, ut duas legiones scriberet novas, et socium Latini nominis viginti millia, et equites octingentos. Alteri consuli duae legiones decretae, quas L. Cornelius consul superioris anni habuisset: et socium ac Latini nominis ex eodem exercitu quindecim millia, et equites quingenti. Q. Minucio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium: additum, in supplementum ut quattuor millia peditum Romanorum scriberentur, et centum quinquaginta equites; et sociis eodem quindecim millia peditum imperarentur, ducenti quinquaginta equites. Cn. Domitio extra Italiam, quo senatus censuisset, provincia evenit: L. Quinctio Gallia et comitia habenda. Praetores deinde provincias sortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappo Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Baebius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primum senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatae provinciae sunt. Atilio classis et Macedonia, Baebio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Baebio Tamphilo in Bruttios duae legiones decretae, quae priore anno urbanae fuissent: et ut sociis eodem millia peditum quindecim imperarentur, et quingenti equites. Atilius triginta naves quinqueremes facere iussus, et ex navalibus veteres deducere, si quae utiles essent, et scribere navales socios. Et consulibus imperatum, ut ei duo millia socium

U. C. 560. A. C. 192. L. Quinctio, Cn. Domitio Coss. Provinciae divisae.

Classis paratur.

6 *Meis criminibus apud te crescere*] Me criminando ad altiorem apud te favoris et amicitiae gradum sese extollere. Crev.

7 *Si quo cum*] *Quo* hic pro *alicubi*, ut infr. xliii. 12. Doer.

U. C. 560. A. C. 192. ac Latini nominis, et mille pedites darent Romanos. Hi duo praetores et duo exercitus, terrestris navalisque, adversus Nabin, aperte iam oppugnantem socios populi Romani, dicebantur parari. Ceterum legati ad Antiochum missi exspectabantur: et, priusquam ii redissent, vetuerat Cn. 21. Domitium consulem senatus ab urbe discedere. Praetoribus Fulvio et Scribonio, quibus, ut ius dicerent Romae, provincia erat, negotium datum, ut, praeter eam classem, cui Atilius praefuturus erat, centum quinqueremes pararent.

Prodigia. Priusquam consul praetoresque in provincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causa. Capram sex haedos uno foetu edidisse, ex Piceno nuntiatum est: et Arretii puerum natum unimanum: Amiterni terra pluisse: 8 Formiis portam murumque de coelo tacta: et (quod maxime terrebat) consulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum causa supplicatum est: bovem cum cura servari alique haruspices iusserunt. Tiberis, infestiore quam priore impetu illatus urbi, duo 9 pontes, aedificia multa, maxime circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus, sive motu terrae leviore, quam ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Iugarium ex Capitolio procidit, et multos oppressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est.

Ligures victi a Minucio. Priusquam L. Quinctius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit: novem millia hostium occidit: ceteros fusos fugatosque in castra compulit. Ea usque in noctem magno certamine oppugnata defensaque sunt. Nocte clam profecti Ligures: prima luce Romanus vacua castra invasit. Praedae minus inventum est, quod subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. Ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit: ibi praeda 1 Etrusca, quae missa a populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus.

22. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reverterunt. 2 Qui quum nihil, quod satis maturam causam belli haberet, nisi adversus Lacedaemonium tyrannum, attulissent, quem et Achaei legati nuntiabant, contra foedus maritimam oram Laconum oppugnare; Atilius praetor cum classe missus est

Atilius contra Nabin missus.

8 *Terra pluisse*] Modo sextum, modo quartum casum cum verbo *pluere* iungi docet Drakenborchius. cf. supr. iii. 10.

9 *Priore impetu*] Anno scilicet superiore, cf. supr. 9.

1 *Praeda Etrusca*] Quam Ligures ex Etruria convexerant.

2 *Legati*] Qui ad reges a Romanis missi erant.

U. C. 560. A. C. 192.

in Graeciam ad socios tuendos. Consules, quando nihil ab Antiocho instaret, proficisci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, qua proximum fuit, Quinctius per Ligures in Boios venit. Duo consulum agmina diversa late agrum hostium pervastarunt. Primo equites eorum pauci cum praefectis, deinde universus senatus, postremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad consules transfugerunt. Et in utraque Hispania eo anno res prospere gestae. Nam et C. Flaminius oppidum Litabrum, munitum opulentumque, vineis expugnavit, et nobilem regulum Corribilonem vivum cepit: et M. Fulvius proconsul cum duobus exercitibus hostium duo 3 secunda proelia fecit: oppida duo Hispanorum, Vesceliam Holonemque, et castella multa expugnavit: alia voluntate ad eum defecerunt. Tum in Oretanos progressus, et ibi duobus potitus oppidis, Noliba et Cusibi, ad Tagum amnem 4 ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, sed loco munito. Eam quum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit. Cum his signis collatis prospere pugnavit: et, fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit.

Res Hispanicae.

23. Rumores de Antiocho.

Ceterum eo tempore minus ea bella, quae gerebantur, curae Patribus erant, quam exspectatio nondum coepti cum Antiocho belli. Nam etsi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores, temere sine ullis auctoribus orti, multa falsa veris miscebant. Inter quae allatum erat, quum in Aetoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi praetorem Atilium cum classe miserat in Graeciam, 5 tamen, quia non copiis modo, sed etiam auctoritate opus 6 erat ad tuendos sociorum animos, T. Quinctium, et Cn. Octavium, et Cn. Servilium, et P. Villium legatos in Graeciam misit; et, ut M. Baebius ex Bruttiis ad Tarentum et Brundisium promoveret legiones, decrevit; ut inde, si res posceret, in Macedoniam traiiceret; et ut M. Fulvius praetor classem navium viginti mitteret ad tuendam Siciliae oram: et ut cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno aedilis plebis fuerat) et ut idem praetor L. Valerio collegae scri-

Legati in Graeciam missi.

3 *Vesceliam Holonemque*] De nominibus et situ horum oppidorum mire discrepant critici. Quum post eorum excidium in Oretanos Flaminius progressus sit, illa Ibero viciniora fuisse, quam Oretanos, Crevierius suspicatur.

4 *Toletum*] hod. *Toledo*, quae ante Carolum quintum imperatorem primum sibi locum inter urbes Hispanicas, ut quae Castiliensis provinciae caput esset, vindicabat.

5 *Non copiis modo, sed etiam auctoritate*] *Non copiis modo*, quae per vim cogerent invitos, *sed etiam auctoritate*, quae volentes suadendo, conciliandaque nomini Romano reverentia, devinciret. CREV.

6 *Ad tuendos sociorum animos*] *Tenendos* ex emendatione Gronovii reposuit Bekker.

U. C. 560. A. C. 192.

beret, 'Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Aetolia 'in Siciliam traiiceret: itaque placere senatui, ad eum exercitum, quem haberet, tumultuariorum militum ad duo- 7 'decim millia, et quadringentos equites scribere eum, quibus 'oram maritimam provinciae, qua vergeret in Graeciam, 'tueri posset.' Eum delectum praetor non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circumiacentibus insulis habuit: oppidaque omnia maritima, quae in Graeciam versa erant, praesidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali, Eumenis fratris, qui nuntiavit, Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse; et Aetolos ita se parare, ut sub adventum eius in armis essent. Et Eumeni absenti, et praesenti Attalo gratiae actae: et aedes liberae, 8 locus, lautia decreta, et munera data, equi duo, bina equestria arma, et vasa argentea centum pondo, et aurea viginti pondo.

Attalus frater Eumenis Romae.

24. Quum alii atque alii nuntii bellum instare afferrent, ad rem pertinere visum est, consules primo quoque tempore creari. Itaque senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius praetor literas extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret, senatui placere, provincia exercituque tradito legatis, Romam reverti eum, et ex itinere praemittere edictum, quo comitia consulibus creandis ediceret. Paruit his literis consul, et, praemisso edicto, Romam venit. Eo 9 quoque anno magna ambitio fuit, quod patricii tres in unum locum petierunt, P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, et L. Cornelius Scipio et Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum, honorem appareret, consulatus datus est. Additur ei de plebe collega, M'. Acilius Glabrio. Postero die praetores creati, L. Aemilius Paullus, M. Aemilius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, et L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem viginti navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. Baebius a Brundisio cum omnibus copiis transire in Epirum 1 est iussus, et circa Apolloniam copias continere: et M. Fulvio praetori urbano negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret.

Comitia.

25. Et populus quidem Romanus ita se ad omnes conatus

7 *Tumultuariorum militum*] cf. Supr. 2.

8 *Aedes liberae, locus*] cf. Supr. xxx. 17.

9 *Consul*] Nempe Quinctius, cui, ut constat supr. 20. provincia Gallia et comitia habenda evenerant.

1 *In Epirum*] Sed Baebius infr. xxxvi. 1. *in Macedoniam* traiecisse dicitur, unde Dukerus coniecit Livium morem loquendi aetatis suae secutum esse, quo tempore Macedoniae appellatio Illyricum et Epirum comprehendisse videtur.

Antiochi praeparabat. Nabis iam non differebat bellum, sed summa vi Gythium oppugnabat: et, infensus Achaeis, quod miserant obsessis praesidium, agros eorum vastabat. Achaei, non antea ausi capessere bellum, quam ab Roma revertissent legati, ut, quid senatui placeret, scirent, post reditum legatorum et Sicyonem concilium edixerunt, et legatos ad T. Quinctium miserunt, qui consilium ab eo peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatae sententiae erant: literae T. Quinctii cunctationem iniecerunt, quibus auctor erat praetorem classemque Romanam exspectandi. Quum principum alii in sententia permanerent; alii utendum eius, quem ipsi consuluissent, consilio censerent; multitudo Philopoemenis sententiam exspectabat. Praetor is tum erat, et omnes eo tempore et prudentia et auctoritate anteibat. Is praefatus, [2] 'Bene comparatum apud Achaeos esse, ne praetor, quum 'de bello consuluisset, ipse sententiam diceret:' statuere quam primum ipsos, quid vellent, iussit. 'Praetorem de-'creta eorum cum fide et cura exsecuturum: annisurumque, 'ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis 'eos poeniteret, nec belli.' Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quam si aperte suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus et ratio administrandi eius libera praetori permissa sunt. Philopoemen, praeterquam quod ita Quinctio placeret, et ipse existimabat classem Romanam exspectandam, quae a mari Gythium tueri posset; sed metuens, ne dilationem res non pateretur, et non Gythium solum, sed praesidium quoque missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achaeorum deduxit.

U. C. 560.
A. C. 192.
Nabis Gythium oppugnat.
Achaei bellum in eum decernunt.

26. Comparaverat et tyrannus modicam classem ad prohibenda, si qua obsessis mari summitterentur, praesidia, tres tectas naves, [3] et lembos pristesque, tradita vetere classe ex foedere Romanis. Harum novarum tum navium agilitatem ut experiretur, simul ut omnia satis apta ad certamen essent, provectos in altum quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnae exercebat, in eo ratus verti spem obsidionis, si praesidia maritima interclusisset. Praetor Achaeorum, sicut terrestrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel usu vel ingenio aequabat, ita rudis in re navali erat; Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam om-

2 *Apud Achaeos*] Ita emendavit Gronovius pro vulg. *Aetolos*, quam vocem Bekker. tuetur. Quid enim, addit Gronovius, praetori Achaeorum cum Aetolis fuit, ut horum sibi instituta sequenda esse existimet?

3 *Pristesque*] Pristis erat genus navigii, secundum Nonium, *a forma pristium marinarum, quae longi corporis sunt.* Sed Servius ad Virg. Aen. v. 116. vel a tutela depicta, vel a verbo Graeco *πρίω*, Latine *serro*, nomen ducit.

U. C. 560. A. C. 192.

nium, nisi quod in Creta praefectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octo- 4 ginta ante, quum Crateri uxorem Nicaeam a Naupacto Corinthum veheret. Huius fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam navigium) deduci ab Aegio putrem iam admodum et vetustate dilabentem iussit. Hac tum praetoria nave praecedente classem, quum in ea Patrensis Tiso praefectus classis veheretur, occurrerunt a Gythio Laconum naves: et primo statim incursu ad novam et firmam navem vetus, quae per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, divulsa est: captique omnes, qui in nave erant. Cetera classis, praetoria nave amissa, quantum quaeque remis valuit, fugerunt. Ipse Philopoemen in levi speculatoria nave fugit: nec ante fugae finem, quam Patras ventum est, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, et multos experti casus, imminuit: quin contra, si in re navali, cuius esset ignarus, offendisset, eo plus in ea, 5 quorum usu calleret, spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum affirmabat.

Classe vincitur Philopoemen.

27. Nabis, quum prospera re elatus, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam a mari periculi fore, et terrestres aditus claudere opportune positis praesidiis voluit. Tertia parte copiarum ab obsidione Gythii abducta, ad Pleias po- 6 suit castra. Imminet is locus et Leucis, et Acriis, qua videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stativa essent, et pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundine textas fronde, quae umbram modo praeberet, texissent; priusquam in conspectum hosti veniret, Philopoemen necopinantem eum improviso genere belli aggredi 7 statuit. Navigia parva in stationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, caetratos plerosque, cum fundis et iaculis et alio levi genere armaturae, imposuit. Inde litora legens, quum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias pervenit: et, sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu,

Nabidis castra incendit.

4 *Capta annis octoginta ante, quum Crateri uxorem*] Plutarchus in Philopoemene eam navem quadraginta ante annis captam fuisse dicit, nec, qua occasione id factum fuerit, memorat. Quod ad illum Craterum, qui hic nominatur, attinet, censet Gronovius, si verus sit Livii numerus, eum fuisse filium Demetrii Poliorcetae, fratrem Antigoni Gonatae regis Macedoniae, cuius Crateri mentionem faciunt Plutarchus in libello περὶ φιλαδελφίας, et Prologus 26. Trogi Pompeii. Res clarior foret, si is exstaret Polybii locus, unde haec procul dubio Livius excerpsit. CREV.

5 *In ea, quorum*] cf. Supr. xxxiv. 58.

6 *Ad Pleias*] Hoc nomen corruptum est. Meursius existimat admodum verisimiliter legendum esse *Boeas*, cuius oppidi mentio fit tum a Polybio v. 19. tum a Pausania in Laconicis, tanquam vicini Acriis et Leucis, quae hoc loco nominantur. CREV.

7 *Necopinantem eum*] sc. Nabin.

ignem casis ab omni parte castrorum iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, quam hostium adventum sentirent: et, qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammaque omnia absumpta: perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gythium in maiora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus, Philopoemen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum est, duxit: et, magna vi pecorum hominumque inde abrepta, priusquam a Gythio tyrannus praesidium agris mitteret, discessit. Inde Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem et Achaeis et sociis indicto, in quo et Epirotarum et Acarnanum fuere principes, statuit, quoniam satis et suorum a pudore maritimae ignominiae restituti animi, et hostium conterriti essent, ad Lacedaemonem ducere: eo modo uno ratus ab obsidione Gythii hostem abduci posse. Ad Caryas primum in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gythium expugnatum est. Cuius rei ignarus Philopoemen, castra ad Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedaemone) promovit. Et Nabis, recepto Gythio, cum expedito exercitu inde profectus, quum praeter Lacedaemonem raptim duxisset, Pyrrhi, quae vocant, castra occupavit: quem peti locum ab Achaeis, non dubitabat. Inde hostibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viae prope quinque millia passuum. Cogebatur agmen ab equitibus, et maxime a parte auxiliorum: quod existimabat Philopoemen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, ab tergo suos aggressurum. Duae res simul inopinatae perculerunt eum: una, praeoccupatus, quem petebat, locus: altera, quod primo agmini occurrisse hostem cernebat, ubi, quum per loca confragosa iter esset, sine levis armaturae praesidio signa ferri non videbat posse. Erat autem Philopoemen praecipuae in ducendo agmine locisque capiendis sollertiae atque usus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace, ad id maxime animum exercuerat. Ubi iter quopiam faceret, et ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, quum solus iret, secum ipse agitabat animo; quum comites haberet, ab iis quaerebat, 'Si hostis eo loco apparuisset, quid, si a fronte, 'quid, si ab latere hoc aut illo, quid, si ab tergo adoriretur, 'capiendum consilii foret? Posse instructos recta acie,

U. C. 560. A. C. 192.

Gythium captum a Nabide.

28. Philopoemenis sollertia et usus in locis capiendis.

8 *Finem Megalopolitarum*] Merito legi iubet Gronovius *finem Megalopolitanum*. Sic enim amat loqui Livius. infr. ix. 6. *ad finem Campanum*. x. 35. *ad finem Lucerinum*. Et alibi saepius. Crev.

9 *Pyrrhi, quae vocant castra*] Nomen loci. Crev.

1 *Et maxime a parte auxiliorum*] Legendum iubet Perizonius *et maxima parte auxiliorum*, quod Bekker. reposuit.

U. C. 560. A. C. 192. 'posse inconditum agmen, et tantummodo aptum viae, occurrere. Quem locum ipse capturus esset,' cogitando aut quaerendo exsequebatur; 'aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus; quo 'impedimenta, quo sarcinas, quo turbam inermem reiiceret; 'quanto ea, aut quali praesidio custodiret; et utrum per'gere, qua coepisset ire via, an eam, qua venisset, repetere 'melius esset; castris quoque quem locum caperet, quan'tum munimento amplecteretur loci, qua opportuna aqua'tio, qua pabuli lignorumque copia esset: qua postero die 'castra moventi tutum maxime iter, quae forma agminis 'foret.' His curis cogitationibusque ita ab ineunte aetate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares et, quos Tarentinos vocabant, equites, 2 binos secum trahentes equos, ad prima signa misit: et, iussis equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, rupem occupavit. Eo impedimenta omnia et calonum turbam coniectam armatis circumdedit, et pro natura loci castra communivit. Tabernacula statuere in aspretis et inaequabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. Ex eodem rivo utrimque cum praesidio levis ar- 3 maturae aquati sunt: et, priusquam (qualia in propinquis castris solent) contraheretur certamen, nox intervenit. Postero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum esse. Nocte in valle a conspectu hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere poterat, condidit cae-

29. Proelium inter Philopoemenem et Nabin.

tratorum. Luce orta, Cretensium levis armatura et Tarentini equites super torrentem proelium commiserunt. Telemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas 4 Megalopolitanus praeerat. Cretenses et hostium auxiliares, 5 equitumque idem genus Tarentini, praesidio aquatoribus erant. Aliquamdiu dubium proelium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere, et armis paribus. Procedente certamine, et numero vicere tyranni auxiliares, et 6

2 *Quos Tarentinos vocabant*] Genus equitum expeditorum, quod Tarenti exstitit, deinde autem apud alios quoque populos recipiebatur. Rasch. cf. Suidas. v. Ἱππική. Schweigh. ad Polyb. iv. 77. Graev. ad Cic. ad Attic. v. 19.

3 *Ex eodem rivo utrimque*] Andreas *utrique*, quod Crevierius mavult et Bekker. reposuit.

4 *Lycortas Megalopolitanus*] Is est procul dubio Polybii historiarum scriptoris pater. Crev.

5 *Cretenses et hostium*] *Cretenses*, qui erant *et hostium*, id est, hostium quoque, *auxiliares, equitumque idem genus*, sive genus equitum simile iis equitibus, qui pro Achaeis pugnabant, nempe equites *Tarentini*, praesidio erant aquatoribus Nabidis. Intelligendum est igitur utrinque, tum apud Achaeos, tum apud Nabidem, et Cretenses, et Tarentinos equites militasse. Itaque hic Cretenses adversus Cretenses, Tarentini equites adversus equites Tarentinos pugnant. Sic et in pugna Philopoemenis adversus Machanidam apud Polyb. xi. 12. utrinque equites Tarentini conspiciuntur. Crev.

6 *Et numero*] Duplicem ob cau-

quia ita praeceptum a Philopoemene praefectis erat, ut, modico edito proelio, in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum locum pertraherent. Effuse secuti fugientes per convallem, plerique et vulnerati, et interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Caetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, ut facile per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. Consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: et in hostes inordinatos, effusos, labore etiam et vulneribus fessos, impetum faciunt. Nec dubia victoria fuit. Extemplo terga dedit tyranni miles: et haud paullo concitatiore cursu, quam secutus erat, fugiens, ad castra est compulsus. Multi caesi captique in ea fuga sunt. Et in castris quoque foret trepidatum, ni Philopoemen receptui cani iussisset; loca magis confragosa, et, quacunque temere processisset, iniqua, quam hostem, metuens.

U. C. 560. A. C. 192.

Inde et ex fortuna pugnae, et ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pavore esset, unum de auxiliaribus specie transfugae mittit ad eum, qui pro comperto afferret: Achaeos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui prope ipsis affluit moenibus, progredi, ut intercluderent iter; ne aut tyrannus, quum vellet, receptum ad urbem haberet; aut commeatus ab urbe in castra portarentur: 7 simul etiam tentaturos, si quorum animi sollicitari ad defectionem a tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quam perculso metu relinquendi castra causam probabilem praebuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus et equitatu stationem agere pro vallo iussit: ipse, tanquam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocius ferri ad urbem iussit. Philopoemen, postquam citatum agmen per angustam et proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem et Cretensium auxiliares in stationem hostium, quae pro castris erat, emittit. Illi, ubi hostes adesse, et a suis se desertos viderunt, primo in castra recipere se conati sunt: deinde, postquam instructa acies tota Achaeorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum praegressum insistunt. Extemplo caetrati Achaeorum in castra impetum faciunt, et diripiunt: ceteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut vero ad postremos proelium ortum est, clamorque terribilis a tergo paventium ad

Castra deserit tyrannus.

30.

Funditur eius exercitus.

sam vicere tyranni auxiliares, quod nempe et numero superabant, et praeceptum a Philopoemene praefectis erat, ut in fugam inclinarent. Crev.

7 *Simul etiam tentaturos*] Revocamus veterum editorum lectionem, quam tuetur Vict. Eam Modius immutaverat, iusseratque legi *tentaturus:* quae nobis parum felix emendatio visa est. Crev. *Tentaturus* reposuit Bekker.

U. C. 560. A. C. 192. prima signa est perlatus, pro se quisque, armis abiectis, in circumiectas itineri silvas diffugiunt, momentoque temporis strage armorum saepta via est, maxime hastis; quae, pleraeque adversae cadentes, velut vallo obiecto iter impedie- 8 bant. Philopoemen, utcunque possent, instare et persequi auxiliaribus iussis, (utique enim equitibus haud facilem fu- 9 turam fugam) ipse gravius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. Ibi castris sub occasum solis positis, levem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur. Qui ubi prima vigilia venerunt, nuntiantes, tyrannum cum paucis ad urbem penetrasse, ceteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos iubet. Ipse ex cetera copia militum, qui, quia priores in castra venerant, refecti et cibo sumpto, et modica quiete erant, delectos, nihil praeter gladios secum ferentes, extemplo educit, et duarum portarum itineribus, quae Phe- 1 ras, quaeque Barbosthenem ferunt, eos instruxit; qua ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. Nam Lacedaemonii, quoad lucis superfuit quicquam, deviis callibus medio saltu se recipiebant. Primo vespere ut lumina in castris hostium conspexere, e regione eorum occultis semitis se tenuerunt: ubi ea sunt praegressi, iam tutum rati, in patentes vias descenderunt. Ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi caesi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopoemen, incluso tyranno in urbem, insequentes dies prope triginta vastandis agris Laconum absumpsit, debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, aequantibus eum gloria rerum Achaeis imperatori Romano, et, quod ad Laconicum bellum attineret, praeferentibus etiam.

31. Legati Rom. in Graecia. Dum inter Achaeos et tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum urbes, solliciti, ne Aetoli partis alicuius animos ad Antiochum avertissent. Minimum operae in Achaeis adeundis consumpserunt; quos, quia Nabidi infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere: allocutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere. Eo Magnetum concilium indictum

8 *Adversae cadentes*] *Adversa hasta* intelligi debet ea, quae ita sita est, ut ferrum obiiciat. Itaque *adversae cadentes hastae* sunt eae, quae directo in terram ferro cadunt: atque ex iis sic temere in terram fortuito casu infixis efficitur illa imago cuiusdam velut valli, quo impeditum fuisse iter dicit Livius. CREV.

9 *Utique enim equitibus*] Iubet Philopoemen auxiliares suos instare fugientibus hostibus, et confidit eos facturos operae pretium, quum fuga per sylvas difficilis futura esset omnibus quidem hostibus, sed maxime equitibus. CREV.

1 *Duarum portarum*] Urbis Lacedaemonis. Praeviderat Philopoemen repetentes urbem Laconas per duo maxime itinera venturos esse, a duabus Lacedaemonis portis Pheras Barbosthenemque ferentia. CREV.

U. C. 560. A. C. 192.

est. Accuratior ibi habenda oratio fuit, quod pars principum alienati a Romanis, totique Antiochi et Aetolorum erant: quia, quum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumque impositum remitti, inter cetera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque eius quidam, omnia novari Aetolorum Antiochique adventu malebant. Adversus eos ita disserendum erat, ne, timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quam in Magnetibus, esset. Illa tantum commemorata, 'quum totam Graeciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam 'civitatem praecipue. Ibi enim non praesidium modo 'Macedonum fuisse, sed regiam exaedificatam, ut praesens 'semper in oculis habendus esset dominus. Ceterum nequicquam ea facta, si Aetoli Antiochum in Philippi regiam 'adducerent, et novus et incognitus pro vetere et experto 'habendus rex esset.' Magnetarchen summum magistratum vocant. Is tum Eurylochus erat: ac potestate ea fretus, negavit dissimulandum sibi et Magnetibus esse, quae fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. Id ne fieret, omnia et conanda et audenda Magnetibus esse. Et inter dicendi contentionem inconsultius evectus proiecit, 'Tum quoque specie liberam Demetriadem esse: re vera 'omnia ad nutum Romanorum fieri.' Sub hanc vocem 2 fremitus variantis multitudinis fuit, partim assensum, partim indignationem, dicere id ausum eum. Quinctius quidem adeo exarsit ira, ut, manus ad coelum tendens, deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno, ex principibus unus, magnae tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quod semper Romanorum haud dubie partis fuerat, ab Quinctio legatisque aliis flens petiit, 'ne unius amentiam civitati as'signarent. Suo quemque periculo furere. Magnetas non 'libertatem modo, sed omnia, quae hominibus sancta cara'que sint, T. Quinctio et populo Romano debere. Nihil 'quemquam ab diis immortalibus precari posse, quod non 'Magnetes ab illis haberent; et in corpora sua citius per 'furorem saevituros, quam ut Romanam amicitiam viola'rent.' Huius orationem subsecutae multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam,

Alloquuntur Magnetas.

Eurylochi Magnetarchae responsum audax et inconsultum.

32.

2 *Partim assensum, partim indignationem*] Has voces a participio *variantis* active posito pendere censet Gronovius, et exempla verbi *variare* similiter usurpati a Livio citat supr. ii. 57. xxii. 2. xxiii. 5. xxv. 1. sed Crevierius *partim assentientium, partim indignantium*, cui lectioni favet Victor. codex, mavult, ita ut vox *variantis* neutro sensu accipiatur. Bekkerus *partim assensu, partim indignatione* reposuit.

U. C. 560. A. C. 192. Aetoli defectionem nudant.

atque inde protinus in Aetoliam profugit. Iam enim, et id magis in dies, Aetoli defectionem nudabant: eoque ipso forte tempore Thoas, princeps gentis, quem miserant ad 3 Antiochum, redierat, indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. Qui, priusquam concilium iis daretur, impleverant omnium aures terrestres navalesque copias commemorando; 'ingentem vim peditum equitumque venire: 'ex India elephantos; ante omnia' (quo maxime moveri 4 credebant multitudinis animos) 'tantum advehi auri, ut 'ipsos emere Romanos possit.' Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset. Nam et venisse eos, et, quae agerent, omnia Romanis legatis deferebantur: et, quanquam prope abscisa res erat, tamen non ab re esse Quinctio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanae societatis Aetolos, qui vocem liberam mittere adversus regis legatum auderent. Athenienses maxime in eam rem idonei visi sunt, propter et civitatis dignitatem, et vetustam societatem cum Aetolis. Ab iis Quinctius petiit, ut legatos ad Panaetolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiavit legationem. Menippus post eum intromissus, 'Optimum fuisse 'omnibus, qui Graeciam Asiamque incolerent,' ait, 'integris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua 'quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque,' inquit, 'si modo vos, quae inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, diis iuvantibus, et Aetolis sociis, 'Antiochus quamvis inclinatas Graeciae res restituere in 'pristinam dignitatem. Ea autem in libertate posita est, 'quae suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.' Athenienses, quibus primis, post regiam legationem, dicendi, quae vellent, potestas facta est, mentione omni regis praetermissa, Romanae societatis Aetolos, meritorumque in universam Graeciam T. Quinctii, admonuerunt, 'ne temere 'eam celeritate nimia consiliorum everterent. Consilia 5 'calida et audacia prima specie laeta, tractatu dura, eventu 6 'tristia esse. Legatos Romanos, et in iis T. Quinctium,

Concilium Panaetolicum.

3 *Quem miserant*] At Dicaearchus frater praetoris, sc. Thoantis, ad regem missus supr. 12. memoratur. Quum vero infr. 42. et xxxvi. 7. Thoantem inter legatos fuisse constet, intelligendum est illum tum demum, quum annua praetura perfunctus esset, ad regem profectum esse, quo maiorem auctoritatem legationi adderet.

4 *Ex India Elephantos*] Qui Africanis praestantiores esse habebantur. c. infr. xxxvii. 39.

5 *Consilia calida*] Sic legi iussit Gronovius, quum prius haberetur *callida*. Firmant hanc emendationem unus e MSS. Hearnii, et noster Vict. Et ipse Livius supr. xxii. 24. *Agitabanturque pro ingenio ducis consilia calidiora*. CREV.

6 *Tractatu dura*] Dum tractantur, dum ad effectum perducuntur, difficilia et molesta. CREV.

U. C. 560.
A. C. 192.
33.

'haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, 7 'verbis potius de iis, quae ambigerentur, disceptarent, quam 'Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.' Multitudo avida novandi res, Antiochi tota erat: et ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. Principum maxime seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundum in Aetoliam Quinctio visum est. Aut enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Aetolos belli culpam esse: Romanos iusta ac prope necessaria sumpturos arma. Postquam ventum est eo, Quinctius in concilio, orsus a principio societatis Aetolorum cum Romanis, et quoties ab iis fides mota foederis esset, pauca de iure civitatium, de quibus ambigeretur, disseruit. 'Si 'quid tamen aequi se habere arbitrarentur, quanto esse 'satius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare 'senatum mallent, quam populum Romanum cum Antiocho, 8 'lanistis Aetolis, non sine motu magno generis humani, et 'pernicie Graeciae dimicare? nec ullos prius cladem eius 'belli sensuros, quam qui movissent.' Haec nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde ceterique factionis eiusdem cum assensu omnium auditi, pervicerunt, ut, 9 ne dilato quidem concilio, et absentibus Romanis, decretum fieret, quo arcesseretur Antiochus ad liberandam Graeciam, disceptatumque inter Aetolos et Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus praetor eorum. Nam quum id ipsum decretum posceret eum Quinctius, non veritus maiestatem viri, 'aliud in prae'sentia, quod magis instaret, praevertendum sibi esse,' dixit: 'decretum responsumque brevi in Italia, castris 'super ripam Tiberis positis, daturum.' Tantus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantusque magistratus eorum cepit.

Legati Romani in Aetoliam eunt.

Aetoli vocandum Antiochum decernunt.

34.

Quinctius legatique Corinthum redierunt. Inde, ut 1 quaeque de Antiocho, nihil per se ipsi moturi, et sedentes

7 *De iis, quae ambigerentur*] Vid. quae hac de re memoravit Livius supr. xxxiii. 34. et 49. et xxxiv. 23. CREV.

8 *Lanistis Aetolis*] Aetolis committentibus, subornantibus in certamen; quemadmodum lanistae gladiatorum paria inter se comparant, et depugnare iubent. Sic in Ep. Antonii, apud Cic. Phil. xiii. 40. *Ne videret unius corporis duas acies, lanista Cicerone, dimicantes.* CREV.

9 *Et absentibus Romanis*] Repete, *et ne absentibus* quidem *Romanis.* DOER.

1 *Nihil per se ipsi moturi*] *Moturi* Perizonius emendavit pro vulg. *moti*, quod Bekker. tuetur. De sensu huius loci mire discrepant critici. Perizonius et Gronovius interpretantur, Aetolos voluisse videri nihil per se ipsos moturos, sed sedentes exspectare Antiochum. Contra Crevierius et Doeringius hanc interpretationem cum iis, quae sequuntur, minime convenire censent, et locum fractum esse existimant, cui Doeringius medicam manum admovet, et pro *inde* voces *Aetoli ne* reponendas esse suspicatur.

U. C. 560. A. C. 192. exspectare adventum viderentur regis, concilium quidem universae gentis post dimissos Romanos non habuerunt: per apocletos autem (ita vocant sanctius consilium: ex de- 2 lectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Graecia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes, optimum quemque, Romanae societatis esse, et praesenti statu gaudere: multitudinem, et quorum res non ex 3 sententia ipsorum essent, omnia novare velle. Aetoli consilium uno die spei quoque non audacis modo, sed etiam 4 impudentis, ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, et Lacedaemonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedaemonem, Diocles Demetriadem. Hunc exsul Eurylochus, de cuius fuga causaque fugae ante dictum est, quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adiuvit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, et qui eiusdem factionis erant, liberos et coniugem eius cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire iubent, singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exsilio sinerent. Et simplices homines misericordia, et improbos seditiososque immiscendi res tumultu 5 Aetolico spes movit: pro se quisque revocare iubebant. His praeparatis, Diocles, cum omni equitatu (et erat tunc praefectus equitum) specie reducentis exsulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, quum millia sex ab urbe abesset, luce prima tribus electis turmis, cetera multitudine equitum subsequi iussa, praecessit. Postquam portae appropinquabat, desilire omnes ex equis iussit, et loris ducere equos, itineris maxime modo, solutis ordinibus: ut comitatus magis praefecti videretur, quam praesidium. Ibi una ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media urbe ac per forum, manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, et loca opportuna occupabantur. Tum in domos missi, qui principes adversae factionis interficerent. Ita Demetrias Aetolorum facta est.

Demetriadem occupant.

35. Lacedaemone non urbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem, spoliatum maritimis oppidis a Romanis, tunc intra moenia etiam Lacedaemonis ab Achaeis

Mittunt copias Lacedaemonem.

2 *Apocletos*] Quos Latine diceres *selectos:* a verbo ἀποκαλέω, *sevoco.* Crev.

3 *Quorum res non ex sententia ipsorum essent*] Quorum res non in eo statu essent, quem optarent ipsi; quorum res male se haberent. Crev.

4 *Spei quoque*] Etiam spei: etiam si quis spem tantum animo concepisset, non rem ipsam perficiendam, quod fecere Aetoli, aggressus esset. Crev.

5 *Immiscendi res tumultu Aetolico*] Turbandi res ope Aetolorum, qui tumultum in urbe excitaturi essent. Crev.

compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedaemonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quod fatigabat precibus, ut auxilia sibi, quum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, et triginta delecti ex iuventute equites. Iis a praetore Damocrito in consilio arcano gentis, de quo ante dictum est, denuntiatum, 'Ne se ad bellum 'Achaicum aut rem ullam, quam sua quisque opinione prae- 'cipere posset, crederent missos esse. Quicquid Alexame- 'num res monuisset subiti consilii capere, ad id, quamvis 'inopinatum, temerarium, audax, obedienter exsequendum 'parati essent, ac pro eo acciperent, tanquam ad id unum 'agendum missos ab domo se scirent.' Cum his ita praeparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo spei implevit. 'Antiochum iam in Europam 'transisse, mox in Graecia fore; terras, maria, armis, viris 'completurum. Non cum Philippo rem esse credituros 'Romanos. Numerum iniri peditum equitumque ac na- 'vium non posse: elephantorum aciem conspectu ipso de- 'bellaturam. Aetolos toto suo exercitu paratos esse venire 'Lacedaemonem, quum res poscat: sed frequentes armatos 'ostendere advenienti regi voluisse. Nabidi quoque et 'ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non sineret 'sub tectis marcescere otio: sed educeret, et in armis de- 'currere cogeret, simul animos acueret, et corpora exerce- 'ret. Consuetudine leviorem laborem fore: et comitate 'ac benignitate ducis etiam non iniucundum fieri posse.' Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem coepere. Satellites tyranni media fere in acie consistebant, tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema invisens; in dextro cornu Aetoli erant, et qui ante auxiliares tyranni fuerant, et qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum, quae in rem esse videbantur; nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi; mox inde, velut imperato, quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed, quem diem patrando facinori statuerat, eo paullisper cum tyranno vectatus, quum ad suos concessisset, tum equitibus ab domo secum missis, 'Agenda,' inquit, 'res est, iuvenes, audenda-

U. C. 560.
A. C. 192.

Alexameni Aetoli oratio ad Nabin.

6 *Laturum*] Omissum est verbum a quo pendeat oratio, ut *constabat*. cf. supr. viii. 29. ix. 5.

7 *Iis a praetore Damocrito*] Nempe triginta equitibus, ut ex iis, quae infra memorantur, patet. Unde Crevierius perspicuitatis causa *his*, quod codex Victorinus exhibet, pro *iis* reponendum suadet.

8 *Summum*] i. e. Ad summum. cf. supr. xxxiii. 50. infr. xliv. 38.

U. C. 560. A. C. 192. 'que, quam me duce impigre exsequi iussi estis. Parate 'animos dextrasque, ne quis in eo, quod me viderit facien-'tem, cesset. Qui cunctatus fuerit, et suum consilium meo 9 'interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.' Horror cunctos cepit: et meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab laevo cornu veniebat. Ponere 1 hastas equites Alexamenus iubet, et se intueri. Colligit et ipse animum confusum tantae cogitatione rei. Postquam appropinquabat, impetum facit, et, transfixo equo, tyrannum deturbat. Iacentem equites confodiunt. Multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt: et, priusquam a media acie succurreretur, exspiravit.

Occiditur Nabis.

36. Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, quum res in oculis gereretur, pavor primo cepit: deinde, postquam abire Aetolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus: et spectatorum turba ex custodibus vitae 2 mortisque ultoribus est facta. Nec movisset se quisquam, si extemplo, positis armis, vocata in concionem multitudo 3 fuisset, et oratio habita tempori conveniens; frequentes inde retenti in armis Aetoli sine iniuria cuiusquam. Sed, ut oportuit in consilio fraude coepto, omnia in maturandam perniciem eorum, qui fecerant, sunt acta. Dux regia inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit: Aetoli, velut capta urbe, quam liberasse videri volebant, in praedam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedaemoniis ad coeundum fecit. Alii dicere, exturbandos Aetolos, et libertatem, quum restitui videretur, interceptam repetendam: alii, ut caput agendae rei esset, regii generis aliquem in speciem assu- 4 mendum. Laconicus eius stirpis erat puer admodum, eductus cum liberis tyranni. Eum in equum imponunt, et, armis arreptis, Aetolos vagos per urbem caedunt. Tum regiam invadunt. Ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Aetoli circa Chalcioecon (Minervae est tem- 5 plum aereum) congregati caeduntur. Pauci, armis abiectis,

Lacedaemonii concidunt Aetolos.

9 *Et suum consilium meo interponet*] Et meum consilium non unice intuebitur, sed e suo aliquid afferet, quod moram faciat imperiis meis. CREV.

1 *Ponere hastas*] Intelligit Sigonius, inclinare ac demittere hastas, ut solent ii, qui hostem invasuri sunt. cf. supr. xxxiii. 8.

2 *Et spectatorum turba*] Ii quos vel vitam custodire vel mortem ulcisci tyranni oportuisset, corpus solum spectabant.

3 *Si extemplo, positis armis*] Si ipse Alexamenus positis armis vocasset ad concionem Lacedaemonios, et orationem tempori convenientem habuisset: retinens tamen et hoc ipso tempore, et aliquamdiu postea, frequentes in armis Aetolos, sed ita ut nemini iniuria fieret. CREV.

4 *In speciem*] Qui nomen et auctoritatem regis prae se ferret.

5 *Chalcioecon*] Hoc templum, in quo Pausanias fame enectus est, a Thucydide i. 134. commemoratur.

pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt. Ibi, comprehensi a magistratibus, sub corona venierunt. Philopoemen, audita caede tyranni, profectus Lacedaemonem, quum omnia turbata metu invenisset, evocatis principibus, et oratione habita, qualis habenda ab Alexameno fuerat, societati Achaeorum Lacedaemonios adiunxit: eo etiam facilius, quod forte ad idem tempus A. Atilius cum quattuor et viginti quinqueremibus ad Gythium accessit.

U. C. 560.
A. C. 192.

37.
Philopoemen Laconas societati Achaeorum adiungit.

Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas, per Euthymidam principem, pulsum opibus eorum, qui Romanae societatis erant, post T. Quinctii legatorumque adventum, et Herodorum Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter divitias, praeparatis ad proditionem iis, qui Euthymidae factionis erant, nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primum, hinc Salganea processit; Herodorus ad Thronium. 6 Inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum Thoas et ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat. Eas cum sexcentis peditibus Herodorus traiicere in insulam Atalantam iussus: ut inde, quum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem traiiceret. Ipse ceteras copias, nocturnis maxime itineribus, quanta poterat celeritate, Chalcidem ducebat.

Thoas Aetolus frustra Chalcidem tentat.

38. Mictio et Xenoclides, penes quos tum summa rerum, pulso Euthymida, Chalcide erat, seu ipsi per se suspicati, seu indicata re, primo pavidi, nihil usquam spei, nisi in fuga, ponebant. Deinde, postquam resedit terror, et prodi et deseri non patriam modo, sed etiam Romanorum societatem, cernebant, consilio tali animum adiecerunt. Sacrum anni-7 versarium eo forte tempore Eretriae Amarynthidis Dianae erat: quod non popularium modo, sed Carystiorum etiam coetu celebratur. Eo miserunt, qui orarent Eretrienses Carystiosque, 'Ut et suarum fortunarum in eadem insula 'geniti misererentur, et Romanam societatem respicerent: 'ne sinerent Aetolorum Chalcidem fieri. Euboeam habi-'turos, si Chalcidem habuissent. Graves fuisse Macedo-'nas dominos; multo minus tolerabiles futuros Aetolos.' Romanorum maxime respectus civitates movit, et virtutem nuper in bello, et in victoria iustitiam benignitatemque expertas. Itaque, quod roboris in iuventute erat, utraque civitas armavit misitque. His tuenda moenia Chalcidis

6 *In Maliaco sinu*] sc. Oram Maliaci sinûs pedites equitesque obtinebant, mare autem onerariae naves.

7 *Amarynthidis Dianae*] Ita dictae ab Amaryntho, Euboeae oppidulo, haud procul ab Eretria remoto. Sub hoc eodem nomine Dianam Athenis quoque cultam fuisse testatur Pausanias in Atticis.

U. C. 560. A. C. 192.

oppidani quum tradidissent, ipsi omnibus copiis transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra. Inde caduceator primum, deinde legati ad Aetolos missi percunctatum, quo suo dicto factove socii atque amici ad se oppugnandos venirent? Respondit Thoas dux Aetolorum, 'Non ad op- 'pugnandos, sed ad liberandos ab Romanis, venire sese. 'Splendidiore nunc eos catena, sed multo graviore, vinctos 'esse, quam quum praesidium Macedonum in arce habuis- 'sent. Se vero,' negare Chalcidenses, 'aut servire ulli, 'aut praesidio cuiusquam egere.' Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas et Aetoli, ut qui spem omnem in eo, ut improviso opprimerent, habuissent, ad iustum bellum 8 oppugnationemque urbis mari ac terra munitae haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, postquam castra popularium ad Salganea esse, profectosque Aetolos audivit, et ipse a Thebis Athenas rediit. Et Herodorus, quum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam exspectasset, missa speculatoria nave, ut, quid morae esset, sciret, postquam rem omissam a sociis vidit, Thronium, unde venerat, repetit.

39. Quinctius frustra Magnetas tentat.

Quinctius quoque, his auditis, ab Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. Placuit, quingentos milites praesidii causa relinqui Chalcide ab Eumene rege: ipsum Athenas ire. Quinctius, quo profectus erat, Demetriadem contendit; ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societatem Romanam facturam. Et, ut praesidii aliquid esset suae partis hominibus, Eunomo praetori Thessalorum scripsit, ut armaret iuventutem, et Villium ad Demetriadem praemisit ad tentandos animos: non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinae societatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi nave ad ostium portus est in- 9 vectus. Eo multitudo Magnetum omnis quum se effudisset, quaesivit Villius, utrum ad amicos, an ad hostes, sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus, 'Ad 1 'amicos venisse eum: sed abstineret portu, et sineret Mag- 'netas in concordia et libertate esse, nec per colloquii 'speciem multitudinem sollicitaret.' Altercatio inde, non sermo, fuit: quum Romanus ut ingratos increparet Magnetas, imminentesque praediceret clades: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quinctium accusando. Ita irrito incepto Villius ad Quinctium sese recepit. At Quin-

8 *Iustum bellum*] Bellum apertum, quod sine fraude insidiisque fieret. Crev.

9 *Ad ostium portus*] Non ingressus est portum Romanus, sed tantum ad ostium accessit.

1 *Magnetarches*] cf. Supr. 31. ubi Magnetarches summus Magnetum magistratus dicitur.

ctius, nuntio ad praetorem misso, ut reduceret domum copias, ipse navibus Corinthum rediit. U. C. 560. A. C. 192.

40. Abstulerunt me velut de spatio Graeciae res immixtae Romanis: non quia ipsas operae pretium esset perscribere, 2 sed quia causae fuerunt cum Antiocho belli. Consulibus designatis, (inde namque deverteram) L. Quinctius et Cn. Domitius consules in provincias profecti sunt: Quinctius in Ligures, Domitius adversus Boios. Boii quieverunt: atque etiam senatus eorum cum liberis, et praefecti cum equitatu (summa omnium mille et quingenti) consuli dediderunt sese. Ab altero consule ager Ligurum late est vastatus, castellaque aliquot capta: unde non praeda modo omnis generis cum captivis parta, sed recepti quoque aliquot cives sociique, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex senatusconsulto plebeique scito. Tria millia et septingenti pedites ierunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q. Naevius, M. Minucius, M. Furius Crassipes. Quina dena iugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equiti. 3 Bruttiorum proxime fuerat ager: Bruttii ceperant de Graecis. Romae per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; diutinus alter, sed segnior. Terra dies duodequadraginta movit. Per totidem dies feriae in sollicitudine ac metu fuere. In triduum eius rei causa supplicatio habita 4 est. Ille non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit. Incendio a foro Boario orto, diem noctemque aedificia in Tiberim versa arsere, tabernaeque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

Res Italiae.

41. Iam fere in exitu annus erat: et in dies magis fama de Antiochi bello, et cura Patribus crescebat. Itaque de provinciis magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes, agitari coeptum est. Decrevere, ut consulibus Italia, et quo senatus censuisset, (iam esse bellum adversus Antiochum regem omnes sciebant) provinciae essent. Cuius ea sors esset, quattuor millia peditum civium Romanorum, et trecenti equites, sex millia socium Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorum delectum habere L. Quinctius consul iussus; ne quid moraretur, quo minus consul novus, quo senatus censuisset, extemplo

Apparatus ad bellum.

2 *Consulibus designatis ... consules in provincias*] Haec sane conciliari non possunt cum iis quae supr. 22. et 24. narravit Livius. Illic enim ambo consules diserte memorantur profecti primo in provincias; mox Quinctius ad habenda comitia novorum consulum revocatus Romam. Reliqua confer ex hoc loco cum cap. 22. ac procul dubio deprehendes hic non immerito, in re quidem tenui, argui posse Livium indiligentiae. CREV.

3 *Bruttiorum*] cf. Supr. xxxiv. 45.

4 *Ille non pavor vanus*] *Ille* pro *alter*, quod exspectandum erat, positum est, et antecedenti *alter* respondet. cf. Flor. iv. 7. Plin. H. N. xxiv. 14. Cic. pro Rosc. 6. RASCH.

U. C. 560. A. C. 192. proficisci posset. Item de provinciis praetorum decretum est: prima ut sors duae, urbanaque et inter cives ac per- 5 egrinos iurisdictio esset: secunda, Bruttii: tertia, classis, ut navigaret, quo senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania ulterior. Imperatum praeterea L. Quinctio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet; et socium ac Latini nominis viginti millia peditum, et octingentos equites. Eum exercitum praetori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt.

Aedes duae Iovi eo anno in Capitolio dedicatae sunt. Voverat L. Furius Purpureo praetor Gallico bello unam, alteram consul: dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir.

Feneratores damnati.

Iudicia in feneratores eo anno multa severe sunt facta, accusantibus privatos aedilibus curulibus, M. Tuccio et P. Iunio Bruto. De multa damnatorum quadrigae inauratae in Capitolio positae, et in cella Iovis, supra fastigium 6 aediculae, duodecim clipea inaurata: et iidem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. 7

42. Intentis in apparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, et Alexandria Troas, et Lampsacus; quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neque conditionibus in amicitiam pellicere, neque ab tergo relinquere, traiiciens ipse in Europam, volebat. Tenuit eum et de Hannibale deliberatio. Et primo naves apertae, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratae sunt: deinde, an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maxime a Thoante Aetolo, qui, omnibus in Graecia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: et, quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias eius, erexerat multorum in Graecia animos, iisdem et regis spem inflabat: ‘omnium ‘votis eum arcessi: concursum ad litora futurum, unde ‘classem regiam prospexissent.’ Hic idem ausus de Hannibale est movere sententiam prope iam certam regis. Nam ‘neque dimittendam partem navium a classe regia’ censebat: ‘neque, si mittendae naves forent, minus quem‘quam ei classi, quam Hannibalem, praeficiendum. Exsu-

Antiochi de Hannibale deliberatio.

5 *Prima ut sors duae*] Ut prima sors duas iurisdictiones complecteretur, scilicet urbanam et peregrinam. h. e. inter cives, et inter cives ac peregrinos.

6 *Supra fastigium aediculae*] *Aedicula* hic intelligenda videtur capsula aliqua, quae fortasse signum Iovis aut sacra includeret: quo sensu hanc eandem vocem sumpsit Plinius H. N. xxxvi. 5. *Aedicula eius* (Veneris Gnidiae) *tota aperitur, ut conspici possit undique effigies deae.* Crev.

7 *Inter lignarios*] Hoc videtur nomen esse loci sic dicti a lignariis opificibus: ita ut *inter lignarios* eadem forma dicatur, qua supr. i. 8. *inter duos lucos.* Crev. Similiter apud Cic. in Cat. i. 4. *inter falcarios.*

'lem illum et Poenum esse, cui mille in dies nova consilia 'vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. Et ipsam 'eam gloriam belli, qua velut dote Hannibal concilietur, 'nimiam in praefecto regio esse. Regem conspici, regem 'unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si clas-'sem, si exercitum amittat Hannibal, idem damni fore, ac 'si per alium ducem amittantur: si quid prospere eveniat, 'Hannibalis eam, non Antiochi, gloriam fore. Si vero 'universo bello vincendi Romanos fortuna detur, quam 'spem esse, sub rege victurum Hannibalem uni subiectum, 'qui patriam prope non tulerit? Non ita se a iuventa eum 'gessisse, spe animoque complexum orbis terrarum impe-'rium, ut in senectute dominum laturus videatur. Nihil 'opus esse regi Hannibale duce, comite et consiliario eodem 8 'ad bellum uti posse. Modicum fructum ex ingenio tali 'neque gravem, neque inutilem fore: si summa petantur, 'et dantem, et accipientem praegravatura.' Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt, quam eorum, qui genus ac 9 fortunam suam animis non aequant: quia virtutem et bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Hannibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abiectum est. Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non ultra differre profectionem in Graeciam constituit. Priusquam solveret naves, Ilium a mari escendit, ut Minervae sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta tectis navibus, apertis sexaginta: et ducentae onerariae cum omnis generis commeatu bellicoque alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit: inde Sciathum traiecit: ubi collectis in alto, quae dissipatae erant, navibus, ad Pteleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches principesque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. Quorum frequentia laetus, die postero in urbis portum navibus est invectus. Copias haud procul inde exposuit. Decem millia peditum fuere, et quingenti equites, sex elephanti; vix ad Graeciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum.

U. C. 560. A. C. 192.

43. Consilium mittendi Hannibalis in Africam abiicitur.

Antiochus in Europam traiicit.

Aetoli, postquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, concilio indicto, decretum, quo arcesserent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita de-

8 *Modicum fructum . . . si summa petantur*] Haec sibi ex adverso respondent. Si satis habeat rex modicum fructum, modicam utilitatem ex Hannibale sibi quaerere, qualis ex comite consiliarioque percipitur, id fieri sine periculo posse. At si ex eo summa petat, si maximos quosque fructus ex eo, ut ex magno duce, sibi quaesitos velit, id utrique noxium fore. Crev.

9 *Et bonum alienum*] *Ut bonum* mavult Crevierius, quippe, quum homines pusilli animi virtutem ad se nihil pertinere intelligant, in aliis reperiri moleste ferunt.

U. C. 560. A. C. 192. creturos sciebat, Phalara in sinum Maliacum processerat. Inde, decreto accepto, Lamiam venit, exceptus ingenti favore multitudinis, cum plausibus clamoribusque, et quibus aliis laetitia effusa vulgi significatur.

44. In concilium ut ventum est, aegre a Phaenea praetore principibusque aliis introductus, facto silentio, rex dicere orsus. Prima eius oratio fuit excusantis, 'quod tanto minoribus spe atque 'opinione omnium copiis venisset. Id suae impensae erga 'eos voluntatis maximum debere indicium esse, quod nec 'paratus satis ulla re, et tempore ad navigandum immaturo, 'vocantibus legatis eorum, haud gravate obsecutus esset, 'credidissetque, quum se vidissent Aetoli, omnia vel in se 'uno posita praesidia existimaturos esse. Ceterum eorum 'quoque se, quorum exspectatio destituta in praesentia vi-'deatur, spem abunde expleturum. Nam simul primum 'anni tempus navigabile praebuisset mare, omnem se Grae-'ciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus 'completurum. Nec impensae, nec labori, nec periculo par-'surum, donec, depulso cervicibus eorum imperio Romano, 'liberam vere Graeciam, atque in ea principes Aetolos fe-'cisset. Cum exercitibus commeatus quoque omnis gene-'ris ex Asia venturos. In praesentia curae esse Aetolis 'debere, ut copia frumenti suis, et annona tolerabilis rerum 'aliarum suppeditetur.'

Antiochi oratio in concilio Aetolorum.

45. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis, inter duos principes Aetolorum, Phaeneam et Thoantem, contentio fuit. Phaeneas, reconciliatore pacis et disceptatore de iis, quae in controversia cum populo Romano essent, utendum potius Antiocho, censebat, quam duce belli. 'Adventum eius et maiestatem ad verecundiam 'faciendam Romanis vim maiorem habituram, quam arma. 'Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, 'quae bello et armis cogi non possint.' Thoas negare, 'paci studere Phaeneam: sed discutere apparatum belli 'velle, ut taedio et impetus relanguescat regis, et Romani 'tempus ad comparandum habeant. Nihil enim aequi ab 'Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Ro-'mam, toties cum ipso Quinctio disceptando, satis exper-'tum esse: nec, nisi abscisa omni spe, auxilium Antiochi 'imploraturos fuisse. Quo celerius spe omnium oblato, 'non esse elanguescendum, sed orandum potius regem, ut,

1 *Aegre . . . introductus*] Ob confluentem turbam.

2 *Et annona tolerabilis rerum aliarum*] Et res aliae ad victum cultumque necessariae, si minus copiose, at certe non tenuiter, aut caro nimis pretio, suppeditentur. CREV.

3 *Satis expertum esse*] *Expertum* passive positum esse censet Drakenb. cf. supr. XXXIV. 41. nisi malis Thoantem dicere *se expertum esse*.

'quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Graeciae 'venerit, copias quoque terrestres navalesque arcessat. 'Armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro 'Aetolis modo, sed ne pro se quidem ipso, momenti ullius 'futurum apud Romanos.' Haec vicit sententia: imperatoremque regem appellandum censuerunt: et triginta principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt.

U. C. 560.
A. C. 192.

Imperatorem eum Aetoli appellant.

46. Ita, dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, consultabat. Optimum visum est, Chalcidem, frustra nuper ab Aetolis tentatam, primum aggredi: et celeritate in eam rem magis, quam magno conatu et apparatu, opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est: et alio itinere principes Aetoli, iuniorum paucis evocatis, ad Chaeroneam occurrerunt, et decem constratis navibus secuti sunt. Rex, ad Salganea castris positis, navibus ipse cum principibus Aetolorum Euripum traiecit, et, quum haud procul portu egressus esset, magistratus quoque Chalcidensium et principes ante portam processerunt. Pauci utrimque ad colloquium congressi sunt. Aetoli magnopere suadere, 'ut, salva Romanorum amicitia, regem quoque assu'merent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi 'belli, sed liberandae Graeciae causa in Europam traiecisse; 'et liberandae re, non verbis et simulatione, quod fecissent 'Romani. Nihil autem utilius Graeciae civitatibus esse, 'quam utramque complecti amicitiam. Ita enim ab utri'usque iniuria tutam alterius semper praesidio et fiducia 'fore. Nam si non recepissent regem, viderent, quid 'patiendum iis extemplo foret, quum Romanorum procul 'auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non 'possent, ante portas esset.' Ad haec Mictio, unus ex principibus, 'Mirari se,' dixit, 'ad quos liberandos Antio'chus, relicto regno suo, in Europam traiecisset. Nullam 'enim civitatem se in Graecia nosse, quae aut praesidium 'habeat, aut stipendium Romanis pendat, aut foedere ini'quo alligata, quas nolit, leges patiatur. Itaque Chalci'denses neque vindice libertatis ullo egere, quum liberi 'sint, neque praesidio, quum pacem eiusdem populi Ro'mani beneficio et libertatem habeant. Amicitiam regis 'non aspernari, neque ipsorum Aetolorum. Id primum 'eos pro amicis facturos, si insula excedant, atque abeant. 4 'Nam ipsis certum esse, non modo non recipere moenibus,

4 *Non modo non*] Alterum *non*, *dem*, hic additur ut supr. v. 42. quod omitti solet sequente *ne . . qui-*

U. C. 560. A. C. 192. 47. 'sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex auctoritate 'Romanorum.' Haec renuntiata regi ad naves, ubi restiterat, quum essent; in praesentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quicquam posset) reverti Demetriadem placuit. Ibi, quoniam primum vanum inceptum evasisset, consultare cum Aetolis rex, quid deinde fieret. Placuit, Achaeos et Amynandrum, regem Athamanum, tentare. 5 Boeotorum gentem aversam ab Romanis iam inde a Bra- 6 chyllae morte, et quae secuta eam fuerant, censebant. Achaeorum Philopoemenem principem, aemulatione gloriae in bello Laconum, infestum invisumque esse Quinctio credebant. Amynander uxorem Apamam, filiam Alexandri cuiusdam Megalopolitani, habebat: qui, se oriundum a Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, et filiae Apamam nomina imposuerat: quam, regiis inclutam nuptiis, maior ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc, forte ingenio vanum, Aetoli et Antiochus impulerant in spem, quod is 7 vere regum stirpis esset, regni Macedoniae, si Amynandrum Athamanesque Antiocho coniunxisset. Et ea vanitas promissorum non apud Philippum modo, sed etiam apud Amynandrum, valuit.

48. Legati Antiochi et Aetolorum ad Achaeos. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumque, coram T. Quinctio, Aegii datum est concilium. Antiochi legatus prior, quam Aetoli, est auditus. Is, ut plerique, quos opes regiae alunt, vaniloquus, maria terrasque inani sonitu verborum complevit. 'Equitum innumerabilem vim traiici 'Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos cata- 8 'phractos vocant; partim sagittis ex equo utentes, et, a quo 'nihil satis tecti sit, aversos refugiente equo certius figentes.' His equestribus copiis quanquam vel totius Europae exercitus in unum coacti obrui possent, adiiciebat multiplices copias peditum, et nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat; Dahas, Medos, Elymaeosque et Cadusios appellans. 'Navalium vero copiarum, quas nulli portus 'capere in Graecia possent, dextrum cornu Sidonios et 'Tyrios, sinistrum Aradios, et ex Pamphylia Sidetas 'tenere; quas gentes nullae unquam nec arte, nec virtute 'navali aequassent. Iam pecuniam, iam alios belli appa'ratus referre, supervacaneum esse: scire ipsos, abundasse 'semper auro regna Asiae. Itaque non cum Philippo, nec 'Hannibale rem futuram Romanis, principe altero unius

5 *Achaeos*] *Et Boeotos* addit Perizonius, cuius emendationem probat Crevierius.

6 *Brachyllae morte*] cf. Supr. xxxiii. 27.

7 *Quod is vere regum*] Scilicet quod *dicerent* eum vere regum stirpem esse. DUKER.

8 *Hellesponto*] Sic infr. 51. *mari traiectus.*

'civitatis, altero Macedoniae tantum regni finibus incluso; U. C. 560.
'sed cum magno Asiae totius partisque Europae rege. A. C. 192.
'Eum tamen, quanquam ab ultimis orientis terminis ad
'liberandam Graeciam veniat, nihil postulare ab Achaeis,
'in quo fides eorum adversus Romanos, priores socios
'atque amicos, laedatur. Non enim, ut secum adversus
'eos arma capiant, sed ut neutri parti sese coniungant,
9 'petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos,
'optent: bello se non interponant.' Idem ferme et Aetolorum legatus Archidamus petiit, ut, quae facillima et tutissima esset, quietem praestarent, spectatoresque belli, fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Provectus deinde est intemperantia linguae in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc proprie ipsius Quinctii: 'ingratos' appellans, et exprobrans 'non victoriam modo de Philippo virtute Aetolorum partam, 'sed etiam salutem; ipsumque et exercitum sua opera 'servatos. Quo enim illum unquam imperatoris functum 'officio esse? Auspicantem, immolantemque, et vota 'nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, quum 'ipse corpus suum pro eo telis hostium obiiceret.' Ad ea

49. Responsum Quinctii.

1 Quinctius, 'Coram quibus magis, quam apud quos, verba 'faceret,' dicere, 'Archidamum rationem habuisse. Achaeos 'enim probe scire, Aetolorum omnem ferociam in verbis, 'non in factis, esse: et in conciliis magis concionibusque, 'quam in acie, apparere. Itaque parvi Achaeorum existi'mationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis 'regis, et per eos absenti regi eum se iactasse. Quod si 'quis antea ignorasset, quae res Antiochum et Aetolos 'coniunxisset, ex legatorum sermone potuisse apparere: 'mentiendo in vicem iactandoque vires, quas non haberent,
2 'inflasse vana spe, atque inflatos esse: dum ii ab se Phi'lippum victum, sua virtute protectos Romanos, et quae 'modo audiebatis, narrant; vos ceterasque civitates et 'gentes suam sectam esse secuturos: rex contra peditum 'equitumque nubes iactat, et consternit maria suis clas'sibus. Est autem res simillima coenae Chalcidensis 'hospitis mei, hominis et boni, et sciti convivatoris. Apud
3 'quem solstitiali tempore comiter accepti quum miraremur,

9 *Medios deceat amicos*] sc. Qui neutri parti sese coniungunt.

1 *Coram quibus*] Legatis regis Antiochi, qui praesentes orationi Aetolorum aderant. In altero membro *apud quos* ad Achaeos refertur, ad quos oratio Quinctii dirigitur.

2 *Dum ii ab se*] *Hi* pro *ii*, auctoritate codicis Victor. et Crevierio probante, reposuit Bekker.

3 *Solstitiali tempore*] Aestivo. Quamvis enim duo sint solstitia, tamen veteres solstitium aestivum simpliciter *solstitium* appellabant, hibernum *brumam*, vel brumale *solstitium*. cf. Virg. Ecl. v. 47. *solstitium pecori defendite.* Georg. i. 100. *Humida solstitia atque hiemes orate serenas.*

U. C. 560. A. C. 192. 'unde illi eo tempore anni tam multa et varia venatio; 'homo non, quam isti sunt, gloriosus, renidens, condimen-'tis, ait, varietatem illam et speciem ferinae carnis ex 'mansueto sue factam. Hoc dici apte in copias regis, 'quae paullo ante iactatae sint, posse. Varia enim genera 'armorum, et multa nomina gentium inauditarum, Dahas, 'et Medos, et Cadusios, et Elymaeos, Syros omnes esse: 'haud paullo mancipiorum melius, propter servilia ingenia, 'quam militum genus. Et utinam subiicere oculis vestris, 'Achaei, possem concursationem regis magni ab Deme-'triade, nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc 'Chalcidem! Videretis vix duarum male plenarum legi-'uncularum instar in castris regis: videretis regem, nunc 'mendicantem prope frumentum ab Aetolis, quod militi 'admetiatur: nunc mutuas pecunias fenore in stipendium 'quaerentem: nunc ad portas Chalcidis stantem: et mox 'inde exclusum, nihil aliud quam Aulide atque Euripo 'spectatis, in Aetoliam redeuntem. Male crediderunt et 'Antiochus Aetolis, et Aetoli regiae vanitati. Quo minus 'vos decipi debetis, sed expertae toties spectataeque 4 'Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse 'dicant, non interponi vos bello: nihil imo tam alie-'num rebus vestris est. Quippe sine gratia, sine digni-

50. 'tate, praemium victoris eritis.' Nec absurde adversus utrosque respondisse visus est, et facile erat orationem apud faventes aequis auribus accipi. Nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achaeorum hostes et amicos, quos populus Romanus censuisset, iudicarent, bellumque et Antiocho, et Aetolis nuntiari iuberent. Auxilia etiam, quo censuit Quinctius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piraeeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem; donec ab iis, qui Romanae partis erant, Quinctius est accitus, et, accusante Leonte quodam, Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exsilium est eiectus.

Et ab Achaeis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Boeoti nihil certi responderunt: 'quum 'Antiochus in Boeotiam venisset, tum, quid sibi faciun-'dum esset, se deliberaturos esse.'

Antiochus, quum ad Chalcidis praesidium, et Achaeos et Eumenem regem misisse audisset, maturandum ratus, ut 5 et praevenirent sui, et venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, et cum

4 *Expertae toties*] cf. Supr. 45. 5 *Misisse*] sc. Auxilia.

omni classe Polyxenidam mittit. Ipse paucos post dies sex millia suorum militum, et ex ea copia, quae Lamiae repente colligi potuit, non ita multos Aetolos ducit. Achaei quingenti, et ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus, tuto transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites, quingenti ferme et ipsi, quum iam Menippus castra ante Salganea ad Hermaeum, qua transitus ex Boeotia in Euboeam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis, legatus a Chalcide ad Quinctium, ad id ipsum praesidium petendum, missus. Qui postquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Euboeam transmissurus.

U. C. 560.
A. C. 192.

Praesidium Chalcidem missum.

51. Templum est Apollinis Delium, imminens mari: quinque millia passuum ab Tanagra abest. Minus quattuor millium inde in proxima Euboeae est mari traiectus. Ubi et in fano lucoque, ea religione et eo iure sancto, quo sunt templa, 6 quae asyla Graeci appellant, et nondum aut indicto bello, 7 aut ita commisso, ut strictos gladios, aut sanguinem usquam factum audissent, quum per magnum otium milites, alii ad spectaculum templi lucique versi, alii in litore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset; repente Menippus, palatos passim aggressus, 8 eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit. Perpauci effugerunt, in quibus Mictio parva oneraria nave exceptus. Ea res Quinctio Romanisque, sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquantum videbatur.

Ad Delium caesi milites Romani.

Antiochus, admoto ad Aulidem exercitu, quum rursus oratores, partim ex suis, partim Aetolos, Chalcidem misisset, qui eadem illa, quae nuper, cum minis gravioribus agerent, nequicquam contra Mictione et Xenoclide tendentibus, facile tenuit, ut portae sibi aperirentur. Qui Romanae partis erant, sub adventum regis urbe excesserunt. Achaeorum et Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiae causa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achaei et Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, prae- 9 sidio excesserunt. Pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen, quum terra marique obsiderentur,

Chalcidenses Antiocho portas aperiunt.

6 *Et nondum aut indicto bello*] Duae erant causae, ob quas Romani securi palarentur: quia nempe et erant in fano lucoque sanctissimo, et bellum nondum indictum erat. Crev.

7 *Aut sanguinem usquam factum*] h. e. Caedem factam. cf. supr. ii. 30.

8 *Eos cecidit*] In voce *eos* suspicamur latere mendum: et Livium exprimere voluisse numerum eorum qui caesi sunt. Crev.

9 *Euripum*] Intellige castellum Euripi, quod modo nominatum est. Crev.

U. C. 560. A. C. 192. et iam machinas tormentaque comportari viderent, non tulere obsidionem. Quum id, quod caput erat Euboeae, teneret rex, ne ceterae quidem eius insulae urbes imperium abnuerunt: magnoque principio sibi orsus bellum videbatur, quod tanta insula et tot opportunae urbes in suam ditionem venissent.

EPITOME LIBRI XXXVI.

M'. ACILIUS GLABRIO consul Antiochum, apud Thermopylas, Philippo rege adiuvante, victum, Graecia expulit, idemque Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica consul aedem matris deum, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus a senatu iudicatus, dedicavit; idemque Boios Gallos victos in deditionem accepit, et de iis triumphavit. Praeterea navalia certamina prospera adversus praefectos Antiochi regis referuntur.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVI.

U. C. 561.
A. C. 191.
P. Cornelio, M'. Acilio Coss.

P. CORNELIUM Cn. filium Scipionem et M'. Acilium Glabrionem consules, inito magistratu, Patres, priusquam de provinciis agerent, res divinas facere maioribus hostiis iusserunt in omnibus fanis, in quibus lectisternium maiorem partem anni fieri solet; precarique, quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Romano bene atque feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia laeta fuerunt, primisque hostiis perlitatum est: et ita haruspices responderunt, eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi. Haec quum renuntiata essent, solutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri iusserunt: 'Vellent 'iuberentne, cum Antiocho rege, quique eius sectam se-'cuti essent, bellum iniri?' si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit. Tum senatus decrevit, ut consules Italiam et Graeciam provincias sortirentur; cui Graecia evenisset, ut praeter eum numerum militum, quem L. Quinctius in eam provinciam ex auctoritate senatus scripsisset imperassetve, ut eum exercitum acciperet, quem M. Baebius praetor anno priore ex

Bellum a P. R. in Antiochum decernitur.

Provinciae et exercitus.

1 *Lectisternium maiorem partem anni fieri solet*] Hactenus lectisterniorum modo extra ordinem placandae deûm irae indictorum mentio facta a Livio est. Ex hoc loco intelligimus fuisse et statis temporibus indici solita lectisternia. Huius generis lectisternium notatur in Kalendario Idibus Novembribus, his verbis, *Epulum indictum*, nempe diis. De lectisternio cf. supr. v. 13. CREV.

2 *Primisque hostiis perlitatum est*] In primis statim hostiis ea inventa sunt signa, ex quibus iudicabatur deos esse propitios. Hoc ideo observat Livius, quia saepe complures hostiae immolabantur, quum primae non sat felicia eventa praenuntiare videbantur, quoadusque perlitatum foret. Vid. huius rei exemplum infr. xli. 15. CREV.

3 *Ut praeter eum numerum . . . ut eum exercitum*] Particula *ut* non raro apud Livium geminari solet. cf. supr. xxii. 11. xxviii 9.

4 *Scripsisset imperassetve*] *Scripsisset*, intelligendum est de Romanis: *imperasset*, de sociis: ut patet infr. 3. CREV.

5 senatusconsulto in Macedoniam traiecisset. Et extra Italiam permissum, ut, si res postulasset, auxilia ab sociis, ne supra quinque millium numerum, acciperet. L. Quinctium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter consul, cui Italia provincia evenisset, cum Boiis iussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores consules habuissent; alterum ut mitteret Romam, eaeque urbanae legiones essent paratae, quo senatus 6 censuisset. His ita in senatu ad id, quae cuius provincia foret, decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Graecia, Cornelio Italia evenit. Certa deinde sorte senatusconsultum factum est: 'quod populus Romanus eo 'tempore duellum iussisset esse cum rege Antiocho, quique 'sub imperio eius essent, ut eius rei causa supplicationem 'imperarent consules: utique M'. Acilius consul ludos 'magnos Iovi voveret, et dona ad omnia pulvinaria.' Id votum in haec verba, praeeunte P. Licinio pontifice maximo, consul nuncupavit: 'Si duellum, quod cum rege 'Antiocho sumi populus iussit, id ex sententia senatus po'pulique Romani confectum erit; tum tibi, Iupiter, popu'lus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet; 'donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia, quan'tam senatus decreverit. Quisquis magistratus eos ludos 'quando ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data 'recte sunto.' Supplicatio inde ab duobus consulibus edicta per biduum fuit.

U. C. 561.
A. C. 191.

2.

Consulibus sortitis provincias, extemplo et praetores sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictio utraque evenit, A. Cornelio Mammulae Bruttii, M. Aemilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori classis, L. Aemilio Paullo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conscripti priore anno ex senatusconsulto a L. Quinctio consule, dati sunt; iussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundisiumque. L. Aemilio Paullo in ulteriorem Hispaniam praeter eum exercitum, quem a M. Fulvio propraetore accepturus esset, decretum est, ut novorum militum tria millia duceret, et trecentos equites; ita ut in iis duae partes socium Latini nominis, tertia civium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Aemilius Lepidus

5 *In Macedoniam*] In Epirum supr. xxxv. 24. traiecisse dicitur.

6 *Ad id, quae cuius provincia foret*] Crevierius, si nihil hic corruptum est, sensum esse putat, usque *ad id* caput, nempe, *quae cuius provincia foret*, quod quidem caput nondum certum erat. Aliquid tamen vitii latere oportet. Raschigius contra *ad id* ita vertit, in hunc finem, sc. *quae provinciae* et *cuius* forent, et vocem *cuius*, omnia quae necessaria sunt, ut iis rite peractis sortitio provinciarum institui possit, intelligere censet.

U. C. 561. A. C. 191. a L. Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exercitumque accipere iussus: L. Valerium, si ita videretur, pro praetore in provincia retinere, et provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset, altera a Pachyno Tyndarium. Eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis custodiret. Eidem praetori mandatum, ut duas decumas frumenti exigeret: id ad mare 7 comportandum devehendumque in Graeciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum. Ceterum non in Graeciam, sed Romam, id frumentum portari placere. C. Livius praetor, cui classis evenerat, cum triginta navibus paratis traiicere in Graeciam primo quoque tempore iussus, et ab Atilio naves accipere. Veteres naves, quae in navalibus erant, ut reficeret et armaret, M. Iunio praetori negotium datum est, et in eam classem socios navales libertinos legeret. Legati terni in 3. Africam ad Carthaginienses et in Numidiam ad frumentum rogandum, quod in Graeciam portaretur, missi; pro quo pretium solveret populus Romanus. Adeoque in apparatum curamque eius belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, 'Qui senatores essent, quibusque 8 'in senatu sententiam dicere liceret, quique minores ma- 9 'gistratus essent, ne quis eorum longius ab urbe Roma 'abiret, quam unde eo die redire posset; neve uno tem- 'pore quinque senatores ab urbe Roma abessent.' In comparando impigre classem C. Livium praetorem contentio, orta cum colonis maritimis, paullisper tenuit. Nam, quum cogerentur in classem, tribunos plebei appellarunt: ab iis ad senatum reiecti sunt. Senatus ita, ut ad unum omnes consentirent, decrevit, vacationem rei navalis his 1 colonis non esse. Ostia, et Fregenae, et Castrum Novum, et Pyrgi, et Antium, et Tarracina, et Minturnae, et Sinu- 2 essa fuerunt, quae cum praetore de vacatione certaverunt. Consul deinde M'. Acilius ex senatusconsulto ad collegium fetialium retulit: 'Ipsine utique regi Antiocho indiceretur

7 *Duas decumas frumenti*] Obiter annotandum videtur, quod testatur Cicero in Verrem iii. 42. senatum, quum temporibus reipublicae cogeretur, ut decerneret, ut alterae decumae exigerentur, ita decernere solitum, ut pecunia pro his decumis solveretur aratoribus, ut, quod plus sumebatur, quam deberetur, id emi, non auferri putaretur. Crev.

8 *Quibusque in senatu*] cf. Supr. xxxiii. 32. Festus. v. *Senatores.* A. Gell. iii. 18.

9 *Quique minores magistratus essent*] Magistratus maiores erant censores, consules, praetores, iique comitiis centuriatis creabantur. Reliqui magistratus, puta aediles, quaestores, tribuni, minores vocabantur, et creabantur tributis comitiis. cf. A. Gell. xiii. 14. Crev.

1 *His colonis*] *Eis*, quod Victor cod. et editio Andreae exhibent, reposuit Bekker., auctore Crevierio.

2 *Tarracina*] Haec inter colonias maritimas, non inter Latinas erat, ut quae viam Appiam clauderet, et Romanis maximi momenti esset, ne in hostium manus caderet. cf. supr. viii. 21. Niebhr. iii. n. 315.

'bellum, an ad praesidium nuntiaretur? et num Aetolis 'quoque separatim indici iuberent bellum? et num prius 3 'societas iis et amicitia renuntianda esset, quam bellum 'indicendum?' Fetiales responderunt: 'Iam ante sese, 'quum de Philippo consulerentur, decresse, nihil referre, 4 'ipsi coram, an ad praesidium, nuntiaretur. Amicitiam 'renuntiatam videri, quum legatis, toties repetentibus res, 5 'nec reddi, nec satisfieri aequum censuissent. Aetolos 'ultro sibi bellum indixisse, quum Demetriadem, sociorum 'urbem, per vim occupassent; Chalcidem terra marique 'oppugnatum issent; regem Antiochum in Europam ad 'bellum populo Romano inferendum traduxissent.' Omnibus iam satis comparatis, M'. Acilius consul edixit: 'Ut, 'quos L. Quinctius milites conscripsisset, et quos sociis 'nominique Latino imperasset, quos secum in provinciam 'ire oporteret, et tribuni militum legionis primae et tertiae, 'uti omnes Brundisium Idibus Maiis convenirent.' Ipse ante diem quintum Nonas Maias paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies et praetores in provincias profecti sunt.

U. C. 561. A. C. 191.

Fetialium sententia de ratione indicendi belli.

4. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo 6 Macedoniae et Ptolemaeo Aegypti rege Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, et pecuniam, et frumentum. Ab Ptolemaeo etiam mille pondo auri, viginti millia pondo argenti allata. Nihil eius acceptum. Gratiae regibus actae: et, quum uterque se cum omnibus copiis in Aetoliam venturum, belloque interfuturum polliceretur, Ptolemaeo id remissum: Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M'. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus et Masinissa rege legati venerunt. Carthaginienses tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere sese: et classem suorum suo sumptu comparaturos: et stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, praesens omne daturos. Masinissae legati quingenta millia modium tritici,

Legati a Philippo et Ptolemaeo.

Carthaginienses et Masinissa frumentum et hordeum mittunt.

3 *Iis*] Hoc pronomen non in solos Aetolos necessario cadit, sed et de Antiocho intelligi potest, qui diu ante socius et amicus Romanorum nuncupatur, supr. xxxii. 8. CREV.

4 *Amicitiam renuntiatam videri*] Satis declaratum videri nullam iam amicitiam populo Romano neque cum Antiocho, neque cum Aetolis esse, quum legatis Romanis toties repetentibus res, et conquerentibus iniurias populo Romano factas, rex et Aetoli nec reddi, nec satisfieri aequum censuissent. CREV.

5 *Aetolos ultro sibi bellum indixisse*] Nihil opus esse bellum Aetolis ab Romanis sollenni denuntiatione indici, quum Aetoli ipsi sibi per hostilia in Romanos facta bellum indixerint. CREV.

6 *Aegypti rege*] Vocem *rege*, quam Drakenborchius, Crevierium secutus, deleverat, Bekker. quoque revocavit.

U. C. 561. A. C. 191.

trecenta hordei ad exercitum in Graeciam; Romam trecenta millia modium tritici, ducenta quinquaginta hordei; equites quingentos, elephantos viginti regem ad M'. Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum; praeterquam si quid navium ex foedere deberent. De pecunia item responsum, nullam ante diem accepturos.

5. Antiochus civitates Graeciae sollicitat.

Quum haec Romae agebantur, Chalcide Antiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim ipse sollicitabat civitatium animos mittendis legatis, partim ultro ad eum veniebant: sicut Epirotae communi gentis consensu, et 5 Elei e Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversus Achaeos petebant, quos, post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primum civitati suae arma illaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minime in partem ullam liberi aut simplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant cum eo, ut caverent, ne quid offenderent Romanos. Petebant enim, 'ne se temere in causam de- 6 'duceret, expositos adversus Italiam pro omni Graecia, et 'primos impetus Romanorum excepturos. Sed, si ipse 'posset terrestribus navalibusque copiis praesidere Epiro, 'cupide eum omnes Epirotas et urbibus et portubus suis 'accepturos: si id non posset, deprecari, ne se nudos atque 'inermes Romano bello obiiceret.' Hac legatione id agi apparebat, ut, sive (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, 7 conciliata satis apud regem gratia, quod accepturi fuissent venientem; sive venisset, sic quoque spes veniae ab Romanis foret, quod, non exspectato longinquo auxilio ab se, praesentis viribus succubuissent. Huic tam perplexae legationi, quia non satis in promptu erat, quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis, quae ad illos

6.

seque communiter pertinerent, loquerentur. In Boeotiam ipse profectus est, causas in speciem irae adversus Romanos eas, quas ante dixi, habentem; Brachyllae necem, et bellum a Quinctio Coroneae, propter Romanorum militum caedes, illatum; re vera per multa iam saecula publice privatimque labante egregia quondam disciplina gentis, et

5 *Veniebant*] Legati, ut ab Epirotis, ita ab Eleis.

6 *Ne se temere in causam deduceret*] Ne vellet se temere in causam regiam descendere, partes regias amplecti. Crev.

7 *Integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent*] Dele cum Gronovio vocem *exercitus*. Sensus est: ut possent videri nihil fecisse, quo Romani offenderentur, et integram, nullaque ex parte laesam, cum iis amicitiam retinuisse. Crev.

8 multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obviam effusis undique Boeotiae principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis, quanquam et ad Delium, impetu in praesidium Romanum facto, et ad Chalcidem commiserat nec a parvis nec dubiis principiis bellum, tamen eandem orationem exorsus, qua in colloquio primo ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achaeorum usus erat, ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet. Neminem, quid agere-9 tur, fallebat. Decretum tamen sub levi verborum praetextu pro rege adversus Romanos factum est.

U. C. 561.
A. C. 191.

Hac quoque gente adiuncta, Chalcidem regressus, praemissis inde literis, ut Demetriadem convenirent principes Aetolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eo ad diem indictam concilio venit. Et Amynander accitus ad consultandum ex Athamania: et Hannibal Poenus, iam diu non adhibitus, interfuit ei concilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus, qui aderant, voluntas tentanda videbatur. In eo modo diversae sententiae erant, quod alii extemplo agendum; alii ex hieme, quae tum ferme media erat, differendum in veris principium; et alii legatos tantummodo mittendos; alii cum omnibus copiis eundum censebant, terrendosque metu, si cunctarentur. Quum circa hanc fere consultationem disceptatio omnis verteretur, Hannibal, nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem regem atque eos, qui aderant, tali oratione avertit: 'Si, ex quo 'traiecimus in Graeciam, adhibitus essem in consilium, 'quum de Euboea, de Achaeis, de Boeotia agebatur; ean'dem sententiam dixissem, quam hodie, quum de Thessalis 'agitur, dicam. Ante omnia Philippum et Macedonas in 'societatem belli quacunque ratione censeo deducendos 'esse. Nam quod ad Euboeam Boeotosque et Thessalos 'attinet, cui dubium est, quin, ut quibus nullae suae vires 'sint, praesentibus adulando semper, quem metum in con'silio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur? 'simul ac Romanum exercitum in Graecia viderint, ad 'consuetum imperium se avertant? nec iis noxiae futurum 'sit, quod, quum Romani procul abessent, vim tuam prae'sentis exercitusque tui experiri noluerint? Quanto igitur 'prius potiusque est, Philippum nobis coniungere, quam

Deliberat cum sociis de summa rerum.

7.

Hannibalis de bello Romano oratio.

8 *Multorum eo statu, qui*] Quum multi per luxum ac delicias fortunis omnibus eversi in eo statu essent, ut incolumes esse nisi turbatis rebus non possent: quales describit Catilinae socios Sallustius. Egregie haec illustrat Polybii locus in Excerpt. de Virt. et Vit. xx. 6. Crev.

9 *Sub levi verborum praetextu*] Decretum factum est, ut sumeretur bellum adversus Romanos, non quidem nominatos, sed verbis rem ita leviter praetexentibus ac tegentibus, ut nihil obscuri esset. Crev.

U. C. 561. A. C. 191. 'hos? cui, si semel in causam descenderit, nihil integri fu- [1] 'turum sit, quique eas vires afferat, quae non accessio tan- 'tum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsae nuper 'sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adiuncto (absit 'verbo invidia) qui dubitare de eventu possim? quum, qui- 'bus adversus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore 'videam, ut ipsi oppugnentur. Aetoli, qui Philippum '(quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo ad- 'versus Romanos pugnabunt. Amynander atque Atha- 'manum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit 'opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum, te 'quieto, totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi 'reges, Asiae Europaeque viribus, adversus unum popu- 'lum, (ut meam utramque fortunam taceam) patrum certe 'aetate ne uni quidem Epirotarum regi parem, (quid tan- 'dem erit vobiscum comparatus?) geretis bellum. Quae [2] 'igitur res mihi fiduciam praebet, coniungi nobis Philip- 'pum posse? Una, communis utilitas, quae societatis max- 'imum vinculum est: altera, auctores vos Aetoli. Vester 'enim legatus hic Thoas inter cetera, quae ad exciendum 'in Graeciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia 'hoc semper affirmavit: fremere Philippum, et aegre pati, 'sub specie pacis leges servitutis sibi impositas. Ille qui- [3] 'dem ferae bestiae vinctae aut clausae, et refringere clau- 'stra cupienti, regis iram verbis aequabat. Cuius si talis 'animus est, solvamus nos eius vincula et claustra refringa- 'mus, ut erumpere diu coercitam iram in hostes communes [4] 'possit. Quod si nihil eum legatio nostra moverit, at nos, 'quoniam nobis eum adiungere non possumus, ne hostibus 'nostris ille adiungi possit, caveamus. Seleucus filius tuus 'Lysimachiae est: qui si eo exercitu, quem secum habet, 'per Thraciam proxima Macedoniae coeperit depopulari; 'facile ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua po- 'tissimum tuenda avertet. De Philippo meam sententiam 'habes. De ratione universi belli quid sentirem, iam ab 'initio non ignorasti. Quod si tum auditus forem, non in 'Euboea Chalcidem captam, et castellum Euripi expugna- 'tum Romani, sed Etruriam Ligurumque et Galliae Cisal- 'pinae oram bello ardere, et, qui maximus iis terror est,

1 *Nihil integri futurum sit*] Qui, si semel arma ceperit, in priorem statum recedere non potest.

2 *Vobiscum comparatus*] sc. Populus Romanus, ut Gronovio placet. Douiatius pro *quid* legendum *qui quid* censet, et vocem *qui* intelligit de Pyrrho Epirotarum rege. Douiatium sequitur Crevierius, Gronovium Clericus et Drakenborchius.

3 *Ille quidem ferae*] Sed supr. xxxv. 18, ut iam observavit Glareanus, non Thoas, sed Alexander Acarnan hac comparatione usus esse dicitur. Doer.

4 *Erumpere .... iram*] Similiter *stomachum erumpere* ap. Cic. ad Attic. xvi. 3. pro *iram effundere* legitur. cf. Caes. de B. Civ. ii. 14. iii. 8. Ter. Eun. iii. 5. 2.

'Hannibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque arcessas censeo omnes navales terrestresque copias. Sequantur classem onerariae cum commeatibus: nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatuum. Quum omnes tuas contraxeris vires, divisam classem partim Corcyrae in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partim ad litus Italiae, quod Sardiniam Africamque spectat, traiicies: ipse 5 cum omnibus terrestribus copiis in Bullinum agrum procedes. Inde Graeciae praesidebis, et speciem Romanis traiecturum te praebens, et, si res poposcerit, traiecturus. Haec suadeo, qui, ut non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certe bellare bonis malisque meis didici. In quae consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dii approbent eam sententiam, quae tibi optima visa fuerit.'

U. C. 561. A. C. 191.

8. Hannibali non credit Antiochus.

Haec ferme Hannibalis oratio fuit; quam laudarunt magis in praesentia, qui aderant, quam rebus ipsis exsecuti sunt. Nihil enim eorum est factum, nisi quod ad classem copiasque arcessendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, et Aetolis 6 Amynandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est dictus. Eodem et rex cum suis copiis confestim venit. Ibi dum opperitur Amynandrum atque Aetolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad 7 legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debel- 8 latum erat cum Philippo, misit; sive ab ipso, quaerente sibi commendationem ad Macedonum gentem et invidiam regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus; sive ab insita regibus vanitate ad consilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est, in unum ossibus, quae 9 passim strata erant, coacervatis, factus; qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque, qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is 1 extemplo ad M. Baebium propraetorem misit, 'Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. Si videretur ei, moveret ex hibernis: se obviam processurum, ut, quid agendum esset, consultarent.'

Legit ossa Macedonum ad Cynoscephalas.

9. Eius gesta in Thessalia.

Antiocho, ad Pheras iam castra habenti, ubi coniunxerant ei se Aetoli et Amynander, legati ab Larissa venerunt,

5 *Bullinum*] Ita cod. Mog. pro *Byllinum*, quod Crevier. servat. Ceterum regio Illyrici maritima hic intelligitur.

6 *Dies . . . est dictus*] sc. Ab Antiocho.

7 *Cynoscephalas*] cf. Supr. xxxiii. 7.

8 *Ab ipso*] Philippo Megalopolitano. cf. supr. xxxv. 47.

9 *Qui nullam gratiam*] Qui neque gratum Macedonibus Antiochum, et invisum Philippo fecit.

1 *Misit*] Supple literas, vel nuntios qui docerent. cf. supr. viii. 23. Crev.

U. C. 561. A. C. 191. quaerentes, quod ob factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos? simul orantes, ut, remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos, duce Hippolocho, Pheras in praesidium miserunt. Hi, exclusi aditu, iam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissaeorum rex clementer respondit, 'Non belli faciendi, sed 'tuendae et stabiliendae libertatis Thessalorum causa, se 'Thessaliam intrasse.' Similia his qui cum Pheraeis ageret, missus. Cui nullo dato responso, Pheraei ipsi legatum ad regem, principem civitatis Pausaniam, miserunt. Qui quum haud dissimilia his, ut in causa pari, quae pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quaedam etiam ferocius, egisset; rex etiam atque etiam deliberare eos iussos, ne id consilii caperent, cuius, dum in futurum nimis cauti et providi essent, extemplo poeniteret, dimisit. Haec renuntiata Pheras legatio quum esset, ne paullum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quicquid fors belli tulisset, paterentur. Itaque et hi summa ope parabant se ad urbem defendendam: et rex ab omni parte simul oppugnare moenia est aggressus; et, ut qui satis intelligeret, (neque enim dubium erat) in eventu eius urbis positum esse, quam primam aggressus esset, aut sperni deinde ab universa gente Thessalorum, aut timeri se, omnem undique terrorem obsessis iniecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: dein, quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi coepere. Revocati deinde castigationibus principum [1] ad perseverandum in proposito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus iam copiis, in interiorem partem urbis concesserunt; cui brevior orbis munitionis circumiectus erat. Postremo victi malis, quum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, quattuor millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheraeorum recens exemplum: qui, quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti tandem fecissent. Cum ipsa urbe Hippolochus Larissaeorumque deditum est praesidium. Dimissi ab rege inviolati omnes; quod eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissaeorum animos credebat.

10. Intra decimum diem, quam Pheras venerat, his perfectis, Cranonem, profectus cum toto exercitu, primo adventu cepit. Inde Cypaeram et Metropolim, et iis circumiecta castella recepit; omniaque iam regionis eius,

1 *Castigationibus principum*] Admonitionibus. cf. supr. xxvii. 15.

U. C. 561.
A. C. 191.

praeter Atracem et Gyrtonem, in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit: ratus vel terrore ceterarum expugnatarum, vel beneficio praesidii dimissi, vel exemplo tot civitatium dedentium sese, non ultra in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarentur 2 animi magnae partis Larissaeorum inter metum praesentem hostium et verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Amynander cum Athamanum iuventute occupat Pellinaeum: et Menippus, cum tribus millibus peditum Aetolorum et ducentis equitibus in Perrhaebiam profectus, Malloeam et Cyretias vi cepit, depopulatusque est agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: consultanti, quidnam agendum esset de Larissa, supervenerunt. Ibi in diversum sententiae tendebant: aliis, vim adhibendam, et non differendum censentibus, quin operibus ac machinis simul undique moenia aggrede3 rentur urbis sitae in plano, apertae campestri undique aditu: aliis nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendae, memorantibus: nunc hiemem et tempus anni nulli bellicae rei, minime obsidioni atque oppugnationi urbium, aptum. Incerto regi inter spem metumque legati a Pharsalo, qui ad dedendam urbem suam forte venerant, animos auxerunt. M. Baebius interim, cum Philippo in Dassaretiis congressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad praesidium Larissae misit, qui per Macedoniam magnis itineribus in iugum montium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppidum Gonni viginti millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quae Tempe appellantur, situm. Ibi castra metatus latius, quam pro copiis, et plures, quam quot satis in usum erant, ignes quum accendisset, speciem, quam quaesierat, hosti fecit, omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hiemem instare apud suos causatus rex, unum tantum moratus diem, ab Larissa recessit, et Demetriadem rediit: Aetolique et Athamanes in suos receperunt se fines. Appius, etsi, cuius rei causa missus erat, solutam cernebat obsidionem, tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit: duplexque laetitia erat, quod et hostes excesserant finibus, et intra moenia praesidium Romanum cernebant.

11. Antiochus nuptias

Rex Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiae, quum patrem,

2 *Metum praesentem hostium*] *Praesentium* malebat Muretus, ut sequenti voci *absentium* melius responderet.

3 *Apertae campestri undique aditu*] Quae ita patebat, ut undique ex campo adiri posset. Vocem *aditu* antiquam formam casûs tertii exhibere putat Doeringius, qui *usu menstruo* supr. iv. 13. *habendoque delectu* supr. xxii. 2. aliaque exempla citat.

U. C. 561. A. C. 191. Chalcide celebrat.

primo allegando, deinde coram ipse rogando, fatigasset, 4 invitum se gravioris fortunae conditioni illigantem, tandem impetrata re, tanquam in media pace nuptias celebrat: et reliquum hiemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum et Graeciam liberandam, omissa omnium rerum cura, in conviviis et vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde, ex fatigatione magis, quam satietate earum, in somno traduxit. Eadem omnes praefectos regios, qui ubi- 5 que, ad Boeotiam maxime, praepositi hibernis erant, cepit luxuria. In eandem et milites effusi sunt: nec quisquam eorum aut arma induit, aut stationem, aut vigilias servavit; aut quicquam, quod militaris operis, aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris, quum per Phocidem Chaero- 6 neam, quo convenire omnem undique exercitum iusserat, venisset; facile animadvertit, nihilo severiore disciplina milites, quam ducem, hibernasse. Alexandrum inde Acarnana et Menippum Macedonem Stratum Aetoliae copias 7 ducere iussit: ipse, Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactum processit. Consilio principum Aetoliae habito, via, quae praeter Calydonem et Lysimachiam fert, ad Stratum suis, qui per Maliacum sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnasilochus princeps Acarnanum, multis emptus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam praetorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniae caput est, non facile ad defectionem posse cerneret impelli, propter metum Romanae classis, quae cum Atilio, quaeve circa Cephalleniam erat, arte eos est aggressus. Nam quum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniae esse, et omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medionem et Thyrium, ne ab Antiocho aut Aetolis occu-

Exercitus eius luxuria corrumpitur.

Antiochus Acarnaniam petit.

4 *Primo allegando*] Primo per amicos alloquendo.

5 *Omnes praefectos regios, qui ubique, ad Boeotiam maxime*] Eadem cepit luxuria praefectos omnes regios, qui praepositi ubique hibernis erant, maxime ad Boeotiam, ubi pleraeque Antiochi copiae hibernabant. CREV.

6 *Quum per Phocidem Chaeroneam . . . venisset*] Iussit legi Sigonius *per Phocidem in Acarnaniam*, eique obsecutae sunt Gronovianae editiones. Sed totum iter Antiochi, Delphos primum, inde Naupactum, tum ad Stratum Aetoliae, denique in Acarnaniam, clare probat eum non statim Chalcide egressum in Acarnaniam ivisse. At enim, inquit Glareanus, quomodo Antiochus a Chalcide per Phocidem Chaeroneam venire poterat, quum Chaeronea urbs sit Boeotiae, cui Chalcis ab ortu, Phocis ab occasu? Facilis responsio est. Docet Strabo ix. p. 416. Phocidem antiquitus septentrionem versus iuxta Boeotiam porrectam fuisse, et ad mare Euboicum pertinuisse. Nec aliter Livius, qui infr. 12. narrat Antiochum *per Aetoliae ac Phocidis urbes Chalcidem redisse.* Non necesse erat igitur Boeotiam intrare traiecturo vel ab Euboea in Phocidem, vel a Phocide in Euboeam. CREV.

7 *Stratum Aetoliae*] Rursus infr. xliii. 21. Livius Stratum Aetoliae asserit, quamvis alii scriptores Acarnaniae contribuant. Nimirum illud oppidum Aetoli ceperant ex Acarnanibus. CREV.

parentur; fuere, qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuose concitari: satis esse quingentorum hominum praesidium. Eam iuventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in praesidio positis, id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medionem venerunt. Quibus auditis, quum in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur; et alii manendum in Romana societate, alii non aspernandam amicitiam regis censerent; media visa est 8 Clyti sententia, eoque accepta, ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mnasilochus, et qui eius factionis erant, de industria coniecti, clam missis, qui regem admovere copias iuberent, ipsi terebant tempus. Itaque vixdum iis egressis legatis, 9 Antiochus in finibus, mox ad portas erat, et trepidantibus, qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque iuventutem ad arma vocantibus, ab Clyto et Mnasilocho in urbem est inductus: et, aliis sua voluntate affluentibus, metu coacti etiam, qui dissentiebant, ad regem convenerunt. Quos placida oratione territos quum permulsisset, ad spem vulgatae clementiae aliquot populi Acarnaniae defecerunt. Thyrium a Medione profectus est, Mnasilocho eodem et legatis praemissis. Ceterum detecta Medione fraus cautiores, non timidiores, Thyrienses fecit, dato ei haud perplexo responso, nullam se novam societatem, nisi ex auctoritate Romanorum imperatorum, accepturos, portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus a 1 Quinctio, quum praesidium et paucas naves ab A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephalleniae praepositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, implevitque spei socios: M'. Acilium consulem iam cum legionibus mare traiecisse, et in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum iam ad navigandum faciebat; rex, praesidio Medione imposito, et in quibusdam aliis Acarnaniae oppidis, Thyrio abscessit, et per Aetoliae ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

U. C. 561. A. C. 191. 12. Redit in Euboeam.

13. Sub idem tempus M. Baebius et Philippus rex, iam ante per hiemem in Dassaretiis congressi, quum Ap. Claudium, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent,

8 *Eoque accepta*] Propterea quod medium consilium suaderet.

9 *Trepidantibus*] Consternatione quadam concursantibus.

1 *A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephalleniae praepositus fuerat*] Atilius non legatus, sed ipse praetor fuit, cui classis et Macedonia decreta erat. cf. supr. xxxv. 20. Credibile est igitur fuisse Postumium legatum Atilii, legendumque hoc loco *legatus*. PERIZON.

U. C. 561. A. C. 191.

Philippus et Baebius in Thessalia aliquot urbes capiunt.

quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regressi, principio veris coniunctis copiis in Thessaliam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Malloeam Perrhaebiae, Baebius Phacium est aggressus, quo primo prope impetu capto, Phaestum eadem celeritate capit. Inde Atracem quum se recepisset, 2 Cyretias hinc et Eritium occupat: praesidiisque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Malloeam se coniungit. Sub adventum Romani exercitus, seu ad metum virium, seu ad spem veniae, quum dedidissent sese; ad ea recipienda oppida, quae Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem haec, Aeginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinaeum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus et equitibus quadraginta in praesidio erat, et circumsidunt, et, priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum, qui monerent, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis, vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Postquam apparuit vi agendum, quia videbatur et Limnaeam eodem tempore oppugnari posse, regem ad Limnaeam ire placuit: Baebius restitit ad Pellinaeum oppugnandum.

14.

M'. Acilius Cos. cum exercitu intrat Thessaliam.

Eius res gestae.

Per eos forte dies M'. Acilius consul, cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari traiecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militum tribunos iussit: ipse cum equitatu Limnaeam ad Philippum venit. Adventu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumque praesidium regium, et cum iis Athamanes. Ab Limnaea Pellinaeum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese, deinde et Philippus Megalopolitanus. Cui, decedenti de praesidio, quum obvius forte fuisset Philippus rex, ad ludibrium regem eum consalutari iussit: ipse congressus fratrem, haud sane decoro maiestati suae ioco, appellavit. Deductus inde ad consulem custodiri iussus, et haud ita multo post in vinculis Romam missus. Cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quae in praesidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. Fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. In itinere ab 3 Pieria et Metropoli legati tradentes urbes suas occurrerunt. Philippus, Athamanum praecipue captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spem Athama-

2 *Atracem*] cf. Supr. xxxii. 15.

3 *Ab Pieria et Metropoli*] *Pialia* legendum suadet Sigonius, quem laudat Crevierius. Bekkerus lectionem Gebhardi *ab Cieria* reposuit.

niae potiundae, exercitum eo duxit, praemissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes: et Amynander, cuius praesentis maiestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo iam pridem hosti, et Romanis merito tunc propter defectionem infensis, cum coniuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. Ita Athamania omnis in ius ditionemque Philippi concessit. Consul, ad reficienda maxime iumenta, quae et navigatione, et postea itineribus fatigata erant, paucos Larissae moratus dies, velut renovato modica quiete exercitu Cranonem est progressus. Venienti Pharsalus, Scotussa, et Pherae, quaeque in iis praesidia Antiochi erant, deduntur. Ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit: ceteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, et quae 4 circa eam castella erant. Ducere tum porro in sinum Maliacum coepit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta urbe, iuventus omnis armata silvas et itinera insedit, et in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primo mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos a tali furore: postquam perse- 5 verare in incepto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit. Tum, clamore ab tergo captae urbis audito, refugientium undique ex silvis insidiatorum caedes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Spercheum amnem pervenit: inde Hypataeorum agros vastavit.

U. C. 561. A. C. 191.

15. Quum haec agebantur, Chalcide erat Antiochus, iam tum cernens, nihil se ex Graecia, praeter amoena Chalcide 6 hiberna et infames nuptias, petisse. Tunc Aetolorum vana promissa incusare et Thoantem: Hannibalem vero, non ut prudentem tantum virum, sed prope vatem omnium, quae tum evenirent, admirari. Ne tamen temere coepta segnitia insuper everteret, nuntios in Aetoliam mittit, ut, omni 7 contracta iuventute, convenirent Lamiam; et ipse eo decem millia fere peditum ex iis, qui postea venerant ex Asia, expleta, et equites quingentos duxit. Quo quum aliquanto pauciores, quam unquam antea, convenissent, et principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent, omnia sedulo ab se facta, ut quam plurimos ex 8 civitatibus suis evocarent; nec auctoritate, nec gratia, nec

4 *In sinum Maliacum*] In oram sinûs Maliaci circumiacentem. cf. supr. xxxv. 37.

5 *Cum duorum signorum*] i.e. Duorum manipulorum. cf. supr. xxxiii. 1.

6 *Infames nuptias*] Quae tanto regi parum decorae essent.

7 *Lamiam*] Hanc emendationem Dukeri pro vulg. *iam* reposuit Bekkerus.

8 *Nec auctoritate . . .*] Neque vere-

U. C. 561. A. C. 191. Antiochus intra saltum Thermopylarum castra locat. Descriptio locorum.

imperio adversus detrectantes militiam valuisse; destitutus undique et ab suis, qui morabantur in Asia, et ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non praestabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id iugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Graeciam dirimit. Ante saltum Thermopylarum in septentrionem versa Epirus, et Perrhaebia, et Magnesia, et Thessalia est, et Phthiotae Achaei, et sinus Maliacus. Intra fauces ad meridiem vergunt Aetoliae pars maior, et Acarnania, et cum Locride Phocis, et Boeotia adiunctaque insula Euboea, et, excurrente in altum, velut promontorio, Attica terra, sita ab tergo, et Peloponnesus. Hoc iugum, ab Leucate et mari ad occidentem verso per Aetoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens, ea aspreta rupesque interiectas habet, ut non modo exercitus, sed ne expediti quidem facile ullas ad transitum calles inveniant. Extremos ad orientem montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur: in cuius valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius, quam sexaginta passus. Haec una militaris via est, qua traduci exercitus, si non prohibeantur, possint. Ideo Pylae, et ab aliis, quia calidae aquae in ipsis faucibus sunt, Thermopylae locus appellatur, nobilis Lacedaemoniorum adversus Persas morte magis memorabili, quam pugna.

16. Haudquaquam pari tum animo Antiochus, intra portas loci eius castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat: et, quum duplici vallo fossaque, et muro etiam, qua res postulabat, ex multa copia passim iacentium lapidum, permunisset omnia, satis fidens, nunquam ea vim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex quattuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam praesidio obtinendam, quae ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit, et Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum, et iam multis nuntiantibus, circa Hypatam omnia evastari.

Cos. ad Thermopylas.

Consul, depopulatus Hypatensem primo, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Aetolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversus regem castra posuit. Aetolorum utraeque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui, priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita et praesidiis obsaepta videbantur, timor deinde incessit, ne quas per imminentia iuga calles inveniret ad transitum Romanus. Nam et Lacedaemonios quondam ita a Persis circumitos fama erat, et nuper Philippum[9] ab iisdem Romanis. Itaque nuntium Heracleam

eundiam recusandi iniiciendo, neque volentibus eblandiendo, neque vi cogendo.

9 *Et nuper Philippum*] Ad fluvium Aoum in faucibus ad Antigoneam. cf. supr. xxxii. 5. sqq.

ad Aetolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello praestarent, ut vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne qua transire Romanus posset. Hoc nuntio audito, dissensio inter Aetolos orta est. Pars imperio parendum regis atque eundum censebant, pars subsistendum Heracleae ad utramque fortunam; ut, sive victus a consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus suis; sive vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modo in sententia sua, sed etiam exsecuta est consilium. Duo millia Heracleae substiterunt: duo trifariam divisa Callidromum, et Rhoduntiam, et Tichiunta (haec nomina cacuminibus sunt) occupavere.

U. C. 561.
A. C. 191.

17. Consul postquam insessa superiora loca ab Aetolis vidit, [1] M. Porcium Catonem et L. Valerium Flaccum, consulares legatos, cum binis millibus delectorum peditum, ad castella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam et Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. Ipse, priusquam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites paucis est allocutus: ‘Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos esse ‘video, qui in hac eadem provincia T. Quinctii ductu ‘auspicioque militaveritis. Macedonico bello inexsuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quam hic. Quippe ‘portae sunt hae, et unus, inter duo maria clausis omnibus, ‘velut naturalis transitus est. Munitiones et locis opportunioribus tunc fuerunt, et validiores impositae: exercitus ‘hostium ille et numero maior, et militum genere aliquanto ‘melior. Quippe illic Macedones Thracesque et Illyrii ‘erant, ferocissimae omnes gentes: hic Syri et Asiatici ‘Graeci sunt, levissima genera hominum et servituti nata. ‘Rex ille bellicosissimus, exercitatus iam inde ab iuventa ‘finitimis Thracum atque Illyriorum, et circa omnium accolarum bellis; hic, ut aliam omnem vitam omittam, is ‘est, qui, quum ad inferendum populo Romano bellum ex ‘Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quam quod amoris causa ex ‘domo privata, et obscuri etiam inter populares generis, ‘uxorem duxit, et novus maritus, velut saginatus nuptiali‘bus coenis, ad pugnam processit. Summa virium speique ‘eius in Aetolis fuit, gente vanissima et ingratissima, ut ‘vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur. Nam ‘nec convenerunt frequentes, nec contineri in castris potu‘erunt, et in seditione ipsi inter se sunt: et quum Hypatam ‘tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati,

Cos. suos hortatur.

[1] *Consulares legatos*] Hi et ab Plutarcho, et ab Appiano tribuni militum dicuntur, et apud Ciceronem quoque de Senect. 32. Cato dicit se tribunum militum depugnasse apud Thermopylas. CREV.

U. C. 561. A. C. 191. 'refugerunt in iuga montium, pars Heracleae incluserunt 'sese. Rex ipse, confessus, nusquam aequo campo non 'modo congredi se ad pugnam audere, sed ne castra qui- 'dem in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea, 'quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit 'se intra rupes: ne ante fauces quidem saltus, ut quondam 'Lacedaemonios fama est, sed intra penitus retractis castris: 'quod quantum interest ad timorem ostendendum, an 2 'muris alicuius urbis obsidendum sese incluserit? Sed 'neque Antiochum tuebuntur angustiae, nec Aetolos ver- 'tices illi, quos ceperunt. Satis undique provisum atque 'praecautum est, ne quid adversus vos in pugna praeter 'hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis, non 'vos pro Graeciae libertate tantum dimicare, (quanquam is 'quoque egregius titulus esset, liberatam a Philippo ante, 'nunc ab Aetolis et ab Antiocho liberare) neque ea tantum 'in praemium vestrum cessura, quae nunc in regiis castris 'sunt: sed illum quoque omnem apparatum, qui in dies 'ab Epheso exspectatur, praedae futurum: Asiam deinde 'Syriamque, et omnia usque ad ortus solis ditissima regna 'imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab 'Gadibus ad mare rubrum Oceano fines terminemus, qui 3 'orbem terrarum amplexu finit, et omne humanum genus 'secundum deos nomen Romanum veneretur? In haec 'tanta praemia dignos parate animos, ut crastino die, bene 'iuvantibus diis, acie decernamus.'

18. Pugna ad Thermopylas. Ab hac concione dimissi milites, priusquam corpora cu- rarent, arma telaque parant. Luce prima, signo pugnae proposito, instruit aciem consul, arta fronte, ad naturam et angustias loci. Rex, postquam signa hostium conspexit, et ipse copias educit. Levis armaturae partem ante vallum in primo locavit: tum Macedonum robur, quos sarissopho- 4 ros appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit. His ab sinistro cornu iaculatorum sagittario- rumque et funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent.

2 *Quod quantum interest*] Quid interest ad timorem ostendendum, hoc ne fecerit, an muris alicuius ur- bis se incluserit? Nonne aeque timo- rem ostendit, dum intra fauces saltus retrahit castra, ac si muris alicuius urbis se inclusisset? CREV.

3 *Mare rubrum*] Mare Indicum, veteres enim maris Rubri nomine non Arabicum tantum, sed etiam Per- sicum sinum, et mare Indicum intel- ligebant. cf. infr. xlii. 52. Plin. H. N. vi. 24. Q. Curt. viii. 9.

4 *Macedonum robur*] Macedonas, quod roboris erat in exercitu. Mace- donas autem istos Syro-Macedonas in- tellige, posteros vel successores eo- rum, qui sub Alexandro, ac deinde Seleuco, militaverant. CREV. Duk- erus nomen *Macedonas* non gentem, sed gravis armaturae pedites sub Alex- andri Magni successoribus in Asia et Aegypto designasse censet. Similiter vocem *Tarentinos* equites levis arma- turae intelligere videmus supr. xxxv. 28.

Ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finem, qua loca usque ad mare invia palustri limo et voraginibus claudunt, elephantos cum assueto praesidio posuit; post eos, equites; tum, modico intervallo relicto, ceteras copias in secunda acie. Macedones, pro vallo locati, primo facile sustinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adiuvantibus, qui ex loco superiore fundis, velut 5 nimbum, glandes et sagittas simul ac iacula ingerebant. Deinde, ut maior, nec iam toleranda vis hostium inferebat se, pulsi loco intra munimenta, subductis ordinibus, concesserunt: inde ex vallo prope alterum vallum, hastis prae se obiectis, fecerunt. Et ita modica altitudo valli erat, ut et locum superiorem ad pugnandum suis praeberet, et propter longitudinem hastarum subiectum haberet hostem. Multi, temere subeuntes vallum, transfixi sunt: et aut incepto irrito recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis inde Aetolis, et magna ex parte 6 caesis, (incautos enim et plerosque sopitos oppresserat) super imminentem castris collem apparuisset. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta et Rhoduntiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat. Macedones, quique alii in castris regiis erant, primo, dum procul nihil aliud, quam turba et agmen, apparebat, Aetolos credere, visa procul pugna, subsidio venire. Ceterum, ut primum signaque et arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repente pavor omnes cepit, ut, abiectis armis, fuge-7 rent. Et munimenta sequentes impedierunt, et angustiae vallis, per quam sequendi erant; et maxime omnium, quod elephanti novissimi agminis erant, quos pedes aegre praeterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se maiorem, quam in proelio, edentibus. Aliquantum temporis et direptio castrorum tenuit. Scarpheam tamen eo die consecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere caesis captisque, non equis virisque tantum, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reverterunt; quae tentata eo die inter ipsum pugnae tempus ab Aetolis, Heracleam obtinentibus praesidio, sine ullo haud parum audacis incepti effectu, fuerant. Consul, noctis insequentis tertia vigilia praemisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce 8 movit. Aliquantum viae praeceperat rex; ut qui non

U. C. 561.
A. C. 191.

19.

Victus Antiochus.

5 *Glandes*] Sphaerulas plumbeas, quae fundis emittebantur. Crev.

6 *Incautos enim*] Vid. Plut. in Catone maiore, ubi de hoc egregio facto, quod satis ieiune hic indicat Livius, plura memorantur. Crev.

7 *Et munimenta sequentes impedierunt*] Romanos fugientem hostem sequentes et munimenta impedierunt, et angustiae vallis, quae transeunda erat sequentibus victos. Crev.

8 *Praeceperat rex*] cf. Supr. iii. 46.

U. C. 561. A. C. 191. Chalcidem se recipit.

ante, quam Elatiae, ab effuso constiterit cursu: ubi primum reliquiis pugnaeque et fugae collectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiae assecutus non est, sed magnam partem agminis, aut lassitudine subsistentis, aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt. Nec praeter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos, Polybio auctore, traiecisse secum regem in Graeciam scripsimus, exiguus numerus. 9 Quid si Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque millia capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnae, ab incursu Aetolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

20. Cos. Antiochum persequitur.

Consule per Phocidem et Boeotiam exercitum ducente, consciae defectionis civitates cum velamentis ante portas stabant, metu ne hostiliter diriperentur. Ceterum per omnes dies haud secus, quam in pacato agro, sine vexatione ullius rei agmen processit, donec in agrum Coronaeum ventum est. Ibi statua regis Antiochi, posita in templo Minervae Itoniae, iram accendit: permissumque militi est, 1 ut circumiectum templo agrum popularetur. Deinde cogitatio animum subiit, quum communi decreto Boeotorum posita esset statua, indignum esse, in unum Coronensem agrum saevire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantum verbis Boeoti ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos.

Inter ipsum pugnae tempus decem naves regiae cum praefecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. Eo gravis vulneribus Alexander Acarnan, nuntius adversae pugnae, quum perfugisset, trepidae inde recenti terrore naves Cenaeum Euboeae petierunt. Ibi mortuus sepultusque Alexander. Tres, quae ex Asia profectae eundem portum tenuerant, naves, audita exercitus clade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Cenaeo Demetriadem, si forte eo deferret fuga regem, traiecit. Per eosdem dies A. Atilius, praefectus Romanae classis, magnos regios commeatus, iam

9 *Exiguus numerus*] Sub. effugit.

1 *Minervae Itoniae*] Minerva sic cognominata est, auctore Pausania in Boeoticis, ab Itono Amphictyonis filio, patre Boeoti, a quo Boeotia nomen accepit. Si Straboni credimus, ix. pagg. 411. et 435. antiquius templum fuit Minervae Itoniae in urbe Thessaliae Itone: unde Boeoti exemplum sumpserunt Minervae sub hoc cognomine colendae, templique ei apud Coroneam exstruendi. In hoc templum Boeoti de rebus communibus deliberaturi conveniebant. Atque ob eam videlicet causam ibi statua Antiocho posita erat. CREV.

fretum, quod ad Andrum insulam est, praetervectos, excepit: alias mersit, alias cepit naves. Quae novissimi agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Atilius Piraeeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti et Atheniensibus et aliis eiusdem regionis sociis divisit. U. C. 561. A. C. 191.

21. Antiochus, sub adventum consulis a Chalcide profectus, Tenum primo tenuit: inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portae patuerunt, quum, appropinquante eo, Aristoteles, praefectus regis, urbe excessisset. Et ceterae urbes in Euboea sine certamine traditae, post paucosque dies, omnibus perpacatis, sine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, quam ipsa victoria, laudabilior. Inde consul M. Catonem, per quem, quae gesta essent, senatus populusque 2 Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit. Is a Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiae petit: a Patris Corcyram usque Aetoliae atque Acarnaniae litora legit, atque ita ad 3 Hydruntum Italiae traiecit. Quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu pervenit. Ante lucem ingressus urbem, a porta ad praetorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce senatum vocavit. Quo L. Cornelius Scipio, aliquot diebus ante a consule dimissus, quum adveniens audisset, praegressum Catonem in senatu esse, supervenit exponenti, quae gesta essent. Duo inde legati iussu senatus in concionem sunt producti: atque ibi eadem, quae in senatu, de rebus in Aetolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est; et ut quadraginta hostiis maioribus praetor, quibus diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies et M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante praetor in Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus: argenti bigati prae se tulit centum triginta millia: et extra numeratum duodecim millia pondo argenti: auri pondo centum viginti septem.

Antiochus in Asiam traiicit.

Cato nuntius victoriae.

22. M'. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Aetolos praemisit, 'ut tunc saltem, experti regiam vanitatem, resipiscerent; traditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab 'senatu seu furoris sui, seu erroris venia. Et ceteras Graeciae civitates defecisse eo bello ab optime de se meritis 'Romanis: sed, quia post fugam regis, cuius fiducia officio 'decessissent, non addidissent pertinaciam culpae, in fidem

Aetolos ad resipiscendum invitat Cos.

2 *Haud dubio auctore*] *Haud dubium auctorem* malebat Gronovius, sed verba *haud dubio auctore* modum potius quam hominem, per quem senatus certior fieret, spectant, quum idcirco auctor haud dubius esset, non quod Cato esset, sed quod praesens res gestas narraret.

3 *Pedestri itinere*] Huic opponitur maritimum iter.

U. C. 561. A. C. 191.

'receptas esse. Aetolos quoque, quanquam non secuti sint 'regem, sed arcessierint, et duces belli, non socii, fuerint, 'si poenitere possint, posse et incolumes esse.' Ad ea 4 quum pacati nihil responderetur, appareretque, armis rem gerendam, et, rege superato, bellum Aetolicum integrum restare; castra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo moenia est circumvectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetae montis: ipsa in campo, arcem imminentem loco alto et undique praecipiti habet. Contemplatus omnia, quae noscenda erant, quattuor simul locis aggredi urbem constituit. A flumine Asopo, qua et gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi praeposuit: partem extra 5 muros, quae frequentius prope, quam urbs, habitabatur, Ti. Sempronio Longo oppugnandam dedit: a sinu Maliaco, quae aditum haud facilem pars habebat, M. Baebium; ab altero amniculo, quem Melana vocant, adversus Dianae templum, Ap. Claudium opposuit. Horum magno certa- 6 mine intra paucos dies turres, arietesque, et alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. Et quum ager Heracleensis, paluster omnis frequensque proceris arboribus, benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat: tum, quia refugerant intra moenia Aetoli, deserta, quae in vestibulo urbis erant, tecta in varios usus non tigna modo et tabulas, sed laterem quoque, et caementa, et saxa variae magnitudinis, praebebant. Et Romani quidem operibus magis, quam armis, urbem oppugnabant: Aetoli contra armis se tuebantur. Nam, quum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut solent, exceptos declinabant ictus; sed armati frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus 7 iniicerent, ferebant. Fornices quoque in muro erant apti 8

Heracleam obsidet.

23.

4 *Si poenitere possint*] Haec loquendi forma, quamvis parum usitata, non ideo tamen mendi arguenda est. Occurrunt enim et alia eius exempla apud veteres scriptores. Nonius, 7. e Pacuvio allegat, *nunc poenitebunt:* et Iustinus, sive potius Trogus, xi. 3. *Athenienses . . . primi poenitere coeperunt:* et Gellius, v. 1. *et perhorrescat necesse est, et pudeat tacitus, et poeniteat, et gaudeat, et admiretur.* Adde et Plautum, Cas. v. 2. 3. *ita nunc pudeo, atque ita nunc paveo.* et Lucret. iii. 894. *Ipse sui miseret.* Ex his exemplis patet, verba illa, *Poenitet*, *Pudet*, *Miseret*, non diversi fuisse antiquitus generis, ac cetera Latinae linguae verba, quamvis postea in aliam formam transierint, sed ita tamen ut antiquus eorum usus non omnino obolesceret. CREV.

5 *Partem extra muros*, *quae frequentius prope*, *quam urbs*, *habitabatur*] Vulgo legebatur *arcem extra muros*, quod haud dubie vitiosum est. Gronovius emendavit *partem*, *qua extra muros frequentius prope quam in urbe habitabatur*, quam lectionem Bekker. reposuit.

6 *Horum magno certamine*] Quum hi inter se magno studio certarent, quis mandatum opus celerius perficeret. CREV.

7 *Sed armati frequentes*] Adiice omnino cum Gronovio *erumpebant*, vel aliud quid simile. CREV.

8 *Fornices quoque*] Arcuati exitus per murum, per quos obsessi in hostem erumperent. RASCH.

U. C. 561.
A. C. 191.

ad excurrendum: et ipsi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integrae vires erant, et frequentes et impigre fecerunt: in dies deinde, pauciores et segnius. Etenim, quum multis urgerentur rebus, nulla eos res aeque, ac vigiliae conficiebant; Romanis in magna copia militum succedentibus aliis in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesque 9 assiduo labore urente. Per quattuor et viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione esset, adversus quattuor e partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Quum fatigatos iam Aetolos sciret consul et ex ratione temporis, et quod ita transfugae affirmabant, tale consilium iniit. Media nocte receptui signum dedit, et ab oppugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit. Inde coepta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est: intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam esse Aetoli non continuandae oppugnationis, quae et ipsos affecerat, ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant. Consul,

24.

quum nocte media intermisisset oppugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi aggressus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites signumque exspectantes iussit, ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros. Aetoli pars 1 sopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas iacentis muri transcendere conantur: partim scalis ascensus tentant. Adversus quos undique ad opem ferendam occurrunt Aetoli. Pars una, in qua aedificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: sed, qui oppugnarent, intenti signum exspectabant; defensor nemo aderat. Iam

Et capit.

dilucescebat, quum signum consul dedit: et sine ullo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros transcendere. Simul clamor, index capti oppidi, est exauditus, undique Aetoli, desertis stationibus, in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu consulis diripiunt; non tam ab ira, nec ab odio, quam ut miles, coercitus in tot receptis ex potestate hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriae sentiret. Revocatos inde a medio

9 *Labore urente*] cf. Supr. xxvii. 29. Flor. ii. 6. 2.

1 *Ex somno moliebantur*] sc. Movebant, adiuncta tamen notione molestiae et laboris. DOER.

U. C. 561. A. C. 191. ferme die milites quum in duas divisisset partes, unam radicibus montium circumduci ad rupem iussit, quae, fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat; sed adeo prope geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero coniici tela in arcem possint: cum dimidia parte militum consul, ab urbe escensurus in arcem, signum ab iis, qui ab tergo in rupem evasuri erant, exspectabat. Non tulere, qui in arce erant, Aetoli primum eorum, qui rupem ceperant, clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum, et fractis iam animis, et nulla ibi praeparata re ad obsidionem diutius tolerandam: utpote congregatis feminis, puerisque, et imbelli alia turba in arcem, quae vix capere, nedum tueri, multitudinem tantam posset. Itaque, ad primum impetum abiectis armis, dediderunt sese. Traditus inter ceteros princeps Aetolorum Damocritus est: qui principio belli decretum Aetolorum, quo arcessendum Antiochum censuerant, T. Quinctio poscenti responderat: 'In Italia daturum, quum castra ibi Aetoli posuissent.' Ob eam ferociam maius victoribus gaudium traditus fuit.

25. Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cum consule, redeunte ex Boeotia, ut victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque, quod morbo impeditus bello non interfuisset, congressus. Inde diversi ad duas simul oppugnandas urbes profecti. Intersunt septem millia ferme passuum: et quia Lamia quum posita est in tumulo, tum regionem maxime Oetae spectat, oppido quam breve intervallum videtur, et omnia in conspectu sunt. Quum enixe, velut proposito certamine, Romani Macedonesque diem ac noctem aut in operibus, aut in proeliis essent, hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere et vineis, et omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant: et in asperis locis silex saepe impenetrabilis ferro occurrebat. Et, quum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent; haud dubius, quin, si prius Heraclea capta foret, Romanis se potius, quam sibi dedituri essent, suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus

Lamiam Philippus oppugnat.

2 *Tum regionem maxime Oetae spectat, oppido quam breve intervallum videtur*] Hanc lectionem Bekker. quoque reposuit pro vulgata *tum regionem ea maxime despectat oppidum, qua breve ...* Ascensius, qui *oppido quam breve* primus edidit, et Crevierius ita scripsisse Livium censent, ut *sane quam*, et alia multa eiusdem generis, pro *admodum*, *valde*, ut infr. xxxix. 47. *oppido quam parva.* Similiter A. Gellius xv. 30. *oppido quam fiunt in literarum ostentatione inepti et frivoli.*

3 *Suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset*] Et liberatae obsidione urbis gratiam in se derivaturus esset consul; sive, id

esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuntius venit, ut oppugnatione absisteret: 'aequius esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum 4 'Aetolis, praemia victoriae habere.' Ita recessum ab Lamia 5 est, et propinquae clade urbis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt.

U. C. 561. A. C. 191. Iubetur ab ea recedere.

26. Aetolorum legati ad Antiochum.

Paucis, priusquam Heraclea caperetur, diebus, Aetoli, concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos et Thoas idem, qui antea, missus est. Mandata erant, ut ab rege peterent, primum, ut ipse, coactis rursus terrestribus navalibusque copiis, in Graeciam traiiceret: deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam et auxilia mitteret: 'id quum ad dignitatem eius fidemque pertinere, 'non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non 6 'sinere, Romanos, omni cura vacuos, quum Aetolorum 'gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam traiicere.' Vera erant, quae dicebantur: eo magis regem moverunt. Itaque in praesentia pecuniam, quae ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria navaliaque affirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, et ipsum haud invitum morantem, ut exactor praesens promissorum adesset.

27. Aetoli de pace agunt

Ceterum Heraclea capta fregit tandem animos Aetolorum: et post paucos dies, quam ad bellum renovandum acciendumque regem in Asiam miserant legatos, abiectis belli consiliis, pacis petendae oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, quum alia sibi praevertenda esse dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum decem indutiis, et L. Valerio Flacco cum iis misso, iussit: ei, quae secum acturi fuissent, exponere, et si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. His parantibus antiqua foederum ordiri, meritaque in populum Romanum, 'absistere iis,' Flaccus iussit, 'quae ipsi violassent ac ru'pissent: confessionem iis culpae magis profuturam, et 'totam in preces orationem versam. Nec enim in causa 'ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis

acturus esset ut a se haberent liberatae obsidione urbis beneficium obsessi. Crev.

4 *Ita recessum ab Lamia est*] Oppidumque Romanis deditum, quod docet obiter Livius, infr. xxxix. 23. non tamen statim. cf. infr. 29. Atque eo nimirum modo clade Heracleae effectum est, ne quid simile Lamia pateretur. Crev.

5 *Ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt*] Soluta nimirum a Philippo obsidione. Sed tempus duntaxat lucrata Lamia est, paucis post mensibus, ut narratur infr. xxxvii. 4. et 5. expugnata. Crev.

6 *Omni cura vacuos*] Quantum ad Antiochum, vel gentes alias pertineret.

U. C. 561.
A. C. 191.

'positam esse: et se suppliciter agentibus iis affuturum, et 'apud consulem, et Romae in senatu. Eo quoque enim 'mittendos fore legatos.' Haec una via omnibus ad salutem visa est, 'ut in fidem se permitterent Romanorum. 'Ita enim et illis violandi supplices verecundiam se impo- 'situros: et ipsos nihilo minus suae potestatis fore, si quid

28.

'melius fortuna ostendisset.' Postquam ad consulem ventum est, Phaeneas legationis princeps longam orationem, et varie ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad ex-

Fidei P. R. se permittunt.

tremum finivit, ut diceret: 'Aetolos se suaque omnia fidei 'populi Romani permittere.' Id consul ubi audivit: 'Etiam atque etiam videte,' inquit, 'Aetoli, ut ita permit- 'tatis.' Tum decretum Phaeneas, in quo id diserte scri-

Consulis postulata.

ptum erat, ostendit. 'Quando ergo,' inquit, 'ita permit- 'titis, postulo, ut mihi Dicaearchum civem vestrum, et 'Menestam Epirotam,' (Naupactum is cum praesidio ingressus ad defectionem compulerat) 'et Amynandrum cum 'principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis de- 'fecistis, sine mora dedatis.' Prope dicentem interfatus Romanum Phaeneas, 'Non in servitutem,' inquit, 'sed in 'fidem tuam nos tradidimus: et certum habeo, te impru- 'dentia labi, qui nobis imperes, quae moris Graecorum non 'sint.' Ad haec consul, 'Nec, hercle,' inquit, 'magnopere 'nunc curo, quid Aetoli satis ex more Graecorum factum 'esse censeant: dum ego more Romano imperium in- [7] 'hibeam in deditos modo decreto suo, ante armis victos. 'Itaque, ni propere fit, quod impero, vinciri vos iam iubeo:' afferrique catenas, et circumsistere lictores iussit. Tum fracta Phaeneae ferocia, Aetolisque aliis est: et tandem, cuius conditionis essent, sensere, et, 'se quidem,' Phaeneas, 'et qui adsint Aetolorum, scire facienda esse, quae impe- 'rentur,' dixit: 'sed ad decernenda ea concilio Aetolorum 'opus esse. Ad id petere, ut decem dierum indutias 'daret.' Petente Flacco pro Aetolis, indutiae datae; et Hypatam reditum est. Ubi quum in consilio delectorum, quos apocletos vocant, Phaeneas, et quae imperarentur, et quae ipsis prope accidissent, exposuisset; ingemuerunt quidem principes conditioni suae, parendum tamen victori censebant, et ex omnibus oppidis convocandos Aetolos ad

29.

concilium. Postquam vero omnis coacta multitudo eadem

Exasperantur Aetoli.

illa audivit, adeo saevitia imperii atque indignitate exasperati animi sunt, ut, si in pace fuissent, illo impetu irae concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat et diffi-

7 *Imperium inhibeam*] Hoc est a certissima Gronovii coniectura, quum vulgati habeant *imperium id habeam*, scripti *adhibeam*. *Imperium inhibere* est exercere imperium, uti imperio. cf. supr. iii. 38. Crev.

cultas eorum, quae imperarentur: '(quonam modo enim U. C. 561.
8 'utique regem Amynandrum se tradere posse?)' et spes A. C. 191.
forte oblata, quod Nicander, eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens, implevit exspectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Duodecimo is die, quam conscenderat navem, in Aetoliam, perfecta
9 legatione, rediens Phalara in sinu Maliaco tenuit. Inde Lamiam pecuniam quum devexisset, ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonum Romanaque castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum, deductusque ad regem est, nondum convivio dimisso. Quod ubi nuntiatum est, velut hospitis, non hostis, adventu motus Philippus, accumbere eum epularique iussum, atque inde, dimissis aliis, solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Aetolorum prava consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia, accusavit, qui primum Romanos, deinde Antiochum in Graeciam adduxissent. 'Sed praeteritorum, quae magis 'reprehendi, quam corrigi, possint, oblitum se, non factu-'rum, ut insultet adversis rebus eorum. Aetolos quoque 'finire tandem adversus se odia debere; et Nicandrum 'privatim eius diei, quo servatus a se foret, meminisse.' Ita datis, qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

30. M'. Acilius vendita, aut concessa militi circa Heracleam praeda, postquam nec Hypatae pacata esse consilia, et Naupactum concurrisse Aetolos, ut inde totum impetum belli sustinerent, audivit; praemisso Ap. Claudio cum quattuor millibus militum ad occupanda iuga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Oetam ascendit, Herculi-
1 que sacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus eius dei sit crematum, appellant. Inde toto exercitu profectus reliquum iter satis expedito agmine
2 fecit. Ut ad Coracem est ventum, (mons est altissimus inter Callipolin et Naupactum) ibi et iumenta multa ex agmine praecipitata cum ipsis oneribus sunt, et homines vexati. Et facile apparebat, quam cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo praesidio, ut clau-
3 deret transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu ad Naupactum descendit: et, uno castello adversus arcem posito, ceteras partes urbis, divisis copiis pro situ moenium,

Cos. Naupactum obsidet.

8 *Tradere posse*] sc. Dixerunt. cf. supr. viii. 29.

9 *Tenuit*] sc. Ad Phalara navem appulit. cf. supr. xxxi. 45.

1 *Pyram*] Quam Philoctetem sibi exstruere iusserat. cf. Spanheim. ad Callimach. Hymn in Dian. 159. Doer.

2 *Coracem*] Montem Aetoliae orientalis, Oetae conterminum. cf. Polyb. xx. 10. Rup.

3 *Tum quoque*] Exercitu, licet nullus obstaret hostis, vexato. Perizon.

U. C. 561. A. C. 191. circumsedit. Nec minus operis laborisque ea oppugnatio, quam Heracleae, habuit.

31. Eodem tempore et Messene in Peloponneso ab Achaeis, quod concilii eorum recusaret esse, oppugnari coepta est. Etenim duae civitates, Messene et Elis, extra concilium Achaicum erant: cum Aetolis sentiebant. Elei tamen, post fugatum ex Graecia Antiochum, legatis Achaeorum lenius responderant: 'Dimisso praesidio regio, cogitaturos 'se, quid sibi faciendum esset.' Messenii, sine responso dimissis legatis, moverant bellum; trepidique rerum suarum, [3] quum iam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quinctium, auctorem libertatis, miserunt, qui nuntiarent, Messenios Romanis, non Achaeis, et aperire portas, et dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quinctius, a Megalopoli ad Diophanem praetorem Achaeorum misit, qui extemplo reducere eum a Messene exercitum, et venire ad se iuberet. Dicto paruit Diophanes: et, soluta obsidione, expeditus ipse, praegressus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum, inter Megalopolim Messenenque positum, Quinctio occurrit; et, quum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tantam rem sine auctoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit, nec pacem omnium bono partam turbare. [4] Messeniis imperavit, ut exsules reducerent, et Achaeorum concilii essent: si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum caveri sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achaeorum extemplo sibi praebere iussit. Ibi, de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulavit, ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Aetoliae liceret. Qua expeditione fractis animis, Aetolos compulit ad petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolitanum insulae praefecit: postea per bellum, quo se Antiocho adversus Romanos coniunxit, Philippo ad munera belli revocato, Hieroclem

Zacynthum repetunt ab Achaeis Romani.

32. Agrigentinum successorem misit. Is, post fugam ab Thermopylis Antiochi, Amynandrumque a Philippo Athamania pulsum, missis ultro ad Diophanem praetorem Achaeorum nuntiis, pecuniam pactus, insulam Achaeis tradidit. Id praemium belli suum esse, aequum censebant Romani: 'non enim M'. Acilium consulem legionesque Romanas 'Diophani et Achaeis ad Thermopylas pugnasse.' Dio-

3 *Trepidique rerum suarum*] cf. Supr. v. 11. Virg. Aen. xii. 589.

4 *Omnium bono*] In omnium commodum. DOER.

phanes adversus haec purgare interdum sese gentemque; interdum de iure facti disserere. Quidam Achaeorum et initio eam se rem aspernatos testabantur, et tunc pertinaciam increpitabant praetoris: auctoribusque iis decretum est, ut T. Quinctio ea res permitteretur. Erat Quinctius, sicut adversantibus asper, ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultusque, 'Si utilem,' inquit, 'possessionem eius insulae censerem Achaeis esse, 'auctor essem senatui populoque Romano, ut eam vos 5 'habere sinerent. Ceterum sicut testudinem, ubi collecta 'in suum tegumen est, tutam ad omnes ictus video esse; 'ubi exserit partes aliquas, quodcunque nudavit, obnoxium 'atque infirmum habere: haud dissimiliter vos, Achaei, 'clausos undique mari, quae intra Peloponnesi sint ter'minos, ea et iungere vobis, et iuncta tueri facile; simul 'aviditate plura amplectendi hinc excedatis, nuda vobis 'omnia, quae extra sint, et exposita ad omnes ictus esse.' Assentiente omni concilio, nec Diophane ultra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur.

U. C. 561.
A. C. 191.

33.
Demetrias se Philippo dedit.

Per idem tempus Philippus rex, proficiscentem consulem ad Naupactum percunctatus, si se interim, quae defecissent ab societate Romana, urbes recipere vellet, permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, 6 quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe, quum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerent, dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiorem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum exspectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui, primo pauci in praesidio relicti, postea plures, plerique inermes, ex proelio adverso fuga delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. Itaque praemissis a Philippo, qui spem impetrabilis veniae ostendebant, responderunt, patere portas regi. Ad primum eius ingressum principum quidam urbe excesserunt: Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant et paucae naves Demetriade, quibus praeerat Isidorus: eae quoque cum praefecto suo dimissae sunt. Inde Dolopiam, et Aperantiam, et Perrhaebiae quasdam civitates recepit.

34.
Quinctius it Naupactum.

Dum haec a Philippo geruntur, T. Quinctius, recepta Zacyntho ab Achaico concilio, Naupactum traiecit; quae

5 *Sicut testudinem*] In nummis antiquis, ut annotat Iac. de Wilde, p. 79. Peloponnesus testudini assimilatur. HEARN. Eo alludere videtur Quinctius. CREV.

6 *Perturbatio*] sc. Animorum sollicitudo. DOER.

U. C. 561. A. C. 191.

iam per duos menses (sed prope excidium erat) oppugnabatur, et, si capta vi foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterum, quanquam merito iratus erat Aetolis, quod solos obtrectasse gloriae 7 suae, quum liberaret Graeciam, meminerat, et nihil auctoritate sua motos esse, quum, quae tum maxime acciderant, casura praemonens, a furioso incepto eos deterreret; tamen, sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatae a se Graeciae funditus everti, obambulare muris, ut facile nosceretur ab Aetolis, coepit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quinctium esse. Itaque concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quinctium orare, ut opem ferret ac servaret. Et tum quidem, quanquam moveretur his vocibus, manu tamen abnuit, quicquam opis in se esse. Ceterum, postquam ad consulem venit: 'Utrum fefellit,' inquit, 'te, M'. Acili, 'quid agatur? an, quum satis pervideas, nihil id magno-'pere ad summam rem pertinere censes?' Erexerat exspectatione consulem; et, 'Quin expromis,' inquit, 'quid 'rei sit?' Tum Quinctius: 'Ecquid vides, te, devicto 'Antiocho, in duabus urbibus oppugnandis tempus terere, 'quum iam prope annus circumactus sit imperii tui? Phi-'lippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, 'non solum urbes, sed tot iam gentes, Athamaniam, Per-'rhaebiam, Aperantiam, Dolopiam, sibi adiunxisse? Atqui 'non tantum interest nostra, Aetolorum opes ac vires 'minui, quantum, non supra modum Philippum crescere, 'et victoriae tuae praemium te militesque tuos nondum 'duas urbes, Philippum tot gentes Graeciae habere.' Assentiebatur his consul: sed pudor, si irrito incepto abscederet obsidione, occurrebat: tota inde Quinctio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, qua paullo ante vociferati Aetoli fuerant, rediit. Ibi quum impensius orarent, ut misereretur gentis Aetolorum, exire aliquos ad se iussit. Phaeneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt. Quibus provolutis ad pedes, 'Fortuna,' inquit, 'ves-'tra facit, ut et irae meae et orationi temperem. Evene-'runt, quae praedixi eventura: et ne hoc quidem reliqui 'vobis est, ut indignis accidisse ea videantur. Ego tamen, 'sorte quadam nutriendae Graeciae datus, ne ingratis qui- 8 'dem benefacere absistam. Mittite oratores ad consulem, 'qui indutias tanti temporis petant, ut mittere legatos Ro-'mam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. Ego

Opem eius implorant Aetoli.

35.

7 *Quod solos*] Legendum cum Gronovio *quos solos* Crevierius censet.

8 *Nutriendae Graeciae*] Fovendae, iuvandae. cf. supr. iv. 52. vii. 4.

'apud consulem deprecator defensorque vobis adero.' Ita, ut censuerat Quinctius, fecerunt: nec aspernatus est legationem consul: indutiisque in diem certam datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est, et exercitus in Phocidem missus.

U. C. 561.
A. C. 191.
Legatos Romam mittunt.

Consul cum T. Quinctio ad Achaicum concilium Aegium traiecit. Ibi de Eleis et de exsulibus Lacedaemoniorum restituendis actum: et neutra perfecta res, quia suae gratiae reservari eam Achaei, Elei per se ipsi, quam per Romanos, maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem venerunt, quos non sincera fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant. Pecunia iuvisse eum insimulabantur; legatos ad regem ne ipsi quidem misisse infitiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit consul, 'Se, utrum hostium, an pacatorum, eos numero 'haberet, nondum scire. Senatum eius rei iudicem fore. 'Integram se causam eorum Romam reiicere: indutias ad 'id dierum nonaginta dare.' Epirotae Romam missi senatum adierunt. Iis, magis, quae non fecissent hostilia, referentibus, quam purgantibus ea, de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non causam probasse, videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. Iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in aede Iovis Optimi Maximi, permissum ab senatu. Centum pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne regis legatis est; sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romae erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Graecia gestum est a M'. Acilio consule, hunc finem habuit.

36. Alter consul P. Cornelius Scipio, Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur, postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos praetor in Hispania inter ipsum discrimen pugnae vovisset. Novum atque iniquum postulare est visus. Censuerunt ergo, 'quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sententia vovisset, eos uti de 'manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel sua ipse 'impensa faceret.' Eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem fere tempus aedes Matris Magnae Idaeae dedicata est: quam deam is P. Cornelius, advectam ex

Ludi Romae et aedes dedicatae.

9 *Suae gratiae*] Ita ut restitutio exsulum Lacedaemoniorum beneficium Achaeorum videretur.

1 *De manubiis*] Proprie de ea parte praedae, quam dux vel ad monumentum aliquod exstruendum, vel ad alia, reservat. cf. Cic. de Leg. Agr. ii. 22. et in Verr. i. 59. DOER.

U. C. 561. A. C. 191. Asia P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio consulibus, in Palatium a mari detulerat. 2 Locaverant aedem faciendam ex senatusconsulto M. Livius, C. Claudius censores, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus: tredecim annis post, quam locata erat, dedicavit eam M. Iunius Brutus, ludique ob dedicationem eius facti, quos primos scenicos fuisse, Antias Valerius est auctor, Megale- 3 sia appellatos. Item Iuventatis aedem in circo maximo C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam sexdecim annis ante M. Livius consul, quo die Hasdrubalem exercitumque eius cecidit: idem censor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus. Huius quoque dedicandae causa ludi facti: et eo omnia cum maiore religione facta, quod novum cum Antiocho instabat bellum.

37. Prodigia.

Principio eius anni, quo haec, iam profecto ad bellum M'. Acilio, manente adhuc Romae P. Cornelio consule, agebantur, boves duos domitos in Carinis per scalas perve- 4 nisse in tegulas aedificii, proditum memoriae est. Eos vivos comburi, cineremque eorum deiici in Tiberim, haruspices iusserunt. Tarracinae et Amiterni nuntiatum est aliquoties lapidibus pluisse; Minturnis aedem Iovis et tabernas circa forum de coelo tactas esse; Vulturni in ostio fluminis duas naves fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex senatusconsulto decemviri quum adissent, renuntiarunt, 'Ieiunium instituendum Cereri esse, 5 'et id quinto quoque anno servandum: et ut novendiale 'sacrum fieret, et unum diem supplicatio esset. Coronati 'supplicarent: et consul P. Cornelius, quibus diis, quibus- 'que hostiis edidissent decemviri, sacrificaret.' Placatis diis, nunc votis rite solvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiscitur consul, atque inde Cn. Domitium proconsulem, dimisso exercitu, Romam decedere iussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit.

38. Ligures fusi a Minucio.

Sub idem fere tempus Ligures, lege sacrata coacto ex- 6 ercitu, nocte improviso castra Q. Minucii proconsulis ag-

2 *Detulerat*] Res narratur supr. xxix. 14.

3 *Primos scenicos*] Intellige *primos scenicos Megalenses*, non omnino *primos scenicos*. Ludorum scenicorum apud Romanos origo longe antiquior est. cf. supr. vii. 2. Sed et iam tertio ante hunc anno supr. xxxiv. 54. Megalesia ludos scenicos esse factos memoravit Livius.

4 *In Carinis*] Regione quadam Romae ad montem Coelium, ubi una domorum Ciceronis fuit, ut discimus ex Epist. ad Quint. Fr. ii. 3. Doer.

5 *Ieiunium instituendum Cereri*] Ieiunio Cererem colebant, ut imitarentur longam eius in luctu suo, dum raptam a Plutone Proserpinam toto orbe quaerit, a cibo potuque abstinentiam. Itaque ieiunium in Eleusiniis et Thesmophoriis usurpatum. Crev.

6 *Lege sacrata*] Qua caput eius, qui militiam detrectasset, Iovi vel Diis manibus sacrum esset. cf. supr. x. 38.

gressi sunt. Minucius usque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit; intentus, ne qua transcenderet hostis munimenta. Prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. Nec primo impetu, quod speraverat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas dubium certamen sustinuere. Postremo, quum alia atque alia agmina erumperent, et integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures, inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. Caesa supra quattuor millia hostium; ex Romanis sociisque minus trecenti perierunt. Duobus fere post mensibus P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnavit. Duodetriginta millia hostium occisa, Antias Valerius scribit; capta tria millia et quadringentos; signa militaria centum viginti quattuor; equos mille ducentos triginta; carpenta ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quattuor cecidisse. Ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, (quia in augendo eo non alius intemperantior est) magnam tamen victoriam fuisse apparet, quod et castra capta sunt, et Boii post eam pugnam extemplo dediderunt sese, et quod supplicatio eius victoriae causa decreta ab senatu, victimaeque maiores caesae.

U. C. 561. A. C. 191.

Boii caesi a P. Cornelio Cos.

39.

7 Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans urbem est ingressus. Argenti transtulit duodecim millia pondo: bigati argenti centum triginta: auri centum viginti septem pondo.

P. Cornelius consul primo, obsidibus a Boiorum gente acceptis, agri parte fere dimidia eos multavit: quo, si vellet, populus Romanus colonias mittere posset. Inde, Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimisit, et adesse Romae ad diem triumphi iussit. Ipse, postero die, quam venit, senatu in aedem Bellonae vocato, quum de rebus ab se gestis disseruisset, postulavit, ut sibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius Blaesus tribunus plebis, 'non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi,' censebat. 'Bella Ligurum Gallicis semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minucio misisset, qui iam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguri-

Triumphum petit Cos.

Blaesus Tr. Pl. differendum censet.

7 *Per eosdem dies M. Fulvius*] Eadem res totidem fere verbis supr. 21. memorata est. Ac, ne quid desit ad integram similitudinem, notae numerorum, quae hic in vulgatis libris paullum discrepant ab iis quas superiore loco reperimus, cum iis plane in Moguntino codice consentiunt, teste Modio. Huius repetitionis nulla sane alia causa afferri potest, quam scriptoris oblivio. CREV.

U. C. 561. A. C. 191.

'bus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam reipublicae potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi praetermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent, consulem cum legionibus redire in provinciam; dare operam, ut Ligures subigantur. Nisi illi cogantur in ius iudiciumque populi Romani, ne 8 Boios quidem quieturos: aut pacem, aut bellum utrobique habenda. Devictis Liguribus, paucos post menses proconsulem P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphaverunt, triumphaturum esse.' Ad 9 ea consul, 'Neque se Ligures provinciam sortitum esse,' ait, 'neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare. Q. Minucium confidere brevi, subactis iis, meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse. Se de Gallis Boiis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem: a quibus obsides abduxerit, pacis futurae pignus. Verum enimvero illud multo maius esse, quod tantum numerum Gallorum occiderit in acie, quod cum tot millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnaverit: plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum caesam, multa millia capta: senes puerosque Boiis superesse. Itaque id quemquam mirari posse, cur victor exercitus, quum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum consulis triumphum? Quorum militum si et in alia provincia opera uti senatus velit; utro tandem modo promptiores ad aliud periculum novumque laborem ituros credat, si persoluta iis sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit, an si spem pro re ferentes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nam, quod ad se attineat, sibi gloriae in omnem vitam illo die satis quaesitum esse, quo se virum optimum iudicatum ad accipiendam Matrem Idaeam misisset senatus. Hoc titulo, etsi nec consulatus nec triumphus adiicitur, satis honestam honoratamque P. Scipionis Nasicae imagi- 1 nem fore.' Universus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit, sed etiam tribunum plebis auctoritate sua compulit ad remittendam intercessionem.

40. Cos. concedi illico postulat.

Et impetrat.

8 *In ius iudiciumque*] Formula haec in aliis locis apud nostrum usurpatur. cf. infr. xxxix. 24. xli. 22.

9 *Triumphaverunt*] Exspectandum erat *triumphaverint*, sed saepe scriptores, si prae ceteris significare volunt aliquid revera factum esse, in oratione obliqua verbum enuntiationis, quae pendet e relativo, in indicativo ponunt, quasi ipsorum sententia sit et ipsi narrent. Rasch.

1 *P. Scipionis Nasicae imaginem*] Imaginibus clarorum virorum subscribebantur tituli honorum quos gessissent, et si quid illis ad gloriam insigne contigisset. Crev.

P. Cornelius consul triumphavit de Boiis. In eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque et spolia omnis generis transvexit, et vasa aenea Gallica: et cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques transtulit mille quadringentos septuaginta unum: ad hoc auri pondo ducenta quadraginta septem, argenti infecti factique in Gallicis vasis, non infabre suo more factis, duo millia trecenta quadraginta pondo, bigatorum nummorum ducenta triginta quattuor. Militibus, qui currum secuti sunt, centenos vicenos quinos asses divisit; duplex centurioni, triplex equiti. Postero die, concione advocata, de rebus ab se gestis, et de iniuria tribuni bello alieno se illigantis, ut suae victoriae fructu se defraudaret, quum disseruisset, milites exauctoratos dimisit.

U. C. 561.
A. C. 191.

41. Dum haec in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in Asiam Romanis. Quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Hannibal unus, cuius eo tempore vel maxima apud regem auctoritas erat, 'Magis mirari se,' aiebat, 'quod non iam in 2 'Asia essent Romani, quam venturos dubitare. Propius 'esse, in Asiam ex Graecia, quam ex Italia in Graeciam 'traiicere: et multo maiorem causam Antiochum, quam 'Aetolos, esse. Neque enim mari minus, quam terra, pol'lere Romana arma: iam pridem classem circa Maleam 'esse. Audire sese, nuper novas naves novumque impera'torem rei gerendae causa ex Italia venisse. Itaque desi'neret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere. In Asia, 'et de ipsa Asia, brevi terra marique dimicandum ei cum 'Romanis esse: et aut imperium adimendum orbem ter'rarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum.' Unus vera et providere, et fideliter praedicere visus. Itaque ipse rex navibus, quae paratae instructaeque erant, Chersonesum petit; ut ea loca, si forte terra venirent Romani, praesidiis firmaret: ceteram classem Polyxenidam parare et deducere iussit; speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit.

Antiochi securitas.

Monita Hannibalis.

42. C. Livius praefectus Romanae classis, cum quinquaginta navibus tectis profectus, ab Roma Neapolim, quo ab sociis eius orae convenire iusserat apertas naves, quae ex foedere debebantur, Siciliam inde petit: fretoque Messanam praetervectus, quum sex Punicas naves ad auxilium missas accepisset, ab Rheginis Locrisque et eiusdem iuris sociis debitas exegisset naves, lustrata classe ad Lacinium, altum

Classis Romana.

2 *Propius esse*] Recte observat Douiatius *propius* hic usurpari pro eo, quod est *promptius*, *facilius*. Nam traiectus ipse brevior est ex Italia in Graeciam, quam ex Graecia in Asiam. Crev.

U. C. 561. A. C. 191. petit. Corcyram, quam primam Graeciae civitatium adiit, quum venisset, percunctatus de statu belli, (necdum enim omnia in Graecia perpacata erant) et ubi classis Romana esset, postquam audivit, circa Thermopylarum saltum in statione consulem ac regem esse, classem Piraeei stare, maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protinus navigare Peloponnesum. Samen Zacynthumque, quia partis 3 Aetolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: et, prospera navigatione usus, paucis diebus Piraeeum ad veterem classem pervenit. Ad Scyllaeum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit; quum Aeginae diu incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Ephesi navales terrestresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piraeeo A. Atilius, traditis successori quinque et viginti navibus tectis, Romam est profectus. Livius una et octoginta constratis navibus, multis praeterea minoribus, quae aut apertae rostratae, aut sine

43. rostris speculatoriae erant, Delum traiecit. Eo fere tempore consul Acilius Naupactum oppugnabat. Livium Deli per aliquot dies (et est ventosissima regio inter Cycladas, fretis alias maioribus, alias minoribus divisas) adversi venti tenuerunt. Polyxenidas, certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuntios ad regem misit: qui, omissis, quae in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit, et consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: 'et utique prius confligendum, quam classis Eumenis 'et Rhodiae naves coniungerentur Romanis. Ita numero 'non ferme impares futuros se, ceteris omnibus superiores, 'et celeritate navium, et varietate auxiliorum. Nam Ro'manas naves, quum ipsas inscite factas immobiles esse, 'tum etiam, ut quae in terram hostium veniant, oneratas 'commeatu venire: suas autem, ut pacata omnia circa se 'relinquentes, nihil praeter militem atque arma habituras. 'Multum etiam adiuturam notitiam maris terrarumque et 'ventorum: quae omnia ignaros turbatura hostes essent.' Movit omnes auctor consilii, qui et re consilium exsecuturus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die centum navibus, quarum septuaginta tectae, ceterae apertae, mino- 4

Antiochus cum ea pugnandum decernit.

3 *Samen Zacynthumque*] *Zacynthus* adhuc in potestate Amynandri, regis Athamanum, erat, qui partis Aetolorum erat. *Same* insula maris Ionii, Echinadum una, nisi Cephaleniam ita vocari malis. cf. supr. xxxii. 16.

4 *Septuaginta tectae, ceterae apertae, minoris omnes formae, erant*] Distinguebant naves maioris et minoris formae: ac videntur habuisse pro navibus maioris formae, eas quae supra triremes essent, sive quae pluribus quam tribus remorum ordini-

U. C. 561.
A. C. 191.

ris omnes formae, erant, profecti Phocaeam petierunt. Inde, quum audisset, appropinquare iam Romanam classem, rex, quia non interfuturus navali certamini erat, Magnesiam, quae ad Sipylum est, concessit, ad terrestres copias comparandas. Classis ad Cyssuntem portum Erythraeorum, tanquam ibi aptius exspectatura hostem, contendit. Romani, ubi primum aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant) ceciderunt, ab Delo Phanas, portum Chiorum 5 in Aegaeum mare versum, petunt: inde ad urbem circum-6 egere naves, commeatuque sumpto, Phocaeam traiiciunt. Eumenes, Elaeam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus, cum quattuor et viginti navibus tectis, apertis 7 pluribus paullo, a Phocaea ad Romanos, parantes instruentesque se ad navale certamen, rediit. Inde centum quinque tectis navibus, apertis ferme quinquaginta, profecti, primo, aquilonibus transversis quum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem singulae naves ire: deinde, ut lenita paullum vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cyssuntem est, conati sunt traiicere.

44. Pugna navalis.

Polyxenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi laetus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu praefectos navium ad terram explicare iubet, et aequa fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit, malosque inclinat, et, simul armamenta componens, opperitur insequentes naves. Iam 8 ferme triginta in fronte erant; quibus ut aequaret laevum 9 cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, adversus dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. Ceterum, ut demendis armamentis tumultuari primum coeptum est, et ipse, quanta maxima celeritate potest, concitat naves. Iam omnes in conspectu erant: duae Punicae naves antecedebant Romanam classem, quibus obviae tres fuerunt regiae naves: et, ut in numero impari, duae regiae unam circumsistunt:

bus agerentur. Id colligi potest infr. xxxvii. 23. Significat itaque hoc loco Livius Polyxenidam habuisse septuaginta tectas naves, triginta apertas; omnes, tam tectas, quam apertas, minoris formae: ita ut nulla esset navis in eius classe, quae triremi maior esset. Crev.

5 *Inde ad urbem*] Nempe Chium, cognominem insulae.

6 *Phocaeam traiiciunt*] Eam urbem, quum pareret Antiocho, metu sese Romanis tum dedidisse Appianus in libro de Syriacis bellis tradit. De ea enim procul dubio intelligendus est, quamvis vitiose apud eum legatur Φωκίδα. Crev.

7 *Paullo, a Phocaea*] Loco paullo a Phocaea remoto. Rasch.

8 *Quibus ut aequaret laevum cornu*] Volens efficere, ut laevum cornu iis aequari, id est, aequalem habere frontem posset, ipse in dextram tendens altum petiit, ut subsequentibus se navibus spatium ad sinistram prope terram vacuum relinqueretur. Crev.

9 *Dolonibus erectis*] Dolones sunt in navi minora vela, quae supra maiora celeritatis causa eriguntur. Cr.

U. C. 561. A. C. 191. et primum ab utroque latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, et, deiectis caesisque propugnatoribus, navem capiunt. Una, quae compari Marte concurrerat, postquam captam alteram navem vidit, priusquam a tribus simul circumveniretur, retro ad classem refugit. Livius, indignatione accensus, praetoria nave in hostes tendit. Adversus quam eadem spe duae, quae Punicam unam navem circumvenerant, quum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges stabiliendae navis causa iussit, et in advenientes hostium naves ferreas manus inii- [1] cere, et, ubi pugnam pedestri similem fecissent, meminisse Romanae virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paullo facilius, quam ante duae unam, tunc una duas naves expugnavit, cepitque. Et iam classes quoque undique concurrerant, et passim permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine advenerat, ut animadvertit laevum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi aequa pugna erat, invadit. Nec ita

45. Vincunt Romani.

multo post primum ab laevo cornu fuga coepit. Polyxenidas enim, ut virtute militum haud dubie superari se vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit: mox idem et, qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani et Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, et in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. Postquam celeritate navium, utpote levium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt, tandem abstiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demersis. Romanae classis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non prius, quam in portu Ephesi, fugae finem fecit. Romani eo die, unde egressa regia clas- [2] sis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. Medio fere in cursu obviae fuere iis quinque et viginti tectae Rhodiae naves, cum Pausistrato praefecto classis. Iis adiunctis, Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postquam confessionem victis satis expresserunt, Rhodii et Eumenes domos dimissi: Romani, Chium petentes, Phoenicuntem primum [3] portum Erythraeae terrae praetervecti, nocte ancoris iactis, postero die in insulam ad ipsam urbem traiecerunt: ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati, Phocaeam transmittunt. Ibi relictis ad praesidium urbis quattuor

1 *Ferreas manus*] cf. Supr. xxvi. 39.

2 *Romani eo die, unde egressa*] Nomen loci excidisse putat Crevierius, sed nihil obstat, quin vox *unde* ad *ibi* omissum referatur.

3 *Phoenicuntem*] cf. Thucyd. viii. 34.

quinqueremibus, ad Canas classis venit: et, quum iam hiems appeteret, fossa valloque circumdatis naves subductae.

U. C. 561.
A. C. 191.

Exitu anni comitia Romae habita, quibus creati sunt consules L. Cornelius Scipio et C. Laelius, intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die praetores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Aemilius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

Comitia.

4 *Intuentibus cunctis*] sc. Spectantibus. Sed Crevierius locum vitiatum esse censet et ex cod. Victor. legendum suspicatur *C. Laelius. Africanus legitur annuentibus cunctis ad finiendum*...

EPITOME LIBRI XXXVII.

L. CORNELIUS SCIPIO consul, legato P. Scipione Africano (qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Graecia provincia decerneretur, quum C. Laelio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur) profectus ad bellum adversus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemilius Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adiuvantibus. Filius Africani, ab Antiocho captus, patri remissus est. M'. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Graecia expulerat, et de Aetolis triumphavit. Victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adiuvante Eumene rege Pergami, Attali filio, pax data est ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui et ipsi iuverant, quaedam civitates concessae. Colonia deducta est Bononia. Aemilius Regillus, qui praefectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri exaequatus, Asiaticus appellatus est.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVII.

U. C. 562.
A. C. 190.
L. Cornelio, C. Laelio Coss.

L. CORNELIO SCIPIONE, C. Laelio consulibus nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, quam de Aetolis. Et legati eorum institere, quia brevem[1] indutiarum diem habebant; et ab T. Quinctio, qui tum Romam ex Graecia redierat, adiuti sunt. Aetoli, ut quibus plus in misericordia senatus, quam in causa, spei esset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis nova pensantes maleficia. Ceterum et praesentes interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxae, quam responsa, exprimentium, fatigati sunt, et, excedere curia iussi, magnum certamen praebuere. Plus ira, quam misericordia, in causa eorum valebat; quia non ut hostibus modo, sed tanquam indomitae et insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postremo neque dari, neque negari pacem placuit. Duae conditiones iis latae sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent; vel mille talentum darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est. Ita infecta pace dimissi, urbe eodem die, Italia intra quindecim dies excedere iussi.

Aetoli legati, infecta pace, dimissi.

Tum de consulum provinciis coeptum est agi. Ambo Graeciam cupiebant. Multum Laelius in senatu poterat. Is, quum senatus aut sortiri, aut comparare inter se provincias consules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio Patrum, quam si sorti, eam rem permisissent. Scipio, responso ad hoc dato, 'cogitaturum, quid sibi faciendum esset,' cum fratre uno locutus, iussusque ab eo permittere audacter senatui, renuntiat collegae, 'facturum se, quod is censeret.'

Provinciae.

1 *Brevem indutiarum diem*] *Dies* de praefinito tempore vel certo quodam dierum numero usurpatur infr. xli. 10. supr. iv. 30. DOER.

U. C. 562. A. C. 190. Africanus fratri legatus.

Quum res, aut nova, aut vetustate exemplorum memoriae 2 iam exoletae, relata exspectatione certaminis senatum erex- 3 isset, P. Scipio Africanus dixit, 'Si L. Scipioni fratri suo 'provinciam Graeciam decrevissent, se legatum iturum.' Haec vox, magno assensu audita, sustulit certamen. Experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in Hannibale victo, an in victore Africano consuli legionibusque Romanis, auxilii foret: ac prope omnes Scipioni Graeciam, Laelio

2. Italiam decreverunt. Praetores inde provincias sortiti sunt; L. Aurunculeius urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Aemilius Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M.

Exercitus.

Tuccius Apuliam et Bruttios, C. Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Graecia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M'. Acilio (duae autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, et socium Latini nominis quinque millia, equites ducenti: et adiectum, ut, quum in provinciam venisset, si e republica videretur esse, exercitum in Asiam traiiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus; duae legiones Romanae, et socium Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (iam enim confectam provinciam scripserat, et Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios, et P. Cornelio proconsuli tradere, iussus. Ex agro, quo victos bello multaverat Boios, deducendae urbanae legiones, quae priore anno 4 conscriptae erant, M. Tuccio praetori datae, et socium ac Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. A. Cornelio superioris anni praetori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Aetoliam traiectas M'. Acilio traderet, si is manere ibi vellet: si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Aemilio accipere placuit, et in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia, et centum equites. P. Iunius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam, et decem millia socium ac Latini nominis scribere, et quadringentos equites; L. Aemilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, et socios navales a M. Iunio praetore superioris anni accipere iussus, et scribere ipse

2 *Aut vetustate*] Cuius memoria ob diuturnitatem temporis iam exoleta fuerit.

3 *Relata*] Deliberationi proposita.

4 *Deducendae urbanae legiones*] *Deductae* Crevierius mavult, qui nimirum eo mittere urbanas legiones necesse fuisse existimat, quia P. Cornelius consul exercitum de provincia deduxerat, et post triumphum exauctoraverat. cf. supr. xxxvi. 39 et 40.

mille navales socios, duo millia peditum: cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, et classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, et iidem exercitus decreti. 5 Siciliae Sardiniaeque binae eo anno decumae frumenti imperatae: Siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari iussum: ex Sardinia pars Romam, pars in Aetoliam, eodem quo Siculum.

U. C. 562.
A. C. 190.

3. Prodigia.

Priusquam consules in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romae Iunonis Lucinae templum de coelo tactum erat, ita ut fastigium valvaeque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus et porta fulmine icta, et duo homines exanimati. Nursiae sereno 6 satis constabat nimbum ortum: ibi quoque duos liberos 7 homines exanimatos. Terra apud se pluisse Tusculani nuntiabant, et Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea 8 procurata, Latinaeque instauratae; quod Laurentibus carnis, quae dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque ea-9 rum religionum causa fuit: quibus diis decemviri ex libris 1 ut fieret, ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique, ad id sacrificium adhibiti: et decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cor-2 nelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem 3 in Capitolio adversus viam, qua in Capitolium escenditur, cum signis septem auratis, et duobus equis, et marmorea duo labra ante fornicem posuit.

Per eosdem dies principes Aetolorum tres et quadraginta, inter quos Damocritus et frater eius erant, ab duabus cohortibus, missis a M'. Acilio, Romam deducti, et in Lautumias coniecti sunt. Cohortes inde ad exercitum 4 redire, L. Cornelius consul iussit. Legati ab Ptolemaeo et Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes quod M'. Acilius consul Antiochum regem Graecia expulisset, venerunt: adhortantesque, ut in Asiam exercitum traiicerent, 'omnia 'perculsa metu non in Asia modo, sed etiam in Syria, esse; 'reges Aegypti ad ea, quae censuisset senatus, paratos fore.'

5 *Binae eo anno decumae*] cf. Supr. xxxvi. 2.

6 *Nimbum ortum*] Imbrem subitum cum tonitru.

7 *Terra apud se pluisse*] cf. Supr. xxxv. 21.

8 *Carnis*] Hanc vocem, auctore Prisciano vi. p. 684, in recto casu positam esse interpretes monent. Ceterum de carnis distributione cf. supr. v. 17. xxxii. 1.

9 *Quibus diis*] sc. Illis Diis, quibus decemviri ex libris Sibyllinis ediderunt, ut supplicatio fieret.

1 *Patrimi omnes matrimique*] Quibus patres et matres superstites erant. Doer.

2 *Fornicem*] Intellige arcum triumphalem. cf. Ernest. Clav. ad Cic. v. *fornix*.

3 *Qua in Capitolium*] sc. Templum ipsum Iovis, quod in summo monte Capitolino exstructum erat.

4 *Ptolemaeo*] Epiphane. Sic quoque Tarquinius Priscus et Tanaquil supr. i. 39. *reges* appellantur. Doer.

U. C. 562. A. C. 190. Gratiae regibus actae: legatis munera dari iussa, in singulos quaternum millium aeris.

4. L. Cornelius consul, peractis, quae Romae agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Bruttiis cum A. Cornelio propraetore essent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundisium convenirent. Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundisium contraherent: et, omnibus iam paratis, paludatus ab urbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis sociisque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, praesto fuere exeunti consuli, et nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum consul, ludis Apollinaribus, 5 ante diem quintum Idus Quintiles, coelo sereno interdiu obscurata lux est, quum luna sub orbem solis subisset. Et L. Aemilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret; quia fama erat, Antiochum post proelium navale maiorem classem aliquanto reparare.

Scipio Cos. proficiscitur.

Solis deliquium.

Aetolorum conatus.

Aetoli, postquam legati ab Roma retulerunt, nullam spem pacis esse, quanquam omnis ora maritima eorum, quae in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achaeis erat, periculi magis, quam damni, memores, ut Romanis 6 intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt. Neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id exspectari sciebat, satius visum est, inopinatam aggredi rem, et La- 7 miam oppugnare. Nam et a Philippo prope ad excidium

Lamia oppugnata ab Acilio.

5 *Ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quintiles .... obscurata lux est*] Vide super hac re epistolam Ismaelis Bullialdi, quae subiecta est ad calcem tertii tomi Liviani in editione Iac. Gronovii. Probat peritissimus ille astronomus hanc eclipsim, de qua hic agit Livius, non potuisse incidere in a. d. quintum Idus Quintiles anni veteris Romani, quum ex astronomorum tabulis referatur ad diem 14. Martii anni Iuliani: putatque errorem vel Livii, vel eius quem exscripsit Livius, natum esse ex vicinitate alterius deliquii solaris, cuius mentio fit infr. xxxviii. 36. quod revera incidere potuit in ludos Apollinares, et in a. d. v. Idus Quintiles. Ceterum et alia diversi generis hic reperitur difficultas, quod nempe qui ludi dicuntur hic incidisse in a. d. v. Idus Quintiles, eos Livius supr. xxvii. 23. tradidit fieri solitos a. d. III. Nonas Quintiles. Sed si ludi Apollinares totum octiduum tenuere, ut ex Calendario colligi videtur, facile rem conciliabimus. Incipiebant illi nimirum celebrari a. d. III. Nonas, finiebantur a. d. IV. Idus. Itaque is dies qui hoc loco notatur, septimus erat dies ludorum Apollinarium. CREV.

6 *Periculi magis, quam damni, memores*] De periculo imminente ab Romanis, quam de damno ab Achaeis per populationes illato, magis solliciti. CREV.

7 *Lamiam oppugnare*] Iam observavimus xxxvi. 25. Lamiam deditam esse Romanis, auctore Livio infr. xxxix. 23. postquam ab ea Philippus recesserat. Itaque quum hic eadem

adductos esse; et tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, U. C. 562. opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primum in A. C. 190. hostium terra circa Spercheum amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona moenia est aggressus. Magnus pavor ac tumultus, ut in re improvisa, fuit. Con- 5. stantius tamen, quam quis facturos crederet, in tam subito periculo, quum viri propugnarent, feminae tela omnis generis saxaque in muros gererent, iam multifariam scalis appositis, urbem eo die defenderunt. Acilius, signo receptui dato, suos in castra medio ferme die reduxit: et tunc 8 cibo et quiete refectis corporibus, priusquam praetorium dimitteret, denuntiavit, 'ut ante lucem armati paratique 'essent: nisi expugnata urbe, se eos in castra non reductu'rum.' Eodem tempore, quo pridie, pluribus locis aggressus, quum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi, partim divendita, partim divisa praeda, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. Ne tamen segnia aestiva essent, et Aetoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus per suam cunctationem haberent, oppugnare Amphissa Acilius Amphissam statuit. Ab Heraclea per Oetam exerci- oppugnata. tus eo ductus. Quum ad moenia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur; et quum quateren9 tur muri, nihil adversus tale machinationis genus parare, aut comminisci oppidani conabantur. Omnis spes in armis et audacia erat. Eruptionibus crebris et stationes hostium, et eos ipsos, qui circa opera et machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, quum allatum est, 6. successorem, Apolloniae exposito exercitu, per Epirum ac Cos. in provinciam venit. Thessaliam venire. Cum tredecim millibus peditum et 1 quingentis equitibus consul veniebat. Iam in sinum Maliacum venerat: et praemissis Hypatam, qui tradere urbem iuberent, postquam responsum est, nihil, nisi ex communi Aetolorum decreto, facturos; ne teneret se oppugnatio Hypatae, nondum Amphissa recepta, praemisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub adventum eorum oppidani, relicta urbe, (iam enim magna ex parte nudata moenibus

urbs rursus oppugnetur; ne pugnet secum Livius, dicamus eam rebellasse. Non raro occurrunt apud nostrum hiantes in hunc modum omissis mediis narrationes. CREV. cf. supr. ix. 12. ubi de Lucerinis simile quiddam intelligendum est.

8 *Praetorium*] sc. Consilium, quod in praetorio habebatur. cf. supr. xxi. 54. xxvi. 15.

9 *Tale machinationis*] sc. Machinae. Eodem sensu vocem machinationem a Livio usurpari docet Gronovius. cf. supr. xxiv. 19. xxv. 11.

1 *Sinum Maliacum*] Intellige cum Gronovio terras sinui Maliaco adiacentes. DOER.

U. C. 562. A. C. 190.

erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere.

Aetoli pacem quaerunt.

Consul sex millia ferme passuum inde posuit castra. Eo legati Athenienses primum ad P. Scipionem, praegressum agmen, sicut ante dictum est, deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt: qui, causam relinquendi honeste Aetolici 2 belli quaerens, Asiam et regem Antiochum spectabat, iusseratque Athenienses, non Romanis solum, ut pacem bello praeferrent, sed etiam Aetolis persuadere. Celeriter, auctoribus Atheniensibus, frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit: et spem pacis iis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis, 'multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa, in fidem suam 'venisse: in omnibus se maiora clementiae benignitatisque, 'quam virtutis bellicae, monumenta reliquisse.' Perfecta videbatur res, quum aditus consul idem illud responsum 3 retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanquam novo quum icti Aetoli essent, (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum videbant) 7. referre ad suos dixerunt velle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. Nam neque, unde mille talentum daretur, erat; et, permisso libero arbitrio, ne in corpora sua saeviretur, metuebant. Redire itaque eosdem legatos ad consulem et Africanum iusserunt, et petere, ut, si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniae demerent, aut permissionem extra civium corpora fieri iuberent. 4 Nihil impetratum, ut mutaret consul: et ea quoque irrita 5 legatio dimissa est. Secuti et Athenienses sunt: et princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Aetolos, et complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit; auctor indutias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. 'Dilationem 'nihil ad praesentia mala, quippe quae ultima essent, ad'iecturam: levari per multos casus, tempore interposito, 'praesentes clades posse.' Auctore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione convento, per eum indutias temporis eius, 6

Indutias impetrant.

2 *Causam relinquendi honeste Aetolici belli*] Nimirum probe intelligebat Africanus, inquit Polybius in Excerpt. Leg. 17. non in eo belli exitum et omnium quae moliebatur esse situm, ut Aetolorum gentem sub iugum Romani mitterent, sed in eo potius, ut victo Antiocho Asiam obtinerent. CREV.

3 *Idem illud responsum retulit*] Rursus dedit, iteravit. Sic supr. xxiv. 45. *Novam referre proditionem proditis olim.* Cic. pro Caec. 84. et 85. CREV.

4 *Aut permissionem*] Aut sinerent Aetolos, dum permittunt se libero Romanorum arbitrio, excipere civium corpora. CREV.

5 *Nihil impetratum*] Haudquaquam impetratum. cf. supr. xxxiii. 20.

6 *P. Scipione convento*] cf. Supr. i. 58. infr. xlii. 17. xlv. 28.

quod petebant, a consule impetraverunt: et, soluta obsidione Amphissae, M'. Acilius, tradito consuli exercitu, provincia decessit: et consul ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam.

U. C. 562. A. C. 190. Cos. ducit in Asiam.

Tum Africanus fratri: 'Iter, quod insistis, L. Scipio, 'ego quoque approbo: sed totum id vertitur in voluntate 'Philippi. Qui, si imperio nostro fidus est, et iter, et 'commeatus, et omnia, quae in longo itinere exercitus 'alunt iuvantque, nobis suppeditabit: si is destituat, nihil 'per Thraciam satis tutum habebis. Itaque prius regis 'animum explorari placet. Optime explorabitur, si nihil 'ex praeparato agentem opprimet, qui mittetur.' Ti. Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus iuvenum ad id de-7lectus, per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, et in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit, novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes. Postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus difficiles erant, munitas vidit. Haec referens eadem, qua ierat, 8celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore et maiore spe laetus exercitus ad praeparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio apparatu et accepit, et prosecutus est rex. Multa in eo et dexteritas, et humanitas visa, quae commendabilia apud Africanum erant; virum sicut ad cetera egregium, ita a comitate, quae sine luxuria esset, non aversum. Inde non per Macedoniam modo, sed etiam Thraciam, prosequente et praeparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

Philippus exercitui Romano omnia parat.

8. Antiochus post navalem ad Corycum pugnam, quum totam hiemem liberam in apparatus terrestres maritimosque habuisset, classi maxime reparandae, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, 'superatum 'se, quum classis abfuisset Rhodiorum. Quod si ea quo-'que (nec commissuros Rhodios, ut iterum morarentur) 'certamini adesset, magno sibi navium numero opus fore, 'ut viribus et magnitudine classem hostium aequaret.' Itaque et Hannibalem in Syriam miserat ad Phoenicum arcessendas naves, et Polyxenidam, quo minus prospere gesta res erat, eo enixius et eas, quae erant, reficere, et alias parare naves iussit. Ipse in Phrygia hibernavit, un-9dique auxilia arcessens: etiam in Gallograeciam miserat.

Classem reparat Antiochus.

7 *Per dispositos equos*] Praemissos et certis intervallis dispositos, ita ut integri equi fessorum vices exciperent.
8 *Thaumacis*] cf. Supr. xxxii. 4.

9 *Gallograeciam*] Galatiam. cf. Iuv. Sat. vii. 16. "Altera quos nudo traiecit Gallia talo." cf. Flor. Epit. ii. 11. infr. xxxviii. 16.

U. C. 562. A. C. 190. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe gentis, servantes animos. Filium Seleucum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes: quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocaea Erythrisque Romani sollicitabant. Classis Romana, sicut ante dictum est, ad Canas hibernabat. Eo media ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum, venit. Is, quum magnam praedam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum secum mitteret. Missi ingentem praedam intra paucos dies averterunt.

9. Inter haec Phocaeae seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant; grave tributum, quod togae quingentae imperatae erant, cum quingentis [1] tunicis; gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque et praesidium Romanum excessit. Tum vero liberata metu factio erat, quae plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus et optimates in Romana societate perstandum censebant. Defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo magis cessatum priore aestate erat, eo maturius aequinoctio verno eundem Pausistratum classis praefectum cum sex et triginta navibus miserunt. Iam Livius a Canis cum triginta navibus et septem quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat; ut ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, praepararet, quae opus essent. In portum, quem vocant Achaeorum, classem primum advertit. Inde Ilium escendit, sacrificioque Minervae facto, legationes finitimas ab Elaeunte, et Dardano, et Rhoeteo, tradentes in fidem civitates suas, benigne audivit. Inde ad Hellesponti fauces navigat; et, decem navibus in statione contra Abydum relictis, cetera classe in Europam ad Sestum oppugnandam traiecit. Iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primum cum sol- [2] lenni habitu ante portam occurrunt. Iussu se matris deum famulos deae venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret moenibus urbique. Nemo eorum violatus est: mox universus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum traiecta classis: ubi quum, tentatis per colloquia animis, nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant.

Classis Rom. Hellespontum petit.

10. Dum haec in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius

1 *Togae quingentae*] cf. Supr. xxii. 54.

2 *Fanatici Galli*] Cybeles, Magnae Matris Deûm, sacerdotes, qui a sacro furore, cui liberius indulgebant, fanatici dicuntur. DOER. cf. infr. xxxviii. 18.

U. C. 562. A. C. 190.

Polyxenidas fraudem Pausistrato struit.

praefectus, (erat autem exsul Rhodius) quum audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, et Pausistratum praefectum superbe quaedam et contemptim in se concionantem dixisse, praecipuo certamine animi adversus eum sumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica eius rebus confutaret. Mittit ad eum hominem et illi notum, qui diceret, 'Et se Pausistrato 3 'patriaeque suae magno usui, si liceat, fore; et a Pausi- 'strato se restitui in patriam posse.' Quum, quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendae communiter rei, aut silentio tegendae. Tum internuntius, 'Regiam classem aut totam, 'aut maiorem eius partem, Polyxenidam traditurum ei: 'pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quam reditum 'in patriam.' Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut 4 aspernaretur dicta, effecit. Panormum Samiae terrae petit: ibique ad explorandam rem, quae oblata erat, substitit. Ultro citroque nuntii cursare: nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuntio eius Polyxenidas sua manu scripsit, 'Se ea, quae pollicitus esset, facturum,' signoque suo impressas tabellas misit. Eo vero pignore 5 velut auctoratum sibi proditorem ratus est. Neque enim eum, qui sub rege viveret, commissurum fuisse, ut adversus semet ipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatae proditionis composita, 'Omnium se rerum appa- 'ratum omissurum,' Polyxenidas dicere; 'non remigem, 6 'non socios navales ad classem frequentes habiturum: sub- 'ducturum per simulationem reficiendi quasdam naves, 'alias in propinquos portus dimissurum: paucas ante por- 'tum Ephesi in salo habiturum; quas, si exire res cogeret, 'obiecturus certamini foret.' Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit. Partem navium ad commeatus ar- 7 cessendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit: ut paratus esset, quum signum aggrediendi a proditore ac-

3 *Si liceat*] Per Pausistratum.

4 *Panormum Samiae terrae*] Panormus portus Samiorum ditionis fuit, sed, quod nonnullos fugit geographos, non in Samo insula. Erat ille in Ephesiorum ora, cuius aliquam partem Samii habebant: quae ideo *Samia terra*, vel simpliciter *Samia* vocabatur, ut infr. 12. et 13. et sedulo distinguenda est ab Samo insula. Vid. Strab. xiv. p. 636. et 639. Crev. *Panhormum* scribit Bekker.

5 *Auctoratum*] Mancipatum, addictum. Hoc verbum proprie dicitur de gladiatoribus operam suam sanguinemque lanistae addicentibus. Crev.

6 *Socios navales*] cf. Supr. xxi. 49.

7 *Partem Samum ad urbem misit: ut paratus esset*] Parum haec cohaerere videbuntur attente perpendenti. Quum enim ipse Pausistratus Panormi in Ephesiorum ora maneat, ut constat ex sequentibus, quonam modo dici potest ideo partem navium Samum ad urbem mittere, ut paratus sit ad aggrediendum, ubi opus fuerit? Imo Livius observat ab eo partem classis Halicarnassum, partem Samum ablegari, ut notet eius negligen-

U. C. 562. A. C. 190.

cepisset. Polyxenidas augere simulando errorem; subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hibernis non Ephesum arcessit, sed Magnesiam occulte cogit. Forte quidam Antiochi miles, quum Samum rei privatae causa venisset, pro speculatore deprehensus deducitur Panormum ad praefectum. Is percunctanti, quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincera fide, omnia aperit: classem instructam paratamque in portu stare: remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naves subductas esse, et navalia tegi: nunquam intentius rem navalem administratam esse. Haec ne pro veris audirentur, animus errore et spe vana praeoccupatus fecit. Polyxenidas, satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcessito, deductisque raptim, quae subductae erant, navibus, quum diem non tam in apparatu absumpsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat; post solis occasum profectus septuaginta navibus tectis, vento adverso, ante lucem Pygela portum tenuit. Ubi quum interdiu ob eandem causam quiesset, nocte in proxima Samiae terrae traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata quinque navibus tectis Palinurum iusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim, classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primo, ut in re necopinata, turbatus parumper, deinde vetus miles, celeriter collecto animo, terra melius arceri, quam mari, hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quae cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. Id inceptum eius Nicander a terra visus quum turbasset, repente mutato

11. — Eum incautum opprimit.

tiam. Itaque suspicamur integrum hic orationis membrum excidisse, quale esset: *ipse Panormi substitit, ut paratus esset.* Crev.

8 *Augere simulando errorem*] Auget errorem simulatione negligentiae. Crev.

9 *Remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum*] Observat Glareanus Magnesiam ad Sipylum urbem esse mediterraneam, quae longius absit ab Epheso et ab mari, quam ut eo videatur satis commode remiges coëgisse Polyxenidas. Omnino suspecta sunt haec verba *ad Sipylum*, tanquam glossema additum ab imperito aliquo emendatore, qui ignoraverit fuisse Magnesiam ad Maeandrum, propiorem Epheso, de qua hic procul dubio intelligendus est Livius. Eo nobis facilius probamus τὰ *ad Sipylum* insititia esse, quod bis in hac ipsa narratione Magnesia nominatur sine additamento. Crev.

1 *Et navalia tegi*] Locum corruptum iudicat Crevierius. An ex cap. praec. legendum sit *refici* Drakenborchius dubitat. At si vox *adhuc* suppleatur, ita ut navalia *adhuc tegi*, sc. *adhuc non tecta* esse intelligantur, sensus loci conveniret cum simulatione naves subducendi, quam Polyxenidas prae se ferebat.

2 *Quum diem*] Quum diem totum trivisset, non tam quia hoc spatium necessarium illi fuerat ad apparatum rei aggrediendae, quam quod... Crev.

3 *Telis ancipitibus*] Ab utroque promontorio, a dextra et sinistra desuper missos.

consilio, naves conscendere omnes iubet. Tum vero ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, et velut fuga in naves fieri, quum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus, unam viam salutis esse ratus, si vim facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset, postquam conscendisse suos vidit, sequi ceteris iussis, ipse princeps concitata nave remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces navem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus circumsistit. Navis rostris icta supprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos et Pausistratus impigre pugnans interficitur. Navium reliquarum ante portum aliae, aliae in portu deprehensae, 4 quaedam a Nicandro, dum moliuntur a terra, captae. Quinque tantum Rhodiae naves cum duabus Cois effugerunt, terrore flammae micantis via sibi inter confertas naves 5 facta. Contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem prae se portabant. Erythraeae triremes, quum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent praesidio, veniebant, obviae fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocaeam, porta una per custodes aperta, recepit; et Cyme aliaeque eiusdem orae urbes ad eum metu defecerunt.

U. C. 562.
A. C. 190.

12. Dum haec in Aeolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obsidionem tolerasset, praesidio regio tutante moenia, iam omnibus fessis, Philota quoque praefecto praesidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendae urbis agebant. Rem distinebat, quod, utrum armati, an inermes, emitterentur regii, parum conveniebat. Haec agentibus quum intervenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. Metuens enim Livius, ne successu tantae rei elatus Polyxenidas classem, quae ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione custodiaque Hellesponti extemplo relicta, naves, quae subductae Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elaeam venit. Livius omni classe, cui adiunxerat triremes duas Mitylenaeas, Phocaeam petit. Quam quum teneri valido regio praesidio audisset, nec procul Seleuci castra esse; depopulatus maritimam oram, et praeda maxime hominum raptim in naves imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis

Rhodiorum luctus.

4 *Dum moliuntur a terra*] Dum a terra sese in altum promovere nituntur. In re simili Cic. in Verr. v. 88. *ceterae naves suo in loco moliebantur*. CREV.

5 *Contis enim*] Portabant enim illae naves multum ignem accensum in trullis, sive vasis ferreis, quae quidem trullae sustentabantur contis, sive perticis binis a prora prominentibus. CREV.

U. C. 562. A. C. 190. primo audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit. Nam, praeter navium militumque iacturam, quod floris, quod roboris in iuventute fuerat, amiserant; multis 6 nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quae inter suos merito maxima erat. Deinde, quod fraude capti, quod a cive potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, et diebus post paucis decem alias, praefecto omnium Eudamo, miserunt: quem, aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani et Eumenes rex in Erythraeam primum classem applicuerunt. Ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. Inde quum in proxima Samiae vellent traiicere, non exspectato solis ortu, ex quo statum coeli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. Medio in cursu, aqui- 7 lone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari

Dein ira.

13. iactari coeperunt. Polyxenidas, Samum petituros ratus hostes, ut se Rhodiae classi coniungerent, ab Epheso profectus, primo ad Myonnesum stetit: inde ad Macrin, quam vocant, insulam traiecit, ut praetervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paullo post increbescente vento, et maiores iam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Aethaliam insulam traiecit, ut inde postero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum Samiae desertum tenuerunt: classis cetera, noctem totam in alto iactata, in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naves ad Aethaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam exspectarent classem. Dilata re, (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, traiecerunt. Polyxenidas quoque, quum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanae naves vacuo ab hostibus mari Samum traiecerunt. Eodem et Rhodia classis post dies paucos venit. Quam ut exspectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si detrectaret hostis pugnam, (quod plurimum intererat ad animos civi- 8 tatium) timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem navium acie stetere. Postquam

Rom. classis ante Ephesum.

6 *Multis nobilibus secutis*] Quum multi nobiles hanc classem conscendissent, tum ob cetera, tum ob famam Pausistrati. Crev.

7 *Aquilone in septentrionem verso*] Aquilo est ventus inter Arctum et Orientem: Septentrio sive Aparctias flat ab ipsa Arcto. Crev.

8 *Ad animos civitatium*] sc. Romanis conciliandos.

U. C. 562. A. C. 190.

nemo adversus ibat, classe divisa, pars in salo ad ostium portus in ancoris stetit; pars in terram milites exposuit. In eos, iam ingentem praedam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in praesidio Ephesi erat, iam moenibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosque magna parte praedae ad mare ac naves redegit. Postero die, insidiis medio ferme viae positis, ad eliciendum extra moenia Macedonem, Romani ad urbem agmine iere: inde, quum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves: et, terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit. Inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum praefecto Epicrate Rhodio ad fretum Cephalleniae tuendum praetor misit. Infestum id latrocinio Lacedaemonius Hybristas cum iuventute Cephallenum faciebat: clausumque iam mare commeatibus Italicis erat.

14.

Aemilius Livio ad navale imperium succedit.

Piraeei L. Aemilio Regillo, succedenti ad navale imperium, Epicrates occurrit: qui, audita clade Rhodiorum, quum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quattuor navibus in Asiam secum reduxit. Prosecutae etiam apertae Atheniensium naves sunt. Aegaeo mari tra-[9]iecit Chium. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit: deductusque ad Aemilium, praesidii causa se missum, ait, quod eam oram maris infestam onerariis regiae naves excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Traiicienti Aemilio a Chio Samum duae Rhodiae quadriremes missae obviam ab Livio, et rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum postquam ventum est, accepta ab Livio classe, et sacrificio, ut assolet, rite facto, Aemilius consilium advocavit. Ibi C. Livius, (is enim est primus rogatus sententiam) 'Neminem fidelius dare posse 'consilium,' dixit, 'quam eum, qui id alteri suaderet, quod 'ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo 'habuisse, tota classe Ephesum petere, et onerarias ducere 'multa saburra gravatas, atque eas in faucibus portus sup-'primere. [1] Et eo minoris molimenti ea claustra esse, quod, 'in fluminis modum, longum, et angustum, et vadosum 'ostium portus sit. Ita ademturum se maris usum hosti-'bus fuisse, inutilemque classem facturum.' Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quaesivit, 'Quid tandem? '[2] ubi demersis navibus frenassent claustra maris, utrum li-

Consilium advocat.

15.

9 *Traiecit Chium*] Nomen loci *Chium* coniecturae Dukeri debetur, quam Crevierius comprobavit.

1 *Eo minoris molimenti ea claustra esse*] Eo minore difficultate claudi et obstrui hoc modo portus ostium posse. CREV.

2 *Claustra maris*]. *Claustra* intelligi saepe debent angustiae adituum, sive terrestres, ut supr. xxxii. 21.

U. C. 562.
A. C. 190.

'bera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam 'sociis, terroremque hostibus praebendum? an nihilo minus tota classe portum obsessuri? Sive enim abscedant, 'cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles 'sint, et minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? Sin autem manendum ibi nihilo minus sit, quid 'attinere, claudi portum? Quin contra, illos, tutissimo 'portu, opulentissima urbe fruentes, omnia Asia praebente, 'quieta aestiva acturos: Romanos, aperto in mari fluctibus 'tempestatibusque obiectos, omnium inopes, in assidua statione futuros: ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid 'eorum, quae agenda sint, possint agere, quam ut hostes 'clausos habeant.' Eudamus, praefectus Rhodiae classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse, quid censeret faciendum, dixit. Epicrates Rhodius, 'Omissa in praesentia Epheso, mittendam navium partem in 'Lyciam,' censuit, 'et Patara, caput gentis, in societatem 'adiungenda. In duas res magnas id usui fore: et Rhodios, pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, 'curam posse: et eam classem, quae in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidae coniungatur.' Haec maxime movit sententia: placuit tamen, Regillum tota classe evehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem.

16. Livius mittitur in Lyciam.

C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis, et quattuor quadriremibus Rhodiis, et duabus apertis Smyrnaeis, in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire, et omnia cum iis communicare consilia. Civitates, quas praetervectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cous, Cnidus, imperata enixe fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul et, ad quam rem missus esset, iis exposuit, et consuluit eos. Approbantibus cunctis, et ad eam, quam habebat, classem assumptis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos; sperabantque, subito terrore aliquid moturos. Postquam, circumagente se vento, fluctibus dubiis volvi coeptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tenerent terram: sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante ostium portus in salo stare 3 poterant, aspero mari, et nocte imminente. Praetervecti moenia, portum Phoenicunta, minus duum millium spatio 4

claustris . . . inexpugnabilibus super Aoum amnem, sive maritimae, ut hoc loco. CREV.

3 *Ostium portus*] Ita ex emendatione Drakenborchii pro vulg. *hostium portus* Bekker. quoque reposuit.

4 *Phoenicunta*] In hac voce admodum variant codices, alii exhibent *Phenicum*, alii *Penicum*. Nostram lectionem primum Aldus ex cod. Mogunt. evulgavit. Sed cum hic portus, cuius mentio fit supr. xxxvi. 45. nimia distantia ab urbe Pataris disiunctus fuerit, Iac. Gronovius *Phel-*

inde distantem, petiere, navibus ab maritima vi tutum: sed altae insuper imminebant rupes, quas celeriter oppidani, assumptis regiis militibus, quos in praesidio habebant, ceperunt. Adversus quos Livius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issaeos auxiliares et Smyrnaeorum expeditos iuvenes misit. Ii, dum missilibus primo et adversus paucos levibus excursionibus lacessebatur magis, quam conserebatur, pugna, sustinuerunt certamen: postquam plures ab urbe affluebant, et iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne et auxiliares circumvenirentur, et navibus etiam ab terra periculum esset: 5 ita non milites solum, sed etiam navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in proelium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit; neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario proelio cecidit. Postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi: et Romani cum haud incruenta victoria ad naves redierunt. Inde in Telmissicum profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit, omisso conatu Patara amplius tentandi, Rhodii domum dimissi sunt. Livius, praetervectus Asiam, in Graeciam transmisit, ut, conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam traiiceret.

U.C. 562. A. C. 190.

17. Aemilius tota classe proficiscitur in Lyciam.

Aemilius, postquam omissas in Lycia res, et Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipse ab Epheso, repulsus tempestate, irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara esse, proficisci eo tota classe, et summa vi aggredi urbem statuit. Miletum et ceteram oram sociorum praetervecti, in Bargylietico sinu exscensionem ad Iassum fecerunt. Urbem regium tenebat praesidium: agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde, qui per colloquia principum et magistratuum tentarent animos, postquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Iassensium exsules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare instituerunt, 'Ne urbem, et vicinam sibi, et cognatam, innoxiam perire sinerent. Sibi exsilii nullam aliam causam 'esse, quam fidem erga Romanos. Eadem vi regiorum, qua 'ipsi pulsi sint, teneri eos, qui in urbe maneant. Omnium 'Iassensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugerent.' Rhodii, moti precibus, Eumene etiam rege as-

lum legendum esse coniecit. *Phellus* autem urbs et portus, Scylace et Strabone testibus, Pataris vicinus fuit. DOER.

5 *Navales socios, remigum turbam*] *Navales socii* interdum sunt nautae ac remiges, interdum milites tuendis navibus attributi. cf. supr. xxi. 49. Si prior sensus hic locum habet, hoc membrum, *remigum turbam*, inutile additamentum est; si posterior, lege *et remigum turbam*. CREV.

U. C. 562. A. C. 190.

sumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul obsessae regio praesidio urbis casum miserando, pervicerunt, ut oppugnatione absisteretur. Profecti inde, pacatis ceteris, quum oram Asiae legerent, Loryma (portus adversus Rhodum est) pervenerunt. Ibi in principiis sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Aemilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello: ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia impune conari posset. Movere ea Aemilium: vocatosque Rhodios quum percunctatus esset, utrumnam Pataris universa classis in portu stare posset, quum respondissent, non posse; causam nactus omittendae rei, Samum reduxit naves.

Repetit Samum.

18. Per idem tempus Seleucus, Antiochi filius, quum per omne hibernorum tempus exercitum in Aeolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim, quos in societatem pellicere non poterat, depopulandis, transire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis et Rhodiis Lyciae maritima oppugnaret, statuit. Ad Elaeam primo infestis signis accessit: deinde, omissa oppugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandum. Attalus primo, stationibus ante urbem positis, et excursionibus equitum levisque armaturae, magis lacessebat, quam sustinebat, hostem. Postremo, quum, per levia certamina expertus, nulla parte virium se parem esse, intra moenia se recepisset, obsideri urbs coepta est. Eodem ferme tempore et Antiochus, ab Apamea profectus, Sardibus primum, deinde, haud procul Seleuci castris, ad caput Caici amnis stativa habuit, cum magno exercitu mixto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quattuor millibus erat. Hos, paucis admixtis, ad pervastandum passim Pergamenum agrum misit. Quae postquam Samum sunt nuntiata, primo Eumenes, avocatus domestico bello, cum classe Elaeam petit: inde, quum praesto fuissent equites peditumque expediti, praesidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent, aut moverentur, Pergamum contendit. Ibi rursus levia per excursiones proelia fieri coepta, Eumene summae rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent, Elaeam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias

Seleucus Antiochi F. Pergamum oppugnat.

6 *Obsessae regio praesidio urbis*] Urbis, quae sui iuris non esset ob regium praesidium. Crev.

7 *Pacatis ceteris*] Quum cetera oppida, praeter Iassum, pacata essent et amica Romanis. Crev.

8 *In principiis*] cf. Supr. vii. 12.

9 *Oppugnandum*] *Oppugnandam*, quae vox ad proximam vocem *arcem* referatur, auctore Sigonio, reposuit Bekker.

Elaeae, et tot classes in unum convenisse portum, Antiocho allatum est; et sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu iam in Macedonia esse, pararique, quae ad transitum Hellesponti opus essent; tempus venisse ratus, prius, quam terra marique simul urgeretur, agendi de pace, tumulum quendam adversus Elaeam castris cepit. Ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elaeae moenia descendit, misso caduceatore ad Aemilium, velle se de pace agere. Aemilius, Eumene a Pergamo accito, adhibitis et Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud aspernari pacem: Eumenes, 'nec honestum esse,' dicere, 'eo tempore de pace agi; 'nec exitum rei imponi posse. Qui enim,' inquit, 'aut 'honeste, inclusi moenibus et obsessi velut, leges pacis ac'cipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, 1 'non ex auctoritate senatus, non iussu populi Romani pe'pigerimus? Quaero enim, pace per te facta, rediturusne 'extemplo in Italiam sis, classem exercitumque deducturus? 'an exspectaturus, quid de ea re consuli placeat, quid sena'tus censeat, aut populus iubeat? Restat ergo, ut maneas 'in Asia, et rursus in hiberna copiae reductae, omisso bello, 'exhauriant commeatibus praebendis socios: deinde (si ita 'visum sit iis, penes quos potestas fuerit) instauremus no'vum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc impetu 'rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem, diis vo'lentibus, perfecisse.' Haec sententia vicit, responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse. Antiochus, pace nequicquam tentata, evastatis Elaeensium primum, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi 2 Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto, petit 3 agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatae. Neque alio ullo loco Asiae maior re4 giis militibus parta est praeda. Eodem Adramytteum, ut

U. C. 562.
A. C. 190.

Antiochus de pace agit.

19.

Renuit Aemilius.

1 *Pepigerimus*] Verbum sollenne et proprium in hac re; quod quum Modius reperiri testetur in cod. Moguntino, et ipsi exstari compererimus in Vict. non dubitavimus recipere. Vulgo *peregerimus*. Crev.

2 *Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum*] Quum ad urbem Adramytteum hostiliter itinere facto isset, petit agrum opulentum. Mutavimus huius loci interpunctionem, quae in vulgatis vitiosa erat. Crev.

3 *Carmine Homeri nobilitatae*] Olim *nobilitatum* legebatur, sed *nobilitatae* emendavit Gronovius, ut Theben respiciat, non campum Thebes, quem post Iliada scriptam ita nominatum fuisse Strabo xiii. p. 612. docet. Ceterum vulgatae lectioni succurrit filius Iac. Gronovius Livianum morem citans, quo adiectivum non huic substantivo, ad quod proprie pertinet, sed alteri adiungi solet, quemadmodum supr. i. 1. *ad maiora rerum initia* pro *ad maiorum rerum initia*.

4 *Eodem Adramytteum*] Dele nomen urbis, quod hic interpretamenti loco additum, postea sese in contextum inepte insinuavit. Illud omittit Sigonius, teste Hearnio. Crev.

U. C. 562. A. C. 190.

urbi praesidio essent, navibus circumvecti, Aemilius et Eumenes venerunt.

20. Achaei Pergamum intromissi.

Per eosdem forte dies Elaeam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis praeposito, accesserunt: quos egressos navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes et periti belli erant, et ipse dux Philopoemenis, summi tum omnium Graecorum imperatoris, discipulus. Qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, et ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent reciperentque sese, sumpserunt. Ad radices fere collis, in quo posita est urbs, regii succedebant. Ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui procul iacularetur, excurrente. Postquam semel compulsi metu se moenibus incluserunt, contemptus eorum, et inde negligentia, apud regios oritur; non stratos, non infrenatos 5 magna pars habebant equos. Paucis ad arma et ordines relictis, dilapsi ceteri sparserant se toto passim campo, pars in iuvenales lusus lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati. Haec Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere, et ad iussa praesto esse iubet: ipse Attalum adiit, et in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Aegre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adversus sexcentos, mille peditibus cum quattuor millibus pugnaturum cerneret, porta egressus, haud procul statione hostium, occasionem opperiens, consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis, quam audaciam, credere esse: et hostes, paullisper in eos versi, ut nihil moveri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquamdiu suos, velut ad spectaculum modo eductos, continuit: postquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quantum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites cum turma sua, quam posset effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque equite sublato, stationem hostium improviso invadit. Non homines solum, sed equi etiam territi, quum vincula abrupissent, trepidationem et tumultum inter suos fecerunt. Pauci stabant impavidi equi: eos ipsos non sternere, non infrenare, aut ascendere facile poterant, multo maiorem, quam pro numero equitum, terrorem Achaeis inferentibus. Pedites vero ordinati et

Achaei Pergamo erumpunt.

5 *Infrenatos*] Nota hic *infrenatos* eodem sensu, quo frenatos, quamvis supr. xxi. 44. Livius opposuerit *equites frenatos* et *infrenatos*. Sed verbo *infrenare* infr. noster utitur, necnon Virgilius Aen. xii. 287. cf. Sil. Ital. iv. 315.

praeparati sparsos per negligentiam, et semisomnos prope adorti sunt: caedes passim fugaque per campos facta est. Diophanes, secutus effusos, quoad tutum fuit, magno Achaeorum genti decore parto, (spectaverant enim e moenibus Pergami non viri modo, sed feminae etiam) in praesidium urbis rediit. Postero die regiae, magis compositae et ordinatae, stationes quingentis passibus longius ab urbe posuerunt castra: et Achaei eodem ferme tempore, atque in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti utrimque velut iam futurum impetum exspectavere: postquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis collatis abire agmine, ad iter magis, quam ad pugnam, composito, coepere. Quievit Diophanes, dum in conspectu erant. Deinde eodem, quo pridie, impetu in postremum agmen incurrit; tantumque rursus pavoris ac tumultus incussit, ut, quum terga caederentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepidantesque, et vix ordinem agminis servantes, in castra compulsi sunt. Haec Achaeorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra coegit.

U. C. 562. A. C. 190.

21. Altera eruptio.

Pergami obsidio solvitur.

Antiochus, postquam Romanos et Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit, depopulatus agros. Peraeam[6] inde, coloniam Mitylenaeorum, expugnavit. Cotton, et Corylenus, et Aphrodisias, et Crene, primo impetu captae sunt. Inde per Thyatira Sardes rediit. Seleucus, in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis praesidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo, inde retro, unde profecta erat, Elaeam rediit. Inde Phocaeam petentes ad insulam, quam Bacchium vocant, (imminet urbi Phocaeensium) appulerunt, et, quibus ante abstinuerant templis signisque (egregie autem exornata insula erat) quum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserunt. Eam divisis inter se partibus quum oppugnarent, et viderent, sine operibus[7], armis scalisque capi non posse; missum ab Antiocho praesidium trium millium armatorum quum intrasset urbem; extemplo, oppugnatione omissa, classis ad

6 *Peraeam*] Andreas habet *Pheream:* Victor. liber *et ferream:* in Thuan. codice legisse se Iac. Gronovius affirmat *et peream.* Inde ille efficit *Eupatriam*, urbem Mysiae, memoratam Stephano. *Peraea* regio est, non oppidum. Sed et in iis quae sequuntur nominibus magna est difficultas. *Cotton* et *Corylenus* nomina prorsus ignota sunt. Pro *Corylenus* non inepte reponit Douiatius *Doryleum*, urbem Phrygiae. *Aphrodisias* in Caria nota est, sed nihil huc attinet. Pro *Crene* Andreas habet *Prienne:* Glareanus reperiebat in suis *Priene*, pro quo nomine suspicatur reponi posse *Pitane*, quae urbs est Mysiae. CREV.

7 *Sine operibus, armis scalisque capi non posse*] Non posse vi sola armorum, et per scalas impetu capi, sed necessarium fore ut operibus oppugnaretur. CREV.

U. C. 562. A. C. 190.

insulam se recepit, nihil aliud quam depopulato circa urbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti,

22.

et praeparare consuli atque exercitui, quae ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam Rhodiamque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret. Rex Elaeam, Romani et Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Aemilius, frater praetoris, decessit.

Rhodiae naves adversus classem Syriacam proficiscuntur.

Rhodii celebratis exsequiis, adversus classem, quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis navibus, et una Coa quinqueremi, altera Cnidia, Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo ante, quam Eudamus cum classe ab Samo veniret, tredecim ab Rhodo naves cum Pamphilida praefecto adversus eandem Syriacam classem missae, assumptis navibus quattuor, quae Cariae praesidio erant, oppugnantibus regiis, Daedala et quaedam alia Peraeae castella obsidione exemerunt. 8 Eudamum confestim exire placuit. Additae huic quoque sunt ad eam classem, quam habebat, sex apertae naves. Profectus quum, quantum accelerare poterat, maturasset, ad portum, quem Megisten vocant, praegressos consequitur. Inde uno agmine Phaselidem quum venissent, optimum visum est, ibi hostem opperiri.

23.

Phaselis.

In confinio Lyciae et Pamphyliae Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, et procul navium 9 praebet prospectum. Eo maxime, ut in obvio classi hostium essent, electus locus est. Ceterum, quod non providerunt, et loco gravi, et tempore anni, (medium enim aestatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges, coeperunt. Cuius pestilentiae metu profecti, quum praetervcherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis, 1 ad Sidam hostes esse. Tardius navigaverant regii, adverso tempore Etesiarum, quod velut statum Favoniis 2 ventis est. Rhodiorum duae et triginta quadriremes, et

8 *Peraeae castella*] Ita emendavit Iac. Gronovius pro vulg. *parva castella.* Peraea est regio Cariae, quae Rhodiorum iuris erat. cf. supr. xxxiii. 18.

9 *Et procul*] Et facultatem praebet prospiciendi e longinquo naves. CREV.

1 *Ab Aspendiis*] Quorum urbs haud procul ostio Eurymedontis erat.

2 *Adverso tempore Etesiarum*] Quum adversum iis esset tempus Etesiarum, id est, quum eo tempore anni navigarent, quo adversos Etesias ventos experirentur; quod quidem tempus statum est Favoniis ventis, sive ventis ab occasu flantibus, qui singulis annis circa aestivum solstitium surgere incipiunt. Etesiae venti sunt, qui semper eodem tempore anni exsurgunt: unde et illis nomen. ἐτήσιος enim est *anniversarius* ab ἔτος *annus.* Qua autem ex parte coeli spirent, magna inter scriptores controversia est. Cellarius, Geogr. Antiq. i. 8. probat Etesias proprie eos dici ventos, qui flant ex ea coeli parte, quae inter occasum et septentrionem est, circa solstitii tempus. Hanc opinionem firmat tum aliis testimoniis allatis, tum ex Cic. ad Att. vi. 7. et xii. 25. ex Tacit. Hist. ii. 98. CREV.

quattuor triremes fuere. Regia classis septem et triginta maioris formae navium erat, in quibus tres hepteres et quattuor hexeres habebat. Praeter has decem triremes erant. Et hi adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, e portu movit: et, postquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo et conspecti ab hostibus sunt, et ipsi eos viderunt. Ab regiis sinistro cornu, quod ab alto obiectum erat, Hannibal, dextro Apollonius, purpuratorum unus, praeerat: et iam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant. Prima praetoria navis Eudami erat; cogebat agmen Chariclitus; Pamphilidas mediae classi praeerat. Eudamus, postquam hostium aciem instructam et paratam ad concurrendum vidit, et ipse in altum evehitur, et deinceps, quae sequebantur, servantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res primo tumultum praebuit. Nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset: et festinans ipse praepropere cum quinque solis navibus Hannibali occurrit. Ceteri, quia in frontem dirigere iussi erant, non sequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat; trepidantibusque iis inter se, iam in dextro[3] cornu adversus Hannibalem pugnabatur. Sed momento temporis et navium virtus, et usus rei maritimae terrorem omnem Rhodiis dempsit. Nam et in altum celeriter evectae naves locum post se quaeque venienti ad terram dedere; et, si qua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut, libero inter ordines discursu praetervecta, in puppim impetum dabat. Maxime exterruit hepteris regia, a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. Itaque iam haud dubie dextrum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto, multitudine navium maxime Hannibal, ceteris omnibus longe praestantem, urgebat: et circumvenisset, ni, signo sublato ex praetoria nave, (quo dispersam classem in unum colligi mos erat) omnes, quae in dextro cornu vicerant, naves ad opem ferendam suis concurrissent. Tum et Hannibal, quaeque circa eum erant naves, capessunt fugam: nec insequi Rhodii, ex magna parte aegris, et ob id celerius fessis remigibus, potuerunt. Quum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes, claudas mutilatasque naves

U. C. 562. A. C. 190.

Pugna inter regios et Rhodios.

24.

Vincunt Rhodii.

3 *Iam in dextro cornu*] Imo *in laevo*, vel si, levior mutatio placet, *in altero*. Nam in iis quae proxime procedunt, dextrum cornu hostium inclinasse dicitur, Ergo ab Rhodiis laevum cornu vicerat. Tota proelii narratio id probat. Simile Livii, sive librariorum erratum tum alibi iam aliquoties notavimus, tum supr. xxxviii. 9. CREV.

U. C. 562. A. C. 190. apertis navibus remulco trahentes, viginti paullo amplius 4 integras abscedentes, e turri praetoriae navis, silentio facto, 'Exsurgite,' inquit, 'et egregium spectaculum capessite 'oculis!' Consurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hostium, prope una voce exclamavere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam et Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, iussit. Aliquamdiu secuti sunt: postquam terrae appropinquabat Hannibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti, hep- 5 terem captam, quae primo concursu icta erat, aegre Phaselidem pertraxerunt. Inde Rhodum, non tam victoria laeti, quam alius alium accusantes, quod, quum potuisset, non omnis submersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Hannibal, ictus uno proelio adverso, ne tum quidem 6 praetervehi Lyciam audebat, quum coniungi veteri regiae classi quam primum cuperet. Et, id ne ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad Patara et Megisten portum miserunt. Eudamum cum septem navibus maximis ex ea classe, cui praefuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt; ut, quantum consilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda.

25. Magnam laetitiam Romanis iam prius nuntius victoriae, deinde adventus attulit Rhodiorum: et apparebat, si ea cura Rhodiis dempta esset, vacuos eos tuta eius regionis maria praestaturos. Sed profectio Antiochi ab Sardibus, 7 ne opprimerentur urbes maritimae, abscedere custodia Ioniae atque Aeolidis prohibuit. Pamphilidam cum quattuor navibus tectis ad eam classem, quae circa Patara erat, miserunt. Antiochus non civitatium modo, quae circa se erant, contrahebat praesidia; sed ad Prusiam, Bithyniae regem, miserat legatos literasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat: 'Venire eos ad omnia regna 'tollenda, ut nullum usquam orbis terrarum, nisi Roma-'num, imperium esset. Philippum et Nabin expugnatos;

Antiochus Prusiam ad bellum concitat.

4 *Remulco trahentes*] cf. Supr. xxv. 30.

5 *Hepterem . . . . quae primo concursu icta erat*] Vel aliam hepterem intellige, quam quae initio proelii demersa dicitur: vel in illo priore loco *demersa* nihil aliud erit, quam ita perforata, ut aquam acciperet, et paullum sideret. Crev.

6 *Hannibal . . . . ne tum quidem praetervehi Lyciam audebat*] Hoc absurdum est: quasi vero clades accepta animos Hannibali facere debuisset ad peragendum inceptum. Vitium residere videtur in verbo *audebat*. Sed sine libris nihil conamur. Hanc fuisse Livii mentem arbitramur, ut diceret Hannibalem, quamvis proelio adverso ictum, ne tam improspero quidem successu deterritum esse, quominus Lyciam praetervehi in animo haberet. Crev.

7 *Praestaturos*] Hanc priscam formam pro vulg. *praestituros*, quod Sigonius reposuerat, revocavit Drakenb. cf. supr. ix. 24. xxviii. 35.

'se tertium peti. Ut quisque proximus ab oppresso sit, 'per omnes velut continens incendium pervasurum. Ab 'se gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in volun-'tariam servitutem concessisset.' His motum Prusiam literae Scipionis consulis, sed magis eius fratris Africani, ab suspicione tali averterunt: qui, praeter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum maiestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit. 'Regulos se ac-'ceptos in fidem in Hispania reges reliquisse. Masinissam 'non in patrio modo locasse regno, sed in Syphacis, a quo 'ante expulsus fuisset, regnum imposuisse: et esse eum 'non Africae modo regum longe opulentissimum, sed toto 'in orbe terrarum cuivis regum vel maiestate, vel viribus 'parem. Philippum et Nabin, hostes bello superatos ab 'T. Quinctio, tamen in regno relictos. Philippo quidem 8 'anno priore etiam stipendium remissum, et filium obsidem 'redditum: et quasdam civitates extra Macedoniam, pa-'tientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. Id ea-'dem dignitate et Nabin futurum fuisse, nisi eum suus 'primum furor, deinde fraus Aetolorum absumpsisset.' Maxime confirmatus est animus regis, postquam ad eum C. Livius, qui praetor ante classi praefuerat, legatus ab Roma venit, et edocuit, quanto et spes victoriae certior Romanis, quam Antiocho, et amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

U. C. 562. A. C. 190.

Prusias a Rom. ad pacis consilia revocatur.

26. Antiochus, postquam a spe societatis Prusiae decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quae per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam; magis quia terrestribus copiis exercitum Romanum et duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse, quam quod res navalis ipsa per se aut tentata sibi unquam feliciter, aut tunc magnae et certae fiduciae esset. Erat tamen momentum in praesentia spei, quod et magnam partem Rhodiae classis circa Patara esse, et Eumenem regem cum omnibus navibus suis consuli obviam in Hellespontum profectum audierat. Aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia, ad Samum per occasionem fraude praeparatam absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: id oppidum Colophonium, mari imminens, abest a vetere 9 Colophone duo ferme millia passuum: et ipsam urbem suae esse potestatis volebat, adeo propinquam Epheso, ut nihil terra marive ageret, quod non subiectum oculis Colo-

Antiochus it ad classem.

8 *Anno priore*] Imo hoc anno, quod iam Dukerus monuit, a Scipionibus per Macedoniam in Asiam transeuntibus. cf. Polyb. xx. 13. Rup.

9 *Et ipsam urbem*] Colophonem, ut patet ex iis quae sequuntur. Cr.

U. C. 562. A. C. 190.

phoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos, audita obsidione, non dubitabat ad opem ferendam sociae urbi classem a Samo moturos: eam occasionem Polyxenidae ad rem gerendam fore. Igitur, operibus oppugnare urbem aggressus, et ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrimque vineas et aggerem muro iniunxit, et testudinibus arietes admovit. Quibus [1] territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Aemilium, fidem praetoris populique Romani implorantes, miserunt. Aemilium et Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem, quam Polyxenidam, bis nequicquam ab se provocatum, potestatem pugnae facturum esse: et turpe existimabat, Eumenis classem adiuvare consulem ad traiiciendas in Asiam legiones; se Colophonis obsessae auxilio, incertam finem habituro, alligari. Eudamus Rhodius, qui et tenuerat eum Sami, cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare et dicere, 'Quanto satius esse, vel 'socios obsidione eximere, vel victam iam semel classem 'iterum vincere, totamque maris possessionem hosti eri'pere, quam, desertis sociis, tradita Antiocho Asia terra 'marique, in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, 'ab sua parte belli discedere?'

Colophonem oppugnat.

27. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant traiicere. Id erat horreum Romanis; eoque omnes ex Italia missae onerariae dirigebant cursum. Circumvecti ab urbe ad aversa insulae (obiecta aquiloni ad Chium et [2] Erythras sunt) quum pararent traiicere, literis certior fit praetor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse; vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. Simul allatum est, Teios regiae classi benigne commeatus praebuisse; quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repente avertit, aut volentibus iis usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Quum direxissent ad terram proras, quindecim ferme iis naves circa Myonnesum apparuerunt, quas primo ex classe regia praetor esse ratus, instituit sequi. Apparuit inde, piraticas celoces et lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis praeda revertentes, postquam videre ex alto classem, in fugam verterunt. Et [3] celeritate superabant, levioribus et ad id fabrefactis navigiis, et propiores terrae erant. Itaque, priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt. Unde se e

Aemilius Teum petit.

1 *Testudinibus*] Ope testudinum, sub quibus latebant ii qui arietem impellebant. Crev.

2 *Ad aversa insulae*] Ad partem insulae Sami ab urbe aversam.

3 *In fugam verterunt*] *Se verterunt* in duobus codd. exhibetur, sed vulgatum, quod in reliquis codd. et edd. omnibus superest, plurimis exemplis firmatur. cf. supr. ii. 62.

portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur praetor. Myonnesus promontorium inter Teum Samumque est. Ipse collis est in modum metae in acutum cacumen a fundo satis lato fastigatus: a continenti artae semitae aditum habet: a mari exesae fluctibus rupes claudunt; ita ut quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum, quam, quae in statione sunt, naves, promineant. Circa ea appropinquare non ausae naves, ne sub ictu superstantium rupibus piratarum essent, diem trivere. Tandem, sub noctem vano incepto quum abstitissent, Teum postero die accessere: et, in portu, qui ab tergo urbis est, (Geraesticum ipsi appellant) navibus constitutis, praetor ad depopulandum circa urbem agrum milites emisit. Teii, quum in oculis populatio esset, oratores cum infulis et velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, 'et iuvisse eos 'commeatu classem hostium' arguit, 'et quantum vini Po-'lyxenidae promisissent: quae si eadem classi Romanae 'darent, revocaturum se a populatione militem; sin minus, 'pro hostibus eos habiturum.' Hoc tam triste responsum quum retulissent legati, vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. Eo forte die Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, postquam movisse a Samo Romanos audivit, et, ad Myonnesum piratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naves in Geraestico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) ancoras portu occulto iecit. Inde ex propinquo explorans, quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum, circumsessis ad exitum faucibus portus, expugnasset, sic et Romanam expugnaturum. Nec est dissimilis natura loci. Promontoriis coeuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duae simul inde naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, et, denis navibus ad promontoria stantibus, quae ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in litora expositis, terra marique simul hostes opprimere. Quod non vanum ei consilium fuisset, ni, quum Teii facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis, in eum portum, qui ante urbem est, classem transire. Di-

[Margin: 4, 5, 6 (line markers); U. C. 562. A. C. 190. Myonnesus. 28. Polyxenidas ad Macrin.]

4 *Myonnesus . . . . inter Teum Samumque est*] Accuratius videretur Douiatio, *Inter Teum Labedumque.* Atque hoc modo descriptus est situs Myonnesi a Stephano. CREV.

5 *Plus in altum . . . promineant*] Longius porrigantur versus altum mare, quam quae in statione sunt naves, et ultra eas promineant. CREV.

6 *Quemadmodum Rhodiam classem*] cf. Supr. 11.

U. C. 562. A. C. 190. citur et Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, quum forte duae naves in arto ostio implicitos remos fregissent: et inter alia id quoque movit praetorem, ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente. Traducta classe ad urbem,

29. Aemilius contendit ad hostem.

ignaris omnibus, egressi milites nautaeque sunt ad com- [7] meatus et vinum maxime dividendum in naves; quum medio forte diei agrestis quidam, ad praetorem adductus, nuntiat, 'alterum iam diem classem stare ad insulam Ma'crin, et paullo ante visas quasdam moveri, tanquam ad 'profectionem, naves.' Re subita perculsus praetor tubicines canere iubet, ut, si qui per agros palati essent, redirent: tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. Haud secus, quam in repentino incendio aut capta urbe, trepidatur, aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus: incertisque clamoribus, quibus ipsis tubae obstreperent, turbatis imperiis, tandem concursum ad naves est. Vix suam quisque noscere aut adire prae tumultu poterat: trepidatumque cum periculo et in mari, et in terra foret, ni, partibus divisis, Aemilius, cum praetoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequentes, suo quamque ordine in frontem instruxisset; Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut et sine trepidatione conscenderent, et, ut quaeque parata esset, exiret navis. Ita et explicuere ordinem primae in conspectu praetoris, et coactum agmen ab Rhodiis est: instructaque acies, velut cerneret regios, in altum processit. Inter Myonnesum et Corycum promontorium erant, quum hostem conspexere. Et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, et ipsa aciem adversam explicuit; tantum laevo evecta cornu, ut amplecti et circumire dextrum cornu Romanorum posset. Quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse aequare ordinem Romanos, et tantum non iam circumiri a dextro cornu, concitat naves; (et erant Rhodiae longe omnium celerrimae tota classe) aequatoque cornu, praetoriae navi, in qua Polyxenidas erat, suam obiecit.

30. Pugna committitur.

Iam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiae duae et viginti erant. Hostium classis undenonaginta navium fuit, et maximae formae naves tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium et virtute militum Romani longe regios praestabant: Rhodiae naves agilitate, et arte gubernatorum, et scientia remigum. Maximo ta-

7 *Ignaris omnibus*] Omnibus, sive Romanis, seu Rhodiis ignorantibus tam propinquam hostium classem esse. Crev.

8 men hostibus terrori fuere, quae ignes prae se portabant: et, quod unum iis ad Panormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. Nam metu ignis adversi regiae naves, ne prora concurrerent, quum declinassent, neque ipsae ferire rostro hostem poterant, et obliquas se ipsae ad ictus praebebant: et, si qua concurrerat, obruebatur infuso igni; magisque ad incendium, quam ad proelium, trepidabant. Plurimum tamen, quae solet, militum virtus in bello valuit. Mediam namque aciem hostium Romani quum rupissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodios regiis sese obiecere: momentoque temporis et media acies Antiochi, et laevo in cornu circumventae naves mergebantur. Dextra pars integra, sociorum magis clade, quam suo periculo, terrebatur. Ceterum, postquam alias circumventas, praetoriam navem Polyxenidae, relictis sociis, vela dantem vi-9 dere, sublatis raptim dolonibus (et erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam, quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis; quarum decem et tres captae in potestatem hostium venerunt, ceterae incensae aut demersae. Romanorum duae naves fractae sunt, vulneratae aliquot. Rhodia una capta memorabili casu. Nam, quum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora, ictu ipso excussa e nave sua, unco dente, velut manu ferrea iniecta, 1 alligavit alterius proram: inde tumultu iniecto, quum, divellere se ab hoste cupientes, inhiberent Rhodii, tractum ancorale et implicitum remis, latus alterum detersit: debilitatam ea ipsa, quae icta cohaeserat, navim cepit. Hoc maxime modo ad Myonnesum navali proelio pugnatum est.

U. C. 562. A. C. 190.

Vincunt Romani.

31. Quo territus Antiochus, quia, possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, praesidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio iussit. Non enim tueri solum Lysimachiam a primo impetu Romanorum facile erat: sed obsidionem etiam per totam hiemem tolerare, et obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus, et interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, et Sardes recepit se: atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia arcesserent, et quocunque alio poterat

Antiochus Lysimachiam deserit.

Copias contrahit.

8 *Quae ignes prae se portabant*] cf. Supr. II.

9 *Dolonibus*] cf. Supr. XXXVI. 44.

1 *Quum .... inhiberent Rhodii*] Quum Rhodii retro agerent navem, tractum ancorale, id est, funis cui ancora alligatur protractus, et magna parte evolutus extra navem in mare, unius lateris remos detersit. CREV.

U. C. 562. A. C. 190. ad copias contrahendas, in unum iam consilium, ut acie dimicaret, intentus, misit.

Regillus Aemilius, post victoriam navalem profectus Ephesum, directis ante portum navibus, quum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, quo ante navale proelium cursum a Samo intenderat, navigat. Ibi naves in proelio quassatas quum refecisset, L. Aemilium Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum traiiciendum misit: Rhodias, parte praedae et spoliis navalibus decoratas, domum redire iubet. Rhodii impigre praevertere, ad traiiciendasque copias consulis 2 iere: atque, eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocaeam traiecit. In sinu maris intimo posita haec urbs est, oblonga forma: duum millium et quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in artiorem velut cuneum, Lamptera ipsi appellant: mille et ducentos 3 passus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille passuum excurrens medium fere sinum velut nota distinguit; ubi cohaeret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet. Qui in meridiem vergit, ab re appellant Naustathmon, quia ingentem vim navium 4 capit: alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos quum occupasset Romana classis; priusquam aut scalis, aut operibus, moenia aggrederetur, mittendos censuit praetor, qui principum magistratuumque animos tentarent. Postquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens aedificiis 5 erat; templa deum aliquantum tenebant loci: ea prius ariete admoto, quatere muros turresque coepit. Deinde, quum eo multitudo occurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries: et iam utrimque sternebantur muri. Ad quorum casum quum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam ascensum in muros tentarent; adeo obstinate restiterunt oppidani, ut facile appareret, plus in armis et virtute, quam in moenibus, auxilii esse. Coactus ergo periculo militum praetor receptui cani iussit, ne obiiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto proelio, ne tum quidem ad quietem versi; sed undique omnes ad

Phocaeae situs.

32. Eam classis Romana oppugnat.

2 *Praevertere*] Antequam redirent domum, aliud sibi praevertendum, sive prius faciendum esse duxerunt, id nempe quod mox narratur. Crev.

3 *Lamptera*] Sic appellatus esse videtur hic locus, quia ibi pharus erat, quod signum esset navigantibus. Haec enim est vis et usus nominis Graeci λαμπτήρ. Crev.

4 *Naustathmon*] Vocabulum Graecum a ναῦς navis et σταθμος statio.

5 *Infrequens aedificiis*] Pauca habuit aedificia. Contra loca ubi multa aedificia exstructa sunt, dicuntur aedificiis frequentia. cf. supr. xxxi. 23. Doer.

6 munienda et obmolienda, quae ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius, a praetore missus: qui, castigata pertinacia eorum, 'Maiorem 'curam Romanis, quam illis,' ostenderet, 'esse, ne in per'niciem urbis pugnaretur: si absistere furore vellent, po-
7 'testatem iis dare eadem conditione, qua prius C. Livii in 'fidem venissent, se tradendi.' Haec quum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem, nihil in eo esse praesidii, retulerant: tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Quum signa in urbem inferrentur, et pronuntiasset praetor, parci se deditis velle, clamor undique est sublatus, 'indignum fa'cinus esse, Phocaeenses, nunquam fidos socios, semper
8 'infestos hostes, impune eludere.' Ab hac voce, velut signo a praetore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Aemilius primo resistere et revocare, dicendo, 'captas, non deditas, diripi urbes: et in his tamen impera'toris, non militum, arbitrium esse.' Postquam ira et avaritia imperio potentiora erant, praeconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire iubet, ne violarentur: et in omnibus, quae ipsius potestatis fuerunt, fides constitit praetoris. Urbem, agrosque, et suas leges iis restituit: et, quia iam hiems appetebat, Phocaeae portus ad hibernandum classi delegit.

U. C. 563.
A. C. 190.

Phocaeenses portas aperiunt.

Urbs diripitur.

33. Per idem fere tempus consuli, transgresso Aeniorum Maronitarumque fines, nuntiatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a praesidio Lysimachiam esse.
9 Id multo, quam de navali victoria, laetius fuit: utique postquam eo venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitus praeparatis, eos excepit; ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut impedimenta aegrique consequerentur, qui passim per omnia Thraciae castella, fessi morbis ac longitudine viae, relicti erant. Receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum, Hellespontum perveniunt: ubi, omnibus cura regis Eumenis ad traiiciendum praeparatis, velut in pacata litora, nullo prohibente, aliis alio delatis navibus,

Hellespontum traiicit.

6 *Obmolienda*] Obiectis molibus obstruenda, ne aditus pateat. Supr. xxxiii. 5. Doer.

7 *Eadem conditione*] De hac conditione nihil diserte scriptum est, nisi quod eos anno superiore Romanorum partis fuisse supr. xxxvi. 45. liquet. Duker.

8 *Eludere*] sc. Romanos.

9 *Quam de navali victoria*] Supplet Douiatius, *quam* nuntius *de navali victoria*, quam ellipsin duriorem putat Crevier. quam ut Livius ea uti voluisse videatur. Suspicatur igitur hic aliquid esse corrupti. Verum quum praecesserit *nuntiatur*, *victam regiam classem*, facile inde hic intelligi potest *quam* nuntiatum *de navali victoria*. Drak.

U. C. 562. A. C. 190.

sine tumultu traiecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus in Asiam; quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Hellespontum aliquamdiu habuerunt, quia dies forte, quibus ancilia moventur, religiosi ad iter inciderant. [1] [2] Iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disiunxerant ab exercitu: [3] causaque et is ipse morae erat, dum consequeretur.

34. *Legatus Antiochi de pace.*

Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei spem attulit mora et cunctatio Romanorum; quos, simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quam P. Scipionem: et ita mandatum ab rege erat. In eo maximam spem habebat, praeterquam quod et magnitudo animi et satietas gloriae placabilem eum maxime faciebat; notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: [4] etiam quod filius eius captus in potestate regis erat. [5] Is ubi, et quando, et quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat. Alii principio belli, a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt: alii, postquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obviam equitatu, quum reciperet sese, in eo tumultu delapsum ex equo, cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberalius, neque benignius haberi colique adolescentem, quam cultus est, potuisse. Ob haec quum adventum P. Scipionis legatus exspectasset, ubi is venit, consulem adit, petitque, ut mandata audiret. Advocato frequenti consilio, legati verba sunt audita. Is, 'Multis ante legationibus nequicquam ultro citroque de 'pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse,' dixit, 'quod priores legati nihil impetrassent. Smyrnam 'enim, et Lampsacum, et Alexandriam Troadem, et Lysi'machiam in Europa, iactatas in illis disceptationibus esse. 'Quarum Lysimachia iam cessisse regem, ne quid in

Filius Africani captivus apud Antiochum.

35. *Legati oratio de pace.*

1 *Quibus ancilia moventur*] Quibus Salii ancilia ferentes per urbem eunt cum tripudiis sollennique saltatione. cf. supr. i. 20. Crev.

2 *Religiosi*] Quibus per religionem non licet iter facere. cf. supr. vi. 1. Crev.

3 *Disiunxerant ab exercitu*] Scilicet non licebat Saliis per eos dies loco, in quo erant, discedere. Scipio autem adhuc in Europa erat, quum dies illi incidissent. Duker.

4 *Qui victor*] Qualem se praebuerat.

5 *Etiam quod*] Hoc respondet clausulae praecedenti, *in eo maximam spem habebat.*

U. C. 562.
A. C. 190.

'Europa habere eum dicerent: eas, quae in Asia sint, 'civitates tradere, paratum esse, et si quas alias Romani, 'quod suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio 'velint. Impensae quoque, in bellum factae, partem dimi-'diam regem praestaturum populo Romano.' Hae conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, 'Ut memores 6 'rerum humanarum, et suae fortunae moderarentur, et 'alienam ne urgerent. Finirent Europa imperium. Id 'quoque immensum esse. Et parari singula acquirendo 'facilius potuisse, quam universa teneri posse. Quod si 'Asiae quoque partem aliquam abstrahere velint, dum-'modo non dubiis regionibus finiant, vinci suam temperan-'tiam Romana cupiditate, pacis et concordiae causa, regem 'passurum.' Ea, quae legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis visa. Nam, 'et impensam, 'quae in bellum facta esset, omnem praestare regem,' aequum censebant, 'cuius culpa bellum excitatum esset; 'et, non Ionia modo atque Aeolide deduci debere praesidia 'regia: sed, sicut Graecia omnis liberata esset, ita, quae 'in Asia sint, omnes liberari urbes. Id aliter fieri non 'posse, quam ut cis Taurum montem possessione Asiae 'Antiochus cedat.'

Responsum Romanorum.

36. Legatus, postquam nihil aequi in consilio impetrare se censebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum est conatus. Omnium primum, filium ei sine pretio redditurum regem, dixit: deinde, ignarus et animi Scipionis, et moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, et, nomine tantum regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio: 'Quod Romanos omnes, quod me, ad quem missus es, 'ignoras, minus miror; quum te fortunam eius, a quo 'venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne 'Chersonesum intraremus; aut ad Hellespontum obsisten-'dum, ne in Asiam traiiceremus: si pacem tanquam ab sollici-'tis de belli eventu petituri eratis. Concesso vero in Asiam 7 'transitu, et non solum frenis, sed etiam iugo accepto, quae 'disceptatio ex aequo, quum imperium patiendum sit, re-'licta est? Ego ex munificentia regia maximum donum 'filium habebo: aliis, deos precor, ne unquam fortuna 'egeat mea; animus certe non egebit. Pro tanto in me 'munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam

Africani animum tentat legatus.

Responsum Africani.

6 *Et alienam ne urgerent*] Ab aliena, sc. regis adversa fortuna, nimis premenda abstinerent. DOER.

7 *Sed etiam iugo accepto*] Rectius dixisset noster *equite* pro *iugo*, quum apud Polyb. in Excerpt. Leg. 23. *τὸν ἀναβάτην* habemus. Respexit scilicet Polybius fabulam illam de equo, quam Stesichorus, cum Himeraei Phalaridem summum ducem contra hostem creassent, narrasse dicitur apud Aristot. Rhet. ii. 20. cf. Hor. Epist. i. 10. 34. sqq.

U. C. 562. A. C. 190. 'pro privato beneficio desiderabit. Publice nec habebo 'quicquam ab illo, nec dabo. Quod in praesentia dare 'possim, fidele consilium est. Abi, nuntia meis verbis, 'bello absistat, pacis conditionem nullam recuset.' Nihil ea moverunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo iam sibi leges dicerentur. Omissa igitur in praesentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit.

37. Consul ad Antiochum ducit. Consul, omnibus praeparatis ad proposita exsequenda, quum ex stativis movisset, Dardanum primum, deinde Rhoeteum, utraque civitate obviam effusa, venit. Inde Ilium processit, castrisque in campo, qui est subiectus moenibus, positis, in urbem arcemque quum escendisset, [8] sacrificavit Minervae praesidi arcis; et Iliensibus in omni [9] rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos praeferentibus, et Romanis laetis origine sua. Inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis pervenerunt. Eo et Eumenes rex, conatus primo ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elaeam, adversis deinde ventis quum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, qua proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expediendos, tradito frumento, quibus iusserat consul, in eadem stativa rediit. Inde, plurium dierum praeparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem, priusquam hiems opprimeret.

Antiochus Africano filium remittit. Regia castra circa Thyatira erant: ibi quum audisset Antiochus, P. Scipionem aegrum Elaeam delatum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit. Non solum animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit: satiatusque tandem complexu filii, 'Renuntiate,' inquit, 'gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc 'non posse, quam ut suadeam, ne ante in aciem descendat, 'quam in castra me redisse audierit.' Quanquam sexaginta duo millia peditum, plus duodecim millia equitum animos interdum ad spem certaminis faciebant; motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunae posuerat subsidia, recepit se, et transgressus Phrygium amnem, circa Magnesiam, quae [1]

8 *Iliensibus*] Quos tamen antiquitus coloniam ab Aeolia deductam, et postea a regibus Macedoniae cum advenarum colluvione commixtos fuisse testantur Scylax p. 35. et Strabo xiii. p. 593. cf. supr. xxix. 12. Polyb. xxiii. 3. Niebhr. i. n. 543.

9 *In omni rerum verborumque honore*] Praepositionem *in* elegantius omittendam censet Crevier. Sed Livius alibi hanc praepositionem addidit, ubi plerumque omittere solet. cf. supr. i. 52 et 57. DRAK.

1 *Phrygium amnem*] Per *Phrygium amnem* intelligit Douiatius *Hermum*, sed Crevierius, Strabonem xiii.

ad Sipylum est, posuit castra: et, ne, si extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam sex cubita altam, duodecim latam quum duxisset, extra duplex vallum fossae circumdedit: interiore labro murum cum turribus crebris obiecit; unde facile arceri transitu fossae hostis posset.

38. Consul, circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. Inde quum profectum audisset, secutus vestigia citra Phrygium amnem, quattuor millia ab hoste, posuit castra. Eo mille 2 ferme equites, (maxima pars Gallograeci erant, et Dahae quidam aliarumque gentium sagittarii equites intermixti) tumultuose amne traiecto, in stationes impetum fecerunt. Primo turbaverunt incompositos: deinde, quum longius 3 certamen fieret, Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus, regii, fessi iam et plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. Tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt, et duo millia fere et quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus et muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere. Aliquanto pauciores, qui in statione erant, duo tamen millia, per se, nullo a munimento castrorum milite avocato, et primo aequum proelium sustinuere, et, crescente certamine, pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens instructae utrimque acies pro vallo stetere. Quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abessent.

39. Consul, postquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, 'Quid sibi faciendum esset, si 'Antiochus pugnandi copiam non faceret? Instare hie-'mem. Aut sub pellibus habendos milites fore, aut, si 'concedere in hiberna vellent, differendum esse in aesta-'tem bellum.' Nullum unquam hostem Romani aeque contempserunt. Conclamatum undique est, 'duceret ex-'templo, et uteretur ardore militum:' qui, tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in proelium hostis non exiret.

p. 626. secutus, *Hyllum*, qui in Hermum delabitur. Plinius H. N. v. 29. Phrygem ab Hyllo diversum facit.

2 *Dahae*] Populi ad mare Caspium, Medis vicini. DOER.

3 *Romanorum*] Copulam *et* hoc loco desiderari censent plures critici, sed, ut Glareanus animadvertit, hic, ut alibi apud nostrum, ἀσύνδετον esse potest.

U. C. 562. A. C. 190.

Cn. Domitius, ad explorandum iter, et qua parte adiri vallum hostium posset, missus, postquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoveri placuit. Tertio signa in medium campi prolata, et instrui acies coepta est. Nec Antiochus ultra tergiversandum ratus, ne et suorum animos minueret detrectando certamen, et hostium spem augeret, et ipse copias eduxit; tantum progressus a castris, ut dimicaturum appareret. 4 5

Acies utrimque instruitur.

Romana.

Romana acies unius prope formae fuit, et hominum et armorum genere. Duae legiones Romanae, duae socium 6 ac Latini nominis erant: quina millia et quadringenos singulae habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: hastatorum prima signa, deinde principum erant: triarii postremos claudebant. Extra hanc veluti iustam aciem, a parte dextra consul Achaeorum caetratis 7 immixtos auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum, 8 aequata fronte instruxit: ultra eos equitum minus tria millia opposuit; ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles et Cretenses 9 (quingentorum utrique numerum explebant) statuit. Laevum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripaeque deruptae claudebant. Quattuor tamen inde turmae equitum oppositae. Haec summa copiarum erat Romanis, et duo millia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant. Hi praesidio relicti sunt castris. Sexdecim elephantos post triarios in subsidio locaverunt. Nam, praeterquam quod multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quattuor et quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt; sive quia magnitudine, (longe enim illi praestant) sive robore animorum vincuntur.

40. Regia.

Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque erat. Decem et sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitae ap- 1 pellabantur. Haec media acies fuit, in fronte in decem

4 *Cn. Domitius*] Hunc Domitium Africanus vices suas obire apud fratrem iusserat, eumque consilio iuvare, dum ipse abesset, testibus Plut. in Apophthegm. et Appiano in Syr. CREV.

5 *Tantum progressus*] sc. Quantum necesse erat, ut dimicaturum appareret. CREV.

6 *Duae socium*] *Duae alae socium* legendum censet Crevier. cui assentitur Drakenb. qui *sociorum et nominis Latini legiones* nullibi memorari apud nostrum notat.

7 *Caetratis*] cf. Supr. xxviii. 6.

8 *Auxiliares*] Non Achaeos, sed Pergamenos, quos Eumenes Romanis adversus Antiochum auxilio adduxit, intelligendos esse monet Drakenborchius.

9 *Tralles*] Thraciae populi. DOER. Illyriae gens. SIGON. Gens et oppidum ad Maeandrum fluvium. GLAREAN.

1 *More Macedonum*] cf. Supr. xxxvi. 18.

partes divisa. Partes eas interpositis binis elephantis dis-2 tinguebat: a fronte introrsus in duos et triginta ordines armatorum acies patebat. Hoc et roboris in regiis copiis 3 erat, et, perinde quum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis, magnum terrorem praebebat. Ingentes ipsi erant: addebant speciem frontalia, et cristae, et tergo impositae turres, turribusque superstantes, praeter rectorem, quaterni armati. Ad latus dextrum phalangitarum mille et quingentos equites Gallograecorum opposuit. His tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit. Addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, et eiusdem regionis mixti multarum gentium equites. Continens his grex sexdecim elephantorum est oppositus in subsidiis: ab eadem parte, paullulum producto cornu, regia cohors erat: 4 argyraspides a genere armorum appellabantur. Dahae deinde, equites sagittarii, mille et ducenti: tum levis armatura trium millium, pari ferme numero pars Cretenses, pars Tralles. Duo millia et quingenti Mysi sagittarii his adiuncti erant. Extremum cornu claudebant quattuor millia mixti Cyrtaei funditores, et Elymaei sagittarii. Ab laevo cornu phalangitis adiuncti erant Gallograeci equites mille et quingenti: et similiter his armati duo millia Cappadocum: (ab Ariarathe missi erant regi). Inde auxiliares mixti omnium generum duo millia et septingenti, et tria millia cataphractorum equitum, et mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus et Lydis immixti. Ante hunc equitatum falcatae quadrigae et cameli, quos appellant dromadas. His insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. Inde alia multitudo, 5 par ei, quae in dextro cornu erat; primi Tarentini, deinde Gallograecorum equitum duo millia et quingenti, inde 6 Neocretes mille, et eodem armatu Cares et Cilices mille et quingenti, et totidem Tralles, et tria millia caetratorum; (Pisidae hi erant, et Pamphylii, et Lycii) tum Cyrtaeorum

2 *A fronte introrsus*] Quingenti phalangitae a fronte stabant, ita ut duo et triginta ordines sexdecim millia armatorum efficerent.

3 *Perinde*] Quemadmodum magni roboris erat illa phalanx, ita et magnum terrorem praebebat. Crev.

4 *Argyraspides*] A Graeca voce *ἄργυρον* argentum, et *ἄσπις* clypeus.

5 *Tarentini*] cf. Supr. xxxv. 28.

6 *Neocretes*] Novi Cretes. Atquinam illi sint, non liquet; nisi quod apud Polyb. v. 65. et 79. Cretensibus adiunguntur et annumerantur. Haud scio an apud Cretenses Neocretes ea conditione essent, qua apud Lacedaemonios illi, qui Neodamodes appellabantur, scilicet novi cives, a *νέος* novus et *δᾶμος* populus, de quibus multa disputaverunt viri docti. cf. Muller. Dör. iii. 3. § 5. Thirlwall. Gr. Hist. iv. Append. I.

U. C. 562. A. C. 190. 41.

et Elymaeorum paria in dextro cornu locatis auxilia, et sexdecim elephanti modico intervallo distantes. Rex ipse in dextro cornu erat: Seleucum filium et Antipatrum fratris filium in laevo praeposuit: media acies tribus permissa, Minioni, et Zeuxidi, et Philippo magistro elephantorum.

Nebula matutina, crescente die levata in nubes, caliginem 7 dedit: humor inde, ab austro velut, perfudit omnia. Quae nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. Nam et obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum; et humor, toto fere gravi armatu, nihil gladios aut pila hebetabat. Regii, tam lata acie, ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: et humor arcus fundasque et iaculorum amenta emollierat. Falcatae quoque quadrigae, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. Armatae autem in hunc maxime modum erant. Cuspides circa 8 temonem ab iugo decem cubita exstantes, velut cornua, habebant; quibus, quicquid obvium daretur, transfigerent: et in extremis iugis binae circa eminebant falces; altera aequata iugo, altera inferior in terram devexa: illa, ut, quicquid ab latere obiiceretur, abscinderet: haec, ut prolapsos subeuntesque contingeret. Item ab axibus rotarum 9 utrimque binae eodem modo diversae deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia, si in extremo, aut in medio locatae forent, per suos agendae erant, in prima acie, ut ante dictum est, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnae, et quam anceps esset auxilii genus, si quis pavorem magis equis iniiceret, quam iusta adoriretur pugna, Cretenses sagittarios, funditoresque, et iaculatores 1 equitum, non confertos, sed, quam maxime possent, dispersos, excurrere iubet; simul omnibus partibus tela ingerere. Haec velut procella, partim vulneribus missilium undique coniectorum, partim clamoribus dissonis, ita consternavit equos, ut repente, velut effrenati, passim incerto

Falcatae quadrigae.

7 *Nebula matutina*] Nebula matutina oriente die caliginem dedit: crescente, levata est in nubes. CREV.

8 *Cuspides .... decem cubita exstantes*] *Cubito* legit Schefferus de re vehicul. ii. 15. HEARN. Haec Schefferi coniectura admittenda videtur, ne immanis sit illarum cuspidum longitudo, et simul ut cuspidum currui unicuique affixarum numerus notetur. Exstabant igitur ex unoquoque curru decem cuspides ad cubiti unius longitudinem. CREV. *Duo* pro *decem* legendum suspicatur Drakenborchius, quum alibi notas numerales x. et II. commutentur, nisi vocem *cubita* hoc sensu positam malis, scilicet ut decem cuspides singulae cubitum eminerent.

9 *Subeuntesque*] Eos, qui curribus appropinquabant.

1 *Et iaculatores equitum*] Et ex equitibus, eos qui iaculatores essent. Nisi si forte aliquid hic excidit, quale esset *cum aliquot turmis equitum*. Infra enim quattuor diversa genera distinguuntur eorum qui quadrigas illas expulerunt: *levis armatura, expediti funditores, velox Cretensis, eques*. CREV.

cursu ferrentur: quorum impetus et levis armatura, et expediti funditores, et velox Cretensis momento declinabant: 2 et eques insequendo tumultum ac pavorem equis camelisque, et ipsis simul consternatis, augebat, clamore et ab alia circumstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigae: amotoque inani ludibrio, tum demum ad iustum proelium, signo utrimque dato, concursum est. Ceterum vana illa res verae mox cladis causa fuit. Auxilia enim subsidiaria, quae proxima locata erant, pavore et consternatione quadrigarum territa, et ipsa in fugam versa, nudarunt omnia usque ad cataphractos equites. Ad quos quum, dissipatis subsidiis, pervenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum 3 pars eorum sustinuerunt. Alii fusi sunt; alii propter gravitatem tegumentorum armorumque oppressi sunt. Totum deinde laevum cornu inclinavit; et, turbatis auxiliaribus, qui inter equites, et quos appellant phalangitas, erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi simul perturbati ordines, et impeditus intercursu suorum usus praelongarum hastarum, (sarissas Macedones vocant) intulere signa Romanae legiones, et pila in perturbatos coniecere. Ne interpositi quidem elephanti militem Romanum deterrebant, assuetum iam ab Africis bellis et vitare impetum beluae, et ex transverso aut pilis incessere, aut, si propius 4 subire posset, gladio nervos incidere. Iam media acies fere omnis a fronte prostrata erat, et subsidia circumita a tergo caedebantur: quum in parte alia fugam suorum, et prope iam ad ipsa castra clamorem paventium accepere. Namque Antiochus a dextro cornu, quum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, praeter quattuor turmas equitum, et eas, dum applicant se suis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis et cataphracto equitatu fecit: nec a fronte tantum instabat, sed, circumito a flumine cornu, iam ab latere urgebat; donec fugati equites primum, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Praeerat castris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post paucos annos pontifex maximus factus est. Is, qua fugam cernebat suorum, cum praesidio omni occurrit; et stare primo, deinde redire in pugnam, iubebat, pavorem et turpem fugam increpans. 5 Minae exinde erant, in perniciem suam caecos ruere, ni

U. C. 562. A. C. 190.

42.

Laevum cornu Antiochi turbatur.

Media acies prostrata.

Sinistrum cornu Rom. fugit ad castra.

43.

2 *Camelisque, et ipsis*] Et camelis quoque ipsis, qui vicini quadrigis erant. CREV.

3 *Pars eorum*] Valde suspectae sunt hae duae voces, et iis recisis sensus nihilominus integer constat. CREV.

4 *Nervos incidere*] Nervos poplitum intelligimus. CREV.

5 *Minae exinde erant*] Scilicet minabatur, milites in perniciem suam caecos ruere.

U. C. 562. A. C. 190. dicto parerent. Postremo dat signum suis, ut primos fugientium caedant, turbam insequentium ferro et vulneribus in hostes redigant. Hic maior timor minorem vicit. Ancipiti coacti metu primo constiterunt; deinde et ipsi redierunt in pugnam, et Aemilius cum suo praesidio (erant autem duo millia virorum fortium) effuse sequenti regi acriter restitit. Et Attalus, Eumenis frater, a dextro cornu, a quo laevum hostium primo impetu fugatum fuerat, ut ab sinistro fugam suorum et tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus, postquam et eos, quorum terga modo viderat, repetentes pugnam, et aliam et a castris et ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maxime acie cumulaverant, ubi et robur fortissimorum virorum, et arma gravitate fugam impedierant) pergunt ad castra diripienda. Equites primi omnium Eumenis, deinde et alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem, et postremos, ut quosque adepti sunt, caedunt. Ceterum fugientibus maior pestis, intermixtis quadrigis, elephantisque, et camelis erat, et sua ipsorum turba: quum, solutis ordinibus, velut caeci super alios alii ruentes, incursu belluarum obtererentur. In castris quoque ingens, et maior prope quam in acie, caedes est edita. Nam et primorum fuga in castra maxime inclinavit; et huius fiducia multitudinis, qui in praesidio erant, pertinacius pro vallo pugnarunt. Retenti in portis valloque, quae se impetu ipso capturos crediderant, Romani, postquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt caedem. Ad quinquaginta millia peditum caesa eo die dicuntur, equitum tria millia; mille et quadringenti capti, et quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quattuor et viginti equites; et de Eumenis exercitu quinque et viginti.

Repellitur Antiochus, et fugit.

44. Et illo quidem die victores, direptis hostium castris, cum magna praeda in sua reverterunt; postero die spoliabant caesorum corpora, et captivos contrahebant. Legati ab 6 Thyatira et a Magnesia ad Sipylum ad dedendas urbes venerunt. Antiochus, cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu armatorum media ferme nocte Sardes contendit. Inde, quum audisset, Seleucum filium et quosdam amicorum Apameam praegressos, et ipse quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apa-

6 *Ab Thyatira*] Vulgo huius urbis nomen effertur neutro genere, numero plurativo. Sed quemadmodum hic Livius, sic et Plinius, H. N. v. 29. *Thiatyra alluitur Lyco.* Et Stephanus hanc quoque nominis formam probat. Crev.

meam, Zenoni tradita custodia urbis, Timone Lydiae praeposito: quibus spretis, consensu oppidanorum et militum, qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt. Sub idem fere tempus et ab Trallibus, et a Magnesia, quae super Maeandrum est, et ab Epheso legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas, audita pugna, et, classe usque ad Patara Lyciae pervectus, metu stationis Rhodiarum navium, quae ad Megisten erat, in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiae civitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat. Eo et P. Scipio ab Elaea, quum primum pati laborem viae potuit, venit.

U. C. 562. A. C. 190.

45.

Asiae urbes se dedunt.

Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petiit, impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos post dies Zeuxis, qui praefectus Lydiae fuerat, et Antipater fratris filius venerunt. Hi, prius Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, et placatiore eo et sua et regis spe invento, tum P. Scipionem, et per eum consulem, adierunt: praebitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, 'Non tam, quid ipsi dicamus, 'habemus,' inquit Zeuxis, 'quam ut a vobis quaeramus, 'Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem ve'niamque impetrare a victoribus possimus. Maximo sem'per animo victis regibus populisque ignovistis. Quanto 'id maiore et placatiore animo decet vos facere in hac 'victoria, quae vos dominos orbis terrarum fecit? Positis 'iam adversus omnes mortales certaminibus, haud secus 'quam deos, consulere et parcere vos generi humano opor'tet.' Iam ante, quam legati venirent, decretum erat, quid responderetur: respondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: 'Romani ex iis, quae in deum im'mortalium potestate erant, ea habemus, quae dii dederunt. 'Animos, qui nostrae mentis sunt, eosdem in omni fortuna 'gessimus, gerimusque: neque eos secundae res extule'runt, nec adversae minuerunt. Eius rei, ut alios omittam, 'Hannibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos 'dare possem. Postquam Hellespontum traiecimus, prius'quam castra regia, priusquam aciem videremus, quum 'communis Mars et incertus belli eventus esset, de pace 'vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus condi'tiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa ab'stinete, Asiaque omni, quae cis Taurum montem est, de'cedite. Pro impensis deinde in bellum factis quindecim 'millia talentum Euboicorum[7] dabitis: quingenta praesen-

Antiochi legatus pacem petit.

Responsum Africani.

Pacis conditiones.

7 *Talentum Euboicorum*] Quattuor millium denariorum, i. e. quadraginta

U. C. 562. A. C. 190. 'tia; duo millia et quingenta, quum senatus populusque 'Romanus pacem comprobaverint; millia deinde talentum 8 'per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta 'talenta, et quod frumenti reliquum ex eo, quod patri de- 'bitum est, placet. Haec quum pepigerimus, facturos vos 'ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si 'obsides viginti nostro arbitratu dabitis: sed nunquam sa- 'tis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi 'Hannibal erit. Eum ante omnia deposcimus. Thoantem 'quoque Aetolum, concitorem Aetolici belli, qui et illorum 'fiducia vos, et vestra illos in nos armavit, dedetis, et cum 'eo Mnasilochum Acarnana, et Chalcidenses Philonem et 'Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, 'quia serius facit, quam facere potuit. Si nunc moratus 'fuerit, sciat, regum maiestatem difficilius ab summo fasti- 'gio ad medium detrahi, quam a mediis ad ima praecipi- 'tari.' Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent. Itaque Romam mitti legatos placuit. Consul in hiberna exercitum Magnesiam ad Maeandrum et Tralles Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: et legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. Secutae eos sunt legationes omnium Asiae populorum.

46. Dum haec in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de provinciis Romam redierunt; Q. Minucius ex Liguribus, M'. Acilius ex Aetolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho et Aetolis urbem est invectus. Praelata sunt in eo triumpho signa militaria ducenta triginta: et argenti infecti tria millia pondo; signati tetradrachmum Atticum centum tredecim millia, cistophorum ducenta 9 quadraginta octo: vasa argentea caelata multa, magnique ponderis. Tulit et supellectilem regiam argenteam, ac

M'. Acilius de Antiocho triumphat.

minarum, si Festum sequamur, unde Euboicum minus Attico talento tertia parte evadit. Budaeus autem de asse, IV. ex Herodoto colligit talentum Euboicum minas sex et quinquaginta cum duabus minae partibus habuisse.

8 *Millia deinde talentum*] Mille talenta quoque anno, sic Latini semper fere, ubi de millibus sermo est, numeros cardinales pro distributivis usurpant. cf. supr. xxii. 36. *Milleni* apud Plaut. Bacch. iv. 19. 4. et apud Priscian. de Fig. Mem. vi. 14. solum invenitur. RASCH.

9 *Cistophorum*] Cistophorus nummus fuit, quem Turnebus Advers. iii. 5. sic appellatum censet, quod in eo essent sculpti cistigeri, id est, ii qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana ferebant, ut in Cybeles mysteriis, Bacchi orgiis, Cereris Initiis. Porro quattuor denarii septem cistophoros cum semisse aequabant, teste Festo in voce *Euboicum*. CREV. cf. Ernest. Clav. Cic. v. *Cistophorus*.

vestem magnificam; coronas aureas, dona sociarum civitatium, quadraginta quinque; spolia omnis generis: captivos nobiles, Aetolos et regios duces, sex et triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies, quum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. Milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus et spectaculo et fama rerum triumphus fuit.

U. C. 562.
A. C. 190.

Adversa pugna in Hispania.

Huius triumphi minuit laetitiam nuntius ex Hispania [1] tristis, adversa pugna in Bastetanis, ductu L. Aemilii proconsulis, apud oppidum Lyconem cum Lusitanis sex millia de exercitu Romano cecidisse: ceteros, paventes intra vallum compulsos, aegre castra defendisse, et in modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Haec ex Hispania nuntiata. Ex Gallia legatos Placentinorum et Cremonensium L. Aurunculeius praetor in senatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumptis, quosdam taedio accolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus, 'Uti C. Laelius consul, si ei videretur, sex millia familia'rum conscriberet, quae in eas colonias dividerentur: et 'ut L. Aurunculeius praetor triumviros crearet ad eos co'lonos deducendos.' Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo. Haud ita multo post, quum iam consularium comitiorum appeteret tempus, C. Laelius consul ex Gallia Romam rediit. Is non solum, ex facto absente se senatusconsulto, in supplementum Cremonae et Placentiae colonos scripsit; sed, ut novae coloniae duae in agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur, et retulit, et auctore eo Patres censuerunt.

47.

Eodem tempore L. Aemilii praetoris literae allatae de navali pugna ad Myonnesum facta, et L. Scipionem consulem exercitum in Asiam traiecisse. Victoriae navalis ergo in unum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quod exercitus Romanus tum primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera et laeta eveniret. Vicenis maioribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare consul est iussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. M. Aemilius Lepidus petebat adversa omnium fama, quod provinciam Siciliam petendi causa, non consulto senatu, ut sibi id facere liceret, reliquisset. Petebant cum

Comitia.

1 *Ductu L. Aemilii proconsulis*] Hic est Aemilius ille Paullus, quem postea clarabit victoria de Perseo rege et Macedonibus. Ideo autem hic vocatur proconsul, quia, licet praetor in Hispaniam profectus esset, ut constat supr. xxxvi. 2. cum imperio tamen consulari missus est, ita ut non sex fasces, sed duodecim haberet, teste Plutarcho in eius vita. CREV.

U. C. 562. A. C. 190. eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messalla. Fulvius consul unus creatur, quum ceteri centurias non explessent: isque postero die Cn. Manlium, Lepido deiecto, (nam Messalla tacuit) collegam dixit. Praetores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo et Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsaeus, L. Baebius Dives.

U. C. 563. A. C. 189.

48. M. Fulvio, Cn. Manlio Coss. Rumor vanus de captis Scipionibus.

M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romae fuisse, et paene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa, consulem L. Scipionem, et cum eo P. Africanum, in colloquium evocatos regis, et ipsos comprehensos esse; et, ducibus captis, confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, et deletas omnes copias Romanorum esse. Ob haec Aetolos sustulisse animos, et abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam, et in Dardanos, et in Thraciam, ad conducenda mercede auxilia profectos. Haec qui nuntiarent Romam, A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio propraetore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde fabulae huic, legatos Aetolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent, imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, et exercitum deletum esse; Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit, nec pro vana praetermissa.

49. Legati Aetolorum infecta pace dimissi.

Aetoli legati in senatum introducti, quum et causa eos sua et fortuna hortaretur, ut confitendo seu suae culpae seu errori veniam peterent supplices; orsi a beneficiis in populum Romanum, et prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, et offenderunt aures insolentia sermonis; et eo, vetera et obliterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paullo plurium maleficiorum gentis, quam beneficiorum, memoria subiret animos Patrum, et, quibus misericordia opus erat, iram et odium irritarent. Interrogati ab

2 *Quum ceteri centurias non explessent*] Quum ceteri non habuissent legitimum suffragiorum numerum, id est, plus parte dimidia centuriarum in suffragia euntium. Sic supr. iii. 64. *tribus non explerent.* CREV.

3 *Collegam dixit*] *Dixit* hoc loco non interpretandum est *nominavit*, sed *renuntiavit*, quum Cn. Manlius postero die populi suffragiis consul creatus esset.

4 *Messalla tacuit*] Abstitit a petendo consulatum.

5 *Flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat*] Nempe Fabius Pictor, qui postremo loco nominatus est. CREV.

6 *Subtexit deinde*] sc. Valerius Antias, supra commemoratus.

uno senatore, 'permitterentne arbitrium de se populo Romano?' deinde ab altero, 'habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios et hostes essent?' nihil ad ea 7 respondentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum 8 deinde prope ab universo senatu est, 'Totos adhuc Antiochi Aetolos esse, et ex unica ea spe pendere animos 'eorum. Itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandosque feroces animos esse.' Etiam illa res accendit, quod eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiae atque Athamaniae bellum inferebant. Senatusconsultum in M'. Acilii sententiam, qui Antiochum Aetolosque devicerat, factum est, 'Ut Aetoli eo die iuberentur proficisci ab urbe, et intra quintum decimum diem 'Italia excedere.' A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum missus, denuntiatumque, 'Si qua deinde legatio 'ex Aetolis, nisi permissu imperatoris, qui eam provinciam 'obtineret, et cum legato Romano, venisset Romam, pro 'hostibus omnes futuros.' Ita dimissi Aetoli.

U. C. 563.
A. C. 189.

50. Consulares exercitus.

De provinciis deinde consules retulerunt: sortiri eos Aetoliam et Asiam placuit. Qui Asiam sortitus esset, ex- 9 ercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, et in eum supplementum quattuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, et sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, et quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri consuli exercitus, qui erat in Aetolia, est decretus; et, ut supplementum scriberet, permissum, civium sociorumque eundem numerum, quem collega. Naves quoque idem consul, quae priore anno paratae erant, ornare iussus, ac ducere secum: nec cum Aetolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephalleniam insulam traiicere. Mandatum eidem, ut, si per commodum reipublicae facere posset, ut ad comitia Romam rediret. Nam, praeterquam quod magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. Si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Aetolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio sorte evenit. Praetores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam et inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsaeus Hispaniam citeriorem, L. Baebius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliae legio una et classis, quae in ea provincia erat, decreta; et ut duas decumas frumenti novus praetor imperaret Siculis: earum alteram in Asiam, al-

Provinciae.

7 *Egredi templo*] sc. Curia.
8 *Antiochi Aetolos esse*] Antiocho addictos esse.
9 *Et in eum*] Ut iustus huius exercitus numerus expleretur. DOER.

U. C. 563. A. C. 189.

teram in Aetoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iussum. L. Baebio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, et sex millia peditum Latini nominis, ducenti equites. Plautio Hypsaeo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia socium Latini nominis, et ducenti equites: cum his supplementis ut singulas legiones duae [1] Hispaniae haberent. Prioris anni magistratibus, C. Laelio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. Prorogatum et P. Iunio propraetori in Etruria cum eo exercitu, qui in provincia esset; et M. Tuccio propraetori in Bruttiis et Apulia.

51. Certamen inter Pont. Max. et Fl. Quirinalem.

Priusquam in provincias praetores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit et Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria inter L. Metellum et Postumium Albinum fuerat. Consulem illum, cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus pontifex maximus; praetorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. Et in senatu, et ad populum magnis contentionibus certatum est; et imperia inhibita ultro citroque, [2] et pignora capta, et multae dictae, et tribuni appellati, et [3] provocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici; et multae ex iussu populi remissae. Ira provinciae ereptae praetorem magistratu abdicare se conantem Patres auctoritate sua deterruerunt: et, ut ius inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, consules praetoresque in provincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore: et post dies paucos nuntii certi literaeque imperatoris Romam allatae; quae non tantum gaudium ab recenti metu attulerunt, (desierant enim victum in Aetolia metuere) quam a vetere fama: quod [4] ineuntibus id bellum gravis hostis et suis viribus, et quod Hannibalem rectorem militiae haberet, visus fuerat. Nihil tamen aut de consule mittendo in Asiam mutandum, aut

1 *Ut singulas legiones*] Ut Hispania tam citerior quam ulterior unam legionem haberet. Doer.

2 *Imperia inhibita ultro citroque*] Praetore nimirum, pro iure praetoriae potestatis, iubente pontificem absistere incepto; pontifice maximo, tanquam summo sacrorum antistite, iubente praetorem, qui Flamen Quirinalis erat, atque ideo iussis pontificis maximi subiectus, sibi dicto audientem esse. Crev.

3 *Pignora capta*] Pignoribus enim captis multae solvendae necessitas iniungebatur. Pignora autem non statim vendebantur, neque nisi quum, causa cognita, reus multam solvere noluisset. cf. supr. iii. 38.

4 *Quam a vetere fama*] Hanc lectionem ex Rubenii coniectura, quam laudat Crevier. pro vulg. *quam averterunt famam* Bekker. reposuit.

minuendas eius copias, censuerunt; metu, ne cum Gallis foret bellandum. U. C. 563. A. C. 189.

52. Haud multo post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, 5 cum Antiochi regis legatis, et Eumenes rex Rhodiique Romam venerunt. Cotta in senatu primum, deinde in concione iussu Patrum, quae acta in Asia essent, exposuit. Supplicatio inde in triduum decreta est, et quadraginta maiores hostiae immolari iussae. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is quum breviter et egisset 6 gratias Patribus, 'quod obsidione se ac fratrem exemissent, 'regnumque ab iniuriis Antiochi vindicassent:' et gratulatus esset, 'quod mari terraque prospere res gessissent; 'quodque regem Antiochum, fusum fugatumque et exutum 'castris, prius Europa, post et Asia, quae cis Taurum mon-'tem est, expulissent: sua' deinde 'merita malle eos ex 'imperatoribus suis legatisque, quam se commemorante, 'cognoscere,' dixit. Haec approbantibus cunctis, iubenti-7 busque dicere ipsum, omissa in id verecundia, 'quid sibi 'a senatu populoque Romano tribui aequum censeret: pro-8 'pensius cumulatiusque, si quo possit, prout eius merita 'sint, senatum facturum;' ad ea rex: 'Si ab aliis sibi prae-'miorum optio deferretur, libenter, data modo facultate 'consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis 'usurum fuisse, ne quid aut immoderate cupisse, aut pe-'tisse parum modeste videri posset: verum enimvero, quum 'ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se 9 'fratresque suos ipsorum arbitrii debere esse.' Nihil hac oratione eius Patres conscripti deterriti sunt, quo minus dicere ipsum iuberent: et quum aliquamdiu, hinc indul-1 gentia, hinc modestia, inter permittentes in vicem, non 2 magis mutua, quam inexplicabili facilitate, certatum esset, 3 Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut 'absurdum esse' diceret, 'ignorare regem, quid 'sperans, aut petens venerit. Quae accommodata regno 'suo sint, ipsum optime scire: Asiam longe melius, quam 'senatum, nosse. Revocandum igitur et cogendum, quae 'vellet, quaeque sentiret, expromere.' Reductus a prae-53. tore in templum rex, et dicere iussus: 'Perseverassem,' inquit, 'tacere, Patres conscripti, nisi Rhodiorum legatio-

Senatus Eumeni datus.

Oratio Eumenis.

5 *Rhodiique*] Vel intellige, vel adde *legati*. Crev.

6 *Fratrem*] Attalum.

7 *In id*] In praesens, quod ad hanc rem attinet. Doer.

8 *Si quo*] Intellige, *modo*. cf. supr. iv. 1. *si quo intentius possit.*

9 *Fratresque suos*] Scilicet praeter Attalum Athenaeum quoque fratrem Eumenes habuit. cf. infr. xxxviii. 12 et 13. Rasch.

1 *Inter permittentes in vicem*] sc. Eumenem et senatum.

2 *Inexplicabili*] Cui nullus terminus, nulla finiendae rei via reperiretur.

3 *Templo*] sc. Curia. cf. supr. 49.

U. C. 563. A. C. 189.

'nem mox vocaturos vos scirem: et, illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. Quae quidem eo difficilior oratio 'erit, quod ea postulata eorum futura sint, ut non solum 'nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem 'proprie pertineat, petere videantur. Agent enim causam 'civitatium Graecarum, et liberari eas dicent debere. Quo 'impetrato, cui dubium est, quin et a nobis aversuri sint 'non eas modo civitates, quae liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras; ipsi autem tanto obligatos 'beneficio verbo socios, re vera subiectos imperio et obnoxios habituri sint? Et, si diis placet, quum has tantas 'opes affectabunt, dissimulabunt, ulla parte id ad se pertinere: vos modo id decere, et conveniens esse ante factis, 'dicent. Haec vos ne decipiat oratio, providendum vobis 'erit; neve non solum inaequaliter alios nimium deprimatis ex sociis vestris, alios praeter modum extollatis; sed 'etiam, ne, qui adversus vos arma tulerint, in meliore statu 4 'sint, quam socii et amici vestri. Quod ad me attinet, in 'aliis rebus cessisse intra finem iuris mei cuilibet videri 'malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse; in certamine autem amicitiae nostrae, benevolentiae erga vos, honoris, qui a vobis habebitur, minime a 'quoquam aequo animo vinci possum. Hanc ego maximam 'hereditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam 'Graeciamque incolentium in amicitiam vestram venit, 'eamque perpetua et constanti fide ad extremum finem 'vitae perduxit: nec duntaxat animum vobis bonum ac 'fidelem praestitit, sed omnibus interfuit bellis, quae in 'Graecia gessistis, terrestribus, navalibus; omni genere 'commeatuum ita, ut nemo sociorum vestrorum aequari ulla 'parte posset, vos adiuvit. Postremo quum Boeotos ad 'societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multo post exspiravit. Huius ego vestigia ingressus, voluntati quidem et studio in colendis vobis 'adiicere (etenim inexsuperabilia haec erant) nihil potui: 'rebus ipsis meritisque et impensis officiorum ut superare 'possem, fortuna, tempora, Antiochus, et bellum in Asia 'gestum praebuerunt materiam. Rex Asiae et partis 'Europae Antiochus filiam suam in matrimonium mihi 5 'dabat; restituebat extemplo civitates, quae defecerant a

4 *Qui adversus vos arma tulerint*] Primo mallemus *tulerunt*. Deinde, quod ad rem ipsam attinet, hic designantur civitates Graeciae, quae sociae Antiochi fuerunt; quaeque, si in libertatem restituantur, praemium habebunt belli adversus Romanos gesti, libertatem, dum ipse Eumenes, socius et amicus populi Romani, pro tot laboribus periculis, nullam mercedem referet, nisi vastitatem regni sui, exhaustas opes, toleratam obsidionem, etc. In fine orationis eadem rursus sententia iisdem pene verbis iteratur. Crev.

5 *Filiam suam*] Laodicen.

'nobis; spem magnam in posterum amplificandi regni U. C. 563.
'faciebat, si secum adversus vos bellum gessissem. Non A. C. 189.
'gloriabor eo, quod nihil in vos deliquerim: illa potius,
6 'quae vetustissima domus nostrae vobiscum amicitia digna
'sunt, referam. Pedestribus navalibusque copiis, ut nemo
'vestrorum sociorum me aequiparare posset, imperatores
'vestros adiuvi; commeatus terra marique suppeditavi;
'navalibus proeliis, quae multis locis facta sunt, omnibus
'adfui; nec labori meo nec periculo usquam peperci.
'Quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum,
'Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitae
'regnique. Liberatus deinde obsidione, quum alia parte
'Antiochus, alia Seleucus circa arcem regni mei castra ha-
'berent, relictis rebus meis, tota classe ad Hellespontum
'L. Scipioni consuli vestro occurri, ut eum in traiiciendo
'exercitu adiuvarem. Postquam in Asiam exercitus vester
'est transgressus, nunquam a consule abscessi: nemo miles
'Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quam ego
'fratresque mei. Nulla expeditio, nullum equestre proe-
'lium sine me factum est. In acie ibi steti, eam partem
'sum tutatus, in qua me consul esse voluit. Non sum
'hoc dicturus, Patres conscripti, Quis hoc bello me-
'ritis erga vos mecum comparari potest? Ego nulli
'omnium neque populorum, neque regum, quos in
'magno honore habetis, non ausim me comparare. Hostis
'Masinissa ante vobis, quam socius, fuit: nec incolumi
'regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis
'omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit
'vestra: tamen eum, quia in Africa adversus Syphacem et
'Carthaginienses fideliter atque impigre vobiscum stetit,
'non in patrium solum regnum restituistis, sed, adiecta
'opulentissima parte Syphacis regni, praepotentem inter
'Africae reges fecistis. Quo tandem igitur nos praemio
'atque honore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes,
'semper socii fuimus? Pater, ego, fratresque mei non in
'Asia tantum, sed etiam procul ab domo in Peloponneso,
'in Boeotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello,
'terra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postu-
'las? dicat aliquis. Ego, Patres conscripti, quoniam
'dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos ea
'mente ultra Tauri iuga emostis Antiochum, ut ipsi tene-
'retis eas terras, nullos accolas, nec finitimos habere, quam

6 ***Vetustissima domus nostrae vobiscum amicitia***] Amicitia illa ab Attalo Eumenis patre coepta erat, non ita multos ante annos. Sed nimirum, si respicias ceteros Asiae Graeciaeque reges et populos, primus omnium Attalus, ut supra memoravit Eumenes, in amicitiam Romanorum venerat: et hoc sensu *vetustissima* hic dicitur Attalicae domus cum Romanis amicitia. CREV.

U. C. 563. A. C. 189. 'vos, malo; nec ulla alia re tutius stabiliusque regnum 'meum futurum spero. Sed si vobis decedere inde, atque 'exercitus deducere in animo est; neminem digniorem 'esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possideat, 'quam me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare 'civitates servas. Ita opinor, si nihil hostile adversus vos 'fecerunt: sin autem Antiochi partis fuerunt; quanto est 7 'vestra prudentia et aequitate dignius, sociis bene meritis, 'quam hostibus, vos consulere?'

54. Grata oratio regis Patribus fuit: et facile apparebat, munifice omnia et propenso animo facturos. Interposita Smyrnaeorum brevis legatio est, quia non aderat quidam Rhodiorum. Collaudatis egregie Smyrnaeis, quod omnia ulti- 8 ma pati, quam se regi tradere, maluissent, introducti Rhodii sunt. Quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiae cum populo Romano, meritisque Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: 'Nihil,' inquit, 'nobis tota 'nostra actione, Patres conscripti, neque difficilius, neque 'molestius est, quam quod cum Eumene nobis disceptatio 'est: cum quo uno maxime regum et privatum singulis, 'et, quod magis nos movet, publicum civitati nostrae hos'pitium est. Ceterum non animi nostri, Patres conscripti, 'nos, sed rerum natura, quae potentissima est, disiungit; 'ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus; 'reges serva omnia et subiecta imperio suo esse velint. 'Utcunque tamen res se habet, magis verecundia nostra 'adversus regem nobis obstat, quam ipsa disceptatio aut 'nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem 'praebitura videtur. Nam, si aliter socio atque amico regi, 'et bene merito hoc ipso in bello, de cuius praemiis agitur, 'honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in ser'vitutem traderetis, esset deliberatio anceps; ne aut regem 'amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto 'vestro, et gloriam, Philippi bello partam, nunc servitute 'tot civitatium deformaretis. Sed ab hac necessitate, aut 'gratiae in amicum minuendae, aut gloriae vestrae, egregie 'vos fortuna vindicat. Est enim deum benignitate non 'gloriosa magis, quam dives, victoria vestra: quae vos fa'cile isto velut aere alieno exsolvat. Nam et Lycaonia, et 'Phrygia utraque, et Pisidia omnis, et Chersonesus, quae- 9 'que circumiacent Europae, in vestra sunt potestate. Qua-

Rhodiorum legatorum oratio.

7 *Fuerunt*] *Fuerint* ex edd. Gronov. reposuit Bekker. Sed priscam lectionem Crevierius revocavit, quia altera indicare videtur dubitationem, quae tamen nulla est.

8 *Quod omnia ultima pati*] cf. Supr. xxxiii. 38. et xxxv. 42.

9 *Quaeque circumiacent Europae*] Et eae regiones Europae, quae circumiacent, sive adiacent iis, quae modo nominatae sunt, terris. cf. Polyb. Leg. 25. Intelliguntur igitur Aenus et Maronea, Thraciae urbes, Chersonesus in Europa, et Lysimachia. DRAK.

'rum una quaelibet regi adiecta multiplicare regnum Eu- U. C. 563. A. C. 189.
'menis potest: omnes vero datae maximis eum regibus
'aequare. Licet ergo vobis, et praemiis belli ditare socios,
'et non decedere instituto vestro, et meminisse, quem titu-
'lum praetenderitis prius adversus Philippum, nunc ad-
'versus Antiochum, belli: quid feceritis, Philippo victo;
'quid nunc a vobis, non magis quia fecistis, quam quia id
'vos facere decet, desideretur atque exspectetur. Alia
'enim aliis et honesta est et probabilis causa armorum.
'Illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus, oramque ali-
'quam maris ut possideant. Vos nec cupistis haec, ante-
'quam haberetis: nec nunc, quum orbis terrarum in ditione
'vestra sit, cupere potestis. Pro dignitate et gloria apud
'omne genus humanum, quod vestrum nomen imperium-
1 'que iuxta ac deos immortales iam pridem intuetur, pugna-
'stis. Quae parare et quaerere arduum fuit, nescio an
'tueri difficilius sit. Gentis vetustissimae nobilissimaeque,
'vel fama rerum gestarum, vel omni commendatione hu-
'manitatis doctrinarumque, tuendam ab servitio regio liber-
2 'tatem suscepistis. Hoc patrocinium receptae in fidem et
'in clientelam vestram universae gentis perpetuum vos
'praestare decet. Non, quae in solo modo antiquo sunt,
'Graecae magis urbes sunt, quam coloniae earum, illinc
'quondam profectae in Asiam. Nec terra mutata mutavit
'genus aut mores. Certare pio certamine cuiuslibet bonae
'artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quaeque civi-
'tas et conditoribus suis. Adistis Graeciae, adistis Asiae
'urbes plerique: nisi quod longius a vobis absumus, nulla
'vincimur alia re. Massilienses, quos, si natura insita
3 'velut ingenio terrae vinci posset, iam pridem efferassent
'tot indomitae circumfusae gentes, in eo honore, in ea me-
4 'rito dignitate audimus apud vos esse, ac si medium um-
'bilicum Graeciae incolerent. Non enim sonum modo
'linguae vestitumque et habitum, sed ante omnia mores, et
'leges, et ingenium sincerum integrumque a contagione
'accolarum, servarunt. Terminus est nunc imperii vestri
'mons Taurus. Quicquid intra eum cardinem est, nihil
'longinquum vobis videri debet. Quo arma vestra perve-
'nerunt, eodem ius hinc profectum perveniat. Barbari,

1 *Iuxta ac*] Particulam *ac* omittendam censet Crevier. utpote ab iis adiectam, qui ignorarent praepositionis *iuxta* eandem esse vim ac τοῦ *secundum*, *non minus quam*. Sed codices omnes nostri vulgatum tuentur. Drak.

2 *Hoc patrocinium*] Quum Graecam gentem in fidem clientelamque vestram receperitis, vos decet patronos vos ei exhibere, sive in Graecia ipsa, sive in Asia Graeci degant. Cr.

3 *Velut ingenio terrae*] Velut indole terrae, quam incolunt, propria. Doer.

4 *Medium umbilicum . . . incolerent*] sc. tanquam Graece μεσομφάλοι essent.

U. C. 563. A. C. 189. 'quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, 'quo gaudent, reges habeant: Graeci suam fortunam, ves-'stros animos gerunt. Domesticis quondam viribus etiam 'imperium amplectebantur; nunc, imperium ubi est, ibi 'ut sit perpetuum, optant. Libertatem vestris tueri armis 'satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quae-'dam civitates cum Antiocho senserunt. Et aliae prius 'cum Philippo, et cum Pyrrho Tarentini. Ne alios po-'pulos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. 'Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte, Patres 'conscripti. Inducetis in animum negare Eumenis cupi-'ditati, quod iustissimae irae vestrae negastis. Rhodii et 'in hoc, et in omnibus bellis, quae in illa ora gessistis, 'quam forti fidelique opera vos adiuverimus, vestro iudicio 'relinquimus. Nunc in pace id consilium afferimus; quod 'si comprobaveritis, magnificentius vos victoria usos esse, 'quam vicisse, omnes existimaturi sint.' Apta magnitudini Romanae oratio visa est.

55. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii, vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt Patres conscriptos, 'Ut suae potius clementiae, quam regis 'culpae, qui satis superque poenarum dedisset, memores 'consulerent. Postremo pacem datam a L. Scipione im-'peratore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate 'sua.' Et senatus eam pacem servandam censuit, et pau-cos post dies populus iussit. Foedus in Capitolio cum An-tipatro principe legationis, et eodem fratris filio regis An-tiochi, est ictum.

Pax cum Antiocho confirmata.

Auditae deinde et aliae legationes ex Asia sunt. Qui-bus omnibus datum est responsum, 'Decem legatos more 'maiorum senatum missurum ad res Asiae disceptandas 'componendasque. Summam tamen hanc fore: ut cis 'Taurum montem, quae intra regni Antiochi fines fuissent, 'Eumeni attribuerentur, praeter Lyciam Cariamque usque 'ad Maeandrum amnem: ea civitatis Rhodiorum essent. 'Ceterae civitates Asiae, quae Attali stipendiariae fuissent, 5 'eaedem Eumeni vectigal penderent: quae vectigales An-'tiochi fuissent, eae liberae atque immunes essent.' Decem legatos hos decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Ne-ronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Aemilium Paullum, P. Cornelium Len-

Decem legati in Asiam mittuntur.

56. tulum, P. Aelium Tuberonem. His, quae praesentis dis-

5 *Stipendiariae*] Stipendiariae civitates *tributum* ex arbitrio victorum pendebant, et idcirco peiore conditione erant, quam quae *vectigali* certae obnoxiae essent.

U. C. 563. A. C. 189. Senatus-consultum de Asia.

ceptationis essent, libera mandata: de summa rerum senatus constituit: 'Lycaoniam omnem, et Phrygiam utramque, et 6 'Mysiam, regias silvas, et Lydiae Ioniaeque, extra ea oppida, quae libera fuissent, quo die cum rege Antiocho 'pugnatum est, et nominatim Magnesiam ad Sipylum, et 7 'Cariam, quae Hydrela appellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, et castella vicosque trans 'Maeandrum amnem, et oppida, nisi quae libera ante bellum fuissent; Telmissum item nominatim, et castra Telmissium, praeter agrum, qui Ptolemaei Telmissii fuisset: 8 'haec omnia, quae supra scripta sunt, regi Eumeni iussa 'dari. Rhodiis Lycia data, extra eundem Telmissum, et 'castra Telmissium, et agrum, qui Ptolemaei Telmissii fu'isset: haec et ab Eumene, et ab Rhodiis excepta. Ea 'quoque his pars data Cariae, quae propior Rhodum insu'lam trans Maeandrum amnem est; oppida, vici, castella, 'agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quae eorum oppida in 'libertate fuissent, pridie quam cum Antiocho rege in Asia 'pugnatum est.'

Soli Ciliciae urbs.

Pro his quum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quae in Cilicia est, egerunt: 'Argis et illos, sicut sese, 'oriundos esse: ab ea germanitate fraternam sibi cum iis 'caritatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut 'eam civitatem ex servitute regia eximerent.' Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quicquam impetratum, testante foedera Antipatro, adversus quae ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam peti, et iuga Tauri transcendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent Patres, adiecerunt: 'Si utique eam rem ad civitatis suae dignitatem pertinere 'censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum per'tinaciam legatorum.' Tum vero impensius, quam ante, Rhodii gratias egerunt, cessurosque se potius arrogantiae Antipatri, quam causam turbandae pacis praebituros, dixerunt. Ita nihil de Solis mutatum est.

57. Per eos dies, quibus haec gesta sunt, legati Massiliensium nuntiarunt, 'L. Baebium praetorem, in provinciam Hispa'niam proficiscentem, ab Liguribus circumventum; magna 'parte comitum caesa, vulneratum ipsum, cum paucis, sine 'lictoribus, Massiliam perfugisse, et intra triduum exspi'rasse.' Senatus, ea re audita, decrevit, 'uti P. Iunius

6 *Lydiae Ioniaeque, extra ea oppida*] Mallem *Lydiae Ioniaeque oppida, extra ea*, sed codices vulgatam lectionem tuentur.

7 *Cariam*] Hanc Cariam Cellarius urbem Phrygiae, non regionem esse monstrat. cf. Geogr. Antiq. iii. 4. Strabo xiv. p. 650.

8 *Iussa dari*] *Iussi dare*, sc. legati, Drakenborch. coniecit, sed in vulgato *ἀνακόλουθον* agnoscit Duker.

U. C. 563. A. C. 189.

'Brutus, qui propraetor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia 'esset.' Hoc senatusconsultum literaeque a Sp. Postumio praetore in Etruriam missae sunt: profectusque in Hispaniam est P. Iunius propraetor. In qua provincia prius aliquanto, quam successor veniret, L. Aemilius Paullus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, quum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnavit. Fusi fugatique sunt hostes: caesa decem et octo millia armatorum; tria millia trecenti capti, et castra expugnata. Huius victoriae fama tranquilliores in Hispania res fecit.

Aemilius Lusitanos vincit.

Eodem anno ante diem tertium Kalendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex senatusconsulto L. Valerius 9 Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappo triumviri deduxerunt. Tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena iugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boiis fuerat: Galli Tuscos expulerant.

Certamen de censura.

Eodem anno censuram multi et clari viri petierunt. Quae res, tanquam in se parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multo maiorem excitavit. Petebant T. Quinctius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M'. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Aetolosque devicerat. In hunc maxime, quod 1 multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligaverat, favor populi se inclinabat. Id quum aegre paterentur tot nobiles, novum sibi hominem tantum prae- 2 ferri; P. Sempronius Gracchus et C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quod pecuniae regiae praedaeque aliquantum, captae in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in aerarium retulisset. Varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur: cuius auctoritatem, 3 perpetuo tenore vitae partam, toga candida elevabat. Is testis, quae vasa aurea atque argentea, captis castris, inter aliam praedam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat

9 *Latinam coloniam*] cf. Supr. xxxiv. 53.

1 *Quod multa congiaria habuerat*] Quod multa dederat populo viritim distribuenda. Congiaria enim sunt munera vini, olei, tritici, interdum etiam pecuniae, ut patet ex Tacit. Ann. xiii. 31. quae singulis civibus ab aliquo principe viro dividerentur. Cr.

2 *Tantum praeferri*] Tantopere, tam longe anteponi.

3 *Cuius auctoritatem . . . toga candida elevabat*] Cuius auctoritas ideo in praesenti negotio minor erat, quod candidatus esset eiusdem honoris, quem petebat is, contra quem ille testimonium dicebat. Crev.

4 vidisse. Postremo in huius maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit; quando, quod taciti indigna-5 rentur nobiles homines, id aeque novus competitor intestabili periurio incesseret. Centum millium multa irro-6 gata erat. Bis de ea re certatum est. Tertio, quum de petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre voluit, et tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quinctius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati.

U. C. 563. A. C. 189.

58.

Censores creati.

Per eosdem dies L. Aemilio Regillo, qui classe praefectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in aede Apollinis quum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit Kalendis Februariis. In eo triumpho undequinquaginta coronae aureae translatae sunt: pecunia nequaquam tanta, pro specie regii 7 triumphi: tetradrachma Attica triginta quattuor millia 8 septingenta, cistophori centum triginta duo millia trecenti. Supplicationes deinde fuerunt ex senatusconsulto, quod L. Aemilius in Hispania prospere rempublicam gessisset.

Triumphus navalis Aemilii.

Haud ita multo post L. Scipio ad urbem venit: qui, ne cognomini fratris cederet, Asiaticum se appellari voluit. Et in senatu, et in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant, qui fama id maius bellum, quam difficultate rei, fuisse interpretarentur; uno memorabili proelio debella-9 tum, gloriamque eius victoriae praefloratam ad Thermopylas esse. Ceterum vere aestimanti Aetolicum magis ad Thermopylas bellum, quam regium fuit. Quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? in Asia totius Asiae steterunt vires, ab ultimis orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis. Merito ergo et diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, et impe-1 ratori triumphus est decretus. Triumphavit mense inter-

Scipio Asiaticus.

59.

4 *In huius maxime invidiam desistere se petitione*] Catonem sibi causam esse desistendi petitione, et invidiam, si qua oritura esset ex necessitate sibi imposita desistendi, in Catonem recidere debere. Crev.

5 *Intestabili periurio incesseret*] Ita quoque Bekkerus pro vulg. *inaestimabili.* cf. Tacit. Ann. xv. 55. Ceterum *incesseret* id quod *invaderet*, *impugnaret*, significat.

6 *De ea re*] Vocem *re* tollendam censet Crevier., ut quae inutilis est, atque ab Andreae editione et a Victor. cod. abest.

7 *Tetradrachma Attica*] *Tetracma* hic et supr. 46. reposuit Bekker.

8 *Cistophori*] cf. Supr. 46.

9 *Praefloratam*] Primum huius victoriae decus ac velut florem praeceptum esse a M'. Acilio ad Thermopylas Antiochi victore. Crev.

1 *Mense intercalario*] Quum annus lunaris duodecim mensium post Numam regem in usum apud Romanos esset, biennio quoque unum men-

U. C. 563. A. C. 189. Triumphat de Antiocho.

calario pridie Kalendas Martias. Qui triumphus spectaculo oculorum maior, quam Africani fratris eius, fuit: recordatione rerum et aestimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Hannibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria ducenta triginta quattuor; oppidorum simulacra centum triginta quattuor; eburneos dentes mille ducentos triginta unum; aureas coronas ducentas triginta quattuor; argenti pondo centum triginta septem millia et quadringenta viginti; tetradrachmum Atticorum ducenta viginti quattuor millia; cistophorum trecenta triginta unum millia et septuaginta; nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia; 2 vasorum argenteorum (omnia caelata erant) mille pondo et quadringenta viginti quattuor, aureorum mille pondo viginti quattuor: et duces regii, praefecti, et purpurati duo et triginta ante currum 3 ducti. Militibus quini viceni denarii dati, duplex centu- 4 rioni, triplex equiti: et stipendium militare et frumentum duplex post triumphum datum. Proelio in Asia facto, duplex dederat. Triumphavit anno fere post, quam consulatu abiit.

60. Eodem fere tempore et Cn. Manlius consul in Asiam, et Q. Fabius Labeo praetor ad classem venit. Ceterum consuli non deerat cum Gallis belli materia. Mare pacatum erat, devicto Antiocho. Cogitanti Q. Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri 5 posset, optimum visum est, in Cretam insulam traiicere.

Fabius Pr. in Cretam insulam traiicit.

Cydoniatae bellum adversus Gortynios Gnossiosque gerebant, et captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, quum primum Cretae litus attigit, nuntios circa civitates misit, ut armis absisterent, captivosque in suis quaeque urbibus agrisque conquisitos reducerent, et legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Romanosque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses moverunt: captivos, praeter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quattuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eamque causam Fabio, quum rem nullam aliam gessisset, navalis triumphi impe-

sem intercalabant, qui alternis binos vicenosque, alternis ternos et vicenos haberet dies. cf. supr. i. 19.

2 *Philippeos*] Ita dicti, quia Philippi imaginem, quemadmodum *cistae* Cistophori exhiberent.

3 *Et purpurati*] cf. Supr. xxx. 42.

4 *Duplex*] Particula aliqua, ut *quoque*, vel *iam*, hoc loco excidisse videtur. Crev.

5 *Ne otiosam*] Ne in otio et pace acquievisse, et sic nihil omnino rerum in provincia gessisse videri posset. Doer.

trandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciae oram missis, ab Aeno et Maronea praesidia Antiochi deduci iussit, ut in libertate eae civitates essent.

U. C. 563.
A. C. 189.

EPITOME LIBRI XXXVIII.

M. FULVIUS consul in Epiro Ambracienses obsessos in deditionem accepit, Cephalleniam subegit, Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul, collega eius, Gallograecos Tolistoboios, et Tectosagos, et Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, quum soli citra Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo, et quemadmodum ea loca, quae tenent, occupaverint, refertur. Exemplum quoque virtutis et pudicitiae in femina traditur. Nam quum Ortiagontis, regis Gallograecorum, uxor captiva esset, centurionem custodem, qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quinquaginta octo millia et trecenta viginti octo. Cum Ariarathe, rege Cappadociae, amicitia iuncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio foedus cum Antiocho conscripserat, de Gallograecis, acta pro se causa in senatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, a Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam, a Naevio, quod praeda ex Antiocho capta aerarium fraudasset, postquam is dies venit, evocatus in Rostra, Hac die, *inquit,* Quirites, Carthaginem vici: *et, prosequente populo, Capitolium ascendit. Inde, ne amplius tribuniciis iniuriis vexaretur, in voluntarium exsilium Liternum concessit: incertum ibi, an Romae, defunctus. Nam eius monumentum utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus damnatusque, quum in vincula et carcerem duceretur, Ti. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus fuerat, intercessit; et ob id beneficium Africani filiam duxit. Quum quaestores in bona eius publice possidenda missi essent, non modo in iis ullum vestigium pecuniae regiae apparuit, sed nequaquam tantum redactum, quantae summae erat damnatus. Collatam a cognatis et amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quae necessaria ei erant ad cultum, redempta.*

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXVIII.

DUM in Asia bellum geritur, ne in Aetolis quidem quietae res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Amynandro, sub praefectis Philippi regio tenebatur praesidio: qui superbo atque immodico imperio desiderium Amynandri fecerant. Exsulanti tum Amynandro in Aetolia literis suorum, indicantium statum Athamaniae, spes recuperandi regni facta est: remissique nuntii ab eo ad principes Argitheam, (id enim caput Athamaniae erat) si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis Aetolorum,[1] quod consilium esset gentis,[2] et Nicandro praetore. Quos, ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quattuor primo fuere coniurati adversus Macedonum praesidium. Hi senos sibi adiutores ad rem gerendam assumpserunt: deinde, paucitate parum freti, quae celandae rei, quam agendae, aptior erat, parem priori numerum adiecerunt. Ita duo et quinquaginta facti, quadrifariam se diviserunt: pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiae pecuniae esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur: die certa multitudinem omnem convocarent ad praesidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, et Amynander cum mille Aetolis in finibus erat;

U. C. 563.
A. C. 189.
Res Aetoliae et Athamaniae.

1 *Cum delectis Aetolorum*] Intelliguntur illi, qui supr. XXXV. 34. *Apocleti* vocantur, et sanctius Aetolorum concilium erant.

2 *Quod consilium esset gentis*] sc. Athamanum, ut Drakenborchio videtur, quemadmodum legatos tribunosque militum *consilium imperatorum*, et iudices assessoresque *consilium praetorum* vocatos esse monet Gronovius. Sed Raschigio videtur Livius nuntii sententiam exprimere voluisse, qui popularibus suis quinam sint illi delecti, sc. consilium Aetolorum, explicare vellet, et idcirco non indicativum sed coniunctivum modum recte adhibuisse.

U. C. 563. A. C. 189. ex composito quattuor simul locis praesidia Macedonum expulsa, literaeque in alias urbes passim dimissae, ut vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi et restituerent in patrium ac legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis a Zenone praefecto praesidii interceptis, et arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Amynandro est, et omnis Athamania in potestate erat, praeter Athenaeum castellum, finibus Macedoniae subiectum. Philippus, audita defectione Athamaniae, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. Ibi relicta maiore parte exercitus, (neque enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus 3 Athenaeum, quod unum a praesidio suo retentum fuerat, pervenit. Inde, proximis tentatis, quum facile animadvertisset, cetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde, cum mille peditibus praemissum, Ethopiam occupare iubet, op- 4 portune Argitheae imminentem: quem ubi teneri a suis locum vidit, ipse circa templum Iovis Acraei posuit castra. Ibi unum diem foeda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes viae discurrentes. Ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor et trepidatio erat: et pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subiectas rupibus agmen foret demissum. Haec tumultuatio regem, cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, et eadem, qua venerat, via referre coegit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti sequebantur: postquam Aetoli se coniunxerunt, hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt: ipsi a lateribus se circumfuderunt. Quidam, per notos calles breviore via praegressi, transitus insedere: tantumque tumultus Macedonibus est iniectum, ut fugae magis effusae, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, flumen traiecerint. Hic finis se- 5 quendi fuit. Inde tuto Macedones Gomphos, et a Gom-

Athamania expulsi Macedones.

2. Philippus Athamaniam ingreditur.

Repellitur.

3 *Suffecissent*] Aliquot codices habent, teste Iac. Gronovio, *sufficerent*, quod Victor. cod. exhibet, et Bekker. reposuit. Crevierius hanc vocem male mutatam fuisse censet ab iis, qui nesciebant has temporum in verbis variationes ab optimis quibusque scriptoribus crebro usurpari, quando rem tanquam praesentem in memoriam revocare vellent.

4 *Ethopiam*] Hoc nomen geographis incognitum est. Modius testatur in membranis suis sub finem huius capitis legi Alopam: cuius nominis plures urbes memorantur a Strabone ix. Meminit quoque Plinius H. N. iv. 7. *Alopes* in Locris. In Victor. codice deformatum utroque loco nomen occurrit. Crev.

5 *Flumen traiecerint*] Quidnam sit illud flumen, indicare debuerat Livius. Crev.

phis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetolique Ethopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos, undique concurrerunt. Macedones, parum loco freti, ab Ethopia in altiorem deruptioremque undique tumulum concessere. Quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes: dispersosque, et per invias atque ignotas rupes iter fugae non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt: multi pavore in derupta praecipitati, per-6 pauci cum Zenone ad regem evaserunt. Postea per indutias sepeliendi caesos potestas facta est.

U. C. 563.
A. C. 189.

3. Amynander, recuperato regno, legatos et Romam ad senatum, et ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho proelium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quod per Aetolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Aetoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, et maioris partis voluntate in ius ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta, (nam fuerat quondam Aetolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. Ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam Aetolorum fuerant: Philippi erant. Hi primum ad arma concurrerunt: ceterum, postquam Amphilochos cum Aetolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, et caedem praesidii eius accepere, et ipsi a Philippo ad Aetolos deficiunt. Quibus circumiectis gentibus iam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse, Aetolis fama affertur, Antiochum in Asia victum ab Romanis. Nec ita multo post legati ab Roma rediere sine spe pacis, Fulviumque consulem nuntiantes iam cum exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo et Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatium earum suae preces nuper repudiatae faciliorem aditum ad senatum haberent, principes gentis ad tentandum ultimam spem Romam mi-7 serunt: nihil, ne bellum haberent, prius, quam paene in conspectu hostis erat, praemeditati. Iam M. Fulvius, Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum principibus consultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi, quae tum contribuerat se Aetolis. 'Sive ad

Aetoli Amphilochiam et alia occupant.

Fulvius Cos. in Epiro.

6 *Postea per*] Cum vix appareat, quomodo ii, qui per Gomphos in Macedoniam ad Philippum recurrerant, *postero die* cum Amynandro pacisci potuerint, indutias, quae nunc demum commemorantur, iampridem factas esse, antequam Macedones Gomphos, et a Gomphis in Macedoniam redierint, cum Drakenborchio statuendum videtur, et Livium, ne narrationem de Philippo abrumperet, ordinem rerum invertisse. Sed *postea*, quod Crevierius coniicit, Drakenborchio non displicet.

7 *Nihil, ne bellum haberent . . . praemeditati*] Quum nihil praecavissent ad impetrandum, ne sibi bellum inferretur, donec eo res adducta esset, ut hostis pene in conspectu foret. CREV.

U. C. 563. A. C. 189. 'tuendam eam venirent Aetoli, apertos circa campos ad 'dimicandum esse: sive detrectarent certamen, oppugna- 'tionem fore haud difficilem. Nam et copiam in propinquo 'materiae ad aggeres excitandos et cetera opera esse: et 'Arachthum, navigabilem amnem, opportunum ad com- 9 'portanda, quae usui sint, praeter ipsa moenia fluere; et 'aestatem aptam rei gerendae adesse.' His persuaserunt, ut per Epirum duceret. Consuli, ad Ambraciam adve-

4. Ambraciae situs.

nienti, magni operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subiecta est, Perranthem incolae vocant. Urbs, qua murus vergit in campos et flumen, occidentem; arx, quae imposita est tumulo, orientem spectat. Amnis Arachthus, ex Athamania fluens, cadit in sinum maris, ab nomine 1 propinquae urbis Ambracium appellatum. Praeterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli; muro quoque firmo saepta erat, patente in circuitu paullo amplius tria millia passuum. Fulvius bina a campo castra, modico inter se 2 distantia intervallo, unum castellum loco edito contra arcem obiecit. Ea omnia vallo ac fossa ita iungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciae Stratum iam edicto Nicandri praetoris convenerant Aetoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam obsidionem venire in animo fuerat. Deinde, postquam urbem iam magna ex parte operibus saeptam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse, dividere copias placuit. Cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta urbem 3 intravit. Nicandro cum cetera manu primo Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat: deinde, periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, et regressus inde 4 in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio, ad depopu-

5.

landam Acarnaniam iter convertit. Consul, iam munimentis, quibus saepienda urbs erat, iam operibus, quae admovere muris parabat, perfectis, quinque simul locis moenia est aggressus. Tria paribus intervallis faciliore 5

9 *Arachthum*] Ita quoque Bekkerus pro vulg. *Arethontem.* Hunc fluvium *Aracthum* vocari Ptolemaeus iii. 14. Plinius H. N. iv. 1. et Strabo vii. p. 325. testantur. Viri plures docti unum fluvium duo nomina habuisse putant, sed Douiatius diversos amnes fuisse censet.

1 *Ex Athamania*] Olim legebatur *Acarnania*, quod ex situ locorum vitiosum esse constat. Hac emendatione admissa tollitur Douiatii argumentum, Arethontem fluvium diversum ab Aractho fuisse.

2 *Bina a campo castra*] Ex parte campi. cf. supr. xxxi. 24.

3 *Nondum commissa inter se*] sc. Coniuncta. cf. infr. xxxix. 2.

4 *Inde in tutum*] *In tuto* reposuit Bekkerus, ita ut *in tuto esse* similiter atque supr. iii. 8. *in facili esse*, pro *tuta, facilia*, accipiatur.

5 *Tria paribus intervallis*] Tria opera adversus Pyrrheum, ita ut quin-

U. C. 563. A. C. 189. *Oppugnatio.*

6 aditu a campo adversus Pyrrheum, quod vocant, admovit; 7 unum e regione Aesculapii; unum adversus arcem. Arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo et ad speciem et ad ictus moenium, cum terribili sonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. Deinde, ut praeter spem stare muros viderunt, collectis rursus 8 animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut 9 saxorum stipitesve robustos incutiebant; falces, ancoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes asserem, praefringebant: ad hoc eruptionibus, et nocturnis in custodias operum, et diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant.

In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, iam Aetoli a populatione Acarnaniae Stratum redierant. Inde Nicander praetor, spem nactus solvendae incepto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Ambraciam intromittit: noctem certam tempusque etiam noctis constituit, quo et illi ab urbe opera hostium, quae adversus Pyrrheum erant, aggrederentur, et ipse ad castra Romana terrorem faceret; posse ratus, ancipiti tumultu et nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, quum alias custodias fefel-1 lisset, per alias impetu constanti erupisset, superato brachio in urbem penetrat; animique aliquantum ad omnia audenda et spei obsessis adiecit; et, simul constituta nox venit, ex composito repente opera est aggressus. Id inceptum conatu, quam effectu, gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est; seu metu deterrito praetore Aetolorum, seu quia potius visum est, Amphilochis opem ferre nuper receptis; quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant: quae omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili, Aetoli aggressi sunt. Alii cum 2 ardentibus facibus, alii stuppam picemque et malleolos

6. *Aetoli erumpentes repelluntur.*

que a Romanis opera adversus Ambraciam admota fuerint. CREV.

6 *Pyrrheum*] Per Pyrrheum intelligendum est vel praecipuum aliquod aedificium, ut templum aut sacellum, vel pars urbis Ambraciae, ex nomine Pyrrhi regis Epiri appellata, qui in ea regiam habuit. cf. infr. 9. Strabo vii. p. 325. DRAK.

7 *Aesculapii*] *Aesculapium*, ut fere *Dianium*, *Minervium*, de templo vel sacello Aesculapii dicitur.

8 *Tollenonibus*] cf. Supr. xxiv. 34.

9 *Stipitesve robustos*] Intellige trabes vel truncos e robore sive ligno durissimo. Apud Polybium στύπη δρύϊνα appellantur. cf. Thucyd. ii. 76. δοκοὺς μεγάλους ἀρτήσαντες.

1 *Superato brachio*] Superato munimento, quod bina castra et castellum inter se iungebat. CREV. cf. supr. iv. 10.

2 *Malleolos*] Duplicis generis malleolos distinguit Lipsius Poliorc. v. §. 5. alios simplices magis ac rudes, de quibus ita Nonius Marcellus: "Malleoli sunt manipuli spartei, pice contecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines iaciuntur." Alterum genus magis efficax et militare Am-

U. C. 563. A. C. 189. ferentes, tota collucente flammis acie, advenere. Multos primo impetu custodes oppresserunt. Deinde, postquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, et omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique gesta res est: a duobus irrito incepto, quum tentassent magis, quam inissent, certamen, Aetoli abscesserunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum. Ibi diversis partibus duo duces Eupolemus et Nicodamus pugnantes hortabantur, et prope certa fovebant spe, iam Nicandrum ex 3 composito affore, et terga hostium invasurum. Haec res aliquamdiu animos pugnantium sustinuit. Ceterum, postquam nullum ex composito signum a suis accipiebant, et crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare: postremo, re omissa, iam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa, et pluribus aliquanto, quam ipsi ceciderant, interfectis. Quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat, expugnari una utique parte opera cum magna caede hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Aetoli, non ab eius solum noctis incepto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi a suis, segniores ad pericula erant. Iam nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostium, sed, dispositi per muros et turres, ex tuto pugnabant.

7. Perseus, ubi adesse Aetolos audivit, omissa obsidione urbis, quam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochiam excessit, atque in Macedoniam rediit. Et Aetolos inde avocavit populatio maritimae orae. Pleuratus Illyriorum rex, cum sexaginta lembis Corinthium sinum invectus, adiunctis Achaeorum, quae Patris erant, navibus, maritima Aetoliae vastabat. Adversus quos mille Aetoli missi, quacunque se classis circumegerat per litorum anfractus, brevioribus semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam, pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudaverant: nec tamen penetrare in urbem poterant. Nam et pari celeritate novus pro diruto murus obiiciebatur, et armati, ruinis superstantes, instar munimenti erant. Itaque, quum aperta vi parum procederet

mianus Marcellinus describit xxiii. 4. "Malleoli, teli genus, figurantur hac specie: sagitta est cannea, inter spiculum et arundinem multifido ferro coagmentata, quod in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur, ventre subtiliter et plurifariam patens: atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentius invalido arcu, iactu enim rapidiore exstinguitur, si haeserit usquam, tenaciter cremat." Crev. Eiusmodi fere telum apud Saguntinos fuit *falarica*, cuius descriptio apud nostrum xxi. 8. datur. Doer.

3 *Prope certa fovebant spe*] Fovebant pugnantes, h. e. pugnantium animos incendebant, prope certa spe auxilii a Nicandro adventantis. Crev.

consuli res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere instituit. Et aliquamdiu, quum dies noctesque in opere essent, non solum sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. Cumulus repente terrae eminens index operis oppidanis fuit: pavidique, ne iam, subrutis muris, facta in urbem via esset, fossam intra murum e regione eius operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. Cuius ubi ad tantam altitudinem, quantae esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto, pluribus locis aure admota, sonitum fodientium captabant. Quem ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. Nec fuit magni operis. Momento enim ad inane, suspenso furculis ab hostibus muro, pervenerunt. Ibi commissis operibus, quum e fossa in cuniculum pateret iter, primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant, dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terra ediderunt pugnam. Segnior deinde ea facta est; intersaepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis praetentis, nunc foribus raptim obiectis. Nova etiam haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est. Dolium a fundo pertusum, qua fistula modica inseri posset, et fistulam ferream operculumque dolii ferreum, et ipsum pluribus locis perforatum, fecerunt. Hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt. Per operculi foramina praelongae hastae, quas sarissas vocant, ad summovendos hostes eminebant. Scintillam levem ignis inditam plumae, folle fabrili ad caput fistulae imposito, flando accenderunt. Inde non solum magna vis fumi, sed acrior etiam foedo quodam nidore ex adusta pluma, quum totum cuniculum complesset, vix durare quisquam intus poterat.

U. C. 563. A. C. 189. Cuniculo Rom. Ambraciam tentant.

Repelluntur.

8. Quum in hoc statu res ad Ambraciam esset, legati ab Aetolis Phaeneas et Damoteles, cum liberis mandatis, de-

4 *Aure admota*] Exstat fragmentum Polybianum ab Henr. Valesio communicatum Iac. Gronovio, et per hunc publici iuris factum in Dissertat. Epistol. ad Io. Georgium Graevium: quod quidem fragmentum spectat obsidionem Ambraciensem, et haec ipsa quae a Livio hoc loco memorantur. Ex illo discimus Ambracienses non modo *aure admota* captasse fodientium sonum, sed appositis aeramentis tenuissimis, ut patinis, etc. quae subsultantia et resonantia ad exteriorem sonum indicarent ubinam foderetur. Ideo Iac. Gronovius suspicatur Livium hic dedisse *aure aeri admota*, vel aere admoto. Sed hoc, ut ipse annotat, brevius iusto esset, nec plane rem explicaret. CREV.

5 *Ad inane*] Ad locum vacuum et effossum, sc. cuniculum. CREV.

6 *Suspenso furculis*] Quum Romani murum cuniculis suffossum sublicis inferne fulsissent, atque ita eum quasi furculis superimpositum suspendissent.

7 *Ciliciis praetentis*] *Cilicia* sunt texta e pilo caprino quasi quaedam vela. CREV.

8 *Per operculi foramina*] Bina, ut ex fragmento Polybii apparet.

9 *Praelongae hastae*] Secundum Polybium xvi. 25. *Sarissae* illae primum sedecim et postea quattuordecim cubitorum erant. DOER.

U. C. 563. A. C. 189. creto gentis, ad consulem venerunt. Nam praetor eorum, quum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari, nec Aetolos simul ad tria diversa bella occursantes sufficere, convocato concilio, Aetolos principes, quid agendum esset, consuluit. Omnium eo sententiae decurrerunt, 'ut pax, si posset, aequis: si 'minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fidu'cia bellum susceptum. Antiocho terra marique superato, 'et prope extra orbem terrae ultra iuga Tauri exacto, [1] 'quam spem esse sustinendi belli? Phaeneas et Damo'teles, quod e re Aetolorum, ut in tali casu, fideque sua 'esse censerent, agerent. Quod enim sibi consilium, aut 'cuius rei electionem a fortuna relictam?' Cum his mandatis legati missi orare consulem, 'ut parceret urbi, misere'retur gentis quondam sociae, nolle dicere iniuriis, miseriis [2] 'certe coactae insanire. Non plus mali meritos Aetolos 'Antiochi bello, quam boni ante, quum adversus Philip'pum bellatum sit, fecisse. Nec tum large gratiam rela'tam sibi, nec nunc immodice poenam iniungi debere.' Ad ea consul respondit: 'Magis saepe, quam vere unquam, 'Aetolos pacem petere. Imitarentur Antiochum in pe'tenda pace, quem in bellum traxissent. Non paucis 'urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni 'Asia cis Taurum montem, opimo regno, excessisse. Ae'tolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. 'Arma illis prius equosque omnes tradendos esse, deinde 'mille talentum argenti populo Romano dandum: cuius 'summae dimidium praesens numeraretur, si pacem habere 'vellent. Ad ea adiecturum etiam in foedus esse, ut eos'dem, quos populus Romanus, amicos atque hostes habe'ant.'

Aetoli pacem petunt.

9. Adversus quae legati, et quia gravia erant, et quia suorum animos indomitos ac mutabiles noverant, nullo red- [3] dito responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra, praetorem et principes consulerent. Clamore et iurgio excepti, 'quam diu rem 'traherent, qualemcunque pacem referre iussi?' quum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, quibuscum bellum erat, circumventi, Thyrium custodiendi [4] deducuntur. Haec mora iniecta est paci. Quum iam

1 *Prope extra orbem terrae*] cf. Supr. xxxvii. 55.

2 *Nolle dicere iniuriis*] Quam *se nolle* dicebat, i. e. nolebat *dicere iniuriis*, attamen *miseriis* coactam fuisse *insanire*.

3 *Ac mutabiles*] Quod indomitae forent, et idcirco fieri posset, ut leges a Romanis dictas, tanquam graviores iusto, aspernarentur.

4 *Quibuscum bellum erat*] Has voces suo loco post *Acarnanum* excidisse censet Crevier.

U. C. 563.
A. C. 189.

Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud consulem essent; Amynander quoque, Athamanum rex, fide accepta, venerat in castra Romana, magis pro Ambracia urbe, ubi maiorem partem temporis exsulaverat, quam pro Aetolis, sollicitus. Per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos a Thyrio iussit. Quorum post adventum agi coeptum est de pace. Amynander, quod sui maxime operis erat, impigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. Id quum per colloquia principum, succedens murum, parum proficeret: postremo, consulis permissu ingressus urbem, partim consilio, partim precibus, evicit, ut permitterent se 5 Romanis. Et Aetolos C. Valerius Laevini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregie adiuvit. Ambracienses, prius pacti, ut Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt 6 portas. Dein Aetoli, 'ut quingenta Euboica darent ta- 7 'lenta; ex quibus ducenta praesentia, trecenta per annos 'sex pensionibus aequis: captivos perfugasque redderent 8 'Romanis: urbem ne quam formulae sui iuris facerent, 'quae post id tempus, quo T. Quinctius traiecisset in Grae- 'ciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in 'amicitiam venisset: Cephallenia insula ut extra ius foe- 'deris esset.' Haec quanquam spe ipsorum aliquanto leviora erant, petentibus Aetolis, ut ad concilium referrent, 9 permissum est. Parva disceptatio de urbibus tenuit. Quae quum sui iuris aliquando fuissent, avelli velut a corpore suo aegre patiebantur. Ad unum tamen omnes accipi pacem iusserunt. Ambracienses coronam auream consuli centum et quinquaginta pondo dederunt: signa aenea marmoreaque et tabulae pictae, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quam ceterae regionis eius urbes

Ambracienses se dedunt.

Leges pacis Aetolis a Cos. dictae.

5 *Qui cum ea gente*] sc. Laevinus ipse. cf. supr. xxvi. 24.

6 *Dein Aetoli*] Adiecit Perizonius vocem *Aetoli*, gravissimis ac certissimis momentis adductus: nempe, quod hae conditiones, quae sequuntur, non eiusmodi sint, quae ab una urbe exigi possent et praestari; quod post expositas has leges dicuntur legati Aetolorum petisse, ut ad concilium referrent, ac deinde, infr. 10. pax concilio Aetolorum approbata sit; quod infr. 11. eaedem prorsus foederis cum Aetolis leges repetantur; quod denique ita habeat Polybius, quem hic vertit noster. Crev. Ceterum Bekker. vocem *Aetoli* omisit.

7 *Euboica . . . talenta*] cf. Supr. xxxvii. 45.

8 *Urbem ne quam formulae sui iuris facerent*] Ne quam urbem contribuerent sibi, et ad formulam legum Aetolicarum alligarent. Hoc vertit Livius ex Graeco Polybii, πόλιν δὲ μηδεμίαν ἔχειν ἐν τῇ συμπολιτείᾳ. In illo foederis capite respexit procul dubio consul ad illas Thessaliae urbes, Pharsalum, Echinum, Leucadem, quas sibi non redditas fuisse adeo indignati fuerant Aetoli, ut hac ira maxime Antiochum in Graeciam vocarent. Vid. supr. xxxiii. 13. et 34. et xxxiv. 23. Crev.

9 *Quae quum*] *Quas* legendum vult Muretus, sed Drakenborchius pronomen *eas* ante *avelli* intelligendum censet. *Sui iuris* hic est *iuris Aetolici*.

U. C. 563. A. C. 189. erant, sublata omnia avectaque. Nihil praeterea tactum violatumve.

10. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Aetoliae, ad Argos Amphilochium (viginti duo millia ab Ambracia abest) castra posuit. Eo tandem legati Aetoli, mirante consule, quod morarentur, venerunt. Inde, postquam approbasse pacem concilium Aetolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, ut et Rhodii, et Athenienses deprecatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephalleniam traiecit. Praeoccupatas aures animosque principum Romae criminibus Philippi invenerunt; qui, per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochosque, et Athamaniam ereptas sibi querens, praesidiaque sua, postremo etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen et Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiae filius, eloquentia etiam dicitur movisse: qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, aequiparando multitudinem Aetolorum, usus, 'quum in fide 'Romanae societatis mansissent, insita gentis tranquillitate 'quiesse eos' aiebat: 'postquam flare ab Asia Thoas et 'Dicaearchus, ab Europa Menestas et Damocritus coepis-'sent; tum illam tempestatem coortam, quae ad Antio-'chum eos, sicuti in scopulum, intulisset.' Diu iactati Aetoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt.

11. Pax Aetolis data Romae. Fuerunt autem hae: 'Imperium maiestatemque populi Ro-'mani gens Aetolorum conservato sine dolo malo. Ne 'quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum 'ducetur, per fines suos transire sinito; neve ulla ope 'iuvato. Hostes eosdem habeto, quos populus Romanus, 'armaque in eos ferto, bellumque pariter gerito. Perfugas, 'fugitivos, captivosque reddito Romanis sociisque; prae-'terquam si qui capti, quum domos redissent, iterum capti 'sunt; aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum 'hostes erant Romanis, quum intra praesidia Romana Ae-'toli essent. Aliorum qui comparebunt, intra dies centum 'Corcyraeorum magistratibus sine dolo malo tradantur: 'qui non comparebunt, quando quisque eorum primum in-'ventus fuerit, reddantur. Obsides quadraginta arbitratu 'consulis Romani dato, ne minores duodecim annorum, 'neu maiores quadraginta. Obses ne esto praetor, prae-

1 *Criminibus*] sc. Criminationibus.

2 *Flare ab Asia*] Similitudine a ventis, qui mare per se tranquillum agitent, ducta.

3 *Imperium maiestatemque*] cf. Cic. pro Balb. 35.

4 *Intra praesidia*] In exercitibus, sive castris Romanis. Haec autem locutio proprie ad socios sive auxiliares pertinet. CREV.

'fectus equitum, scriba publicus: neu quis, qui ante obses 'fuerit apud Romanos. Cephallenia extra pacis leges esto.' De pecuniae summa, quam penderent, pensionibusque eius, nihil ex eo, quod cum consule convenerat, mutatum. Pro 5 argento si aurum dare mallent, darent, convenit; dum pro argenteis decem aureus unus valeret. 'Quae urbes, qui 'agri, qui homines Aetolorum iuris aliquando fuerunt, qui 6 'eorum T. Quinctio, Cn. Domitio consulibus, postve eos 'consules, aut armis subacti, aut voluntate, in ditionem 'populi Romani venerunt, ne quem eorum Aetoli rece'pisse velint. Oeniadae cum urbe agrisque Acarnanum 'sunto.' His legibus foedus ictum cum Aetolis est.

U. C. 563.
A. C. 189.

12. Bellum cum Gallograecis.

Eadem non aestate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus haec a M. Fulvio consule in Aetolia gesta sunt, 7 consul alter Cn. Manlius in Gallograecia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit, acceptisque copiis a L. Scipione, et exercitu lustrato, concionem apud milites habuit: qua, collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno proelio debellassent, adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui et auxiliis Antiochum iuvissent, et adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa, nec immodica, adiecit. Laeti milites cum frequenti assensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romae tunc erat) credere consul, gnarum locorum hominumque, et cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem eius arcessit a Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam domum ad comparandum dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso consuli ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis, Athenaeo fratre

5 *Dum pro argenteis decem aureus unus valeret*] Principio quindecuplam auri ad argentum proportionem Romae servatam fuisse statuunt Gronovius et Budaeus, alter de Pecun. Vet. iii. 4. alter de Asse iii. hancque aestimationem ex Plinio probant. Verum, postquam auri copia maior Romae fuit, tum eius pretium decrescere incepit: aurique ad argentum proportio, quae primo quindecupla, iam decupla tantum facta est, ut constat ex hoc loco, praesertim si eum conferas cum verbis Polybii in Exc. Leg. 28. ex quo sumpsit haec Livius. CREV.

6 *T. Quinctio, Cn. Domitio*] Noster in hoc loco imprudens a Polybio, quem hic exscribit, in errorem inductus est, quum T. Quinctius non cum Cn. Domitio, sed cum S. Aelio consulatum gesserit: unde Sigonius *L. Quinctio*, qui consul cum Cn. Domitio fuerat, hic reponendum suadet, sed Perizonius pluribus argumentis *Tito Quinctio* hic legendum confirmat, cuius sententiam Crevier. et Drakenb. probant.

7 *In Gallograecia*] sc. Galatiam. cf. supr. xxxvii. 8.

U. C. 563. A. C. 189. iusso cum ceteris copiis subsequi, commendata iis custodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Consul, collaudato iuvene, cum omnibus copiis ad Maeandrum progressus, castra posuit, quia vado superari amnis non poterat, et contrahendae naves erant ad exercitum traiiciendum. Transgressi Maeandrum ad Hieran Comen perve- 8 nerunt. 13. Fanum ibi augustum Apollinis et oraculum: sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventum est: quo legati ab Alabandis venerunt, ut castellum, quod ab ipsis nuper descisset, aut auctoritate, aut armis, cogeret iura antiqua pati. Eodem et Athenaeus, Eumenis et Attali frater, cum Cretensi Leuso et Corrago Macedone venit. Mille pedites mixtarum gentium et trecentos equites secum adduxerunt. Consul, tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi captum Alabandensibus reddit. Ipse, nihil via digressus, ad Antiochiam super Maeandrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celaenis oriuntur. Celaenae urbs caput quondam Phrygiae fuit. Migratum inde haud procul veteribus Celaenis, novaeque urbi Apameae nomen inditum ab Apama, sorore Seleuci regis. Et Marsyas 9 amnis, haud procul a Maeandri fontibus oriens, in Maeandrum cadit: famaque ita tenet, Celaenis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Maeander, ex arce summa Celaenarum ortus, media urbe decurrens, per Caras primum, deinde Ionas, in sinum maris editur, qui inter Prienen et Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus, Antiochi filius, ex foedere icto cum Scipione, ad frumentum exercitui dandum venit. Parva disceptatio de Attali auxiliaribus orta est; quod, Romano tantum militi, pactum Antiochum, ut daretur frumentum, Seleucus dicebat. Discussa ea quoque est constantia consulis, qui dimisso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, prius- 1 quam Attali auxilia accepissent. Inde ad Gordiutichos, 2 quod vocant, processum est. Ex eo loco ad Tabas tertiis castris perventum. In finibus Pisidarum posita est urbs, in ea parte, quae vergit ad Pamphylium mare. Integris 3 viribus regionis eius, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta,

Maeander et Celaenae.

Marsyas amnis.

8 *Hieran Comen*] Ἱερὰν κώμην, oppidum Lydiae, non longe a Thiatyris, quod posteriores scriptores Hierocaesaream nominasse videntur. cf. Schweigh. ad Polyb. xvi. 1.

9 *Ab Apama, sorore Seleuci*] Imo uxore Seleuci, filia Artabazi, matre Antiochi Soteris, qui conditor urbis Apameae fuit. Haec testatur Strabo, xii. p. 578. CREV.

1 *Dimisso tribuno*] Per legiones et corpora exercitûs. GRONOV.

2 *Gordiutichos, quod vocant*] Sic emendavit Gronovius. Prius legebatur, *quos vocant:* male. Est enim Γορδίου τεῖχος, urbis nomen, non populi. CREV.

3 *Integris viribus*] Olim, quum integrae vires essent. CREV.

haud modice primo impetu turbavere: deinde, ut apparuit, nec numero se, nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. Quinque et viginti talenta argenti, et decem millia medimnum tritici imperata. Ita in deditionem accepti.

U. C. 563.
A. C. 189.

14. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum: inde profecti Erizam urbem primo impetu ceperunt. Ad Thabusion castellum, imminens flumini Indo, ventum est; cui 4 fecerat nomen Indus, ab elephanto deiectus. Haud procul a Cibyra aberant: nec legatio ulla a Moagete, tyranno civitatis eius, homine ad omnia infido atque importuno, veniebat. Ad tentandum eius animum C. Helvium, cum quattuor millibus peditum et quingentis equitibus, consul praemittit. Huic agmini, iam fines ingredienti, legati occurrerunt, nuntiantes, paratum esse tyrannum imperata facere. Orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a 5 populatione agri militem: et coronam auream quindecim talentum afferebant. Helvius, integros a populatione agros servaturum pollicitus, ire ad consulem legatos iussit. Quibus eadem referentibus, consul, 'Neque Romani,' inquit, 'bonae voluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus: 'et ipsum talem esse inter omnes constat, ut de poena eius 'magis, quam de amicitia, nobis cogitandum sit.' Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet; veniendique ad eum potestatem tyranno, et copiam loquendi ac purgandi se, faceret. Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit: vestitus comitatusque vix ad privati modice locupletis habitum: et oratio fuit summissa et infracta, extenuantis opes suas, urbiumque suae ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo, praeter Cibyram, et Syleum, et Alimne quae appellatur. Ex his, ut se suosque spoliaret, quinque et viginti talenta se confecturum, prope ut diffidens, pollicebatur. 'Enim-'vero,' inquit consul, 'ferri iam ludificatio ista non potest. 'Parum est, non erubuisse absentem, quum per legatos 'frustrareris nos: praesens quoque in eadem impudentia 'perstas. Quinque et viginti talenta tyrannidem tuam ex-'haurirent? Quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, 'populationem in agris, obsidionem in urbe exspecta.' Hac denuntiatione conterritus, perstare tamen in pertinaci si-

Moagetes tyrannus male habitus a Romanis.

4 *Indus*] Rector quidem elephanti, ab Indico elephantorum genere ita dictus, licet Indus non esset. Similiter Achaei pro funditoribus, proprie ex Achaia oriundis, infr. 38. Rup.

5 *Et coronam aureum*] *Et in coronam auream* ex emendatione Gelenii reposuit Bekker. Sed Crevierius ex Suida v. Στεφανικὸν docet vocem *coronam* aliquando significare quidquid non ex tributi necessitate, sed tanquam a volentibus muneris loco daretur imperanti. Utcunque sit, per vocem *talentum* argenti non auri talenta intelligenda sunt. cf. Polyb. Excerpt. Leg. 30. supr. xxxvi. 35.

U. C. 563. A. C. 189. mulatione inopiae: et paullatim illiberali adiectione, nunc per cavillationem, nunc precibus et simulatis lacrymis, ad 6 centum talenta est perductus. Adiecta decem millia medimnum frumenti. Haec omnia intra sex dies exacta.

15. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. Postero die est praeter Caralitin paludem agmen ductum. Ad Man- 7 dropolim manserunt. Inde progredientibus ad Lagon, proximam urbem, metu incolae fugerunt. Vacuum hominibus, et refertum rerum omnium copia, oppidum diripuerunt. Inde ad Lysis fluminis fontes, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Isiondensium arcem, urbe capta, oppugnabant: inclusi, quum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem, orantes opem, miserunt: 'Cum coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in dies, aut ferro aut fame patiendam, exspectare.' Volenti consuli causa in Pamphyliam devertendi oblata est. Adveniens obsidione Isiondenses exemit. Termesso pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aspendiis ceterisque Pamphyliae populis. Ex Pamphylia rediens ad fluvium Taurum primo die, postero ad Xylinen, quam vocant, Comen posuit castra. Profectus inde continentibus itineribus ad Cormasa urbem pervenit. Darsa proxima urbs erat: eam, metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti praeter paludes legati ab Lysinoe, dedentes civitatem, venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidae, longe optimi bello regionis eius. Quum ea res animos facit, tum agri fecunditas, et multitudo hominum, et situs inter paucas munitae urbis. Consul, quia nulla legatio ad finem praesto fuerat, praedatum in agros misit. Tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agique res suas 8 viderunt. Legatis missis, pacti quinquaginta talentis, et viginti millibus medimnum tritici, viginti hordei, pacem impetraverunt. Progressus inde ad Obrimae fontes, ad vicum, quem Acaridos Comen vocant, posuit castra. Eo 9 Seleucus ab Apamea postero die venit. Aegros inde et inutilia impedimenta quum Apameam dimisisset, ducibus itinerum ab Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiae processit.

6 *Per cavillationem*] Per speciosam, qua postulata eluderet, excusationem. Doer.

7 *Ad Mandropolim*] Multum hic variant codices. Iac. Gronovius legit *Mordiaeum*, urbem Pisidiae a Stephano memoratam. Crev.

8 *Ferri agique*] Graeca locutio. cf. supr. iii. 37.

9 *Acaridos Comen*] Ita pro vulg. *Aporidos* Iac. Gronovius emendavit. *Acaris* est urbs Phrygiae, propter quam situm fuisse hunc vicum ille suspicatur, et ab ea nomen traxisse.

Inde Synnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. Quorum iam praeda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus appellant, pervenit. Ad Anabura inde, et altero die ad Alandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. Ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad Tolistoboiorum fines.

U. C. 563.
A. C. 189.

16. Gallograecorum origo.

Galli, magna hominum vis, seu inopia agri, seu praedae spe, nullam gentem, per quam ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt. Ibi seditio orta, et ad viginti millia hominum, cum Leonorio ac Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. Ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium quum pervenissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis eius urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas terrae eius esset, cepit: et, Lysimachia fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. Ibi vero exiguo divisam freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi; nuntiosque ad Antipatrum, praefectum eius orae, de transitu mittebant. Quae res quum lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus nova inter regulos orta seditio est. Leonorius retro, unde venerat, cum maiore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius Macedonibus, per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naves et tres lembos adimit. His, alios atque alios dies noctesque transvehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multo post Leonorius, adiuvante Nicomede Bithyniae rege, a Byzantio transmisit. Coeunt deinde in unum rursus Galli, et auxilia Nicomedi dant, adversus Ziboetam partem tenentem Bithyniae, gerenti bellum. Atque eorum maxime opera devictus Ziboeta est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. Non plus ex viginti millibus hominum, quam decem armata erant. Tamen tantum terroris omnibus, quae cis Taurum incolunt, gentibus iniecerunt, ut, quas adissent, quasque non adissent, pariter ultimae propinquis, imperio parerent. Postremo, quum tres essent gentes, Tolistoboii, Trocmi, Tectosagi, in tres partes, qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt. Trocmis Hellesponti ora data; Tolistoboii Aeolida atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiae sortiti sunt. Et

Transeunt in Asiam.

1 *Brenno duce*] cf. Supr. v. 38. Niebhr. ii. n. 1162.

2 *Ziboetam*] Hunc fratrem Nicomedis fuisse non absurda coniectura est.

U. C. 563. A. C. 189.

Sedem capiunt circa Halyn.

Vincuntur ab Attalo.

stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. Sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt: tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, ut Syriae quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incepto, praeter omnium opinionem, adfuit fortuna, et signis collatis superior fuit. Non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eaedem opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. Tum quoque, pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non perventurum.

17.

Manlius Cos. exercitum hortatur.

Cum hoc hoste, tam terribili omnibus regionis eius, quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc modum allocutus est consul: 'Non me praeterit, 'milites, omnium, quae Asiam colunt, gentium Gallos 'fama belli praestare. Inter mitissimum genus hominum 'ferox natio, pervagata bello prope orbem terrarum, sedem 'cepit. Procera corpora, promissae et rutilatae comae, 'vasta scuta, praelongi gladii: ad hoc cantus ineuntium 'proelium, et ululatus, et tripudia, et quatientium scuta in 3 'patrium quendam modum horrendus armorum crepitus: 'omnia de industria composita ad terrorem. Sed haec, 'quibus insolita atque insueta sunt, Graeci, et Phryges, et 'Cares timeant: Romanis, Gallici tumultus assuetis, etiam 4 'vanitates notae sunt. Semel primo congressu ad Alliam 'eos olim fugerunt maiores nostri: ex eo tempore per du'centos iam annos pecorum in modum consternatos caedunt 'fugantque; et plures prope de Gallis triumphi, quam de 'toto orbe terrarum, acti sunt. Iam usu hoc cognitum est, 'si primum impetum, quem fervido ingenio et caeca ira 'effundunt, sustinueris, fluunt sudore et lassitudine membra, 'labant arma: mollia corpora, molles, ubi ira consedit, ani'mos sol, pulvis, sitis, ut ferrum non admoveas, prosternunt. 5 'Non legionibus legiones eorum solum experti sumus, 'sed vir unus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Vale'rius, quantum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, 'docuerunt. Iam M. Manlius unus agmine scandentes in 'Capitolium Gallos detrusit. Et illis maioribus nostris 'cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. Hi 'iam degeneres sunt; mixti, et Gallograeci vere, quod ap- 6 'pellantur: sicut in frugibus pecudibusque, non tantum

3 *Quatientium scuta*] cf. Supr. vii. 26.

4 *Gallici tumultus*] *Tumultus* hoc loco leve quoddam bellum significat, quod clamore potius quam armis geritur.

5 *Ut ferrum*] h. e. Etiamsi.

6 *Quod appellantur*] sc. Hi sunt revera Gallograeci, id quod nomine eorum etiam exprimitur. RASCH.

'semina ad servandam indolem valent, quantum terrae 'proprietas coelique, sub quo aluntur, mutat. Mace-'dones, qui Alexandriam in Aegypto, qui Seleuciam ac 'Babyloniam, quique alias sparsas per orbem terrarum 'colonias habent, in Syros, Parthos, Aegyptios degene-'rarunt. Massilia, inter Gallos sita, traxit aliquantum ab 'accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana, dura 7 'illa et horrida, disciplina mansit? Generosius in sua 'quicquid sede gignitur; insitum alienae terrae, in id, quo 'alitur, natura vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gal-'licis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, 'victos victores caedetis. Magis id vereor, ne parum inde 'gloriae, quam ne nimium belli sit. Attalus eos rex saepe 'fudit fugavitque. Nolite existimare, belluas tantum recens 'captas feritatem illam silvestrem primo servare, deinde, 'quum diu manibus humanis alantur, mitescere; in homi-'num feritate mulcenda non eandem naturam esse. Eos-'demne hos creditis esse, qui patres eorum avique fuerunt? 'extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimam 'Illyrici oram; Paeoniam inde et Thraciam, pugnando 'cum ferocissimis gentibus, emensi, has terras ceperunt. 'Duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quae 'copia rerum omnium saginaret. Uberrimo agro, mitis-'simo coelo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, 'cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis, me-8 'hercule, Martis viris, cavenda ac fugienda quam primum 'amoenitas est Asiae. Tantum hae peregrinae voluptates 'ad exstinguendum vigorem animorum possunt; tantum 'contagio disciplinae morisque accolarum valet. Hoc 'tamen feliciter evenit, quod, sicut vim adversus vos ne-'quaquam, ita famam apud Graecos parem illi antiquae 'obtinent, cum qua venerunt; bellique gloriam victores 'eandem inter socios habebitis, quam si servantes antiquum 'specimen animorum Gallos vicissetis.'

U. C. 563.
A. C. 189.

18. Galatiam ingrediuntur Romani.

Concione dimissa, missisque ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis et in Eumenis amicitia manserat, et negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. Primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum, quem vocant Tyscon, ventum. Eo legati Oroandensium quum venissent, amicitiam petentes, ducenta talenta iis sunt imperata; precantibusque, ut domum renuntiarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum:

7 *Generosius . . . quicquid*] h. e. *Quidque*, quod Gronovius legendum censet, sed Crevierius *quidquid* pro *quidque* recte poni probat ex Cic. Or. pro. Cluent. 19.

8 *Martis viris*] *Martiis* reposuit Bekker. *Martis* autem pro *Martiis* eodem errore scriptum fuisse existimat Drakenborchius, quo toties *regis* pro *regiis* habuimus.

U. C. 563. A. C. 189. deinde ad Alyattos castra posita. Eo missi ad Eposognatum redierunt, et legati reguli orantes, ne Tectosagis 8 bellum inferret: 'ipsum in eam gentem iturum Eposognatum, persuasurumque, ut imperata faciant.' Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon, quam vocant, 9 terram coeptus. Ab re nomen habet: non ligni modo quicquam, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum, Gallograeciae castellum, castra habentibus Romanis apparuere cum magno tumultu hostium equites. Nec turbarunt tantum stationes Romanas, repente invecti; sed quosdam etiam occiderunt. Qui tumultus quum in castra perlatus esset, effusus repente omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, et aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui iam ad hostes perventum cerneret, explorato deinde et cum cura coacto agmine procedebat: et continentibus itineribus quum ad Sangarium flumen pervenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius, ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluvio. Inde maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur, et in 1 Propontidem sese effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piscium accolis ingentem vim praebet. Transgressis ponte perfecto flumen, praeter ripam euntibus Galli Matris Magnae a Pessinunte occurrere cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, deam Romanis viam belli et victoriam dare, imperiumque eius regionis. Accipere se omen quum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit. Postero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum est, sed plus, 2 quam mediterraneum, celebre et frequens emporium. Tria maria pari ferme distantia intervallo habet, Hellespontum, ad Sinopen, et alterius orae litora, qua Cilices maritimi colunt. Multarum magnarumque praeterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui usus contraxere. Id tum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium, invenerunt. Ibi stativa habentibus legati ab Eposognato venerunt, nuntiantes, 'Profectum eum ad regulos Gallorum nihil aequi 'impetrasse. Ex campestribus vicis agrisque frequentes 'demigrare, et cum coniugibus ac liberis, quae ferre atque

8 *Ne Tectosagis*] Debuit Livius scribere *Tolistoboiis.* Ita enim habet Polybius in Exc. Leg. 33. unde haec desumpta sunt. PERIZON.

9 *Axylon*] Graece ἄξυλον, ab α non, et ξύλον lignum.

1 *In Propontidem*] Imo *in Pontum*, quod monet Sigonius ad hunc locum, et Cellarius in Geograph. Antiq. iii. 8. CREV.

2 *Plus, quam mediterraneum*] Plus quam solet frequentari emporium mediis in terris longe a mari situm. CREV.

'agere possint, prae se agentes portantesque Olympum 'montem petere, ut inde armis locorumque situ sese 'tueantur.' Certiora postea Oroandensium legati attulerunt: 'Tolistoboiorum civitatem Olympum montem 'cepisse; diversos Tectosagos alium montem, qui Magaba 'dicatur, petisse. Trocmos, coniugibus ac liberis apud 'Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistoboiis sta'tuisse auxilium ferre.' Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon, et Combolomarus, et Gaulotus. Iis haec maxime belli ratio sumendi fuerat, quod, quum montes editissimos eius regionis tenerent, convectis omnibus, quae ad usum quamvis longi temporis sufficerent, taedio se fatigaturos hostem censebant. 'Nam neque ausuros per tam 'ardua atque iniqua loca subire eos: et, si conarentur, vel 'parva manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos, in 'radicibus gelidorum montium sedentes, frigus aut inopiam 'laturos.' Et quum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque et alia munimenta verticibus iis, quos insederant, circumiecere. Minima apparatus missilium telorum cura fuit, quod saxa affatim praebituram asperitatem ipsam locorum credebant.

U. C. 563. A. C. 189. 19.

Galli in montes confugiunt.

20\. Consul, quia non cominus pugnam, sed procul locis oppugnandis, futuram praeceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum, glandisque, et modicorum, qui funda mitti possent, lapidum paraverat: instructusque missilium apparatu ad Olympum montem ducit, et a quinque ferme millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus et Attalo progressum eum, ad naturam montis situmque Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi e castris in fugam averterunt. Occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tuto circumvectus montem, animadvertit, meridiana regione terrenos et placide acclivos ad quendam finem colles esse, ad septentrionem arduas et rectas prope rupes; atque, omnibus ferme aliis inviis, itinera tria esse: unum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hiberno solis ortu, et ab aestivo occasu. Haec contemplatus, eo die sub ipsis radicibus posuit castra. Postero die, sacrificio facto, quum primis hostiis litasset, trifariam exercitum divisum ducere ad hostem pergit. Ipse cum maxima parte copiarum, qua aequissimum aditum praebebat mons, as-

Consul ad Olympum montem ducit, quem ceperant Tolistoboii.

3 *Qui Magaba dicatur*] Hic mons apud Flor. Epit. ii. 11. et Sext. Ruf. Breviar. 11. memoratur.

4 *Velitarium hastarum*] Earum brevem descriptionem adeas supr. xxiv. 34. Crev.

5 *Glandisque*] sc. Globulos plumbeos, qui funda mittebantur. Rasch.

6 *Ad quendam finem*] Usque ad quandam altitudinem. Crev.

U. C. 563. A. C. 189. cendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, et tuto possit, subire iubet: si qua periculosa et praerupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexsuperabilibus vim afferre; sed obliquo monte ad se declinare, et suo agmini coniungi. C. Helvium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab aestivo occasu erigere agmen. Et Attali auxilia trifariam aequo numero divisit: secum esse ipsum iuvenem iussit: equitatum cum elephantis in proxima tumulis planitie reliquit. Edictum praefectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant; opemque ferre, quo postulent res, pro- 7 perent. Galli, ab duobus lateribus satis fidentes invia esse,

21. ab ea parte, quae in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quattuor ferme millia armatorum ad tumulum, imminentem viae minus mille passuum a castris, occupandum mittunt; eo se rati velut castello iter impedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. Ante signa modico intervallo velites eunt, et ab Attalo Cretenses sagittarii, et funditores, et Tralli, et Thraces: signa 8 peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita prae se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex intervallo loci proelium commissum est, primo par, Gallos loco adiuvante, Romanos varietate et copia telorum. Procedente certamine, nihil iam aequi erat. Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, et ea ipsa plana, male tegebant Gallos. Nec iam tela alia habebant, praeter gladios: quorum, quum manum hostis non contereret, nullus usus erat. Saxis, nec modicis, ut quae non praeparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, ut insueti, nec arte nec viribus adiuvantes ictum, 9 utebantur. Sagittis, glande, iaculis incauti ab omni parte configebantur: nec, quid agerent, ira et pavore occaecatis animis, cernebant: et erant deprehensi genere pugnae, in quod minime apti sunt. Nam quemadmodum cominus, ubi in vicem pati et inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita, ubi ex occulto et procul levibus telis vulnerantur, nec, quo ruant caeco impetu, habent, velut ferae transfixae in suos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, et sunt fusa et candida cor- 1

Proelium committitur.

Missilibus Galli turbantur.

7 *Quo postulent res*] *Quo res postulet*, reposuit Bekker.

8 *Et Tralli*] cf. Supr. xxxi. 35. xxxiii. 4.

9 *Ut insueti*] Voculam *et* ante voces *ut insueti* excidisse coniicit Crevier. sed vulgata lectio Drakenborchio placet, neque enim necesse est, ut *nec* hic capiatur pro *et non*, sed pro *non*, ut in voce *necopinatus*, aliisque passim similibus.

1 *Fusa ... corpora*] Levia, et multa carne teretia, ut nihil asperum, nihil scabrum, quod in corporibus macilentis contingit, emineat. CREV.

U. C. 563.
A. C. 189.

2 pora, ut quae nunquam, nisi in pugna, nudentur: ita et plus sanguinis e multa carne fundebatur, et foediores patebant plagae, et candor corporum magis sanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur: 3 interdum insecta cute, ubi latior, quam altior, plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. Iidem, quum aculeus sagittae aut glandis, abditae introrsus, tenui vulnere in speciem urit, et scrutantes, qua evellant, telum non sequitur; tum, in rabiem et pudorem tam parvae perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi, sicut passim procumberent. Alii, ruentes in hostem, undique configebantur: et, quum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, et in dextra hastas, quibus eminus utitur. Gladio Hispaniensi est cinctus: quod si pede collato pugnandum est, translatis in laevam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam Gallorum. Qui, postquam ab levi armatura superatos se viderunt, et instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pavoris et tumultus iam plena: ut ubi feminae, puerique, et alia imbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli.

Effusa fuga castra repetunt.

22. Sub idem tempus L. Manlius et C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui dederunt, escendissent, postquam ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quae una habebat iter; et sequi consulis agmen, modico uterque intervallo, velut ex composito, coeperunt: quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. Subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo saepe usui fuerunt: ut, primis forte deturbatis, secundi et tegant pulsos, et integri pugnam excipiant. Consul, postquam ad tumulos, ab levi armatura captos, prima signa legionum pervenerunt, respirare et conquiescere paullisper militem iubet; simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat: et, 'quum 'levis armatura tale proelium ediderit, quid ab legionibus, 4 'quid ab iustis armis, quid ab animis fortissimorum militum 'exspectari? Castra illis capienda esse, in quae compul-'sus ab levi armatura hostis trepidet.' Praecedere tamen iubet levem armaturam: quae, quum staret agmen, colli-

2 *Ut quae nunquam, nisi in pugna, nudentur*] Notat his verbis Livius diversitatem a consuetudine Romanorum et Graecorum, apud quos frequens balnei et palaestrae usus. CREV.

3 *Insecta cute*] Intus secta cute. Ipsi secant cutem, ubi, latiore quam profundiore plaga, spes est evelli posse telum quo vulnerati sunt: atque sic dilatatis plagis, eo se gloriosius pugnare putant, latas illas plagas, tanquam pignora fortitudinis, ostentantes. CREV.

4 *Quid ab iustis armis*] *Iusta arma*, sive milites legionarios, militibus *levis armaturae* h. l. opponi censet Drakenb. sed haud scio an potius ad praecedentes voces *tale proelium*, sc. a levi armatura editum, rectius referatur.

U. C. 563. A. C. 189. gendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne id ipsum tempus consumpserat. Iam castris appropinquabant: et Galli, ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. Obruti deinde omni genere telorum, quum, quo plures ac densiores erant, eo minus vani quicquam incideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem, compulsam in castra, vis ingens missilium telorum coniiciebatur: et, vulnerari multos, clamor, permixtus mulierum atque puerorum ploratibus, significabat. In eos, qui portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila coniecerunt. Hi vero non vulnerabantur, sed, transverberatis scutis, plerique inter se conserti haerebant: nec diutius impetum 5 Romanorum sustinuerunt. Patentibus iam portis, priusquam irrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnes partes facta est. Ruunt caeci per vias, per invia: nulla praecipitia saxa, nullae rupes obstant: nihil praeter hostem metuunt. Itaque plerique praecipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul, 6 castris captis, direptione praedaque abstinet militem: sequi 7 pro se quemque, et instare, et perculsis pavorem addere iubet. Supervenit et alterum cum L. Manlio agmen; nec eos castra intrare sinit. Protinus ad persequendos hostes mittit: et ipse paullo post, tradita captivorum custodia tribunis militum, sequitur; debellatum ratus, si in illo pavore quam plurimi caesi forent, aut capti. Egresso consule, C. Helvius cum tertio agmine advenit: nec continere suos a direptione castrorum valuit: praedaque eorum, iniquissima sorte, qui pugnae non interfuerant, facta est. Equites diu, ignari et pugnae et victoriae suorum, steterunt. Deinde et ipsi, quantum equis subire poterant, sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late per omnes anfractus montium fugaque et caedes fuit: et magna pars rupibus inviis in profundae altitudinis convalles delapsa est; pars in silvis vepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum caesa, auctor est: Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus

23. Castra Gallorum capiuntur.

5 *Conserti haerebant*] Hunc locum Lipsius ad Caes. de B. Gall. i. 25. ita explicat. Quia in arto conserti, et, velut testudine facta, structis inter se et coniunctis scutis stare debuerunt, non difficulter uno ictu pilorum plura scuta transverberari potuerunt; quibus transfixis et colligatis ipsi inter se conserti haerebant. DUKER.

6 *Debilitati*] Mutilati, contusi. cf. supr. xxi. 40. DOER.

7 *Abstinet militem*] Verbum *abstinere* activo sensu supr. ii. 22. usurpatur. Dukerus interpunctionem post vocem *abstinet*, quae in vett. edd. exstabat, primus sustulit.

decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia quadraginta explevit, quia omnis generis aetatisque turbam secum traxerant, demigrantium magis, quam in bellum euntium, modo. Consul, armis hostium in uno concrematis cumulo, ceteram praedam conferre omnes iussit: et aut vendidit, quod eius in publicum redigendum erat: aut cum cura, ut quam aequissima esset, per milites divisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisque: ante omnes Attalus, summo ceterorum assensu. Nam singularis eius iuvenis quum virtus et industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiam fuerat.

U. C. 563.
A. C. 189.

24.
In Tectosagos proficiscitur Cos.

Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul, tertiis castris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit, unde hostes paullo plus decem millia aberant. Ubi quum stativa essent, facinus memorabile a 8 captiva factum est. Ortiagontis reguli uxor forma eximia custodiebatur inter plures captivos, cui custodiae centurio praeerat, et libidinis et avaritiae militaris. Is primo eius animum tentavit. Quem quum abhorrentem a voluntario 9 videret stupro, corpori, quod servum fortuna erat, vim fecit. Deinde, ad leniendam indignitatem iniuriae, spem reditus ad suos mulieri facit; et ne eam quidem, ut amans, gratuitam. Certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, ut, quem vellet, unum ex captivis nuntium ad suos mitteret. Locum prope flumen 1 constituit; quo duo, ne plus, necessarii captivae cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Forte ipsius mulieris servus inter captivos eiusdem custodiae erat. Hunc nuntium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti et duo necessarii mulieris ad constitutum locum, et centurio cum captiva venit. Ubi quum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret; mulier lingua sua, 'stringerent ferrum, et centurionem pensantem aurum occiderent,' imperavit. Iugulati praecisum caput ipsa involutum veste ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. Quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes eius abiecit: mirantique, cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudqua-

Gallae captivae facinus.

8 *Ortiagontis reguli uxor*] Cui nomen Chiomara erat, teste Plutarcho de Virtut. Mulierum c. 43. qui Polybium cum hac muliere collocutum esse Sardibus dicit. Ceterum vernaculum reguli nomen fuisse *Ortwin*, uxoris *Widmara*, monet Perizonius.

9 *Quod servûm fortuna erat*] cf. Supr. iii. 47.

1 *Ne plus*] Locutio elliptica, qua in sententiis, quibus aliquid imperatur, vel aliquid fieri debere indicatur, id, quod faciendum est, accuratius circumscribitur.

U. C. 563. A. C. 189. quam muliebre esset, et iniuriam corporis, et ultionem violatae per vim pudicitiae confessa viro est: aliaque, ut traditur, sanctitate et gravitate vitae huius matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

25. Tectosagûm legati. Ad Ancyram in stativa Tectosagum oratores ad consulem venerunt, petentes, ne ante ab Ancyra castra moveret, quam collocutus cum suis regibus esset: nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum et Ancyram est visus. Quo quum consul ad tempus cum praesidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset, oratores iidem redeunt, excusantes, religione obiecta venire reges 2 non posse: principes gentis, per quos aeque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrimque ventum est. Trecentos equites Attalus praesidii causa quum adduxisset, iactae sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus 3 ducibus imponi non poterat, convenit, uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus, donec res suas, quibus periclitari nolebant, cum coniugibus ac liberis trans Halyn flumen traiicerent: deinde quod ipsi consuli, parum cauto adversus colloquii fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciae expertae delegerunt equites. Et successisset fraudi, ni pro iure gentium, cuius violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt; tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis praesidium et ipsum pro statione habituri erant, hosti oppositum. Suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul, affirmante Attalo, venturos reges, et transigi rem posse, profectus e castris, quum eodem, quo antea, praesidio equitum quinque millia fere processisset, nec multum a constituto loco abesset, repente concitatis equis cum impetu hostili videt Gallos venientes. Constituit agmen, et expedire tela animosque equitibus iussis primo constanter initium pugnae accepit, nec cessit: dein, quum praegravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, coepit: postremo, quum iam plus in mora periculi, quam in ordinibus conservandis praesidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. Tum vero instare dissipatis

Galli insidiantur consuli.

2 *Religione obiecta*] Eiusmodi forsan, quae ex auspiciis vel prodigiis infaustis pro occasione ducebatur. cf. Cic. ad Divers. x. 12.

3 *Iactae*] In medium prolatae et propositae. cf. Burm. ad Vell. Paterc. ii. 65.

Galli, et caedere: magnaque pars oppressa foret, ni statio pabulatorum, sexcenti equites, occurrissent. Ii, procul clamore pavido suórum exaudito, quum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque versa extemplo fortuna est, versus in victores a victis terror: et primo impetu fusi Galli sunt, et ex agris concurrebant pabulatores, et undique obvius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. Pauci ergo effu-4 gerunt: captus est nemo: maior multo pars per fidem violati colloquii poenas morte luerunt. Romani, ardentibus ira animis, postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

U. C. 563.
A. C. 189.

26.
Proelium.

Biduum natura montis per se ipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit consul. Tertio die, quum auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quattuor partes divisas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adversus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi et Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta: equitatum, quia equorum nullus inter inaequales rupes usus erat, ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt 5 cornu. Ariarathis Cappadoces et Morzi auxiliares in laevo quattuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut aeque magna vis ad manum esset, curavit. Ubi appropinquarunt, omnia eadem utrimque, quae fuerant in priore proelio, erant praeter animos, et victoribus ab re secunda auctos, et hostibus fractos: quia, etsi non ipsi victi erant, suae gentis hominum cladem pro sua ducebant. Itaque a paribus initiis coepta res eundem exitum habuit. Velut nubes levium telorum coniecta obruit aciem Gallorum: nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, aude-6 bant: et stantes, quo densiores erant, hoc plura, velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul, iam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus et alia turba auxiliorum, aciem promovit. Galli, et memoria Tolistoboiorum cladis territi, et inhaerentia corporibus gerentes tela, fessique et stando et vulneribus, ne primum

27.
Vincunt Romani.

4 *Per fidem violati*] Poenas colloquii interposita fide fraudulenter violati. cf. supr. i. 9. *per fas ac fidem decepti.* Crev.

5 *Morzi auxiliares*] *Morzis* hic legendum censet Sigonius, qui ex Strabon. xii. p. 562. Morzem regem Paphlagoniae, et *Morzis auxiliares* Paphlagonas fuisse docet.

6 *Velut destinatum petentibus*] Romanis tanquam ad destinatum scopum tela dirigentibus. Crev.

U. C. 563. A. C. 189. quidem impetum et clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit; sed pauci intra munimenta sese recepere: pars maior, dextra laevaque praelati, qua quemque 1 impetus tulit, fugerunt. Victores, usque ad castra secuti, ceciderunt terga: deinde in castris cupiditate praedae haeserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos perventum est. Ceterum ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non po- 2 terat, eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. Per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit; ceteros in sua castra consul reduxit. Postero die captivos praedamque recensuit: quae tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens, quum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacervare potuit. Galli, ex dissipata passim fuga in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire iussit. Ipse, (iam enim medium auctumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimae orae reduxit.

28. Censurae acta.

Dum haec in Asia geruntur, in ceteris provinciis tranquillae res fuerunt. Censores Romae T. Quinctius Flamininus et M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. Princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus: quattuor soli praeteriti sunt, nemo curuli usus honore. Et 3 in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. Sub- 4 structionem super Aequimaelium in Capitolio, et viam 5 silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt: decre- 6 tum, uti Romae censerentur. Aquae ingentes eo anno

1 *Praelati*] Impetu fugae praeter castra ablati. CREV.

2 *Qui ingressos*] *Quia* pro *qui*, id quod Crevier. mavult, reposuit Bekker.

3 *Praeteriti sunt*] cf. Supr. ix. 30.

4 *Substructionem super Aequimaelium*] Locavere censores exstruendum aedificium in Aequimaelio, quae area nuda manserat ab eo tempore, quo aedes Maelii dirutae fuerant. cf. supr. iv. 16. *In Capitolio* intellige in clivo Capitolino, non in arce ipsa.

5 *Viam . . . a porta Capena ad Martis*] Quae nempe committeretur ei viae quae a Martis ad Bovillas strata erat, supr. x. 47. Antiquitus semitam a porta Capena ad Martis saxo quadrato stratam fuisse docet Livius supr. x. 23. Hic iam non semita, sed via, sternenda locatur, silice tamen, non saxo quadrato. Martis aedes extra portam Capenam erat, testante ipso Livio supr. vii. 23.

6 *Campani, ubi censerentur*] Ex quo Capua a Romanis capta fuerat, nullum erat in ea urbe corpus civitatis, nulli magistratus. cf. supr. xxvi. 16. Hinc videtur oriri illa difficultas, ubinam censeri deberent Campani.

U. C. 563.
A. C. 189.

fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit.

Fulvius Cephalleniam recipit.

Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius, perdomitis Aetolis, quum traiecisset in Cephalleniam, circa civitates insulae misit percunctatum, utrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri, mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. Obsides inde imperatos pro viribus inopis po-7puli, vicenos Nesiotae, Cranii, Palenses et Samaei dederunt. Insperata pax Cephalleniae affulserat; quum repente una civitas, incertum quam ob causam, Samaei desciverunt.

Samaei desciscunt.

Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. Ceterum ipsine sibi eum finxerint metum, et timore vano quietem exuerint, an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est: nisi quod, datis iam obsidibus, repente portas clauserunt; et ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumque) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, postquam nihil pacati respondebatur, coepta urbs est.

Oppugnantur.

Apparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciae oppugnatione habebat: et opera, quae facienda erant, impigre milites perfecerunt. Duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

29.

Nec ab Samaeis quicquam, quo aut opera, aut hostis arceri posset, praetermissum est. Duabus tamen maxime resistebant rebus: una, interiorem semper iuxta validum pro diruto novum obstruentes murum; altera, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes: et plerumque iis proeliis superiores erant. Una ad coercendos inventa haud magna memoratu res est. Centum funditores ab Aegio et Patris et Dymis acciti. A pueris ii, more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenae immixtis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes, exercebantur.

Funditores Achaei.

Itaque longius certiusque et validiore ictu, quam Baliaris funditor, eo telo usi sunt. Et est non simplicis habenae, ut Baliarica aliarumque gentium 8funda: sed triplex scutale, crebris suturis duratum, ne fluxa

7 *Vicenos Nesiotae, Cranii*] Olim legebatur, teste Sigonio, *vicenos autem Cranonii.* Quod substitutum est *Cranii*, merito factum est. Hoc enim nomen reperitur apud Thucydidem, Stephanum, etc. At *Nesiotae* a nescio quo inductum temere est. Huius enim urbis incolas Προναίους vocat Thucydides ii. 30; urbem ipsam Polybius v. 3. Πρόνους, Strabo x. p. 455. Πρόνησον. CREV.

8 *Triplex scutale*] De significatione vocis *scutale* mire discrepant critici. Lipsius, quem Dukerus probat, idem esse quod habenam fundae censet, ob hanc causam quod alioqui verba Livii *non simplicis habenae* idoneum sensum non haberent. Salmasius *scutale* sinum fundae, in quo lapides collocabantur, fuisse putat. Utcunque sit, Graecam vocem *scutale* esse patet, et haud scio an

U. C. 563. A. C. 189.

habena volutetur in iactu glans; sed, librata quum sederit, velut nervo missa excutiatur. Coronas modici circuli magno ex intervallo loci assueti traiicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eae fundae Samaeos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris Achaeos, ut parumper abscederent, et se, cum Romanis stationibus pugnantes, quiete spectarent. Quattuor menses obsidionem Same sustinuit. Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, et, qui superarent, fessi et corporibus et animis essent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, (nam urbs, in mare devexa, in occidentem vergit) muro superato, in forum pervenerunt. Samaei, postquam captam urbis partem ab hostibus senserunt, cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. Inde postero die dediti, direpta urbe, sub corona omnes venierunt.

30. Cos. in Peloponnesum traiicit.

Consul, compositis rebus Cephalleniae, praesidio Samae imposito, in Peloponnesum, iam diu arcessentibus Aegiensibus maxime ac Lacedaemoniis, traiecit. Aegium, a principio Achaici concilii, semper conventus gentis indicti sunt; seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. Hunc morem Philopoemen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quae Achaici concilii essent, in vicem conventus agerentur. Et sub adventum consulis, damiurgis civitatium, qui summus est magistratus, Aegium evocantibus, Philopoemen (praetor tum erat) Argos conventum edixit. Quo quum appareret omnes fere conventuros, consul quoque, quanquam Aegiensium favebat causae, Argos venit: ubi quum disceptatio fuisset, et rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedaemonii deinde eum in sua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exsules maxime habebant: quorum magna pars in maritimis Laconicae orae castellis, quae omnis adempta erat, habitabant. Id aegre patientes Lacedaemonii, ut aliqua liberum ad mare haberent aditum, si quando Romam aliove quo mitterent legatos, simulque ut emporium et receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset, nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, improviso occupavere. Vicani, quique ibi exsules habitabant, primo inopinata re territi sunt: deinde, sub lucem congregati, levi certamine expulerunt

quiddam commune habeat cum illa Laconica σκυτάλη, virga scilicet loro seu corio circumdata, quippe quod *fluxae habenae* h. l. *scutale* opponatur.

9 *Damiurgis*] De hac voce cf. supr. xxxii. 22.

1 *Omnis adempta*] sc. Nabidi a T. Quinctio. cf. supr. xxxiv. 35. xxxv. 12.

Lacedaemonios. Terror tamen omnem maritimam oram pervasit: legatosque communiter, et castella omnia vicique, et exsules, quibus ibi domicilia erant, ad Achaeos miserunt. Philopoemen praetor, iam inde ab initio exsulum causae et amicus, et auctor semper Achaeis minuendi opes et auctoritatem Lacedaemoniorum, concilium querentibus de-2 dit: decretumque, eo referente, factum est, 'Quum in fidem 'Achaeorum tutelamque T. Quinctius et Romani Laconi-'cae orae castella et vicos tradidissent, et, quum abstinere 'his ex foedere Lacedaemonii deberent, Las vicus oppu-'gnatus esset, caedesque ibi facta; qui eius rei auctores 'affinesque essent, nisi dederentur Achaeis, violatum videri 'foedus.' Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedaemonem missi sunt. Id imperium adeo superbum et indignum Lacedaemoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. Maxime autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo iugum accepissent, ne, id quod iam diu moliretur, Philopoemen exsulibus Lacedaemonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopoemeni atque exsulibus erat, interfectis, decreverunt, renuntiandam societatem Achaeis, legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedaemonem dederent; orarentque eum, ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedaemonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam. Id ubi legati ad Achaeos retulerunt, omnium civitatium, quae eius concilii erant, consensu bellum Lacedaemoniis indictum est. Ne extemplo gereretur, hiems impediit. Incursionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam navibus a mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit; iussuque eius Elin concilio indicto, Lacedaemonii ad disceptandum acciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiam altercatio fuit. Cui consul, 3 quum alia, satis ambitiose partem utramque fovendo, incerta respondisset, una denuntiatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem imposuit. Utrimque legatio missa Romam est. Exsules quoque Lacedaemoniorum suam causam legationemque Achaeis iniunxerunt. Diophanes et Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achaeorum fuerunt: qui, dissidentes in republica, tum quoque minime inter se convenientes orationes habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controversias inter

U. C. 563.
A. C. 189.

31.
Decretum Achaeorum in Lacedaemonios.

Lacedaemoniorum indignatio.

32.
Achaei in Lacedaemonios bellum decernunt.

Legati ab utrisque Romam mittuntur.

2 *In fidem Achaeorum*] cf. Supr. xxxv. 13.

3 *Ambitiose*] Accommodate ad gratiam captandam.

U. C. 563. A. C. 189. Achaeos ac Lacedaemonios finituros esse. Lycortas ex praeceptis Philopoemenis postulabat, ut Achaeis ex foedere ac legibus suis, quae decressent, agere liceret: libertatemque sibi illibatam, cuius ipsi auctores essent, praestarent. Magnae auctoritatis apud Romanos tum gens Achaeorum erat: novari tamen nihil de Lacedaemoniis placebat. Ceterum responsum ita perplexum fuit, ut et Achaei sibi de Lacedaemone permissum acciperent, et Lacedaemonii non omnia concessa iis interpretarentur. Hac potestate immodice Achaei ac superbe usi sunt.

33. Philopoemeni continuatur magistratus; qui veris initio, exercitu indicto, castra in finibus Lacedaemoniorum posuit. Legatos deinde misit ad deposcendos auctores defectionis, et civitatem in pace futuram, si id fecissent, pollicens, et illos nihil indicta causa passuros. Silentium prae metu ceterorum fuit. Quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt; fide accepta ab legatis, vim abfuturam, donec causam dixissent. Ierunt alii etiam illustres viri, et advocati privatis, et quia 4 pertinere causam eorum ad rempublicam censebant. Nunquam alias exsules Lacedaemoniorum Achaei secum adduxerant in fines, quia nihil aeque alienaturum animos civitatis videbatur. Tunc exercitus totius prope antesignani exsules erant. Ii venientibus Lacedaemoniis ad portam castrorum agmine facto occurrerunt; et primo lacessere iurgiis: deinde altercatione orta, quum accenderentur irae, ferocissimi exsulum impetum in Lacedaemonios fecerunt.

Lacedaemonii principes violantur ab exsulibus.

Quum illi deos et fidem legatorum testarentur, et legati et praetor summoveret turbas, et protegeret Lacedaemonios, vinculaque iam quosdam iniicientes arceret, crescebat tumultu concitato turba. Et Achaei ad spectaculum primo concurrebant: deinde vociferantibus exsulibus, quae passi forent, et orantibus opem, affirmantibusque simul, 'Nunquam talem occasionem habituros, si eam prae-'termisissent: foedus, quod in Capitolio, quod Olympiae, 5 'quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos 'esse: priusquam alio de integro foedere obligarentur, 'noxios puniendos esse;' accensa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui, ut ferirent, inclamavit, saxa coniecit: atque ita septendecim, quibus vincula per tumultum iniecta erant, interfecti sunt: sexaginta tres postero die comprehensi, a quibus praetor vim arcuerat, non quia salvos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat, obiecti multitudini iratae, quum aversis auribus pauca locuti essent,

4 *Advocati privatis*] *Affuturi* iis qui evocati fuerant, ob privatam cum iis necessitudinem. CREV. cf. supr. iii. 44.

5 *Foedus*] De hac re superioribus libris nihil a Livio memoratum fuisse animadvertit Dukerus.

damnati omnes, et traditi sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto, Lacedaemoniis imperatum primum, ut muros diruerent: deinde, ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent: tum, uti, quae servitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent; qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achaeis ius esset. Lycurgi leges moresque abrogarent: Achaeorum assuescerent legibus institutisque: ita unius eos corporis fore, et de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec aegrius passi sunt, quam exsules reduci. Decretum Tegeae in concilio communi Achaeorum de restituendis iis factum est: et, mentione illata, externos auxiliares dimissos, et Lacedaemoniis ascriptos (ita enim vocabant, qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos; priusquam dimitteretur exercitus, ire praetorem cum expeditis, et comprehendere id genus hominum, et vendere iure praedae placuit. Multi comprehensi venierunt. Porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achaeorum refecta est, quam Lacedaemonii diruerant. Et ager Belbinates, quem iniuria tyranni Lacedaemoniorum possederant, restitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achaeorum, quod factum erat, Philippo Amyntae filio regnante. Per haec velut enervata civitas Lacedaemoniorum diu Achaeis obnoxia fuit. Nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos assueverant, sublata.

U. C. 563. A. C. 189. 34. Leges pacis dictae Lacedaemoniis. 6 7 8 Disciplina Lycurgi sublata.

35. Comitia.

A concilio, ubi apud consulem inter Achaeos Lacedaemoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia iam in exitu annus erat, comitiorum causa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Mesallam et C. Livium Salinatorem, quum M. Aemilium Lepidum inimicum, eo quoque anno petentem, deiecisset. Praetores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit; eique et collegae Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in aedem Herculis signum dei ipsius ex decemvirorum responso, et seiuges in Capi-

6 *Quam ut muros diruerent*] Quos, tanquam vestigia tyrannorum delere cupiebant. cf. supr. xxxiv. 38. infr. xxxix. 37.

7 *Lacedaemoniis ascriptos*] sc. *Quae servitia tyranni liberassent*, supr. xxxiv. 38. cf. Plut. in Philopoem. p. 365. Polyb. xxiii. 12.

8 *Porticus ex ea pecunia*] Hanc porticum illam fuisse censet Drakenborchius, quam, Μυρόπωλον vocatam, Megalopolitani ex spoliis Spartanorum, quos vicerant, exstruxisse traduntur apud Pausan. in Arcad. viii. 30. et quum postea victores Spartani illam diruissent, nunc denuo illam ex eorum spoliis a Philopoemene refectam esse.

U. C. 563. A. C. 189. tolio aurati a P. Cornelio positi. Consulem dedisse in- 9 scriptum est. Et duodecim clipea aurata ab aedilibus curulibus, P. Claudio Pulchro et Ser. Sulpicio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam 1 damnarunt. Et aedilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata, uno reo damnato, (nam separatim accusaverant) po- 2 suit. Collega eius A. Caecilius neminem condemnavit. 3 Ludi Romani ter, plebeii quinquies toti instaurati.

U. C. 564. A. C. 188. M. Valerio, C. Livio Coss. M. Valerius Messalla inde et C. Livius Salinator consulatum Idibus Martiis quum inissent, de republica, deque provinciis et exercitibus senatum consuluerunt. De Aetolia et Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisae Provinciae. cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta est. Comparare inter se, aut sortiri iussi, et novos exercitus, binas legiones, scribere, et ut sociis Latini nominis quina dena millia peditum imperarent, et mille et ducentos equites. Messallae Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Praetores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina iurisdictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulte-

36. Exercitus. riorem est sortitus. De exercitibus ita placuit: e Gallia legiones, quae sub C. Laelio fuerant, ad M. Tuccium propraetorem in Bruttios traduci: et, qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: et classem, quae ibi esset, Romam reducere M. Sempronium propraetorem. Hispaniis legiones singulae, quae tum in iis provinciis erant, decretae: et ut terna millia peditum, ducenos equites ambo praetores in supplementum sociis imperarent, secumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemvirorum imperata 4

9 *Consulem dedisse*] Mos erat veterum in donariis dedicandis, monumentisve consecrandis honores quos gessissent, in titulo iis inscribendo commemorare, quamvis honores iam exacti essent, ut Perizonius in Animadv. Hist. 7. invicte probat. Hinc Cornelius, licet annus consulatûs sui iam circumactus esset, tamen se *consulem dedisse* titulum dono inscripsit. cf. supr. iv. 20. et 31.

1 *Ob annonam compressam*] Ob compressum et retentum domi frumentum, unde annona arctior ac proinde carior facta fuerat. Crev. Hoc haud raro factum fuisse patet ex Zonar. vii. 20. cf. Niebhr. ii. n. 936. Cic. ad Att. v. 21. pro Dom. 6.

2 *Uno reo damnato, (nam separatim accusaverant)*] Aediles accusabant ad populum: populus iudex erat. Itaque quem reum dicitur damnasse Q. Fulvius, is intelligendus est a Q. Fulvio aedili reus factus, a populo damnatus. Praeterea solebant aediles ambo simul accusare. Hic igitur observat Livius, hos aediles separatim accusasse, id est, non communi consilio ambos iisdem reis, sed alium alii diem ad populum dixisse. Crev.

3 *Neminem condemnavit*] Ex iis quos reos fecit, nemo condemnatus est. Crev.

4 *Pro collegio decemvirorum*] Videtur dici supplicatio imperata *pro collegio decemvirorum*, id est, ex deliberatione et iussu collegii decemvirorum, quemadmodum fere supr. iv. 44. *pro collegii sententia*. Crev.

5 fuit in omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam ferme et quartam tenebrae obortae fuerant. Et novendiale sacrificium indictum est, quod in Aventino lapidibus pluisset.

U. C. 564. A. C. 188. Luce tenebrae obortae.

Campani, quum eos ex senatusconsulto, quod factum erat priore anno, censores Romae censeri coegissent, (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; et, si qui prius duxissent, ut habere eas, et ante eam diem nati, uti iusti sibi liberi heredesque essent. Utraque res impetrata. De Formianis Fundanisque municipibus et Arpinatibus C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgavit, uti iis suffragii latio (nam ante sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quattuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus 6 ferretur, quum intercederent, edocti, populi esse, non senatus ius, suffragium, quibus velit, impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Aemilia tribu Formiani et Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. Atque in his tribubus tum primum ex Valerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quinctio, lustrum condidit. Censa sunt civium capita ducenta quinquaginta octo millia trecenta decem et octo. Lustro perfecto, consules in provincias profecti sunt.

37. Legationes Asiae ad Manlium.

Hieme ea, qua haec Romae gesta sunt, ad Cn. Manlium, consulem primum, deinde pro consule, hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quae cis Taurum montem incolunt, conveniebant: et ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quam de Gallis; ita laetior sociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quam feritas immanium barbarorum, incertusque in dies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. Itaque, ut quibus libertas, Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas, pro suis quaeque facultatibus, attulerant. Et ab Antiocho legati, et ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, et ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum iuvisset. Huic sexcenta talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, quum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. Civitatium legationes cum benignis responsis, laetiores etiam quam venerant, dimissae. An-

5 *Quod luce . . . tenebrae obortae fuerant*] Ob defectum solis. cf. supr. xxxvii. 4.

6 *Populi esse, non senatus*] Civitatem *sine suffragio* datam fuisse ex auctoritate senatûs et plebiscito, supr. viii. 14. *cum suffragio* autem a solo populo sine senatusconsulto dari potuisse animadvertit Dukerus. cf. Sigon. de Ant. Iur. Ital. ii. 6.

U. C. 564. A. C. 188.

tiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione foedere iussi advehere; eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris, lustrato exercitu, profectus, die octavo Apameam venit. Ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere iusserat, pervenit. Duo millia et quingenta talenta argenti accepta Apameam deportantur: frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit: quae una in iis locis regio tenebatur praesidio. Appropinquanti praefectus praesidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. Dato tempore, ad eam diem praesidio decessum est. A Perga, L. Manlio fratre cum quattuor millibus militum Oroanda, ad reliquum 7 pecuniae ex eo, quod pepigerant, exigendum, misso, ipse, quia Eumenem regem et decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit. Ibi ex decem legatorum sententia foedus in haec verba fere cum Antiocho conscriptum est:

38.

Foederis cum Antiocho leges.

'Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus 'et conditionibus esto: Ne quem exercitum, qui cum po'pulo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines 'regni sui, eorumve, qui sub ditione eius erunt, transire 'sinito: neu commeatu, neu qua alia ope iuvato. Idem 'Romani sociique Antiocho, et iis, qui sub imperio eius 'erunt, praestent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum 'iis, qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. Ex'cedito urbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem 'usque ad Halyn amnem, et a valle Tauri usque ad iuga, 8 'qua in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex iis 'oppidis, agris, castellisque, quibus excedat: si qua extulit, 'quae quoque oportebit, recte restituito. Ne militem, neu 9 'quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum 'urbium cives, quae regno abscedunt, cum rege Antiocho 'intraque fines eius regni sunt, Apameam omnes ante diem 'certam redeunto. Qui ex regno Antiochi apud Romanos 'sociosque sunt, iis ius abeundi manendique esto. Servos 'seu fugitivos, seu bello captos, seu qui liber captus aut 'transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos 'tradito omnes, neque alios parato. Tradito et naves lon-

7 *Oroanda*] Lectioni Sigonianae *Oenoanda* refragatur Polybius Exc. Leg. 35. et Livius ipse supr. 18. Oroanda urbs Pisidiae erat, ut ex Plin. H. N. v. 27. Strabon. xiii. ad fin. patet. cf. Cellar. Antiq. Geogr. iii. 4.

8 *Usque ad Halyn*] Olim legebatur *Tanaim*, sed Gronovius post Budaeum *Halyn* recte emendavit.

9 *Quae quoque oportebit*] *Quae et quo*, ut iubeantur restitui quae oportebit, et quo loco oportebit. *Recte* est sine dolo. DRAK.

U. C. 564.
A. C. 188.

[1] 'gas armamentaque earum: neve plures, quam decem naves 'actuarias: quarum nulla plus quam triginta remis agatur, 'habeto: neve monerem ex belli causa, quod ipse illaturus 'erit. Neve navigato citra Calycadnum, neve Sarpedo- 'nium, promontoria: extra quam, si qua navis pecuniam, 'stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites 'mercede conducendi ex iis gentibus, quae sub ditione 'populi Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto: ne volun- 'tarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quae 'aedes aedificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo 'iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. 'Si quae pecuniae debentur, earum exactio esto. Si quid 'ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique 'ius item esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent, 'quibus Antiochus dedit, et ex iis praesidia deducito; uti- 'que recte tradantur, curato. Argenti probi duodecim 'millia Attica talenta dato intra duodecim annos pensioni- [2] 'bus aequis, (talentum ne minus pondo octoginta Romanis 'ponderibus pendat) et tritici quingenta quadraginta millia 'modium. Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta in- [3] 'tra quinquennium dato: et pro frumento, quod aestima- 'tione fiat, talenta centum viginti septem. Obsides Roma- 'nis viginti dato, et triennio mutato; ne minores octonum

1 *Neve plures, quam decem naves actuarias*] Hic dissentit Livius a Polybio, qui decem naves constratas Antiocho concessas esse dicit, nullam actuariam. Gronovius Livii verba ad Polybiani contextus normam refingere nititur. Sed hic Polybium potius corruptum esse crediderimus. Itaque haec videtur esse huius loci sententia. Monerem distinguit Livius a nave actuaria. Monerem itaque intelligimus navem longam minimae formae, ut quae uno ordine remorum agatur: sed tamen altiorem et validiorem actuaria, quae aperta erat. Iubetur ergo Antiochus tradere naves omnes longas, quas tunc temporis habeat. Conceduntur ei decem actuariae naves pacem agenti. Si bellum ipse inferat, nihilo plus navium habere ei permittitur. Si bello lacessatur, licet ei naves longas parare, sed moneres, nec definitur earum numerus. Haec nobis maxime probabilia videntur. Ceterum qui locum hunc fusius tractatum videre voluerit, legat bene longam Iac. Gronovii dissertationem epistolicam ad Io. Georgium Graevium, tom. ii. Liviano. Crev.

2 *Talentum ne minus pondo octoginta*] Hic locus mire criticos torsit, quum talentum Atticum *sexaginta* Romanarum librarum, talentum autem *octoginta* librarum ponderibus Romanis Aegyptium esset, ut testatur Varro ap. Plin. H. N. xxxiii. 3. Unde Gronovius de Pec. Vet. iii. 3. *argenti probi Attici duodecim millia talentum* emendavit. Sed quum supr. xxxvii. 45. et a Polyb. Exc. Leg. 45. in conditionibus a Scipione Antiocho latis Euboica talenta, quae minora sint Atticis, imperata fuisse narrentur, verisimile est aut senatum populumque Romanum de industria, sicut in Lutatiano foedere, aliquid ad leges ab imperatore suo dictas adiecisse, aut incuria, utpote ignorantes quanti ponderis Euboica talenta essent, definivisse, ne talenta promissa minus pondo octoginta Romanis libris penderent.

3 *Quod aestimatione fiat*] Mendum latere in voce *fiat* Crevierius suspicatur. *Aestimatum fuit* coniecit Drakenborch. Frumentum ab ipso Antiocho aestimatum fuisse narrat Polyb. Exc. Leg. 24.

U. C. 564. A. C. 188. 'denum annorum, neu maiores quinum quadragenum. Si 'qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi ius esto; dum ne quam urbem aut 'belli iure teneat, aut in amicitiam accipiat. Controversias 'inter se iure ac iudicio disceptanto, aut, si utrisque placebit, 'bello.' De Hannibale Poeno, et Aetolo Thoante, et Mnasilocho Acarnane, et Chalcidensibus Eubulida et Philone, dedendis, in hoc quoque foedere ascriptum est: et ut, si quid postea addi, demi, mutarive placuisset, ut id salvo foedere fieret. Consul iuravit in hoc foedus. Ab rege qui exigerent iusiurandum, profecti Q. Minucius Thermus et L. Manlius, qui tum forte ab Oroandis rediit. Et Q. Fabio Labeoni, qui classi praeerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur; quaeque ibi naves regiae essent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheso, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmissum eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis, recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Graeciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piraeeum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit.

39. Cn. Manlius quum inter cetera, quae accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset; deinde causas civitatium, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniae imperatae, Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Civitatium autem cognitis causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quae stipendiariae regi Antiocho fuerant, et cum populo Romano senserant, iis immunitatem dederunt: quae partium Antiochi fuerant, aut stipendiariae Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni iusserunt. Nominatim praeterea Colophoniis, qui[4] in Notio habitant, et Cymaeis, et Mylasenis immunitatem concesserunt. Clazomeniis, super immunitatem, et Drymussam insulam dono dederunt: et Milesiis, quem sacrum appellant, agrum restituerunt: et Iliensibus[5] Rhoeteum et Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria. Eadem et Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoque, et Smyrnaeos, et Erythraeos, pro singulari fide, quam eo bello praestiterunt, et agro donarunt, et in omni praecipuo honore habuerunt. Phocaeensibus et ager, quem ante bellum habuerant, redditus; et, ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis affir-

Res regum et urbium compositae.

4 *Qui in Notio habitant*] Notium Colophoniorum oppidum fuisse dicitur, supr. xxxvii. 26.

5 *Iliensibus*] cf. Supr. xxxvii. 37.

mata, quae data priore decreto erant; Lycia et Caria datae usque ad Maeandrum amnem, praeter Telmissum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa et Lysimachiam, castella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Asia Phrygiam utramque, (alteram ad Hellespontum, maiorem alteram vocant) et Mysiam, quam Prusias rex ademerat, ei restituerunt: et Lycaoniam, et Milyada, et 6 Lydiam, et nominatim urbes Tralles, atque Ephesum, et Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem et Antiochi legatos quum esset, quia pars eius citra, pars ultra Taurum est: integra res ad senatum reiicitur.

U. C. 564.
A. C. 188.

40.

His foederibus decretisque datis, Manlius, cum decem legatis omnique exercitu ad Hellespontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene servarent, dixit; denuntiavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, et Eumenis etiam classe per Athenaeum fratrem regis ab Elaea adducta, copias omnes in Europam traiecit. Inde, per Chersonesum modicis itineribus grave praeda omnis generis agmen trahens, Lysimachiae stativa habuit; ut quam maxime recentibus et integris iumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem, Melana quem vocant, inde postero die Cypsela pervenit. A Cypselis via decem millium fere silvestris, angusta, confragosa excipiebat. Propter cuius difficultatem itineris in duas partes divisus exercitus: et praecedere una iussa, altera magno intervallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaque alia praeda. Itaque, quum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quattuor populis, Astii, et Caeni, 7 et Maduateni, et Coreli, ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum: eum scisse, non alia, quam per Thraciam, redituros Romanos, et quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent. Postquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta et sar-

Gallis leges dictae.

Manlius in Europam traiicit.

Thraces eum invadunt.

6 *Et Telmissum*] Tamen supr. xxxvii. 56. Telmissus excipitur; tanquam neque Rhodiis danda, neque Eumeni. Crev.

7 *Maduateni*] Quum hi populi apud alios scriptores haud memorentur, Douiatius tentabat *Madyteni*, a Madyto vel Madytis, Chersonesi Thraciae urbe. Sed Drakenborchius Maduatenos ad populos ignobiliores, quorum multi fuerint in regione barbara, referendos putat. Doer.

U. C. 564. A. C. 188.

cinas invadunt: caesisque custodibus, partim ea, quae in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta abstrahere. Unde postquam clamor primum ad eos, qui, iam ingressi saltum, sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrimque in medium concurritur, et inordinatum simul pluribus locis proelium conseritur. Thracas praeda ipsa impeditos oneribus, et plerosque, ut ad rapiendum manus vacuas haberent, inermes, ad caedem praebet; Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos occursantibus, et latentibus interdum per cavas valles, prodebat. Ipsa etiam onera plaustraque, ut fors tulit, his aut illis incommode obiecta, pugnantibus impedimento sunt: alibi praedo, alibi praedae vindex cadit. Prout locus iniquus aequusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus, (alii enim pluribus, quam ipsi erant, alii paucioribus, occurrerant) varia pugnae fortuna est. Multi utrimque cadunt. Iam nox appetebat, quum proelio excedunt Thraces, non fuga vulnerum aut mortis, sed quia satis praedae habebant.

41. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum [8] Bendidium castra loco aperto posuit: pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu, duplici circumdata vallo, mansit. Postero die, prius explorato saltu, quam moverent, primis se coniungunt. In eo proelio, quum et impedimentorum pars et calonum, et milites aliquot, quum passim toto prope saltu pugnaretur, cecidissent, plurimum Q. Minucii Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum est. Inde Aeniorum fines praeter Apollinis, Zerynthium quem [9] vocant incolae, templum superant. Aliae angustiae circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosae, quam priores: sed, quia nihil silvestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum praebent. Huc ad eandem spem praedae Thrausi (gens et ipsa Thracum) convenere: sed, quia nudae valles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos: quippe etsi iniquo loco, proelio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. Conferti subeuntes cum clamore, impetu facto,

Alterum proelium.

8 *Templum Bendidium*] *Bendis*, ut scribit Hesychius, lingua Thracum Diana appellatur: unde et *Bendidia* eius feriae Athenis vocabantur. cf. Turneb. Advers. xiv. 11. CREV.

9 *Zerynthium*] Ab urbe nempe *Zeryntho* in Thracia dictus est Apollo *Zerynthius*. Fuit quoque *Zerynthus* antrum, sacris imprime, quibus Hecate ibi colebatur, nobile. Ceterum Creverio pronomen *quem*, Drakenborchio vero vox *incolae* suspecta est. Sed optimi quique scriptores talia modo adiicere, modo omittere solent.

U. C. 564. A. C. 188.

primum expulere loco hostes; deinde avertere. Fuga inde caedesque, suis ipsos impedientibus angustiis, fieri coepta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. Postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit; triduumque ibi, frumentum accipientes, manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex navibus suis, quae cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis diei via Apolloniam fuit. Hinc per Abderitarum agrum Neapolim perventum est. Hoc omne per Graecorum colonias pacatum iter fuit. Reliquum inde per medios Thracas, dies noctesque, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quam quod praedae minus, quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoque Claudius auctor [1]est, ad quindecim millia Thracum, praecedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidae occurrisse: quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse: eundem mox, quum iam Mutines, in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo praebuisse: atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. Inde per Epirum Apolloniam quum pervenisset, nondum adeo hiberno contempto mari, ut traiicere auderet, Apolloniae hibernavit.

42. Exitu prope anni M. Valerius consul ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re gesta, ut ea probabilis morae causa esset, quod solito serius ad comitia venisset. Comitia consulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Kalendas Martias. Creati M. Aemilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die praetores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massiliota, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas provincias praetoribus esse placeret, retulit ad senatum consul. Decreverunt duas Romae, iuris dicundi causa; duas extra Italiam, Siciliam et Sardiniam; duas in Italia, Tarentum et Galliam: et extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus: L. Terentius Siciliam, Q.

Comitia.

1 *Praecedenti . . . agmen*] Ante agmen totius exercitûs incedenti ad exploranda loca. Sic *praecedere agmen* dicitur ap. Virg. Aen. ix. 47.

U. C. 564. A. C. 188. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam.

Qui pulsarant Poenos legatos, traditi. Eo anno L. Minucius Myrtilus et L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, iussu M. Claudii praetoris urbis per fetiales traditi sunt legatis, et Carthaginem avecti.

U. C. 565. A. C. 187. In Liguribus magni belli, et gliscentis in dies magis, fama erat. Itaque consulibus novis, quo die de provinciis

M. Aemilio, C. Flaminio Coss. Ligures provincia Coss. et de republica retulerunt, senatus utrisque Ligures provinciam decrevit. Huic senatusconsulto Lepidus consul intercedebat, 'Indignum esse' praedicans, 'consules ambos 'in valles Ligurum includi. M. Fulvium et Cn. Manlium 'biennium iam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut 'pro Philippo atque Antiocho substitutos, regnare. Si ex-'ercitus in his terris esse placeat, consules iis potius, quam 2 'privatos, praeesse oportere. Vagari eos cum belli terrore 'per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem 'pretio venditantes. Si eas provincias exercitibus obtinere 'opus esset; sicut M'. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni 'M. Fulvius et Cn. Manlius successissent consules; ita 'Fulvio Manlioque C. Livium et M. Valerium consules 'debuisse succedere. Nunc certe, perfecto Aetolico bello, 'recepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, aut consules ad 'exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, 'reddique tandem reipublicae debere.' Senatus, his auditis, in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, et exercitus inde deducere, ac redire Romam, placuit.

43. Inimicitiae inter M. Fulvium et M. Aemilium consulem erant: et super cetera Aemilius, serius biennio se consulem factum M. Fulvii opera, ducebat. Itaque ad in- 3 vidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum,

Fulvium Ambracienses accusant. subornatos criminibus, introduxit. Qui 'sibi, quum in 4 'pace essent, imperataque a prioribus consulibus fecissent, 'et eadem praestare obedienter M. Fulvio parati essent, 'bellum illatum' questi, 'agros primum depopulatos, ter-'rorem direptionis et caedis urbi iniectum, ut eo metu 'claudere cogerentur portas. Obsessos deinde et oppugna-'tos se, et omnia exempla belli edita in se, caedibus, in-'cendiis, ruinis, direptione urbis: coniuges, liberos in ser-

2 *Quam privatos*] Malitiose Lepidus consulares illos *privatos* dicit, cum consulares, qui cum imperio sunt, revera privati dici non possint. Rasch.

3 *Ducebat*] sc. Existimabat. Plures edd. *dicebat* tuentur, sed Drakenborchius, auctorem Gronovium secutus, *ducebat* reposuit.

4 *Subornatos*] Clam instructos criminationibus.

'vitium abstractos: bona adempta, et, quod se ante omnia 'moveat, templa tota urbe spoliata ornamentis: simulacra 'deum, deos imo ipsos, convulsos ex sedibus suis, ablatos 5 'esse; parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos 'precentur et supplicent, Ambraciensibus superesse.' Haec 6 querentes, interrogando criminose ex composito, consul ad plura, velut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus, alter consul C. Flaminius M. Fulvii causam excepit: qui, 'veterem et obsoletam viam ingressos Ambracienses,' 7 dixit. 'Sic M. Marcellum a Syracusanis, sic Q. Fulvium 8 'a Campanis accusatos: quin eadem opera T. Quinctium 'a Philippo rege, M'. Acilium et L. Scipionem ab Antiocho, 'Cn. Manlium a Gallis, ipsum M. Fulvium ab Aetolis et 'Cephalleniae populis accusari paterentur. Ambraciam 'oppugnatam et captam, et signa inde ornamentaque 'ablata, et cetera facta, quae captis urbibus soleant, ne- 'gaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium 'censetis, Patres conscripti? qui ob has res gestas tri- 'umphum a vobis postulaturus sit; Ambraciam captam, 'signaque, quae ablata criminantur, et cetera spolia eius 9 'urbis ante currum laturus, et fixurus in postibus suis. 'Nihil est, quod se ab Aetolis separent: eadem Ambra- 'ciensium et Aetolorum causa est. Itaque collega meus 'vel in alia causa inimicitias exerceat, vel, si in hac utique 'mavult, retineat Ambracienses suos in adventum M. Fulvii. 'Ego nec de Ambraciensibus, nec de Aetolis decerni quic- 'quam, absente M. Fulvio, patiar.'

U. C. 565.
A. C. 187.

Defendit C. Flaminius.

44.

Quum Aemilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, et tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret; certamine consulum biduum absumptum est. Nec praesente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. Captata occasio est, quum aeger forte Flaminius abesset; et, referente Aemilio, senatusconsultum factum est, 'Ut Ambraciensibus omnes suae res redderen- 'tur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur: por- 'toria, quae vellent, terra marique caperent, dum eorum 'immunes Romani ac socii Latini nominis essent. Signa 'aliaque ornamenta, quae quererentur ex aedibus sacris 'sublata esse, de iis, quum M. Fulvius Romam revertisset, 'placere ad collegium pontificum referri, et, quod ii cen- 'suissent, fieri.' Neque his contentus consul fuit, sed

S.C. in gratiam Ambraciensium.

5 *Parietes postesque*] Sensus est, nihil aliud superesse Ambraciensibus, quod adorent, nisi parietes postesque nudatos. CREV.

6 *Criminose*] Accusatorie, ita ut iis occasionem praeberet novarum in Fulvium criminationum. CREV.

7 *Sic M. Marcellum*] cf. Supr. xxvi. 26.

8 *Eadem opera*] Uno tenore, pariter simulque. CREV.

9 *Fixurus in postibus suis*] cf. Supr. x. 7.

U. C. 565. A. C. 187.

postea per infrequentiam adiecit senatusconsultum, 'Ambraciam non videri vi captam esse.' [1]

Supplicatio inde, ex decemvirorum decreto, pro valetudine populi fuit per triduum, quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. Latinae inde fuerunt. [2] Quibus religionibus liberati consules, et delectu perfecto, (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt.

Manlius petit triumphum.

Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit. Cui quum ab Ser. Sulpicio praetore senatus ad aedem Bellonae datus esset, et ipse, commemoratis rebus ab se gestis, postulasset, ut ob eas diis immortalibus honos haberetur, sibique triumphanti urbem invehi liceret; contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, et ante alios L. Furius Purpureo, et L.

45.

Legati ipsius contradicunt.

Aemilius Paullus. 'Legatos sese Cn. Manlio datos pacis 'cum Antiocho faciendae causa, foederisque et legum, quae [3] 'cum L. Scipione inchoatae fuissent, perficiendarum. Cn. 'Manlium summa ope tetendisse, ut eam pacem turbaret, 'et Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidiis exciperet: sed illum, cognita fraude consulis, quum saepe 'colloquiis petitis captatus esset, non congressum modo, 'sed conspectum etiam eius vitasse. Cupientem transire 'Taurum aegre omnium legatorum precibus, ne carminibus [4] 'Sibyllae praedictam superantibus terminos fatales cladem 'experiri vellet, retentum: admovisse tamen exercitum, et 'prope ipsis iugis ad divortia aquarum castra posuisse. [5] 'Quum nullam ibi causam belli inveniret, quiescentibus 'regiis, circumegisse exercitum ad Gallograecos: cui 'nationi non ex senatus auctoritate, non populi iussu, 'bellum illatum. Quod quem unquam de sua sententia 'facere ausum? Antiochi, Philippi, Hannibalis et Poenorum recentissima bella esse: de omnibus his consultum 'senatum, populum iussisse: saepe legatos ante missos, 'res repetitas: postremo, qui bellum indicerent, missos. 'Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum 'populi Romani bellum, et non tuum privatum latrocinium 'ducamus? At eo ipso contentus fuisti; recto itinere 'duxisti exercitum ad eos, quos tibi hostes desumpseras:

1 *Per infrequentiam*] Quum ob senatûs infrequentiam nemo consuli resisteret.

2 *Latinae inde fuerunt*] cf. Supr. v. 17.

3 *Foederisque et legum*] Copulam *et* auctoribus Iac. Gronovio et Crevierio delet Bekkerus, ita ut *leges foederis* pro conditionibus, quibus nitatur foedus, accipiantur.

4 *Ne carminibus Sibyllae*] De hac praedictione, cf. Niebhr. ii. n. 1121.

5 *Ad divortia aquarum*] Divortia aquarum, inquit Turnebus, Advers. xiv. 11. iuga sunt, unde in diversa aquae et coelestes et perennes divertunt. Crev.

'an et per omnes anfractus viarum, quum ad bivia con- U.C. 565.
'sisteres, ut, quo flexisset agmen Attalus Eumenis frater, A. C. 187.
6 'eo consul mercenarius cum exercitu Romano sequereris,
'Pisidiae, Lycaoniaeque, et Phrygiae recessus omnes atque
'angulos peragrasti, stipem a tyrannis castellanisque deviis
'colligens? Quid enim tibi cum Oroandis? quid cum
'aliis aeque innoxiis populis? Bellum autem ipsum, cuius
'nomine triumphum petis, quo modo gessisti? Loco
'aequo, tempore tuo pugnasti? Tu vero recte, ut diis
'immortalibus honos habeatur, postulas: primum, quod
7 'pro temeritate imperatoris, nullo iure gentium bellum
'inferentis, poenas luere exercitum noluerunt: deinde,
'quod belluas, non hostes, nobis obiecerunt. Nolite 46.
'nomen tantum existimare mixtum esse Gallograecorum:
'multo ante et corpora et animi mixti ac vitiati sunt. An,
'si illi Galli essent, cum quibus millies vario eventu in
'Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit,
'nuntius illinc redisset? Bis cum iis pugnatum est, bis loco
'iniquo subiit, in valle inferiore pedibus paene hostium
'aciem subiecit: ut non tela ex superiore loco mitterent,
'sed corpora sua nuda iniicerent, obruere nos potuerunt.
'Quid igitur incidit? Magna fortuna populi Romani est,
'magnum et terribile nomen. Recenti ruina Hannibalis,
8 'Philippi, Antiochi, prope attoniti erant. Tantae corpor-
'um moles fundis sagittisque in fugam consternati sunt:
'gladius in acie cruentatus non est Gallico bello: velut
9 'avium examina, ad crepitum primum missilium avolavere.
'At, hercule, nos iidem, (admonente fortuna, quid, si
'hostem habuissemus, casurum fuisset) quum redeuntes in
'latrunculos Thracas incidissemus, caesi, fugati, exuti im-
'pedimentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud
'paullo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cuius
'temeritate ea clades inciderat, perisset, cum multis viris
1 'fortibus cecidit: exercitus, spolia regis Antiochi referens,
'trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen,

6 *Consul mercenarius ... stipem a tyrannis ... colligens*] Non immerito obiectam esse Manlio avaritiam docet Polybius uno verbulo, quod in Excerpt. Leg. 31. reperitur. Nam quum Isiondenses, de quibus Livius supr. 15, auxilium eius adversus Telmissenses implorarent, "ipse," inquit Polybius, "hanc sibi offerri a propitio Mercurio praedam putans, illico in Pamphyliam flexit iter." Crev.

7 *Nullo iure gentium*] Sine ulla ex iis belli causis quae iure gentium legitimae habentur. Crev.

8 *Tantae corporum moles*] Homines tanta corporum magnitudine.

9 *Avium examina*] Pro *avium* ex vet. libr. Sigonius dedit *apium*, quod probare videtur Crevierius, qui ex cod. Vict. laudat lectionem *apum;* sed res ipsa hanc lectionem repudiat; non *apes* enim, sed *aves* crepitu vel strepitu aliquo suscitatae avolant, imo apium examina tinnulo aeris quassati crepitu, quo minus avolent, deterrentur. Doer.

1 *Exercitus—trifariam dissipatus*] sc. Delituit, alibi nempe primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta erant.

U. C. 565. A. C. 187. 'alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem 'unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in 'Thracia cladis ignominiaeque foret acceptum, de quibus 'hostibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi 'hostes senatus aut populus Romanus dedisset. Sic huic 'L. Scipioni, sic illi M'. Acilio de rege Antiocho, sic paullo 'ante T. Quinctio de rege Philippo, sic P. Africano de 'Hannibale, et Poenis, et Syphace, triumphus datus. Et 2 'minima illa, quum iam senatus censuisset bellum, quaesita 'tamen sunt, quibus nuntiandum esset: ipsis utique re-'gibus nuntiaretur; an satis esset, ad praesidium aliquod 'nuntiari? Vultis ergo haec omnia pollui et confundi? 'tolli fetialia iura? nullos esse fetiales? fiat (pace deum 'dixerim) iactura religionis: oblivio deorum capiat pectora 'vestra. Num senatum quoque de bello consuli non 'placet? non ad populum ferri, velint, iubeantne cum 'Gallis bellum geri? Modo certe consules Graeciam 'atque Asiam volebant: tamen perseverantibus vobis, Li-'gures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. 'Merito ergo a vobis, prospere bello gesto, triumphum 'petent, quibus auctoribus gesserunt.'

47. Manlius se defendit. Talis oratio Furii et Aemilii fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. 'Tribuni plebis 'antea solebant triumphum postulantibus adversari, Patres 'conscripti. Quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi, 'seu magnitudini rerum gestarum, hoc dederunt, ut non 'solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre 3 'etiam, si opus esset, viderentur parati esse. Ex decem 'legatis, si diis placet, quod consilium dispensandae co-'honestandaeque victoriae imperatoribus maiores dederunt 'nostri, adversarios habeo. L. Furius et L. Aemilius cur-'rum triumphalem me conscendere prohibent, coronam 'insignem capiti detrahunt; quos ego, si tribuni me tri-'umphare prohiberent, testes citaturus fui rerum a me 'gestarum. Nullius equidem invideo honori, Patres con-'scripti. Vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, 4 'impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate 'vestra deterruistis. Triumphavit, quem non bellum 'iniustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici 'iactabant. Ego, qui cum centum millibus ferocissimorum

2 *Et minima illa*] De his rebus consultos fetiales memorat Livius, quum in Philippo supr. xxxi. 18. tum in Antiocho supr. xxxvi. 3.

3 *Sed referre etiam*] Ius referendi ad senatum, sive senatum consulendi de iis quae viderentur ad rempublicam pertinere, habebant tribuni plebis. Crev.

4 *Tribunos plebei . . . impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum*] De hoc Fabio duobus tantummodo locis egit Livius, nempe supr. xxxvii. 60. et supr. 39. nec ullam huius certaminis tribunorum adversus eum mentionem fecit. Crev.

'hostium signis collatis toties pugnavi, qui plus quadra- U. C. 565.
'ginta millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra A. C. 187.
'eorum expugnavi, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora,
'quam terra Italia est, reliqui, non triumpho modo fraudor;
'sed causam apud vos, Patres conscripti, accusantibus meis
'ipse legatis, dico. Duplex eorum, ut animadvertistis,
'Patres conscripti, accusatio fuit. Nam, nec gerendum
'mihi fuisse bellum cum Gallis, et gestum temere atque
'imprudenter, dixerunt: non erant Galli hostes, sed tu eos
'pacatos imperata facientes violasti. Non sum postula-
'turus a vobis, Patres conscripti, ut, quae communiter de
'immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in
'nomen Romanum scitis, ea de illis quoque, qui Asiam
'incolunt, existimetis Gallis. Remota universae gentis
'infamia atque invidia, per se ipsos aestimate. Utinam
'rex Eumenes, utinam Asiae civitates omnes adessent, et
'illos potius querentes, quam me accusantem, audiretis!
'Mittite, agedum, legatos circa omnes Asiae urbes, et
'quaerite, utra graviori servitute, Antiocho ultra Tauri
'iuga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri
'eorum vastati sint, quoties praedae abactae, referant:
'quum vix redimendi captivos copia esset, et mactatas
'humanas hostias immolatosque liberos suos audirent. Sti-
'pendium, scitote, pependisse socios vestros Gallis: et
'nunc, liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si a
'me foret cessatum. Quo longius Antiochus emotus esset, 48.
'hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: et, quicquid
'est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non
'vestro, adiecissetis. At enim sunt haec ita: verum etiam
'Delphos quondam, commune humani generis oraculum,
5 'umbilicum orbis terrarum, Galli spoliaverunt; nec ideo
'populus Romanus his bellum indixit, aut intulit. Equi-
'dem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum
'in iure ac ditione vestra Graecia atque Asia erat, ad
'curandum animadvertendumque, quid in his terris fieret;
'et hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem sta-
'tuistis, quo libertatem immunitatemve civitatibus datis,
'quo aliis fines adiicitis, alias agro multatis, aliis vectigal
'imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis:
'curae vestrae censetis esse, ut pacem terra marique ha-
6 'beant. An, nisi praesidia deduxisset Antiochus, quae

5 *Umbilicum orbis terrarum*] cf. Supr. xxxv. 18. Fabula nota est, unde Delphi umbilicus orbis terrarum appellentur: sc. Iovem aquilas duas quae circum terras volarent dimisisse, quae altera alteram cursu circumacto apud Delphos convenerunt.

6 *An, nisi praesidia*] sc. Qui non putaretis liberatam Asiam, nisi praesidia deduxisset Antiochus, an credetis ratam libertatem civitatibus futuram fuisse, si per eandem Asiam effusi Gallorum exercitus vagarentur? Crev.

U. C. 565. A. C. 187. 'quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam 'Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata 'dona vestra, quae dedistis, regi Eumeni, rata libertas civi'tatibus esset? Sed quid ego haec ita argumentor, tan'quam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te, L. 'Scipio, appello, cuius ego mihi, succedens in vicem imperii 'tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab diis im'mortalibus precatus sum; te, P. Scipio, qui legati ius, 'collegae maiestatem, et apud fratrem consulem, et apud 'exercitum habuisti; sciatisne, in exercitu Antiochi Gal'lorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu 'utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugna'veritis, ut cum hostibus iustis? cecideritis? spolia eorum 'retuleritis? 7 Atqui cum Antiocho, non cum Gallis, bel'lum et senatus decreverat, et populus iusserat. Sed 'simul, ut opinor, cum his decreverant iusserantque, 8 qui 'intra eius praesidia fuissent: ex quibus, praeter An'tiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, et cum quo 'nominatim foedus ut fieret, mandaveratis, omnes hostes 'erant, qui pro Antiocho arma adversus nos tulerunt. In 'qua causa quum Galli ante omnes fuissent, et reguli qui'dam, et tyranni; ego tamen et cum aliis, pro dignitate 'imperii vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: 9 et 'Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, ten'tavi: et, postquam indomitos atque implacabiles cerne'bam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum. 'Nunc, quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti 'reddenda est ratio. In quo confiderem equidem causae 'meae, etiamsi non apud Romanum, sed apud Carthagini'ensem senatum agerem; ubi in crucem tolli imperatores 'dicuntur, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserunt. 'Sed ego in ea civitate, quae ideo omnibus rebus inci'piendis gerendisque deos adhibet, quia 1 nullius calumniae 'subiicit ea, quae dii comprobaverunt, et in sollennibus 'verbis habet, quum supplicationem aut triumphum decer'nit:' Quod bene ac feliciter rempublicam administrarit;

7 *Atqui cum Antiocho*] Haec dicuntur cum respectu ad ea quae praecessere. Pugnavere Scipiones cum Gallis, ut cum hostibus iustis, veris, legitimis, licet Antiocho, non Gallis nominatim bellum indictum esset. Sed nimirum decretum senatus complectebatur eos quoque qui Antiochi sectam secuti essent, et intra eius praesidia fuissent. Quum igitur Galli inter auxiliares Antiochi fuerint, legitimum cum iis bellum et Scipiones et ego gessimus. CREV.

8 *Qui intra eius praesidia*] cf. Supr. II. De auxiliaribus et sociis hic agitur.

9 *Luere peccata sua*] Pecunia. Sic excusat et mitigat Manlius, suppresso etiam invidioso pecuniae nomine, illam quae ei obiecta fuerat avaritiam, exactasque a tyrannis castellanisque ingentes auri et argenti summas. CREV.

1 *Nullius calumniae subiicit*] Nullius iniustis et malitiosis cavillationibus deteri sinit. CREV.

'si nollem, si grave ac superbum existimarem virtute U. C. 565.
2 'gloriari; pro felicitate mea exercitusque mei, quod A. C. 187.
'tantam nationem sine ulla militum iactura devicimus,
'postularem, ut diis immortalibus honos haberetur, et ipse
'triumphans in Capitolium ascenderem, unde, votis rite
3 'nuncupatis, profectus sum; negaretis hoc mihi cum diis
'immortalibus? Iniquo enim loco dimicavi. Dic igitur, 49.
'quo aequiore potuerim dimicare? Quum montem hostes
'cepissent, loco munito se tenerent, nempe eundum ad
'hostes erat, si vincere vellem? Quid? si urbem eo loco
'haberent, et moenibus se tenerent? nempe oppugnandi
'erant. Quid? ad Thermopylas aequone loco M'. Acilius
'cum rege Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non
'eodem modo super Aoum amnem iuga tenentem montium
'T. Quinctius deiecit? Equidem adhuc, qualem aut sibi
'fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non invenio.
'Si degenerem et emollitum amoenitate Asiae, quid pe-
'riculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum et
'feritate animorum, et robore corporum, huiccine tantae
'victoriae triumphum negatis? Caeca invidia est, Patres
4 'conscripti, nec quicquam aliud scit, quam detrectare
'virtutes, corrumpere honores ac praemia earum. Mihi,
'quaeso, ita ignoscatis, Patres conscripti, si longiorem ora-
'tionem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria
'criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus
'patentes, qui angusti erant, et plana ex arduis, et culta ex
'silvestribus facere potui, et praestare, necubi notis sibi
'latebris delitescerent latrones Thraces, ne quid sarcinarum
'raperetur, ne quod iumentum ex tanto agmine abstra-
'heretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac
5 'strenuus Q. Minucius moreretur? In hoc casu, quo in-
'feliciter incidit, ut talem civem amitteremus, haerent.
'Quod saltu iniquo, loco alieno, quum adortus hostis nos
'esset, duae simul acies primi et novissimi agminis haeren-
'tem ad impedimenta nostra exercitum barbarorum cir-
'cumvenerunt; quod multa millia ipso die, plura multo
'post dies paucos ceciderunt et ceperunt; hoc, si ipsi
'tacuerint, vos scituros, quum testis orationis meae totus
'exercitus sit, non credunt? Si gladium in Asia non
'strinxissem, si hostem non vidissem; tamen proconsul

2 *Pro felicitate mea*] Libenter et hic praefigeremus particulam *si*. Neque enim facile videtur posse suppleri. Crev.

3 *Mihi cum diis*] Si nihil hic vitii est, sensus erit, *et mihi, et diis*. Crev.

4 *Detrectare virtutes*] Obtrectare virtutibus, debitam illis detrahere laudem: quemadmodum supr. xxxiv. 15. *Cato, haud sane detrectator laudum suarum.* Crev. Ceterum *detractare*, h. e. deterere, imminuere, reposuit Bekker.

5 *In hoc casu*] In hoc infortunio exaggerando copiosiores sunt, et immorantur. Rasch.

U. C. 565. A. C. 187. 'triumphum in Thracia duobus proeliis merueram. Sed 'iam dictum satis est. Quin pro eo, quod pluribus verbis 'vos, quam volui, fatigavi, veniam a vobis petitam impe- 'tratamque velim, Patres conscripti.'

50. Plus crimina eo die, quam defensio, valuissent, ni altercationem in serum perduxissent. Dimittitur senatus in ea 6 opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die et cognati amicique Cn. Manlii summis opibus annisi sunt, et auctoritas seniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriae esse, ut imperator, qui, perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportasset, sine curru et laurea, privatus inhonoratusque, urbem iniret. Hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt.

Triumphus Manlio decretus.

Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis huius maius et cum maiore et clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano, ut Valerius Antias auctor est, duo Q. Petillii diem dixerunt. Id, prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quae id pati posset, incusabant. 'Duas maximas orbis terrarum urbes ingratas uno prope 'tempore in principes inventas: Romam ingratiorem; si qui- 'dem victa Carthago victum Hannibalem in exsilium expu- 'lisset; Roma victrix victorem Africanum expellat.' Alii, 'Neminem unum civem tantum eminere debere, ut legibus 'interrogari non possit: nihil tam aequandae libertatis esse, 'quam potentissimum quemque posse dicere causam. Quid 7 'autem tuto cuiquam, nedum summam rempublicam, per- 'mitti, si ratio non sit reddenda? qui ius aequum pati non 'possit, in eum vim haud iniustam esse.' Haec agitata sermonibus, donec dies dicendae causae venit: nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censorve maiore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die, in forum est deductus. Iussus dicere causam, sine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem unquam neque melius, neque verius laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant: et aurium fastidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam, 8 referebantur.

Scipio Africanus accusatur.

51. Tribuni plebis vetera luxuriae crimina Sy- 9

6 *Perduxissent*] sc. Manlius et eius legati. Ceterum Hearnius ex tertia ed. Sigoniana *produxissent* annotat, quam vocem Bekkerus reposuit.

7 *Posse dicere causam*] Posse accusari. CREV.

8 *Aurium fastidium aberat*] Nec audientium aures aspernabantur, aut gravabantur hanc laudationem ab ipso Scipione sibi dictam. CREV.

9 *Vetera . . . crimina*] De his criminationibus in Scipionem egit Livius supr. xxix. 19. et seqq. CREV.

racusanorum hibernorum, et Locris Pleminianum tumultum, quum ad fidem praesentium criminum retulissent; suspicionibus magis, quam argumentis, pecuniae captae reum accusarunt. 'Filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tanquam in eius unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. Dictatorem eum consuli, non legatum, in provincia fuisse; nec ad aliam rem eo profectum, quam ut id, quod Hispaniae, Galliae, Siciliae, Africae iam pridem persuasum esset, hoc Graeciae Asiaeque et omnibus ad orientem versis regibus gentibusque appareret; unum hominem caput columenque imperii Romani esse: sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere, nutum eius pro [1] decretis Patrum, pro populi iussis esse.' Infamia intactum invidia, qua possunt, urgent. Orationibus in noctem perductis, prodicta dies est. Ubi ea venit, tribuni in Rostris prima luce consederunt. Citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Rostra subiit: silentioque facto, 'Hoc,' inquit, 'die, tribuni plebis, vosque Quirites, cum Hannibale et Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque, quum hodie litibus et iurgiis supersederi aequum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Iovem Optimum Maximum Iunonemque et Minervam ceterosque deos, qui Capitolio atque arci praesident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quod mihi et hoc ipso die, et saepe alias, egregie reipublicae gerendae mentem facultatemque dederunt. Vestrum quoque quibus commodum est, ite mecum, Qui[2]rites, et orate deos, ut mei similes principes habeatis. Ita, [3] si ab annis septendecim ad senectutem semper vos aetatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores [4] rebus gerendis praecessi.' Ab Rostris in Capitolium ascendit. Simul se universa concio avertit, et secuta Sci[5]pionem est: adeo, ut postremo scribae viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, praeter servilem comitatum et praeconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia

U. C. 565.
A. C. 187.
Tribunorum criminationes.

Scipionis ad pop. oratio.

Concio eum in Capitol. sequitur.

1 *Infamia intactum invidia*] Quum non possent infamiam ei verorum criminum impingere, invidiam in eum concitant: quod ut possent, viri magnitudo faciebat. Crev.

2 *Ita, si*] Quod quidem vos ita precari decet, si ... non aliter postulo ut id oretis deos, quam si . . . Crev.

3 *Ab annis septendecim*] Ab anno aetatis decimo septimo. Anno demum aetatis vigesimo quarto missus in Hispaniam fuit Scipio. Sed tribunus militum erat in pugna Cannensi, quo tempore haud multum egressus erat annos septendecim: ac deinde etiam, antequam in Hispaniam iret, aedilis curulis summa populi voluntate, quum legitimam aetatem nondum haberet, factus fuerat. cf. supr. xxii. 53. et xxv. 2. Crev.

4 *In Capitolium ascendit*] cf. Aul. Gell. iv. 18. Val. Max. iii. 7.

5 *Viatores*] cf. Supr. ii. 56.

U. C. 565. A. C. 187. templa deum cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum et aestimatione verae magnitudinis eius fuit, quam quo triumphans de Syphace rege et Carthaginiensibus urbem est invectus.

52. *Scipio in Liternum concedit.* Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. Post quem quum invidiam et certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodicta, in Literninum concessit; certo consilio, ne ad causam dicendam adesset. Maior animus et natura erat, ac maiori fortunae assuetus, quam ut reus esse sciret, et summittere se in humilitatem causam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est coeptus, L. Scipio morbum causae esse, cur abesset, excusabat. Quam excusationem quum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, et ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium et tribunos plebis et concionem reliquisset; et, quibus ius de se dicendae sententiae et libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egisset, secessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset: 'Habetis ergo temeritatis 'illius mercedem. Quo duce et auctore nos reliquistis, ab 'eo ipsi relicti estis: et tantum animorum in dies nobis 'decrescit, ut, ad quem ante annos septendecim, exercitum 6 'et classem habentem, tribunos plebis aedilemque mittere 'in Siciliam ausi sumus, qui prehenderent eum, et Romam 'reducerent, ad eum privatum ex villa sua extrahendum, 'ad causam dicendam, mittere non audeamus:' tribuni plebis, appellati ab L. Scipione, ita decreverunt, 'Si morbi 'causa excusaretur, sibi placere, accipi eam causam, diem'que a collegis prodici.' Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiae cum P. Scipione 7 intercedebant. Is, quum vetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi, tristioremque omnes sententiam exspectarent, ita decrevit: *Gracchi decretum in gratiam Scipionis.* 'Quum L. Scipio excuset morbum 'esse causae fratri, satis id sibi videri. Se P. Scipionem, 'priusquam Romam redisset, accusari non passurum: tum 'quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam di'cat. Ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Ro'mani, P. Scipionem deorum hominumque consensu per'venisse, ut sub Rostris reum stare, et praebere aures 'adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme,

6 *Ante annos septendecim*] sc. Ann. 548. U. C. M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano consulibus. Quum vero Scipioni dies dicta sit ann. 565. U. C. M. Aemilio Lepido et C. Flaminio consulibus, elapsos fuisse septendecim annos patet, si alterutrum tantum annum extremum annumeramus, sive primum sive ultimum: at annos tantum sedecim, si utrumque extremum omittimus. Utramque annos numerandi rationem pro arbitrio noster adhibet.

7 *Cui inimicitiae*] Ob plerasque de republica administranda dissensiones. cf. Aul. Gell. vii. 19.

U. C. 565. A. C. 187.

53.

8 'quam ipsi, sit.' Adiecit decreto indignationem: 'Sub 'pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africae, Scipio? Ideo quattuor nobilissimos duces Poenorum in Hispania, quattuor exercitus fudit fugavitque: ideo Syphacem 'cepit, Hannibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis 'fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem huius 'gloriae L. Scipio) ultra Tauri iuga emovit, ut duobus Petilliis succumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? 'Nullisne meritis suis, nullis vestris honoribus unquam in 'arcem tutam et velut sanctam clari viri pervenient: ubi, 'si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum consi'dat?' Movit et decretum, et adiecta oratio non ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores: et, deliberaturos se, quid sui iuris et officii esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est coeptus. Ibi gratiae ingentes ab universo ordine, praecipue a consularibus senioribusque, Ti. Graccho actae sunt, quod rempublicam privatis simultatibus potiorem habuisset: et Petillii vexati sunt pro-9 bris, quod splendere aliena invidia voluissent, et spolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano 1 fuit. Vitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, monumentumque ibi aedificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen, quam pacis, artibus memorabilior prima pars vitae, quam postrema, fuit: quia in iuventa bella assidue gesta; cum senecta res quoque deflo-2 ruere, nec praebita est materia ingenio. Quid ad primum consulatum secundus, etiamsi censuram adiicias? quid Asiatica legatio, et valetudine adversa inutilis, et filii casu deformata, et post reditum necessitate aut subeundi iudicii, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque maius neque periculosius Romani gessere, unus praecipuam gloriam tulit.

Africani mors et laudes.

54.

Morte Africani crevere inimicorum animi: quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare eius magnitudinem solitus erat. Hoc auctore existimantur Petillii et, vivo Africano, rem ingressi, et, mortuo, roga-3 tionem promulgasse. Fuit autem rogatio talis: 'Velitis, 'iubeatis, quaeratur, quae pecunia capta, ablata, coacta ab

Rogatio de pecunia Antiochi.

8 *Adiecit decreto indignationem*] Decreto, quod modo memoratum est, adiecit orationem plenam indignationis. Crev.

9 *Ex Africani triumpho*] Per triumphum de Scipione Africano actum.

1 *Vitam Literni egit*] De hac villa Scipionis operae pretium est legere Senecae epistolam 86.

2 *Ad primum consulatum*] Si cum primo consulatu comparetur. cf. supr. xxii. 22. *ad Punica ingenia.*

3 *Velitis, iubeatis, quaeratur*] Vox *quaeratur* non sine causa offendit Crevierium; pro *quaeratur* igitur legendum censet *Quirites*. Verum, ita hic legendum esse, iam diu antea monuerat Brissonius de Formulis ii. 130. ut Drakenborchius animadvertit. *Quirites* Bekker. reposuit.

U. C. 565. 'rege Antiocho est, quique sub eius imperio fuerunt; quod
A. C. 187. 'eius in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sul-
'picius praetor urbanus ad senatum referat? quem eam
'rem velit senatus quaerere de iis, qui praetores nunc sunt?'
Huic rogationi primo Q. et L. Mummii intercedebant: senatum quaerere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, aequum censebant. Petillii nobilitatem et regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quae ab Antiocho modo pecuniae captae forent, sed quae ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se, quam adversus legem, dicturum apparebat, dissuasor processit. Is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus. 'Parum enim fuisse, 'non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem, nisi 'etiam accusaretur. Et Carthaginienses exsilio Hanniba- 'lis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem 'P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti laceretur, 'et frater insuper, accessio invidiae, mactetur.' M. Cato 3 suasit rogationem, (exstat oratio eius de pecunia regis Antiochi) et Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessio-

55. nem, omnes tribus, uti rogassent, iusserunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quaerere vellent, Q. Terentium Culleonem Patres iusserunt. Ad hunc praetorem, adeo amicum Corneliae familiae, ut, qui Romae mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse, memoriae prodiderint, et ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab 4 eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum eundem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quae adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quaestionem exercendam; ceterum ad hunc nimis aequum aut iniquum praetorem reus extemplo factus L. Scipio; simul et delata et recepta nomina legatorum eius, A. et L. Hostiliorum, Catonum, et C. Furii Acu-

3 *Accessio invidiae*] Altera victima invidiae in P. Scipionem concitatae, i. e. secundo loco obiectus invidiae, qua prior P. Scipio conflagrarat. CREV.

4 *Mulsum prosecutis funus dedisse*] Mulsum est potio ex vino et melle temperata, quae apud veteres erat in deliciis. Eo milites in triumpho ab imperatore donabantur, ut probat ex Plauto Turnebus Advers. xiv. 11. Ita eo exemplo et more tum Livius significat Culleonem in Africani funere, renovata triumphi eius memoria, dedisse mulsum, aut triumphi imitatum liberalitatem et imaginem hoc fecisse. CREV.

leonis quaestoris: et, ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribae quoque duo et accensus. L. Hostilius, et scribae, et accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio, et A. Hostilius legatus, et C. Furius damnati: 'Quo commodior pax Antiocho daretur, 'Scipionem sex millia pondo auri, quadringenta octoginta 'argenti plus accepisse, quam in aerarium retulerit: A. 'Hostilium octoginta pondo auri, argenti quadringenta 'tria: Furium quaestorem auri pondo centum triginta, ar'genti ducenta.' Has ego summas auri et argenti relatas 5 apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium scriptoris, esse in summa auri atque argenti. Similius enim veri est, argenti, 6 quam auri, maius pondus fuisse; et potius quadragies, 7 quam ducenties quadragies litem aestimatam: eo magis, quod, tantae summae rationem etiam ab ipso P. Scipione 8 requisitam esse in senatu, tradunt: librumque rationis eius, quum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse: indignantem, quod, quum bis millies in aerarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. Ab eadem fiducia animi, quum quaestores pecuniam ex aerario contra legem promere non auderent, 9 poposcisse claves, et se aperturum aerarium dixisse, qui, ut clauderetur, effecisset.

U. C. 565.
A. C. 187.

Damnatur L. Scipio.

56. Multa alia, in Scipionis exitu maxime vitae, dieque dicta, morte, funere, sepulcro, in diversum trahunt: ut, cui famae, quibus scriptis assentiar, non habeam. Non de accusatore convenit: alii M. Naevium, alii Petillios diem dixisse scribunt: non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. Alii Romae, alii Literni et mortuum, et sepultum: utrobique monumenta ostenduntur et statuae. Nam et Literni monumentum monumentoque statua superimposita fuit, 1 quam tempestate disiectam nuper vidimus ipsi. Et Romae 2 extra portam Capenam in Scipionum monumento tres sta-

5 *Apud Antiatem*] Qui in augendis numeris nunquam non lascivit.

6 *Maius pondus fuisse*] sc. Sex millia pondo *argenti* fuisse, non auri.

7 *Potius quadragies*] Quippe sex millia pondo argenti et quadringenta octoginta auri H. S. quadragies efficiunt.

8 *Librumque rationis eius*] Rem uberius narratam habes apud Aul. Gell. iv. 18. Val. Max. iii. 7.

9 *Qui, ut clauderetur, effecisset*] Hoc dictum Scipionis aliquid obscuri habere Crevierio videtur. Equidem, quum Scipio hostibus devictis et pace confecta sumptibus ad exercitus Romanos tuendos per multos annos ex aerario impensis finem attulerit, recte illum dici existimo effecisse, ut aerarium clauderetur, neque pecunia amplius promeretur.

1 *Disiectam*] Pro voce *disiectam* Drakenborchius *deiectam* malebat, quem Bekker. secutus est, sed codices omnes *disiectam* exhibent.

2 *In Scipionum monumento*] Quod adhuc apud Romam exstat, in horto quodam, extra portam hod. S. Sebastiano, dicto *la vigna Sassi*.

U. C. 565. A. C. 187. tuae sunt: quarum duae P. et L. Scipionum dicuntur esse, tertia poetae Q. Ennii. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque, si modo ipsorum sunt, quae feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi, abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis nomen M. Naevii tribuni 2 plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris. Ne- 3 bulonem modo, modo nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accusatorum Africani, aut diei dictae Africano ullam mentionem habet. Alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conveniens: et illi au- 4 ctores sequendi sunt, qui, quum L. Scipio et accusatus, et damnatus sit pecuniae captae ab rege, legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt: quo post famam de fratris casu allatam, relicta legatione, cucurrisse eum Romam; et, quum a porta recta ad forum se contulisset, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse a corpore eius viatorem: et tribunis retinentibus, magis pie, quam civiliter, vim fecisse. 5 Hinc enim ipse Gracchus queritur, dissolutam esse a privato tribuniciam potestatem: et ad postremum, quum auxilium L. Scipioni pollicetur, adiicit, tolerabilioris exempli esse, a tribuno plebis potius, quam a privato, victam videri et tribuniciam potestatem, et rempublicam esse. Sed ita hanc unam impotentem eius iniuriam invidia onerat, ut, increpando quod degenerarit tantum a se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis et temperantiae pro repre- 6 hensione praesenti reddat. Castigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum consulem et dictatorem vellet facere: prohibuisse statuas sibi in comitio, in Rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iovis poni: prohibuisse, ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornatu e

57. templo Iovis Optimi Maximi exiret. Haec, vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis ad 7 civilem habitum honoribus significarent, quae exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam maior P. Cornelio Nasicae haud dubie a patre collocata erat) nuptam fuisse convenit. Illud parum constat, utrum post mortem patris et desponsa sit, et nupserit: an verae illae opiniones sint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse, 'Sibi inimicitias cum Scipionibus, quae fuissent, 8

Graccho nupta Cornelia.

2 *Index orationis*] Titulus orationis. Doer.

3 *Nebulonem modo, modo nugatorem*] Alterum *modo* delevit Bekker.

4 *Serenda fabula est*] i. e. Prorsus aliter instituenda est narratio. Raschig.

5 *Magis pie quam civiliter*] Ita ut pium fratrem ageret magis, quam civem legum observantem. Crev.

6 *Pro reprehensione praesenti*] Ad pensandam hanc praesentem recentis facti reprehensionem. Crev.

7 *Ad civilem habitum*] Ad modum qui civem liberae reipublicae deceat, qui non officiat aequalitati civium inter se. Crev.

8 *Iurasse*] cf. Aul. Gell. vii. 19.

'manere; nec se gratiae quaerendae causa quicquam facere: U. C. 565.
'sed in quem carcerem reges et imperatores hostium du- A. C. 187.
'centem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius duci
'non passurum:' senatum, eo die forte coenantem in Capitolio, consurrexisse, et petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet: quibus ita inter publicum sollenne sponsalibus rite factis, quum se domum recepisset, Scipionem Aemiliae uxori dixisse, filiam se minorem despondisse: quum illa, muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset, non, si Ti. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse; laetum Scipionem tam concordi iudicio, ei ipsi desponsam respondisse. Haec de tanto viro, quanquam et opinionibus, et monumentis literarum variarent, proponenda erant.

58. Iudiciis a Q. Terentio praetore perfectis, Hostilius et 9 Furius damnati, praedes eodem die quaestoribus urbanis dederunt. Scipio, quum contenderet, omnem, quam accepisset, pecuniam in aerario esse, nec se quicquam publici habere, in vincula duci est coeptus. P. Scipio Nasica tribunos appellavit, orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliae gentis, sed proprie familiae suae. 'Parentes suos et P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. et P. Scipiones, 'clarissimos viros. Eos, quum per aliquot annos in terra 'Hispania, adversus multos Poenorum Hispanorumque et 'duces et exercitus, nominis Romani famam auxissent, non 'bello solum, sed quod Romanae temperantiae fideique 'specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambo pro 'republica morte occubuisse. Quum illorum tueri gloriam 'posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas super- 'avisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed 'stirpe divina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, '(ut, quae in Hispania, quae in Africa, quum legatus fra- 'tris esset, gessisset, praetereantur) consulem et ab senatu 'dignum visum, cui extra sortem Asia provincia et bellum 'cum Antiocho rege decerneretur; et a fratre, cui post 'duos consulatus censuramque et triumphum legatus in 'Asiam iret. Ibi, ne magnitudo et splendor legati laudi- 'bus consulis officeret, forte ita incidisse, ut, quo die ad 'Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum devicisset, 'aeger P. Scipio Elaeae dierum aliquot via abesset. Non 'fuisse minorem eum exercitum, quam Hannibalis, cum 'quo in Africa esset pugnatum. Hannibalem eundem fu- 'isse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici

L. Scipio in carcerem duci iubetur.

Defenditur a Nasica.

9 *Praedes*] *Praes*, est fideiussor, qui in causa pecuniaria periculum iudicii, sive fidem damnati praestat. Doer.

U. C. 565. A. C. 187. 'belli fuerit. Et bellum quidem ita gestum esse, ut ne 'fortunam quidem quisquam criminari possit. In pace cri- 'men quaeri: eam dici venisse. Hic decem legatos simul [1] 'argui, quorum ex consilio data pax esset. Quin exsti- 'tisse ex decem legatis, qui Cn. Manlium accusarent: ta- 'men non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram qui- 'dem triumphi eam accusationem valuisse. At, hercule, 59. 'in Scipione ipsas leges pacis, ut nimium accommodatas 'Antiocho, suspectas esse. Integrum enim ei regnum re- 'lictum: omnia possidere eum victum, quae ante bellum 'eius fuerint: auri et argenti quum vim magnam habuisset, 'nihil in publicum relatum, omne in privatum versum. An 'non praeter omnium oculos tantum auri argentique in 'triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, 'si omne in unum conferatur, sit latum? Nam quid de 'finibus regni dicam? Asiam omnem et proxima Europae 'tenuisse Antiochum? Ea quanta regio orbis terrarum sit, 'a Tauro monte in Aegaeum usque prominens mare, quot 'non urbes modo, sed gentes amplectatur, omnes scire. 'Hanc regionem, dierum plus triginta in longitudinem, [2] 'decem inter duo maria in latitudinem patentem, usque ad 'Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in ulti- 'mum angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax es- 'set, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, 'Nabidi Lacedaemonem relictam: nec Quinctio crimen 'quaesitum: non enim habuisse eum Africanum fratrem; 'cuius quum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam 'nocuisse. Tantum auri argentique iudicatum esse in do- 'mum L. Scipionis illatum, quantum, venditis omnibus 'bonis, redigi non posset. Id ubi ergo esse regium aurum? 'ubi tot hereditates acceptas? In domo, quam sumptus 'non exhauserint, exstare debuisse novae fortunae cumu- 'lum. At enim, quod ex bonis redigi non possit, ex cor- 'pore et tergo per vexationem et contumelias L. Scipionis 'petituros inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos 'et latrones vir clarissimus includatur, et in robore et tene- [3] 'bris exspiret: deinde nudus ante carcerem proiiciatur. 'Non id Corneliae magis familiae, quam urbi Romanae, 'fore erubescendum.' Adversus ea Terentius praetor roga- 60. tionem Petilliam, et senatusconsultum, et iudicium de L. Scipione factum recitavit: se, ni referatur pecunia in pu-

1 *Venisse*] Venundatam esse.

2 *Dierum plus triginta*] Supple, *itinere*, quod tamen durius videri possit. CREV.

3 *In robore*] "Robur," inquit Festus, "in carcere dicitur is locus, quo praecipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur." Nimirum olim sontes includebantur arcis e robore, sive, ligno durissimo factis. CREV.

4 blicum, quae iudicata sit, nihil habere, quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, et in vincula duci iubeat. Tribuni quum in consilium secessissent, paullo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, praeter Gracchum, sententia pronuntiavit, 'praetori non intercedere tribunos, quo minus 'sua potestate utatur.' Ti. Gracchus ita decrevit: 'Quo 'minus ex bonis L. Scipionis, quod iudicatum sit, rediga- 'tur, se non intercedere praetori. L. Scipionem, qui re- 'gem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium 'populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines, 'regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiae devinx- 'erit populi Romani beneficiis, plurimos duces hostium in 'triumpho ductos carcere incluserit, non passurum inter 'hostes populi Romani in carcere et in vinculis esse, mit- 'tique eum se iubere.' Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem laeti homines viderunt, 5 ut vix in eadem civitate videretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publice quaestores praetor misit: neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniae regiae, sed nequaquam tantum redactum est, quantae summae damnatus fuerat. Collata pecunia a cognatis amicisque et clientibus est L. Scipioni; ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. Nihil accepit: quae necessaria ad cultum 6 erant, redempta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque 7 Scipionum invidia in praetorem, et consilium eius, et accusatores.

U. C. 565.
A. C. 187.

Gracchus mitti eum iubet.

4 *Nisi ut prehendi*] Contra Gellius vii. 19. C. Minucium Augurinum plebis tribunum L. Scipioni multam irrogasse tradit, eumque ob eam causam vades poposcisse. Quum vero L. Scipio praedes non daret atque octo tribuni, causa cognita, quo minus collega sua potestate uteretur, se non intercessuros decrevissent, tum Augurinus Scipionem in carcerem duci iubebat, quando Gracchus decreto suo intercessit. Sed noster Valerium Antiatem in hac re sequitur. cf. Val. Max. iv. 1.

5 *In bona*] Iussit praetor quaestores in bona L. Scipionis ius possessionis nomine populi Romani exercere. CREV.

6 *Redempta*] Intelligendum est vendita esse ea omnia quae L. Scipionis erant, ut pecunia ex eis redacta in aerarium inferretur: ad illam autem venditionem accessisse proximos L. Scipionis cognatos, et ea quae maxime necessarii usus erant redemisse, ac Scipioni reddidisse. CREV.

7 *Et consilium eius*] Et iudices qui cum eo L. Scipionem damnaverant. CREV

EPITOME LIBRI XXXIX.

M. AEMILIUS consul, Liguribus subactis, viam a Placentia usque Ariminum perductam Flaminiae iunxit. Initia luxuriae, introducta ab exercitu Asiatico, referuntur. Ligures, quicunque citra Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia, sacrum Graecum, et quidem nocturnum, scelerum omnium seminarium, quum ad ingentis turbae coniurationem pervenisset, a consule investigatum, et multorum poena sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco et M. Porcio Catone, et belli et pacis artibus maximo, motus est senatu L. Quinctius Flamininus, T. Quinctii frater, eo quod, quum Galliam provinciam consul obtinuerat, rogatus in convivio a Philippo Poeno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat: sive, ut quidam tradiderunt, unum ex damnatis securi percusserat, rogatus a meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Exstat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et, tanquam iungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal, a Prusia Bithyniae rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quinctium Flamininum miserant, veneno sibi mortem conscivit. Philopoemen quoque, dux Achaeorum, vir maximus, a Messeniis interemptus veneno, quum ab iis bello captus esset. Coloniae Potentia, et Pisaurum, et Mutina, et Parma deductae sunt. Praeterea res adversus Celtiberos prospere gestas, et initia causasque belli Macedonici continet; cuius origo inde fluxit, quod Philippus aegre ferebat, regnum suum imminui a Romanis, et quod cogeretur, a Thracibus aliisque locis praesidia deducere.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XXXIX.

DUM haec (si modo hoc anno acta sunt) Romae aguntur, consules ambo in Liguribus gerebant bellum. [1] Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem disciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. Nam Asia, et amoenitate urbium, et copia terrestrium maritimarumque rerum, et mollitia hostium regiisque opibus, ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. Praecipue sub imperio Cn. Manlii solute ac negligenter habiti sunt. Itaque asperius paullo iter in Thracia, et exercitatior hostis magna clade eos castigavit. In Liguribus omnia erant, quae militem excitarent: loca montana et aspera, quae et ipsis capere labor erat, et ex praeoccupatis deiicere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidiis: hostis levis, et velox, et repentinus, qui nullum usquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul periculosaque: inops regio, quae parsimonia astringeret milites, praedae haud multum praeberet. Itaque non lixa sequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat: nihil, praeter arma et viros omnem spem in armis habentes, erat. Nec [2] deerat unquam cum iis vel materia belli, vel causa; quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant. Nec tamen in discrimen summae rerum pugnabatur.

U. C. 565. A. C. 187. Ligures hostes perpetui P. R.

2. C. Flaminius consul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus proeliis secundis factis, in deditionem gentem accepit, et arma ademit. Ea quia non sincera fide

Adversus eos consulum res gestae.

1 *Velut natus ad continendam*] Quum Romani contra singulas modo Ligurum tribus bellum gererent, per quadraginta annos *is hostis* Romanorum disciplinam continebat. cf. Niebhr. i. n. 497.

2 *Vel materia belli, vel causa*] *Causa* scilicet, quia inopia semper ad agros vicinos incursandos Ligures impelleret, *materia*, quia incursiones illae a singulis tribubus fierent, ita ut tota Ligurum natio nunquam in aciem descenderet.

U. C. 565. A. C. 187.

tradebant, quum castigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt. Confestim secutus est consul. Ceteri effusi rursus, et pars maxima inermes, per invia et rupes deruptas praecipitantes fugerunt, qua sequi hostis non posset. Ita trans Apenninum abierunt. Qui castris se tenuerant, circumsessi expugnati sunt. Inde trans Apenninum ductae legiones. Ibi montis, quem ceperant, altitudine paullisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. Tum conquisita cum intentiore cura arma, et omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Pisanum Bononiensemque ita incursaverant, ut coli non posset. His quoque perdomitis, consul pacem dedit finitimis. Et, quia, a bello quieta ut esset provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam a 3 Bononia perduxit Arretium. M. Aemilius alter consul agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipsis montes duos Balistam Suismontiumque tenentibus, deussit depopulatusque est. Deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus proeliis fatigavit; postremo coactos in aciem descendere iusto proelio devicit: in quo et aedem Dianae vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum transmontanos adortus (in his et Friniates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius) omnes Aemilius subegit, armaque ademit, et de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit: viamque ab Placentia, ut Flaminiae com- 4 mitteret, Ariminum perduxit. Proelio ultimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit, aedem Iunoni Reginae vovit. Haec in Liguribus eo anno gesta.

3. Cenomanis arma adempta et reddita.

In Gallia M. Furius praetor insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quaerens, ademerat arma. Id Cenomani conquesti Romae apud senatum, reiectique ad consulem Aemilium, cui, ut cognosceret statueretque, senatus

3 *Viam a Bononia perduxit Arretium*] Aliter Strabo v. 217. qui vult hunc Flaminium munivisse viam ab Roma per Etruriam et Umbriam usque ad urbem Ariminum. Nimirum ille credidit celebrem illam et a multis memoratam Flaminiam viam, quae revera ab Roma ad Ariminum perducta fuerat, munitam esse ab hoc consule C. Flaminio. At illa opus est Flaminii censoris, illius ipsius qui in pugna ad Trasimenum lacum periit, et est huiusce Flaminii consulis pater. Id testantur Cassiodorus et Festus. Vid. supra xx. 58. Et firmat ipse Livius, dum mentionem facit, supr. xxii. 11. multo ante haec tempora, Flaminiae viae, et in ea urbis Ocriculi, quae urbs in Itinerario quoque Antonini prima occurrit in Flaminia via ab Roma Ariminum euntibus. Crev.

4 *Viamque ab Placentia, ut Flaminiae committeret, Ariminum perduxit*] Haec est via Aemilia, quae etiam regioni nomen dedit. Ceterum notandum est hic rursum dissentire a Livio Strabonem, qui tradit Aemilium munivisse viam ab Arimino Bononiam, atque inde Aquileiam usque. Ut ut sit, hic Flaminia via accipienda est ea quae ab Roma Ariminum ducebat, non ea quam collega huius Aemilii Flaminius a Bononia Arretium perduxisse modo memoratus est. Crev.

5 permiserat, magno certamine cum praetore habito, tenuerunt causam. Arma reddere Cenomanis, decedere provincia praetor iussus. U. C. 565. A. C. 187.

Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, senatus datus est. His querentibus, magnam multitudinem civium suorum Romam commigrasse, et ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni praetori negotium datum est, ut eos conquireret, et, quem C. Claudio, M. Livio censoribus, postve eos censores, ipsum parentemve eius apud se censum esse, probassent socii, ut redire eo cogeret, ubi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum urbem onerante.

4. Fulvius petit triumphum.

Priusquam consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Aetolia rediit: isque, ad aedem Apollinis in senatu quum de rebus in Aetolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut aequum censerent, ob rempublicam bene ac feliciter gestam, et diis immortalibus honorem haberi iubere, et sibi triumphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Aemilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: 'eum contradicere velle, proficiscentemque in 'provinciam ita sibi mandasse, ut ea disceptatio integra in 6 'adventum suum servaretur. Fulvium temporis iacturam 'facere: senatum etiam praesente consule, quod vellet, de'creturum.' M. Fulvius: 'Si aut simultas M. Aemilii se'cum ignota hominibus esset, aut quam is eas inimicitias 'impotenti ac prope regia ira exerceret; tamen non fuisse 'ferendum, absentem consulem et deorum immortalium 'honori obstare, et meritum debitumque triumphum mo'rari: imperatorem, rebus egregie gestis, victoremque ex7 'ercitum cum praeda ac captivis ante portas stare, donec 'consuli, ob hoc ipsum moranti, redire Romam libitum 'esset. Verum enimvero, quum sint nobilissimae sibi cum 'consule inimicitiae, quid ab eo quemquam posse aequi 'exspectare, qui per infrequentiam furtim senatusconsul8 'tum factum ad aerarium detulerit,' Ambraciam non videri vi captam; 'quae aggere ac vineis oppugnata sit; ubi, in'censis operibus, alia de integro facta sint; ubi circa muros

5 *Tenuerunt causam*] Causam obtinuerunt, h. e. vicerunt. cf. supr. ii. 42. Cic. pro. Caecin. 24. Sueton. Domit. 9.

6 *Temporis iacturam facere*] Perinde est ac si diceret, unius temporis, aut nullius rei nisi temporis. Gron.

7 *Ante portas stare*] Ne urbem ingrediendo imperium minueretur, quod integrum servari debebat ad eum diem quo triumphaturus esset. Crev.

8 *Ad aerarium detulerit*] cf. Supr. xxxviii. 44. Apud aerarium, quod in aede Saturni erat, senatusconsulta a quaestoribus asservari solebant: olim quidem in aedem Cereris ad aediles plebeios deferebantur, supr. iii. 55.

U. C. 565. A. C. 187.

'supra subterque terram per dies quindecim pugnatum; 'ubi a prima luce, quum iam transcendisset muros miles, [9] 'usque ad noctem diu anceps proelium tenuerit; ubi plus 'tria millia hostium sint caesa. Iam de deorum immorta'lium templis, spoliatis in capta urbe, qualem calumniam 'ad pontifices attulerit? Nisi Syracusarum ceterarumque 'captarum civitatium ornamentis urbem exornari fas fuerit, 'in Ambraciam unam captam non valuerit belli ius. Se et 'Patres conscriptos orare, et ab tribuno petere, ne se su-

5. 'perbissimo inimico ludibrio esse sinant.' Undique omnes, alii deprecari tribunum, alii castigare. Ti. Gracchi collegae plurimum oratio movit: 'Ne suas quidem simultates 'pro magistratu exercere boni exempli esse: alienarum 'vero simultatium tribunum plebis cognitorem fieri, turpe [1] 'et indignum collegii eius potestate et sacratis legibus esse. 'Suo quemque iudicio et homines odisse aut diligere, et 'res probare aut improbare debere; non pendere ex alte'rius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, 'astipularique irato consuli tribunum plebei: et, quid pri'vatim M. Aemilius mandaverit, meminisse; tribunatum 'sibi a populo Romano mandatum oblivisci; et mandatum 'pro auxilio ac libertate privatorum, non pro consulari 'regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, ut memoriae 'ac posteritati mandetur, eiusdem collegii alterum e duobus 'tribunis plebis suas inimicitias remisisse reipublicae, alte'rum alienas et mandatas exercuisse.'

Triumphus decernitur Fulvio.

His victus castigationibus tribunus, quum templo excessisset, referente Ser. Sulpicio praetore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is quum gratias Patribus conscriptis egisset, adiecit, 'Ludos 'magnos se Iovi Optimo Maximo eo die, quo Ambraciam 'cepisset, vovisse: in eam rem sibi centum pondo auri a 'civitatibus collatum. Petere, ut ex ea pecunia, quam in 'triumpho latam in aerario positurus esset, id aurum se'cerni iuberent.' Senatus pontificum collegium consuli iussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset? Quum pontifices negassent, ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret; senatus Fulvio, quantum impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium [2]

9 *Quum iam transcendisset muros*] Quum Ambracienses consuli, postquam aliquamdiu obsidionem tolerassent, sese dedidisse supr. xxxviii. 9. constet, intelligenda est hoc loco pugna quaedam, qua pars murorum tantum capta sit, nec tamen penetratum sit in urbem. Crev.

1 *Cognitorem fieri*] *Cognitor* praesentis, *procurator* absentis causam agit, unde melius dixisset noster *procuratorem fieri*, nisi *cognitor* hoc loco latiore sensu adhibeatur. De hac voce erudite disputat Gronovius de Vet. Pec. iv. 3.

2 *Octoginta millium*] Supple, *aeris*, ut Crevierius, praeeunte Dukero, animadvertit. In his enim numeris, quando nihil adiicitur, videmur annotasse intelligendos esse asses, non ses-

excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat: sed quum audisset, consulem M. Aemilium, literis M. Aburii tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem, aegrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello, haberet, praetulit triumphi diem. Triumphavit ante diem decimum Kalendas Ianuarias de Aetolis, et de Cephallenia. 3 Aureae coronae, centum duodecim pondo, ante currum latae sunt: argenti pondo millia octoginta tria: auri pondo ducenta quadraginta tria: tetradrachmum Atticum centum octodecim millia: 4 Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo: signa aenea ducenta octoginta quinque: signa marmorea ducenta triginta: arma, tela, cetera spolia hostium, magnus numerus: ad hoc catapultae, ballistae, tormenta omnis generis: duces, aut Aetoli et Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti, ad septem et viginti. 5 Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, praefectos, equites, centuriones, Romanos sociosque, donis militaribus donavit. Militibus ex praeda vicenos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti.

U. C. 565. A. C. 187.

6. Comitia.

Iam consularium comitiorum appetebat tempus; quibus quia M. Aemilius, cuius sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. Ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus, Q. Marcius Philippus. Praetores inde facti T. Maenius, P. Cornelius Sulla, C. Calpurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus.

Manlii triumphus de Gallis.

Extremo anni, magistratibus iam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. Serius ei triumphandi causa fuit, ne, Q. Terentio Culleone praetore, causam lege Petillia diceret, et incendio alieni iudicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo infensioribus in se, quam in illum, iudicibus, quod disciplinam militarem, severe ab eo

tertios. Nec offendere debet summae exiguitas, quae quadruplo etiam maior est ea, quae M. Aemilio censori ad ludos itidem decernitur infr. xl. 52.

3 *Aureae coronae*] sc. Quae universae centum duodecim pondo penderent, ut supr. xxxvi. 35. *centum pondo coronam auream.* In hanc opinionem, quam Glareanus praefert, et Drakenborchius probat, libentius accesserim, quam in Crevierii sententiam, qui centum coronas aureas latas fuisse vult, quarum unaquaeque duodecim pondo erat, quum parum verisimile sit, Fulvium mille ducentas auri libras in coronis solis in triumpho tulisse, reliquum vero omne aurum, praeter nummos signatos, ducentas quadraginta tres libras tantum pependisse.

4 *Philippei*] Aurei, ut supr. xxxiv. 52. apparet.

5 *Multos . . . donis militaribus donavit*] Et quidem ei M. Cato obiecit, teste Gellio v. 6. milites ab eo per ambitionem levissimis de causis coronis donatos, v. g. quod vallum curassent, aut quod puteum strenue fodissent. CREV.

U. C. 565. A. C. 187. conservatam, successorem ipsum omni genere licentiae corrupisse fama attulerat. Neque ea sola infamiae erant, quae in provincia procul ab oculis facta narrabantur: sed ea etiam magis, quae in militibus eius quotidie conspiciebantur. Luxuriae enim peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. Ii primum lectos aeratos, vestem 6 stragulam pretiosam, plagulas, et alia textilia, et, quae tum 7 magnificae supellectilis habebantur, monopodia et abacos 8 Romam advexerunt. Tunc psaltriae sambucistriaeque, et 9 convivalia ludionum oblectamenta addita epulis: epulae quoque ipsae et cura et sumptu maiore apparari coeptae: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium et aestimatione et usu, in pretio esse; et, quod ministerium fuerat, ars haberi coepta. Vix tamen illa, quae tum conspiciebantur, semina erant futurae luxuriae. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas, ducenta duodecim pondo: argenti pondo ducenta viginti millia: auri pondo duo millia centum tria: tetradrachmum Atticum centum viginti septem millia: cistophorum ducenta quinquaginta: Philippeorum 1 aureorum nummorum sexdecim millia trecentos viginti: et arma spoliaque multa Gallica, carpentis transvecta. Duces hostium duo et quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios divisit, duplex centurioni; et stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum secuti sunt. Carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile appareret, in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici; triumphum esse militari magis favore, quam populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt: quibus annitentibus senatusconsultum factum est, 'Ut ex pecunia, quae in 'triumpho translata esset, stipendium, collatum a populo 2

Luxus inde Romam invectus.

7.

6 *Lectos aeratos*] Intellige lectos, in quibus epulaturi discumberent, ut patet ex Plin. H. N. xxxiv. 3. qui de hoc ipso Manlio agens, dicit eum primum triclinia aerata Romam invexisse. Crev.

7 *Plagulas*] Vela et textilia, quibus lecticae et lecti intendebantur aut involvebantur, h. l. intelligi censet Turnebus Advers. i. 29. sed Dukerus mavult aulaea vel tapetas, quae parietibus et lectis obtendebantur, quam vela lecticarum.

8 *Monopodia*] sc. Mensae, quae uno pede sustinebantur, quae ea tempestate pulcherrimae et lautissimae censebantur. Turneb.

9 *Sambucistriaeque*] Mulieres Sambucam pulsantes. *Sambuca*, ut ex Porphyrii dictis in Ptolemaei Harmonica apparet, triangulum instrumentum erat, quod ex inaequalibus longitudine, sicut et crassitudine, nervis efficiebatur.

1 *Ducenta quinquaginta*] Supple millia. Crev.

2 *Stipendium*] Tributum, a populo in stipendium militum collatum, i. e. ex quo erat stipendium, h. l. intelligi censet Dukerus, quum supr. xxiii. 48. *stipendium* hoc sensu usurpetur. Sed Crevierius et Drakenborchius nodum inexplicabilem esse fatentur, quum pecuniae per bellum Punicum secundum a privatis collatae iam solutae essent supr. xxxiii. 42. neque post finitum illud bellum tali auxilio unquam respublica eguisse memoretur.

'in publicum, quod eius solutum antea non esset, solve-'retur.' Vicenos quinos et semisses in millia aeris quaestores urbani cum fide et cura solverunt. U. C. 565. A. C. 187.

Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii et L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, et sociorum agros populari. De ea re consultationem integram senatus ad novos magistratus reiecit.

Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, 3 A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollentiae procidit, atque id deiecit. Ea religione moti Patres, et diem unum adiiciendum ludorum 4 celebritati censuerunt, et signa duo pro uno reponenda, et novum auratum faciendum. Et plebeii ludi ab aedilibus C. Sempronio Blaeso et M. Furio Lusco diem unum instaurati sunt.

8. U. C. 566. A. C. 186. Sp. Postumio, Q. Marcio Coss.

Insequens annus Sp. Postumium Albinum et Q. Marcium Philippum consules ab exercitu bellorumque et provinciarum cura ad intestinae coniurationis vindictam avertit. Praetores provincias sortiti sunt, T. Maenius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives et peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem. Consulibus ambobus quaestio de clandestinis coniurationibus decreta est. Graecus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit, sacrificulus et vates: nec is, qui aperta religione, propalam et quaestum et disciplinam 5 profitendo, animos horrore imbueret, sed occultorum et 6 nocturnorum antistes sacrorum. Initia erant, quae primo paucis tradita sunt: deinde vulgari coepta sunt per viros mulieresque. Additae voluptates religioni vini et epularum, quo plurium animi illicerentur. Quum vinum animos, et nox et mixti feminis mares, aetatis tenerae

Bacchanalia.

2 *In millia aeris*] cf. Supr. xxix. 15. xxxix. 44. Quum singuli cives *in millia aeris* censerentur, pecunia ab iis in usum reipublicae, vel a republica in eorum usum, pro pari ratione solvebatur. cf. Niebhr. ii. n. 889.

3 *Malus in circo instabilis in signum Pollentiae procidit*] Intelligendum hoc est de signo deae Pollentiae, sive Potentiae: utrumque enim nomen idem est. Malum autem, a quo deiectum Pollentiae signum tradit Livius, unum ex illis fuisse arbitramur, quibus vela expansa suffulciuntur ad aëris iniurias arcendas, ut commodius spectatores ludos spectare possint. DONATUS.

4 *Signa duo pro uno*] Vetus scilicet signum reponendum, adiuncto novo uno, quod quidem auratum fieri iubetur. CREV.

5 *Animos horrore imbueret*] *Errore* auctore Sigonio reposuit Bekker.

6 *Initia erant*] Intellige mysteria, quibus initiabantur, quemadmodum supr. xxxi. 14. *per Initiorum dies.*

U. C. 566. A. C. 186. maioribus, discrimen omne pudoris exstinxissent; corruptelae primum omnis generis fieri coeptae, quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxae, stupra promiscua ingenuorum feminarumque, erant: sed falsi testes, falsa signa testamentaque et indicia ex eadem officina exi- 7 bant. Venena indidem intestinaeque caedes: ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. Occulebat vim, quod prae ululatibus, tympanorumque et cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra et caedes exaudiri poterat.

9. Huius mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. Primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Aebutius, cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniae matris et vitrici T. Sempronii Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat; et vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via una corruptelae Bacchanalia erant. Mater adolescentulum appellat, 'Se pro aegro eo vovisse, ubi primum convalu-'isset, Bacchis eum se initiaturam: damnatam voti, deum 8 'benignitate, exsolvere id velle. Decem dierum casti-'monia opus esse: decimo die coenatum, deinde pure 'lautum in sacrarium deducturam.' Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, non digna quaestu, cui ancillula as- 9 suerat, etiam postquam manumissa erat, eodem se genere 1 tuebatur. Huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Aebutio fuit, minime adolescentis aut rei aut famae damnosa: ultro enim amatus appetitusque erat: et, maligne omnia prae- 2 bentibus suis, meretriculae munificentia sustinebatur. Quin eo processerat consuetudine capta, ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore a tribunis et praetore 3 petito, quum testamentum faceret, unum Aebutium insti- 4

Innotescunt P. Aebutii opera.

Hispala Fecenia.

7 *Falsa signa . . .*] Literae falso signatae, et falsae delationes.

8 *Bacchis eum se initiaturam*] Quia primo id sacrarium feminarum fuit, nec vir quisquam eo admittebatur, propterea, quasi Baccharum sacrum esset, Bacchis initiari eum dixerunt, qui se sacro illi committeret. SIGON.

9 *Non digna quaestu*] Cuius indoles generosior erat quam pro quaestu, cui, ut ancillula sive famula, antequam e manu domini missa fuerat, assueta erat.

1 *Eodem se genere*] sc. Vitae, sive quaestûs.

2 *Maligne*] Nimis parce. cf. supr. iii. 63.

3 *In nullius manu erat*] Donec dominus, a quo manumissa fuerat, vivebat, solito inter patronum et clientem nexu Hispala tenebatur: sed post mortem patroni, sui iuris, quantum feminae liceret, facta est.

4 *Tutore a tribunis*] Quia, ut supr. xxxiv. 2. feminis sine auctore nullam rem iure agere licebat.

tueret heredem. Haec amoris pignora quum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. 'Religionis se causa, ut voto pro valetudine sua 'facto liberetur, Bacchis initiari velle.' Id ubi mulier audivit, perturbata, 'Dii meliora!' inquit: 'mori et sibi 5 'et illi satius esse, quam id faceret; et in caput eorum de- 'testari minas periculaque, qui id suasissent.' Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, 'Par- 'cere exsecrationibus' iubet: 'matrem id sibi, assentiente 'vitrico, imperasse. Vitricus ergo,' inquit, 'tuus (matrem 'enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, 'spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.' Eo magis mirabundo, quaerentique quid rei esset, pacem veniamque precata deorum dearumque, si, coacta caritate eius, silenda enuntiasset, 'Ancillam se,' ait, 'dominae 'comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eo ac- 'cessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam offici- 'nam esse: et iam biennio constare neminem initiatum ibi 'maiorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut 'victimam tradi sacerdotibus: eos deducere in locum, qui 'circumsonet ululatibus, cantuque symphoniae, et cymba- 'lorum et tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, quum 'per vim stuprum inferatur, exaudiri possit.' Orare deinde 6 atque obsecrare, ut eam rem quocunque discuteret modo: nec se eo praecipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. Neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Postquam domum venit, et mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quae ad sacra pertinerent, faciendum esset; negat, eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier exclamat, 'Hispalae concubitu 7 'carere eum decem noctes non posse: illius excetrae de- 'linimentis et venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici, 'nec deorum verecundiam habere.' Iurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quattuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Aebutiam se amitam contulit, causamque ei, cur esset a matre eiectus, narravit: deinde ex auctoritate eius postero die ad consulem Postumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad

U. C. 566.
A. C. 186.
10.

Aebutium initiari volentem deterret.

11.
Aebutius expellitur a matre.

5 *Et in caput eorum*] Et precibus obtestari deos coepit, ut minas periculaque ex illo consilio impendentia in caput eorum verterent, qui talia suasissent. CREV.

6 *Discuteret*] A se amoveret. cf. supr. xxxviii. 13.

7 *Excetrae*] Hydram Lernaeam *excetram* appellatam fuisse probat Marcellus Donatus ex Plauto in Pers. i. 1. cf. Serv. ad Aen. vi. 287. Hic per contumeliam eo nomine designat Aebutii mater Hispalam. CREV.

U. C. 566. A. C. 186.

se iussum redire dimisit: ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est, 'Ecquam anum 'Aebutiam ex Aventino nosset?' Quum 'eam nosse, 'probam, et antiqui moris feminam,' respondisset; 'Opus 'esse sibi ea conventa' dixit: 'mitteret nuntium ad eam, 'ut veniret.' Aebutia accita ad Sulpiciam venit: et consul paullo post, velut forte intervenisset, sermonem de Aebutio fratris eius filio infert. Lacrimae mulieri obortae, et miserari casum adolescentis coepit, qui spoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud se tunc esset, eiectus a matre, quod probus adolescens (dii propitii essent) obscoenis, ut fama esset, sacris initiari nollet. Satis de Aebutio exploratum ratus consul, non vanum auctorem esse, dimissa Aebutia, socrum rogat, ut Hispalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniae, arcesseret ad sese: eam quoque esse quae percunctari vellet. Ad cuius nuntium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem et gravem feminam ignara causae arcesseretur: postquam lictores in vestibulo turbamque consularem et consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem aedium abductam socru adhibita consul, 'Si vera 'dicere inducere in animum posset,' negat, 'perturbari 'debere. Fidem vel a Sulpicia, tali femina, vel ab se 'acciperet. Expromeret sibi, quae in luco Stimulae Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri.' Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset: tandem confirmata, 'puellam admodum se ancillam initiatam cum 'domina,' ait: 'aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil, 'quid ibi fiat, scire.' Iam id ipsum consul laudare, 'quum 'initiatam se non infitiaretur; sed et cetera eadem fide 'expromeret.' Neganti, 'ultra quicquam scire, Non 'eandem,' dicere, 'si coarguatur ab alio, ac per se fatenti, 'veniam aut gratiam fore: eum sibi omnia exposuisse, qui 'ab illa audisset.' Mulier, haud dubie, id quod erat, Aebutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciae procidit, et eam primo orare coepit, 'Ne mulieris liber-

[Margin: 8 — 12. — Hispala vocatur a consule. — 9 — 1 — 13.]

8 (*Dii propitii essent*) *obscoenis, . . . sacris*] Mulier timide religiosa non audet Bacchi sacris obscoenitatis notam iniungere, sine praefatione, qua deorum iram deprecetur. Ideo ante vocem *obscoenis*, praemittit illam precationem, *Dii propitii essent!* Crev.

9 *In luco Stimulae*] *Stimulae* pro vulg. *Similae* emendarunt Douiatius et Crevierius. *Stimulam* deam memorant Scholiast. ad Iuv. Sat. ii. 3. et Augustin. de Civ. Dei iv. 11 et 16. *Semeles* vel *Semelae* scribendum quidam censent.

1 *Non eandem . . . veniam aut gratiam fore*] Non eadem facilitate impetraturam, ut aut venia concedatur sibi, ut etiam gratia habeatur. Nempe minis promissa miscens consul innuit fatenti non veniam modo paratam esse, sed etiam laudem atque mercedem. Crev.

'tinae cum amatore sermonem in rem non seriam modo, 'sed capitalem etiam, verti vellet: se terrendi eius causa, 'non quo sciret quicquam, ea locutam esse.' Hic Postumius accensus ira, 'Tum quoque,' ait, 'eam cum Aebutio 'se amatore cavillari credere, non in domo gravissimae 'feminae et cum consule loqui:' et Sulpicia attollere paventem; simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Aebutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retulisset, 'Magnum 'sibi metum deorum, quorum occulta initia enuntiaret, 'maiorem multo,' dixit, 'hominum esse, qui se indicem 'manibus suis discerpturi essent. Itaque hoc se Sulpiciam, 'hoc consulem orare, ut se extra Italiam aliquo amandarent, ubi reliquum vitae degere tuto posset. Bono animo 'esse' iubere 'eam' consul, et, 'sibi curae fore,' dicere, 'ut Romae tuto habitaret.' Tum Hispala originem sacrorum expromit. 'Primo sacrarium id feminarum fuisse, nec 'quemquam virum eo admitti solitum. Tres in anno statos 'dies habuisse, quibus interdiu Bacchis initiarentur. Sa- 2 'cerdotes in vicem matronas creari solitas. Pacullam Anniam Campanam sacerdotem omnia, tanquam deum 'monitu, immutasse. Nam et viros eam primam suos 'filios initiasse, Minium et Herennium Cerrinios: et nocturnum sacrum e diurno, et pro tribus in anno diebus 'quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. Ex quo 'in promiscuo sacra sint, et permixti viri feminis, et noctis 'licentia accesserit, nihil ibi facinoris, nihil flagitii praetermissum. Plura virorum inter sese, quam feminarum, esse 'stupra. Si qui minus patientes dedecoris sint, et pigriores 'ad facinus, pro victimis immolari: nihil nefas ducere, 'hanc summam inter eos religionem esse. Viros, velut 'mente capta, cum iactatione fanatica corporis vaticinari; 'matronas Baccharum habitu crinibus sparsis cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demissasque in aquam 3 'faces, quia vivum sulphur cum calce insit, integra flamma 'efferre. Raptos a diis homines dici, quos machinae illigatos ex conspectu in abditos specus abripiant: eos esse, 'qui aut coniurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum 'pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum iam 'prope populum esse: in his nobiles quosdam viros feminasque. Biennio proximo institutum esse, ne quis maior 'viginti annis initiaretur: captari aetates et erroris et stupri 'patientes.' Peracto indicio, advoluta rursus genibus 14.

U. C. 566. A. C. 186.

Indicium Hispalae.

2 *In vicem*] Per vices.

3 *Vivum sulphur*] Secundum Plin. H. N. xxxv. 15. vivum sulphur est illud, quod ignem non est expertum, et, quum glebosum et solidum effoditur, avidissime flammam concipit. TURNEBUS.

U. C. 566. A. C. 186. preces easdem, ut se ablegaret, repetivit. Consul rogat socrum, ut aliquam partem aedium vacuam faceret, quo Hispala immigraret. Coenaculum super aedes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in aedes verso. Res omnes Feceniae extemplo translatae, et familia arcessita: et Aebutius migrare ad consulis clientem iussus. 4

Ita quum indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Postumius defert, omnibus ordine expositis, quae delata primo, quae deinde ab se inquisita forent. Patres pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid eae 5 coniurationes coetusque nocturni fraudis occultae aut periculi importarent, tum privatim suorum quisque vicem, ne 6 quis affinis ei noxae esset. Censuit autem senatus, gratias consuli agendas, quod eam rem et cum singulari cura, et sine ullo tumultu investigasset. Quaestionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem consulibus mandant: indicibus, Aebutio ac Feceniae, ne fraudi ea res sit, curare, et alios indices praemiis invitare iubent. Sacerdotes eorum sacrorum, seu viri seu feminae essent, non Romae modo, sed per omnia fora et conciliabula conquiri, ut in consulum potestate essent. Edici praeterea in urbe Roma, et per totam Italiam edicta mitti, 'Ne quis, 7 'qui Bacchis initiatus esset, coisse aut convenisse causa 'sacrorum velit, neu quid talis rei divinae fecisse.' Ante omnia, ut quaestio de his habeatur, qui coierint, coniuraverintve, quo stuprum flagitiumve inferretur. Haec senatus decrevit. Consules aedilibus curulibus imperarunt, ut sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehensosque libero conclavi ad quaestionem servarent; aediles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum est, ut vigilias disponerent per urbem, servarentque, ne qui nocturni coetus fierent; utque ab incendiis caveretur, adiutores triumviris quinqueviri uti cis Ti- 8 berim suae quisque regionis aedificiis praeessent.

Quaestio de Bacchanalibus Coss. mandatur.

4 *Familia arcessita*] Servi scilicet, ut quaestionibus praesto essent, quemadmodum postea moris erat reos monere, ut servos in potestate sua haberent, sc. ne eos manumitterent, atque ita quaestionibus publicis subtraherent.

5 *Publico nomine*] Rei publicae causa.

6 *Tum privatim suorum quisque vicem*] Idem quod Gronovio visum est, etiam Crevierio in mentem venit, vel supplendum esse *metuere coepit*, vel legendum esse *quemque*. Contra Cortius ad Sall. Cat. xxx. 6. docens ex nominibus per syllepsim verba assumi, eius probandi causa hunc locum laudavit, in quo ex praecedenti *pavor* intelligendum ad has voces putat *pavere*, vel, *metuere*. DRAK.

7 *Ne quis . . . coisse aut convenisse . . . velit*] Formula legalis qua voluntas, quae foris erupisset, seque iam actione aliqua prodidisset, significetur. Similiter ap. Hor. Sat. ii. 3. 187. *Ne quis humasse velit Aiacem.* cf. Mureti Opusc. iii. p. 349. ubi haec formula loquendi fusius explicatur. cf. Ulpian. l. *cogitationis* Dig. de poenis. Macrob. Saturnal. ii. A. Gell. x. 3.

8 *Uti cis Tiberim*] *Uti et cis Tiberim* legendum coniicit Crevier. qui

U. C. 566.
A. C. 186.
15.

Oratio Postumii Cos. de Bacchanalibus.

Ad haec officia dimissis magistratibus, consules in Rostra 1 escenderunt; et, concione advocata, quum sollenne carmen precationis, quod praefari, priusquam populum alloquantur, magistratus solent, peregisset consul, ita coepit: 'Nulli unquam concioni, Quirites, tam non solum apta, sed etiam 'necessaria, haec sollennis deorum comprecatio fuit; quae 'vos admoneret, hos esse deos, quos colere, venerari, precarique maiores vestri instituissent: non illos, qui pravis 'et externis religionibus captas mentes, velut furialibus stimulis, ad omne scelus et ad omnem libidinem agerent. 'Equidem, nec quid taceam, nec quatenus proloquar, invenio: si aliquid ignorabitis, ne locum negligentiae dem; 'si omnia nudavero, ne nimium terroris offundam vobis, 'vereor. Quicquid dixero, minus, quam pro atrocitate et 'magnitudine rei, dictum scitote esse. Ut ad cavendum 'satis sit, dabitur opera a nobis. Bacchanalia tota iam pridem Italia, et nunc per urbem etiam multis locis esse, non 'fama modo accepisse vos, sed crepitibus etiam ululatibusque nocturnis, qui personant tota urbe, certum habeo; 'ceterum, quae ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem 'cultum, alios concessum ludum et lasciviam esse credere, 'et, qualecunque sit, ad paucos pertinere. Quod ad multitudinem eorum attinet, si dixero, multa millia hominum 'esse, illico necesse est, exterreamini; nisi adiunxero, qui 'qualesque sint. Primum igitur mulierum magna pars est, 'et is fons mali huiusce fuit: deinde simillimi feminis ma-2 'res, stuprati et constupratores, fanatici vigiles; vino, strepitibus clamoribusque nocturnis attoniti. Nullas adhuc 'vires coniuratio, ceterum incrementum ingens virium ha'bet, quod in dies plures fiunt. Maiores vestri, ne vos 3 'quidem, nisi quum aut, vexillo in arce posito, comitiorum

apud Varr. de Ling. Lat. iv. similem formam loquendi citat.

1 *Sollenne carmen precationis*] Eius carminis mentionem facit, et ex eo aliqua describit Tullius in principio orationis pro Muraena. In eo appellatos esse illos deos, qui maxime ab Romanis colebantur, puta Iovem, Iunonem, Minervam, etc. patet ex iis quae sequuntur hic in oratione consulum. CREV.

2 *Fanatici vigiles*] *Fanatici, vigiles*, reposuit Bekkerus. *fanatici, vigiliis*, legendum censet Crevierius.

3 *Quum aut, vexillo in arce posito, comitiorum causa exercitus eductus esset*] Describuntur comitia centuriata. In iis dicebatur *exercitus* imperari, quia cives sub signis, et iis armis instructi, quae cuique classi erant per Servium Tullium auctorem centuriarum assignata, conveniebant. *Eductus* dicitur exercitus, quia extra urbem in Campo Martio illa comitia habebantur. Quod ad vexillum attinet, rem hoc modo exponit Dio, xxxvii. 42. "Quum olim assidui a finitimis populis terrores Romam circumstarent, veriti Romani ne, dum ipsi comitia centuriata haberent, hostes ex improviso urbem adorirentur, Ianiculumque occuparent, statuerunt non omnes simul ire in suffragia: sed ita rem inter se partiri, ut, dum alii in suffragia irent, alii armati excubias agerent in Ianiculo. Hunc igitur locum custodiebant, quamdiu comitia durarent: quum autem solvenda erant comitia, vexillum a Ianiculo removebatur, cus-

U. C. 566. A. C. 186. 'causa exercitus eductus esset, aut plebi concilium tribuni 4 'edixissent, aut aliquis ex magistratibus ad concionem vo- 5 'casset, forte temere coire voluerunt: et, ubicunque mul-'titudo esset, ibi et legitimum rectorem multitudinis cen-'sebant debere esse. Quales primum nocturnos coetus, 'deinde promiscuos mulierum ac virorum, esse creditis? 'Si, quibus aetatibus initientur mares, sciatis, non misereat 'vos eorum solum, sed etiam pudeat. Hoc sacramento 'initiatos iuvenes milites faciendos censetis, Quirites? iis 'ex obscoeno sacrario eductis arma committenda? hi, co-'operti stupris suis alienisque, pro pudicitia coniugum ac 16. 'liberorum vestrorum ferro decernent? Minus tamen es-'set, si flagitiis tantum effeminati forent, (ipsorum id magna 'ex parte dedecus erat) a facinoribus manus, mentem a 'fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in re-'publica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quic-'quid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere 'peccatum est, ex illo uno sacrario scitote ortum esse. 'Necdum omnia, in quae coniuraverunt, edita facinora ha-'bent. Adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rempubli-'cam opprimendam satis virium est, coniuratio sese impia 'tenet. Crescit et serpit quotidie malum. Iam maius est, 6 'quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam 'rempublicam spectat. Nisi praecavetis, Quirites, iam huic 'diurnae, legitime ab consule vocatae, par nocturna concio 'esse poterit. Nunc illi vos singuli universos concionantes 'timent: iam, ubi vos dilapsi domos et in rura vestra eri-'tis, illi coierint, consultabunt de sua salute simul ac vestra 'pernicie; tum singulis vobis universi timendi erunt. Op-'tare igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis 'omnibus fuerit. Si quem libido, si furor in illum gur-'gitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagi-'tium et facinus coniuravit, non suum iudicet esse. Ne 'quis etiam errore labatur, vestrum quoque non sum se-'curus. Nihil enim in speciem fallacius est, quam prava 'religio. Ubi deorum numen praetenditur sceleribus, subit

todesque discedebant. Non licebat autem, custodibus ab illa arce remotis, quidquam amplius agere." Ex his Dionis verbis patet *arcem* in hoc nostro Livii loco esse Ianiculum. Crev.

4 *Aut plebi concilium*] Proprie et signate. "Is" enim "qui non universum populum, sed partem populi aliquam adesse iubet, non comitia, sed concilium edicere debet. Tribuni autem neque advocant patricios, neque ad eos referre de ulla re possunt." Ita testatur A. Gell. xv. 27.

5 *Ad concionem vocasset*] "Aliud est," inquit idem Gellius xiii. 15. "cum populo agere, aliud concionem habere. Nam cum populo agere, est rogare quid populum, quod suffragiis suis iubeat, aut vetet: concionem autem habere, est verba facere ad populum sine ulla rogatione."

6 *Iam maius est*] Iam maius est, quam ut privatorum tantum fortunis convellendis ac labefactandis sese contineat. Crev.

'animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini U. C. 566.
'iuris aliquid immixtum violemus. Hac vos religione in- A. C. 186.
'numerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, haruspi-
'cum denique responsa liberant. Quoties hoc patrum avo-
'rumque aetate negotium est magistratibus datum, ut sacra
'externa fieri vetarent, sacrificulos vatesque foro, circo, urbe
'prohiberent, vaticinos libros conquirerent comburerent-
'que, omnem disciplinam sacrificandi, praeterquam more
'Romano, abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri
7 'omnis divini humanique iuris, nihil aeque dissolvendae
'religionis esse, quam ubi non patrio, sed externo ritu sa-
'crificaretur. Haec vobis praedicenda ratus sum, ne qua
'superstitio agitaret animos vestros, quum demolientes nos
8 'Bacchanalia discutientesque nefarios coetus cerneretis.
'Omnia, diis propitiis volentibusque, ea faciemus: qui, quia
'suum numen sceleribus libidinibusque contaminari in-
'digne ferebant, ex occultis ea tenebris in lucem extrax-
'erunt: nec patefieri, ut impunita essent, sed ut vindica-
'rentur et opprimerentur, voluerunt. Senatus quaestionem
'extra ordinem de ea re mihi collegaeque meo mandavit:
'nos, quae ipsis nobis agenda sunt, impigre exsequemur.
'Vigiliarum nocturnarum curam per urbem minoribus ma-
'gistratibus mandavimus. Vos quoque, aequum est, quae
'vestra munia sunt, quo quisque loco positus erit, quod
'imperabitur, impigre praestare, et dare operam, ne quid
'fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur.'

17. Recitari deinde senatusconsulta iusserunt, indicique prae-
mium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset, no-
menve absentis detulisset. 'Qui nominatus profugisset,
'diem certam se finituros; ad quam nisi citatus respondis-
'set, absens damnaretur. Si quis eorum, qui tum extra
9 'terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem da-
'turos, si venire ad causam dicendam vellet.' Edixerunt
1 deinde, 'ne quis quid fugae causa vendidisse, neve emisse
'vellet: ne quis reciperet, celaret, ope ulla iuvaret fugi-
'entes.' Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit:
nec moenibus se tantum urbis aut finibus Romanis con-
tinuit; sed passim per totam Italiam, literis hospitum de
senatusconsulto, et concione, et edicto consulum acceptis,
trepidari coeptum est. Multi ea nocte, quae diem insecuta
est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa
portas positis, fugientes a triumviris comprehensi et reducti

7 *Dissolvendae religionis*] Similem loquendi formam adeas supr. v. 3.

8 *Bacchanalia*] sc. Loca, in quibus sacra illa nefaria celebrabantur. Crev.

9 *Laxiorem diem*] Productiorem, vel longinquiorem.

1 *Vendidisse, neve emisse vellet*] cf. Supr. 14.

U. C. 566. A. C. 186. Capita coniurationis. sunt: multorum nomina delata. Quidam ex iis, viri feminaeque, mortem sibi consciverunt. Coniurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur. Capita autem coniurationis constabat esse, M. et C. Atinios de plebe Romana, et Faliscum L. Opiternium, et Minium Cerrinium Campanum: ab his omnia facinora et flagitia orta: eos maximos sacerdotes conditoresque eius sacri esse. Data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules, fassique de se, nullam moram iudicio

18. fecerunt. Ceterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia 2 multis actiones et res peribant, cogerentur praetores T. Maenius et M. Licinius per senatum res in diem trigesimum 3 differre, donec quaestiones a consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romae non respondebant, nec invenie- 4 bantur, quorum nomina delata erant, coegit consules circa fora proficisci, ibique quaerere et iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, et ex carmine sacro, praeeunte verba sacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserant, eos in vinculis relinquebant: qui stupris aut caedibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis 5 adulterinis, subiectione testamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali poena afficiebant. Plures necati, quam in vincula coniecti sunt. Magna vis in utraque causa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, ut ipsi in pri- 6 vato animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus supplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde consulibus negotium est, ut omnia Bacchanalia Romae primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam si qua ibi vetusta ara aut signum consecratum esset. In reliquum deinde senatusconsulto cautum est, 'Ne qua Bac- 7 'chanalia Romae, neve in Italia essent. Si quis tale sa- 'crum sollenne et necessarium duceret, nec sine religione

Coniuratorum poenae.

Senatusconsultum de Bacchanalibus.

2 *Quia multis actiones et res peribant*] Ex illis nempe qui fugerant multi erant, qui quum lites coram iudicibus pendentes haberent, ob absentiam, tanquam deserto vadimonio, condemnabantur, ac proinde amittebant et ius persequendi in iudicio quod sibi deberetur, et res ipsas de quibus lis foret. Crev.

3 *Per senatum*] Ex auctoritate senatûs.

4 *Non respondebant*] Quia citati ad causam suam dicendam non aderant Romae. Doer.

5 *Violati erant*] Se inquinaverant.

6 *Tradebant*] Apud Romanos enim ex more recepto non publice puniebantur damnatae mulieres, sed cognatis puniendae tradebantur. cf. Tacit. Ann. ii. 50.

7 *Senatusconsulto*] Integri huius senatusconsulti exemplum, ex aenea tabula post tot secula superstite et in Museo Caesareo Vindobonensi servata, Drakenborchius in sua Livii editione vii. p. 197. edidit, commentario Matthaei Aegyptii fusius illustratum.

'et piaculo se id omittere posse, apud praetorem urbanum 'profiteretur, praetor senatum consuleret. Si ei permissum 'esset, quum in senatu centum non minus essent, ita id 'sacrum faceret, dum ne plus quinque sacrificio inter'essent, neu qua pecunia communis, neu quis magister sa'crorum, aut sacerdos esset.' Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Marcio consule, senatusconsultum factum est, 'Ut de iis, quos pro indicibus consules habuissent, in'tegra res ad senatum referretur, quum Sp. Postumius, 'quaestionibus perfectis, Romam redisset.' Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium praedicendum, ut intentiore eum custodia asservarent; non solum ne effugeret, sed ne mortis consciscendae locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. Eo referente, de P. Aebutii et Hispalae Feceniae praemio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, senatusconsultum factum est, 'Ut singulis his centena millia aeris quaestores urbani ex aerario 'darent. Utique consul cum tribunis plebis ageret, ut ad 'plebem primo quoque tempore ferrent, ut P. Aebutio 8 'emerita stipendia essent, ne invitus militaret, neve censor 'ei equum publicum assignaret. Utique Feceniae Hispa9 'lae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item

U. C. 566.
A. C. 186.

19.

Indicum praemia.

8 *Neve censor ei equum publicum assignaret*] Mirum videri possit hoc dari Aebutio praemii loco, ne censor ei equum publicum assignaret, id est, eum in ordinem equestrem allegeret. Nihil aliud suspicari possumus, quam voluisse Patres, ne omnino Aebutio militare invito necesse esset. Quia autem, quibus equus publicus assignatus erat, ii debebant stipendia facere, et equestrem militiam suscipere, hoc illi onus, splendidum licet, exemptum voluit senatus. CREV.

9 *Datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio*] Hunc locum explicat Turn. Advers. xxx. 25. in hunc fere modum. Decernitur senatusconsulto, ut Hispalae ius esset dandi et diminuendi, quod est, de suo peculio largiendi, et diminuendarum fortunarum. Quod addit Livius datam ei gentis enuptionem, interpretatur Turnebus ius ei datum, ut aliis quam libertis sui patroni, aut gentis ex qua patronus erat, posset nubere. Gens enim libertorum, inquit Gronovius ad hunc locum, non erat alia quam patroni, a quo nomen accipiebant, et eiusdem gentis novam familiam humiliorem ordiebantur. Denique quum datur ei tutoris optio, decernitur, ut tutorem sibi, quandoquidem sine auctore nihil agere apud Romanos feminae poterant, quem vellet legeret. Ex hac expositione, quam summa vi tuetur Gronovius, sequeretur eam fuisse antiquitus libertorum conditionem, ut nihil de suis bonis detrahere possent, nisi ex auctoritate patroni, ut nulla possent iungere matrimonia, nisi cum libertis eius gentis ex qua erat patronus. Utrumque probare aggreditur Gronovius, sed iis argumentis, quae rem fortasse probabilem, non tamen omnino certam ac liquidam efficiunt. Rursus id turbat, quod Fecenia, mortuo patrono, iam tutorem a praetore et tribunis petierat, iam testamentum fecerat. Unde nihil ei iuris videtur hic a senatu datum, quod non iam haberet, praeter gentis enuptionem. Respondet Gronovius hanc fuisse mentem senatusconsulti, ut Fecenia ingenuis mulieribus exaequaretur, ac plane pro ingenua haberetur. Morte autem patroni etsi acquisita ipsi fuerant illa iura, non tamen abolita fuerat macula libertinae conditionis. Ideo cautum est senatusconsulto, ut, quod ante ius acquisitum erat Hispalae per mortem patroni, quum maneret libertini ordi-

U. C. 566. A. C. 186. 'esset, quasi ei vir testamento dedisset. Utique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei, qui eam duxisset, ob 'id fraudi ignominiaeve esset. Utique consules praeto'resque, qui nunc essent, quive postea futuri essent, cura'rent, ne quid ei mulieri iniuriae fieret, utique tuto esset. 'Id senatum velle, et aequum censere, ut ita fieret.' Ea omnia lata ad plebem, factaque sunt ex senatusconsulto; et de ceterorum indicum impunitate praemiisque consulibus permissum est.

20. Exercitus consulares. Et iam Q. Marcius, quaestionibus suae regionis perfe-[1]ctis, in Ligures provinciam proficisci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, et quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in supplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque et collegae decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius et M. Aemilius consules habuerunt. Duas praeterea legiones novas ex senatusconsulto scribere iussi sunt: et viginti millia peditum sociis et nomini Latino imperarunt, et equites mille trecentos, et tria millia peditum Romanorum, du-[2]centos equites. Totum hunc exercitum, praeter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. Itaque consules dum ipsi quaestionibus impediebantur, T. Maenium delectui habendo praefecerunt. Perfectis quaestionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Q. Marcius a Liguribus circumventus. Dum penitus in abditos saltus, quae latebrae receptaculaque semper illis fuerant, persequitur; in praeoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus. Quattuor millia militum amissa; et legionis secundae signa tria, undecim vexilla socium Latini nominis in potestatem hostium venerunt, et arma multa, quae, quia impedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim iactabantur. Prius sequendi Ligures finem, quam fugae Romani, fecerunt. Consul, ubi primum ex hostium agro evasit, ne, quantum deminutae copiae forent, appareret, in locis pacatis exerci-[3]tum dimisit. Saltus Marcius. Non tamen obliterare famam rei male gestae potuit: nam saltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius est appellatus.

nis, id iam ei competeret iure privilegii, quo ingenuis aequabatur, tanquam mulieri quae mortuo viro in nullius potestate esset. Haec fere post Turnebum Gronovius ad huius loci explanationem affert: quae, qualiacunque sunt, longe tamen sunt iis verisimiliora, quae Marcellus Donatus et Gutherius ad interpretationem Livianorum verborum commenti sunt. Crev. Sed prolixius ad hunc locum commentarium adeas apud Drakenborch. in sua Livii ed. vii. p. 218.

1 *Suae regionis*] Scilicet singulis quinqueviris sua cuique regio assignata erat, supr. 14.

2 *Ducentos equites*] Supple, *scripserunt*, quae vox ex praecedentibus *scribere iussi sunt* elicienda est.

3 *In locis pacatis*] Postquam in loca pacata venit. Duker.

Sub hunc nuntium ex Ligustinis vulgatum literae, ex Hispania mixtam gaudio tristitiam afferentes, recitatae sunt. C. Atinius, qui biennio ante praetor in eam provinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnavit. Ad sex millia hostium sunt caesa: ceteri 4 fusi, fugati, castrisque exuti. Ad oppidum deinde Astam oppugnandum legiones ducit. Id quoque haud multo maiore certamine cepit, quam castra: sed, dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte propraetoris recitatis, senatus censuit mittendum, 5 qui ad Lunae portum C. Calpurnium praetorem consequeretur; nuntiaretque, senatum aequum censere, ne sine imperio provincia esset, maturare eum proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit: paucis ante diebus Calpurnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. Incerta victoria discessum est, nisi quod Celtiberi castra inde nocte proxima moverunt: Romanis et suos sepeliendi, et spolia legendi ex hostibus potestas facta est. Paucos post dies, maiore coacto exercitu, Celtiberi ad Calagurim oppidum ultro lacessiverunt proelio Romanos. Nihil traditur, quae causa numero aucto infirmiores eos fecerit. Superati proelio sunt. Ad duodecim millia hominum caesa, plus duo capta: et castris Romanus potitus: et, nisi successor adventu suo inhibuisset impetum victoris, subacti Celtiberi forent. Novi praetores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

U. C. 566. A. C. 186. 21. Res in Hispania gestae.

22. Per eos dies, quibus haec ex Hispania nuntiata sunt, 6 ludi Taurii per biduum facti religionis causa. Per dies decem apparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat 7 Aetolico bello, fecit. Multi artifices ex Graecia venerunt honoris eius causa. Athletarum quoque certamen tum 8 primo Romanis spectaculo fuit, et venatio data leonum et pantherarum; et prope huius saeculi copia ac varietate

4 *Astam*] Oppidum Turdetanorum, in Hispania Baetica ad ostium Baetis fluminis. *Osca* quoque urbs in Baetica haud procul Asta, diversa ab illa, quae in Tarraconensi erat, et quae argento *Oscensi* supr. xxxiv. 10. ut M. Donato aliisque placet, nomen dedit. cf. Ptolem. ii. 4. Plin. H. N. iii. 1.

5 *Ad Lunae portum*] cf. Supr. xxxiv. 8.

6 *Ludi Taurii*] Hi ludi "instituti" memorantur a Festo "diis Inferis ex hac causa. Tarquinio Superbo regnante, quum magna incidisset pestilentia in mulieres gravidas, earum foetus infecti sunt ex carne divendita populo taurorum immolatorum. Ob hoc ludi Taurii appellati sunt, et fiunt in Circo Flaminio, ne intra muros evocentur dii Inferi." Addit autem Livius *religionis causa*, ut distinguat horum ludorum sollennem statamque religionem a ludis votivis M. Fulvii, de quibus mox dicturus est; qui quidem etsi religionis quoque nomine, tamen multo magis pompae et oblectationis causa edebantur.

7 *Artifices*] sc. Scenici. cf. supr. v. 1.

8 *Leonum et pantherarum*] cf. Plin. H. N. viii. 16, 17.

U. C. 566. A. C. 186. ludicrum celebratum est. Novendiale deinde sacrum tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque coelestes multifariam orti adussisse complurium levi afflatu vestimenta maxime dicebantur. Addita et unum diem supplicatio est ex decreto pontificum, quod aedes Opis in Capitolio de coelo tacta erat. Hostiis maioribus consules procurarunt, urbemque lustraverunt. Sub 9 idem tempus et ex Umbria nuntiatum est, semimarem duodecim ferme annos natum inventum. Id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quam primum iusserunt.

Galli in Venetiam transgressi. Eodem anno Galli Transalpini, transgressi in Venetiam sine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia est, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes missis, responsum est, 'Neque profectos ex auctoritate gentis eos, nec, quid in 'Italia facerent, se scire.'

L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi vovisse sese dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem et bona vendita missum in Asiam, ad dirimenda inter Antiochum et Eumenem reges certamina, Valerius Antias est auctor: tum collatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: et, quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum.

23. Comitia. Quum iam in exitu annus esset, Q. Marcius absens magistratu abiturus erat. Sp. Postumius, quaestionibus cum summa fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati sunt consules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Postero die praetores facti P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Postumius Tempsanus, M. Claudius Marcellinus. Ex- 1 tremo anni, quia Sp. Postumius consul renuntiaverat, peragrantem se propter quaestiones utrumque litus Italiae desertas colonias, Sipontum supero, Buxentum infero mari, invenisse; triumviri ad colonos eo scribendos ex senatusconsulto ab T. Maenio praetore urbano creati sunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Baebius Tamphilus.

U. C. 567. A. C. 185. Ap. Claudio, M. Sempronio Coss. Cum Perseo rege et Macedonibus bellum, quod imminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipso Perseo causas cepit. Inchoata initia a Philippo sunt: et is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, quum

9 *Urbemque lustraverunt*] sc. Urbem circumibant, hostium ducentes. Hoc genus lustrationis *amburbium* dicebatur. cf. infr. xlii. 20.

1 *Marcellinus*] Hoc cognomen pluribus criticis displicet. Gronovius et Crevierius *Marcellus* reponendum censent.

victo leges imponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos ius saeviendi ademptum ei ab senatu erat: quum, quia rem integram Quinctius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus, quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset; capta Heraclea, quia iussus abscedere a moenibus Lamiae erat, 2 Romanisque oppidum deditum est, aegre eam rem tulerat. Permulsit iram eius consul, quod, ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Aetoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniae et Amynandro bellum inferret; et urbes, quas Thessalis Aetoli ademerant, regno adiiceret. Haud magno certamine et Amynandrum Athamania expulerat, et urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia opportunam, et Magnetum gentem suae ditionis fecit. Inde et in Thracia quasdam urbes, novae atque insuetae libertatis vitio, seditionibus principum turbatas, partibus, quae domestico certamine vincerentur, adiungendo sese, cepit. His sedata in praesentia regis ira in Romanos est. Nunquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandoque data fortuna 3 esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit; sed metalla etiam et vetera intermissa recoluit, et nova multis locis instituit. Ut vero antiquam multitudinem hominum, quae belli cladibus amissa erat, restitueret; non subolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causae, quae de integro iram moverent in Romanos. Thessalorum et Perrhaeborum querelae de urbibus suis ab eo possessis, et legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multitudine, ita auditae erant, ut eas non negligi satis appareret. Maxime moverat senatum, quod iam Aeni et Maroneae affectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati, non partis amissae, non finium iacturam querentes, sed totam Atha- 4 maniam sub ius iudiciumque regis venisse. Et Maronitarum exsules; (erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio praesidio) ii non Maroneam modo, sed

U. C. 567. A. C. 185. Causae belli cum Perseo.

24. Vires colligit Philippus.

Thessalorum et aliorum querelae de Philippo.

2 *Romanisque oppidum deditum*] Aliter res narratur supr. xxxvi. 25. et xxxviii. 4. Alios nimirum alibi auctores secutus est Livius. Crev.

3 *Non fructibus tantum agrorum*] Qui pro usu agrorum regi solvebantur. Haud scio an hoc loco spectetur ratio quaedam agraria huiusmodi, qua, qui agros colebant, eos *in capite* a rege conducebant.

4 *Et Maronitarum exsules*] Supple, venerunt Romam.

U. C. 567. A. C. 185. etiam Aenum in potestate nuntiabant Philippi esse. Venerant et a Philippo legati ad purganda ea: qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum affirmabant. 'Civitates Thessalorum, et Perrhaeborum, et Magnetum, 'et cum Amynandro Athamanum gentem, in eadem causa, 'qua Aetolos, fuisse. Antiocho rege pulso, occupatum 'oppugnandis Aetolicis urbibus consulem ad recipiendas 'eas civitates Philippum misisse: armis subactos parere.'

Legati Roma missi disceptatores.

Senatus, ne quid absente rege statueret, legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Caecilium Metellum, M. Baebium Tamphilum, Ti. Sempronium: quorum sub adventum ad Thessalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est.

25. Ibi quum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perrhaebique et Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent; pro ingenio quisque eorum, qui principes legationum erant, et gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controversiam autem veniebant, Philippopolis, Tricca, Phaloria, et Eurymenae, et cetera circa eas oppida; utrum 5 Thessalorum iuris, quum vi ademptae possessaeque ab Aetolis forent, (nam Philippum Aetolis ademisse eas constabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent. 'Ita 'enim Acilium regi concessisse, si Aetolorum fuissent, et 'si voluntate, non si vi atque armis coacti, cum Aetolis 'essent.' Eiusdem formulae disceptatio de Perrhaeborum Magnetumque oppidis fuit. Omnium enim iura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant.

Audiunt querelas.

Ad haec, quae disceptationis erant, querelae Thessalorum adiectae, 'quod 'ea oppida, si iam redderentur sibi, spoliata ac deserta red'diturus esset. Nam, praeter belli casibus amissos, quin'gentos principes iuventutis in Macedoniam abduxisse, et 'opera eorum in servilibus abuti ministeriis: et, quae red'diderit coactus Thessalis, inutilia ut redderet, curasse. 'Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse, quon- 6 'dam Thessalis quaestuosum et frugiferum. Ibi navibus 7 'onerariis comparatis, regem, quae praeter Thebas Deme-

5 *Eurymenae, et cetera circa eas oppida*] *Eurymenae* eadem fortasse urbs est, quae Straboni, ix. 443. dicitur *Erymnae.* Ceterum libenter resecta voce *eas* legeremus, *et cetera circa oppida*, per usitatam apud Livium ellipsin. Crev.

6 *Thebas Phthias*] Thebae Phthiae eadem est urbs quae supra, hoc ipso capite, dicitur Philippopolis. Illam captam Philippus, et a magna parte incolarum desertam (quod docet obiter Livius supr. xxviii. 7.) novis colonis frequentaverat, et de suo nomine Philippopolin dici iusserat. Sed nimirum Thessali, qui illam urbem hic sibi reddi postulant, vetus de industria usurpant nomen, spreto illo novo, quod Philippus, adversus quem litigant, indiderat. Crev.

7 *Ibi navibus onerariis*] Sensus videtur esse, Philippum Thebis coëmisse onerarias naves, quibus negotiationem exercens ipse, et advectas ex aliis regionibus merces comportans Demetriadem, frequentaret illud emporium, et negotiationem eo modo a Thebis Demetriadem averteret. Crev.

'triadem cursum dirigerent, negotiationem maritimam 'omnem eo avertisse. Iam ne a legatis quidem, qui iure 'gentium sancti sint, violandis abstinere: insidias positas 'euntibus ad T. Quinctium. Itaque ergo in tantum metum 'omnes Thessalos coniectos, ut non in civitatibus suis, non 'in communibus gentis conciliis, quisquam hiscere audeat. 'Procul enim abesse libertatis auctores Romanos: lateri 'adhaerere gravem dominum, prohibentem uti beneficiis 'populi Romani. Quid autem, si vox libera non sit, li'berum esse? Nunc se fiducia et praesidio legatorum in'gemiscere magis, quam loqui. Nisi provideant aliquid 'Romani, quo et Graecis Macedoniam accolentibus metus, 'et audacia Philippi minuatur, nequicquam et illum victum, 8 'et se liberatos esse. Ut equum tenacem, non parentem 'frenis asperioribus castigandum esse.' Haec acerbe postremi: quum priores leniter permulsissent iram eius, petentes, 'Ut ignosceret pro libertate loquentibus; et ut, 'deposita domini acerbitate, assuesceret socium atque 'amicum sese praestare; et imitaretur populum Romanum, 'qui caritate, quam metu, adiungere sibi socios mallet.' Thessalis auditis, Perrhaebi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem appellaverat, Perrhaebiae fuisse, et ut sibi restitueretur, agebant. Et de Malloea et Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, et castella Athenaeum et Poetneum. Philippus, ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, et ipse a querelis orsus, 'Menelaidem in Dolopia, quae regni sui fuisset, 'Thessalos vi atque armis expugnasse,' questus est: 'item 'Petram in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhaebisque cap'tam. Xynias quidem, haud dubie Aetolicum oppidum, sibi 'eos contribuisse; et Paracheloida, quae sub Athamania 9 'esset, nullo iure Thessalorum formulae factam. Nam quae 'sibi crimina obiiciantur, de insidiis legatorum, et maritimis 'portubus frequentatis aut desertis; alterum deridiculum 'esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nau'tici petant; alterum mores suos respuere. Tot annos esse, 'per quos nunquam cessaverint legati, nunc ad imperatores 'Romanos, nunc Romam ad senatum crimina de se deferre. 'Quem unquam verbo violatum esse? Semel ad Quinctium 'euntibus insidias dici factas: sed, quid iis acciderit, non 'adiici. Quaerentium, quod falso obiiciant, quum veri nihil

U. C. 567.
A. C. 185.

26.
Respondet Philippus.

8 *Equum tenacem*] *Sternacem* legendum coniicit Douiatius, cuius coniecturam probat Crevierius et illustrat loco Virg. Aen. xii. 364. Addi potest Sil. Ital. i. 261, et quae ibi notavi. Verum vulgatum *tenacem* probum esse docet locus Ovid. Am. iii. 4. 13. ubi Burmannus illustrando Ovidio hunc Livii locum advocavit. DRAK.

9 *Thessalorum formulae factam*] Thessalis contributam. Sic supr. xxxviii. 9. *Urbem ne quam formulae sui iuris facerent.*

U. C. 567. A. C. 185.

'habeant, ea crimina esse. Insolenter et immodice abuti 'Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina 'siti nimis avide meram haurientes libertatem. Itaque, 'servorum modo praeter spem repente manumissorum, 'licentiam vocis et linguae experiri, et iactare sese insec- [1] 'tatione et conviciis dominorum.' Elatus deinde ira adiecit, 'Nondum omnium dierum solem occidisse.' Id [2] minaciter dictum, non Thessali modo in sese, sed etiam Romani acceperunt: et quum fremitus post eam vocem ortus, et tandem sedatus esset, Perrhaeborum inde Athamanumque legatis respondit, 'Eandem, de quibus illi 'agant, civitatium causam esse: consulem Acilium et Ro- 'manos sibi dedisse eas, quum hostium essent. Si suum 'munus, qui dedissent, adimere velint, scire se, cedendum 'esse: sed meliori ac fideliori amico, in gratiam levium et 'inutilium sociorum, iniuriam eos esse facturos. Nec enim 'ullius rei minus diuturnam esse gratiam, quam libertatis: 'praesertim apud eos, qui male utendo eam corrupturi 'sint.' Causa cognita, pronuntiaverunt legati, 'Placere, 'deduci praesidia Macedonum ex iis urbibus, et antiquis 'Macedoniae terminis regnum finiri. De iniuriis, quas 'ultro citroque illatas querantur, quo modo inter eas gentes 'et Macedonas disceptetur, formulam iuris exsequendi con- [3] 'stituendam esse.'

Legatorum iudicium.

27. Querelae legatorum Eumenis de Thraciae urbibus.

Inde, graviter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciae urbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis: 'Si liberas esse Aenum et Maroneam velint Romani, 'nihil sui pudoris esse ultra dicere, quam ut admoneant, [4] 're, non verbo, eos liberos relinquant, nec suum munus in- 'tercipi ab alio patiantur. Sin autem minor cura sit civi- 'tatium in Thracia positarum, multo verius esse, quae sub 'Antiocho fuerint, praemia belli Eumenem, quam Philip- 'pum, habere; vel pro patris Attali meritis bello, quod 'adversus Philippum ipsum gesserit populus Romanus: vel [5] 'suis, quod Antiochi bello terra marique laboribus peri-

1 *Licentiam vocis et linguae experiri*] Experimentum capere licentiae sermonum, cuius novitas illis mire placeat. Crev.

2 *Nondum omnium dierum solem occidisse*] Quasi diceret: Ne nimium confiderent praesenti rerum statui: superesse et sibi et illis satis temporis, ut mutatas res videre possent. Crev. cf. Diodor. Excerpt. Vatican. xxvi. 5. ubi Philippus Thessalos monuisse scribitur, *ὅτι οὔπω πᾶς αὐτοῖς ὁ ἥλιος δέδυκε.*

3 *Formulam iuris exsequendi constituendam esse*] Constituendam esse formulam, ex qua Philippus et adversariae civitates apud se, vel apud senatum, de iniuriis mutuis disceptarent. cf. infr. xl. 12. Crev.

4 *Nihil sui pudoris esse*] Se pro pudore suo debere nihil Romanos admonere, nisi ut re, non verbo, eos liberos relinquant. Verum post verbum *monere* saepius particulam *ut* omitti animadvertit Drakenborchius.

5 *Vel suis, quod*] *Vel suis, qui*, Gronovio auctore, reposuit Bekkerus, probante Drakenborchio.

'culisque omnibus interfuerit. Habere eum praeterea U. C. 567.
6 'decem legatorum in eam rem praeiudicium; qui quum A. C. 185.
'Chersonesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quo-
'que atque Aenum profecto dedisse, quae ipsa propinqui-
'tate regionis velut appendices maioris muneris essent.
'Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Ro-
'manum, aut iure imperii, quum tam procul a finibus
'Macedoniae absint, civitatibus his praesidia imposuisse?
'Vocari Maronitas iuberent: ab iis certiora omnia de
'statu civitatium earum sciturос.' Legati Maronitarum
vocati, 'Non uno loco tantum urbis praesidium regium es-
'se, sicut in aliis civitatibus,' dixerunt, 'sed pluribus simul,
'et plenam Macedonum Maroneam esse. Itaque dominari
'assentatores regios: his solis loqui et in senatu et in con-
'cionibus licere: eos omnes honores et capere ipsos, et
'dare aliis. Optimum quemque, quibus libertatis, quibus
'legum cura sit, aut exsulare pulsos patria, aut inhonoratos
'et deterioribus obnoxios silere.' De iure etiam finium
7 pauca adiecerunt: 'Q. Fabium Labeonem, quum in re-
'gione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam
8 'regiam, quae ad Thraciae Paroreiam subeat, nusquam ad
'mare declinantem. Philippum novam postea deflexisse
'viam, qua Maronitarum urbes agrosque amplectatur.' Ad
ea Philippus longe aliam, quam adversus Thessalos Per-
rhaebosque nuper, ingressus disserendi viam, 'Non cum
'Maronitis,' inquit, 'mihi aut cum Eumene disceptatio est;
'sed iam vobiscum, Romani; a quibus nihil aequi me im-
'petrare iam diu animadverto. Civitates Macedonum,
'quae a me inter indutias defecerant, reddi mihi aequum
'censebam; non quia magna accessio ea regni futura esset,
'(sunt enim et parva oppida, et in finibus extremis posita)
'sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos ex-
'emplum pertinebat. Negatum est mihi. Bello Aetolico
'Lamiam oppugnare iussus a consule M'. Acilio, quum diu
'fatigatus ibi proeliis operibusque essem, transcendentem
'me iam muros a capta prope urbe revocavit consul, et ab-
'ducere copias inde coegit. Ad huius solatium iniuriae
'permissum est, ut Thessaliae Perrhaebiaeque et Athama-
'num reciperem quaedam castella magis, quam urbes. Ea
'quoque ipsa vos mihi, Q. Caecili, paucos ante dies adem-
'istis. Pro non dubio paullo ante, si diis placet, legati

Maronitarum querelae.

28. Responsio Philippi.

6 *Praeiudicium*] Scilicet prioris iudicii exemplum, sive priorem legatorum sententiam.

7 *Q. Fabium Labeonem*] Hic est qui quinquennio ante classi praefuerat, et dicitur supr. xxxvii. 60. curavisse deducenda ab Aeno et Maronea Antiochi praesidia. Crev.

8 *Thraciae Paroreiam*] *Paroreia* est Graeca vox, qua notatur regio adiacens montibus. Crev.

U. C. 567. A. C. 185. 'Eumenis sumebant, quae Antiochi fuerunt, Eumenem 'aequius esse, quam me, habere. Id ego aliter longe iudico 'esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi [9] 'bellum gessissent, manere in regno suo non potuit. Itaque ille vestrum meritum habet, non vos illius: mei autem regni, tantum aberat, ut ulla pars in discrimine fuerit, 'ut tria millia talentum, et quinquaginta tectas naves, et 'omnes Graeciae civitates, quas antea tenuissem, pollicentem ultro Antiochum in mercedem societatis sim aspernatus, hostemque ei me esse prius etiam, quam M'. Acilius exercitum in Graeciam traiiceret, prae me tuli: et 'cum eo consule belli partem, quamcunque mihi delegavit, 'gessi. Et insequenti consuli L. Scipioni, quum terra statuisset ducere exercitum ad Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam munivi, 'pontes feci, commeatus praebui: nec per Macedoniam 'tantum, sed per Thraciam etiam, ubi inter cetera pax [1] 'quoque praestanda a barbaris erat. Pro hoc studio meo 'erga vos, ne dicam merito, utrum adiicere vos, Romani, 'aliquid, et amplificare et augere regnum meum munificentia vestra oportebat, an, quae haberem aut meo iure, 'aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Macedonum civitates, quas regni mei fuisse fatemini, non 'restituuntur. Eumenes, tanquam ad Antiochum, ad spoliandum me venit, et, si diis placet, decem legatorum decretum calumniae impudentissimae praetendit; quo maxime et refelli et coargui potest. Disertissime enim planissimeque in eo scriptum est, Chersonesum et Lysimachiam 'Eumeni dari. Ubi tandem Aenus, et Maronea, et Thraciae civitates ascriptae sunt? quod ab illis ne postulare 'quidem est ausus, id apud vos, tanquam ab illis impetraverit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, refert. Si tanquam inimicum et hostem insectari [2] 'propositum est, pergite, ut coepistis facere. Sin aliquis 'respectus est mei, ut socii atque amici regis, deprecor, ne 'me tanta iniuria dignum iudicetis.'

29\. *Legati medio responso rem suspendunt.* Movit aliquantum oratio regis legatos. Itaque medio responso rem suspenderunt: 'Si decem legatorum decreto Eumeni datae civitates 'eae essent, nihil se mutare. Si Philippus bello cepisset 'eas, praemium victoriae iure belli habiturum. Si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui reservari:

9 *Non nisi vicissent Romani*] Particula *non* saepissime dicitur pro *non modo, sed etiam.* Rasch.

1 *Pax . . . praestanda a barbaris erat*] Danda opera erat, ut pacem tutam, ut nullam vim a barbaris transiens exercitus experiretur. Crev.

2 *Refert*] Id agitur: id spectandum venit: in eo res vertitur. Crev.

3 'et, ut omnia in integro manerent, praesidia, quae in iis 'urbibus sint, deduci.' U. C. 567. A. C. 185.

Hae causae maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis: ut non a Perseo filio eius novis causis motum, sed ob has a patre bellum relictum filio videri possit. Romae nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius pro- 4 consul ex Hispania redierat. Cui postulanti ab senatu in aede Bellonae triumphum rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat; quod ita comparatum more maiorum erat, ne quis, qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatamque provinciam tradidisset successori. Medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas: auri praeterea pondo centum triginta duo: argenti sexdecim millia trecenta: et pronuntiavit in senatu, decem millia pondo argenti, et octoginta auri Q. Fabium quaestorem advehere: id quoque se in aerarium illaturum.

Manlius ex Hispania ovans.

Magnus motus servilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Postumius praetor habebat. Is de pastorum coniuratione, qui vias latrociniis pascuaque publica infesta habuerant, quaestionem severe exercuit. Ad septem millia hominum condemnavit: multi inde fugerunt, de multis sumptum est supplicium. Consules, diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti sunt.

30.

Eodem anno in Hispania praetores C. Calpurnius et L. Quinctius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Baeturia iunxissent, in Carpetaniam, ubi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone et Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta est. Quibus dum utrimque subvenitur a castris, paullatim omnes copiae in aciem eductae 5 sunt. In eo tumultuario certamine et loca sua et genus pugnae pro hoste fuere. Duo exercitus Romani fusi atque in castra compulsi sunt. Non institere perculsis hostes. Praetores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, 6 silentio proximae noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt, vacuaque praeter spem castra ingressi, quae derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra, paucos dies quietis stativis manserunt. Ro-

Res gestae in Hispania.

Romani vincuntur.

3 *Ut omnia in integro manerent*] Ut neutram in partem res inclinata videretur, sed plane inter utrosque suspensa. CREV.

4 *L. Manlius proconsul*] Proprie appellaretur *propraetor*, sed eos, qui Hispaniae praeerant, saepius *proconsules* appellari, quam qui alias provincias habebant, monet Dukerus.

5 *Loca sua*] Loca sibi, i. e. Hispanis, opportuna. CREV.

6 *Tacito signo*] sc. Signo non tuba vel classico, sed per tesseram dato. cf. supr. vii. 35.

U. C. 567. A. C. 185. manorum sociorumque, in proelio fugaque, ad quinque millia occisa; quorum se spoliis hostes armarunt. Inde ad Tagum flumen profecti sunt. Praetores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore adversae pugnae militum animis, consumpserunt. Ubi satis placuere vires, et iam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hostem poscebat; duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. Inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hostium castra erant. Extemplo, qua duobus locis vada nudabat amnis, dextra parte Calpurnius, laeva Quinctius exercitum traduxerunt; quieto hoste, dum miratur subitum adventum, consultatque, qui tumultum iniicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. Interim Romani, impedimentis quoque omnibus traductis contractisque in unum locum, quia iam moveri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. In medio locatae quinta Calpurnii legio et octava Quinctii. Id robur toto exercitu erat. Campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a metu insidiarum. 31. Hispani, postquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se iungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio proelium fuit, et Hispanis recenti victoria ferocibus, et insueta ignominia milite Romano accenso. Acerrime media acies, duae fortissimae legiones, dimicabant; quas quum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare: et usque plures confertioresque medios urgebant. Ibi postquam laborare aciem Calpurnius praetor vidit, T. Quinctilium Varum et L. Iuventium Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit. Docere et monere iubet, 'in illis spem omnem vincendi et 'retinendae Hispaniae esse. Si illi loco cedant, neminem 'eius exercitus non modo Italiam, sed ne Tagi quidem 'ulteriorem ripam, unquam visurum.' Ipse, cum equitibus duarum legionum paullulum circumvectus, in cuneum hostium, qui mediam urgebat aciem, ab latere incurrit. Quinctius cum suis equitibus alterum hostium latus invadit: sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, et praetor ipse

Acriter iterum pugnatur.

8 *Quinctius cum suis equitibus*] Quinam sunt illi equites proprii Quinctii, quum duarum legionum equites Calpurnius duxisse in hostem supra dicatur? Alii non videntur intelligi posse quam equites socii: quos sibi nempe Quinctius desumpserat, quum legionarios equites eius collega in hostes duceret. Optaremus, ut clarius mentem suam aperuisset Livius. Crev.

ante alios. Nam et primus hostem percussit, et ita se immiscuit mediis, ut vix, utrius partis esset, nosci posset: et equites praetoris eximia virtute, et equitum pedites accensi sunt. Pudor movit primos centuriones, qui inter tela hostium praetorem conspexerunt. Itaque urgere signiferos pro se quisque, iubere inferre signa, et confestim militem sequi. Renovatur ab omnibus clamor: impetus fit velut ex superiore loco. Haud secus ergo, quam torrentis modo, fundunt sternuntque perculsos, nec sustineri alii super alios inferentes sese possunt. Fugientes in castra equites persecuti sunt, et permixti turbae hostium intra vallum penetraverunt: ubi ab relictis in praesidio castrorum proelium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. Dimicantibus iis, legio quinta supervenit: deinde, ut quaeque potuerant, copiae affluebant. Caeduntur passim Hispani per tota castra; nec plus quam quattuor millia hominum effugerunt. Inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maxime per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnae superfuit. Signa capta centum triginta tria. Romani sociique paullo plus sexcenti, et provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ceciderunt. Tribuni militum quinque amissi, et pauci equites Romani, cruentae maxime victoriae speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati donatique a C. Calpurnio equites phaleris: pronuntiavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta et expugnata esse. Quinctius alter praetor suos equites catellis[9] ac fibulis donavit. Donati et centuriones ex utriusque exercitu permulti: maxime qui mediam aciem tenuerunt.

U. C. 567.
A. C. 185.

Vincuntur Hispani.

32. Consules delectibus aliisque, quae Romae agendae erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius, a Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, urendoque vicos et castella eorum, aperuit saltum usque ad fluvium Macram et Lunae portum. Hostes montem, antiquam sedem maiorum suorum, ceperunt: et inde, superata locorum iniquitate, proelio deiecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutemque collegae in Liguribus Ingaunis aequavit secundis aliquot proeliis. Sex praeterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres et quadraginta securi percussit.

Res in Liguria gestae.

9 *Catellis*] Torques *catellas* dici putat Lipsius de Mil. Rom. v. 17. quod ex annulis aut catellis plecterentur. Nonio *catellae diminutivum catenarum* sunt. DUKER. Per *catellas* hic intelligi cingula seu balteos militares, quae cum voce *fibulis* coniunguntur, quia fibulis astringi solebant, suspicatur Drakenborchius.

U. C. 567. A. C. 185. Comitia.

Iam comitiorum appetebat tempus. Prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater eius consulatum petebat. Competitores habebat patricios L. Aemilium, Q. Fabium, Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, et ab repulsis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. Etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, artior petitio quattuor petentibus erat. Plebeii quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Baebius Tamphilus: et hi repulsi, 1 in spem impetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo et L. Porcius Licinus. Sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus adversariis et maiore parte senatus, 'meminisse eum debere prius, se consulem populi Romani, quam fratrem P. Claudii, esse: 'quin ille, sedens pro tribunali, aut arbitrum, aut tacitum 'spectatorem comitiorum se praeberet;' coerceri tamen ab effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra consulem, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, deiecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher praeter spem suam et ceterorum. Locum 2 suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi Claudiana, inter plebeios certatum est. Praetorum inde 3 comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Naevius Matho, C. Sempronius Blaesus, A. Terentius Varro, praetores facti. Haec eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiaeque gesta.

33.

U. C. 568. A. C. 184. P. Claudio, L. Porcio Coss.

Principio insequentis anni P. Claudius, L. Porcius consules, quum Q. Caecilius, M. Baebius, et Ti. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum et Eumenem reges Thessalorumque civitates missi erant, legationem renuntiassent, regum quoque eorum civitatiumque legatos in senatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata, quae dicta apud legatos in Graecia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam et in Graeciam decreverunt ad visendum, redditaene civitates Thessalis et Perrhaebis essent. Iisdem

1 *Et hi repulsi*] Hi quidem repulsam antea consulatum petentes tulerant, et iam sese candidatos profitebantur, in spem impetrandi aliquando honoris, qui antea repulsa sua dilatus erat.

2 *Fratrem traheret*] Fratrem ad consulatum per vim quodammodo proveheret. CREV.

3 *Vi Claudiana*] Violentia propria Claudiae gentis, in qua velut hereditaria erat imperiosa contumacia. CREV.

mandatum, ut ab Aeno et Maronea praesidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciae ora a Philippo et Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire iussi, unde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quam 4 si non venissent. Nam super cetera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achaeorum concilium. De qua re querente graviter Q. Caecilio, simul Lacedaemoniis deplorantibus, moenia diruta, abductam plebem in Achaiam et venundatam, ademptas, quibus ad eam diem civitas stetisset, Lycurgi leges, Achaei maxime concilii negati crimen excusabant, recitando legem, quae, nisi belli pacisve causa, et quum legati ab senatu cum literis aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus, curae iis esse debere, ut Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret; quemadmodum et illis, quoties vellent, senatus daretur.

U. C. 568.
A. C. 184.
Legati missi in Graeciam.

34. Dimissis iis legationibus, Philippus, a suis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque praesidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto, qui praeerat maritimae orae, mandat, ut partis adversae principes interficeret. Ille per Casandrum quendam, unum ex regiis iam diu habitantem Maroneae, nocte Thracibus in5 tromissis, velut in bello capta urbe, caedem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur, abnuebat, 'quic'quam eorum ad se, aut quemquam suorum pertinere. Se'ditione inter ipsos dimicatum, quum alii ad se, alii ad 'Eumenem civitatem traherent. Id facile scituros esse: 'percunctarentur ipsos Maronitas:' haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis caedis, neminem hiscere adversus se ausurum. Negare Appius, 'Rem evidentem pro 'dubia quaerendam. Si ab se culpam removere vellet, 'Onomastum et Casandrum, per quos acta res diceretur, 'mitteret Romam, ut eos senatus percunctari posset.' Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret: deinde, collecto tandem animo, 'Casan'drum, qui Maroneae fuisset, si utique vellent, se missu'rum' dixit. 'Ad Onomastum quidem quid eam rem

Maronitae a Philippo crudeliter trucidati.

4 *Sine responso dimissi*] Fusius rem exponit Polyb. Leg. 41. docetque Q. Caecilium non sine responso dimissum ab Achaeis, sed responsum ab Achaeorum magistratibus accipere noluisse, indignatum quod sibi negatum fuisset concilium gentis. Crev.

5 *Id apud Romanos*] Oratio impedita, in qua Crevierius notabile hyberbaton agnoscit. *Apud Romanos legatos querentes id factum* . . .

U. C. 568. A. C. 184.

'pertinere, qui non modo Maroneae, sed ne in regione 'quidem propinqua fuisset?' Et parcebat magis Onomasto, honoratiori amico, et eundem indicem haud paullo plus timebat; quia et ipse sermonem cum eo contulerat, et multorum talium ministrum et conscium habebat. Casander quoque, missis, qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emanaret, veneno creditur sublatus. 6

35. Philippus Demetrium F. Romam mittit.

Et legati a Philippi colloquio ita digressi sunt, ut prae se ferrent, nihil eorum sibi placere: et Philippus, minime, quin rebellandum esset, dubius, quia tamen immaturae ad id vires erant, ad moram interponendam Demetrium, minorem filium, mittere Romam, simul ad purganda crimina, simul ad deprecandam iram senatus, statuit: satis credens, ipsum etiam iuvenem, quod Romae obses specimen regiae indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum iniiciendum, profectus, perculsis iis uno proelio, et Amadoco duce capto, in Macedoniam rediit, missis ad accolas Istri fluminis barbaros, ut in Italiam irrumperent, sollicitandos.

Et in Peloponneso adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, exspectabatur: adversus quos ut praeparata consilia haberent, Lycortas praetor concilium indixit. Ibi de Lacedaemoniis actum.

Concilium Achaeorum.

'Ex hostibus eos accusatores factos: et periculum esse, 'ne victi magis timendi forent, quam bellantes fuissent. 'Quippe in bello sociis Romanis Achaeos usos: nunc eos'dem Romanos aequiores Lacedaemoniis, quam Achaeis, 'esse: ubi Areus etiam et Alcibiades, ambo exsules, suo 7 'beneficio restituti, legationem Romam adversus gentem 'Achaeorum ita de ipsis meritam suscepissent, adeoque in'festa oratione usi essent, ut patria pulsi, non restituti in 'eam, viderentur.' Clamor undique ortus, referret nominatim de iis: et, quum omnia ira, non consilio, gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt. His Clitore in Arcadia datum est concilium. 8

36. Priusquam agerent quicquam, terror Achaeis iniectus erat et cogitatio, quam non ex aequo disceptatio futura esset; quod Areum et Alcibiadem, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant, nec hiscere quisquam

6 *Veneno creditur sublatus*] Id pro certo affirmat Polybius, Leg. 44.

7 *Areus etiam et Alcibiades*] Principes inter Lacedaemonios viri, pulsi olim patria a Nabide tyranno, atque ab Achaeis recepti, mox eorundem opera post interfectum Nabin in patriam restituti. Pausan. vii. 9. CREV. cf. Polyb. xxxiii. 11.

8 *Clitore in Arcadia*] Hanc urbem memorant Pausan. viii. 4. et Strabo viii. extr. RUP.

U. C. 568. A. C. 184. Romanus legatus increpat Achaeos.

audebat. Appius ea, quae apud senatum questi erant Lacedaemonii, displicere senatui ostendit: 'caedem primum 9 'ad Compasium factam eorum, qui a Philopoemene ad 'causam dicendam evocati venissent: deinde, quum in 'homines ita saevitum esset, ne in ulla parte crudelitas eo'rum cessaret, muros dirutos urbis nobilissimae esse, leges 'vetustissimas abrogatas, inclutamque per gentes Lycurgi 'disciplinam sublatam.' Haec quum Appius dixisset, Lycortas, et quia praetor, et quia Philopoemenis, auctoris omnium, quae Lacedaemone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: 'Difficilior nobis, Ap. Claudi, apud vos ora'tio est, quam Romae nuper apud senatum fuit. Tunc 'enim Lacedaemoniis accusantibus respondendum erat: 'nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicen'da est. Quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, 'iudicis animo te auditurum esse, posita contentione, qua 'paullo ante egisti. Ego certe, quum ea, quae et hic antea 1 'apud Q. Caecilium, et postea Romae questi sunt Lace'daemonii, a te paullo ante relata sint, non tibi, sed illis, 'me apud te respondere credam. Caedem obiicitis eorum, 'qui a Philopoemene praetore evocati ad causam dicen'dam interfecti sunt. Hoc ego crimen non modo a vobis, 'Romani, sed ne apud vos quidem nobis obiiciendum fuisse arbitror. Quid ita? quia in vestro foedere erat, ut ma'ritimis urbibus abstinerent Lacedaemonii. Quo tempore 'armis captis urbes, a quibus abstinere iussi erant, nocturno 'impetu occupaverunt, si T. Quinctius, si exercitus Roma'nus, sicut antea, in Peloponneso fuisset, eo nimirum cap'ti et oppressi confugissent. Quum vos procul essetis, 'quo alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gythio 'opem ferentes, quos Lacedaemonem vobiscum simili de 'causa oppugnantes viderant, confugerent? Pro vobis igi'tur iustum piumque bellum suscepimus. Quod quum 'alii laudent, reprehendere ne Lacedaemonii quidem pos'sint, dii quoque ipsi comprobaverint, qui nobis victoriam 'dederunt; quonam modo ea, quae belli iure acta sunt, in 'disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars ni'hil pertinet ad nos. Nostrum est, quod evocavimus eos 'ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem excive'rant, qui expugnaverant maritima oppida, qui diripuerant, 'qui caedem principum fecerant. Quod vero illi, venientes

Respondet Lycortas Achaeorum Pr.

9 *Ad Compasium*] *Compasium* pro *conflictum*, quod vulgo legebatur, reponendum coniecit Crevierius, quum nomen loci, ad quem caedes illa facta sit, Compasium fuisse discimus ex Polybio, Leg. 37.

1 *Apud Q. Caecilium*] Intelligendus est, ut iam Drakenborchius monuit, Q. Caecilius Metellus, qui legatus cum duobus aliis a senatu missus erat, supr. 24.

U. C. 568. A. C. 184. 'in castra, interfecti sunt, vestrum est, Areu et Alcibiade, 'qui nunc nos, si diis placet, accusatis, non nostrum. Ex- 'sules Lacedaemoniorum (quo in numero hi quoque duo 'fuerunt) et tunc nobiscum erant, et, quod domicilium sibi 'delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos, 'quorum opera patria extorres ne in tuto quidem exsilio 'posse consenescere se indignabantur, impetum fecerunt. 'Lacedaemonii igitur Lacedaemonios, non Achaei, inter- 'fecerunt: nec, iure an iniuria caesi sint, argumentari re- 'fert.

37. At enim illa certe vestra sunt, Achaei, quod leges 'disciplinamque vetustissimam Lycurgi sustulistis, quod 'muros diruistis. Quae utraque ab iisdem obiici qui pos- 'sunt? quum muri Lacedaemoniis non ab Lycurgo, sed 'paucos ante annos ad dissolvendam Lycurgi disciplinam 'exstructi sint. Tyranni enim nuper eos, arcem et muni- 'mentum sibi, non civitati, paraverunt. Et, si exsistat ho- 'die ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, et nunc se 'patriam et Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Phi- 'lopoemenem exspectare, nec Achaeos, sed vos ipsi, Lace- 'daemonii, vestris manibus amoliri et diruere omnia ty- 'rannidis vestigia debuistis. Vestrae enim illae deformes 'veluti cicatrices servitutis erant: et, quum sine muris per [2] 'octingentos prope annos liberi, aliquando etiam principes 'Graeciae fuissetis, muris, velut compedibus, circumdatis [3] 'vincti per centum annos servistis. Quod ad leges adem- 'ptas attinet, ego antiquas Lacedaemoniis leges tyrannos 'ademisse arbitror; nos non suas ademisse, quas non habe- 'bant, sed nostras leges dedisse; nec male consuluisse civi- 'tati, quum concilii nostri eam fecerimus, et nobis miscue- 'rimus, ut corpus unum et concilium totius Peloponnesi 'esset. Tunc, ut opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, 'alias istis iniunxissemus, queri, se iniquo iure esse, et in- 'dignari possent. Scio ego, Ap. Claudi, hanc orationem, 'qua sum adhuc usus, neque sociorum apud socios, neque 'liberae gentis esse: sed vere servorum disceptantium apud

2 *Per octingentos prope annos*] Numerus oratorie auctus. Siquidem a Lycurgo, quem hic respicit Livius, ad Cleomenem Leonidae filium, qui primus tyrannus Lacedaemone fuisse dicitur supr. xxxiv. 26. non effluxerant anni sexcenti et octoginta. Crev.

3 *Muris, velut compedibus, circumdatis vincti per centum annos servistis*] Duo hic affirmantur a Livio: unum, muros Lacedaemoniis ante centum annos exstrui coeptos esse; alterum, Lacedaemonem per centum annos servisse, nimirum a tyrannis oppressam. Hoc postremum nullo pacto verum esse potest, quum inter initium regni Cleomenis et Nabidis mortem soli intersint anni 46. Primum illud de muris firmatur auctoritate Pausaniae et Iustini, ut observavimus supr. xxxiv. 38. Sed qui id liceat dicere Livio non videmus, qui et loco modo memorato, et hic in iis quae proxime praecedunt, scripsit muros Spartae *paucos ante annos*, *nuper*, a tyrannis exstructos esse. Crev.

'dominos. Nam, si non vana illa vox praeconis fuit, qua U. C. 568.
4 'liberos esse omnium primos Achaeos iussistis, si foedus A. C. 184.
'ratum est, si societas et amicitia ex aequo observatur, cur
'ego, quid, Capua capta, feceritis Romani, non quaero;
'vos rationem reposcitis, quid Achaei Lacedaemoniis bello
'victis fecerimus? Interfecti aliqui sunt; finge, a nobis.
'Quid? vos senatores Campanos securi non percussistis?
'Muros diruimus. Vos non muros tantum, sed urbem et
'agros ademistis. Specie, inquis, aequum est foedus: re
5 'apud Achaeos precaria libertas, apud Romanos etiam im-
'perium est. Sentio, Appi, et, si non oportet, non indig-
'nor: sed, oro vos, quantumlibet intersit inter Romanos
'et Achaeos, modo ne in aequo hostes vestri nostrique apud
'vos sint, ac nos socii; imo ne meliore iure sint. Nam, ut
'in aequo essent, nos fecimus, quum leges iis nostras de-
'dimus; quum, ut Achaei concilii essent, effecimus. Pa-
'rum est victis, quod victoribus satis est: plus postulant
'hostes, quam socii habent. Quae iureiurando, quae mo-
'numentis literarum in lapide insculptis in aeternam me-
'moriam sancta atque sacrata sunt, ea cum periurio nostro
'tollere parant. Veremur quidem vos, Romani, et, si ita
'vultis, etiam timemus: sed plus et veremur et timemus
'deos immortales.' Cum assensu maximae partis est au-
ditus, et locutum omnes pro maiestate magistratus cense-
bant: ut facile appareret, molliter agendo dignitatem suam
tenere Romanos non posse. Tum Appius, 'suadere se
'magnopere Achaeis,' dixit, 'ut, dum liceret voluntate sua
6 'facere, gratiam inirent, ne mox inviti et coacti facerent.'
Haec vox audita quidem cum omnium gemitu est, sed
metum iniecit imperata recusandi. Id modo petierunt, 'ut
'Romani, quae viderentur, de Lacedaemoniis mutarent, nec
'Achaeos religione obstringerent, irrita ea, quae iureiuran-
'do sanxissent, faciendi.' Damnatio tantum Arei et Alci-
biadis, quae nuper facta erat, sublata est.

38. Provinciae.

Romae principio eius anni, quum de provinciis consu-
lum et praetorum actum esset, consulibus Ligures, quia bel-
lum nusquam alibi erat, decreti. Praetores, C. Decimius
Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives et pere-
grinos sortiti sunt; C. Sempronius Blaesus Siciliam, Q. Nae-
vius Matho Sardiniam, et ut idem de veneficiis quaereret,
A. Terentius Varro Hispaniam citeriorem, P. Sempronius
Longus Hispaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis

4 *Primos Achaeos iussistis*] Achaei illa voce praeconis omnino non nominati fuerunt. Non videmus quomodo Livium hic a lapsu memoriae immunem defendamus. CREV.

5 *Precaria libertas*] Quae, velut ea quae precibus impetrata sunt, pendet ex alieno arbitrio. CREV.

6 *Gratiam inirent*] Cum Romanis.

U. C. 568. A. C. 184. legati per id fere tempus, L. Iuventius Thalna et T. Quinctilius Varus, venerunt: qui, quantum bellum iam profligatum in Hispania esset, senatu edocto, postularunt simul, ut pro rebus tam prospere gestis diis immortalibus haberetur honos, et ut praetoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta est. De legionibus deportandis, quum de consulum praetorumque exercitibus ageretur, rem integram referri iusserunt. Paucos post dies consulibus in Ligures binae legiones, quas Ap. Claudius et M. Sempronius habuerant, decretae sunt. De exercitibus Hispaniensibus magna contentio fuit inter novos praetores et amicos absentium, Calpurnii Quinctiique. Utraque 7 causa tribunos plebis, utraque consules habebat. Hi, se 8 intercessuros senatusconsulto, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant; illi, si haec intercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremo absentium gratia est, et senatusconsultum factum, 'Ut praetores 'quattuor millia peditum Romanorum scriberent, quadrin- 'gentos equites, et quinque millia sociorum peditum Latini 'nominis, quingentos equites, quos secum in Hispaniam 'portarent. Quum eas legiones quattuor descripsissent, 9 'quod plus, quam quina millia peditum, treceni equites, in 'singulis legionibus esset, dimitterent: eos primum, qui 'emerita stipendia haberent; deinde, ut cuiusque fortis- 'sima opera Calpurnius et Quinctius in proelio usi es- 'sent.'

39. Contentiones de praetura.

Hac sedata contentione, alia subinde C. Decimii praetoris morte exorta est. Cn. Sicinius et L. Pupius, qui aediles proximo anno fuerant, et C. Valerius flamen Dialis et Q. Fulvius Flaccus (is, quia aedilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione) petebant: certamenque ei cum flamine erat. Et postquam 1 primo aequare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem eius habendam esse, quod duos

7 *Utraque causa*] Divisis sententiis alter consulum alteri causae favebat; nec minus tribunorum collegium inter utramque causam divisum erat. Doer.

8 *Hi, se intercessuros*] Intellige eos qui favebant novis praetoribus, tum tribunos, tum alterum a consulibus.

9 *Quum eas legiones quattuor descripsissent*] Recte observat Gronovius ex tantillo numero fieri nequivisse quattuor legiones. Ideo emendat: *quum eos in quattuor legiones*, quae iam tum erant in Hispania, *descripsissent*. *Eos* autem intellige solos Romanos. Socii enim in legiones non describebantur. Ceterum circa hanc emendationem aliqua etiamnum difficultas remanet. Apparet enim supr. 30. et xxxviii. 36. imo et ex omni retro huius decados historia, duas tantum in Hispania legiones fuisse, non quattuor. Sed nimirum hic res mutatur, et duae legiones singulis in Hispania praetoribus decernuntur: idque et in sequentibus annis servatum esse constat supr. xl. 32. 36. 40. et 49. Crev.

1 *Cum flamine erat*] sc. Reliquis duobus competitoribus a spe adipiscendi honoris statim deiectis.

simul unus magistratus, praesertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum solvi aequum censere, ut, quem vellet, praetorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primo in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet: deinde, ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, 'referre se ad eos,' dixit, 'quod 'nec iure ullo, nec exemplo tolerabili liberae civitati ae'dilis curulis designatus praeturam peteret, sibi, nisi quid 'aliud iis videretur, in animo esse, e lege comitia habere.' Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quo minus comitia praetoris in locum C. Decimii subrogandi e lege haberentur. Agenti consuli ex senatusconsulto respondit Flaccus, 'Nihil, quod 2 'se indignum esset, facturum.' Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat, cessurum Patrum auctoritati esse. Comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a consule et senatu populi Romani beneficium, et invidiam geminati honoris fieri; tanquam non appareret, ubi designatus praetor esset, extemplo aedilitate se abdicaturum. Consul, quum et pertinaciam petentis crescere, et favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. Censuerunt frequentes, 'Quoniam Flaccum auctoritas 3 'Patrum nihil movisset, ad populum cum Flacco agendum.' Concione advocata, quum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, 'quod 'tanto studio, quotiescunque declarandae voluntatis po'testas facta esset, praetorem se voluisset facere. Ea sibi 'studia civium suorum destituere non in animo esse.' Haec vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius praetor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, et inter se ipsos, et cum consule, fuit: donec senatus a consule est habitus, decretumque: 'Quoniam, praetoris subrogandi comitia ne legibus fierent, 'pertinacia Q. Flacci et prava studia hominum impedi'rent, senatum censere, satis praetorum esse: P. Cornelius 4 'utramque in urbe iurisdictionem haberet, Apollinique lu'dos faceret.'

U. C. 568. A. C. 184.

Sublata S. C. comitia.

40. His comitiis prudentia et virtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo et maiore de re, et inter plures potentioresque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. et L. Scipiones,

Contentiones de censura.

2 *Ad voluntatem interpretantibus*] Qui, quemadmodum voluntas sua ferret, verba eius interpretabantur.

3 *Ad populum*] Coram populo, in concione adhortandum esse Flaccum, ut auctoritati senatûs cederet.

4 *Apollinique ludos faceret*] Ludos Apollinares praetor urbanus faciebat. supr. xxvii. 23.

U. C. 568. A. C. 184. M. Porcii Catonis laudes.

Cn. Manlius Vulso, L. Furius Purpureo, patricii: plebeii autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. et M. Sempronii, Longus et Tuditanus. Sed omnes patricios plebeiosque nobilissimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur. Nulla ars, neque privatae, neque publicae rei gerendae, ei defuit. Urbanas rusticasque res pariter callebat. Ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit: huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcunque ageret. In bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis. Idem, postquam ad magnos honores pervenit, summus imperator: idem in pace, si ius consuleres, peritissimus; si causa oranda esset, eloquentissimus. Nec is tantum, cuius lingua vivo eo viguerit, monumentum eloquentiae nullum exstet: vivit imo vigetque eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis. Orationes et pro se multae, et pro aliis, et in alios. Nam non solum accusando, sed etiam causam dicendo, fatigavit inimicos. Simultates nimio plures et exercuerunt eum, et [5] ipse exercuit eas: nec facile dixeris, utrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Asperi procul dubio animi, et linguae acerbae, et immodice liberae fuit: sed invicti a cupiditatibus animi, et rigidae innocentiae; contemptor gratiae, divitiarum. In parsimonia, in patientia laboris, periculi, ferrei prope corporis animique; quem ne senectus quidem, quae solvit omnia, fregerit; qui [6] sextum et octogesimum annum agens causam dixerit, ipse [7] pro se oraverit, scripseritque: nonagesimo anno Ser. Gal- [8] 41. bam ad populi adduxerit iudicium. Hunc, sicut omni vita, tum petentem premebat nobilitas: coierantque, praeter L. [9] [1]

5 *Simultates nimio plures*] Inimici, quos permultos habuit, exercuerunt eum, et ipse eos vicissim exercuit ac fatigavit. Crev.

6 *Qui sextum et octogesimum annum agens*] Ex Cic. de Senect. 10. Cato natus erat anno ante quam Q. Fabius Maximus consul primum factus est. Unde quum constet eum mortuum fuisse L. Marcio Censorino, M'. Manilio Coss. anno primo tertii Punici belli, sequeretur eum vixisse annos tantum quinque et octoginta. Sed nimirum Livius aliis auctoribus usus est. Nam et in iis quae mox sequuntur, eum annum quo Cato Servium Galbam accusavit, qui ultimus eius vitae fuit, nonagesimum numerat Livius. Toto ergo quinquennio discrepat noster a Cicerone circa aetatem Catonis. Crev.

7 *Causam dixerit, ipse pro se oraverit, scripseritque*] Reus factus, ipse pro se dixerit, scriptamque, quam tum habuit apud iudices orationem, reliquerit. Crev.

8 *Ser. Galbam ad populi adduxerit iudicium*] De hoc iudicio, quo Galba absolutus est, vide in primis Cic. de Orat. i. 227. et 228. Crev.

9 *Tum petentem*] Supplendum est *ita*, quod Livius non raro omittere solet post *sicut*. Duker.

1 *Praeter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat*] Is sane adversus Catonem coïre cum ceteris non debebat. Docet enim Plutarchus in Cat. Maiore, circa initia, ab hoc L.

Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes ad deiiciendum honore eum; non solum ut ipsi potius adipiscerentur, nec quia indignabantur novum hominem censorem videre; sed etiam quod tristem censuram, periculosamque multorum famae, et ab laeso a plerisque, et laedendi cupido, exspectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat, 'refragari sibi, qui liberam et fortem 'censuram timerent,' criminando: et simul L. Valerio suffragabatur. 'Illo uno collega castigare se nova flagitia, et 'priscos revocare mores posse.' His accensi homines, adversa nobilitate, non M. Porcium modo censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt.

U. C. 568. A. C. 184.

M. Porcius et L. Valerius censores.

Secundum comitia censorum consules praetoresque in provincias profecti sunt, praeter Q. Naevium, quem quattuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quaestiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo 2 hominum millia damnavit. Et L. Postumius praetor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas pastorum coniurationes vindicavit, et reliquias Bacchanalium quaestionis cum omni exsecutus est cura. Multos, qui aut citati non 3 affuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiae latentes, partim noxios iudicavit, partim comprehensos Ro-4 mam ad senatum misit. In carcerem omnes a P. Cornelio coniecti sunt.

42. In Hispania ulteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietae res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidum Corbionem vineis et operibus expugnavit, captivos vendidit: quieta deinde hiberna et citerior provincia habuit. Veteres praetores, C. Calpurnius Piso et L. Quinctius, Romam redierunt. Utrique magno Patrum consensu triumphus est decretus. Prior C. Calpurnius de Lusitanis et Celtiberis triumphavit. Coronas aureas tulit octoginta tres, et duodecim millia pondo argenti. Paucos post dies L. Quinctius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisque triumphavit. Tantundem auri atque argenti in eo triumpho translatum.

Triumphi de Hispanis.

Censores, M. Porcius et L. Valerius, metu mixta exspe-

Flacco Catonem primum in notitiam hominum productum esse, et eius maxime opibus et gratia commendatum primos honores cepisse. CREV.

2 *Et L. Postumius praetor*] Anni prioris: ac fortasse ei imperium in hunc annum prorogatum fuerat. Quod si ita esset, praetor hic diceretur, qui propraetore erat, ex usitato apud Livium et ceteros more. CREV.

3 *Aut vades deseruerant*] Aut datis vadibus, qui sponderent illos ad iudicii diem affuturos, nihilominus iudicium deseruerant. CREV.

4 *A P. Cornelio*] Praetore, qui utramque in urbe iurisdictionem habebat. CREV.

U. C. 568. A. C. 184. L. Quinctius senatu motus.

ctatione, senatum legerunt: septem moverunt senatu; ex quibus unum insignem et nobilitate et honoribus, L. Quinctium Flamininum consularem. Patrum memoria institu- 5 tum fertur, ut censores motis senatu ascriberent notas. Catonis et aliae quidem acerbae orationes exstant in eos, quos aut senatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longe gravissima in L. Quinctium oratio est, qua si accusator ante notam, non censor post notam, usus esset, retinere Quinctium in senatu ne frater quidem T. Quinctius, si tum censor esset, potuisset. Inter cetera obiecit ei, Philippum Poenum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam provinciam spe ingentium donorum perductum. Eum puerum, per lasciviam quum cavillaretur, exprobrare consuli persaepe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori venditaret. Forte epulantibus iis, quum iam vino incaluissent, nuntiatum in convivio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse; convenire consulem velle, ut ab eo fidem praesens acciperet. Introductum in tabernaculum per interpretem alloqui consulem coepisse. Inter cuius sermonem Quinctius scorto, 'Vis tu,' inquit, 'quoniam gla- 'diatorium spectaculum reliquisti, iam hunc Gallum mo- 'rientem videre?' Et quum is vixdum serio annuisset, ad nutum scorti consulem stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti, fidemque populi Romani, atque eorum, qui ad-

43. erant, imploranti, latus transfodisse. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, et fabulae tantum sine 6 auctore editae credidisset, aliud argumentum, simile tamen et libidine et crudelitate, peragit. Placentiae famosam mulierem, cuius amore deperiret, in convivium arcessitam scribit. Ibi iactantem sese scorto inter cetera retulisse, quam acriter quaestiones exercuisset, et quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra eum accubantem negasse, unquam

5 *Patrum memoria*] Sunt qui putant huius moris initium a Catone ortum fuisse. Sed horum sententiam non probat Dukerus, quum ducenti anni aut plus post Catonis censuram iam effluxissent, neque Latini scriptores de tam longo temporis intervallo voces *patrum memoria* usurpare soleant. Hoc vero institutum motis senatu notas ascribendi iam obtinuisse anno 683. U. C., quo Gellius et Lentulus censores erant, constat ex loco Asconii ad Fragm. Cic. Or. in toga candida de C. Antonio, a Dukero laudati, at anno et septuagesimo postea Livius historiam edidisse videtur. Hinc, ut Drakenborchius monet, si circa censuram Gellii et Lentuli ascriptio notae invaluit, recte Livius dicere potuit, id *institutum esse patrum memoria.*

6 *Et fabulae . . . sine auctore editae*] Eam tamen opinionem secutus est Cic. de Senect. 42. Atque etiam Plutarchus in Flaminino verisimile esse putat Catonem voluisse rem atrociorem et invidiosiorem facere, dum transfugam Boium ab ipso L. Quinctio interfectum dixit, non iussu eius unum ex damnatis. CREV.

vidisse quemquam securi ferientem, et pervelle id videre. U. C. 568. A. C. 184.
Hic indulgentem amatorem, unum ex illis miseris, attrahi iussum, securi percussisse. Facinus, sive eo modo, quo censor obiecit, sive, ut Valerius tradit, commissum est, saevum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu consulis recubantis, mactatam humanam victimam esse, et cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, si id 7 factum negaret, ceteraque, quae obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quemquam doliturum censeret, quum ipse, vino et Venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset?

44. Severitas in censu.

8 In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiageni adem- 9 ptus equus. In censibus quoque accipiendis tristis et aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta et vestem muliebrem et vehicula, quae pluris, quam quin- 1 decim millium aeris, essent, in censum referre iuratores iussi. Item mancipia minora annis viginti, quae post proximum lustrum decem millibus aeris, aut eo pluris, 2 venissent, uti ea quoque decies tanto pluris, quam quanti 3 essent, aestimarentur; et his rebus omnibus terni in millia aeris attribuerentur. Aquam publicam omnem, in privatum aedificium aut agrum fluentem, ademerunt; et, 4 quae in loca publica inaedificata immolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia, lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas; in Aventino et in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas loca-

7 *Sponsione defenderet sese*] sc. Pecuniae summa interposita causam suam ageret. Accusator enim et accusatus summam pecuniae, de qua sponsione conveniebatur, ponere debebant, quam, qui vincebatur, pendebat. RASCH. *Sponsionem* autem a *sacramento* differre monet Dupont. quippe quum *sacramento* ageretur, litem perdentis pecunia praestata aerario inferebatur, vincens suam recipiebat: sed in *sponsione* nec certa summa erat, et victi summa vincenti in lucrum, non aerario cedebat. Utrique autem actioni communis finis, ne temere litigaretur. cf. Fuss. R. Antiq. §. 271.

8 *Asiageni*] Intellige L. Scipionem Asiaticum, patrem Africani. Ceterum observat Plutarchus inustam a Catone Scipioni Asiatico notam criminationibus in censorem ipsum ansam dedisse, visumque eum memoriae Scipionis Africani insultare voluisse. cf. supr. xxxviii. 54. CREV.

9 *In censibus*] In accipienda bonorum cuiusque aestimatione, quam cives omnes deferre ad censores debebant. CREV.

1 *In censum referre iuratores iussi*] *Iuratores* plures codices firmant. *Iuratos iussit* Bekkerus reposuit, ex emendatione Gronovii. *Iussit* omnes codices Drakenborchiani; *iussi* demum Frobenius dedit.

2 *Decies tanto pluris*] Pretio decuplo, ita ut eo nomine triceni asses in millia aeris penderentur.

3 *Terni in millia aeris*] sc. Terni asses in singula millia assium. cf. Niebhr. ii. n. 892. supr. xxiii. 31. et 48. xxvi. 35.

4 *Immolitave*] Significantur aedificia a privato in publicum procurrentia, et aliquid loci publici occupantia. TURNEBUS.

U. C. 568. A. C. 184. verunt. Et separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, 5 ut iter populo esset, et viam per Formianum montem. Cato atria duo, Maenium et Titium in lautumiis, et quattuor tabernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, quae Porcia appellata est. Et vectigalia summis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt. Quas locationes quum 6 senatus, precibus et lacrimis publicanorum victus, induci et de integro locari iussisset; censores, edicto summotis ab 7 hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paullum imminutis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit, simultatiumque plena; quae M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnem vitam exercuerunt.

Eodem anno coloniae duae, Potentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum, deductae sunt. Sena iugera 8 in singulos data. Diviserunt agrum, coloniasque deduxerunt iidem tresviri, Q. Fabius Labeo, et M. et Q. Fulvii, Flaccus et Nobilior. Consules eius anni nec domi nec

45. militiae memorabile quicquam egerunt. In insequentem U. C. 569. A. C. 183. annum crearunt consules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem.

M. Claudio, Q. Fabio Coss. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die consulatum inierunt, de provinciis suis praetorumque retulerunt. Praetores creati erant C. Valerius flamen Dialis, qui et priore anno petierat, et Sp. Postumius Albinus, et P. Cornelius Sisenna, L. Pupius, L. Iulius, Cn. Sicinius.

Provinciae. Consulibus Ligures cum iisdem exercitibus, quos P. Claudius et L. Porcius habuerant, provincia decreta est. Hispaniae extra sortem prioris anni praetoribus cum suis exercitibus servatae. Praetores ita sortiri iussi, uti flamini Diali utique altera iuris dicendi Romae provincia esset. Peregrinam est sortitus. Sisennae Cornelio urbana, Sp. Postumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Iulius maturare est iussus. Galli Transalpini, per saltus ignotae antea viae, ut ante dictum est, in 9 Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc est Aqui-

5 *Molem ad Neptunias Aquas*] *Neptunias Aquas* Marc. Donatus nomen esse loci existimat, qui hodie dicitur *Nettuno*. Crev.

6 *Ultro tributa*] Impensas et attributiones operum publicorum faciendorum, et sartorum tectorum praestandorum, mancipibus et redemptoribus certa mercede locatorum: quae proinde e re eius est, qui locat, quam minimo pretio locare. Crev. Nomen *ultro tributa* ab eo venisse videtur, quod *ultro*, seu pro arbitrio, ex aerario erogarentur.

7 *De integro locari*] cf. Niebhr. ii. n. 887. Polyb. vi. 17.

8 *In Gallicum agrum*] Intellige agrum inter Aesim et Rubiconem fluvios, qui quum olim Gallorum Senonum fuisset, postea iis expulsis, lege Flaminia populo viritim distributus, agri Gallici nomen a veteribus cultoribus retinuerat. Id probat Cellarius Geogr. Ant. ii. 9. cf. supr. xxiii. 14. Crev.

9 *Ut ante dictum est*] cf. Supr. 22.

9 leiensis, aedificabant. Id eos ut prohiberet, quod eius sine bello posset, praetori mandatum est: si armis prohibendi essent, consules certiores faceret. Ex his placere alterum adversus Gallos ducere legiones. U. C. 569. A. C. 183.

Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii Lentuli locum auguris sufficiendi. Creatus Sp. Postumius Albinus. Huius principio anni P. Licinius Crassus pontifex maximus mortuus est: in cuius locum M. 1 Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus: pontifex maximus est creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii 2 funeris causa visceratio data, et gladiatores centum viginti 3 pugnaverunt, et ludi funebres per triduum facti, post ludos epulum. In quo, quum toto foro strata triclinia essent, tempestas, cum magnis procellis coorta, coegit plerosque tabernacula statuere in foro. Eadem paullo post, quum 4 undique disserenasset, sublata: defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione levatis altera iniecta, quod sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: et per decemviros supplicatio indicta erat eius prodigii expiandi causa. 46. Prodigia.

Priusquam consules in provincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt: nec unquam ante tantum regionis eius hominum Romae fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quae Macedoniam accolunt, vulgata est, crimina querimoniasque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operae pretium fuisse queri; pro se quaeque civitates gentesque, singuli etiam privatim, (gravis enim accola omnibus erat) Romam, aut ad spem levandae iniuriae, aut ad deflendae solatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenaeo venit ad querendum, simul quod non deducerentur ex Thracia praesidia, simul quod in Bithyniam Prusiae bellum adversus Eumenem gerenti auxilia missa forent. Respondendum ad omnia iuveni tum admodum Demetrio erat; quum haud facile esset, aut ea, quae obiicerentur, aut quae adversus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim Querelae de Philippo. 47. Demetrius patrem defendit.

9 *Quod eius*] Usitatus Latinis pleonasmus in voce *eius* hic notandus occurrit. Vulgo *quoad eius* legitur. cf. supr. v. 25.

1 *Cooptatus*] A collegio pontificum. *Pontifex maximus est creatus* a populo, tributis comitiis. Crev.

2 *Visceratio*] Crudae carnis distributio. cf. supr. viii. 22.

3 *Centum viginti*] Hunc numerum grandiorem esse, quam ut conveniat in hoc aevum, censet Lips. Saturn. i. 8. qui pro notis numeralibus CXX. reponendas LXX. vult. Harum notarum sc. C. et L. perperam commutarum exempla alibi exstare monet Drakenborchius.

4 *Defunctosque vulgo ferebant*] sc. Eo timore, qui a vaticinatione ortus esset, quum tabernacula hostium in foro ponenda a vatibus cani existimassent.

U. C. 569. A. C. 183. multa solum, sed etiam pleraque oppido quam parva erant: 5 de controversia finium, de hominibus raptis pecoribusque abactis, de iure aut dicto per libidinem aut non dicto, de 6 rebus per vim aut per gratiam iudicatis. Nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus quum cerneret posse; simul et tirocinio, et perturbatione iuvenis moveretur; quaeri iussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset? Quum respondisset, 'accepisse se;' nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactae causae: ut alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret; alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. Interposuerat et querelas de iniquitate decretorum, et quam non ex aequo disceptatum apud Caecilium foret, indigneque sibi, nec ullo suo merito, insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati eius animi collegit senatus. Ceterum alia excusanti iuveni, alia recipienti, futura ita, ut maxime vellet senatus, responderi placuit: 'Nihil patrem eius neque rectius, nec magis 'quod ex voluntate senatus esset, fecisse, quam quod, ut'cunque ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri 'voluisset Romanis. Multa et dissimulare, et oblivisci, et 'pati praeterita senatum posse, et credere etiam, Demetrio 'credendum esse. Obsidem enim se animum eius habere, 'etsi patri corpus reddiderit: et scire, quantum salva in 'patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse. 'Honorisque eius causa missuros in Macedoniam legatos, 'ut, si quid minus factum sit, quam debuerit, tum quoque 'sine piaculo rerum praetermissarum fiat. Velle etiam 'sentire Philippum, integra omnia sibi cum populo Ro- 7 'mano Demetrii filii beneficio esse.' Haec, quae augendae amplitudinis eius causa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt.

Responsum senatus.

48.

Lacedaemoniorum postulata.

Lacedaemonii deinde introducti sunt. Multae et parvae disceptationes iactabantur: sed, quae maxime rem continerent, erant: utrum restituerentur, quos Achaei damnaverant, nec ne; inique, an iure occidissent, quos occiderant. Vertebatur et, utrum manerent in Achaico concilio 8 Lacedaemonii; an, ut ante fuerat, secretum eius unius in

5 *Oppido quam parva*] Admodum parva. Sic supr. xxxvi. 25. *oppido quam breve intervallum.* Crev.

6 *Per libidinem*] Sine ullo aequitatis legumve respectu, sed prout collibitum animo esset. Crev.

7 *Integra omnia sibi cum populo Romano ... esse*] Integram, illibatam sibi cum populo Romano remanere gratiam et amicitiam. Crev.

8 *Vertebatur*] In controversiam etiam veniebat. Crev.

9 Peloponneso civitatis ius esset. Restitui, iudiciaque facta tolli placuit: Lacedaemonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, et consignari a Lacedaemoniis et Achaeis.

U. C. 569.
A. C. 183.

Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: iussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere. Nam ibi quoque et ex veteribus discordiis residui motus erant, et Messene desciverat a concilio Achaico. Cuius belli et causas et ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohaererent rebus. Eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores essent Achaei, Philopoemen praetor eorum capitur, ad praeoccupandam Coronen, quam hostes petebant, in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiumque auxilio tradunt: sed pudor relinquendi equites, nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas angustias cogendo ipse agmen praebet, sustinens impetus hostium; prolapso equo, et suo ipse casu, et onere equi super eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, et diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserunt: cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud secus quam ducem suum, attollunt reficiuntque, et ex valle devia in viam portant, vix sibimet ipsi prae necopinato gaudio credentes; pars nuntios Messenen praemittunt, debellatum esse, Philopoemenem captum adduci. Primum adeo incredibilis visa res, ut non pro vano modo, sed vix pro sano nuntius audiretur. Deinde, ut super alium alius idem omnes affirmantes veniebant, tandem facta fides; et, priusquam appropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur: itaque clauserant portam turbae, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Aegre summoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopoemenem,
1 potuerunt, atque conferta turba iter reliquum clauserat: et, quum pars maxima exclusa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viae propinquum erat, compleverunt, et, ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus et principes, veriti, ne quem motum misericordia praesentis tanti viri faceret, quum alios verecundia pristinae maiestatis collata praesenti fortunae,

49.
Philopoemen Pr. Achaeorum captus a Messeniis.

9 *Restitui*] sc. Quos Achaei damnaverant.

1 *Atque conferta turba*] *Acque conferta* ex emendatione Walchii reposuit Bekker.

U. C. 569. A. C. 183. alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt. Deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, praetore Dinocrate dicente, esse, quae pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. Inde abducto eo in curiam, et senatu vocato, consultari coeptum. Iam invesperascebat, et non modo cetera, sed ne in proximam quidem noctem ubi satis tuto custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinae eius fortunae virtutisque: et neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam eius satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato saeptum. [2] Eo vinctus demittitur, et saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. Ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, [3] memor pristinorum eius in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quaerenda esse praesentium malorum, censebant: defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem eius consentiebant: sed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior poenae, missusque, qui [4] venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quaesisse, 'si incolumis Lycortas' (is alter imperator Achaeorum erat) 'equitesque evasissent?' Postquam dictum est, 'incolumes esse; Bene habet,' inquit; et, poculo impavide exhausto, haud ita multo post exspiravit. Non diuturnum mortis eius gaudium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Messene bello exposcentibus Achaeis noxios dedidit, ossaque reddita Philopoemenis sunt: et sepultus ab universo Achaico est concilio, [5] adeo omnibus humanis congestis honoribus, ut ne divinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Graecis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibusdam eorum, velut ad insignem notam huius anni, memoriae mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopoemenem, Hannibalem, P. Scipionem. Adeo in aequo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

50. In subterraneam cellam demittitur.

Veneno tollitur.

Tres nobiles Impp. mortui.

51. Ad Prusiam regem legatus T. Quinctius Flamininus

2 *Thesaurum*] Ita vocabatur apud Messenios locus quidam subterraneus, ita depressus et communitus, ut neque lux solis, neque spiritus aurae eo penetrare posset. cf. Plutarch. in Philopoem.

3 *Multitudo quidem integra*] Sanae mentis, non corrupta factionibus. cf. supr. ix. 46.

4 *Qui venenum ferret*] Confirmat hoc Polybius in Excerpt. Vatican. xxiv. 4.

5 *Sepultus*] Solennem, qua Philopoemen elatus est, pompam fusius in eius vita descripsit Plutarchus. DOER.

U. C. 569. A. C. 183. Mors Hannibalis.

6 venit, quem suspectum Romanis et receptus post fugam Antiochi Hannibal, et bellum adversus Eumenem motum faciebat. Ibi, seu quia a Flaminino inter cetera obiectum Prusiae erat, hominem omnium, qui viverent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriae suae primum, deinde, fractis eius opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur praesenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi eius in potestatem consilium cepit; a primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitae suae Hannibal prospexerat animo, et Romanorum inexpiabile odium in se cernens, et fidei regum 7 nihil sane confisus. Prusiae vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod praeparatum fugae haberet, septem exitus e domo fecerat; et ex iis quosdam occultos, ne custodia saepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nuntiatum, milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque occursu militum obsaeptum sensit, et omnia circa clausa custodiis dispositis esse, venenum, quod multo ante praeparatum ad tales habebat casus, poposcit. 'Liberemus,' inquit, 'diuturna cura populum Romanum, 8 'quando mortem senis exspectare longum censent. Nec 'magnam, nec memorabilem ex inermi proditoque Flamininus victoriam feret. Mores quidem populi Romani 'quantum mutaverint, vel hic dies argumento erit. Horum 'patres Pyrrho regi, hosti armato, exercitum in Italia habenti, ut a veneno caveret, praedixerunt: hi legatum consularem, qui auctor esset Prusiae per scelus occidendi 'hospitis, miserunt.' Exsecratus deinde in caput regnumque Prusiae, et hospitales deos violatae ab eo fidei testes invocans, poculum exhausit. Hic vitae exitus fuit Hannibalis.

52.

9 Scipionem et Polybius, et Rutilius hoc anno mortuum

6 *Receptus post fugam Antiochi Hannibal*] Corn. Nepos in Hannibale, et Iustinus xxxii. 4. docent Hannibalem, Antiocho victo, veritum ne Romanis dederetur, in Cretam fugisse. Inde, quum se invidiae obiectum propter nimias opes videret, ad Prusiam contendisse, eique, in bello adversus Eumenem, utilem operam navasse. Crev.

7 *Prusiae vero levitatem*] Huius regis servilem plane indolem describit Livius xlv. 44. Crev.

8 *Senis*] Tunc quintum et sexagesimum annum agebat Hannibal. cf. supr. xxx. 28. Crev.

9 *Rutilius*] Hic ille est vir sanctissimis moribus, quem toties Cicero

U. C. 569. A. C. 183. Scipio Afric. quo anno mortuus.

scribunt. Ego neque his, neque Valerio assentior: his, 1 quod, censoribus M. Porcio, L. Valerio, principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum invenio; quum superioribus tribus lustris Africanus fuisset: quo vivo, nisi ut ille senatu moveretur, quam notam nemo memoriae prodidit, alius princeps in locum eius lectus non esset. An- 2 tiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Naevius, adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Naevius in magistratuum libris est tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio consulibus: sed iniit tribunatum, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ante diem quartum Idus Decembres. 3 Inde tres menses ad Idus Martias sunt; quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. Ita et vixisse in tribunatu Naevii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii et M. Porcii censuram. 4

Trium clarissimorum suae cuiusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitae exitum habuit. Iam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno absumpti Hannibal et Philopoemen; exsul Hannibal, proditus ab hospite; captus Philopoemen in carcere et in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non affuerat reus, absens citatus, voluntarium non sibimet ipse solum, sed etiam funeri suo, exsilium indixit.

53. Demetrii reditus in Macedoniam.

Dum ea in Peloponneso (a quibus devertit oratio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum affecerat animos. Vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant: simul et spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. ‘Nam, etsi minor aetate, quam Perseus, esset, hunc ‘tamen iusta matrefamiliae; illum pellice ortum esse: il- 5

aliique miris praedicant laudibus. Romanam historiam Graece composuerat. Crev. cf. Athen. iv. 66.

1 *Neque Valerio*] Qui Africanum mortuum ante multam irrogatam Asiatico scribit. cf. supr. xxxviii. 50. Aul. Gell. vii. 19.

2 *Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Naevius*] Opinionem Valerii Antiatis, qui Scipionem accusatum fuisse memoravit a duobus Petilliis, quinto ante hunc anno, id refellit, quod index, sive, ut nunc loquimur, titulus orationis P. Scipionis nomen habet M. Naevii tribuni plebis. Ceterum mirum videri possit tantopere nunc credere Livium orationi illi P. Scipionis, quum xxxviii. 56. dubitet, an illa revera ipsius sit. Crev. Si fides Gellio habenda sit, C. Naevius Africanum, Petillii duo Asiaticum accusarunt.

3 *Ante diem quartum Idus Decembres*] Eo enim die et primi tribuni plebis, et postea semper eorum successores magistratum inierunt. Crev.

4 *Ante L. Valerii et M. Porcii censuram*] Non longe abit ab hac opinione Cicero de Senect. 19. ubi anno ante Catonem censorem mortuus Africanus dicitur.

5 *Illum pellice ortum esse*] Quin et Plutarchus in Aemilio testis est

'lum, ut ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris 'notam habere; hunc insignem Philippi similitudinem prae 'se ferre. Ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio 'locaturos; Persei nullam apud eos gratiam esse.' Haec vulgo loquebantur. Itaque et Persea cura angebat, ne parum pro se una aetas valeret, quum omnibus aliis rebus frater superior esset: et Philippus ipse, vix sui arbitrii fore, quem heredem regni relinqueret, credens, sibi quoque graviorem esse, quam vellet, minorem filium censebat. Offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum, et alteram iam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse iuvenis haud dubie inflatior redierat, subnisus erga se iudiciis senatus, concessisque sibi, quae patri negata essent: et omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modo, sed etiam apud patrem, conciliabat: utique postquam alii legati Romani venerunt, et cogebatur decedere Thracia, praesidiaque deducere, et alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatus, facere. Sed omnia maerens quidem et gemens, (eo magis, quod filium 6 frequentiorem prope cum illis, quam secum, cernebat) obedienter tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli causam praeberet. Avertendos etiam animos a suspicione talium consiliorum ratus, mediam in 7 Thraciam exercitum in Odrysas, et Dentheletos, et Bessos duxit. Philippopolin urbem, fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familiis receperant sese, cepit: campestresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. Relicto inde ad Philippopolin praesidio, quod haud multo post ab Odrysis expulsum est, oppidum in Deuriopo condere instituit. Paeoniae ea regio est prope Erigonum fluvium, qui, ex Illyrico per Paeoniam fluens, in Axium amnem editur, haud procul Stobis, vetere urbe. Novam urbem Perseida, ut is filio maiori haberetur honos, appellari iussit.

U. C. 569.
A. C. 183.

Inter eum et Persea discordiae.

Philippo quoque invisus Demetrius.

54. Dum haec in Macedonia geruntur, consules in provincias

hanc de Perseo fuisse opinionem, eum ne genitum quidem Philippo esse, sed subditum ab Philippi uxore: matremque eius nominat Gnathaeniam, sartricem Argolicam. Et Perseus apud Livium ipsum xl. 9. sic de se loquitur: *me subditum et pellice genitum appellant.* Ex his colligitur Perseum a Philippo et uxore eius, tanquam legitimum utriusque filium, agnitum et palam habitum esse, ac proinde pro legitimo sese gessisse: sed ortum eius multis fuisse suspectum, variisque iactatum esse sermonibus, aliis a Philippo eum susceptum esse ex pellice dicentibus, aliis plane subditum per fraudem, nec quicquam pertinentem ad stirpem regiam.

6 *Obedienter . . . adversus Romanos*] Obedientem se praebens Romanorum imperiis.

7 *Dentheletos*] *Dantheletas* Graecos auctores secutus reponendum vult Sigonius, sed nostram lectionem Polyb. in Exc. Leg. 48. tuetur.

U. C. 569. A. C. 183.

In Venetia Galli se dedunt consuli.

profecti. Marcellus nuntium praemisit ad L. Porcium proconsulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti consuli Galli sese dediderunt. Duodecim millia armatorum erant. Plerique arma ex agris rapta habebant. Ea aegre patientibus iis adempta, quaeque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. De his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum a C. Valerio praetore exposuerunt, 'Se, superante in Gallia multitudine, inopia 'coactos agri et egestate, ad quaerendam sedem Alpes 'transgressos: quae inculta per solitudines viderent, ibi 'sine ullius iniuria consedisse. Oppidum quoque aedificare 'coepisse: quod indicium esset, nec agro, nec urbi ulli 'vim allaturos venisse. Nuper M. Claudium ad se nun'tium misisse, bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. 'Se, certam, etsi non speciosam, pacem, quam incerta belli, [8] 'praeoptantes, dedidisse se prius in fidem, quam in pote- [9] 'statem, populi Romani. Post paucos dies, iussos et agro 'et urbe decedere, sese tacitos abire, quo terrarum possent, 'in animo habuisse: arma deinde sibi, et postremo omnia 'alia, quae ferrent agerentque, adempta. Orare se sena'tum populumque Romanum, ne in se innoxios deditos 'acerbius, quam in hostes, saevirent.' Huic orationi senatus ita responderi iussit: 'Neque illos recte fecisse, quum 'in Italiam venerint, oppidumque in alieno agro, nullius 'Romani magistratus, qui ei provinciae praeesset, permis'su, aedificare conati sint: neque senatui placere, deditos 'spoliari. Itaque se cum iis legatos ad consulem missuros; [1] 'qui, si redeant, unde venerint, omnia iis sua reddi iubeant; 'quique protinus eant trans Alpes, et denuntient Gallicis 'populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes 'prope inexsuperabilem finem in medio esse: non utique [2] 'iis melius fore, quam qui eas primi pervias fecissent.' Legati missi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, L. Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quae sine cuiusquam

55. iniuria habebant, Italia excesserunt. Legatis Romanis Transalpini populi benigne responderunt. Seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt, 'quod eos

8 *Non speciosam*] Parum honestam. Crev.

9 *Prius in fidem, quam in potestatem*] Ac proinde tractari debuisse ut supplices qui fidem habuissent Romanis, non ut servos, in quos omnia licita forent. Crev.

1 *Ad consulem*] sc. M. Claudium, qui exercitum in Galliam duxerat. Alter consul Ligures provinciam habebat, ut infr. 56. patet. Crev.

2 *Non utique iis*] Utique Gallis, in posterum Alpes transgredientibus, haud meliorem sortem fore, quam iis, qui primi per eas viam in Italiam sibi aperuissent. Doer. Crevierius particulam *quam* delendam censet, quae a Sigonii manu in contextum venit, sed Drakenborchius eam tuetur.

'homines, qui gentis iniussu profecti occupare agrum imperii Romani, et in alieno solo aedificare oppidum conati sint, impunitos dimiserint. Debuisse gravem temeritatis mercedem statui. Quod vero etiam sua reddiderint, vereri, ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur.' Et exceperunt, et prosecuti cum donis legatos sunt.

U. C. 569. A. C. 183.

M. Claudius consul, Gallis ex provincia exactis, Istricum bellum moliri coepit, literis ad senatum missis, ut sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur, nec satis constabat, utrum Latinam, an civium Romanorum, deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt. Triumviri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus.

Aquileia colonia.

Eodem anno Mutina et Parma, coloniae Romanorum civium, sunt deductae. Bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum, ante Tuscorum fuerat, octona iugera Parmae, quina Mutinae acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Aemilius Lepidus, T. Aebutius Carus, L. Quinctius Crispinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. Deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. Iugera in singulos data decem.

Mutina et Parma coloniae.

56. Eodem anno A. Terentius proconsul haud procul flumine Ibero, in agro Ausetano, et proelia secunda cum Celtiberis fecit, et oppida, quae ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hispania eo anno in pace fuit, quia et P. Sempronius proconsul diutino morbo est implicitus, et, nullo lacessente, peropportune quieverunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam a Q. Fabio consule gestum.

Res in Hispania gestae.

M. Marcellus, ex Istria revocatus, exercitu dimisso, Romam comitiorum causa rediit. Creavit consules Cn. Baebium Tamphilum et L. Aemilium Paullum. Cum M. Aemilio Lepido hic aedilis curulis fuerat: a quo consule quintus annus erat, quum is ipse Lepidus post duas repulsas consul factus esset. Praetores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Laevinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Caecilius Denter, C. Terentius Istra.

Comitia.

3 *Colonia Aquileia*] sc. Coloni in Aquileiam, qui *colonia Aquileia* dicerentur.

4 *L. Manlius Acidinus*] Qui ovans ex Hispania urbem inisse memoratur, supr. 29. et brevi futurus est consul, infr. xl. 43. Crev.

5 *Ante Tuscorum*] cf. Supr. v. 33.

6 *P. Manlius iterum*] Suspicatur Sigonius hunc Manlium esse eum, quem Plutarchus in Catone Manilium vocat, et ab eo censore senatu motum esse ait, quum iam consulatum adepturus videretur. Hanc enim secundam praeturam petiisse videri potest, ut locum senatorium

U. C. 569. A. C. 183. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum causa; quod sanguine per biduum pluisse in area Concordiae satis credebant; nuntiatumque erat, haud procul Sicilia insulam, 7 quae non ante fuerat, novam editam e mari esse. Hannibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, praeter T. Quinctium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomen, L. Scipione Asiatico et P. Scipione Nasica.

reciperet: quod fecit postea P. Lentulus Sura, is qui praetor iterum, consule Cicerone, inter Catilinae conscios morte poenas dedit. Crev.

7 *Sicilia insulam . . . novam editam e mari*] Cuivis in mentem venerit insula illa, quae A. D. 1831 haud procul oppido in Sicilia, quod hodie *Sciacca* appellatur, e mari edita est.

EPITOME LIBRI XL.

QUUM Philippus liberos eorum, quos occiderat, conquiri obsides iussisset, Theoxena, pro liberis suis et sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis et poculo, in quo erat venenum, suasit iis, ut imminens ludibrium morte effugerent: quod quum persuasisset, ipsa se cum viro e navi in mare praecipitavit. Certamina inter Philippi Macedoniae regis liberos Persen et Demetrium referuntur: et ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quae accusatione parricidii et affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est: regnumque Macedoniae mortuo Philippo ad Persen devenit. Item res in Liguribus et in Hispania contra Celtiberos a compluribus feliciter gestas continet. Libri Numae Pompilii in agro L. Petillii scribae sub Ianiculo a cultoribus agri, in arca lapidea clausi, et Graeci et Latini, inventi sunt; in quibus quum plura, quae dissolvendarum religionum, praetor, ad quem delati erant, legisset, iuravit senatui, contra rempublicam esse, ut legerentur servarenturque: et ex senatusconsulto in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus, aegritudine animi confectus, quod Demetrium filium, falsis Persei alterius filii delationibus impulsus, veneno sustulisset, et de poena Persei cogitavit, voluitque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere. Sed in hac cogitatione morte raptus est. Regnum Perseus excepit.

T. LIVII PATAVINI

LIBER XL.

U. C. 570. A. C. 182. Cn. Baebio, L. Aemilio Coss. Provinciae.

PRINCIPIO insequentis anni consules praetoresque sortiti provincias sunt. Consulibus, nulla, praeter Ligures, quae decerneretur, erat. Iurisdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit; Hispaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Caecilio Dentri Sicilia, C. Terentio Istrae Sardinia. Consules delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare; periculumque esse, ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis, citeriorem in armis esse, et cum Celtiberis bellari sciebant: in ulteriore, quia diu aeger praetor esset, luxuria et otio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea novos exercitus conscribi placuit: quattuor legiones in Ligures, uti singulae quina millia et ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorum iisdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, et octingenti equites. Hi duo consulares exercitus essent. Scribere praeterea iussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, et quadringentos equites; et mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex consulatu prorogatum imperium erat. In Hispaniam etiam utramque quae ducerentur, quattuor millia peditum civium Romanorum et ducenti equites, et sociorum septem millia peditum cum trecentis equitibus scribi iussa: et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est.

2. Procella prodigiosa.

Ver procellosum eo anno fuit. Pridie Parilia, medio [1] ferme die, atrox cum vento tempestas coorta multis sacris profanisque locis stragem fecit: signa aenea in Capitolio

[1] *Parilia*] Festus erat dies, qui *Parilia* vel *Palilia* dicebatur: *Palilia*, a pastorum dea Pale; *Parilia*, quoniam pro partu pecoris eidem deae sacra fiebant, teste Festo in voce *Pales*. Celebrabantur haec festa A. D. XI. Kal. Maias. Ritus ac caeremonias Paliliorum fuse describit Ovidius, Fastorum iv. 721. Hic erat dies natalis urbis Romae. CREV. cf. Niebhr. i. n. 622.

deiecit: forem ex aede Lunae, quae in Aventino est, raptam tulit, et in posticis partibus Cereris templi affixit: signa alia in circo maximo cum columnis, quibus superstabant, evertit: fastigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, foede dissipavit. Itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique haruspices iusserunt. Simul procuratum est, quod tripedem mulum Reate natum nuntiatum erat, et a Formiis, aedem Apollinis ac Caietae de coelo tactam. Ob ea prodigia viginti hostiis maioribus sacrificatum est, et diem unum supplicatio fuit.

U. C. 570.
A. C. 182.

Per eosdem dies ex literis A. Terentii propraetoris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum aeger fuisset, mortuum esse. Eo maturius in Hispaniam praetores iussi proficisci.

Legationes transmarinae.

Legationes transmarinae deinde in senatum introductae sunt. Prima Eumenis et Pharnacis regum, et Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati, et Achaeorum, et Lacedaemoniorum, sub idem tempus venerunt. Iis, prius Marcio audito, qui ad res Graeciae Macedoniaeque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiae regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum. De Philippo auxerat curam Marcius. Nam ita fecisse eum, quae senatui placuissent, fatebatur, ut facile appareret, non diutius, quam

3.

2 *Fastigia aliquot templorum, a culminibus abrupta*] Fastigium est illa pars tecti quae in altitudinem extollitur triangulari fere forma. Vid. Martinii Lexicon in voce *Fastigium*. Sola autem templorum tecta fastigata erant, quum ceterorum aedificiorum tecta plana essent. Inde *fastigium* recensetur inter honores divinos Caesari decretos, Cic. Phil. ii. 110. cf. Suet. in Caesar. 81. et ibi Casaubon. *Culmen*, quod hic distinguitur a fastigio, nihil aliud esse potest, quam tecti pars inferior, quae reliquum aedificium tegit, sed fastigio subiecta est. CREV.

3 *Ac Caietae*] Utrobique, et Formiis et Caietae, aedes Apollinis tacta erat. GRONOV.

4 *Prima*] *Primae* legendum coniicit Crevierius, adducto simili loco ex cap. 20. infra.

5 *Eumenis et Pharnacis regum*] Hi reges tunc bellum adversus sese mutuo gerebant, qua de re vide Polyb. in Exc. Leg. 55. et 59. Pharnaces rex erat Ponti, Mithridatis illius, qui tamdiu Romana arma exercuit, avus, ut constat ex Iustin. xxxviii. 6. CREV.

6 *Rhodiorum querentium de Sinopensium clade*] Quaenam illa sit Sinopensium clades, nusquam docet Livius. Haec ille vertit e Polybio, qui verbo rem tangit, in Exc. Leg. 51. Sed Graecus scriptor fortasse in iis, quae interciderunt, totum negotium explicaverat. Sinope a Pharnace capta fuerat, eique et successoribus eius servivit, donec Mithridatico bello a Lucullo caperetur. Rhodii illam antea tutati fuerant adversus Mithridatem huius Pharnacis patrem: et nunc auxilium ei, quod possunt, ferunt, sc. preces ad Romanos. CREV. cf. Strabo. xii. p. 545. Polyb. iv. 56.

7 *Responsa data sunt*] Responsum habes apud Polyb. in Exc. Leg. 51. in quo Patres Achaeis responderunt, si quae Graeciae civitates ab Achaeorum concilio se abiungerent, eam rem ad se nihil pertinere, Patres ducere: quod tanquam signum defectionis ab Achaeorum concilio Graecis esset, quum per Romanos id licere certiores facti fuissent.

U. C. 570. A. C. 182.

necesse esset, facturum. Neque obscurum erat rebellaturum, omniaque, quae tunc ageret diceretque, eo spectare. Iam primum omnem fere multitudinem civium ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quae nunc dicitur, quondam appellata Paeonia est, traduxit: Thracibusque et aliis barbaris urbes tradidit habitandas, fidiora haec genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit; relinquentesque penates suos cum coniugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; exsecrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. Postremo negare propalam coepit, satis tutum sibi quicquam esse, nisi liberos eorum, quos interfecisset, comprehensos in custodia haberet, et tempore alium alio tolleret.

4. Theoxenae facinus.

Eam crudelitatem, foedam per se, foediorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum, multis ante annis occiderat: generos quoque eius postea interfecit. In viduitate relictae filiae, singulos filios parvos habentes. Theoxena et Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam, longe principi gentis Aenaetum, nupsit; et, apud eum plures enisa partus, parvis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, ut in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: et, tanquam omnes ipsa enisa foret, suum sororisque filios in eadem habebat cura. Postquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, sed custodum etiam libidini, rata, ad rem atrocem animum adiecit; ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam foedi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugae futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeneam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneae cum magna caerimonia quotannis faciunt. Ibi die per sollennes epulas consumpto, navem praeparatam a Poride, sopitis omnibus, de tertia vigilia conscendunt, tanquam redituri in Thessalonicam: sed traiicere in Euboeam erat propositum. Ceterum in adversum ventum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit: et regii, qui praeerant custodiae portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miserunt, cum gravi edicto, ne

8 *In Thessalonicam*] Praepositionem delendam suadet Gronov. sed quum *ab Thessalonica* supra legatur, et omnes codices praepositionem agnoscant, eam servandam esse censet Drakenborch.

reverterentur sine ea. Quum iam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad coelum tendens deos, ut ferrent opem, orabat. Ferox interim femina, ad multo ante praecogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: et, posito in conspectu poculo, strictisque gladiis, 'Mors,' inquit, 'una vindicta est. Viae ad mortem hae 'sunt: qua quemque animus fert, effugite superbiam re'giam. Agite, iuvenes mei, primum, qui maiores estis, 'capite ferrum; aut haurite poculum, si segnior mors iu'vat.' Et hostes aderant, et auctor mortis instabat. Alii alio leto absumpti semianimes e nave praecipitantur. Ipsa deinde, virum comitem mortis complexa, in mare sese deiecit. Nave vacua dominis regii potiti sunt.

U. C. 570. A. C. 182.

5. Huius atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiae adiecit, ut vulgo ipsum liberosque eius exsecrarentur. Quae dirae brevi ab omnibus diis exauditae, ut saeviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, et gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. Ceterum quum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. Et primo quidam ex his aspernantium tale quicquam speciem praebuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. Deinde, crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna iuvenis, adiuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adiungunt. Cetera in suum quaeque tempus agenda differunt. In praesentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quae iam sua sponte animum inclinasset. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones ad [9] spretionem Romanorum trahebant. Ibi quum alii mores et instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis, nondum exornatae neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent; iuvenis incautus, et amore nominis Romani, et certamine adversus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri et opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. Totus in Persea versus,

Persei in fratrem consilia.

Demetrius fit suspectus.

9 *Ad spretionem Romanorum*] *Spretio* perrara vox est, quaeque haud fortasse alibi facile reperiatur. Si ea displicebit, lege cum Gronovio *contemptionem*, aut *mentionem*. CREV.

U. C. 570. A. C. 182. cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad arcessenda auxilia, adduxerantque inde nobiles iuvenes, et regii quosdam generis: quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque consociatio gentis eius animum regis. Tum Perseus, 'Quid ista prosunt?' inquit. 'Nequaquam tantum in externis auxiliis est praesidii, quantum periculi fraude domestica. Proditorem 1 'nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cuius, 'ex quo obses Romae fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium paene Macedonum 'in eum ora conversa sunt: nec regem se alium rentur 'habituros esse, quam quem Romani dedissent.' His per se aegra mens senis stimulabatur: et animo magis, quam 2 vultu, ea crimina accipiebat.

6. Lustratio exercitus apud Macedonas.

Forte lustrandi exercitus venit tempus, cuius sollenne 3 est tale. Caput mediae canis praecisae et prior pars ad 4 dextram, cum extis posterior ad laevam viae ponitur. Inter hanc divisam hostiam copiae armatae traducuntur. Praeferuntur primo agmini arma insignia omnium ab ultima origine Macedoniae regum: deinde rex ipse cum liberis sequitur: proxima est regia cohors custodesque corporis: postremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii iuvenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor; medio iuventae robore ille, hic flore; fortunati patris matura suboles, si mens sana fuisset. Mos erat, lustrationis sacro peracto, exercitum decurrere, et divisas bifariam duas acies concurrere ad simulacrum pugnae. Regii iuvenes duces ei ludicro certamini dati. Ceterum non imago fuit pugnae, sed, tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, multaque vulnera sudibus facta; nec praeter ferrum 5 quicquam defuit ad iustam belli speciem. Pars ea, quae sub Demetrio erat, longe superior fuit. Id aegre patiente Perseo, laetari prudentes amici eius, eamque rem ipsam dicere praebituram causam criminandi iuvenis. Convivium eo die sodalium, qui simul decurrerant, uterque habuit, quum vocatus ad coenam ab Demetrio Perseus negasset. Festo die invitatio benigna et hilaritas iuvenalis utrosque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri et

Ludicri certaminis victor Demetrius.

7.

1 *Fraude domestica*] *In fraude domestica* auctore Gronovio reposuit Bekker.

2 *Aegra mens*] sc. Curis. DOER.

3 *Lustrandi exercitus*] Hoc sollenne ad diem octavum mensis Xanthici, qui respondet Aprili nostro, celebrari, et Xanthicum dictum fuisse Hesychius docet. cf. Q. Curt. x. 9.

4 *Caput mediae canis praecisae*] Caput et anterior pars canis, quae secta media est. CREV.

5 *Sudibus facta*] *Rudibus*, auctore Gronovio et probante Drakenborchio, reposuit Bekker.

iocosa dicta in adversarios, ita ut ne ipsis quidem ducibus abstineretur, iactabantur. Ad has excipiendas voces speculator ex convivis Persei missus, quum incautior observaretur, exceptus a iuvenibus forte triclinio egressis, male mulcatur. Huius rei ignarus Demetrius, 'Quin comissatum,' inquit, 'ad fratrem imus? et iram eius, si qua ex 'certamine residet, simplicitate et hilaritate nostra lenimus?' Omnes se ire conclamarunt, praeter eos, qui speculatoris ab se pulsati praesentem ultionem metuebant. Quum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdiderunt, quo se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest. Utraque domus speculatorum et proditorum plena erat. Praecucurrit 6 index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quattuor adolescentes venire. Etsi causa apparebat, (nam ab iis pulsatum convivam suum audierat) tamen, infamandae rei causa, ianuam obserari iubet: et ex parte superiore aedium, versisque in viam fenestris, comissatores, tanquam ad caedem suam venientes, aditu ianuae arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paullisper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

U. C. 570.
A. C. 182.
Speculator Persei apud Demetrium.

Perseus fratrem aditu ianuae arcet.

8. Postero die Perseus, quum primum conveniendi potestas patris fuit, regiam ingressus, perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. Cui, quum pater, 'Satin' 'salvae?' et, 'quaenam ea maestitia esset?' interrogaret 7 eum, 'De lucro tibi,' inquit, 'vivere me scito: iam non 'occultis a fratre petimur insidiis. Nocte cum armatis 'domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, 'parietum praesidio me a furore eius sum tutatus.' Quum pavorem mixtum admiratione patri iniecisset, 'Atqui, si 'aures praebere potes,' inquit, 'manifestam rem teneas, 'faciam. Enimvero se,' Philippus dicere, 'auditurum,' vocarique extemplo Demetrium iussit: et seniores duos amicos, expertes iuvenalium inter fratres certaminum, infrequentes iam in regia, Lysimachum et Onomastum arcessit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans, inambulavit. Postquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis: filiis, ut ternos inermes secum introducerent, permisit.

Eum accusat apud patrem.

6 *Nuntians*] Hanc vocem, ut supervacaneam, delendam suadet Crevier. sed omnes codices eam tuentur.

7 *De lucro tibi ... vivere me scito*] Egregia Sigonii emendatio, quum in libris legeretur *de ludicro*, prorsus inepte. *De lucro vivere* est ipsam vitam in lucro ponere; sic vivere, ut omnis dies, omnis hora, propter imminens periculum, lucro deputetur. Sic Cicero, ad Divers. ix. 17. "De lucro prope iam quadriennium vivimus, si aut hoc lucrum est, aut haec vita, superstitem reipublicae vivere." Crev.

U. C. 570. A. C. 182. Philippi oratio.

Ibi quum consedisset: 'Sedeo,' inquit, 'miserrimus pater, 'iudex inter duos filios, accusatorem parricidii, et reum; 'aut conficti, aut admissi criminis labem apud meos inven- 'turus. Iam pridem quidem hanc procellam imminentem 'timebam, quum vultus inter vos minime fraternos cer- 'nerem, quum voces quasdam exaudirem. Sed interdum 'spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari sus- 'piciones posse: etiam hostes, armis positis, foedus icisse, 'et privatas multorum simultates finitas: subituram vobis 'aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam sim- 'plicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique 'praeceptorum; quae, vereor, ne vana surdis auribus ceci- 'nerim. Quoties ego, audientibus vobis, detestatus ex- 8 'empla discordiarum fraternarum, horrendos eventus eorum 'retuli, quibus se stirpemque suam, domos, regna, funditus 'evertissent? Meliora quoque exempla parte altera posui; 'sociabilem consortionem inter binos Lacedaemoniorum 'reges, salutarem per multa saecula ipsis patriaeque. 'Eandem civitatem, postquam mos sibi cuique rapiendi 'tyrannidem exortus sit, eversam. Iam hos Eumenem 'Attalumque fratres, a quam exiguis rebus, prope ut pu- 'deret regii nominis, mihi Antiocho, et cuilibet regum 'huius aetatis, nulla re magis, quam fraterna unanimitate, 9 'regnum aequasse. Ne Romanis quidem exemplis ab- 'stinui, quae aut visa, aut audita habebam: T. et L. Quin- 'ctiorum, qui bellum mecum gesserunt, P. et L. Scipionum, 'qui Antiochum devicerunt; patris patruique eorum, quo- 'rum perpetuam vitae concordiam mors quoque miscuit. 'Neque vos illorum scelus, similisque sceleri eventus, de- 'terrere a vecordi discordia potuit: neque horum bona 'mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Vivo et spi- 'rante me, hereditatem meam ambo et spe et cupiditate 'improba crevistis. Eo usque me vivere vultis, donec, 'alterius vestrum superstes, haud ambiguum regem alterum 'mea morte faciam. Nec fratrem, nec patrem potestis 'pati: nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem 'regni unius insatiabilis amor successit. Agite, con- 'scelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro 'decreturi: dicite palam, quicquid aut veri potestis, aut 'comminisci libet. Reseratae aures sunt, quae posthac

8 *Quoties ego*] Haec omnia e Polybio adumbrata fuisse existimat A. Maius. cf. Polyb. Excerpt. Vatican. xxiv. 3.

9 *Fraterna unanimitate*] De laudata hac Eumenis, Attali, Athenaei, et Philetaeri fratrum concordia vide nostrum infr. xlv. 19. Plutarchus de Fraterno Amore, memorat Apollonidem illorum matrem dicere solitam, non sibi tanto gaudio esse opes et diadema, quam quod videat filio suo natu maximo tres fratres latus cingere custodes eius corporis; eum autem inter gladios fratrum secure versantem. CREV.

'secretis alterius ab altero criminibus claudentur.' Haec, furens ira, quum dixisset, lacrimae omnibus obortae, et diu maestum silentium tenuit.

U. C. 570.
A. C. 182.

Tum Perseus: 'Aperienda nimirum nocte ianua fuit, et 'armati comissatores accipiendi, praebendumque ferro 'iugulum, quando non creditur, nisi perpetratum, facinus; 'et eadem petitus insidiis audio, quae latro atque insidiator. 'Non nequicquam isti unum Demetrium filium te habere, [1] 'me subditum et pellice genitum appellant. Nam, si 'gradum, si caritatem filii apud te haberem, non in me, 'querentem deprehensas insidias, sed in eum, qui fecisset, 'saevires: nec adeo tibi vilis vita esset nostra, ut nec prae'terito periculo meo movereris, neque futuro, si insidian'tibus sit impune. Itaque, si mori tacitum oportet, tacea'mus, precati tantum deos, ut a me coeptum scelus in me 'finem habeat, nec per meum latus tu petaris. Sin autem, 'quod circumventis in solitudine natura ipsa subiicit, ut 'hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen im'plorent, mihi quoque, ferrum in me strictum cernenti, [2] 'vocem mittere liceat; per te, patriumque nomen, quod 'utri nostrum sanctius sit, iam pridem sentis, ita me audias, 'precor, tanquam si, voce et comploratione nocturna ex'citus, mihi quiritanti intervenisses, Demetrium cum ar'matis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. 'Quod tum vociferarer in re praesenti pavidus, hoc nunc [3] 'postero die queror. Frater, non comissantium in vicem 'iam diu vivimus inter nos. Regnare utique vis: huic 'spei tuae obstat aetas mea, obstat gentium ius, obstat 'vetustus Macedoniae mos, obstat vero etiam patris iudi'cium. Haec transcendere, nisi per meum sanguinem, 'non potes. Omnia moliris et tentas. Adhuc seu cura 'mea, seu fortuna, restitit parricidio tuo. Hesterno die in 'lustratione, et decursu, et simulacro ludicro pugnae, fu'nestum prope proelium fecisti: nec me aliud a morte 'vindicavit, quam quod me ac meos vinci passus sum. Ab 'hostili proelio, tanquam fraterno lusu, pertrahere me ad 'coenam voluisti. Credis, me, pater, inter inermes con'vivas coenaturum fuisse, ad quem armati comissatum 'venerunt? credis nihil a gladiis nocte periculi mihi fuisse, [4] 'quem sudibus, te inspectante, prope occiderunt? Quid

9.
Persei oratio.

1 *Pellice genitum*] cf. Supr. xxxix. 53.

2 *Per te, patriumque nomen*] Omnino Gronovio assentior hoc quidem loco *per, te, patrium nomen*, expulsa copulativa *que* legenti, quomodo etiam emendandum esse supr. 18. monuit. DRAK.

3 *Comissantium in vicem*] In morem, quo in comissationibus alter alterum vicissim adire solet. DOER.

4 *Quem sudibus*] Hic, ut supr. 6. *rudibus* reposuit Bekker.

U. C. 570. A. C. 182.

'hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro suc- 5
'cinctis iuvenibus venis? Convivam me tibi committere
'ausus non sum; comissatorem te cum armatis venientem
'recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares
'hoc tempore, pater, quo querentem audis. Nihil ego,
'tanquam accusator, criminose nec dubia argumentis col- 6
'ligendo ago. Quid enim? negat se cum multitudine
'venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum
'fuisse? Quos nominavero, arcesse. Possunt quidem
'omnia audere, qui hoc ausi sunt; non tamen audebunt
'negare. Si deprehensos intra limen meum cum ferro ad
'te deducerem, rem pro manifesto haberes; fatentes pro
10. 'deprehensis habe. Exsecrare nunc cupiditatem regni, et
'furias fraternas concita. Sed, ne sint caecae, pater, exse- 7
'crationes tuae, discerne et dispice insidiatorem et petitum
'insidiis: noxium incesse caput. Qui occisurus fratrem
'fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fra- 8
'terno scelere fuit, perfugium in patris misericordia et
'iustitia habeat. Quo enim alio confugiam, cui non sol-
'lenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non
'domus, non epulae, non nox, ad quietem data naturae 9
'beneficio mortalibus, tuta est? Si iero ad fratrem invi-
'tatus, moriendum est: si recepero intra ianuam comis-
'satum fratrem, moriendum est. Nec eundo, nec manendo
'insidias evito. Quo me conferam? Nihil praeter deos,
'pater, et te colui. Non Romanos habeo, ad quos con-
'fugiam. Perisse expetunt, quia tuis iniuriis doleo, quia
'tibi ademptas tot urbes, tot gentes, modo Thraciae mari-
'timam oram, indignor. Nec me, nec te incolumi, Mace-
'doniam suam futuram sperant. Si me scelus fratris, te
'senectus, absumpserit, aut ne ea quidem exspectata fuerit, 1
'regem regnumque Macedoniae sua futura sciunt. Si
'quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi
'quoque id relictum crederem receptaculum. At in Ma-
'cedonibus satis praesidii est. Vidisti hesterno die im-
'petum in me militum. Quid illis defuit, nisi ferrum?
'Quod illis defuit interdiu, convivae fratris noctu sumpse-
'runt. Quid de magna parte principum loquar, qui in

5 *Hoc noctis*] sc. Tempore, nempe *nocte intempesta*.

6 *Nec dubia*] Nec ea colligendo, quae, nisi argumentis firmata, dubia essent.

7 *Furias fraternas*] Furias ultrices fraternarum discordiarum.

8 *Paternos deos*] Adulatorie pro *patrem*. Et simul respicit ad deos exactores pietatis filiorum in parentes. CREV.

9 *Non epulae*] Manifestam in his imitationem Ciceronis Or. in Cat. iv. 1. notavit Muretus Var. Lect. xix. 14.

1 *Aut ne ea quidem exspectata fuerit*] Aut ne exspectatum quidem fuerit donec senectute solvaris, sed mors tibi maturata ab avido regnandi filio fuerit. CREV.

'Romanis spem omnem dignitatis et fortunae posuerunt, U. C. 570.
'et in eo, qui omnia apud Romanos potest? Neque, A. C. 182.
'hercule, istum mihi tantum fratri maiori, sed prope est,
'ut tibi quoque ipsi, regi et patri, praeferant. Iste enim
'est, cuius beneficio poenam tibi senatus remisit, qui nunc
'te ab armis Romanis protegit, qui tuam senectutem obli-
'gatam et obnoxiam adolescentiae suae esse aequum censet.
'Pro isto Romani stant, pro isto omnes urbes tuo imperio
'liberatae, pro isto Macedones, qui pace Romana gaudent.
'Mihi praeter te, pater, quid usquam aut spei, aut prae-
'sidii est? Quo spectare illas literas ad te nunc missas 11.
'T. Quinctii credis, quibus, et bene te consuluisse rebus
'tuis, ait, quod Demetrium Romam miseris, et hortatur, ut
'iterum, et cum pluribus legatis et primoribus Macedonum,
'remittas eum? T. Quinctius nunc est auctor omnium
'rerum isti et magister. Eum sibi, te abdicato patre, in
'locum tuum substituit. Illic ante omnia clandestina con-
'cocta sunt consilia. Quaeruntur adiutores consiliis, quum
'te plures, et principes Macedonum, cum isto mittere
2 'iubet. Qui hinc integri et sinceri Romam eunt, Philip-
'pum regem se habere credentes, imbuti illinc et infecti
'Romanis delinimentis redeunt. Demetrius iis unus
'omnia est: eum iam regem, vivo patre, appellant. Haec
'si indignor, audiendum est statim, non ab aliis solum,
'sed etiam a te, pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero,
3 'si in medio ponitur, non agnosco. Quem enim suo loco
'moveo, ut ipse in eius locum succedam? Unus ante me
4 'pater est: et, ut diu sit, deos rogo. Superstes (et ita sim,
'si merebor, ut ipse me esse velit) hereditatem regni, si
'pater tradet, accipiam. Cupit regnum, et quidem scele-
'rate cupit, qui transcendere festinat ordinem aetatis,
'naturae, moris Macedonum, iuris gentium. Obstat frater
'maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum per-
'tinet. Tollatur: non primus regnum fraterna caede
'petiero. Pater senex, et filio solus orbatus, de se magis
'timebit, quam ut filii necem ulciscatur. Romani laeta-
'buntur, probabunt, defendent factum. Hae spes incertae,
'pater, sed non inanes sunt. Ita enim se res habet: peri-
'culum vitae propellere a me potes, puniendo eos, qui ad
'me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum
'successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris.'

2 *Integri et sinceri*] Pura mente atque ab omni veneno pravorum consiliorum intacta. Crev.

3 *Si in medio ponitur*] Ideo dixit *in medio ponitur*, quia pater utrumque filium huius criminis suspectum habebat. Drak.

4 *Et ita sim*] Et ita tantum superstitem me esse cupio, si merebor ut ipse velit me superstitem esse. Rasch.

U. C. 570. A. C. 182.

12\. Postquam dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. Deinde diu fuit silentium, quum perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse. Tandem vicit dolorem ipsa necessitas, quum dicere iuberent, atque ita orsus est: 'Omnia, quae reorum antea fuerant auxilia, 'pater, praeoccupavit accusator. Simulatis lacrimis in al-[5] 'terius perniciem veras meas lacrimas suspectas tibi fecit. 'Quum ipse, ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis 'colloquia dies noctesque insidietur; ultro mihi non insi- 'diatoris modo, sed latronis manifesti et percussoris, spe- 'ciem induit. Periculo suo te exterret, ut innoxio fratri 'per eundem te maturet perniciem. Perfugium sibi nus- 'quam gentium esse ait, ut ego ne apud te quidem quic- 'quam spei reliquae habeam. Circumventum, solum, in- 'opem, invidia gratiae externae, quae obest potius, quam[6] 'prodest, onerat. Iam illud quam accusatorie, quod noctis 'huius crimen miscuit cum cetera insectatione vitae meae? 'ut et hoc, quod iam, quale sit, scies, suspectum aliò vitae 'nostrae tenore faceret: et illam vanam criminationem spei, 'voluntatis, consiliorum meorum nocturno hoc ficto et com- 'posito argumento fulciret. Simul et illud quaesivit, ut 'repentina et minime praeparata accusatio videretur, quippe 'ex noctis huius metu et tumultu repentino exorta. Opor- 'tuit autem, Perseu, si proditor ego patris regnique eram, 'si cum Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram con- 'silia, non exspectatam fabulam noctis huius esse, sed pro-[7] 'ditionis meae ante me accusatum: si illa separata ab hac 'vana accusatio erat, invidiamque tuam adversus me ma- 'gis, quam crimen meum indicatura, hodie quoque eam 'aut praetermitti, aut in aliud tempus differri: ut perspi- 'ceretur, utrum ego tibi, an tu mihi, novo quidem et sin- 'gulari genere odii, insidias fecisses. Ego tamen, quantum 'in hac subita perturbatione potero, separabo ea, quae tu 'confudisti: et noctis huius insidias, aut tuas, aut meas, 'detegam. Occidendi sui consilium me inisse, videri vult: 'ut scilicet, maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more 'Macedonum, tuo etiam, ut ait, iudicio regnum est futu- 'rum, ego minor in eius, quem occidissem, succederem 'locum. Quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua

Defensio Demetrii.

5 *Simulatis lacrimis in alterius perniciem*] Simulatis coactisque lacrymis, quas fudit non deprecandi periculi sui causa, quod nullum est, sed ut alteri, mihi scilicet, perniciem crearet. Crev.

6 *Invidia gratiae externae*] Invidia in me concitata ob gratiam quam habeo apud exteros: nempe Romanos, quorum nomen, invisum patri, supprimit. Crev.

7 *Sed proditionis meae*] Supervacanea Gronovio vox *meae* videtur, quam Bekkerus delevit.

'Romanos a me cultos ait, atque eorum fiducia in spem 'regni me venisse? Nam si et in Romanis tantum mo- 'menti esse credebam, ut, quem vellent, imponerent Ma- 'cedoniae regem, et meae tantum apud eos gratiae confide- 'bam, quid opus parricidio fuit? An, ut cruentum fraterna 'caede diadema gererem? ut illis ipsis, apud quos aut vera, 'aut certe simulata, probitate partam gratiam habeo, si 8 'quam forte habeo, exsecrabilis et invisus essem? nisi T. 'Quinctium credis, cuius virtute et consiliis me nunc ar- 'guis regi, quum et ipse tali pietate vivat cum fratre, mihi 'fraternae caedis fuisse auctorem. Idem non Romanorum 'solum gratiam, sed Macedonum iudicia, ac paene omnium 'deorum hominumque consensum collegit, per quae omnia 'se mihi parem in certamine non futurum crediderit. Idem, 'tanquam in aliis omnibus rebus inferior essem, ad sceleris 9 'spem ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc formu- 'lam cognitionis esse, ut, uter timuerit, ne alter dignior 'videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse 1 'iudicetur? Exsequamur tamen quocunque modo conficti 'ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus 'est, et omnes insidiarum vias in unum diem contulit. 'Volui interdiu eum post lustrationem, quum concurrimus, 2 'et quidem, si diis placet, lustrationum die occidere: volui, 'quum ad coenam invitavi, veneno scilicet tollere: volui, 'quum comissatum gladiis accincti me secuti sunt, ferro 'interficere. Tempora quidem qualia sint ad parricidium 'electa, vides: lusus, convivii, comissationis. Quid? dies 'qualis? quo lustratus exercitus, quo inter divisam victi- 'mam, praelatis omnium, qui unquam fuere, Macedoniae 'regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera, pater, 'praevecti sumus, et secutum est Macedonum agmen. Hoc

U. C. 570.
A. C. 182.

13.

8 *T. Quinctium . . . cuius virtute*] Vox *virtute* parum huic loco convenire videtur. Melius profecto legeretur *auctoritate*. Perseus obiecerat: *T. Quinctius nunc est auctor omnium rerum isti et magister*. CREV.

9 *Hanc formulam cognitionis esse*] Locutio ex iure Romano petita. Praetor enim, quum iudices daret litigantibus, dabat et formulam ex qua res controversa disceptari et iudicari deberet: atque ad eam formulam astricti erant iudices, nec aliter quam ex ea pronuntiare poterant. Hic mos a regibus usque ductus erat, ut apparet ex formula cognitionis data duumviris a Tullo rege in causa Horatii, supr. i. 26. vid. Cic. in Verr. ii. 31. et pro Rosc. 24. atque ibi Hotomanni notam. Demetrius igitur hoc loco quaerit a fratre, num velit ex ea formula litem inter eos diiudicari, h. e. hanc legem utrique dici, ut is, qui timuerit ne alter dignior regno videretur, consilium opprimendi fratris cepisse iudicetur. Quod si admittatur a Perseo, non dubitat Demetrius, quin sua victoria sit, et crimen insidiarum vertatur in accusatorem. CREV.

1 *Quocunque modo conficti*] Quamvis tam parum probabiliter conficti, ut accusatio sibi ipsa non consentiat, et ad illam dissolvendam contentus esse possim eo, quod mihi accusator ipse obiicit. CREV.

2 *Si diis placet*] Utuntur Latini hac verborum formula, ut iam observavimus, in re indigna, atroci: qualis parricidii suspicio esset. CREV.

U. C. 570. A. C. 182. 'ego, etiam si quid antea admisissem piaculo dignum, 'lustratus et expiatus sacro, tum quum maxime in hostiam 'itineri nostro circumdatam intuens, parricidium, venena, 'gladios, in comissationem praeparatos, volutabam in ani-'mo: ut quibus aliis deinde sacris contaminatam omni 3 'scelere mentem expiarem? Sed caecus criminandi cupi-'ditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio 'confundit. Nam, si veneno te inter coenam tollere volui, 'quid minus aptum fuit, quam pertinaci certamine et con-'cursu iratum te efficere, ut merito, sicut fecisti, invitatus 'ad coenam abnueres? Quum autem iratus negasses, 'utrum, ut placarem te, danda opera fuit, ut aliam quaere-'rem occasionem, quoniam semel venenum paraveram? an 'ab illo consilio velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro 'te, et quidem eo die, per speciem comissationis, occide-'rem? Quo deinde modo, si te metu mortis credebam 'coenam evitasse meam, non ab eodem metu comissatio-

14. 'nem quoque evitaturum existimabam? Non est res, qua 'erubescam, pater, si die festo inter aequales largiore vino 'sum usus. Tu quoque, velim, inquiras, qua laetitia, quo 'lusu apud me celebratum hesternum convivium sit, illo 'etiam (pravo forsitan) gaudio provehente, quod in iuvenali 'armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. Mi-'seria haec et metus crapulam facile excusserunt; quae si 'non intervenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si 'domum tuam expugnaturus, capta domo, dominum inter-'fecturus eram, non temperassem vino in unum diem? non 'milites abstinuissem meos? Et, ne ego me solus nimia 'simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax 'frater, Nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quod cum 'ferro comissatum venerunt. Si quaeram, unde id ipsum 'scieris? necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum 'plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse 'ferrum, ut omnes viderent: et, ne quid ipse aut prius in-'quisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te 'quaerere ex iis, quos nominasset, iubebat, an ferrum ha-'buissent? ut, tanquam in re dubia, quum id quaesisses, 'quod ipsi fatentur, pro convictis haberentur. Quin tu 'illud quaeri iubes, num tui occidendi causa ferrum sum-'pserint? num me auctore et sciente? Hoc enim videri 'vis, non illud, quod fatentur, et palam est. Et sui se 4 'tuendi causa sumpsisse dicunt. Recte, an perperam fe-'cerint, ipsi sui facti rationem reddent. Meam causam,

3 *Ut quibus aliis*] Ut non haberem, quibus aliis sacris mentem contaminatam expiarem. RASCH.

4 *Et sui se tuendi*] *Sui tuendi* hic, quemadmodum supr. xxi. 41. *vestri adhortandi* dictum est. CREV.

'quae nihil eo facto contingitur, ne miscueris: aut explica, 'utrum aperte, an clam te aggressuri fuerimus. Si aperte, 'cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo praeter eos, 'qui tuum speculatorem pulsarunt? si clam, quis ordo con- 'silii fuit? Convivio soluto, quum comissator ego disces- 'sissem, quattuor substitissent, ut sopitum te aggrederen- 'tur? quomodo fefellissent, et alieni, et mei, et maxime 'suspecti, quia paullo ante in rixa fuerant? quomodo au- 'tem, trucidato te, ipsi evasuri fuerint? Quattuor gladiis 'domus tua capi et expugnari potuit? Quin tu, omissa 'ista nocturna fabula, ad id, quod doles, quod invidiam 'urit, reverteris? Cur usquam regni tui mentio fit, De- 'metri? cur dignior patris fortunae successor quibusdam 'videris, quam ego? cur spem meam, quae, si tu non esses, 'certa erat, dubiam et sollicitam facis? Haec sentit Per- 'seus, etsi non dicit: haec istum inimicum, haec accusato- 'rem faciunt: haec domum, haec regnum tuum criminibus 'et suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmo- 'dum nec nunc sperare regnum, nec ambigere unquam de 'eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori 5 'cedere vis; sic illud nec debui facere, nec debeo, ut in- 'dignus te patre, indignus omnibus videar. Id enim vitiis 'meis, non cedendo, cui ius fasque est, non modestia, 'consequar. Romanos obiicis mihi, et ea, quae gloriae 'esse debent, in crimen vertis. Ego, nec obses Romanis 'ut traderer, nec ut legatus mitterer Romam, petii. A te 'missus ire non recusavi. Utroque tempore ita me gessi, 'ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonum essem. 'Itaque mihi cum Romanis amicitiae causa tu fuisti, pater. 'Quoad tecum illis pax manebit, mecum quoque gratia 'erit: si bellum esse coeperit, qui obses, qui legatus pro 'patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec 'hodie, ut prosit mihi gratia Romanorum, postulo; ne ob- 'sit, tantum deprecor. Nec in bello coepit, nec ad bellum 'reservatur. Pacis pignus fui, ad pacem retinendam lega- 'tus missus sum. Neutra res mihi nec gloriae, nec crimini 'sit. Ego, si quid impie in te, pater, si quid scelerate in 'fratrem admisi, nullam deprecor poenam: si innocens 'sum, ne invidia conflagrem, quum crimine non possim, 'deprecor. Non hodie me primum frater accusat: sed 'hodie primum aperte, nullo meo in se merito. Si mihi 'pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore depre- 'cari oportebat, te adolescentiae, te errori veniam impe- 'trare. In eo, ubi praesidium esse oportebat, ibi exitium

U. C. 570. A. C. 182.

15.

5 *Nec debeo*] Nec nunc committere debeo, ut, non cedendo regnum fratri maiori, indignus omnium aliorum favore videar.

U. C. 570. A. C. 182. 'est. E convivio et comissatione prope semisomnus raptus 'sum ad causam parricidii dicendam: sine advocatis, sine 6 'patronis, ipse pro me dicere cogor. Si pro alio dicendum 7 'esset, tempus ad meditandum et componendam orationem 'sumpsissem, quum quid aliud, quam ingenii fama, peri- 8 'clitarer? Ignarus, quid arcessitus essem, te iratum et 'iubentem dicere causam, fratrem accusantem audivi. Ille 'diu ante praeparata, meditata in me oratione est usus: 'ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cogno- 'scendum, quid ageretur, habui. Utrum momento illo 'horae accusatorem audirem? an defensionem meditarer? 'Attonitus repentino atque inopinato malo, vix, quid obii- 'ceretur, intelligere potui: nedum satis sciam, quo modo 'me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem ha- 'berem? apud quem etiamsi caritate a fratre maiore vincor, 'misericordia certe reus vinci non debeo. Ego enim, ut 'me mihi tibique serves, precor: ille, ut me in securitatem 'suam occidas, postulat. Quid eum, quum regnum ei tra- 'dideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine 'meo sibi indulgeri aequum censet?'

16. Dicenti haec lacrimae simul spiritum et vocem intercluserunt. Philippus, summotis iis, paullisper collocutus cum amicis, pronuntiavit: 'Non verbis se, nec unius horae 'disceptatione, causam eorum diiudicaturum, sed inqui- 'rendo in utriusque vitam, mores; et dicta factaque in 'magnis parvisque rebus observando:' ut omnibus appareret, noctis proximae crimen facile revictum; suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Haec, vivo Philippo, velut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat.

Res in Liguria gestae.

Consules ambo in Ligures, quae tum una consularis provincia erat, proficiscuntur: et, quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in unum diem decreta est. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciae Galliae, ubi castra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per literas consuluit. Senatus rescribere M. Ogulnium praetorem Marcello iussit: 'Verius fuisse, consules, quo- 'rum provincia esset, quam se, quid e republica esset, de- 'cernere; tum quoque non placere, si per deditionem Li- 9

6 *Sine advocatis, sine patronis*] *Advocatus* est is qui adest reo, et se ei favere praesens testatur. *Patronus*, qui pro reo dicit. CREV.

7 *Si pro alio dicendum esset*] Haec magis decerent Romanum, aut Atheniensem civem, quam regis Macedonum filium. Neque enim hic mos fuit in regum aulis, ut eorum filii causas orarent. CREV.

8 *Quum quid aliud*] Et tamen tunc, quodnam aliud periculum adirem, quam de ingenii fama? CREV.

9 *Tum quoque*] Quamvis non se-

'gures recipiat, receptis arma adimi: atque, eos ad con- 'sules mitti, senatum aequum censere.'

U. C. 570. A. C. 182.

1 Praetores eodem tempore, P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore praetura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a 2 Terentio accepit. Nam ulterior morte P. Sempronii proconsulis sine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hispanum, Urbicuam nomine, oppugnantem Celtiberi ad-3 orti sunt. Dura ibi proelia aliquot facta: multi Romani milites et vulnerati, et interfecti sunt. Victi perseverantia Fulvii, quod nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi, fessi proeliis variis abscesserunt. Urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta et direpta est: praedam militibus praetor concessit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tantum in unum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Haec ea aestate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea provincia decesserat, ovans urbem iniit. Translatum, argenti pondo novem millia trecenta viginti: auri octoginta pondo, et duae coronae aureae pondo sexaginta septem.

In Hispania.

17. Eodem anno inter populum Carthaginiensem et regem Masinissam in re praesenti disceptatores Romani de agro fuerunt. Ceperat eum ab Carthaginiensibus, pater Masinissae, Gala: Galam Syphax inde expulerat: postea, in gratiam soceri Hasdrubalis, Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masinissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam quum ferro et acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primo maiorum suorum fuisset, deinde ab Syphace ad se pervenisset, repetebant. Masinissa, 'paterni regni agrum 4 'se et recepisse, et habere iure gentium,' aiebat, 'et causa, 'et possessione superiorem esse. Nihil aliud se in ea 'disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum 'vereantur, ne quid socio atque amico regi adversus com-5 'munes suos atque illius hostes indulsisse videantur, damno

Contentio Carthaginiensium cum Masinissa.

natûs, sed consulum sententiam exquirere decuisset, se tamen dicturos quid sentiant, nempe, *non placere, si per deditionem Ligures reciperet, receptis arma adimi*. Senatus hoc quidem scripsisse videtur, ne id, quod anno superiore Marcellus Gallis sese dedentibus supr. xxxix. 54. fecerat, Liguribus quoque accideret.

1 *P. Manlius in ulteriorem Hispaniam, quam et priore praetura provinciam obtinuerat*] Huic tamen in priore praetura citerior Hispania obtigisse memoratur a Livio, supr. xxxiii. 43. CREV.

2 *Nam ulterior*] Ante haec verba supple ex sensu: ab nullo praetore P. Manlius exercitum accepit. Nam etc. CREV.

3 *Dura ibi proelia*] *Dubia* pro *dura* reponendum suadet Gronovius, et Drakenborchius probat.

4 *Iure gentium*] Iure apud omnes gentes recepto, ut eorum quae possedit pater, filius heres sit. CREV.

5 *Damno sit*] Sibi, sc. Masinissae.

U. C. 570. A. C. 182. 'sit.' Legati possessionis ius non mutarunt: causam integram Romam ad senatum reiecerunt.

In Liguribus nihil postea gestum. Recesserant primum in devios saltus: deinde, dimisso exercitu, passim in vicos castellaque sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres consuluerunt. Alterum ex his, dimisso exercitu, ad magistratus in annum 6 creandos venire Romam iusserunt: alterum cum legionibus suis Pisis hiemare. Fama erat, Gallos Transalpinos iuventutem armare: nec, in quam regionem Italiae effusura se multitudo esset, sciebatur. Ita inter se consules compararunt, ut Cn. Baebius ad comitia iret, quia M. Baebius frater eius consulatum petebat.

18. Comitia consulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Baebius Tamphilus. Praetores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus et Buteo, Ti. Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. His, initio magistratu, provinciae ita sorte evenerunt. Ligures consulibus; praetoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; et Istri adiecti, quod Tarentini Brundisinique nuntiabant, maritimos agros infestos transmarinarum navium latrociniis esse. Eadem Massilienses de Ligurum navibus querebantur.

U. C. 571. A. C. 181. P. Cornelio M. Baebio Coss. Provinciae.

Exercitus. Exercitus inde decreti: quattuor legiones consulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) et quindecim millia socium ac Latini nominis, octingenti equites. In Hispaniis prorogatum veteribus praetoribus imperium est cum exercitibus, quos haberent. Et in supplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: et socium Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omissa. Duumviros in eam rem consules creare iussi, per quos naves viginti deductae navalibus sociis civibus Romanis, qui servitutem servissent, complerentur; ingenui tantum 7 ut iis praeessent. Inter duumviros ita divisa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervae, velut 8 cardo, in medio esset: alter dextram partem usque ad Massiliam, laevam alter usque ad Barium tueretur.

6 *Dimisso exercitu*] Quum infr. 19. et 25. huius exercitûs, ut non dimissi, mentio sit, vel cum Dukero illum dimissum et deinde, rebellantibus Liguribus, contra eos de integro collectum fuisse, vel cum Crevierio mutatis temporibus mutatam quoque et senatûs et consulum voluntatem, intelligendum videtur.

7 *Ingenui tantum*] sc. Ingenui sola ducum munia obirent. *Iis* potest referri vel ad naves, vel ad navales socios. De sociis navalibus cf. supr. xxi. 49.

8 *Promontorium iis Minervae*] Quod Cratera, sive sinum Campanum, a meridionali parte claudit, et Surrentinum, vel Sirenusarum, promontorium a quibusdam appellatur.

U. C. 571.
A. C. 181.
19.
Prodigia.

Prodigia multa foeda et Romae eo anno visa, et nuntiata peregre. In area Vulcani et Concordiae sanguinem pluit; 9 et pontifices hastas motas nuntiavere, et Lanuvii simulacrum Iunonis Sospitae lacrimasse: et pestilentia in agris, 1 forisque, et conciliabulis, et in urbe tanta erat, ut Libitina tunc vix sufficeret. His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut et consules, quibus diis videretur, hostiis maioribus sacrificarent, et decemviri libros adirent. Eorum decreto supplicatio circa omnia pulvinaria Romae in diem unum indicta est. Iisdem auctoribus et senatus censuit, et consules edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio et feriae essent. Pestilentiae tanta vis erat, ut, quum propter defectionem Corsorum, bellumque ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex sociis Latini nominis scribi placuisset, et trecentos equites, quos M. Pinarius praetor secum in Sardiniam traiiceret, tantum hominum demortuum esse, tantum ubique aegrorum consules renuntiaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum, sumere a Cn. Baebio proconsule, qui Pisis hibernabat, iussus praetor, atque inde in Sardiniam traiicere.

L. Duronio praetori, cui provincia Apulia evenerat, adiecta de Bacchanalibus quaestio est: cuius residua quaedam velut semina ex prioribus malis iam priore anno appa-2 ruerant: sed magis inchoatae apud L. Pupium praetorem quaestiones erant, quam ad exitum ullum perductae. Id persecare novum praetorem, ne serperet iterum latius, Patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex auctoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt. Regum primas, Eumenis, et Ariarathis Cappadocis, et Pharnacis Pontici: nec ultra quicquam iis responsum est, quam missuros, qui de controversiis eorum cognoscerent, statuerentque. Lacedaemoniorum deinde exsulum et Achaeorum legati introducti sunt: et spes data exsulibus est, scripturum senatum Achaeis, ut resti-3 tuerentur. Achaei de Messene recepta, compositisque ibi

20.
Legationes variae.

9 *Hastas motas*] Sua sponte, ut supr. xxi. 62. xxiv. 10. Hastae autem, de quibus hic agitur, videntur fuisse in aede Vulcani. CREV.

1 *Ut Libitina*] sc. Libitinarii, qui funebribus ministeriis obeundis praerant, nisi instrumenta et apparatum funerum, quae ex aede Libitinae suppeditabantur, hic intelligi malis.

2 *L. Pupium praetorem*] Qui biennio ante praetor fuerat, ac proximo anno provinciam Apuliam imperio prorogato obtinuerat. Ei imperium prorogatum esse apparet tum ex iis quae hic dicuntur, tum ex eo quod praecedente anno Apuliam nemo praetorum sortitus fuerat.

3 *Achaei de Messene*] Legati qui supr. 2. ab Achaeis Romam missi erant, quum Achaei bellum adversus Messenios gererent, petebant a senatu, ut, si fieri posset, auxilia sibi ad hoc bellum ex foedere Romani mitterent: sin minus, providerent certe, ne quis ex Italia arma frumentumve Messenen comportaret. Sed Romani

U. C. 571. A. C. 181. rebus, cum assensu Patrum exposuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles et Apelles, nulla super re, quae ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque missi de iis, quorum Perseus Deme- 4 trium insimulasset sermonum cum Romanis, maxime cum T. Quinctio, adversus fratrem de regno habitorum. Hos, tanquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. Erant autem et hi Persei fraudis in fratrem ministri et participes. Demetrius, omnium, praeterquam fraterno scelere quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. Minus deinde in dies patris animo fidebat, quum obsideri aures a fratre cerneret. Itaque, circumspiciens dicta factaque sua, ne cuius suspiciones augeret, maxime ab omni mentione et contagione Romanorum abstinebat; ut neque scribi sibi vellet, quia hoc praecipue criminum genere exas- 5 perari animum sentiebat. Philippus, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendae suspicionis causa quicquam a se agitari de Romano bello, Stobos Paeoniae exercitu indicto, in Maedicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Haemi montis ascendendi, quia vulgatae opinioni crediderat, Ponticum simul et Hadriaticum mare, et Histrum amnem, et Alpes conspici posse: subiecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Haemi, quum satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis et expeditis perdifficillimum aditum, ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primum quaerit ab eo, 'Quum tanta 'difficultas itineris proponatur, utrum perseverandum sit in 'incepto, an abstinendum? Si pergat tamen ire, non posse 'oblivisci se in talibus rebus Antigoni: qui, saeva tem- 6 'pestate iactatus, quum in eadem nave secum suos omnes 'habuisset, praecepisse liberis diceretur, ut et ipsi memi'nissent, et ita posteris proderent, ne quis cum tota gente 'simul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo 'se praecepti eius, duos simul filios non commissurum in

21. Philippi iter ad Haemum montem.

non modo responsum superbum retulerunt, scilicet Achaeos non mirari debere, si nihil ad se eam rem pertinere Patres ducerent, sed legatos Romae retinuerant, exspectantes quem exitum bellum adversus Messenios habiturum esset: iisque, simul atque Romae cognitum fuerit res ex sententia Achaeis processisse, Patres significarunt, sibi curae fuisse, ne quisquam ex Italia arma aut frumentum Messenen importaret. Haec quidem Polyb. Leg. 51. et 53. Ex his apparet, ut Crevierius monet, Romanis tunc in usu esse coepisse artes priscae illius simplicitatis parum memores.

4 *De iis, quorum*] Supple *sermonibus*.

5 *Scribi*] Literas a Romanis quibus ei consuetudo erat. Crev.

6 *Antigoni*] Inclutum illum Alexandri ducem, qui in pugna ad Ipsum octogenarius cecidit; cuius posteri in Macedonia regnabant.

'aleam eius, qui proponeretur, casus; et, quoniam maio- U. C. 571.
'rem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei et A. C. 181.
'custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.' Non fallebat Demetrium, ablegari se, ne adesset consilio, quum in conspectu locorum consultaret, qua proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quaeque belli ratio esset futura. Sed non solum parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas, ex praetoribus regiis unus, qui Paeoniae praeerat, iussus est prosequi eum cum modico praesidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse coeperat, ad quem, ita inclinato regis animo, hereditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris perniciem habuit. In praesentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana, specularique abditos eius sensus posset. Ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, praesidiis. Philippus, Maedicam primum, deinde solitudines interiacentes Maedicae atque Haemo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret secum, tertio die iter est ingressus.[7] Modicus primo labor in imis collibus fuit. Quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque silvestria et pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in tam opacum iter, ut, prae densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum, perspici coelum vix posset; ut vero iugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quam nocturno itinere impedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatae opinioni, degressi inde, detraxerunt: magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam quod diversa inter se maria, montesque, et amnes, ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, et ante alios rex ipse, quo gravior aetate erat, difficultate viae est. Duabus aris ibi Iovi et Soli sacratis quum immolasset, qua triduo ascenderat, biduo est degressus, frigora nocturna maxime metuens, quae caniculae ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo laetiora in castris invenit: ubi summa penuria erat, ut in regione, quam ab

22.

7 *Tertio die iter est ingressus*] Tertio, postquam ad radices montis pervenerat, die. Primus numeratur is ipse dies quo perventum est ad montem. Secundus, is quo mansit eodem loco Philippus ad deligendos quos secum duceret. Tertio, iter inchoatur. Haec ideo pluribus notavimus, quia Sigonius hunc locum mutare voluit, et legere *postero die*: in quo astipulatus est ei Douiatius. Crev.

U. C. 571. A. C. 181.

omni parte solitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum causa, quos habuerat secum, itinere inde simili fugae in Dentheletos transcurrit. Socii [8] erant: sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt. Rapiendo enim passim villas primum, dein quosdam vicos etiam evastarunt, non sine magno pudore regis, quum sociorum voces, nequicquam deos sociales nomenque suum implorantes, audiret. Frumento inde sublato, in Maedicam regressus, urbem, quam Petram appellant, oppugnare est adortus. Ipse a campestri aditu castra posuit: Perseum filium cum modica manu circummisit, ut a superioribus locis urbem aggrederetur. Oppidani, quum terror undique instaret, obsidibus datis, in praesentia dediderunt sese. Iidem, postquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta urbe, in loca munita et montes refugerunt. Philippus, omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, et fraude praetoris Didae auctis

23. in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit. Missus hic comes, ut ante dictum est, quum simplicitatem iuvenis incauti, et suis haud immerito succensentis, assentando indignandoque et ipse vicem eius, captaret, in omnia ultro suam offerens operam, fide data, arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. Cui consilio adiutor deum beneficio oblatus videbatur Paeoniae praetor, per cuius provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo et fratri proditur, et, auctore eo, indicatur patri. Literae primum ad obsidentem Petram allatae sunt. Inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est coniectus, et Demetrius dissimulanter asservari iussus. Haec super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum et praesentia crimina: exspectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis quum aliquot menses egisset, tandem legati, iam ante praemeditatis in Macedonia, quae ab Roma renuntiarent, venerunt: qui, super cetera scelera, falsas etiam literas, signo adulterino T. Quinctii signatas, reddiderunt regi. Deprecatio [9] erat in literis, si quid adolescens, cupiditate regni prolapsus, secum egisset. 'Nihil eum adversus suorum 'quemquam facturum: neque eum sese esse, qui ullius 'impii consilii auctor futurus videri possit.' Hae literae fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius in tormentis

Demetrius fugam ad Romanos meditatur.

8 *Dentheletos*] cf. Supr. xxxix. 53.
9 *Deprecatio erat*] In falsis illis literis preces erant, quibus T. Quinctius Philippum orabat, ut filio ignosceret, si quid secum de regno olim adipiscendo egisset.

moritur. Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. Fuga per Paeoniam praeparata arguebatur, et corrupti quidam, ut comites itineris essent; maxime falsae literae T. Quinctii urgebant. Nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur: nec id cura ipsius, sed ne poena eius consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice Demetriadem ipsi quum iter esset, [1] Astraeum Paeoniae Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolim, ad obsides Thracum accipiendos. Digredienti ab se Didae mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est. Ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Astraeo Heracleam venit. In ea coena dicitur [2] venenum datum. Poculo epoto, extemplo sensit: et mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didae scelus incusans, torquebatur. Intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberaeus et Beroeaeus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. Ita innoxius adolescens, quum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.

U. C. 571. A. C. 181. 24. Criminationes Persei in Demetrium.

Demetrius necatur.

Dum haec in Macedonia geruntur, L. Aemilius Paullus, [3] prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum, per speciem pacis petendae, speculatum venerunt. Negante Paullo, nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabant, quam tempore opus esse aiebant, ut generi agresti hominum persuaderetur. Ad hoc decem dierum indutiae quum darentur, petierunt deinde, 'ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent: culta ea loca suorum finium esse.' Id ubi impetravere, post eos ipsos montes, unde averterant hostem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. Summa vi totum diem oppugnarunt, ita ut ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. Conferti in portis, obstando magis, quam pugnando, castra tutabantur. Sub occasum solis quum recessissent hostes, duos equites ad Cn. Baebium proconsulem cum literis Pisas mittit, ut obsesso

25. Res in Liguria gestae.

Oppugnantur a Liguribus Aemilii castra.

1 *Astraeum*] Sic huius urbis in Paeonia nomen plurimi codices exhibent, et sic illud scribendum esse monet Harduin. ad Plin. H. N. iv. 10. Doer.

2 *Poculo epoto*] cf. Supr. xxviii. 29. xl. 8. Cuivis hanc historiam legenti in mentem venerit caedes illa Britannici apud Tacit. Ann. xiii. 16. narrata.

3 *Ex consulatu*] sc. Post consulatum. cf. supr. iv. 31.

U. C. 571. A. C. 181.

sibi per indutias quam primum subsidio veniret. Baebius exercitum M. Pinario praetori, eunti in Sardiniam, tradiderat. Ceterum et senatum literis certiorem fecit, obsideri a Liguribus L. Aemilium, et M. Claudio Marcello, cuius proxima inde provincia erat, scripsit, ut, si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, et L. Aemilium liberaret obsidione. Haec sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Aemilius, quum et venturos scisset, et educere in aciem potuisset, intra vallum 4 suos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Baebius cum exercitu venire a Pisis posset.

26\. Magna Romae trepidatio.

Romae magnam trepidationem literae Baebii fecerunt: eo maiorem, quod paucos post dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam quum venisset, spem ademit, eum, qui in Gallia esset, exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci: eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, posse. Una, et ea ipsa tardior, quam tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in provinciam ire. Id ut facerent, pro se quisque Patrum vociferari. Consules, nisi confecto delectu, negare se ituros, nec suam segnitiem, sed vim morbi, in causa esse, quo serius perficeretur. Non 5 tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, et militibus, quos conscriptos haberent, diem edicerent, quo Pisas convenirent. Permissum, ut, qua irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentque 6 secum. Et praetoribus, Q. Petillio et Q. Fabio, imperatum est, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet, et omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio, ut sociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus et C. Lucretius, naves- 7 que iis ornatae sunt; Matienoque, cuius ad Gallicum sinum 8 provincia erat, imperatum est, ut classem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo usui esse L. Ae- 9 milio atque eius exercitui posset.

27\. Aemilius, postquam ni-

4 *Educere*] Saepe *educere* absolute usurpatur, pro *educere exercitum*, ut *ducere*, pro *ducere exercitum*. DRAK.

5 *Quo serius proficeretur*] Nempe, quam alioquin perfici potuisset. *Quo* saepius poni pro *quod*, praesertim cum sequitur comparativus, annotavit Lamb. Bos. ad Ter. Eun. i. 2. *Quo* pro *quare* apud Plaut. Poen. iii. 1. 30. usurpari animadvertit Duker.

6 *Protinus*] Inter eundum. *Subitarios milites* interpretatur ipse Livius supr. iii. 4. *repentina auxilia*. CREV.

7 *Navesque iis ornatae sunt*] sc. Ab iis apparatu necessario instructae.

8 *Matienoque, cuius*] Ita Gelenius pro vulg. lectione *cuiusque*, quam Gronovius probam esse contendit, exemplis e Plauto et Livio ipso allatis. *Cuiusque* quod pro *eique cuius* reposuit Bekker.

9 *Si quo usui*] Si posset L. Aemilius usui esse aliquo modo, vel loco.

hil usquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per se fortunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui iam segnius socordiusque oppugnabant, ad quattuor portas exercitum instruxit, ut, signo dato, simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quattuor extraordinariis cohortibus duas adiunxit, praeposito M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta iussit. Ad dextram principalem hastatos legionis primae instruxit; principes ex eadem legione in subsidiis posuit: M. Servilius et L. Sulpicius, tribuni militum, his praepositi. Tertia legio adversus principalem sinistram portam instructa est. Id tantum mutatum; principes primi, et hastati in subsidiis locati: Sex. Iulius Caesar et L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni praepositi sunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextra ala ad quaestoriam portam positus: duae cohortes et triarii duarum legionum in praesidio castrorum manere iussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit; et, quibuscunque irritamentis poterat, iras militum acuebat; nunc fraudem hostium incusans, qui, pace petita, indutiis datis, per ipsum indutiarum tempus contra ius gentium ad castra oppugnanda venissent: nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quam hostibus iustis, Romanum exercitum obsideri. 'Quo ore quisquam 'vestrum, si hinc alieno praesidio, non vestra virtute, eva'seritis, occurret, non dico iis militibus, qui Hannibalem, 'qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostrae aetatis 'reges ducesque, vicerunt; sed iis, qui hos ipsos Ligures 'aliquoties, pecorum modo fugientes, per saltus invios con-

U. C. 571. A. C. 181. Aemilius castris erumpit.

1 *Quattuor extraordinariis cohortibus duas adiunxit*] De extraordinariis cohortibus cf. supr. xxvii. 12. et observa insuper ex hoc loco discere nos posse, extraordinarios pedites ex unaquaque ala desumptos in duas cohortes divisos fuisse: quum duae alae dent in hoc exercitu quattuor cohortes extraordinarias. *Duas adiunxit:* intellige alares cohortes, et quidem sinistrae alae. Dextra enim ala, et quicquid est in legionibus, alibi occupatum erat, ut patet ex iis quae infra narrantur. Ceterum recte observat Gronovius hiare indecore orationem, meliusque structam fore, si legas: *Quattuor extraordinarias cohortes, duabus adiunctis, praeposito M. Valerio legato, erumpere extraordinaria porta iussit.* CREV.

2 *Extraordinaria porta*] Id est, porta praetoria, quae ideo *extraordinaria* quoque dicta est, quod iuxta eam pedites equitesque extraordinarii tenderent. CREV.

3 *Dextram principalem*] cf. Supr. iii. 5.

4 *Quaestoriam portam*] Decumanam. cf. supr. xxxiv. 47.

5 *Duae cohortes*] *Sinistrae alae* intelligit Crevier. dextram enim alam et legiones ambas alibi occupatas esse. Eiusdem sinistrae alae duas cohortes quattuor extraordinariis iunctas, quae superius memorantur, idem existimat. Ita tamen scrupulum remanere recte monet, quod quattuor tantum sinistrae alae cohortes memorentur, quum tamen quaelibet ala socialis, eodem modo ac legio Romana, in decem cohortes fuerit divisa. Hinc vel numero erratum fuisse, vel sex alias cohortes, quarum nullo mentio fit, alibi instructas esse coniicit Drakenborchius.

U. C. 571. A. C. 181.

'sectati ceciderunt? Quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Poenive non audeant, Ligustinus hostis vallum 'Romanum subit, obsidet ultro, et oppugnat! quem, scru'tantes antea devios saltus, abditum et latentem vix in'veniebamus.' Ad haec consentiens reddebatur militum clamor, 'nullam militum culpam esse, quibus nemo ad 'erumpendum signum dedisset. Daret signum: intel'lecturum, eosdem, qui antea fuerint, et Romanos et Li'gures esse.' 28. Bina cis montes castra Ligurum erant. Ex iis, primis diebus, sole orto, pariter omnes compositi et instructi procedebant: tum, nisi exsatiati cibo vinoque, arma non capiebant. Dispersi, inordinati exibant; ut quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non ela- 6 turos. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoque et lixarum, sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt.

Vincuntur Ligures.

Liguribus adeo improvisa res fuit, ut perinde, ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnae fuit. Fuga deinde effusa, et fugientium passim caedes erat. Equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quemquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia et quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen, obsidibus datis, in ditionem venit. Guber- 7 natores nautaeque conquisiti, qui praedatores fuissent navi- 8 bus, atque omnes in custodiam coniecti. Et a C. Matieno duumviro naves eius generis in Ligustina ora triginta duae captae sunt. Haec qui nuntiarent, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque peterent, ut L. Aemilio confecta provincia decedere, et deducere secum milites liceret, atque dimittere. Utrumque permissum ab senatu, et supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: iussique praetores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum: et uti praetor urbanus consulibus scriberet, senatum aequum censere, subitarios milites, tumultus causa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

29. Graviscae colonia.

Colonia Graviscae eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina iugera

6 *Pro spe certum esset*] Emendationem Mureti *prope certum* probat Crevier., sed vulgatam lectionem codices tuentur.

7 *In ditionem*] *Deditionem* ex ed. Ascens. recepit Crevier. sed utrumque genus loquendi Livio usitatum est, et *ditionem* codices exhibent.

8 *Praedatores*] *In praedatoriis* emendandum coniicit Crevier., ut quod verbis sequentis periodi, *naves eius generis*, respondeat.

agri data. Tresviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate et inopia frugum insignis annus fuit. Sex menses nunquam pluisse, memoriae proditum est.

U. C. 571.
A. C. 181.

Libri Numae inventi.

9 Eodem anno in agro L. Petillii scribae sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duae lapideae arcae, octonos ferme pedes longae, quaternos latae, inventae sunt, operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Graecisque utraque arca inscripta erat; in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera libros Numae Pompilii inesse. Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quae titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumptis. 1 In altera duo fasces, candelis involuti, septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. Septem Latini de iure pontificio erant; septem Graeci de disciplina sapientiae, quae illius aetatis esse potuit. Adiicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, 2 vulgatae opinioni, qua creditur, Pythagorae auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primo ab amicis, qui in re praesenti fuerunt, libri lecti. Mox pluribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius praetor urbanus, studiosus legendi, eos libros a L. Petillio 3 sumpsit. Et erat familiaris usus, quod scribam eum quaestor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum

9 *Eodem anno in agro L. Petillii*] Hoc loco apposuit Hearnius quaedam a Nardino Rom. Vet. vii. 11. observata, ex quibus haec exscribere operae pretium esse duximus. Multa hic mihi dubia, inquit Nardinus, animum torquent. Ac primum, quo pacto tam praeclari carique regis monumentum per tot secula ita ignotum esse populo Romano potuerit, ut et ipse situs eius ignoratus sit. Ad haec, quo pacto intra paullo plus quingentorum annorum decursum corpus humanum ita consumi potuerit, ut ne vestigium quidem eius ossium, imo nec pulvis superfuerit. Item, quo pacto libri chartacei, tametsi omni cura custoditi, recenti specie esse potuerint. Ut et, unde chartae tunc usus, quam Plinius H. N. xiii. 11. post Alexandrum Magnum inventam in Aegypto dicit, annis plusquam trecentis post Numam: et, licet inventa iam tum et in usu fuerit, unde rudi illo et paupere seculo charta Romam ex Aegypto delata sit. Denique quomodo lingua Graeca tam familiaris tum temporis Latio fuerit . . . Haec et plura alia forsan me inducerent, ut fraudem atque imposturam hanc recentioris alicuius hominis fuisse suspicarer, nisi tam graves et antiquos scriptores nimiae et inconsultae credulitatis damnare nefas existimarem. Crev.

1 *Candelis*] Funiculis, vel filis pice, aut cera illitis. Ceterum hoc idem de duabus illis Numae arcis, dissentientes tamen in aliquibus, narrant Val. Max. i. 1. Plin. H. N. xiii. 13. Plut. in Numa. Crev.

2 *Vulgatae opinioni*] Ad vulgatam opinionem, qua creditur Pythagorae auditorem fuisse Numam, fidem accommodans per mendacium probabile. Fidem accommodare ad vulgatam opinionem, est inflectere et detorquere narrationis fidem ad opinionem vulgatam. Crev. cf. supr. i. 18. Niebhr. i. n. 652.

3 *Quod scribam eum quaestor Q. Petillius in decuriam legerat*] Quod Q. Petillius, quum quaestor esset,

U. C. 571. A. C. 181.

summis, quum animadvertisset, pleraque dissolvendarum 4 religionum esse, L. Petillio dixit, 'Sese eos libros in ignem 'coniecturum esse: prius, quam id faceret, se ei permit- 'tere, uti, si quod seu ius, seu auxilium se habere ad eos 'libros repetendos existimaret, experiretur: id integra sua 5 'gratia eum facturum.' Scriba tribunos plebis adit; ab tribunis ad senatum res est reiecta. Praetor se iusiurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi servarique non oportere. Senatus censuit, 'Satis habendum, quod 'praetor iusiurandum polliceretur: libros primo quoque 'tempore in comitio cremandos esse: pretium pro libris, 'quantum Q. Petillio praetori maiorique parti tribunorum 'plebis videretur, domino esse solvendum.' Id scriba non accepit. Libri in comitio, igne a victimariis facto, in con- 6 spectu populi cremati sunt.

Comburuntur.

30. Magnum bellum ea aestate coortum in Hispania citeriore. Ad quinque et triginta millia hominum, quantum nunquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. Is, quia armare iuventutem Celtiberos audierat, et ipse, quanta poterat, a sociis auxilia contraxerat; sed nequaquam numero militum hostem aequabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, et castra locavit ad oppidum Aeburam, modico 7 praesidio in urbe posito. Paucis post diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, sub colle posuerunt castra. Quos ubi adesse praetor Romanus sensit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quam proxime succedere ad vallum iussum, ut viseret, quanta essent; pugna abstineret, reciperetque sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita, ut praeceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hae duae turmae ostenderentur: dein subducerentur, ubi equitatus hostium castris procucurrissent. Postremo Celtiberi, omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus

Bellum in Hispania citeriore.

eum legerat scribam, et uni e decuriis scribarum ascripserat. Hinc patet quaestoribus ius fuisse legendorum scribarum. Idem iuris habuisse praetores et aediles curules docet Cicero pro Cluent. 126. Porro scribarum ordo in decurias distributus erat. Igitur quicunque legebatur scriba, in unam ex illis decuriis contribuebatur. CREV.

4 *Dissolvendarum religionum*] Ad dissolvendas religiones spectare. cf. supr. iii. 24.

5 *Integra sua gratia*] Ita ut ille eundem apud se gratiae et amicitiae gradum teneret. CREV.

6 *Victimariis*] Victimarii erant sacerdotum ministri, qui victimas ligabant, et cultrum, aquam, et molam salsam parabant, ceteraque quae sacris necessaria erant. CREV.

7 *Aeburam*] Ita recte emendavit Sigonius pro vulg. *Eburiam*, Stephanum auctorem secutus. Aebura oppidum prope Tagum erat.

omnis et aptus pugnae. Ibi stetere Hispani hostem exspectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum: et illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. Inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnae copia non fiebat: equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. Pone castra utrique pabulatum et lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Praetor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra et sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem iubet, qui ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. Nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium, praefectum socium, ad 8 vallum hostium cum equitibus extraordinariis sinistrae alae mittit. Quos ubi et propius accedere, et plures, quam soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris: simul et peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, uti praeceptum erat, ubi primum fremitum equestrem audivit, avertit equos, et castra repetit. Eo effusius sequi hostes. Primo equites, mox et peditum 9 acies aderat, haud dubia spe, castra eo die se oppugnaturos. Quingentos passus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus satis abstractos eos a praesidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnae excitandum sublato, sed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. Nec morati sunt, quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: ubi quinque millium armatorum, non amplius, relictum erat praesidium. Quos quum et paucitas sua, et multitudo hostium, et improvisa res terruisset, prope sine certamine capiuntur castra. Castris, quae pars maxime a pugnantibus conspici poterat, iniecit Acilius ignem. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conspexere: deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, et tum quum maxime ardere. Unde illis terror, inde Romanis animus crevit. Iam clamor suorum vincentium accidebat, iam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. Ceterum, postquam receptus pulsis nullus erat, nec usquam, nisi in certamine, spes, pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media urgebantur acriter

U. C. 571.
A. C. 181.

31.
Vincuntur Celtiberi.

32.

8 *Cum equitibus extraordinariis*] cf. Supr. xxvii. 12.

9 *Oppugnaturos*] Gronovii emendationem *expugnaturos* Bekker. recepit, probante Drakenborchio.

U. C. 571. A. C. 181. a quinta legione. Adversus laevum cornu, in quo sui ge- 1 neris provincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam prope erat, ut sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. Simul ab oppido Aebura, qui in praesidio relicti erant, in medio ardore pugnae advenerunt, et Acilius ab tergo erat. Diu in medio caesi Celtiberi: qui supererant, in omnes passim partes capessunt fugam. Equites, bipartito in eos emissi, magnam caedem edidere. Ad viginti tria millia hostium eo die caesa: capta quattuor millia et septingenti, cum equis plus quingentis, et signa militaria octoginta octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paullo plus ducenti, socium Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme et quadringenti ceciderunt. Praetor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis iussus. Postero die spolia de hostibus lecta, et pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat.

33. Contrebia capta.

Sauciis deinde in oppidum Aeburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductae legiones. Ea urbs circumsessa, quum a Celtiberis auxilia arcessisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sint, sed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viae et 2 inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem venit. Flaccus quoque, tempestatibus foedis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent, postquam castra nulla extra moenia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, et incompositos adorti fuderunt. Quae res ad resistendum 3 eos et ad capessendam pugnam impediit, quod non uno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnae parti ad fugam saluti fuit. Sparsi enim toto passim campo se diffuderunt: nec usquam confertos eos hostis circumvenit. Tamen ad duodecim millia sunt caesa: capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, signa militaria

1 *Sui generis provincialia*] Copias auxiliares in provincia collectas, ex eodem genere, ex quo ipsi erant, i. e. Hispanos. Crev.

2 *Inexplicabiles*] sc. Ex quibus incedentes ob lutum ab imbribus ortum sese quasi explicare non possunt. Rasch.

3 *Quae res . . . eadem*] Eadem res magnae parti saluti fuit, quae impedimento fuerat ad pugnam, nempe quod non uno agmine veniebant, nec circa signa ex disciplina conglobati, sed disiecti dissipatique. Crev.

sexaginta duo. Qui palati e fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiae et suam cladem narrando, averterunt: extemplo in vicos castellaque sua omnes dilapsi. Flaccus, a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa castella expugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit. Haec in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in ulteriore, Manlius praetor secunda aliquot proelia cum Lusitanis fecit.

U. C. 571.
A. C. 181.

34.
Aquileia colonia.

4 Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum est deducta. Tria millia peditum quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. Tresviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Aedes duae eo anno dedicatae sunt: una Veneris Erycinae ad portam Collinam: dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir: (vota erat ab consule L. Porcio, Ligustino bello.) altera, in foro olitorio, Pietatis. Eam aedem dedicavit M'. Acilius Gla-5 brio duumvir: statuamque auratam, quae prima omnium 6 in Italia statua aurata est, patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam aedem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset: locaveratque idem ex senatusconsulto.

Prima aurata statua.

Per eosdem dies, quibus hae aedes dedicatae sunt, L. Aemilius Paullus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Transtulit coronas aureas quinque et viginti: nec praeterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. Captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. Aeris trecenos militibus divisit. Auxerunt eius triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: 'ita in animum 'induxisse Ligurum gentem, nulla unquam arma, nisi im-'perata a populo Romano, sumere.' Responsum a Q. Fabio praetore est Liguribus iussu senatus: 'Orationem 'eam non novam Liguribus esse: mens vero ut nova et 'orationi conveniens esset, ipsorum id plurimum referre. 'Ad consules irent, et, quae ab iis imperata essent, facerent: 'nulli alii, quam consulibus, senatum crediturum esse, sin-'cera fide in pace Ligures esse.' Pax in Liguribus fuit.

Triumphus L. Aemilii Paulli.

Pacem petunt Ligures.

4 *In agro Gallorum*] Haud procul Venetia. Ita dictus erat hic ager, quia Galli Transalpini eum occupaverant supr. xxxix. 22. et 45. et postea Romanis sese dediderant, ibid. 54. Voces *in agro* non ad *deducta est*, sed ad *Aquileia colonia* referendae sunt.

5 *Quae prima omnium*] Antea quidem omnes ex aere nudo statuebantur. Signa aurata iam supr. xxxviii. 35. memorantur. Ceterum Gronovius pro *statua aurata est* legendum *statuta aurata est* censet.

6 *Is erat*] Refer *τὸ is* ad patrem Glabrionem, cui statua posita est, non ad filium, qui posuit. Quod et satis patet ex ipsis Livii verbis, et clare omnino exprimitur a Val. Max. ii. 5. Crev.

U. C. 571. A. C. 181. In Corsica pugnatum est cum Corsis. Ad duo millia eorum M. Pinarius praetor in acie occidit: qua clade compulsi obsides dederunt, et cerae centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, et cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda proelia facta. Carthaginiensibus eodem anno centum obsides redditi, pacemque cum iis populus Romanus, non ab se tantum, 7 sed ab rege etiam Masinissa, praestitit; qui cum praesidio armato agrum, qui in controversia erat, obtinebat.

35. Otiosam provinciam consules habuerunt. M. Baebius, U. C. 572. A. C. 180. comitiorum causa Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Luscum et C. Calpurnium Pisonem. Praetores exinde facti, Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Maenius. Ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt.

A. Postumio, C. Calpurnio Coss.

Principio eius anni, quo A. Postumius Albinus et C. Calpurnius Piso consules fuerunt, ab A. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, et duo tribuni militum, T. Maenius et L. Terentius Massiliota. Hi, quum duo secunda proelia, deditionem Celtiberiae, confectam provinciam nuntiassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, 'ut ob res prospere 'gestas diis immortalibus honos haberetur:' deinde, 'ut Q. 'Fulvio decedenti de provincia deportare inde exercitum, 'cuius forti opera et ipse et multi ante eum praetores usi 'essent, liceret; quod fieri, praeterquam quod ita deberet, 'etiam prope necessarium esse. Ita enim obstinatos esse 8 'milites, ut non ultra retineri posse in provincia viderentur, 'iniussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut 'in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem ex-'arsuri.'

Provinciae. Consulibus ambobus provinciam Ligures esse senatus iussit. Praetores inde sortiti sunt. A. Hostilio urbana, T. Minucio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Maenio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Postumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia spoliaretur, 'Quaero,' inquit, 'de te, L. Minuci, quum confectam pro-'vinciam nunties, existimesne, Celtiberos perpetuo in fide 'mansuros, ita ut sine exercitu ea provincia obtineri possit?

7 *Pacemque cum iis*] Praepositionem *cum* delendam Gronovius censet. *Pacemque tum iis* codex Harl. exhibet, quam lectionem recepit Bekker.

8 *Necessarium esse*] Ita emendavit Gronovius pro vulg. *esset*.

9 'Si neque de fide barbarorum quicquam recipere aut affir- U. C. 572.
'mare nobis potes, et habendum illic utique exercitum A. C. 180.
'censes; utrum tandem auctor senatui sis supplementum
'in Hispaniam mittendi, ut ii modo, quibus emerita stipen-
'dia sint, milites dimittantur, veteribus militibus tirones
'immisceantur? an, deductis de provincia veteribus legio-
1 'nibus, novas conscribendi et mittendi; quum contemptum
'tirocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum
'possit? Dictu, quam re, facilius sit, provinciam ingenio
'ferocem, rebellatricem, confecisse? Paucae civitates, ut
'quidem ego audio, quas vicina maxime hiberna premebant,
'in ius ditionemque venerunt; ulteriores in armis sunt.
'Quae quum ita sint, ego iam hinc praedico, Patres con-
'scripti, me exercitu eo, qui nunc est, rempublicam admi-
'nistraturum: si deducat secum Flaccus legiones, loca pa-
'cata me ad hibernacula lecturum, neque novum militem
'ferocissimo hosti obiecturum.' Legatus ad ea, quae inter- 36.
rogatus erat, respondit: 'Neque se, neque quemquam
'alium divinare posse, quid in animo Celtiberi haberent,
'aut porro habituri essent. Itaque negare non posse, quin
'rectius sit, etiam ad pacatos barbaros, nondum satis assue-
'tos imperio, exercitum mitti. Novo autem, an vetere ex-
'ercitu opus sit, eius esse dicere, qui scire possit, qua fide
'Celtiberi in pace mansuri sint; simul et qui illud explo-
'ratum habeat, quieturos milites, si diutius in provincia re-
'tineantur. Si ex eo, quod aut inter se loquantur, aut
'succlamationibus apud concionantem imperatorem signifi-
'cent, quid sentiant, coniectandum sit; palam vociferatos
'esse, aut imperatorem in provincia retenturos, aut cum eo
'in Italiam venturos esse.' Disceptationem inter praeto-
2 rem legatumque consulum relatio interrupit; qui suas
ornari provincias, priusquam de praetoris exercitu ageretur,
aequum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est
decretus: binae legiones Romanae cum suo equitatu, et
3 socium Latini nominis, quantus semper numerus, quinde-
cim millia peditum et octingenti equites. Cum hoc exer-

9 *Quicquam recipere*] Certo promittere, polliceri. cf. supr. vii. 14.

1 *Quum contemptum tirocinium*] Quum timendum sit, ne exercitus, e tironibus conscriptus, quia is fere ab hoste contemni solet, vel mitioris ingenii barbaros ad rebellandum excitet.

2 *Suas ornari provincias*] Decerni ea quae suis provinciis opus essent. Verbum *ornari* proprium est hac in re. Crev.

3 *Quantus semper numerus*] *Quantus tum semper* emendat Lipsius de Mil. Rom. ii. 7. ut Livii verba ad illa tempora astringat. Sed Dukerus numerum militum, quos socii darent, nunquam finitum fuisse, ne illis quidem temporibus, ad quae Lipsius h. l. respici putat, monet. Haud scio an vox *semper* incuriose posita sit, ut quae *plerumque*, i. e. nisi senatus aliter speciatim pro occasione decreverit, hunc numerum conscriptum fuisse intelligat. cf. supr. 18.

U. C. 572. A. C. 180. citu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, mandatum est. P. Cornelio et M. Baebio prorogatum imperium, iussique provincias obtinere, donec consules venissent: tum imperatum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. Novam legionem ei quinque millium et ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scribere iussi; et mille praeterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites: et sociis nominis Latini imperare septem millia peditum, trecentos equites. Cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. 4 Fulvio permissum, ut, qui milites, ante Sp. Postumium, Q. Marcium consules, cives Romani sociive, in Hispaniam transportati essent, et, praeterea, supplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quam decem millia, et quadringenti pedites, sexcenti equites essent; et socium Latini nominis duodecim millia, sexcenti equites, quorum forti opera duobus adversus Celtiberos proeliis usus Q. Fulvius esset, eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretae, quod is prospere rempublicam gessisset: et ceteri praetores in provincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones, praeter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erant, eo anno esse placuit. Et is ipse exer- 5 citus aegre explebatur propter pestilentiam, quae iam tertium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

Pestis in Italia.

37. Praetor Ti. Minucius, et haud ita multo post consul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum illustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi coepta est. C. Servilius pontifex maximus piacula irae deum conquirere iussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Aesculapio, Saluti dona vovere, et dare signa inaurata; quae vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causa in urbe et per omnia fora conciliabulaque edixerunt: maiores duodecim annis, omnes coronati et lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanae insinuaverat suspicio animis; et veneficii quaestio ex 6

Calpurnius Cos. moritur.

4 *Q. Fulvio permissum, ut*] Q. Fulvio permissum est, ut deportaret secum in Italiam eos milites, qui ante Sp. Postumium et Q. Marcium consules in Hispaniam transportati essent; et praeterea, quanto numero, post supplementum adductum, duae legiones excederent decem millia et quadringentos pedites, sexcentos equites, quanto item numero socialis exercitus superaturus esset duodecim millia peditum, sexcentos equites, eum numerum peditum equitumque Q. Fulvius secum quoque deportaret, eos potissimum deligendo, quorum forti opera usus esset. Crev.

5 *Is ipse exercitus*] Haec verba refer ad *octo legiones.* Is ipse numerus legionum, etsi non magnus, aegre tamen explebatur. Crev.

6 *Veneficii quaestio*] Similes quaestiones Romae habitae sunt supr. viii. 18.

senatusconsulto, quod in urbe, propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio praetori, qui in locum Ti. Minucii erat suffectus; ultra decimum 7 lapidem per fora conciliabulaque C. Maenio, priusquam in Sardiniam provinciam traiiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime: necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur. Ut quidem filius eius Q. Fulvius Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis coepit esse: et testes exsistebant, qui post declaratos consules Albinum et Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, et exprobratum ei a matre dicerent, quod iam ei tertium negatus consulatus petenti esset, et adiecisse, 'pararet se ad petendum; intra duos 'menses effecturam, ut consul fieret.' Inter multa alia testimonia, ad causam pertinentia, haec quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hostilia damnaretur.

U. C. 572. A. C. 180. Quaestio de veneficiis. Cos. Calpurnii mors suspecta. Privignus ei suffectus. Uxor eius damnata.

38. Veris principio huius, dum consules novos delectus Romae tenet, mors deinde alterius, et creandi comitia consulis in locum eius, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius et M. Baebius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non exspectassent bellum, improviso oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius et Baebius statuerunt, nullum alium ante finem rati fore Ligustini belli. Ager publi-8 cus populi Romani erat in Samnitibus, qui Taurasinorum [fuerat. In eum quum] traducere Ligures Apuanos vellent, 9 edixerunt, 'Ligures Apuani de montibus descenderent, 'cum liberis coniugibusque: sua omnia secum portarent.' Ligures, saepe per legatos deprecati, ne penates, sedem, in qua geniti essent, sepulcra maiorum, cogerentur relinquere, arma, obsides pollicebantur. Postquam nihil impetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorum

Apuani in Samnium transducti.

7 *Per fora conciliabulaque*] cf. Supr. xxv. 5.

8 *Qui Taurasinorum* [*fuerat. In eum quum*] *traducere*] Verba, quae uncis inclusa sunt, ex Sigonii coniectura sunt adiecta. De Taurasinorum nomine dubitatur. In vet. edit. pro *Taurasinorum* legitur, teste Gronovio, *Tauraninorum.* Tauraniae oppidi mentionem facit Plinius, H. N. iii. 5. Crev. Asteriscis modo hanc lacunam indicavit Gronovius, quem auctorem secutus est Bekker.

9 *Ligures Apuani de montibus descenderent*] Ita emendavit Muretus pro vulg. *Ligures ab Anido montibus descendere.* Verum hunc extremum quadragesimum librum Sigonius et alii testantur ex unico exemplari, in Germania servato, descriptum esse. Itaque mirandum non est, ut Crevierius monet, quod is pluribus in locis deformatus reperiatur.

U. C. 572. A. C. 180. capitum cum feminis puerisque. Argenti data centum et quinquaginta millia, unde, in novas aedes, compararent, [1] quae opus essent. Agro dividendo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius et Baebius praepositi: postulantibus tamen ipsis, quinqueviri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re, quum veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. Tantum hostes ducti [2] ante currum: quia, nec quod ferretur, neque quod duceretur captum, neque quod militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat.

Triumphus nullo bello gesto.

39. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul, quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiae agrum, unde ad deditionem non venerant, instituit vastare. Qua re irritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum: et, clam comparatis copiis, saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegae Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret: [3] 'ibi dimitti veteranos, supple-'mentaque distribuere, et ordinare omnem exercitum sese 'velle.' Dies quoque, et ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Haec nova allata res, omissis, quae agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coegisset, barbari, causae ignari, suam defectionem et clam comparata arma sensisse eum, et pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Ubi eum saltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos invaserunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones stare omnes, suo quemque loco, et arma expedire iubendo, sedavit: et, sarcinis iumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut locus postulabat, sine ulla trepidatione instruxit; 'cum bis deditis rem esse' ad- [4]

Res Hispaniae.

Hispani Flacco insidiantur.

1 *In novas aedes*] Imo *sedes*, qua voce continebuntur et domus et agri. CREV.

2 *Tantum hostes*] *Obsides* emendandum *coniicit* Gronovius, quum nulli *hostes* essent. Crevierius aut hanc emendationem probandam censet, aut per vocem *hostes* intelligendos esse illos, qui se dedidisse supr. memorantur.

3 *Ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret*] Sensus est, ut iuberet Q. Fulvium adducere exercitum in urbem Tarraconem. Sed dubitamus an locutio satis congrua et ex usu bonae Latinitatis habenda sit. Nullum certe aliud eius exemplum novimus. CREV.

4 *Bis deditis*] At quomodo *bis deditis*? nisi imperator pro duplici deditione numerari voluerit, tum quod urbs Contrebia in deditionem venerit, tum quod maxima pars Celtiberorum deditionem fecerit. cf. supr. 33. DRAK.

monens. 'Scelus et perfidiam illis, non virtutem, nec ani- U. C. 572.
5 'mum accessisse. Reditum ignobilem in patriam, clarum A. C. 180.
'ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti
'caede hostium gladios, et manantia sanguine spolia, Ro-
'mam ad triumphum delaturos.' Plura dici tempus non patiebatur. Invehebant se hostes, et in partibus extremis iam pugnabatur: deinde acies concurrerunt. Atrox ubique proelium, sed varia fortuna erat. Egregie legiones, nec 6 segnius duae alae pugnabant; externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere, urgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinata acie et signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt. Quo tantum valent genere pugnae, 7 ut, quacunque parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. Tunc quoque turbatae legiones sunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conspexit, equo advehitur ad legionarios equites: et, 'Ecquid auxilii in 'vobis est? Actum iam de hoc exercitu erit?' Quum undique acclamassent, 'Quin ederet, quid fieri velit; non 'segniter imperium exsecuturos: Duplicate turmas,' inquit, 'duarum legionum equites, et permittite equos in cuneum 'hostium, quo nostros urgent. Id cum maiore vi equorum 'facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod saepe 'Romanos equites cum magna laude fecisse sua, memoriae 'proditum est.' Dicto paruerunt, detractisque frenis bis 8 ultro citroque cum magna strage hostium, infractis omnibus hastis, transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, et, prope omissa pugna, locum 9 fugae circumspicere. Et alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, et ipsi, virtute eorum accensi, sine ullius imperio in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, et imperator Romanus, aversos 1 hostes contemplatus, aedem Fortunae Equestri, Iovique

40.

Caeduntur.

5 *Reditum ignobilem*] sc. Quum milites, qui ex provincia Romam deducuntur, in itinere ab hostibus non infestantur. DRAK.

6 *Externa auxilia*] sc. Auxilia provincialia, supr. 32. sed in hoc loco distingui monet Crevier. tria genera militum in exercitu Romano, *legiones* scilicet e civibus Romanis conscriptas; *alas* e sociis et nomine Latino; et *externa auxilia*, ex aliis gentibus, quae in hoc loco ex Hispanis constabant, quoniam simili armatura cum Celtiberis hostibus fuisse dicuntur.

7 *Perculere*] Supple *hostem*. DUK.

8 *Infractis*] A verbo *infringere*, supr. xxxviii. 16. Quippe si redeuntium omnes hastas infractas, i. e. fractas, fuisse dicamus, manifestum erit indicium, omnes eos cum hoste congressos esse, ut Drakenborchius monet.

9 *Alarii equites*] Equites socii.

1 *Fortunae Equestri*] Hoc cognomen mire interpretes torsit, quum apud Tacit. Ann. iii. 71. nullum Fortunae delubrum tali cognomento ante Tiberium imperantem fuisse legimus. Sed hunc nodum ita expediunt Freinshemius aliique, scilicet potuisse antiquitus exstructam fuisse tali cognomento aedem, mox incendio perisse,

U. C. 572. A. C. 180. Optimo Maximo ludos vovit. Caeduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem et septem millia hostium caesa eo die traduntur: vivi capti plus quattuor millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. Victoria non sine iactura militum fuit. Quadringenti septuaginta duo milites Romani, socium ac Latini nominis mille decem et novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. Ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius praetor, qui biduo ante venerat, obviam processit: gratulatusque est, quod rempublicam egregie gessisset. Cum summa concordia, quos dimitterent, quosque retinerent milites, composuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves impositis, Romam est profectus: Sempronius in Celtiberiam legiones duxit.

41. Res in Liguria gestae.

Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diversis partibus. Postumius prima et tertia legione Balistam Suismontiumque montes obsedit: et, premendo praesidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, secunda et quarta legione adortus a Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominum in naves impositos, praeter oram Etrusci maris Neapolim transmisit. Inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Postumio vineae caesae, frumentaque deusta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Postumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui Pisas indictus erat, praeerant A. Postumius et frater Q. 9 Fulvii M. Fulvius Nobilior. Secundae legionis Fulvius tribunus militum erat. Is mensibus suis dimisit legionem, 1 iureiurando adactis centurionibus, aes in aerarium ad quae- 2

ac demum post Tiberii tempora restitutam esse. cf. Donat. de Urb. Rom. iii. 22. Nardin. Rom. Vet. iv. 3.

9 *Frater Q. Fulvii*] Hic M. Fulvius Nobilior frater germanus fuit illius Q. Fulvii Flacci, qui consul futurus est proximo anno, et quinquennio post censor, a quo et senatu motus est. cf. infr. xli. 27. Idem frater patruelis fuit Q. Fulvii Flacci, qui consul est hoc ipso anno. CREV.

1 *Is mensibus suis*] Docet Polybius vi. 32. tribunos militum inter se comparare solitos, ut e sex tribunis, qui in quamque legionem erant, bini alterna vice semestris spatii menses duos imperarent. Quum igitur imperandi vices ad Fulvium pervenissent, is suis mensibus, id est, suo bimestri legionem dimisit. Haec fere Turnebus Advers. xxx. 24. CREV.

3 *Aes in aerarium*] Intellige stipendium militare, quod iam a quaestoribus numeratum iubet Fulvius in aerarium referri, tanquam nihil pertinens ad eos milites qui dimittebantur. CREV.

U. C. 572. A. C. 180.

stores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte 3 erat profectus) Aulo nuntiatum est, cum equitibus expeditis 4 secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas: de ceteris consulem certiorem fecit. Eo referente, senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur ultra Novam Carthaginem: literaeque ei datae sunt a consule ad P. Manlium in Hispaniam ulte- 5 riorem deferendae. Milites iussi ad signa redire. Causa ignominiae, uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum: qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaque eius vendere consul iussus.

42. Eodem anno L. Duronius, qui praetor anno superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundisium redierat, inde, in portu relictis navibus, quum venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi causam avertit. 'Ex regno eius omnes naves esse, quae superi maris oram 'depopulatae essent. De his rebus se legatos misisse, nec 'conveniendi regis potestatem factam.' Venerant Romam legati a Gentio, qui, 'quo tempore Romani conveniendi 'regis causa venissent, aegrum forte eum in ultimis partibus 'fuisse regni' dicerent. 'Petere Gentium ab senatu, ne 'crederent confictis criminibus in se, quae inimici detulis- 'sent.' Ad ea Duronius adiecit, multis civibus Romanis et sociis Latini nominis iniurias factas in regno eius; et cives Romanos dici Corcyrae retineri. Eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium praetorem cognoscere: neque ante Gentio regi legatisve eius responsum reddi.

Sacerdotes mortui et suffecti.

Inter multos alios, quos pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est: in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hispa- 6 nia redierat, triumvir epulo: Q. Fulvius M. F. in locum 7 eius triumvir cooptatus, tum praetextatus erat. De rege 8 sacrifico sufficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellae con-

Contentio de rege sacrifico.

3 *Aulo nuntiatum est*] A. Postumio, qui tribunus militum cum M. Fulvio exercitui praeerat. Olim hic edebatur *Fulvio nuntiatum est.* At patet ex ipsa rei narratione, nec Fulvium tribunum militum, nec Fulvium consulem hic intelligi posse. Itaque recte emendavit Sigonius *Aulo.* CREV.

4 *Deduxit*] Emendationem Gronovii *reduxit,* Crevierio probatam, recepit Bekker.

5 *Causa ignominiae*] Dirutum aere militem antiqui dicebant, cui stipendium ignominiae causa non erat datum, quod aes diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. FESTUS.

6 *Triumvir epulo*] cf. Supr. xxxiii. 42.

7 *Praetextatus erat*] Puer etiamnum togam praetextam gerens. Perrarum erat apud Romanos adolescentibus sacerdotia mandare. cf. supr. xxix. 38.

8 *Rege sacrifico*] Pro *sacrifico* fortasse *sacrificulo* legendum coniicit Drakenborchius. cf. supr. ii. 2. vi. 41. Ceterum *rex sacrorum* appellatur supr. xxvii. 36.

U. C. 572. A. C. 180.

tentio inter C. Servilium pontificem maximum fuit et L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem; quem, ut inauguraret, pontifex magistratu sese abdicare iubebat: 9 recusantique id facere ob eam rem multa duumviro dicta a pontifice; deque ea, quum provocasset, certatum ad populum. Quum plures iam tribus, intro vocatae, dicto esse 1 audientem pontifici duumvirum, iuberent, multamque remitti, si magistratu se abdicasset; ultimum de coelo, quod 2 comitia turbaret, intervenit. Religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellae. P. Cloelium Siculum inaugurarunt, qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni et C. 3 Servilius Geminus pontifex maximus decessit: idem decemvir sacrorum fuit. Pontifex in locum eius a collegio cooptatus est Q. Fulvius Flaccus: at pontifex maximus M. 4 Aemilius Lepidus, quum multi clari viri petissent: et decemvir sacrorum Q. Marcius Philippus in eiusdem locum est cooptatus. Et augur Sp. Postumius Albinus decessit. In locum eius P. Scipionem, filium Africani, augures coop- 5 tarunt.

Cumanis eo anno petentibus permissum, ut publice La- 6 tine loquerentur, et praeconibus Latine vendendi ius esset.

43. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiae ab senatu actae. Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. et P. Popillii Laenates. A C. Maenio praetore (cui, provincia Sardinia quum evenisset, additum erat, ut quaereret de veneficiis longius ab urbe decem millibus passuum) literae allatae, 'Se iam tria millia homi- 'num damnasse, et crescere sibi quaestionem indiciis: aut 'eam sibi esse deserendam, aut provinciam dimittendam.'

Q. Fulvius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum 7

9 *Magistratu sese abdicare iubebat*] Quia nempe non licebat regem sacrorum ullum magistratum gerere.

1 *Tribus, intro vocatae*] Vocatae in ovile, ut ferrent suffragia.

2 *Ultimum de coelo*] Postremum signum, quod comitia turbaret, sc. tonitru, vel fulgur, de coelo intervenit.

3 *Qui secundo loco inauguratus erat*] Nempe pontifex, ut Crevierio videtur, qui aut haec verba vitiata, aut breviter atque adeo obscure hic indicari morem aliquem Romanorum nobis incognitum censet.

4 *At pontifex maximus*] Pontifex maximus non cooptabatur a collegio pontificum, sed a populo tributis comitiis creabatur. Crev. cf. supr. xxv. 5.

5 *Filium Africani*] Fuerunt Africano duo filii, maior natu Publius, minor Cneius; quorum Publius, qui hoc loco augur cooptatus est, ut vir summo ingenio praeditus celebratur apud Cic. in Brut. 19. in Caton. 11. Quum nullos liberos haberet, Aemilianum, sc. P. Scipionem Africanum minorem, adoptavit. Doer.

6 *Latine loquerentur*] Cumani Graece antiquitus, Osce recentius loquebantur. cf. Niebhr. i. n. 291.

7 *Q. Fulvius Flaccus . . . consul est creatus cum L. Manlio Acidino*] Hos fratres germanos fuisse testantur et tabulae Capitolinae, et Velleius ii. 8. qui et hoc ad suam aetatem unicum fuisse exemplum observat. L. Manlius per adoptionem in Manliam gentem transierat. Ambo orti erant ex illo Q. Fulvio, qui Capuam ceperat. Crev.

magna fama gestarum rerum: qui, quum extra urbem triumphi causa esset, consul est creatus cum L. Manlio Acidino; et post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans urbem est invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quattuor: praeterea auri 8 pondo triginta unum; et signati Oscensis nummum centum septuaginta tria millia ducentos. Militibus de praeda quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, tantundem sociis Latini nominis, et stipendium omnibus duplex.

U. C. 572. A. C. 180. Q. Fulvii triumphus.

44.

9 Eo anno rogatio primum lata est ab L. Villio tribuno 1 plebis, quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque. Inde cognomen familiae inditum, ut Annales 2 appellarentur. Praetores quattuor post multos annos lege Baebia creati, quae alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Laevinus, Q. et P. Mucii Q. F. Scaevolae. Q. Fulvio et L. Manlio consulibus eadem provincia, quae superioribus, pari numero copiae peditum, equitum, civium, sociorum decretae. In Hispaniis duabus Ti. Sempronio et L. Postumio cum iisdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium est: et in supplementum consules scribere iussi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites; quinque millia sociorum

Lex annaria. Praetores quattuor. U. C. 573. A. C. 179. Q. Fulvio, L. Manlio Coss. Provinciae.

8 *Signati Oscensis*] De argento Oscensi cf. supr. xxxiv. 10.

9 *Ab L. Villio*] Nomen huius tribuni deformatum antea legebatur *L. Iulio.* Emendavit Sigonius.

1 *Quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque*] Manutius, libro de legibus Romanis, censet Villium de curulibus tantummodo magistratibus sanxisse. Idem probat ex Cicerone aliisque, legitimum aedilitatis curulis annum fuisse, septimum et trigesimum; praeturae, quadragesimum; consulatus, tertium et quadragesimum. Quaesturam non licuisse capere ante annum aetatis septimum et vigesimum colligitur ex Polybio, qui vi. 17. affirmat urbanum magistratum capiendi ius nemini fuisse, antequam dena stipendia emerita haberet. Auspicandae autem militiae annus legitimus fuit decimus septimus. Ceterum non ita accipienda sunt quae hic tradit Livius, quasi tum primum de legitima magistratuum capiendorum aetate aliquid sancitum fuerit. Nam supr. xxv. 2. tribuni plebis obstitisse memorantur Scipioni aedilitatem petenti, *quod nondum ad petendum legitima aetas esset.* At rursus T. Quinctius Flamininus, qui consulatum petiit nondum annos triginta natus, ut constat ex Plutarcho in eius vita, tamen per leges capere hunc magistratum posse iudicatur a senatu, supr. xxxii. 7. Haec inter se exempla si conferantur, non absurde fortasse poterimus suspicari ante legem Villiam sancitum tantummodo fuisse id quod ex Polybio retulimus, ne quis ullum magistratum caperet, antequam dena stipendia emerita haberet. Scipio enim, tum quum ei aedilitatem petenti obsistebatur, nondum per aetatem dena stipendia meruisse poterat; poterat Flamininus, tum quum consulatum petebat. Hoc si admittatur, apparebit proprie et accurate locutum esse Livium, dum dixit hoc primum anno rogationem latam esse, *quot annos nati quemque magistratum peterent caperentque.* Crev.

2 *Lege Baebia*] De hac lege multum disputant critici. Pighius et Hotomannus eam apud Festum in voce *Rogat* spectari existimant. Pighius a M. Baebio praetore ann. 561. U. C. illam latam fuisse coniicit, abrogatam autem ante ann. 576. U. C. Dukerus censet.

U. C. 573. A. C. 179.

Latini nominis, et quadringentos equites, P. Mucius Scaevola urbanam sortitus provinciam est; et ut idem quaereret de veneficiis in urbe, et propius urbem decem millia passuum: Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scaevola Siciliam, C. Valerius Laevinus Sardiniam.

Q. Fulvius consul, 'prius, quam ullam rem publicam 'ageret, liberare et se et rempublicam religione votis sol'vendis,' dixit, 'velle. Vovisse, quo die postremum cum 'Celtiberis pugnasset, ludos Iovi Optimo Maximo, et ae'dem Equestri Fortunae sese facturum: in eam rem sibi 'pecuniam collatam esse ab Hispanis.' Ludi decreti, et ut duumviri ad aedem locandam crearentur. De pecunia finitur, 'Ne maior causa ludorum consumeretur, quam [3] 'quanta Fulvio Nobiliori, post Aetolicum bellum ludos fa'cienti, decreta esset: neve quid ad eos ludos arcesseret, 'cogeret, acciperet, faceret, adversus id senatusconsultum, [4] 'quod L. Aemilio, Cn. Baebio consulibus de ludis factum 'esset.' Decreverat id senatus propter effusos sumptus, factos in ludos Ti. Sempronii aedilis, qui graves non modo Italiae ac sociis Latini nominis, sed etiam provinciis externis fuerant.

45. Hiems saeva.

Hiems eo anno nive saeva et omni tempestatum genere fuit: arbores, quae obnoxiae frigoribus sunt, deusserat cunctas: et ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit. Itaque Latinas mox subito coorta et intolerabilis tempestas [5] in monte turbavit: instaurataeque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas et in Capitolio aliquot signa prostravit, fulminibusque complura loca deformavit; aedem [6] Iovis Tarracinae, aedem Albam Capuae, portamque Ro- [7] manam: muri pinnae aliquot locis decussae erant. Haec inter prodigia nuntiatum et ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, iussi adire libros, edidere, quibus diis et quot hostiis sacrificaretur: et ob fulminibus complura loca deformata ad aedem Iovis ut supplicatio diem

3 *Quam quanta Fulvio*] cf. Supr. xxxix. 5.

4 *Adversus id senatusconsultum*] De hoc senatusconsulto nihil suo loco dixit Livius. Optandum esset ut, quid eo decretum fuerit, accuratius explicasset. Nunc id tantummodo apparet, obviam ire voluisse Patres effusis ludorum sumptibus, qui iam graves esse sociis et provinciis incipiebant. CREV.

5 *Latinas mox*] Mox, id est, paullo post hiemem exactam, *Latinas* ferias . . . *tempestas in monte* Albano *turbavit*. Nisi forte legendum sit *nox subito coorta*, atris nimirum nubibus coelum obscurantibus. CREV. Ceterum si *nox* reponatur, haud scio an illa vox hoc loco, quemadmodum supr. vii. 28. pro solis defectu a nostro usurpetur. cf. supr. xxxviii. 36.

6 *Aedem Albam*] Quae supr. xxxii. 9. memoratur.

7 *Portamque Romanam*] Intellige portam urbis Capuae *Romanam* dictam, fortasse quod per eam via Romam duceret, quemadmodum Romae per portam illam Capenam via Capuam ducebat.

unum esset. Ludi deinde votivi Q. Fulvii consulis per dies decem magno apparatu facti. U. C. 573. A. C. 179.

Censores.

Censorum inde comitia habita. Creati M. Aemilius Lepidus pontifex maximus et M. Fulvius Nobilior, qui ex Aetolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiae erant, saepe multis et in senatu et ad populum atrocibus celebratae certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus est, censores in Campo ad aram Martis sellis curulibus consederunt; quo repente principes senatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Caecilius Metellus verba fecit. 'Non obliti sumus, censores, vos 'paullo ante ab universo populo Romano moribus nostris 'praepositos esse: et nos a vobis et admoneri, et regi, non 'vos a nobis debere. Indicandum tamen est, quid omnes 'bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. 'Singulos quum intuemur, M. Aemili, M. Fulvi, neminem 'hodie in civitate habemus, quem, si revocemur in suffra'gium, velimus vobis praelatum esse: ambo quum simul 'aspicimus, non possumus non vereri, ne male comparati

46. Metelli oratio ad Censores.

8 'sitis, nec tantum reipublicae prosit, quod omnibus no'bis egregie placetis, quam, quod alter alteri displicetis, 'noceat. Inimicitias per annos multos vobis ipsis graves 'et atroces geritis: quae periculum est, ne ex hac die no'bis et reipublicae, quam vobis, graviores fiant. De qui'bus causis hoc timeamus, multa succurrunt, quae diceren-
9 'tur; nisi forte implacabiles fueritis,* implicaverint animos 'vestros. Has ut hodie, ut in isto templo, finiatis simul'tates, quaesumus vos universi; et, quos coniunxit suffra'giis suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gra'tiae coniungi a nobis sinatis. Uno animo, uno consilio 'legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lus'trum condatis: quod in omnibus fere precationibus nun'cupabitis verbis, Ut ea res mihi collegaeque meo bene et 'feliciter eveniat, id ita ut vere, ut ex animo velitis eve'nire: efficiatisque, ut, quod deos precati eritis, id vos 'velle etiam homines credamus. T. Tatius et Romulus, 'in cuius urbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi 'concordes regnarunt. Non modo simultates, sed bella 'quoque finiuntur: ex infestis hostibus plerumque socii 'fideles, interdum etiam cives fiunt. Albani, diruta Alba, 'Romam traducti sunt: Latini, Sabini in civitatem accepti.

8 *Nec tantum ... quam*] cf. Supr. xxxvii. 51.

9 *Nisi forte implacabiles fueritis,* implicaverint animos vestros*] Asteriscum huic loco apposuit Sigonius. Gronovius coniicit *nisi forte placabiles gravius implicarent animos vestros* sc. nisi dicta mea animos vestros, nunc satis placabiles, acrius irritarent. Sed locum desperatum esse censent Crevier. et Drakenborch.

U. C. 573. A. C. 179.

'Vulgatum illud, quia verum erat, in proverbium venit: 'Amicitias immortales, mortales inimicitias debere esse.' Fremitus ortus cum assensu, deinde universorum voces idem petentium, confusae in unum, orationem interpellarunt. Inde Aemilius questus quum alia, tum bis a M. Fulvio se certo consulatu deiectum. Fulvius contra queri, se ab eo semper lacessitum, et in probrum suum sponsionem factam. [1] Tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum civitatis futuros. Omnibus instantibus, qui aderant, dextras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. Et cura super tali re principum, et facilitas censorum egregie comprobata ab senatu et laudata est. Censoribus deinde postulantibus, ut pecuniae summa sibi, qua in opera publica uterentur, attribueretur, vectigal annuum decretum est. [2]

Censores positis odiis in amicitiam redeunt.

47. Eodem anno in Hispania L. Postumius et Ti. Sempronius propraetores comparaverunt ita inter se, ut in Vaccaeos per Lusitaniam iret Albinus, in Celtiberiam inde reverteretur; Gracchus, si maius ibi bellum esset, in ultima Celtiberiae penetraret. Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex improviso aggressus. Acceptis deinde obsidibus, praesidioque imposito, castella expugnare, [3] agros urere, donec ad praevalidam aliam urbem (Certimam appellant Celtiberi) pervenit. Ubi quum iam opera admoveret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo antiquae simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. Petierunt enim, ut sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accienda: [4] si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. [5] Permittente Graccho, ierunt, et post paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. Nihil prius petierunt a praetore, quam ut bibere sibi iuberet dari. Epotis primis poculis, iterum poposcerunt; magno risu circumstantium in tam rudibus et moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, 'Missi sumus,' inquit, 'a gente nostra, qui 'sciscitaremur, qua tandem re fretus arma nobis inferres?'

Res in Hispania gestae.

Simplicitas Hispanorum.

1 *Et in probrum suum sponsionem factam*] Et, litem quae sibi probro esset, per sponsionem ab Aemilio esse intentam. DOER. De sponsione cf. supr. xxxix. 43.

2 *Vectigal annuum*] Fortasse vectigal aliquod, quod in eam rem uno tantum anno penderetur. Quod ideo pluribus verbis non explicat Livius, quia res pervulgata erat et omnibus nota. CREV.

3 *Castella expugnare*] Ita Gronovius pro vulg. *oppugnare*, quod Bekker. tuetur.

4 *Auxilia accienda*] Ita emendavit Tan. Faber pro vulg. *accipienda*.

5 *Separatim eos ab illis se consulturos*] Haec stare non possunt. Gronovius coniicit: *separatim oppidanos sibi consulturos*. Mitius videretur delere vocem *eos*, et *se* mutare in *sibi*, ceteris intactis: *separatim ab illis sibi consulturos*. CREV.

U. C. 573.
A. C. 179.

Ad hanc percunctationem Gracchus, 'Exercitu se egregio 'fidentem venisse,' respondit; 'quem si ipsi visere velint, 'quo certiora ad suos referant, potestatem se iis facturum 'esse:' tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, et decurrere iubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessae urbi ferendo. Oppidani, quum ignes nocte e turribus nequicquam (quod signum convenerat) sustulissent, destituti ab unica spe auxilii, in deditionem venerunt. Sestertium quater et vicies ab iis est exactum, quadraginta nobilissimi equites: nec obsidum nomine, (nam militare iussi sunt) et tamen re ipsa, ut pignus fidei essent.

48.
Ad Alcen vincuntur Celtiberi.

Inde iam duxit ad Alcen urbem, ubi castra Celtiberorum erant, a quibus venerant nuper legati. Eos quum per aliquot dies, armaturam levem immittendo in stationes, lacessisset parvis proeliis, in dies maiora certamina serebat, ut omnes extra munitiones eliceret. Ubi, quod petebatur, 6 sensit effectum, auxiliorum praefectis imperat, ut, contracto certamine, tanquam multitudine superarentur, repente tergis datis, ad castra effuse fugerent: ipse intra vallum ad omnes portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, quum ex composito refugientium suorum agmen, post effuse sequentes barbaros conspexit. Instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. Itaque tantum moratus, ut suos refugere in castra libero introitu sineret, clamore sublato, simul omnibus portis erupit. Non sustinuere impetum necopinatum hostes. Qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. Nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium caesa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt.

49.
CIII. oppida recipit Gracchus.

Ab hoc proelio Gracchus duxit ad depopulandum Celtiberiam legiones: et, quum ferret passim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu iugum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit: praeda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem oppugnare institit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt: deinde, quum iam non armis modo, sed etiam operibus oppugnarentur, diffisi praesidio urbis, in arcem universi concesserunt. Postremo et inde, praemissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde praeda facta est. Multi captivi nobiles in potestatem

6 *Contracto*] Commisso. cf. supr. xxii. 28.

U. C. 573. A. C. 179. venerunt; inter quos et Thurri filii duo et filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis, qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit. Et primum quaesivit ab eo, 'ne sibi liceret ac suis vivere?' Quum praetor 'victurum' respondisset; quaesivit iterum, 'si cum Romanis militare liceret?' Id quoque Graccho permittente, 'sequar,' inquit, 'vos adversus veteres socios meos, quoniam illos ad me propiunt suspicere.' Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuvit. 7 8

50. Ergavica inde, nobilis et potens civitas, aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt: e qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque cum postea proelio ad montem Chaunum cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse; multos utrimque cecidisse: nec aliud magnopere, ne victos crederes, fecisse Romanos, nisi quod postero die lacessierint proelio manentes intra vallum; spolia per totum diem legerint: tertio die proelio maiore iterum pugnatum; et tum demum haud dubie victos Celtiberos, castraque eorum capta et direpta esse. Viginti duo millia hostium eo die esse caesa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum; et signa militaria septuaginta duo. Inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos fecisse. Eadem aestate et L. Postumium in Hispania ulteriore bis cum Vaccaeis egregie pugnasse scribunt: ad triginta et quinque millia hostium occidisse, et castra expugnasse. Propius vero est, serius in provinciam pervenisse, quam ut ea aestate potuerit res gerere. 9 1 2

7 *Quaesivit ab eo, ne sibi liceret*] Non improbabilis est Clerici coniectura: *quaesivit, anne sibi liceret.* Crev.

8 *Propiunt suspicere*] Gronovius suspicatur, *piguit respicere:* parum clare. Nobis satius videtur in eiusmodi locis silere, quam incertas admodum tentare coniecturas. Crev.

9 *Ne victos crederes, fecisse*] Locus in Germanico exemplari mire deformatus, quem Gronovius refinxit. Sensus est, nec aliud fere fecisse Romanos, unde appareat eos non fuisse victos.

1 *Manentes intra vallum*] sc. Celtiberos.

2 *Propius vero est, serius in provinciam pervenisse*] Non intelligimus quomodo id a Livio dici potuerit, qui Postumium superiore anno venisse in Hispaniam memoravit supr. 39. et hoc ipso anno non obscure indicat illum eodem tempore in Vaccaeos profectum esse, quo Gracchus in ultima Celtiberiae profectus est. Hoc et Glareanus observaverat. Ex eiusdem ad hunc locum nota apparet in iis quae proxime praecedunt habuisse olim editos *bis cum Bracaris*, non, ut nunc legitur, *cum Vaccaeis.* Quod cur mutatum fuerit, certe aliqua ratio reddi debuerat ab emendatoribus. Nobis illa mutatio necessaria fuisse non videtur. Bracari sunt populi ad Durium amnem, qui a Plinio aliisque memorantur. Crev.

U. C. 573. A. C. 179. 51. Censores legunt Senatum. Opera publica.

3 Censores fideli concordia senatum legerunt. Princeps lectus est ipse censor M. Aemilius Lepidus pontifex maximus: tres eiecti de senatu. Retinuit quosdam Lepidus a 4 collega praeteritos. Opera ex pecunia attributa divisaque inter se haec confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, 5 ingratum opus, quod praedia habebat ibi, privatamque 6 publicae rei impensam inseruerat. Theatrum et proscenium ad Apollinis, aedem Iovis in Capitolio, columnasque 7 circa poliendas albo locavit: et ab his columnis, quae incommode opposita videbantur, signa amovit: clipeaque de columnis, et signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fulvius plura et maioris locavit usus: portum et pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus et L. Mummius censores locaverunt 8 imponendos: basilicam post argentarias Novas et forum 9 piscatorium, circumdatis tabernis, quas vendidit in privatum; et forum, et porticum extra portam Trigeminam, et aliam post navalia, et ad fanum Herculis, et post Spei ad 1 Tiberim aedem Apollinis Medici. Habuere et in promiscuo praeterea pecuniam. Ex ea communiter locarunt 2 aquam adducendam, fornicesque faciendos. Impedimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque et vectigalia iidem multa 3 instituerunt: complura sacella publica, quae fuerant occu-

3 *Fideli concordia*] Ea concordia, quae probaret eos bona fide in gratiam redisse. Crev.

4 *A collega praeteritos*] Unius censoris iudicium neque ad senatorem senatu movendum, neque ad aliorum ordinum cives notandos valuisse Cic. pro Cluent. 43. ostendit. *Praeteritos* autem intelligo, quos *praeterire* Fulvius *voluit;* quia fideli concordia senatum legisse dicuntur. Drak.

5 *Ingratum opus*] sc. Invidiosum, quoniam molem illam publica impensa struebat, quo magis fructus praediorum suorum navibus facilius imponeret. Verum pro *inseruerat* Bekkerus vulgatam lectionem *insuerat* recepit.

6 *Theatrum et proscenium ad Apollinis*] Proscenium erat spatium, quod porrigitur ante scenam. In eo, vel inter illud et scenam, erigebatur pulpitum, quo prodibant actores, quum fabulas agerent. Crev.

7 *Poliendas albo*] Hae voces, si ad omnia praecedentia referendae sunt, Crevierio videntur difficultatem habere, quia tunc temporis nullum theatrum Romae stabile et mansurum fuisse constat. Itaque aut theatrum, licet pro occasione tantum exstructum, maiore apparatu iam praebendum locabatur, aut voces *albo poliendas* columnas potius spectare, de quibus signa amota sint, intelligamus.

8 *Basilicam post argentarias Novas*] Argentariae novae et forum Piscatorium, tanquam loca vicina supr. xxvi. 27. memorantur. Hoc loco circumdatas tabernas intelligimus illi basilicae, quae locatur aedificanda. Crev.

9 *In privatum*] In usum privatorum.

1 *Habuere et in promiscuo praeterea pecuniam*] Praeter eam pecuniam, quam diviserant inter se, habuerunt quoque aliquam attributae sibi pecuniae partem in promiscuo, qua communiter uterentur. *Praeterea* est ab Sigonio. Scriptus habuit *praetores.* Crev.

2 *Fornicesque faciendos*] Aquaeductus arcuato opere faciendos. Crev.

3 *Complura sacella publica, quae fuerant occupata a privatis*] Hic quoque depravatus erat codex unicus. Recepimus coniecturam Gronovii,

U. C. 573. A. C. 179. pata a privatis, publica sacraque ut essent, paterentque populo, curarunt. Mutarunt suffragia: regionatimque generibus hominum, causisque, et quaestibus, tribus descripserunt. 4

52. Et alter ex censoribus M. Aemilius petiit ab senatu, ut sibi dedicationis templorum Reginae Iunonis et Dianae, quae bello Ligustino ante annos octo vovisset, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia aeris decreverunt. Dedicavit eas aedes, utramque in circo Flaminio: ludosque scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianae, et singulos dies fecit in circo. Idem dedicavit aedem Larium Permarinum in Campo. 5 Voverat eam annis undecim ante L. Aemilius Regillus, navali proelio adversus praefectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa est: 'Duello magno 6 'dirimendo, regibus subigendis, causa patrandae pacis haec 'pugna exeunti L. Aemilio M. Aemilii filio * * auspicio, 'imperio, felicitate ductuque eius inter Ephesum, Samum, 'Chiumque, inspectante eos ipso Antiocho, exercitu omni, 'equitatu, elephantisque, classis regis Antiochi ante diem 'undecimum Kalendas Ianuarias victa, fusa, contusa, fuga-'taque est; ibique eo die naves longae cum omnibus sociis 'captae tredecim. Ea pugna pugnata, rex Antiochus re-'gnumque * *. Eius rei ergo aedem Laribus Permarinis

quam Clericus iam admiserat. Vetus lectio est: *complura sacella publicaque sua occupata a privatis, publicaque sacra ut paterent essentque populo, curarunt.* CREV.

4 *Mutarunt suffragia: regionatimque*] Quicquid in Livio reperitur de ratione tribuum et comitiorum, obscurum fere est ob nimiam brevitatem. Hunc locum sic interpretamur, praeeunte Turnebo, Advers. XXX. 24. Ante hos censores, omnes tribules in unaquaque tribu promiscue ac sine ulla distinctione ibant in suffragia, ita ut cum senatore eques, scriba, praeco, suffragium ferrent. Hi censores tribus descripserunt generibus hominum, causis, et quaestibus: id est, quotquot in unaquaque tribu senatorii ordinis erant, a ceteris separaverunt; tum, quotquot erant equites Romani; tum, qui scribae, praecones, calcearii, lanii, cerdones, etc. forent: ex singulis generibus unum velut collegium efficientes, statuentesque quo ordine unumquodque horum velut collegiorum ire in suffragium deberet. Apposuit autem Livius vocem *regionatim*, ut indicaret in illa mutatione servatam tamen antiquam tribuum universarum descriptionem, in qua habita ratio fuerat regionum, sive urbis, sive agri. Itaque tribus distinguuntur a sese invicem regionibus, ex antiquo more: at portiones tribuum, novo hoc instituto, generibus hominum, causis, quaestibusque describuntur. *Causa* autem hic accipienda est pro statu. CREV.

5 *Larium Permarinum*] Θεοὶ διαπόντιοι, ut vetus Lexicon interpretatur, teste Turnebo Advers. XX. 35. Quippe *Lares* dicti varii variarum rerum antistites ac praesides Dii. *Lar coelestis*, nempe Iupiter; *Lares viales*, i. e. viarum praesides, apud Graecos Hermes, Romae vero Hercules Sancus. Sic igitur *Lares Permarini* sunt dii navigationis praesides, quales Neptunus, Thetis, Glaucus. cf. Martin. Lexicon in voce *Lar*.

6 *Duello magno*] Hunc locum omnino depravatum esse monet Crevier. Titulum autem versibus Saturninis conceptum fuisse censet Drakenborchius, quia primus versus ab Atilio Fortunatiano in Arte apud Putsch. inter Grammaticos Vett. p. 2680. ex Regilli tabula, tanquam exemplum versus Saturnini, citatur.

'vovit.' Eodem exemplo tabula in aede Iovis in Capitolio supra valvas fixa est.

U. C. 573.
A. C. 179.

53.

Res gestae in Liguria.

Biduo, quo senatum legerunt censores, Q. Fulvius consul, profectus in Ligures, per invios montes vallesque saltuosas cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnavit: neque tantum acie vicit: sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Consul deditos in campestres agros deduxit, praesidiaque montibus imposuit. Celeriter et ex provincia literae Romam venerunt. Supplicationes ob eas res gestas in triduum decretae sunt. Praetores quadraginta hostiis maioribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a consulibus et senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia iussit, et consulem Q. Fulvium quaerere, et animadvertere in eos, qui principes et auctores transcendendi Alpes fuissent.

54.

Philippus senio et moerore confectus.

Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio et maerore consumptus post mortem filii, decessit. Demetriade hibernabat, quum desiderio anxius filii, tum poenitentia crudelitatis suae. Stimulabat animum et alter filius, haud dubie et sua et aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, et destituta senectus; aliis exspectantibus suam mortem, aliis ne exspectantibus quidem. Quo magis angebatur, et cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiae vir maiestatis, nobili etiam pugna adversus Cleomenem Lacedaemonium clarus. Tutorem eum Graeci, ut cognomine a ceteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus incorruptus permanserat: eique ea fides, nequaquam amicum Persea, inimicissimum fecerat. Is, prospiciens animo,

Antigonus, unus ex Philippi amicis incorruptus

7 *Vallesque saltuosas*] Vulgo legitur *vallesque saltus*, quod vitio laborare animadvertit Crevier.

8 *Aliis ne exspectantibus quidem*] Sed senem deserentibus, et iuveni mox regnaturo unice deditis. Crev.

9 *Quo magis*] Atque eo magis angebatur: atque inde crescebat illius dolor. Crev.

1 *Regiae vir maiestatis*] Haec referenda sunt, non ad Antigonum Echecratis filium, sed ad Antigonum tutorem Philippi, qui revera rex Macedonum fuerat. De eo supr. xxxii. 22. Ceterum vox *regiae* est a coniectura Sigonii, quum prius legeretur *regis*. Crev.

2 *Nobili ... pugna*] Eam describit Polybius, ii. 67. eiusque obiter mentionem fecit Livius supr. xxxiv. 28. Crev.

3 *Eique ea fides, nequaquam amicum Persea*] Et ea fides illi inimicissimum fecerat Persea, qui iam alias ob causas nequaquam amicus erat. Gronovius scripsisse Livium existimat, *neque ante amicum Persea*. Sed vulgata lectio satis clara per se videtur. Crev.

U. C. 573. A. C. 179. quanto cum periculo suo hereditas regni ventura esset ad Persea, ut primum labare animum regis, et ingemiscere interdum filii desiderio sensit; nunc praebendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actae, saepe querenti querens et ipse aderat: et, quum multa assoleat veritas praebere vestigia sui, omni ope adiuvabat, quo maturius omnia emanarent. Suspecti et ministri facinoris, Apelles 4 maxime et Philocles, erant; qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerant. 55. Falsas esse, et a scriba vitiatas, signumque adulterinum, vulgo in regia fremebant. Ceterum, quum suspecta magis, quam manifesta, esset res, forte Xychus obvius fit 5 Antigono, comprehensusque ab eo in regiam est perductus. Relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. 'Multis,' inquit, 'sermonibus intellexisse videor, magno te 'aestimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, uter 'ab utro petitus fraude et insidiis esset. Homo unus om'nium, qui nodum huius erroris exsolvere possit, in pote'state tua est Xychus. Forte oblatum perductumque in 'regiam vocari iube.' Et adductus primo ita negare inconstanter, ut, parvo metu admoto, paratum indicem esse appareret. Conspectum tortoris verberumque non sustinuit: ordinemque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi, qui legatos comprehenderent, Philoclem, qui praesens erat, oppresserunt: Apelles, missus ad Chaeream quendam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam traiecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. Alii primo audaciter negantem, postquam in conspectum adductus sit Xychus, non ultra tetendisse; alii tormenta etiam infitiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus geminatusque: et infelicitatem suam in liberis graviorem, quod alter perisset, cense- 6 56. bat. Perseus, certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat, quam ut fugam necessariam duceret. Tantum, ut procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis irae, dum Philippus viveret, se defensurus: qui, spe potiundi ad poenam corporis eius amissa, quod reli-

Innocentia Demetrii agnita.

4 *Suspecti et ministri facinoris*] Possis quidem explicare hoc modo: suspicionibus quoque odorabatur Antigonus, quinam ministri facinoris fuissent. Magis tamen placeret: *suspecti ex ministris facinoris Apelles maxime et Philocles erant.* Crev. *Ut ministri* reposuit Bekker.

5 *Xychus*] Quis ille sit, et cur planissime nosset ordinem insidiarum in Demetrium, debuerat Livius exponere. Non inepte suspicari possumus hunc Xychum fuisse scribam illum, qui modo memoratus est literas exitiales Demetrio ab Apelle et Philocle legatis sub nomine Flaminini allatas vitiasse. Eo ducunt haec quae mox sequentur verba: *ordinem . . . omnem facinoris legatorum ministeriique sui.* Crev.

6 *Quod alter perisset*] Emendationem Mureti *superesset*, sc. Perseus, in textum recepit Bekker.

U. C. 573. A. C. 179. Antigono regnum relinquere cupit Philippus.

quum erat, id studere, ne super impunitatem etiam praemio sceleris frueretur. Antigonum igitur appellat; cui et palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut poenitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore censebat. 'Quando 'in eam fortunam veni,' inquit, 'Antigone, ut orbitas mihi, 'quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat; 'regnum, quod a patruo tuo forti, non solum fideli, tutela 'eius custoditum et auctum etiam accepi, id tibi tradere in 'animo est. Te unum habeo, quem dignum regno iudi'cem. Si neminem haberem, perire et exstingui id mal'lem, quam Perseo scelestae fraudis praemium esse. De'metrium excitatum ab inferis restitutumque credam mihi, 'si te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori unus 'illacrimasti, in locum eius substitutum relinquam.' Ab hoc sermone omni genere honoris producere eum non destitit. Quum in Thracia Perseus abesset, circumire Macedoniae urbes, principibusque Antigonum commendare: et, si vita longior suppetisset, haud dubium fuit, quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalonicae plurimum temporis moratus fuerat. Inde quum Amphipolim venisset, gravi morbo est implicitus. Sed animo tamen aegrum magis fuisse, quam corpore, constat: curisque et vigiliis, quum identidem species et umbrae insontis interempti filii agitarent, exstinctum 7 esse cum diris exsecrationibus alterius. Tamen admoneri 8 potuisset Antigonus, si haud statim palam facta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi praeerat, non exspectata morte regis, a primis desperationis notis nuntios praedispositos, ita ut convenerat, misit ad Perseum; et mortem regis in adventum eius omnes, qui extra regiam erant, celavit. Oppressit igitur necopinantes ignarosque omnes Perseus, et regnum scelere partum invasit.

Moritur.

57.

Perseus regnum invadit.

9 Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, et ad vires bello contrahendas. Nam post paucis diebus gens Bastarnarum, diu sollicitata, ab suis sedibus magna peditum equitumque manu Histrum traiecit. Inde praegressis, 1 qui nuntiarent regi, Antigono et Cottoni (nobilis erat Bastarna: et Antigonus perinvitus cum ipso Cottone legatus

7 *Admoneri*] Crevierio et Gronovio magis placet *admoveri*, sc. ad spem regni, sed Drakenborchius veterem lectionem *admoneri* probat, quoniam Antigonus iam aberat. a Philippo legatus ad Bastarnas missus, ut constat ex cap. seq.

8 *Si haud statim*] Particulam *haud* uncis inclusit Bekker. et delendam censet Roellius. Gruterus contra *palam facta* ad Persea spectare iudicat, et nihil mutandum esse.

9 *Peropportuna mors Philippi fuit*] Peropportune accidit Romanis, quos imparatos aggressus esset Philippus. CREV.

1 *Nobilis erat Bastarna, et Antigonus*] Reddit rationem cur Cotto et

U. C. 573. A. C. 179. Bastarnae concitati a Philippo in Dardanos.

ad concitandos Bastarnas missus) haud procul Amphipoli fama, inde certi nuntii occurrerunt, mortuum esse regem: quae res omnem ordinem consilii turbavit. Compositum autem sic fuerat: transitum per Thraciam tutum et commeatus Bastarnis ut Philippus praestaret. Id ut facere posset, regionum principes donis coluerat, fide sua obligata, pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum erat, inque eorum agro sedes fundare Bastarnis. Duplex inde erat commodum futurum, si et Dardani, gens semper infestissima Macedoniae, temporibusque iniquis regum imminens, tolleretur; et Bastarnae, relictis in Dardania coniugibus liberisque, ad populandam Italiam possent mitti. 'Per Scordiscos iter esse ad mare 'Hadriaticum Italiamque: alia via traduci exercitum non 'posse. Facile Bastarnis Scordiscos iter daturos: nec enim [1] 'aut lingua aut moribus aequales abhorrere; et ipsos ad'iuncturos se, quum ad praedam opulentissimae gentis ire 'vidissent.' Inde in omnem eventum consilia accommodabantur. [2] Sive caesi ab Romanis forent Bastarnae, Dardanos tamen sublatos, praedamque ex reliquiis Bastarnarum, et possessionem liberam Dardaniae, solatio fore: sive prospere rem gessissent, Romanis aversis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se in Graecia, quae amisisset. Haec Philippi consilia fuerant.

58. Thracibus infesti sunt.

Ingressi sunt pacato agmine, fide Cottonis et Antigoni. Sed haud multo post famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Bastarnae empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde iniuriae ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, quum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. Quum subire Bastarnae vellent, [3] quali tempestate Gallos [4] spoliantes Delphos fama est peremptos esse: talis tum Bastarnas, nequicquam ad iuga montium appropinquantes,

Antigonus missi sint ad nuntiandum regi Bastarnarum adventum. Cotto nimirum nobilis erat Bastarna; Antigonus, legatus ipsius Philippi. Ceterum hic quoque locus corrupte legitur in unico exemplari: *nobilis erat Bastarna ea res Antigonus saepe invitus cum ipso Cottone.* Nos eum edidimus emendatum, partim ex Sigonii, partim ex Gronovii coniectura. Crev.

1 *Nec enim aut lingua*] Nam utrique Gallicae originis erant. De Scordiscis cf. Iustin. xxxii. 3. de Bastarnis Vales. ad Excerpt. Peiresc. p. 79. Ceterum vox *aequales* Dukero et Crevierio displicet, ut ab aliena manu in contextum ascripta.

2 *Accommodabantur*] Ita emendavit Sigonius pro vulg. *commodabantur.*

3 *Quum subire*] Hanc coniecturam Gronovii probat Crevier. sed veterem lectionem, *quo ubi ire*, Bekker. tuetur.

4 *Quali tempestate*] cf. Pausan. in Attic. 4. in Phocic. 23. Iustin. xxiv. 8.

U. C. 573.
A. C. 179.

oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore coeli tonitribusque et fulguribus praestringentibus aciem oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora; nec solum milites, sed etiam principes, icti caderent. Itaque, quum praecipiti fuga per rupes praealtas improvidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi deos auctores fugae esse, coelumque in se ruere aiebant. Dissipati procella, quum, tanquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari, quid agerent, coeptum: inde orta dissensio, aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam censentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt: cetera multitudo retro, qua venerat, transdanubianam regionem repetiit. Perseus, potitus regno, interfici Antigonum iussit: et, dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque, ut rex ab senatu appellaretur, misit. Haec eo anno in Macedonia gesta.

Antigonus interficitur.

59.

5 Alter consulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit: quem triumphum magis gratiae, quam rerum gestarum magnitudini, datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit; nullam pecuniam admodum. Divisit tamen in singulos milites trecenos aeris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis insigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex praetura triumphaverat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati consules 6 sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius Vulso. Praetorum inde, tribus creatis, comitia tempestas diremit. Postero die reliqui tres facti ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab aedilibus curulibus Cn. Servilio Caepione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quae evenerant. Terra movit: in foris publicis, ubi lectisternium erat, deorum capita, quae in lectis erant, averterunt se; 7 lanxque cum integumentis, quae Iovi apposita fuit, decidit.

Fulvii Cos. triumphus.

Comitia.

Prodigia.

5 *Triumphavit*] Hic triumphus, haud scio, an adumbretur ex Diodoro. cf. Diod. Excerpt. Vatican. xxvi. 17.

6 *Praetorum inde, tribus creatis*] Videntur hic excidisse nomina trium illorum praetorum. Neque enim ulla ratio est, cur hos potius supersederit nominare Livius, quam eos qui postero die facti sunt. Crev.

7 *Lanxque cum integumentis*] Ita Cuperus emendavit, ubi per *integumenta* indicari putat, vel opercula, quibus lances opertae in epulis opponebantur, vel vestem stragulam, qua mensa erat strata. Oudendorpius vero pro *integumentis* etiam legi posse suspicatur *intrimentis*, quam vocem Bekkerus reposuit. *Intrimenta* sunt ea quae cibis admiscentur. In vulg. edd. *lana* pro *lanx* legitur.

U. C. 573. A. C. 179. De mensa oleas quoque praegustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi instaurarentur, actum est. 8

8 *Actum est*] Quaedam in fine huius libri intercidisse suspicatur Pighius, sed Drakenborchius nihil deesse contendit, sed contra in initio libri sequentis plura desiderari, in quibus de magistratibus et provinciarum sortitionibus aliisque eiusmodi actis noster verba fecerat. cf. infr. IV. Appendix.

FINIS TOMI TERTII.